TEFHİMU'L KUR'ÂN

EBU'L A'LÂ MEVDÛDÎ

Bengisu

بسم الله الرحمن الرحيم

Bengisu: 26
Kaynak Eserler: 1

Tercüme
Urduca aslından tercümesini yapan:
Dr. Ahmed Asrar

Tashih
Hamid Can
Metin Karabaşoğlu

Dizgi
Bahar Dizgi
512 06 89

Sayfa Düzeni
Muharrem Yanık
531 81 43

Kapak
Sina
531 52 79

Baskı-Cilt
Temel Matbaacılık

İstanbul, 1997

TEFHİMU'L KUR'ÂN

Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî

3. CİLT

Mütercim
Dr. Ahmed Asrar

Bengisu

Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı
Zemin Kat No:34 Beyazıt-İstanbul
Tel: 516 89 70

EL-İSRÂ SÛRESİ (*)

Sûrenin Adı: 4. âyette geçen "İsrailoğulları Nuh ile birlikte gemiye bindirdiklerimizden" diye başlayan cümleden alınmıştır. Fakat diğer sûrelerde olduğu gibi, bu sûrede de ana fikir İsrailoğulları değildir. Yani, "İsrâ" adı da bu sûreye sembolik olarak verilmiştir.

İniş Tarihi: Sûrenin ilk âyeti, bunun Mirac sırasında indiğini gösteriyor. Hadis ve siret ile ilgili pek çok kitaptan, Mirac vak'asının Müslümanların Medine'ye hicretinden bir yıl önce meydana geldiği anlaşılıyor. Demek ki, "el-İsrâ" sûresi de Mekke döneminin son sûrelerinden biridir.

Bu Sûrenin İnişi Sırasındaki Şartlar: O zamana kadar, Hz. Peygamber (s.a.v.), vaaz ve tebliğinin 12. yılını tamamlamıştı. Muhalifleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yolunu tıkamak için ellerinden gelen çabayı harcamışlardı. Fakat bütün çabalarına rağmen hakkın sesi Arabistan'ın dört bucağına ulaşmıştı. Arabistan çapında içinde 2-3 kişinin Müslüman olmadığı hiç bir kabile kalmamıştı. Bizzat Mekke'de hak için canlarını seve seve feda edecek hatırı sayılır bir topluluk oluşmuştu. Medine'de Evs ve Hazrec gibi iki güçlü ve nüfuzlu kabile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in safına katılmışlardı. Artık, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesi ve ülkenin dört bir tarafına dağılmış olan iman sahiplerini bir yerde toplayarak bir İslâm devleti kurması ve güçlü bir İslâm topluluğu meydana getirmesi için şartlar elverişli hale gelmişti.

İşte bu şartlar altında Mirac vak'ası meydana geldi ve Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu eşsiz tecrübesini dünyaya duyurdu.

(*) 'Tefhimü'l-Kur'ân'da bu sûrenin adı "Beni İsrail (İsrail oğulları)" olarak geçiyor. (Mütercim).

Ana Fikir ve Bahsedilen Diğer Mevzular: Bu sûrede, tenbih, tefhim ve tâlim, her üçü de uygun bir şekilde bir araya getirilmiştir.

Tenbih: Mekkeli kâfirler tenbih edilerek İsrailoğulları ve diğer milletlerin kötü sonlarından ibret almaları, Allah'ın verdiği ve bitmek üzere olduğu mühlet içinde toparlanmaları, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Kur'ân-ı Kerim vasıtasıyla vermekte olduğu dâveti kabul etmeleri, aksi takdirde yeryüzünden silinecekleri ve başka milletlerle ikame edilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, İsrail oğulları da uyarılmış, kendilerine geçmişte gelen azaplardan ibret alıp artık Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risâletine iman etmeleri gerektiği, bu fırsatı kaçırmamaları yoksa acıklı bir azaba maruz kalacakları ifade edilmiştir.

Tefhim: İslâmî davete muhatap olanların, insanların mutluluk ve mutsuzlukları ile refah ve hüsranlarının nelere bağlı olduğu gayet tatlı bir dille ve etkileyici bir şekilde anlatılmıştır. Tevhid, Ma'âd, Nübüvvet ve Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğunun lehine deliller verilmiştir. Bu temel gerçekler ile ilgili olarak Mekkeli kâfirlerin yaptıkları itirazlara cevap verilmiştir ve kuvvetli delillerle dini inkâr edenlerin cehâleti bir bir ortaya konmuştur.

Tâlim: Ahlâk, kültür ve medeniyetin ana unsurları dile getirilmiştir. İslâmî davet, işte bu unsur ve ilkeler üzerinde hayat nizamını kurmak istiyordu. Başka bir deyimle, adı geçen sûre, İslâm devletinin kuruluşundan bir yıl önce Araplara açıklanan İslâm Anayasasıydı. Bu sûrede, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in hangi temeller üzerinde yeni bir devlet kurmak, daha sonra bütün insanlığa barış ve refah müjdesi vermek istediği kaydedilmiştir.

Bu konuların yanısıra, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her türlü muhalefet ve mukavemete karşı azimli davranması, küfre hiçbir tâviz vermemesi ve küfürle uzlaşmaması istenmiştir. Ayrıca, bazan kâfirlerin zulüm ve işkence, anlamsız tartışma, yalan ve iftiraları üzerine asapları bozulan Müslümanların sabır ve sükûnetle muhalefete karşı koymaları, tebliğ ve ıslah çalışmalarını sürdürmeleri telkin edilmiştir. Müslümanların nefislerinin ıslâh ve tezkiyesi için namazlarını eksiksiz kılmaları istenmiştir. Zira, namazla insanlar yüksek sıfatlar ve meziyetler kazanırlar. Hak yolunda mücadele etmekte olanlar için ise bunlar vazgeçilmez vasıflardır. Rivâyetlere göre bu sûrenin inişiyle, ilk defa beş vakitlik namaz Müslümanlara farzolundu.

EL-İSRÂ SÛRESİ

(111 Âyettir, Mekke'de Nâzil Olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1- Kendisine âyetlerimizden bazısını göstermek için kulunu (Hz. Muhammed s.a.v.) Mescid-i Haram'dan havâlisini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya gece vakti götüren[1] (Yüce Allah) her türlü ayıp ve kusurdan münezzehtir. O, hakkıyla işitir ve görür.

Açıklamalar

1- "Mirac" veya "İsrâ" olarak bilinen vak'a işte budur. Muhtelif muteber rivâyetlere göre bu vak'a Müslümanların Medine'ye hicretlerinden bir sene evvel vuku buldu. Hadis ve siyerlerde bu vak'ayı en az 25 sahabe etraflıca anlatmışlardır. Bu rivâyetlerin en etraflıcası Hz. Enes bin Mâlik, Hz. Mâlik bin Sa'sa'a, Hz. Ebu Zer el-Gıfârî ve Hz. Ebu Hureyre (r.a.) ninkilerdir. Ayrıca, Hz. Ömer, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Ebu Said el-Hudrî, Hz. Huzeyfe

bin Yeman, Hz. Âişe ve bazı diğer sahabe tarafından bu olayın çeşitli yanları anlatılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de bu âyette sadece Resûlullah (s.a.v.)'in Mescid-i Haram (Mekke)'den Mescid-i Aksa (Kudüs)'e götürülmesinden bahsedilmiştir. Bunun amacının da, Yüce Allah'ın kendi kuluna bazı alâmet ve işaretlerini göstermek olduğu belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu âyet, sûre veya başka bir sûrede Mirac veya İsrâ ile ilgili başka teferruat yoktur.

Hadislerde verilen etraflıca bilgiye göre gece vakti Hz. Cebrail (a.s.) Resûlullah (s.a.v.)'ı uyandırıp Burâk (at) üzerinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürdü. Resûlullah (s.a.v.) Mescid-i Aksa'da diğer peygamberler ile birlikte namaz kıldı. Daha sonra semâya yolculuk etti ve göğün çeşitli katlarında muhtelif büyük peygamberler ile buluştu. Semânın en yüksek katına çıktıktan sonra da Cenab-ı Allah'ın huzuruna çıktı. Resûlullah (s.a.v.)'in Allahu Teâlâ tarafından kabulü sırasında ümmetine beş vakit namaz farz olundu. Bu kabûlden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Kudüs'e ve oradan Mescid-i Haram'a döndü. Bu kudsî yolculuk sırasında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Cennet ile Cehennem'in de gösterildiği çeşitli rivâyetlerde ifade olunmuştur. Ayrıca, rivâyetlerden, ertesi gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu yolculuktan bahsedince kâfirlerin buna çok güldüğü, bunu bir alay konusu yaptığı, Müslümanlardan bazısının imanının da sarsıldığı sabittir.

Hadis-i şeriflerdeki bu ayrıntılar Kur'ân-ı Kerim'e aykırı değildir, aksine Kur'ân-ı Kerim'in ifadesinin izahı ve tasdiki mahiyetindedirler. Bu sebeple, hadislerdeki bu ek bilgilerin reddedilmesi için ortada herhangi bir sebep yoktur. Fakat, bir kişi hadislerde geçen bu ayrıntılardan bazısını kabul etmezse, kâfir olduğuna dair fetva verilemez. Maamafih, Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanları inkâr etmek küfürdür.

Hz. Peygamber'in Mirac yolculuğu nasıldı? Bu yolculuk rüyâda mı yapılmıştı, yoksa uyanık ve ayıkken mi? Resûlullah (s.a.v.) bu yolculuğa fiilen ve bedenen mi çıkmıştı; yoksa bir yerde otururken mânen ve hayaller âleminde mi semâyı gezmişti? Bu sorunun cevabını bizzat Kur'ân-ı Kerim'in kelimeleri vermektedir. "Sübhânellezi esrâ" ile söze başlamak gösteriyor ki, bu çok fevkalâde ve muazzam bir vak'a idi ve sadece Allah'ın kudretiyle vuku buldu. Rüyasında bir kişiye bu gibi şeylerin gösterilmesi ya da bir kişinin ilhâm ve keşif yoluyla bunlara ta-

nık olması, böylesine kuvvetli bir ifade ile söze başlamayı gerektirmez. "Her türlü ayıp ve kusurdan münezzeh olan Allah, kuluna (rüyasında veya ilham yoluyla) âyetlerinden bazısını göstermek için..." gibi bir ifade kullanıldığı takdirde rüya veya ilhâmın pek değer taşımadığı ortaya çıkar. Bunun yanısıra, "gece vakti götüren" deyimi de Mirac'ın fiilen ve bedenen olduğunu göstermektedir. Rüyada, ilhâmda veya hayâlde bir kişiye bir yerin gezdirilmesi için "götürme" fiilinin kullanılması uygun olmaz. Onun için, bu yolculuğun fiziksel ve vücutça olduğunu kabul etmek zorundayız. Bu sadece manevî veya zihnî bir tecrübe değildi. Resûlullah (s.a.v.) bu yolculuğa bilinçli olarak çıkmış ve her şeyi gözleriyle görmüştü.

Şimdi, Resûlullah (s.a.v.)'in uçak veya diğer herhangi bir vasıta olmaksızın Cenab-ı Allah tarafından Mekke'den Kudüs'e bir gece gitmesi mümkün idiyse, hadis-i şeriflerde yer alan diğer tafsilât niye mümkün olmasın? Bir şeyin mümkün olup olmaması bahsi ancak bir insanın kuvvet ve kudreti söz konusu olunca ortaya çıkar. Eğer mesele Allah ile ilgiliyse onun mümkün olması konusu konusunda tereddüde düşmek, Allah'ın, Kadîr-i Mutlak sıfatına inanmamak anlamına gelir. Madem ki, Allah her şeye kâdirdir, o zaman en umulmadık işleri yapabilir. Cenab-ı Allah bir kulunu, maddeler âleminin en hızlı nesnesi olan ışığın bile milyarlarca yılda yetişebileceği bir yere bir ânda götürebilir. Zaman ile mekânın sınırları mahlûklar için geçerlidir. Kâinatın yaratıcısı için değil.

Mirac yolculuğu hakkında hadis-i şeriflerde yer alan tafsilâtlı malumata, hadis münkirleri tarafından muhtelif itirazlar yapılmıştır, ama bunlardan sadece ikisi dikkate değerdir.

Birincisi, bu vak'a, Cenab-ı Allah'ın muayyen bir yerde kalması intibâını veriyor. Zira böyle olmasaydı, Resûlullah (s.a.v.)'in bu kadar yol kat ederek O'nun yanına gitmesine ne gerek vardı?

İkincisi, henüz Kıyamet kopmamış ve Mahşer'de kimsenin ameli hakkında muhakeme yapılmamışken, Resûlullah (s.a.v.)'ın Cennet ve Cehennemde gezdirilmesi ve Cehennemde işkenceye tabi olan veya cezalarını çekmekte olan kulları görmesi nasıl mümkün olabilir? Eğer insanlara ceza veya mükâfat kıyametten sonra verilecekse, söz konusu insanların Cehennemde ceza çekmelerinin anlamı nedir?

Dikkat edilirse, bu iki itiraz da bilgisizlik ve dar görüşlülüğün mahsûlüdür. Birinci itiraz yanlıştır; zira Cenab-ı Allah şüphesiz zaman ve mekân sınırının ötesindedir ve belirli bir makamı yoktur, ama mahlûklarıyla münasebetlerinde kendi zaafından değil, kulları ve diğer yaratıklarının sınırlı durumu ve zaafından dolayı sınırlı bazı yollara başvurmayı tercih eder. Meselâ, Kadîr-i Mutlak mahlûklarıyla konuşunca insanların kolaylıkla dinleyip anlayabilecekleri yolları seçer. Halbuki bizzat Cenab-ı Allah'ın kelâmı evrensel bir nitelik taşıyor. Aynı şekilde Cenab-ı Allah, kullarından birine, muhteşem saltanatının çeşitli alâmet ve örneklerini göstermek istediği zaman onu muayyen bir yere getiriyor ve o şeylerin bulunduğu yerleri gezdiriyor. Gayet tabiî ki, bir kul, bütün kâinatı aynı anda göremez. Cenab-ı Allah için bu bir mesele değildir ve bir şeyi müşahede etmek için bir yerden bir yere gitmesine gerek yoktur. Ama, kul bir yerden bir yere gitmeden, görmek ve gözlemek istediği şeyi göremez. Allah belirli bir yerde bulunmuyor, ama kulu onu bir yerde görmeye mecburdur, ve bu sebeple, Allah'ın nuru orada toplanmıştır.

İkinci itiraz da yanlıştır. Zira, Mirac kandilinde Resûlullah'a (s.a.v.) gösterilen pek çok şeyden bazısı temsil, gösteri ve prototip mahiyetinde idi. Meselâ, gezi sırasında, fitne yaratan bir söz; küçük bir delikten koskoca bir boğanın çıkması ve bir daha o deliğe girmeyişi olarak gösterildi. Temsillerden biri de zinâ yapanların durumuydu. Zinâ yapanlar önlerinde taze ve nefis et varken bozuk, kokuşmuş ve çürümüş ete rağbet eden kişiler olarak gösterildi. Aynı şekilde, Resûlullah (s.a.v.)'e Cehennemde bazı kimselerin azap ve ceza çektikleri gösterilmişse bunlar da sadece birer gösteriydi. Anlatılmak istenen; kötü amel işleyenlerin kıyametten sonra Cehennemde aynı şekilde yanacaklarını veya azap çekeceklerini bilmeleriydi.

Mirac konusunda şunu unutmamalıyız ki, peygamberlerden her biri, kendi mevki ve makamına göre, Cenab-ı Allah tarafından yeryüzünde ve göklerdeki meleklerle tanıştırılmış ve aradaki maddi perde aralanarak gâibdeki ebedî hakikatler gösterilmiştir. Zâten gâibden gelen bu bilgilerden dolayıdır ki, peygamberler, sıradan düşünür ve filozoflardan daha üstün bir mevkiye sahip bulunuyorlar. Bir düşünür veya filozof ne söylüyorsa, kıyas ve tahmine dayanarak söylüyor. Fakat, peygamberlerin söyledikleri doğrudan elde ettikleri bilgi ve gözleme

dayanıyor. Böylece, peygamberler filozoflara göre daha emin bir şekilde gâibden ve bazı bilinmeyen gerçeklerden haber verebiliyorlar.

وَءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
أَلَّا تَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِى وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ
نُوحٍ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

2-3- Musa'ya Kitab'ı verdik. Ve onu İsrail oğullarına: "Benden başkasını vekil edinmeyin"[2] diye hidâyet rehberi kıldık.[3] İsrailoğulları Nuh ile birlikte gemiye bindirdiklerimizden bir zürriyetti.[4] Nuh, çok şükreden bir kuldu.

Açıklamalar

2- Vekil kelimesi burada güvenilir bir varlık anlamında kullanılmıştır. Böyle bir varlığın vekâletine her şey bırakılabilir. Hidâyet, ilim ve itimâdın tek kaynağı O'dur.

3- Sûrenin başında İsrâ veya Mirac vak'asına temas edildikten hemen sonra İsrailoğullarının hikâyesine dönülmesi görünüşte konuşmada biraz kopukluk doğuruyorsa da, gerçekte böyle değildir. Özellikle sûrede hangi konunun işlendiği göz önünde bulundurulursa, İsrailoğullarının hikâyesinin, Mirac ile ilgisi olduğu derhal anlaşılır. Başlangıçta Miracdan bahsedilmek suretiyle, Allahu Teâlâ'nın şân ü şevketi, kuvvet ve kudreti ve inanılmaz işaretlerini yeni görmüş olan bir kişinin, Mekkelileri uyarmakta olduğuna işaret edilmiştir. Bundan sonra Mekkeli kâfir ve müşriklerin, İsrailoğullarının başlarına gelenlerden ibret almaları istenmiştir. O İsrailoğulları ki, Allah'ın kitabını bozmak ve tahrip etmek suretiyle büyük azaplara maruz kaldılar.

4- Burada hem Araplar, hem İsrailoğullarının, Hz. Nuh (a.s.)'ın evlâtları olduğu hatırlatılarak sadece ve sadece Allah'ı vekil olarak seçmeleri gerektiği bildiriliyor; zira Hz. Nuh ve ona tâbi olanlar ancak Allah'a inanarak ve güvenerek büyük tufanın tahribatından kurtulabilmişlerdi.

وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓئِيلَ
فِي ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِي ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝٤

4- Kitap'ta[5] İsrailoğullarına şu haberi verdik: "Siz, arz (-ı mukaddes)de iki defa fesâd çıkaracak ve büyüklük taslayıp serkeşlik yapacaksınız."[6]

Açıklamalar

5- Bu "kitap", Tevrât değil, Kur'ân-ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde "el-Kitap" adıyla geçen semavî kitaplardır.

6- Kitab-ı Mukaddes'te bu tenbih ve ikaza çeşitli yerde rastlanıyor. Burada sözü edilen iki fesâddan birincisinin kötü sonuçları hakkında İsrailoğulları, Zebûr, Yes'yiâh ve Hızkı-el adlı sahuflarda ikâz edilmişlerdir. İkinci fesâd ve bunun gerektirdiği büyük ceza ve azabın haberini Hz. İsâ (a.s.), Matta ve Luka İncil'lerinde yer alan ibarelerinde vermiştir. Aşağıda bu kitapların ilgili bölümlerini Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki sözlerini doğrulamak amacıyla naklediyoruz:

İlk itaatsızlık, isyân ve fesâd ile ilgili uyarıyı Hz. Davûd şu sözlerle yapmıştı:

"Onlar, Allah'ın emrettiği gibi o milletleri helâk etmediler, aksine onlarla kaynaştılar, onların işlerinde mâhir oldular, onların putlarına tapmaya başladılar. Ne var ki, bu putlar daha sonra onların ayak bağları oluverdiler. Sanki bunlar yetmiyormuş gibi onlar kızlarını şeytanlara kurban ettiler ve masum olanların, yani erkek ve kız evlâtlarının kanını akıttılar... Bu sebeple, Allah'ın kahrı onlara karşı uyandı; Allah kendi mirasından nefret etti; onları diğer milletlerin eline verdi; ve onlara düşman olanlar onlara hâkim oldular." (Zebûr, Bölüm 106, âyet: 34-41).

Görüldüğü gibi, bu ibarede gelecekte meydana gelecek hadiseler, sanki geçmişte gerçekleşmiş gibi anlatılmıştır. Aslında semavî sahufların ifade ve uslûbü genellikle böyledir.

Ve bu fesâdın gerçekleşmesinin tabiî neticesi olarak meydana gelecek olan felâketin haberi ise Hz. Yes'yiah'ın sahufunda şöyle verilmiştir:

"Vah, vah, Hüdâvend'i terkeden, İsrail'in kutsallığına tecavüz eden ve yolunu kaybeden günâhkâr güruh, kötülüklerle dolu kavim, ahlâksızların nesli, sahtekâr evlâtlar, siz niye isyân ediyor ve darbe yemeyi hakediyorsunuz?" (Yes'yiah, Bölüm I, âyet: 4-5).

"Vefakâr topluluk nasıl da ahlâksız oluverdi! Bu topluluk adaleti biliyordu ve doğruluğuyla ün salmıştı. Lâkin, şimdi burada caniler yaşıyor... Sizin kabile reisleriniz cani ve hırsızların arkadaşları olmuşlardır. Bunların her biri rüşvet yiyor ve şân ü şöhret peşindedir. Bunlar yetimlere adaletli muamele yapmadıkları gibi dul kadınların feryatlarını da dinlemezler. Onun için, Orduların Rabbi, Hüdâvend ve İsrail'in Kâdiri diyor ki, 'Ben mutlaka muhaliflerimin şerrinden uzak olmak ve düşmanlarımdan intikam almak istiyorum." (Bölüm I, âyet: 21-24).

"Onlar Doğuluların örf ve âdetlerini kabul etmişlerdir. Filistinliler gibi fala ve şansa inanıyorlar. Düşmanlarıyla bir oluyorlar... Ve memleketleri putlar ile doludur. Onlar kendi el sanatına, yani kendi parmaklarının ustalığına secde ediyorlar". (Bölüm II, âyet: 6-8).

"Ve Hüdâvend buyuruyor: Sihiyun'un kızları (yani, Kudüs'te oturan kız ve kadınlar) kibirlidirler, gerdân kırıyor, gözlerini oynatıyor, salına salına yürüyor, yürürken nâzlanıyor ve ayaklarındaki halhallarıyla ses çıkarıyorlar... Bu sebeple, Hüdâvend, Sihiyun'un kızlarının başlarını kele çevirecek ve bedenlerini çıplak yapacaktır. Sizin yiğitleriniz kılıçtan geçirilecek ve cengâverleriniz harpte öleceklerdir. Onların kapıları mâtem yapacak ve dövünecekler ve o ıssız olup toz topraklara karışacaktır" (Bölüm III, âyet: 16-26).

"Şimdi bak, Hüdâvend, Fırat nehrinin korkunç selini, yani Asur Kralı'nı bütün kuvveti ve haşmetiyle onların üzerine salacaktır. Ve o nehir bütün kanal ve kenarlarından taşacaktır." (Bölüm: VIII, âyet: 7)

"Bunlar, Allah'ın şeriatını dinlemekten kaçan, gâibi görenlerin gâibi görmelerini istemeyen, peygamberlerden gerçek nübüvveti göstermemelerini isteyen, kendilerine hoş sözler söylemelerini isteyen ve yalan nübüvvet göstermelerinde ısrar eden âsi kişiler ve sahte evlâtlardır... Onun için, İsrail'in Kudüs'ü diyor ki, "Siz bu kelâmı kuçümsediğiniz, zulüm ve kötülüğe dayandığınız ve bu ahlâksızlıklarda ısrar ettiğiniz için bu ahlâksızlığınız, sizin için yıkılmak üzere olan bir duvar gibi olacaktır... O, bunu çanak çömlek gibi kıracaktır. Bu duvar

yıkıldıktan sonra bunun tek parçası bile bir ocaktan ateş veya çeşmeden su alınması için kullanılmayacaktır." (Bölüm: XXX, âyet: 9-4).

Ve sel felâketi tam gelmek üzere iken Yermiyah peygamberin sesi şöyle yükseldi:

"Hüdâvend diyor ki: Ecdâdınız bende ne gibi bir ayıp ve kabahat buldular ki, benden uzaklaştılar ve Batlan'a tabi olup bâtıla katıldılar?.. Ben sizi, meyvelerini yiyesiniz diye bahçeler diyarına getirdim. Fakat siz buraya girip toprağımı pislettiniz ve mirâsımı mekrûh hale getirdiniz... Boyunduruğunuzu kırıp, kelepçelerini parçaladığından bu yana uzun müddet geçti ve sen kimseye tâbi olmayacağını söyledin... Evet, sen her yüksek tepede ve her ağacın dibinde fuhuş için yattın (Yani her kuvvete boyun eğdin ve her puta taptın)... İsrail'in ailesi, hırsızın eleverdiği sırada olduğu gibi kızardı ve yüzlerine leke sürüldü. Ağaç parçalarına 'baba' diye sarılan ve kaya ile taş parçalarına tapanların kral, eşrâf, kâhin ve sahte peygamberleri benden yüzlerini çevirdiler, ama felâkete uğradıkları zaman 'gel bizi kurtar' diyeceklerdir. Fakat, kendilerine mal edilen o putlar nerede? Zor gününde seni kurtaracaklarsa kalksınlar. Zira, ey Yehudâ, senin ne kadar şehrin varsa o kadar putların vardır" (Bölüm: II, âyet: 5-28).

"Hüdâvend bana buyurdu: Sen görmedin mi ki, sizden kopmuş olan İsrail (yani, Sameriyye ismiyle bilinen İsrail devleti) neler yaptı? O her yüksek dağın üstüne çıktı ve her yeşil ağacın dibinde oturdu ve orada ahlâksızlık etti (yani putperestlik)... Ve onun vefasız kızkardeşi, Yehudah (yani, Kudüs'teki Yehudiyye devleti) bu olup bitenleri gördü. Daha sonra gördüm ki, sizden kopmuş olan İsrail'in zinâsı (yani şirki) sebebiyle onu boşadım ve ona boşanma tezkeresi verdim. (Yani, rahmetimden mahrum ettim). Buna rağmen vefasız kızkardeşi Yehudah hiç korkmadı, hatta o da ahlaksızlık etti ve ahlâksızlığı (yani, dinsizliği) ile yeryüzü pislendi. Ayrıca taş ve tahta ile zinâ da yaptı (yani, putperestlik yaptı)." (Bölüm: III, âyet: 6-9).

"Kudüs'ün ara sokaklarında dolaş, adamlara sor, meydanlarında ara, eğer oralarda adaletli davranan ve doğruya talip olan birini görürsen bana haber ver, ben onu affedeceğim... Ama ben seni nasıl affedebilirim? Zira, senin evlâtların beni terkettiler ve tanrı olmayanlar üzerine yemin ettiler. Ben onları doyurdum. Genelevlere üşüştüler. Karnı tok olan atlar gibi her sabah komşunun karılarına sulanmaya başla-

dılar. Hüdâvend diyor ki, ben bunları bu suçları için cezalandırmaz mıyım? Ve Ruhum böyle bir milletten intikam almaz mı?" (Bölüm: V, âyet: 1-9).

"Ey İsrail ailesi, bak Ben bir milleti uzaktan senin üzerine salacağım. Hüdâvend diyor ki, o çok güçlü ve eski bir milllettir. O öyle bir millettir ki, onun dilini sen bilmezsin ve konuştuğunu anlayamazsın. Onların olukları birer kabirdir (yani, oklarıyla adamları öldürürler). Onların hepsi yiğittir. Onlar senin topladığın hasadı ve erkek çocuklar ile kız çocuklar için topladığın yiyecekleri alıp götürecekler. Senin inek, öküz ve keçilerini yiyip bitirecekler. Senin üzüm ve incirlerini yutacaklar. Güvendiğin sağlam ve müstahkem şehir ve kasabalarını kılıçlarıyla yerle bir edecekler." (Bölüm V, âyet: 15-17).

"Bu milletin cesetleri havadaki kuşlar ile yerdeki vahşi hayvanların yemi olacaktır ve onları kimse kovamayacaktır. Ben Yehudah (Yehudiyye)'nin kentlerinde ve Kudüs'ün çarşı ve pazarlarında şenliklere ve damat ile gelinlerin kahkahalarına son vereceğim ve bu memleket virân olacaktır." (Bölüm VII, âyet: 33-34).

"Onları gözümüzün önünden uzaklaştır ki, gitsinler. Ve 'Biz nereye gidelim?' diye sorduklarında onlara de ki, Hüdâvend şöyle diyor: 'Ölüme gitmek isteyenler ölüme, kılıca sarılmak isteyenler kılıca, kıtlığı sevenler kıtlığa ve esârete razı olanlar esârete gitsinler." (Bölüm: XV, âyet: 2-3).

Ve felâketin tam koptuğu sırada Hızkı-el ortaya çıkarak Kudüslülere şöyle hitap etti:

"Ey şehir, senin vaktin gelsin diye kan döktürüyorsun, ve seni pislesinler diye putlar yaptırıyorsun... Bak, sende oturmakta olan ne kadar İsrail ileri gelenleri varsa, mümkün olduğu kadar kan dökülmesini istiyorlardı. Senin içinde anne ve babalarına hakaret ettiler. Senin içinde yabancılara zulüm ettiler. Senin içinde yetim ve dul kalanlara eziyet ettiler. Sen, temiz kıldığım şeyleri pislettin ve cumartesi günlerimi kirlettin. Senin içinde bulunanlar başkaları hakkında kötü şeyler söylerler. Senin içinde yaşayanlar putlara kurban edilenleri yerler. Senin içinde fısk ve fücur edenler vardır (kötülükler yapanlar vardır.) Senin içinde kendi babalarının karılarıyla gayrimeşru ilişki kuranlar vardır. Senin içinde, cenâbet olan kadınlarla cinsî münasebet kuranlar

vardır. Kimi başkasının karısı, kimi kendi gelini, kimi kendi kızkardeşi ve öz babasının kızını iğfal etmiştir. Senin içinde bulunanlar kan dökmek için rüşvet alıp verdiler. Sen faiz aldın ve gayrimeşru yoldan para kazandın, zulüm edip komşunu soydun ve beni unutuverdin... Ben senin kaderin ile ilgili son kararımı verirken ellerin bugünkü gibi güçlü olacak mı?... Evet ben seni milletlere dağıtacağım ve seni pisliğinden temizleyeceğim. Sen milletler arasında pislik damgası yiyeceksin ve benim Hüdâvend olduğumu anlayacaksın." (Bölüm XXII, âyet: 3-16).

İsrailoğullarının ilk fesâdı üzerine yapılan tenbih ve ikâzlar bundan ibaretti. Daha sonra girişilen ikinci büyük fesâd ile ilgili uyarılar Hz. İsa (a.s.) tarafından yapıldı. Matta İncilinde Hz. İsa (a.s.)'ın bütün bir hutbesinde ümmetinin acıklı durumuna dikkat çekilmiş ve büyük felâket gelmeden önce kendilerine çekidüzen vermeleri istenmiştir. (Bölüm: 23). Meselâ, şu satırlara bakın:

"Ey Kudüs, ey Kudüs, sen peygamberleri katlediyor ve sana gelenleri taşlıyorsun. Birçok kez, bir tavuğun kendi yavrularını kanatları altına aldığı gibi senin evlâtlarını bir yerde toplamak istedim, ama sen buna müsaade etmedin. Bak senin evin, senin için boş bırakılıyor." (Bölüm 23, âyet: 37-38).

"Ben size doğruyu söylüyorum, burada taş üstüne taş bırakılmayacaktır." (Bölüm: 24, âyet 2).

Daha sonra, Romalı yetkililer ve askerler Hz. İsa (a.s.)'ı çarmıha germeye götürürken kadınların bir grubu ağlayarak ve dövünerek peşine takıldı. Hz. İsa (a.s.) o sırada son hutbesini okudu ve şöyle dedi:

"Ey Kudüs'ün kızları, benim için değil, kendiniz ve evlâtlarınız için ağlayın. Zira, bakın öyle günler geliyor ki, o zaman kısır olanlar, çocuk doğurmayan karınlar ve süt vermeyen memeler mübarek sayılacaklar. Onlar o zaman, diyecekler ki, ey dağlar üzerimize düşün ve ey tepeler bizi saklayın." (Luka, Bölüm: 23, âyet: 28-30).

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ۝

5- O ikiden birinci va'de gelince üzerinize pek çetin ve kuvvetli kullarımızı gönderdik. Onlar da, evlerin arasına kadar girip sizi aradılar. Bu, her halde, yerine getirilmiş bir vaad idi.[7]

Açıklamalar

7- Bununla, İsrailoğullarına Asur ve Babiller tarafından gelen büyük felâket kastedilmiştir.Bu felâketin hakikî tarihi şeklinin anlaşılması için yukarıda semavî sahifelerden iktibas ettiğimiz pasajlar yeterli değildir. Burada bu tarihî hadisenin bir özetinin verilmesi gerekiyor. Çünkü, ancak böylece kitap ehli bir milletin iktidar ve ikbâlin en üst mevkiinden mağlubiyet, mahkûmiyet ve esâretin en alt seviyesine hangi sebeplerden ve hangi şartlar altında düştüğünü görebileceğiz.

Hz. Musa (a.s.)'nın vefâtından sonra İsrailoğulları Filistin'e girdikleri zaman burada Hittî, Ammurî, Ken'anî, Firizzî, Havî, Yebusî ve Filistî isminde muhtelif uluslar yaşıyordu. Bu uluslar dinsiz ve müşrik idiler. Yerlilerin en büyük Tanrısının adı "El" idi, ki tanrıların babası sayılırdı. Bu tanrının boğa şeklinde heykelleri vardı. Bu boğa tanrısının karısının adı "Âşire" idi. Bu tanrı ve tanrıçaya tâbi çeşitli ilâh ve ilâheler vardı ki, sayıları 70'i bulurdu. El tanrısının evlâtları arasında en güçlü tanrı Ba'al idi. Ba'al, yağmur, bahar, bereket ve gök ile yer tanrısı olarak bilinirdi. Filistin'in kuzey bölgelerinde adı en çok tanınan tanrıça, Ba'al'ın karısı, Unâs idi. Filistin'in iç kısımlarında ise aynı tanrıça İstirât ismiyle tanırdı. Bu tanrıçanın adı aşk ve doğumla özdeşleşmişti. Bunun dışında ölüm, sağlık, salgın hastalıklar ve açlık gibi şeyler için ayrı ayrı ilâh ve ilâheler vardı. Velhasıl, tanrılık görevleri sayısız tanrı ve tanrıçalar arasında dağılmıştı. Bu sözde tanrı ve tanrıçalar hakkında öylesine yüz kızartıcı efsâne, hikâye ve destanlar anlatılırdı ki, medeni ve kültürlü bir insan bunları ne yazabilir ne de ağıza alabilir. Bu tanrı ve tanrıçalar hakkında anlatılan alçaklık ve sapıklıklar en ahlâksız insana bile atfedilemez. Böylesine alçak, sapık, kahpe ve kalleş tanrı ve tarıçaları baştacı eden ve onlara tapan bir milletin ahlâk bozukluğunu artık siz tahmin edin. Nitekim, Filistin'de yapılan kazılarda ve ortaya çıkarılan tarihi eserlerde bunların yüz kızartıcı örnekleri vardır. Filistin'de şirkin almış yürümüş olduğu devirde çocukların kurban edilmesi alışılmış bir gelenekti. Mâbed ve ibadet yerleri birer fuhuş yuvasıydılar. Kadınları, kızları tapınaklara alıp, onlarla cinsî münasebet kurmak ve başkalarına peşkeş çekmek, dinî ibadetin birer parçası sayılırdı. Bu çeşit bâtıl inanç ve sapıklıklar daha çoktu.

İsrailoğullarına, Tevrât ve Hz. Musa (a.s.) vasıtasıyla verilen emir şu idi: Sakın yerleşeceğiniz yeni memleket olan Filistin'deki dinsiz ve müşrik milletlerin kötü alışkanlıklarına kendinizi kaptırmayın, bu bakımdan oraya varır varmaz onları temizleyin.

Fakat, İsrailoğulları Filistin'e varınca bu nasihatı unuttular. Kendilerini oranın havasına kaptırdılar. Orada güçlü herhangi bir saltanat veya hükûmet kurmadılar. Aralarında birlik ve beraberlik sağlamak yerine kavgaya başladılar. Çeşitli kabilelere bölündüler ve her kabile kendisine ait olan bölgede istediğini yapmaya koyuldu. Bunun neticesinde, kendisini müşriklerin tesirinden kurtaracak güçlü tek bir İsrail kabilesi kalmadı. Mecbûren, her yerde ve her bölgede müşriklerle beraber yaşamaya başladılar. Hatta İsrailoğulları fethettikleri bölgelerde müşriklere küçük özerk bölgeler ve devletçikler kurmaya da müsaade verdiler. Yukarıdaki 6. nolu dipnotta belirttiğimiz gibi, İsrailoğullarının bu ahlâksızlık ve tedbirsizliğinden Zebûr'da bahsedilmiştir. (Bölüm: 106, âyet: 34-41).

Bu tedbirsizliğin cezasını İsrailoğulları kısa bir zamanda çekmeye başladılar. Yerlilerin tesiriyle şirk belâsı İsrailoğullarını sardı. Bunun yanısıra diğer ahlâksızlıklara da esir düştüler. Bu hususdaki yakınma Kitab-ı Mukaddes'te de yer almıştır:

"Ve İsrailoğulları, Hüdâvend'in yanında kötülüğe ve Ba'alim'e tapmaya başladılar. Onlar, Hüdâvend ve kendi atalarının Tanrısını unuttular. Halbuki, bu tanrı onları Mısır'dan getirmişti. İsrailoğulları etrafındaki müşrikler gibi tanrı ve tanrıçalara tabi olup tapmaya başladılar ve böylece Hüdâvend'i kızdırdılar. Ve Hüdâvend'i terkedip Ba'al ile İstirât'a tapmaya başladılar. Nihâyet, Rabbin gazabı İsrail'e çöktü." (Bölüm II, âyet: 11-13).

İsrailoğullarının tedbirsizliğinin ikinci neticesi, onlara karşı yerlilerin ayaklanmasıydı. İsrailoğullarının müsamaha göstererek özerk ve özgür bıraktıkları devletçikler ve İsrailoğullarının hiç mağlup edemedikleri Filistinliler birleşerek üst üste birkaç baskın ve saldırı düzenleyerek İsrailoğullarını Filistin'in büyük bir bölümünden kovdular. Hatta onlardan Hüdâvend'e ait sandığı (Tabût-u Sekîne'yi) da aldılar. Nihayet, İsrailoğullarının aklı başına geldi ve onlar tek bir hükümdarın emrinde toplanarak güçlü bir devlet kurmaya karar verdiler. Onların arzusu

üzerine Samuel peygamber M.Ö. 1020'de "Tâlût"u onların hükümdârı haline getirdi. (Bu olaya Bakara sûresi, 32. rükuunda değinilmiştir.)

İsrailoğullarının kurduğu birleşik devletin üç hükümdarı oldu: Tâlût (M.Ö. 1020-1004), Hz. Davud (M.Ö. 1004-965) ve Hz. Süleyman (M.Ö. 965-926). Bu hükümdârlar, İsrailoğullarının, Hz. Musa'dan sonra yarıda bıraktığı işi tamamladılar ve Filistin'e tamamıyla hâkim oldular. Sadece kuzey kıyılarında Finikelilere ve güney kıyılarda Filistinlilere ait devletçikler fethedilmedi, ama bunlar da Filistin devletine tabi oldular.

Hz. Süleyman (a.s.)'dan sonra İsrailoğulları tekrar maddiyata yöneldiler. Kısır çekişmek ve kavgalar Filistin devletinin ikiye bölünmesine yol açtı. Bunlardan birincisi, Filistin'in kuzey bölgeleri ile Ürdün'ün önemli bir bölümünü içine alan İsrail devletiydi ki, başşehri Sameriyye oldu. İkinci devlet ise, güney Filistin ile Adum'u içine alan Yehudiyye idi ki, bunun başşehri Jerusalem veya Kudüs oldu. Bu iki devlet birbirinin can düşmanı oldular ve aralarındaki düşmanlık ve kavga son zamanlara kadar devam etti.

İsrail devletinin hükümdar ve yöneticileri ile hâkim sınıfı, çevrelerindeki dinsizlik, şirk ve ahlâksızlıktan en çok etkilenenler oldular. Nitekim bu devletin hükümdârı Ahiab, Sayda'nın müşrik prensesi İzabel ile evlenince şirk ve ahlâksızlık devlet eliyle yapılmaya başlandı. Hz. İlyâs ile Hz. El-Yes'a (a.s.) bu kötülük ve ahlâksızlık seline sed çekmeye çalıştılarsa da başarı kazanamadılar. İsrailliler akıllanmayınca, Asurlar Allah'ın gazabı ve azâbı olarak buraya nâzil oldular. Asurların M.Ö. 900 yılından başlayarak üst üste yaptıkları istilâlar İsrail saltanatını son derece zayıflattı. Bu dönemde Âmûs peygamber (M.Ö. 787-747) ve daha sonra Hosi peygamber (M.Ö. 747-735) son uyarılarını yaptılar, ama İsrailliler gaflet uykusundan uyanmadılar. Üstelik, İsrail kralı, Âmûs peygamberden derhal ülkeyi terketmesini ve Sameriyye hududunda her türlü vaaz ve tebliği durdurmasını istedi. Bundan sonra fazla bir zaman geçmeden Allah'ın azabı geldi. M.Ö. 721'de zalim Asur hükümdârı Rava Sargon, Sameriyye'yi fethederek topraklarına kattı ve böylece İsrail devleti ortadan kalktı. Asur istilâsı sırasında binlerce İsrailli kılıçtan geçirildi, 217 binden fazla İsrailli eşraf ve mümtaz kişi esir alınarak Asur devletinin doğu bölgelerine dağıtıl-

dı. Diğer bölgelerden getirilen milletler İsrail'e yerleştirildi. Bu yabancılar arasında geriye kalan çok az sayıdaki İsrail asıllı ise millî hüviyetini, kültür ve medeniyetini tamamıyla kaybetti.

Filistin'in güney kesiminde Yehudiyye adıyla kurulan İsrailoğullarının ikinci devletinde de Hz. Süleyman (a.s.)'dan sonra bid'at, hurafe, şirk, küfür, ahlâksızlık ve sapıklık gittikçe artmaya başladı. Fakat bu memlekette, İsrailoğullarının yozlaşması ve kötü yola sapması nisbeten yavaş bir tempoda oldu. Bundan dolayıdır ki, buradaki İsrailoğullarına, kendilerine çekidüzen vermeleri için daha uzun bir süre verildi. Gerçi Asurlar, İsrail'e olduğu gibi buraya da sık sık saldırdılar ve bazı şehirlerini tahrip ettiler, hatta başkent Kudüs'ü kuşattılar, fakat tamamıyla ele geçirmeye muvaffak olamadılar. Bu memleket bir süre Asurlulara bağlı kaldı. Daha sonra Ye'siyah ve Yermiyah peygamberlerin sürekli ikazlarına rağmen İsrailoğulları kötü yoldan ayrılmayınca, M.Ö. 598'de Babil İmparatoru Buht-ün Nasr, Kudüs başta olmak üzere bütün Yehudiyye devletini fethederek topraklarına kattı. Yehudiyye kralı kendisine esir düştü. Yehudiyye veya Yahudi devletinin sâkinleri olan Yahudilerin kötülükleri bundan sonra da son bulmadı. Ve Yermiyah peygamberin uyarılarına rağmen Yahudiler Babil'e karşı ayaklanmaya çalıştılar. Nihayet, M.Ö. 587'de Buht-ün Nasr buraya şiddetli bir saldırı düzenleyerek Yahudilere görülmemiş bir ders verdi. Saldırı sırasında Yehudiyye'nin belli başlı bütün şehirleri yerle bir edildi. Kudüs'te taş üstünde taş bırakılmadı. Kudüs'teki Süleyman Mâbed'i ve diğer tarihî ve dinî yerler talân edildi. Yahudilerin büyük bir bölümü öldürüldü ve esir edildi. Geriye kalanlar ülkeden kovularak sağa sola dağıtıldı. Geride yurtlarında kalan çok az sayıdaki Yahudi, her türlü acı ve rezillikleriyle başbaşa bırakıldılar.

İşte İsrailoğullarının ilk fitne ve fesâdı buydu ve bunun cezası da Allah tarafından uygun bir şekilde kendilerine verildi.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ
ٱلْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ
نَفِيرًا ۝٦

6- Sonra sizi tekrar onlara galip kıldık. Ve size mal ve evlâtlar ile imdada yetiştik. Ve sizi daha ziyade çoğalttık.[8]

Açıklamalar

8- Bu âyette, Yahudilere (yani, Yehudiyye devletinin sakinlerine), Babil İmparatorluğuna esir düşmelerinden sonra verilen mühlete işaret edilmiştir. Sameriyye veya İsrail devletindeki İsrailoğulları, Asurların saldırısından sonra siyasî, iktisadî, dinî ve ahlâkî açıdan öylesine derin bir bataklığa düştüler ki, bundan bir daha kalkamadılar. Fakat, Yehudiyye'de hayır ile şer arasındaki farkı bilen ve İsrailoğullarının maddeten ve mânen kurtulmaları için çırpınan bazı kimseler halâ sağ idi. Dinî ve ahlâkî kuralları devam ettiren bu sâlih kişiler Yahudilerin yeni bir güç olarak ortaya çıkmasına zemin hazırladılar. Diğer ülkelere sürgüne gönderilen Yahudilerin de peyderpey gelmeleriyle güçleri gittikçe arttı. Allah'ın da rahmetiyle, Bâbil İmparatorluğu çöktü ve M.Ö. 539'da İran İmparatoru Hüsrev (Cyrus-Kurus) Bâbil'i fethetti ve ertesi yıl İsrailoğullarının kendi yurtlarına dönmelerine izin verdi. Yehudiyye'de de Yahudilere birtakım hak ve hürriyetler tanındı. Hüsrev, Yahudilere, Kudüs'teki Süleyman Mâbedi'ni yeniden inşa etme müsaadesi de verdi. Fakat bu mâbedin inşasına uzun süre buralarda yaşayan diğer uluslar mâni oldular. Nihayet M.Ö. 522'de İranlı hükümdâr Darius I (Darâ) Yahudi hükümdarlarının torunu Zerüd-Babil'i Yehudiyye'ye vali tayin etti. Bu vâli, Hiccî peygamber, Zekeriya peygamber ve başrahip Jesus'un gözetiminde Süleyman Mâbedi'ni tekrar inşa ettirdi. Daha sonra M.Ö. 458'de Hz. Üzeyir (Azrâ) sürgüne gönderilen bir Yahudi grubuyla Yehudiyye'ye vardı. Kendisi İran imparatoru Ardeşir (Artacsercis) tarafından şu emri almıştı:

"Allah'ın sana verdiği akıl ve fikre göre, sen hâkimler ve yargıçları tâyin et ki, böylece, Senin Rabbinin şeriatını bilen nehrin öbür yakasındaki insanlar, adaletle hareket etsinler ve bilmeyenlere sen bu şeriatı öğretebilesin. Senin Rabbinin şeriatına ve İmparatorun fermânına göre hareket etmeyenler cezalandırılsın. Bu ceza ister ölüm, ister sürgün, mallara el konma veya hapse atılma şeklinde olabilir. (Azra, Bölüm: VIII, âyet: 25-26).

Hz. Üzeyir bu emir ve fermândan güç alarak İsrailoğullarının yeniden güçlenmesine, kuvvet ve kudret kazanmasına büyük katkıda bulundu. Hz. Üzeyir, Yahudi milletinin iyi ve dürüst kişileri ile en iyi be-

yinlerini bir araya toplayarak güçlü bir düzen kurdu. Aralarında Tevrat'ın da bulunduğu Kitab-ı Mukaddes'in beş cildini hazırlattı, Yahudilerin eğitimi için önemli müesseseler meydana getirdi, şeriat kanunlarını toplayarak herkesin istifadesine sundu; böylece İsrailoğullarının saplandıkları şirk ve kötü yoldan kurtulmaları ve ahlâklarının düzeltilmesi için önemli adımlar attı. Yahudilerin evlendikleri bütün müşrik kadınların kocalarından boşanmalarını sağladı. Kısacası, İsrailoğulları yeniden Allah'a tapmaya ve ona itaat etmeye başladılar.

M.Ö. 445'de Nahmiyah'ın başkanlığında başka bir Yahudi kafile Yehudiyye'ye döndü. İran imparatoru, Nahmiyah'ı Kudüs'e vali tâyin etti ve kendisine buranın kalesini yeniden inşa etme işini verdi. Bu suretle, 150 yıl sonra Kudüs yeniden kuruldu ve Yahudi din ve kültürünün merkezi haline geldi. Ancak kuzeydeki İsrailliler ve Sameriyyeliler, Hz. Üzeyir'in vaaz ve telkininden istifade edemediler. Aksine, Kudüs ile boy ölçüşmek için Cezrim dağının tepesinde yeni bir dinî merkez inşa ettiler ve ehl-i kitabı bu tarafa çekmeye çalıştılar. Böylece, Yehudiyye ahalisi ile Sameriyye ahalisi arasındaki eski rekâbet ve düşmanlık tekrar su yüzüne çıktı.

İran İmparatorluğunun çöküş dönemine girmesi, Büyük İskender'in fetihleri ve bundan sonra İranlıların tekrar güç kazanması, Yahudilerin gelişme ve refahını bir müddet engelledi. Büyük İskender'in ölümünden sonra bıraktığı miras üçe bölününce, Suriye memleketi Sulukî (Selefkî) saltanatının tasarrufuna girdi. Sulukî devletinin başşehri Antakya idi. Buranın Yunan hâkimi Antiucus III, M.Ö. 198'de Filistin'i ele geçirdi. Kâfir ve müşrik olan Yunanlılar, Yahudilik ve Yahudi medeniyetinden nefret ederlerdi. Bu sebeple, hâkim oldukları bölgelerde Yahudilerin nüfuzunu kırmak amacıyla siyasî ve iktisadî baskı uyguladılar ve bu şekilde Yunan veya Elen uygarlığı ve kültürünü yaymaya çalıştılar. Yabancı müdahalesi ve hakimiyeti Yahudilerin bölünmesine ve parçalanmalarına yolaçtı. Yahudilerin bir bölümü, Yunan uygarlığı ve kültürünün etkisi altında kalarak Yunan kıyafetini, Yunanca'yı, Yunan yaşantısını ve Yunan sporlarını kabul etti. Bir başka bölümü ise kendi medeniyet ve kültürüne sıkı sıkıya sadık kaldı ve Yunanlılara zerre kadar taviz vermeye yanaşmadı. M.Ö. 175'de ise Antiucus IV, "Tanrının Temsilcisi" lâkabıyla tahta çıktı. Bu hükümdar Yahudilere karşı daha sert ve acımasızca davranarak Yahudi din ve kültürünü ortadan kaldır-

mak istedi. Bu amaçla, Kudüs'teki büyük mâbede zorla putlar yerleştirdi ve Yahudilerin bu putlara tapmalarını istedi. Kurban yerinde kurban kesmeyi yasaklattı ve müşriklerin âdetine göre kurban kesilmesini emretti. Evlerinde Tevrat bulunan herkesin idam edilmesini emretti. Bu hükümdar, Cumartesi gününün kutsallığına riayet eden ve erkek çocuklarını sünnet ettirenlere de ölüm cezası verilmesini istedi. Fakat Yahudiler bu baskıya boyun eğmediler ve yılmadılar. Aksine, Mekkâbî ismiyle meşhur olan isyânı başlattılar. Bu isyân sırasında Yunan kültürünü benimsemiş olan Yahudiler ağırlıklarını Antakyalı Yunanlı hâkimlerden yana koydularsa da, Hz. Üzeyir'in talimatından cesaret ve güç alan Yahudiler, Mekkâbîlerin etrafında toplandılar ve bu amansız mücadeleden galip çıktılar. Yunanlılar, Suriye ve Filistin'den kovuldular. Yahudiler, Yehudiyye'de bağımsız ve egemen dinî devletlerini kurdular ki, bu devlet M.Ö. 67 senesine kadar ayakta kaldı. Bu devletin sınırları zamanla bir hayli genişledi ve eskiden Hz. Davûd ve Hz. Süleyman (a.s.) devrinde bile fethedilmeyen İsrailoğullarının ellerinde bulunan Sameriyye ve hatta Filistinlilerin yaşadığı bölge de bu devletin topraklarına katıldı.

Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki âyeti işte bu tarihî olaylara atıfta bulunuyor.

إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا
فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ
كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾

7- Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş olursunuz. Fenalık da ederseniz, yine kendinize kötülük etmiş olursunuz. İkinci fesâdın ceza vakti gelince yüzünüzde fenalığınızı zâhir etmek, ilk defa gridikleri gibi mescide (Kudüs'e) girmek ve kibredenleri helâk etmek için bir kulumuzu gönderdik.[9]

Açıklamalar

9- Bu ikinci fitne ve fesâd ve bunun cezasıyla ilgili tarihî hadisler şöyle özetlenebilir:

Mekkâbî hareketinin temelinde büyük dinî ve ahlâkî velvele vardı. Bu velvele ve dindarlık zamanla kayboldu ve yerini maddecilik ve gösteriş aldı. Yahudiler tekrar çeşitli grup ve kabilelere bölündüler ve bunlardan bazıları bizzat Romalı fâtih Pompei'yi Filistin'e davet ettiler. Dolayısıyla, M.Ö. 63'te Pompei, dikkatini bu tarafa çevirdi ve Kudüs'ü ele geçirdikten sonra Yahudilerin hakimiyetine ve hürriyetine son verdi. Fakat, Romalılar genellikle fethettikleri yerlere yerli vali ve hâkim atama eğiliminde oldukları için Filistin'de kendilerine tabi olan yerlilerden müteşekkil bir devlet kurulmasına izin verdiler. Bu devlet M.Ö. 40 yılında son derece zeki olan Herod adlı Yahudinin eline geçti. Aynı kişi tarihe Büyük Herod adıyla geçmiştir. Herod iktidara sahip olduktan sonra aldığı çeşitli akıllı tedbirler ve izlediği dirayetli siyaset sayesinde Yahudi devletinin sınırlarını eşi görülmemiş bir şekilde genişletti. Öyle ki, M.Ö. 40'tan M.Ö. 4'e kadar bütün Filistin ve Ürdün'ün büyük bir bölümüne hâkim oldu. Herod bir yandan dini lider ve din adamlarını himaye ederek Yahudilerin desteklerini kazandı, bir yandan da Roma kültür ve medeniyetini yaymak ve Roma İmparatorluğuna bağlılığını belirtmek suretiyle Roma İmparatorunu da memnun etti. Fakat Yahudiler siyaset ve devlette büyük kayıplara uğradılar.

Büyük Herod'dan sonra, kurduğu geniş devlet üçe bölündü. Onun bir oğlu, Erhalaus, Sameriyye, Yehudiyye ve Adumiyye'nin kuzeyine hâkim oldu. Fakat M.S. 6'da İmparator Augustus onu azlederek bölgeye kendi valisini tayin etti. Bu hükümet M.S. 41'e kadar devam etti. İşte bu sırada Hz. İsa (a.s.) Yahudileri ıslah etme vazifesini üzerine aldı ve Yahudi din adamları ile ulema ve diğer ileri gelenleri kendisine şiddetle karşı koydular. Romalı vali Pontius Pelatis de Hz. İsa'yı öldürtmek istedi.

Herod'un ikinci oğlu, Herod Antipas kuzey Filistin'in Galile ve Ürdün nehrinin yakasının hâkimi oldu. İşte bu adam, bir dansözün isteği üzerine Hz. Yahya (a.s.)'ın kafasını keserek kendisine hediye etti.

Herod'un üçüncü oğlu Philip ise Hermon dağından Yermûk nehrine kadar uzanan bölgenin sahibi oldu. Bu hâkim, babası ve diğer kardeşlerinden çok, Romalıların kültürünün etkisinde kalmıştı. İktidara geçer geçmez Hz. İsa'nın taraftarlarını sindirmek ve yok etmek için görülmemiş baskı ve zulüm yaptı.

M.S. 41'de Romalılar, büyük Herod'un torunu olan Herod Agrippa'yı büyük babasının tasarrufunda bulunan bütün memlekete vali olarak tayin ettiler. Bu hükümdar kendi zamanında Hıristiyanlara olmadık zulmü yaptı ve bütün gücünü havarilerin önderliğinde sürdürülmekte olan hak davasını zayıflatmak ve ortadan kaldırmak için kullandı.

Bu devirde Yahudiler ve din adamlarının gerçek yüzünü görmek için Hz. İsa (a.s.)'nın hutbelerine müracaat etmeliyiz. Bütün bu hutbeler Dört İncil'de toplanmıştır. Yahudilerin ahlâkî çöküntüsünü anlamak için Hz. Yahya ile Hz. İsa'ya yapılan kötü muameleye bakmak yeter de artar bile. Bilindiği gibi, bir fahişenin iftirası üzerine Hz. Yahya (a.s.) gibi temiz ve güzide bir peygamberin başı kesildi ve bu zulme karşı kimseden ses çıkmadı. Aynı şekilde Hz. İsa (a.s.) gibi bir peygamberin ölüm fermânına imza atıldı, ama yine ses çıkaran olmadı. Bu zulüm ve vahşete karşı çaresizlik içinde kıvranan ve kendilerini yerden yere atan kişiler parmaklarla sayılacak kadar azdı. Hatta, Pontius Pelatis bu alçak kişilere, bayram gününde ölüm cezasına çarptırılanlardan birini serbest bırakma yetkisine sahip olduğunu belirterek Hz. İsa (a.s.)'nın mı, yoksa Barabas adlı haydudun mu serbest bırakılmasını istediklerini sorduğu zaman, hepsi bir ağızdan Barabas için af dilediler. Bu bir bakıma, Allah'ın Yahudilere son hücceti veya mühletiydi ve kendileri bunu iyi değerlendiremediler.

Aradan çok geçmeden Romalılar ile Yahudilerin arası açıldı. M.S. 64 ilâ 66'da Yahudiler isyan ettiler. Herod Agrippa II ile Romalı Floris, ikisi de bu isyanı bastıramadılar. Sonra kendilerine takviye birlikleri gönderildi ve Romalılar bizzat bu ayaklanmaya son verdiler. M.S. 70'te Titus, Kudüs'ü fethetti ve büyük bir katliama girişti. Tahminlere göre 133 bin Yahudi öldürüldü, 67 bini de esir alındı. Bunların dışında binlerce Yahudi işletmelerde çalıştırılmak üzere Mısır'a yollandı. Yine binlercesi, hipodrom ve stadyumlarda binlerce kişinin önünde kılıç sallamak veya vahşi hayvanlarla boğuşmak üzere Roma İmparatorluğunun çeşitli yörelerine gönderildiler. Atletik vücutlu, uzun boylu ve yakışıklı erkekler ile güzel ve genç kızlar muzaffer kumandan ve subayların hizmetçisi ve cariyesi haline getirildi. Hem Kudüs şehri, hem burada bulunan Süleyman Mâbedi yerle bir edildi. Kısacası, Filistin'den İsrailoğulları veya Yahudilerin adı sanı öylesine silindi ki, bun-

lar tam 2000 yıl bu topraklara gelmeye cesaret edemediler. Süleyman Mabedi ise hiçbir zaman tekrar inşa edilemedi. Bundan sonra, İmparator Hadrian da artık Elia adıyla tanınan Kudüs şehrini bir daha yağmaladı. Daha sonra asırlarca Yahudiler bu şehre giremediler.

İşte İsrailoğullarının ikinci büyük fesâdının cezası bu şekilde verildi.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ
حَصِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ
الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾

8-10- Umulur ki, Rabbiniz size merhamet eder. Eğer, fesada tekrar dönerseniz biz de cezalandırmaya döneriz. Biz Cehennem'i kâfirlere mahsus kıldık.[10] Muhakkak bu Kur'ân, insanları en sağlam bir dine hidâyet eder ve sâlih amel işleyen mü'minleri büyük bir mükafatla müjdeler. Âhirette iman etmeyenlere çok acıklı bir azap hazırladık.[11]

Açıklamalar

10- Burada bu sözlerle, bütün bu konuşmanın muhataplarının İsrailoğulları olduğu intibaı alınmamalıdır. Muhatap yine Mekkeli kâfirlerdir. Ancak, burada İsrailoğullarının tarihinden bazı ibret verici kesitler sunulduğu için, İsrailoğullarına doğrudan hitap edilmiştir. Aslında, bir sene sonra Medine'deki Müslümanların yeni bir düzen kurma ve reform yapmaları konusunda kendilerine çeşitli uyarılar yapılması için, böyle bir konuşma veya hitabet şekline gerek duyulmuştur.

11- Burada denilmek isteniyor ki, Kur'ân-ı Kerim'in tenbih veya ikazlarıyla, doğru yola gelmeyen milletler, İsrailoğullarının başlarına gelenleri çekmeye hazır olmalıdırlar.

وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهُۥ
بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ءَايَتَيْنِ
فَمَحَوْنَآ ءَايَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ ءَايَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا۟ فَضْلًا
مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا۟ عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَىْءٍ فَصَّلْنَٰهُ
تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

11-12- İnsan, hayra olan duası gibi, şerre de dua eder; insan pek acelecidir.[12] Biz, gece ile gündüzü, kudretimize iki nişâne kıldık. Ve geceyi Rabbinizin fazlından istemeniz, senelerin sayı ve hesabını bilmeniz için gündüz ile silip giderdik. Ve herşeyi, size gereği gibi anlattık.[13]

Açıklamalar

12- Burada, Mekkeli kâfirlerin Allah'ın azabıyla ilgili Hz. Muhammed (s.a.v.)'e çektikleri resten bahsedilmiştir. Bilindiği gibi, ahmak kâfirler, Hz. Peygamber'e, "Sen bizi korkuttuğun azabı getirsene" diyorlardı. Yukarıdaki cümlede deniliyor ki, "Aptallar, siz Allah'tan hayır ve âfiyet yerine şer ve azab mı istiyorsunuz? Siz ne söylediğinizin farkında mısınız?" Allah'ın azabına uğrayan bir milletin halinin ne olduğunu bilmiyor musunuz?" Burada aynı zamanda Müslümanlar da hafifçe uyarılmışlardır. Şöyle ki, Mekkeli kâfirlerin zulüm ve işkencesinden bıkan Müslümanlar, onlara Allah'tan bir azap inmesini diliyorlardı. Halbuki, bu kâfirlerden pek çok kişi ilerde Allah'a ve Resulüne iman edip İslâm bayrağını dünyanın dört bir yanında dalgalandıracaklardı. Onun için, Cenab-ı Allah diyor ki, insanlar genellikle çok acelecidirler, bazı şeylerin hemen yapılmasını ve gerçekleşmesini isterler. Halbuki, aradan belli bir zaman geçtikten sonra aynı insanlar, dua, dilek ve isteklerinin kabul olmasının lehlerinde olmayacağını anlarlar.

13- Burada denilmek isteniyor ki, dünyanın temelinde çok çeşitlilik

ve çok renklilik vardır. İnsanlar bazı fark ve değişikliklerden bıkıp her şeyin aynı ve tekdüze olmasını istememelidirler. Dünyadaki hayatın çeşnisi farklılık ve değişikliktir. Örneğin, gece ile gündüzün oluşumunu ele alalım. Karanlık ile aydınlık arasındaki bu fark olmasaydı, hayat bu kadar renkli ve cazibeli olabilir miydi? Farklılık ve değişikliklerin sayısız faydaları vardır. Tabiatta bunun binbir tecellisini görüyoruz. İnsanların mizaç, huy, düşünce ve temayülleri arasındaki farkın da pek çok nimet ve hikmetleri vardır. Cenab-ı Allah'ın, olağanüstü gücünü kullanarak bütün insanları zorla mü'min veya iyi birer kişi yapması hayır bir iş değildir. Aynı şekilde, dünyadaki bütün kâfir, fâsık ve fâcirleri öldürüp sadece iman sahiplerini sağ bırakması da tasvip edilecek bir hâdise değildir. Böyle bir dilek ve istekte bulunmak, her zaman gece veya gündüzün olmasını dilemekten farklı değildir. Hayır ve faydalı olan şey, hidâyet ışığına sahip olanların dalâletin karanlığını ortadan kaldırmak için devamlı gayret sarf etmeleridir. Hidâyet sahipleri, dalâlet ve cehâletin gece karanlığı gibi çöktüğünü görünce, peşine güneş gibi takılmalıdırlar; ta ki, aydın ve pırıl pırıl bir gün doğsun.

وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلْزَمْنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ فِى عُنُقِهِۦ ۖ وَنُخْرِجُ لَهُۥ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ كِتَٰبًا يَلْقَىٰهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ ٱقْرَأْ كِتَٰبَكَ ۚ كَفَىٰ
بِنَفْسِكَ ٱلْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

13-14- Herkesin dünyadaki amelini boynuna takarız.[14] Kıyamet günü kendisi için bir kitap çıkaracağız ki, neşredilmiş olarak kendisine kavuşacak. Ona, "İşlerinin defterini oku. Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter" denilir.

Açıklamalar

14- Yani, her insanın dürüstlüğü, kötülüğü, yararı ve zararının sebepleri, kendi kişiliğinde vardır. Bir insan kendi vasıfları, karakteri, ayırım etme, karar verme ve seçme gücünü kullanarak hem mutluluğu, hem mutsuzluğunu hazırlayabilir. Herkesin iyiliği veya kötülüğü kendisinden kaynaklanmasına rağmen akılsız kimseler kaderlerinin dış et-

kenlerden etkilendiğini sanırlar; mutluluk ve mutsuzluklarının sebeplerini hep dışarda ararlar. Fakat hakikat şu ki, kendi hayır ve şerlerinin tezkeresini kendi boyunlarında taşırlar. Her meselenin içyüzünü aramaya çalışırlarsa, mutluluk ve mutsuzluklarına sebep olanın kendileri ve kendi iyi veya kötü kararları olduğunu anlayacaklardır. Yabancı bir kişi veya nesneler onları sandıkları kadar etkilemezler.

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ
لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ
اُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ﴿١٥﴾ وَاِذَآ اَرَدْنَآ
اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ
فَدَمَّرْنٰهَا تَدْمِيْرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْ
بَعْدِ نُوْحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًا بَصِيْرًا ﴿١٧﴾

15-17- Hidâyete eren ancak kendi faidesine hidâyete ermiş olur. Dalâlete düşen de yalnız kendi aleyhine sapmış olur.[15] Hiçbir kimse diğerinin günahı ile günahkâr olmaz.[16] Biz, bir kavmi kendisine resûl göndermedikçe azab edici değiliz.[17] Bir memleketi helâk etmek istediğimiz zaman, onun şımarmış elebaşlarına emrederiz de, onlar itaattan çıkarlar. Artık üzerlerine azab vacib olur. İşte o zaman onu kökünden helâk ederiz.[18] Nuh'tan sonra biz nice karyeler helâk ettik. Rabbin, kullarının günahlarından haberdardır, görücüdür. (İşte bu) kâfidir.

Açıklamalar

15- Yani, doğru yolu seçmekle bir kişi Allah'a, Peygamber'e (s.a.v.) ve tebliğ ve ıslah çalışmalarını yapanlara değil, bizzat kendisine iyilik yapıyor. Aynı şekilde, kötü yolu izlemek veya sapıklıkta ısrar etmekle, hiç bir kimseye değil, kendisine zarar veriyor. Cenab-ı Allah, Peygamber ve hak davasının savunucuları, insanları kötü yoldan kurtarmak ve doğru yolu göstermek için kendi şahsî çıkarları için değil, insan kitlelerinin iyiliği, mutluluğu ve refahı için yaparlar. Akıllı bir insan, delillerle hakkın doğru olduğu, bâtılın da kötü olduğunun kendisi-

ne anlatılınca, bütün taassup ve menfaatçılığını terkedip bâtılı terketmeli ve hakkı kabul etmelidir. Çünkü, taassup ve menfaatçılık kendisine sadece zarar verecektir.

16- Kur'ân-ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde de önemle dile getirilen bu husus çok değerli bir ilkedir ve anlaşılması gereken bir gerçektir. Zira, bu husus anlaşılmadığı takdirde insan kendi davranışını hiçbir zaman düzeltemez. Buradaki cümlenin anlamı şudur: Her insanın kendisine has ve sürekli bir sorumluluğu vardır ve kendi kişiliğiyle ilgili her konuda Allah'a hesap vermek zorundadır. Bu kişisel sorumlulukta başka bir kişi onun ortağı değildir. Dünyada ne kadar insan, millet, nesil ve ırklar bir işte veya bir harekette ortak olurlarsa olsunlar, âhiretteki son mahkemede herkes bu ortak iş veya harekette sadece kendisine düşen payına göre sorguya tabi tutulacak, yargılanacak ve cezalandırılacaktır. İlâhi Mahkemede bir kişinin vebâli başka bir kişinin başında olmayacaktır, ne de başkasının rica ve minneti üzerine bir kişi kendi günâhından arındırılacaktır. Bu bakımdan, akıllı bir kişi, başkalarının değil, kendisinin yaptıklarına dikkat etmelidir. Eğer bir kişi kendi sorumluluğunu biliyorsa, başkaları ne yapıyorlarsa yapsınlar, kendi öz ve fiillerinde kararlı, tutumlu ve ölçülü olacaktır. Bu kişi Allah'ın huzuruna ak yüzüyle çıkmak düşüncesiyle daima doğru ve dürüst hareket edecektir.

17- Bu da başka bir değişmez gerçektir ki, Kur'ân-ı Kerim tarafından insanın zihnine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu gerçeği şöyle açıklayabiliriz: İlâhi Adalet nizamında bir peygamber veya resûl temel önem taşıyor. Peygamberin getirdiği mesaj, kullar için Allah'ın son hüccetidir. Bu hüccet yapılmadan kullara azab indirmek adalet, hak ve hukuka aykırı olacaktır. Çünkü böyle bir durumda kullar, "Aman, bize doğru dürüst bilgi verilmedi, biz neden cezalandırılıyoruz?" diye itirazda bulunabilirler. Fakat hüccet veya son uyarı yapıldıktan sonra adaletin en basit kuralı yerine getirilmiş oluyor. Bundan sonra, Allah'ın emirlerine karşı gelenlerin cezalandırılması farz oluyor. Akılsız ve ahmak kişiler bu gibi âyetleri okuduktan sonra hemen şöyle bir soru yöneltiyorlar: "Bir peygamberin mesajının ulaşamadığı milletin durumu ne olacak?" Halbuki, bunlar anlamsız ve oyalayıcı tutumlardır. Akıllı bir kişi, bu gibi soru soranları bir yana bırakıp kendi kendine şöyle bir soru yöneltmelidir: "Peygamberin mesajı bana ulaşmıştır, acaba benim

durumum nedir?" Başkalarının durumuyla uğraşmak abesle iştigaldir. Allah kendi mesajını kime ve ne zaman ileteceğinden veya ilettiğinden kendisi sorumludur. Ayrıca, hüccetin kime yapıldığını, kime yapılmadığını da ancak Allah bilir.

18- Burada tabiî bir kanundan bahsedilmiştir. Bir milletin son anı yaklaştığında maddeten, mânen ve ahlâken çökmesi ve yozlaşması tabiî bir kanundur. Cenab-ı Allah, kullarını sebepsiz ve yersiz helâk etmez, öyle kötü bir niyeti de yoktur. Yani, bir millet doğru yoldan saptıktan sonra kötü sonunu hazırlayan belirtiler birer birer ortaya çıkar, ve bunlar, Cenab-ı Allah'ın irade ve kararına göre gerçekleşirler. Burada asıl yapılan ikaz, bir milletin felâkete sürüklenmesinde başlıca etkenin, yüksek sınıfının bozulması ve yozlaşması oluşudur. Bir milletin kötü sonu yaklaştığında o milletin zengin, varlıklı, haysiyetli, asil ve iktidar sahibi kişileri ahlâksızlığın bütün sınırlarını aşarlar. Yüksek sınıfın kötülük ve ahlâksızlıkları daha sonra milletin diğer sınıflarına da sızar ve milletin tümü bataklığa girer. Bu sebeple, bir toplum veya memlekette iktidarın ve ekonomik kaynakların alçak, küstah, ahlâksız ve beceriksiz kişilerin ellerine geçmemesi için azamî gayret sarfedilmelidir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ
جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ
الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ
مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ
وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

18-20- Dünya menfaatını[19] isteyenlere ondan istediğimizi dilediğimize veririz. Sonra da onu Cehennem'e sokarız. Oraya kınanmış ve hayırlardan uzak olarak gider.[20] Kim ki, ahireti ister ve mü'min olarak onun için sa'y ile çalışırsa, onların bu çalışmalarını takdir eder ve mükâfatını veririz.[21] Gerek

ona ve gerek buna Rabbinin vergisinden ihsan eyleriz. Rabbinin vergisi kimseden menedilmiş değildir.[22]

Açıklamalar

19- Burada asıl metinde kullanılan kelime "âcile"dir ki, âcilen (kısa zamanda) elde edilen şey anlamını taşır. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in ıstılâhı olarak bu kelime "dünya" için kullanılıyor. Yani, yararı da zararı da bu dünyada görülen eşyalar ve menfaatler. Bunun tam karşıtı, âhiretin yarar ve zararlarıdır, ki bunlar bu dünyadaki hayattan sonra öbür dünyada görülecektir.

20- Bu demektir ki, ahireti tanımayan, ahirete kadar sabretmek istemeyen ve bütün çaba ve uğraşları dünyadaki başarı ve mutluluklara yönelik olan bir kişi, hakettiği her şeyi bu dünyada bulacaktır ve âhirette hiçbir mükâfat veya nimete lâyık görülmeyecektir. Mesele, böyle bir kişinin mutluluk ve refahının, sadece bu dünyaya kadar sınırlı olması veya âhirette hiçbir mükâfat görmemesinden ibaret değildir. Dünyaya tapan ve âhiretteki duruşma ve hesaplaşmasından kendisini tamamıyla soyutlayan bu kişinin davranış ve hareketleri öylesine değişmiş olacaktır ki, âhirette mutlaka Cehennem'e gidecektir.

21- Yani, böyle bir kişinin bütün iyi niyet, iyilik, gayret ve amelleri takdirle karşılanacaktır ve âhirette başarı ve mutluluk için ne gibi ve nasıl işler yapmışsa onların meyvesini toplayacaktır.

22- Yani, dünyada Allah'ın rızkı ve diğer nimetleri hem dünyayı sevenlere hem âhirete talip olanlara temin edilmektedir. Bu Allah'ın vergisidir, Allah'ın armağanıdır, başka kimsenin değil. Dünyayı sevenler, âhireti sevenlerin rızkını kesme hakkına sahip olmadıkları gibi, âhireti sevenler de dünyaperestlerin rızık ve nimetlerini kesemezler.

انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

21- Bak, insanların bazısını bazısına nasıl üstün kıldık. Âhirette daha büyük derece ve daha büyük üstünlükler vardır.[23]

Açıklamalar

23- Yani, âhirete talip olanların, dünyaya talip olanlardan üstün oldukları bizzat bu dünyada ortaya çıkmış oluyor. Bu üstünlük, âhirete talip olanların yiyecek, içecek, giyecek, ev, vasıta, para, pul, gösteriş, zenginlik ve bollukları bakımından değil, karakter ve davranışları açısındandır. Bu insanlar ne kazanıyorlarsa, dürüstlük, iyilik, doğruluk ve iyi niyetleriyle kazanıyorlar. Buna karşılık, dünyadâr insanlar ne kazanıyorlarsa zulüm, hıyanet, haksızlık, hayasızlık, iki yüzlülük ve haram yemeleriyle kazanıyorlar. Âhiret sevdasıyla yaşayanlar kazandıklarını ölçülü ve tutarlı bir şekilde harcarlar ve kazandıklarından, hakları olanlara gerektiği gibi verirler, sadaka verirler ve bazı diğer hayır işler yaparlar, Allah'ın rızası için mallarını hayır işlerde kullanırlar. Buna karşılık dünyaperestler elde ettiklerinin hepsini har vurup harman savururlar, kumar, içki, zina, diğer fuhuş işleri, fitne ve fesad için ve haram işlerde kullanırlar. Böylece, âhireti sevenlerin hayatı her bakımdan Allah korkusunun nümunesi, temiz, nezih, gıpta edilecek ve örnek alınacak hale gelir. Bu insanlar yamalı elbise giymelerine, zar-zor geçinmelerine ve kulübe gibi evlerde oturmalarına rağmen memnun ve mesud olurlar. Bunun aksine, dünyadarların yaşantısı bütün göz kamaştırıcı yanlarına rağmen tatsız-tuzsuz olur. Bundan dolayıdır ki, pek çok kral, hâkim, milyarder ve milyonerler gerçek insanî değerleri taşımaz ve hemcinslere sevgi ve şefkatle yaklaşmazlar. Halbuki, âhireti hedef olarak seçenler, aç karınları ve üzerlerindeki paçavralarına rağmen herkesin sevgi, saygı ve takdirine nail olurlar. Bu açık belirtiler âhiretteki kalıcı ve daimî nimet ve mutlulukların kimin kefesine konacağını açıkça ortaya koyuyorlar.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا ﴿٢٢﴾
وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَا أُفٍّ
وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾

22-23- Allah ile beraber başka bir ilâh edinme.[24] Sonra mezmûm ve kendi başına bırakılmış kalırsın. (1) Rabbin "kendisinden başkasına ibadet etmeyin."[25] (2) Baba ve ananıza iyilik edin" diye hükmetti.[26] Onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyarlığa erişirlerse onlara "öf" deme. Onlara ağır söz söyleme. Onlara tatlı ve kerimâne sözler söyle.

Açıklamalar

24- Bu cümlenin bir başka tercümesi de şu olabilir: "Allah'a ortak koşma", "Allah'ın yanında başka birini tanrı olarak kabul etme".

25- Bu sadece demek değildir ki, "Allah'tan başka kimseye ibadet etme." Bu cümlenin anlamı aynı zamanda, Allah'a hiçbir itirazda bulunulmaksızın itaat ve kulluk etmektir. Sadece Allah'ın emir ve kanunların uyulmalı ve başka kimsenin emir ve kanununa aynı itina ve ihtimam gösterilmemelidir. Bu sadece bir dinî akide ve ferdî hareket tarzı için bir emir değildir, aksine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye vardıktan sonra kurduğu ahlâk, cemiyet, siyaset ve kültür nizamının temel taşıdır. Medine'deki devlet nizamının temeli, gerçek hükümdarın Yüce Allah ve devlet'in kanunlarının Allah'ın şeriatı olduğu fikri üzerine atılmıştı.

26- Burada, İslâmiyet'in, bütün insanî hayat nizamını hangi temel ilkeler üzerinde kurmak istediği dile getirilmiştir. Bu ilkelerin ilki bir yukarıki cümlede yer almıştır, diğerleri bunu izlemektedirler. Bunlar bir bakıma, Mekke döneminin sonu ve gelecek Medine döneminin başında açıklanan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetinin ana hatlarını oluştururlar. Bunlarla, yeni İslâm toplum ve devletinin temelinin hangi ideolojik, ahlâkî, toplumsal, ekonomik, siyasî, kültürel ve hukukî esaslar üzerinde kurulduğu bütün dünyaya gösterilmek istenmiştir. Bu hususta, el-En'am sûresinin 19. rükuu ve dipnotlarına da bir göz atmak sanırız faydalı olacaktır.

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ
مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَّبُّكُمْ
أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ

لِلْأَوَّٰبِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَءَاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلْمِسْكِينَ
وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ ٱلْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا
إِخْوَٰنَ ٱلشَّيَٰطِينِ ۖ وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِرَبِّهِۦ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

24-27- Onlara merhametle tevazu kanadını indir. Ve: "Yâ Rabbi, küçük iken beni besleyip büyüttükleri (terbiye) gibi sen de onlara rahmet ve merhamet buyur" de. Rabbiniz, içinizde olanı herkesten daha iyi bilir. Eğer, siz sâlihlerden olursanız mağfiret olursunuz. Allah, tevbe edenleri yarlıgayıcıdır.[27] (3) Akrabaya, fakirlere ve yolculara hakkını ver. (4) İsraf etme. Çünkü israf edenler şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise, Rabbine karşı nankördür.

Açıklamalar

27- Bu âyette, Allah'tan sonra insanlar üzerinde en büyük hakkın ana-babalarının olduğu önemle belirtilmiştir. Çocuklar, ana-babalarına itaatkâr, hizmet edici, emirlerine bağlı ve saygılı olmalıdırlar. Toplum ahlâkı, çocuklarını ana babalarından bıktıracak, usandıracak veya uzaklaştıracak gibi olmamalıdır. Aksine, toplumsal kurallar evlâtların ana-babalarına minnettar, hürmetkâr ve şükran borçlu olmalarını gerektirmelidir; ana babalarına, yaşlandıkları zaman tıpkı çocuklarında besledikleri ve korudukları gibi hizmet etmelerini, gönüllerini hoş tutmalarını öğretmelidir. Bu âyet sadece bir ahlâkî nasihat değildir, aksine daha sonra tanzim edilerek uygulanmaya başlayan ana-babalarının hak ve yetkileriyle ilgili hadis ve fıkıh bölümlerinin esas kaynağı olmuştur. Ayrıca, İslâmî toplumun fikrî ve ahlâkî eğitiminde olduğu gibi, Müslümanların çeşitli ülkelerde ve zamanlarda geliştirdikleri medeniyet ve kültürde de ana-babaya saygı, itaat ve hizmet ile haklarının korunması önemli bir yer tutmuştur. Zâten buna bağlı olarak İslâm toplumunda aile nizamının bütünlüğüne büyük önem verilmiştir.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ٱبْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ
قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾

28- (5) Rabbinden umduğun rahmeti arayıp bekleyerek, onlardan yüz çevirmek mecburiyetinde kalırsan, o halde onlara yumuşak sözler söyle.[28]

Açıklamalar

28- Bu ve bundan hemen önceki iki temel ilkenin amacı şudur: Bir insan kendi gelir ve servetini sadece kendi kişiliği için değil, aksine akrabaları, yakınları, komşuları, muhtaç kimseler ve yolcular için de kullanmalıdır. Yani, kendi kişiliği ve ailesinin bütün ihtiyaçlarını makul ölçüde karşıladıktan sonra yakınları ve komşularının haklarını da ödemelidir. Böylece, toplumsal hayatta işbirliği, yardımlaşma, yakınlaşma, hak tanıma ve hak verme ruhu iyice yerleşecektir. Bir akraba, başka bir akrabasına, bir arkadaş başka bir arkadaşına yardım elini uzatacak, dertlerine ortak olacak, zor günlerinde yanında bulunacaktır. Bir insan başka bir insanın yardımcısı olacaktır. Bir yolcu bir yere gidince yabancılık çekmeyecek ve hemcinslerinin misafirperverliğine şahit olacaktır. Toplumda kişisel haklara öylesine büyük saygı doğacaktır ki, her insan kendi kişiliğine ve mallarına olan başkalarının haklarını bilecek ve onları vermeye çalışacaktır. Başkalarına yardım veya hizmet edecekse, bir lütuf veya ihsan olarak değil, bir vazife olarak edecektir. Şayet birine yardım etmekten âcizse ondan af dilemeli ve Allah'ın fazlına tâlip olmalıdır.

İslâm Anayasasının bu temel maddelerinin amacı da sadece fertlere değil, bütün topluma belli bir ahlâk anlayışı vermekti. İşte bu maddelere dayanılarak daha sonra Medine'deki toplum ve devlet nizamında vâcip ve nafile sadakalarla ilgili emirler verildi, vasiyet, veraset ve vakıfla ilgili düzenlemeler yapıldı, yetimlerin haklarının korunması için gereken tedbirler alındı, her köy ve kasabanın bir yolcuyu en az üç gün misafir etmesi emri verildi. Ayrıca, herkesin sevgi, yardımlaşma, işbirliği ve dayanışma gibi hisler taşıdığı kendine has bir toplumsal ahlâkın gelişmesi için bütün imkânlar sağlandı. Bunun neticesinde toplumda herhangi bir hukukî zorlama olmaksızın herkes bireysel ve toplumsal hak ve sorumluluklarını iyice kavramış oldu.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا
كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

29- Elini boynuna bağlı olarak asma. Bütün bütün de açıp saçma. O zaman kınanmış ve perişan olarak kalırsın.[29]

Açıklamalar

29- Burada ellerin bağlı veya açık tutulması deyimi istiare olarak kullanılmıştır. Ellerin bağlı ve sıkı olarak tutulması, cimrilik anlamını taşır. Aynı şekilde ellerin açık olması, israf demektir. Yukarıdaki âyetlerde yer alan 4 ile 6 nolu maddeleri bir arada okuduğumuzda, Yüce Allah'ın maksadının insanları tutumlu davranmaya yöneltmek olduğunu anlarız. Yani, insanlar, bir yandan, servetin dolaşımını durduracak kadar cimri ve diğer yandan, kendi ekonomik güçlerini kaybedecek kadar müsrif olmamalıdırlar. İnsanlar lâzım ve yerinde olan masraflardan kaçınmamalı ve yersiz masraflara gitmemelidirler. Övünmek veya gösteriş için yapılan harcamalar, yahut fuhuş, ahlâksızlık veya sefahat için yapılan harcamalar, ya da insanların gerçek ihtiyaçları ve yararlı şeyleri yerine değersiz ve faydasız amaç ve işler için yapılan harcamalar aslında Allah'ın nimetlerini inkâr etmek ve kendisine nankörlük etmek demektir. Para, mal ve mülklerini bu şekilde harcayanlar aslında Şeytan'ın kardeşleridirler.

Diğerleri gibi bu madde veya temel ilkeler sadece birer ahlâk kuralı ve fertlerin hayatını ilgilendiren ilkeler olmayıp temiz ve sâlih bir toplumda ahlâk terbiyesi, toplumsal baskı ve yasal düzenlemelerle savurganlığın önlenmesini amaçlayan altın öğütlerdir. Nitekim, daha sonra Medine'de kurulan toplumda yukarıdaki iki madde harfiyen tatbik edildi. Bir yandan israf ve lüks yaşantının birçok şekilleri kanunen yasaklandı ve bir yandan dolaylı hukukî tedbirlerle para ve servetin yersiz harcanması haram kılındı. Toplumda yapılan reform sayesinde israfa yol açan pek çok törenlere son verildi. Devlete de israfın bazı şekillerini durdurma yetkisi verildi. Zekât ve sadakalarla ilgili emirler cimriliği ortadan kaldırdı. Servetin birkaç elde toplanması önlendi. Ayrıca cemiyetin fertleri, israf ile tasarruf arasındaki farkı anlayacak kadar bilinçlendirildi. Kamuoyu bir yandan cimrileri eleştirirken musrif olanlara veryansın etme durumuna getirildi. Tutumlu ve ölçülü şekilde para harcama devri başladı. Tasarruf eden ve cömert olanlar her tarafta takdir topladı. O zamanın fikrî ve ahlâkî geleneğinin etkisini bugün de Müslüman toplumlarda görmek mümkündür. Nitekim bugün Müslümanlar arasında en çok hor görülenler cimri, hasis, karaborsacı

ve stokçulardır. Bunların aksine cömert kişiler herkesin sevgi ve saygısına nâil olurlar.

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

30- Gerçekten, senin Rabbin dilediğine rızkı genişletir ve dilediğine de daraltır. Şüphe yok ki O, kullarını bilir ve görür.[30]

Açıklamalar

30- Yani, Allah'ın kullarına rızık dağıtımı arasında koyduğu farkın hikmet ve maksatlarını insan anlayamaz. Bu sebeple, insan, rızık dağıtımının doğal düzenini sun'î tedbirlerle bozmaya çalışmamalıdır. Doğal eşitsizliği yapay eşitliğe çevirmek veya eşitsizliği doğal sınırlarının çok ötesine götürüp haksızlık ve adaletsizliğe dönüştürmek, her ikisi, aynı derece hatalıdır. İyi ve doğru bir ekonomik düzen, ancak Cenab-ı Allah'ın tayin ettiği rızık dağıtım metoduna dayanmalıdır.

Yukarıdaki âyette dile getirilen tabiat kanununun ilkesi Medine'de girişilen reform programında öylesine bilinçli ve sağlam bir şekilde yer aldı ki, rızık, gelir kaynakları veya servet dağılımı arasındaki fark bizzat bir kötülük, bozukluk veya ayıp sayılmadı ve dolayısıyla bu farkın ortadan kaldırılması ya da sınıfsız bir toplumun kurulmasına gerek duyulmadı. Aksine, Medine'de insan toplum, kültür ve uygarlığının sağlam temellere oturtulması için benimsenen yol, Allah'ın yarattığı farkın doğal oluşu şeklinde idi. Medine toplumunda izlenen politika, insanlar arasındaki gelir ve servet dağılım farkının doğal bir biçimde korunması yönünde idi ve yukarıda verilen direktiflere göre toplumun ahlâk ve davranışları öyle bir süzgeçten geçirildi ki, gelir farkı, zulüm, haksızlık ve adaletsizliğe yol açması yerine, kâinatın Yaratıcısının kulları arasında koyduğu belli farkın sayısız ahlâki, manevî ve medenî fayda ve bereketlerinin ortaya çıkmasına sebep oldu.

وَلَا تَقْتُلُوٓا
أَوْلَٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ
كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾

31- (7) Fakirlik korkusuyla evlâtlarınızı öldürmeyiniz. Sizi ve onları biz rızıklandırırız. Onları öldürmek büyük bir hatadır.[31]

Açıklamalar

31- Bu âyet, eski devirlerden başlayarak günümüze kadar devam eden doğum kontrol uygulamasının dayandığı ekonomik nedenleri ortadan kaldırıyor. Eski çağlarda darlık ve açlık korkusu çocukların öldürülmesine veya ilkel bir biçimde kürtaj yapılmasına yol açıyordu. Bugün ise bu tedbirlere bir üçüncüsü eklenmiştir ve dünya doğum kontrolüne sür'atle itiliyor. Ne var ki, İslâm Anayasasının yukarıki maddesi, insanların yıkıcı yollara başvurup nesillerini tüketmek yerine yapıcı çaba harcamalarını, bütün zihinsel ve bedensel güçlerini Allah'ın düzenlediği doğa kanununa göre rızık veya geliri arttırmak için seferber etmelerini emrediyor. Bu madde gösteriyor ki, insanların zaman zaman ekonomik ve malî sıkıntılarını bahane ederek kendi nesillerini tüketmeleri büyük bir hatadır. Bu âyet diyor ki, rızık verme işi insanların değil, Allah'ın elindedir. O Allah ki, her şeyi yaratmış ve herkesin ait oldukları yerlere yerleşmelerini sağlamıştır. Cenab-ı Allah geçmişteki nesillere rızık verdiği gibi, gelecekteki nesillere de nimet ve geçim kaynaklarını verecektir. Tarih şahittir ki, dünyada insanların nüfusu çoğaldıkça gelir ve üretim kaynakları da o ölçüde, hatta kat kat artmıştır. O halde, Allah'ın yaratıcı faaliyetlerine insanların yersiz ve gereksizce karışmaları aptallıktan başka bir şey değildir.

Kur'ân-ı Kerim'in bu emrinden dolayıdır ki, bugüne kadar hiçbir devirde Müslümanlar arasında nesillerini tüketme gibi genel bir eğilim belirmemiştir.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

32- (8) Ve zinaya yaklaşmayın. Zira o bir hayasızlıktır Ve fena bir yoldur.[32]

Açıklamalar

32- "Zinaya yaklaşmayın" emrinin muhatabı hem fertler hem toplumdur. Fertlerin zinadan sakınmalarının mânâsı sadece bir kız veya kadınla gayrimeşrû cinsî münasebetten kaçınmak değil, aynı zamanda zinaya kadar varacak her türlü hareket ve tahriklerden kaçınmaktır. Topluma gelince, toplumsal hayatta zina ve bunun sebepleri ile etkenlerini ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Bu amaç için kanun, eğitim, kültür, toplumsal durumun ıslâhı ve medenî hayatın bellibaşlı kurallara dayandırılması ve diğer etkin tedbirlere başvurulması gerekiyor.

Bu madde de zamanla İslâm hayat nizamının belli bir sahası ve uğraş konusu haline geldi. Bu maddeye dayanılarak zina ağır ceza suçlarından biri sayıldı. Zinaya varacak bütün yolların kesilmesine çalışıldı. Çarşaf ve peçe ile ilgili emirler verildi. Fuhşiyatın yayılması sert tedbirlerle önlendi. Zinanın yakın akrabaları sayılan alkol, müzik, dans ve çıplak resim ve heykeller yasak kapsamına girdi. Bunun yanısıra, öyle bir evlilik kanunu icra olundu ki, nikâh kıymak kolaylaştı. Böylece, zinanın sosyal sebepleri ortadan kaldırıldı.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَنْ
قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ
إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾

33- (9) Haklı bir sebep olmaksızın,[33] Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın.[34] Kim haksızlığa uğrayarak öldürülürse, Biz onun velisine selahiyet vermi-

şizdir.[35] O da bu hak ile yardıma mazhar kılınmış olduğundan[36] dolayı katilde israf etmesin.[37]

Açıklamalar

33- Daha sonra, İslâm hukukuna göre "katl-i bilhak" (haklı bir sebeple yapılan cinayet) beş tür ile sınırlandırılmış oldu: (1) Teammüden adam öldürme suçunu işlemiş olan kişiden intikam almak. (2) Hak dinine mukavemet gösterenlere savaş açmak. (3) İslâm devlet düzenini yıkmaya çalışanları öldürmek. (4) Evli erkek veya kadını zina suçunun sabit olması halinde öldürmek. (5) Dinsizliği sabit olan kişiyi öldürmek. İşte bu beş durumda bir kişi veya grubun öldürülmesi İslâm dininde uygun görülmüştür.

34- Burada cana kıymak, sadece bir insanın öldürülmesi değil, aynı zamanda insanın kendi nefsinin öldürülmesi veya insanın kendi kendini öldürmesi de demektir. Zira, Allah'ın haram kıldığı nefis hem bir insana, hem başkalarına ait olabilir. Bu demektir ki, cinayet işlemek, yani başkalarının canına kıymak ne kadar büyük günâh ise, bir insanın intihar etmesi de o kadar büyük günahtır. İnsanların umumiyetle düştükleri hatalardan biri, kendilerini, kendi canlarının sahibi saymak ve istedikleri zaman buna kıymakta serbest olduklarını sanmaktır. Halbuki, can Allah'ın malıdır ve bizim bunu harcamak veya buna kıymak şöyle dursun, amaçlarının dışında kullanmaya bile yetkimiz yoktur. Dünya gibi imtihan yerinde Cenab-ı Allah istediği gibi bizi imtihan edebilir. Şartlar ne olursa olsun, biz sonuna kadar imtihan vermeye mecburuz. Allah'ın tanıdığı süreyi yok sayarak imtihan yerinden kaçmak bir suçtur, ayrıca kaçarken, Allah'ın yasakladığı daha büyük bir günahı işlemek daha büyük bir suçtur. Hadiseye başka bir açıdan bakacak olursak, intihar eden insanların dünyadaki nisbeten küçük zorluk ve rezaletlerinden kaçarak âhiretteki kalıcı ve daha büyük zorluk ve eziyetlere ulaşmaya çalıştığını anlarız.

35- Yukarıdaki âyette kullanılan deyim aslında şöyledir: "Biz onun velisine sultan vermişizdir." "Sultan" kelimesi, kısasın talep edilmesi için bir gerekçe olarak gösterilen "hüccet" veya "selâhiyet" demektir. Böylece İslâm hukukunun şu önemli kuralı ortaya çıkıyor: Bir adam öldürme davasında gerçek davacı devlet veya hükümet değil, maktul'ün velileridir, ki bunlar katil zanlısını affetmenin yanısıra kısasın yerine diyet (kan parası) alabilirler.

36- O zamana kadar İslâm devleti kurulmadığı için cinayet işleyene yardım eden kişinin kim olduğu meçhul bırakılmıştır. Ancak İslâm devletinin kuruluşundan sonra katil zanlısına kabil veya müttefiklerinden bazı kimselerin değil, bizzat İslâm devleti ve adalet nizamının yardımcı olmasına karar verildi. İslâm devletinde bir kişi veya grup bir cinayetin intikamını almaya yetkili değildir. Bu kişi ve gruplar adaleti aramak için devlete ve adalet nizamına başvurmalıdırlar.

37- "Katilde israf", yani cinayet işlerken bazı sınırları aşmanın çeşitli şekilleri olabilir. Meselâ, intikam almak duygusuyla, kâtilin yanısıra başkalarını katletmek, kâtile işkence yaparak ölümüne yol açmak, kâtili öldürdükten sonra ölüsüne saygısızlık etmek ya da kan parasını aldıktan sonra onu öldürmek v.s.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ
حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾
وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ
خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

34-35- (10) Erginlik çağına erinceye kadar, güzel bir maksat ile olmaksızın yetimin malına yaklaşmayın.[38] (11) Ahdinizi de yerine getirin. Ahdeden verdiği sözden mes'uldür.[39] (12) Ölçtüğünüz zaman tam ölçün. Ve doğru terazi ile tartın.[40] Bu, hayırdır ve sonu da güzeldir.[41]

Açıklamalar

38- Bu da sadece bir ahlâkî emir değildi. Aksine, daha sonra İslâm devleti kurulunca yetimlerin haklarının korunması için hem idarî hem hukukî tedbirler alındı, ki bunların tafsilâtını hadis ve fıkıh kitaplarında bulmak mümkündür. Aynı âyetten, İslâm devletinin kendi haklarını korumaktan âciz olan bütün vatandaşlarının koruyucusu olduğu ilkesi geliştirildi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, (hiçbir velisi olmayanın velisi benim) yolundaki sözleri bu ilke ile ilgilidir ve İslâm hukukunun geniş bir bölümünü oluşturuyor.

39- Bu da, ferdî ahlâk ile ilgili bir ilke olmayıp Medine'deki İslâm devleti kurulduktan sonra hem iç, hem dış politikasının temel taşı haline getirildi.

40- Bu emir de insanların şahsî işleriyle ilgili olmayıp, İslâm Devletinin kurulmasından sonra çarşı ve pazarda malların ağırlığı, ölçüsü, kalitesi ve fiyatlarının denetimi, hükümetin görevleri arasına girdi. Aynı noktadan hareketle ticaret ve ekonomik işbirliğinde her türlü ahlâksızlık, dolandırıcılık, sahtekârlık ve haksızlıklara son verilmesi de hükümetin görevleri arasına girdi.

41- Yani bu işin sonu hem dünyada hem âhirette hayırdır. Dünyada bunun sonu hayırdır, çünkü bununla karşılıklı güven doğuyor; hem alıcı hem satıcı birbiriyle anlaşıyor ve nihayet, ticaretin gelişmesi ve genel refahın yolu açılmış oluyor. Âhirette de bunun sonu hayırdır, zira orada makbul ve faydalı olan şeylerin başında iman ve Allah'tan korkmak geliyor.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۚ إِنَّ ٱلسَّمْعَ
وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ۝ وَلَا تَمْشِ
فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ ٱلْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ ٱلْجِبَالَ طُولًا ۝

36-37- (13) Bilmediğin şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi bundan mes'uldür.[42] (14) Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme. Çünkü sen, asla yeri yaramazsın ve boyca da dağların yüksekliğine eremezsin[43]

Açıklamalar

42- Bu maddede denilmek isteniyor ki, insanlar ister bireysel, ister toplumsal yaşantılarında olsun, tahmin ve kıyas yerine ilme bağlı kalmalıdır. İslâm toplumunda bu madde ve kural, ahlâk sahasında, hukukta, siyasette, devlet yönetiminde, bilim, teknoloji ve kültürde, eğitim düzeninde, kısacası hayatın her alanında geniş şekilde uygulandı ve müsbet ilim yerine tahmin ve kıyasa dayalı olması halinde doğan sakıncalar ortadan kaldırılmış oldu. Ahlâk sahasında insanların, başka-

ları hakkında kötü düşünmeleri önlendi ve başkalarına asılsız itham ve iftirada bulunmaları yasaklandı. Hukukta ise sorgusuz, sualsiz ve suçu sabit olmaksızın birinin suçlanması veya mahkûm edilmesine son verildi. Suçların teftişiyle ilgili de bazı kurallar meydana getirildi ve sadece şüphe üzerine bir kişinin tartaklanması, dövülmesi, işkenceye tabi tutulması veya karakolda hapsedilmesi yasaklandı. Yabancı milletler ile ilgili politikanın kuralları da tayin edildi ve araştırılmadan herhangi bir kimseye karşı harekete geçilmesi veya asılsız söylentiler çıkarılmasının önü alındı. Eğitim sisteminde de yalnızca tahmin ve kıyasa dayalı ilimlere itibar edilmedi. Her şeyden çok, akide ve inançta evham ve hurafatın kökü kazıldı ve iman sahiplerinin sadece Allah ve resûlünün getirdikleri emir ve talimata itibar etmeleri istendi.

43- Burada denilmek isteniyor ki, zalim ve mağrur kimselerin yolundan uzaklaşın. Bu emir ve nasihat da hem ferdî hem içtimaî yaşantı için geçerlidir. Bu emrin sayesindedir ki, bu anayasal emirler üzerinde kurulan hükümetin üyeleri ve komutanlarının yaşantılarında zâlimlik ve kibrin en ufak belirtisi yoktu. Hatta, tam savaş sırasında bile ağızlarından yersiz iftihar ve gurur mahiyetinde herhangi bir lâf çıkmazdı. Hâkim sınıf ve diğer bütün yöneticilerin oturması, yatması, giyimi, kuşamı, evi, binek hayvanları, ve genel davranışları tevazu ve nezâket ile kalenderliğin örneği idiler. Bunlar fatih olarak yabancı bir memlekete veya halklar arasına girdikleri zaman da gösteriş, debdebe ve şamatadan tamamıyla uzak olurlardı.

كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾
ذٰلِكَ مِمَّآ أَوْحَىٰٓ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ ٱللَّهِ
إِلٰهًا ءَاخَرَ فَتُلْقَىٰ فِى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾ أَفَأَصْفَىٰكُمْ رَبُّكُم
بِٱلْبَنِينَ وَٱتَّخَذَ مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنَٰثًا ۚ إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا
﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لِيَذَّكَّرُوا۟ ۚ وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا
نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُل لَّوْ كَانَ مَعَهُۥٓ ءَالِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَّٱبْتَغَوْا۟ إِلَىٰ ذِى
ٱلْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

38-42- Bütün bu fena şeyler, Rabbinin yanında mekruhtur.[44] Bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakın Allah ile beraber başka bir ilâh edinme ki, sonra rahmetten uzak ve kovulmuş olarak Cehennem'e atılırsın.[45] Rabbiniz sizi erkek evlâtlarla mümtaz kılıp kendisi meleklerden dişiler mi edindi?[46] Siz pek büyük bir söz söylüyorsunuz. Düşünüp akıllarını başlarına alsınlar diye biz bu Kur'ân'da türlü türlü meseleler açıkladık. Halbuki, bu ancak onların haktan nefretini artırıyor. De ki: "Eğer müşriklerin dedikleri gibi, O'nunla beraber başka ilâhlar olsaydı, onlar Arş'ın sahibine galebe çaresini ararlardı.[47]

Açıklamalar

44- Yani, yasak olan her şeyin yapılması Allah'ı hoşnutsuz eder. Başka bir deyimle, Allah'ın hangi emrine karşı gelinirse, Allah nezdinde mekruh ve kötüdür.

45- Burada görünürde Cenab-ı Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitap etmektedir, ama bu gibi durumlarda Allah'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e söylediklerinin muhatapları genellikle insanlar olur.

46- Bu sözlerin açıklaması için bkz. en-Nahl sûresinin 57-59. âyetlerinin dipnotları.

47- Yani, bunlar kendileri Arş'ın sahibi olmaya çalışırlardı. Çünkü, bazı varlıkların, tanrılıkta Allah'a ortak olmaları mutlaka şu iki durumdan kaynaklanıyor: Ya onlar kendi başlarına birer tanrı olurlar ya da bunlardan biri asıl tanrı olur ve bazı tanrılık vasıf ve yetkilileri verdiği diğerleri de onun kulları olurlar. Eğer ilk durum var olsaydı, bütün bu bağımsız ve muhtar tanrıların her zaman, her konuda birbirinin niyet ve iradelerini paylaşmaları ve bu sonsuz kâinatın koskoca nizamını bu kadar âhenk, denge, düzen ve eşitlik içinde yürütmeleri mümkün değildi. Böyle bir durumda, bağımsız, yetkili ve dikbaşlı tanrıların her adım attıklarında birbirine girmeleri, kendi fikir ve iradesinin başkalarına kabul ettirmeye çalışmaları ve böylece büyük bir kargaşaya yol açmaları işten bile değildi. İkinci duruma gelince, kullar tanrılık gibi büyük işleri tasarlayamazlar ve tanrılık yetkilerinin bir bölümünü taşıması şöyle dursun, bunların kenarından bile geçme kapasitesinde değillerdir. Şayet bir mahlûka azıcık tanrılık devredilmiş olursa hemen çizmesinden yukarıya çıkmaya çalışır. Bundan böyle bir an için bile kulluğu sevmez, aksine en büyük tanrı olma hevesine kapılır.

Yerde ve gökteki bütün güçler birleşmedikçe, buğdayın bir tanesi, hatta bir saman çöpünün doğmadığı bir kâinatın idaresinin birden fazla özerk veya egemen ve bağımsız tanrıların ellerinde bulunduğunu ancak çok cahil ve aklı kıt olan bir kişi düşünebilir. Yoksa, bu kâinat ile bunun nizamını azıcık anlamaya çalışmış olan bir kişi burada tanrılığın sadece tek bir varlığa ait olduğunu ve bu hususta kimsenin kendisine ortak olmadığını kolayca anlayacaktır.

قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ۭ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿٤٤﴾ وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ۙ ﴿٤٥﴾

43-45- Allah, onların dediklerinden münezzehtir. Yücedir, büyüktür. Yedi gök, yer ve bunlar içinde bulunanlar O'nun tesbihini okurlar.[48] Âlemde O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.[49] Fakat siz onların tesbihini iyi anlamazsınız. Allah Halîm'dir, Gafûr'dur.[50] Kur'ân'ı okuduğun zaman, seninle ahirete iman etmeyenler arasında kapalı bir perde çekeriz.

Açıklamalar

48- Yani, bütün kâinat ve içindeki her şey, kendisini yaratan, besleyen, koruyan ve denetleyen varlığın her türlü ayıp, eksiklik ve zaaftan azade olduğunu ve tanrılıkta hiçbir ortağı olmadığını çok iyi bilir.

49- Yerde ve gökteki bütün mahlûkların Allah'ı hamd etmenin yanısıra tesbih etmelerinin anlamı şudur: Her şey, kendi Hâlik ve Rabbinin bütün ayıp, eksiklik ve zaaflardan münezzeh olmasının yanısıra, bütün vasıf ve meziyetlerin sahibi olduğunu da kanıtlıyor. Her şey kendi varlığıyla yaratıcısı ve düzenleyicisinin her türlü vasıf ve meziyetin en mükemmeline sahip olduğunu gösteriyor ve dolayısıyla sadece kendisine hamd edilmesi gerektiğini belirtiyor.

50- Yani, insanların Allah'a karşı türlü çeşit itaatsızlık, saygısızlık

ve küstahlık yapmalarına rağmen Cenab-ı Allah'ın bütün bunları affetmesi ve görmezlikten gelmesi, O'nun merhametli, müsamahalı ve affedici oluşunun birer delilidir. İnsanlar Allah'a itaatsızlık da etseler, iftirada da bulunsalar, ne rızıkları kesiliyor, ne de nimetlerden mahrum bırakılıyorlar. Cenab-ı Allah, itaatsız ve küstah kullarını cezalandırmakta acele de davranmıyor. İtaatsız ve nankör kullarına azabını derhal indirmiyor. Ayrıca Cenab-ı Allah gerek fertlerin gerekse milletlerin düzelmeleri için kendilerine geniş bir süre tanır, onların ıslâh ve hidayeti için zaman zaman peygamberleri, sâlih kişileri ve dini tebliğ edenleri aralarından çıkarır, ve hatasını anlayıp doğru yolu kabul edenlerin geçmişteki günah ve hatalarını affeder.

وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾

46- Onu anlamamaları için kalpleri üzerine örtü koyar ve kulaklarına ağırlık veririz.[51] Kur'ân'da tek (eşsiz) olarak Rabbini andığın vakit senden nefretle arkalarına dönüp giderler.[52]

Açıklamalar

51- Yani, âhirete iman etmemenin tabiî sonucu olarak insanların kalbi mühürleniyor ve kulakları Kur'ân-ı Kerim'in davetine kapanmış oluyor. Kur'ân-ı Kerim'in davetinin temelinin, bu dünyanın dış görünümüne aldanmama üzerinde kurulduğu bir gerçektir. Dünyada hesap soran ve cevap isteyen biri bulunmuyorsa bu demek değildir ki, insanlar kimseye hesap veya cevap vermeye mecbur değillerdir. Eğer dünyada şirk, dinsizlik, küfür veya Tevhid gibi her türlü düşünce ve ideoloji kabul edilebiliyorsa ve maddi açıdan aralarında önemli bir fark görülmüyorsa bu demek değildir ki, bütün bu düşünce ve ideolojilerin benimsenmesi hesapsız kalacaktır veya daimî ve kalıcı neticeleri görülmeyecektir. Eğer burada fısk ve fücur ve itaat ile takva (Allah'tan korkma) gibi alışkanlıklar edinilebiliyor ve bunların iyi veya kötü sonuçları mutlaka görülmüyorsa, bu demek değildir ki, değişmez bir ahlâk kanunu hiç yoktur. Hesap verme işlemi elbette vardır, ama bu tam mânâsıyla ölümden sonraki ikinci hayatta olacaktır. Tevhid fikri doğru

olup diğer bütün fikir ve nazariyeler yanlış ve bâtıldırlar. Fakat bunların gerçek ve kesin sonuçları ölümden sonraki hayatta görülecektir. Hakikat üzerindeki perdeler âhirette aralanacaktır. Allah'ın gerçek bir ahlâk kanunu elbette vardır ve buna göre fısk ve fücur zararlı ve itaat ile takva yararlı sayılacaktır. Ama, bu kanuna göre de kesin kararlar öbür dünyada verilecektir. O halde, insanlar bu dünyanın geçici hayatına aldanmamalı ve aldatıcı sonuçlarına güvenmemelidir. İnsanlar her zaman Allah'a verecekleri hesabı düşünmeli ve ahiretteki imtihanda başarılı olabilmeleri için sağlam ve dürüst bir ahlâkî tutum izlemelidirler. Kur'ân-ı Kerim'in daveti işte budur. Şimdi bir şahıs âhirete zâten inanmıyor, bütün his ve umutlarını bu dünyaya bağlamış bulunuyorsa, gayet tabiî ki Kur'ân-ı Kerim'in bu davetini dikkate değer saymayacaktır. Hak sesi her zaman kulaklarının perdesine çarpıp dönecektir ve hiçbir zaman kalbine giremeyecektir. İşte bu psikolojik gerçeği anlatmak için Yüce Allah değişik bir ifade kullanıyor ve diyor ki: "Ahireti kabul etmeyenlerin kalp ve kulaklarını Kur'ân-ı Kerim'in bu daveti için kayıtsız hale getiririz. Yani, tabiî kanunumuz bu şekilde tatbik edilir."

Burada şu nokta da gözardı edilmemelidir. Kendilerinin hak sesine kayıtsız kalmaları iddiasını bizzat Mekkeli kâfirleri ileri sürüyorlardı. Nitekim, Fussilet sûresinde şöyle dedikleri kaydedilmiştir: "Onlar 'Bizi davet ettiğin şeyden kalplerimiz örtüler içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda bir perde vardır. O halde sen (kendi dinince) amel et, biz de (kendi dinimize göre) hareket ederiz' dediler." (ayet: 5) Cenab-ı Allah, kâfirlerin bu sözlerini kendilerine hatırlatarak diyor ki: "Kur'ân-ı Kerim'in davetine icabet etmemenizi bir marifet sayıyorsunuz. Halbuki, bu bir lânettir ve âhireti de inkâr ettiğiniz için size tabiî bir kanun olarak inmiştir."

52- Yani, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sadece Allah'ı Rab olarak kabul etmesi ve ona tapması, Mekkeli kâfirler tarafından öfke ve nefretle karşılanıyordu. Kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendi ilahlarını yok saymasına son derece sinirleniyorlardı. Her şeyin tek bir Allah'a bağlanmasını akılları kabul etmiyordu. Yardımcıları, ortakları, şefaatçıları ve evliyaları bulunmayan bir Allah'ı akılları almıyordu. Onlar gaib ilminin Allah'ta, kuvvet ve kudretin Allah'ta ve her türlü tasarrufun Allah'ta olduğunu bir türlü hazmedemiyorlardı. Kâfirler, dilek ve istekte bulundukları, evlât sahibi olmak için dua ettikleri, hastalıklarına son

verdiğini sandıkları, iş ve sermayesine bereket verdiğini düşündükleri putlar ile ilâhların mutlaka bazı faydaları olduğuna inanıyor ve bunların Allah'a ortak, veya hiç olmazsa yardımcı olduğunun kabul edilmemesine şaşıyorlardı. (Daha geniş açıklama için bk: el-Zümer sûresi, 45. âyet, dip not no: 64).

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِۦٓ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ
نَجْوَىٰٓ إِذْ يَقُولُ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾ ٱنظُرْ
كَيْفَ ضَرَبُوا۟ لَكَ ٱلْأَمْثَالَ فَضَلُّوا۟ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾ وَقَالُوٓا۟
أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾
قُلْ كُونُوا۟ حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾

47-50- Onların Kur'ân okuduğunu işittikleri zaman ondan ne işitmek istediklerini, aralarındaki gizli konuşmalarında zâlimlerin "Siz büyülenmiş bir adama tabi oluyorsunuz" diyeceklerini çok iyi biliriz.[53] Bak, sana nasıl misaller getirip dalâlete düştüler.[54] Onlar, doğru yolu bulmaya güç yetiremeyeceklerdir. "Kemik ve çürümüş parça parça enkaz olduktan sonra yeniden bir kavim olarak biz mi diriltileceğiz?" dediler. De ki, "taş veya demir olun."

Açıklamalar

53- Burada Mekkeli kabile reisleri arasında geçen konuşmaya işaret edilmiştir.Bu kabile reisleri gizli gizli Kur'ân-ı Kerim'i dinliyor ve buna karşı koyacak tedbirler üzerinde duruyorlardı. Bunlar çoğu zaman kendi adamlarından şüphe ediyor ve bunların Kur'ân'ı dinleyip etkisinde kalmış olmasından korkuyorlardı. Bu sebeple, bunların hepsi bir ağızla o adamları telkin etmeye ve kendilerince doğru yola getirmeye çalışıyorlardı. Bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in büyülenmiş biri olduğunu ve bu yüzden maazallah abuk sabuk şeyler söylemekte olduğunu öne sürüyorlardı.

54- Yani, bunlar senin hakkında sabit fikirli olmayıp çeşitli zamanlarda birbiriyle çeşitli şeyler söylüyorlar. Bazen diyorlar ki, sen

büyücüsün, bazan da diyorlar ki, sen büyülenmişsin. Bazan senin şair, bazan da mecnûn olduğunu iddia ediyorlar. Bunların bu çelişkili sözleri, hakikatı bilmediklerinin en bâriz delilidir. Zira, böyle olmasaydı, her gün yeni bir iddia ile karşısına çıkmak yerine senin hakkında kesin bir fikre sahip olurlardı. Ayrıca, bütün bunlar, onların kendi düşündüklerine ve söylediklerine bile inanmadıklarını da ortaya koyuyor. Bazan bir iftira veya suçlamada bulunuyor ve bunun sana yakışmadığını düşünerek başka bir iftira üretiyorlar. Sonra bu ikinci iftiranın da sana uymadığını sanarak üçüncü bir iftira yapıştırıveriyorlar. Böylece her yeni iftira ve suçlamaları bir eskisini yalanlamış oluyor. Kısacası, bunların hiçbirinin gerçek olmadığı ve sadece kin ve nefretten dolayı böyle iftiralarda bulundukları kesinkes ortaya çıkıyor.

أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ۚ
فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ
إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا
يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

51-52, "Yahut kalbinizde en büyük gördüğünüz bir yaratık olun. Yine diriltileceksiniz." Onlar, "O halde bizi kim geri çevirecek" derler. Sen de de ki: "Sizi ilk defa yoktan var eden (diriltecek)." Sana başlarını sallayıp[55] "Ne vakit o?" derlerse, de ki: "Yakın olması umulur." (Allah) sizi çağırdığı gün, O'na hamdederek O'nun emrine icabet edersiniz. Ve kabirde çok az bir zaman kaldığınızı zannedeceksiniz.[56]

Açıklamalar

55- Burada kullanılan Arapça kelime "ingâz"dır ki, başın yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya sallanması demektir. Bu hareket genellikle şaşkınlık belirtmek veya alay etmek için kullanılır.

56- Yani, dünyada son nefesinizi verdiğiniz andan başlayarak kıyamette kabrinizden kalkmanıza kadar geçen müddet size sadece bir-

kaç saatlik bir süre gibi gelecektir. Siz zannedeceksiniz ki, şöyle bir gözünüzü kapamışsınız ki, mahşerî gürültüyle kalkmışsınız.

Sizin Allah'a hamdederek uyanmanızda önemli bir gerçek saklıdır. Bu demektir ki, ister mü'min, ister kâfir olsun, herkesin dilinde o an Allah'ın adı olacaktır. Mü'min zaten Allah'ın adını anacaktır, zira ilk hayatta dini, imanı ve vazifesi buydu. Kâfir de böyle yapacaktır, çünkü tabiî yapısı öyleydi, ancak cehalet ve dalâleti yüzünden bu hakikatı görmezlikten geliyordu. Yeni bir hayata başladığı zaman bütün sun'i perde ve hicaplar ortadan kalkacak ve hakikat bütün çıplaklığıyla ortaya çıkacaktır.

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ
الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوًّا
مُّبِينًا ﴿٥٣﴾

53- Mü'min kullarıma de ki:[57] "Müşriklere iyilikle ve yumuşak söz söylesinler."[58] Çünkü Şeytan, aralarına fesad sokar. Zira Şeytan insana apaçık bir düşmandır.[59]

Açıklamalar

57- Asıl Arapça metinde "kullarıma" kelimesi kullanılmıştır, ki bundan iman sahipleri kastedilmiştir.

58- Yani, mü'minler, kâfir ve müşrikler ile din düşmanlarıyla konuşurken veya tartışırken yumuşak bir tavır takınsınlar, sert çıkışlar yapmasınlar, yalan ve abartmalı sözler söylemesinler. Burada Müslümanlar sabırlı ve temkinli olmaya davet ediliyorlar. Yani, muhalifleri her ne kadar hakaret edici ve kışkırtıcı şeyler söylerlerse söylesinler. Müslümanlar sağduyulu ve soğukkanlı olmalıdırlar ve her zaman sözlerini tartarak, ölçülü, tutarlı, doğru, haklı ve terbiyeli söylemelidirler. Zira, İslâmiyete yakışan budur.

59- Yani, ne zaman ki, muhaliflerinizin iftira, alay ve suçlamalarına cevap verirken içiniz öfke ateşiyle doluyorsa, anlayın ki

bu Şeytan'ın işidir. Zira, şeytan hak ve iyiliğin düşmanıdır ve iman sahiplerini kışkırtmak ve hiddete getirmek suretiyle yersiz ve gereksiz söz söylemelerine veya harekette bulunmalarına sebep olur ve dolayısıyla, hak dininin dâvetine zarar vermeye çalışır. Şeytan istiyor ki, siz de muhalifleriniz gibi doğru yoldan sapın; ıslâh çalışmalarını terkederek faydasız tartışma ve kavgalarla zamanınızı geçirin ve böylece dâvet ve ıslâh çalışmalarını tamamıyla sabote edin.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾

54- Rabbiniz sizi daha iyi bilir. İsterse size rahmet eder ve dilerse de sizi azaplandırır.[60] Biz seni onların üstüne vekil göndermedik.[61]

Açıklamalar

60- Yani iman sahipleri hiçbir zaman, "Biz Cennet'e gideceğiz ve filan şahıs veya grup Cehennem'e gidecek" diye övünmemeli ve gereksiz yerde sevinmemelidir. Zira, insanları amellerine göre Cennet'e veya Cehennem'e gönderme yetkisi sadece Allah'a aittir. İnsanların iç dünyasını, geçmişini ve geleceğini en iyi bilen Allah'tır ve ancak O, birine rahmet veya azap gönderebilir. İnsanlar prensip itibarıyla, Kitabullah'ın emir ve talimatına göre hangi tür insanların Allah'ın rahmeti veya gazabına maruz kalabileceğini belirtebilirler, ama filan şahsın mutlaka Cennet'e ve filanın da mutlaka Cehennem'e gideceğini iddia edemezler.

Bu nasihatın verilmesinin sebebi şu olabilir: Kâfir ve müşriklerin baskı, zulüm ve işkencelerinden bıkan Müslümanlar bazan dayanamayarak şöyle sözler söylemiş olabilirler: "Siz Cehennem'e gideceksiniz." "Allah size büyük bir azap gönderecektir."

61- Yani, bir nebi veya peygamberin işi Allah'ın dâvetini kullarına iletmek ve onları ıslâh etmeye çalışmaktır. İnsanların kaderi onun eline verilmemiştir. Bu sebeple filanca şahsa Allah'ın rahmeti ve filanca şahsa Allah'ın gazabının geleceği konusunda kehanette bulunamaz. Bu demek değildir ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) böyle bir hata işlemiş ve Al-

lah onu ikaz etmiştir. Hayır, bununla genellikle Müslümanlar uyarılmak istenmiştir. Yani, Allah'ın resûlleri olan peygamberler bile, insanların kaderi hakkında herhangi bir şey söyleme hakkına sahip değilken, sizler ne hakla Cennet ve Cehennem'in tapusunu dağıtmaya çalışıyorsunuz?

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ
زَبُورًا ﴿٥٥﴾

55- Göklerde ve yerde olan kimseleri Rabbin daha iyi bilir. Muhakkak ki, biz peygamberlerden bazısını bazısına üstün kıldık.[62] Ve Davud'a Zebur'u verdik.[63]

Açıklamalar

62- Bu cümlenin asıl muhatabı, Hz. Peygamber (s.a.v.) değil, Mekkeli kâfirlerdir. Âdet üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çağdaşları ve mensup olduğu topluluk, kendisinden herhangi üstün bir meziyet görmüyordu. Mekkeliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kendi mahalle ve toplumunun alelâde bir kişisi olarak görüyorlardı. Onlara göre büyüklük yüzyıllar önce yaşamış olan şahsiyetlerle sona ermişti. Bu sebeple, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ağzından peygamberlikle ilgili çıkan sözlere hiç inanmıyor ve türlü çeşit itirazlarda bulunuyorlardı. Kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in maazallah, büyüklük taslamakta olduğunu, kendisini bir şey sandığını, halbuki geçmişteki peygamberlerle hiç kıyas edilmeyeceğini sanıyorlardı. İşte Mekkeli kâfirlerin bu itirazlarına Cenab-ı Allah az ve öz bir cevap vermiş ve demiştir ki: "Gökte ve yerdeki bütün mahlûkları ben çok iyi bilirim. Siz bilemezsiniz, ama ben kimin ne mal olduğunu çok iyi bilirim. Ben kendi ihsan ve inayetimi kullanmaya da tam yetkiliyim ve geçmişte birbirinden üstün peygamber ve büyük şahsiyetler doğduğu gibi şimdi de bunu yapacak kapasitedeyim."

63- Burada, özellikle Hz. Davud (a.s.)'a Zebur verilmesinden bahsedilmesinin sebebi şu olabilir: Hz. Davud bir peygamber olmasına rağmen aynı zamanda bir kraldı. Krallar ile diğer yüksek seviyeli yetkililer genellikle Allah'tan uzak oluyorlar. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in

çağdaşları, peygamberliğine en çok sıradan bir vatandaş gibi yaşadığı yaşantısı yüzünden itiraz ediyorlardı. Kâfirler ve müşrikler, Hz. Peygamber'in diğer insanlar gibi aile sahibi olması, yemek yemesi, içmesi, çarşı pazarda dolaşması ve kendi işlerini kendi yapmasına hayret ediyorlardı ve kendisinin dünyaya bağlı bir kişi olup da peygamberliği nasıl yürüttüğünü merak ediyorlardı. Onlara göre peygamberler veya ermiş kişiler, dünyadan elini eteğini çekmiş, bir köşeye çekilmiş ve devamlı Allah'ı zikretmekle meşgul olmalıydılar. Onların, dünyada olup bitenler şöyle dursun, kendilerinden bile haberleri olmaz. Bu sebepten dolayı, Cenab-ı Allah demek istiyor ki, ey cahiller, krallıktan daha büyük dünyadârlık ne olabilir? Ama, çok iyi biliyorsunuz ki, Hz. Davud kral olmasına rağmen hem peygamberlik, hem değerli bir ilâhî kitap verildi.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ
كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ
يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ
وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

56-57- De ki: "Allah'tan başka ilâh olduklarını zannettiğinizi çağırın. Onlar, sizden bir zararı gidermeye ve değiştirmeye güç yetiremezler."[64] Rablerine vesile olacakları ümidi ile onlara tapanlar, onların hangisinin daha yakın olduğuna bakarlar ve onun rahmetini isteyip azabından korkarlar.[65] Muhakkak Rabbinin azabı, korkunçtur.

Açıklamalar

64- Bundan açıkça anlaşılıyor ki, sadece Allah'tan başka birine tapmak değil, Allah'ın dışında bir kişiye veya varlığa dua etmek veya yalvarmak da şirktir. Dua, yardım ve inayet talebi aslında ibadetin birer şeklidir ve Allah'tan başka birine dua eden biri, tıpkı puta tapan biri kadar suçlu ve günahkârdır. Ayrıca, bu ifadelerden, Allah'tan başka kimsenin hiçbir yetkiye sahip olmadığı da aşikâr oluyor. Allah'tan başka biri ne bir felâket veya azabı def'edebilir, ne de birinin kötü du-

rumunu düzeltebilir. Bu tür inanç Allah'tan başka her kim hakkında taşınırsa taşınsın, mutlaka müşrikçe bir itikattır.

65- Bu sözler gösteriyor ki, burada bahsedilen müşriklerin mabud ve mabudeleri, taş veya topraktan yapılmış putlar değil, melekler veya geçmişte yaşamış olan ermiş kişilerdir. Bunun anlamı apaçıktır. Yani, ister peygamber olsun, ister evliya veya melekler, hiçbirinin duanızı dinleyecek veya yardımınıza koşacak hali yoktur. Siz yardım için onları birer vasıta yapıyorsunuz, halbuki onlar kendileri Allah'ın rahmetini bekliyor ve azabından korkuyorlar. Onların bütün çabaları Allah'ın rızasını elde etmek yönündedir, ve bunun için her türlü imkânı kullanmaya çalışıyorlar. Durum böyle iken siz hangi peygamber, evliya veya melekten meded umuyorsunuz?

وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا
عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾
وَمَا مَنَعَنَا أَن نُّرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَن كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ ۚ
وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ
إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

58-59- Hiçbir memleket yoktur ki, kıyamet gününden önce biz onu helâk etmeyelim.[66] Yahut şiddetli bir azap ile azaplandırmayalım. Bunlar kitapta yazılıdır. Onların istedikleri mucizeleri[67] göndermekten bizi alıkoyan, evvelki kavimlerin tekzipleridir. Biz Semûd kavmine görünür mucize olarak dişi deveyi verdik de onu öldürerek zulmettiler[68] Halbuki biz mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz.[69]

Açıklamalar

66- Yani hiçbir kişi, mahlûk veya memleket dünyada daimi ve kalıcı değildir. Her canlı ve insan topluluğu ya tabiî bir şekilde ya da Allah'ın azabıyla ölecektir. Bu sebeple bazı insanlar veya halk topluluğunun ebedi yaşayacaklarına inanmak abestir.

67- Yani, bu mucizelerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygam-

berliğinin delili olarak gösterilmesi isteniyordu. Kureyşliler bu tür mucizelerin gösterilmesini Hz. Peygamber'den ısrarla istiyorlardı.

68- Burada denilmek isteniyor ki, böyle bir mucizeyi gördükten sonra bunu tekzip etmeye çalışanlara azap iner ve onlar tamamıyla yok edilirler. Geçmişte birçok ümmetin gördükleri mucizeyi yalanlamaları ve dolayısıyla yok edilmelerine tarih şahit olmuştur. Eğer Allah bir mucize göndermiyorsa, bu onun büyük bir iyiliği sayılabilir. Zira bu mucizenin gecikmesi, size toparlanma ve doğru yola gelme imkânı verilmesi için bir fırsat sayılabilir. Bir mucize ne kadar çabuk gelirse, sizin yok olma ihtimaliniz de o kadar kuvvetli olacaktır. Zira bu mucizeyi tekzip ettiğiniz takdirde Allah'ın azabı sizi yakalamış olacaktır. Siz amma da akılsızsınız ki, mucize talep ederek Semûd kavminin akıbetine uğramak istiyorsunuz.

69- Yani, mucizelerin amacı hiçbir zaman gösteri veya oyun olmamıştır. Mucizeler her zaman birer tenbih ve ikaz mahiyetinde olmuştur. Bunları görenler, bir peygamberin arkasında her şeye kâdir olan Allah'ın bulunduğunu anlasınlar diye gösterilmiştir. Bunları inkâr eder ve Allah ile peygamberine itaat etmeyenlerin sonu felâket olmuştur.

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ
وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ
وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا
طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ
فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

60-61- Şunu da hatırla ki, biz sana: "Rabbin insanları kuşatmıştır" dedik.[70] Ve sana gösterdiğimiz[71] o temaşayı ve Kur'ânda zikredilen lânetlenmiş ağacı[72] insanlara bir fitne[73] (imtihan) yaptık. Bizim onları korkutmamız onların taşkınlıklarını artırdı. Meleklere: "Adem'e secde ediniz" dediğimizde secde ettiler. Ancak İblis: "Topraktan yarattığına secde eder miyim?" dedi.[74]

Açıklamalar

70- Yani, senin (Hz. Muhammed) peygamberlik çalışmalarının ilk günlerinde Kureyşli kâfir ve müşrikler sana muhalefet ve mukavemet etmeye başlamışlardı ve biz ta o zaman, bu bedbinleri her taraftan kuşattığımızı, yollarını kapattığımızı ve ne yaparlarsa yapsınlar hak dâvetini durduramayacaklarını sana bildirmiştik. Şimdi, eğer bunlar mucizeler için o kadar ısrar ediyorlarsa, onlara de ki, bu mucize zaten gösterilmiştir. Yani, ilk başta kehânet edilen şey sonunda gerçekleşecektir ve bunun belirtileri şimdi iyice görülmeye başlamıştır. Nitekim, Kureyşlilerin bütün muhalefetlerine rağmen İslâm'ın daveti günden güne gelişmiş, dal budak sarmıştır ve onlar senin kılına bile dokunamamışlardır. Eğer gözleri kapalı değilse, bu mucizenin gerçekleşmesinde Allah'ın yardımının bulunduğunu çok iyi anlayacaklardır.

Cenab-ı Allah'ın, İslâm dininin muhaliflerini kuşattığı, ellerini kollarını bağladığı yolundaki ifadeler, Mekke döneminin ilk yıllarında inen sûrelerde çeşitli yerlerde yer almıştır. Meselâ, el-Burûc sûresinde şöyle denilmiştir: "Hayır kâfirler tekzipte ısrar ederler. Halbuki Allah onları dört tarafından kuşatmıştır" (âyet: 19-20).

71- Burada "gösterilen"den "İsrâ" veya "Mirac" kastedilmiştir. Burada asıl metinde kullanılan "rüya" kelimesi, bizim bildiğimiz anlamda olmayıp, gerçekten gözle görmek anlamındadır. Mirac sadece bir rüya olsaydı ve Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu sadece bir rüya olarak görmüş olsaydı, bunun onlar için bir fitne (imtihan) olduğunu söylemenin herhangi bir mânâsı yoktu. Rüyada akla hayale gelmeyen şeyler görülür ve bunlar anlatılırken kimseyi şaşırtmaz; fitne ve fesada, dedikodu, istihza, iftira veya kavgaya sebep olmaz. Halbuki, Mirac böyle değildir.

72- Burada bahsedilen ağaç "zakkûm" (zıkkım)'dır. Kur'an'ın ifade buyurduğu gibi, bu ağaç Cehennem'in dibinde yeşerecek ve Cehennem'e gönderilen günahkâr kişiler bunu yemek zorunda kalacaklar. Bu ağacın lânetlenmiş olması, Allah'ın rahmetinden uzak olması anlamındadır. Yani, bu Allah'ın merhametiyle, O'nun rahmetinin bir nişanesi olarak insanlara ihsan edilen değil, Allah'ın lânetinin simgesi olan bir ağaç olacaktır. Bu ağaç mel'ûn insanlar için yetiştirilmiştir ki, onlar aç kalınca buna saldırsınlar, daha da acı çeksinler. Duhân sûresinde (43-46. âyet) bu ağaç şöyle tarif edilmiştir: "Cehennem'de

yaşayanlar bu ağacı yiyince mideleri kaynar su gibi yanmaya başlayacaktır."

73- Yani, biz, onlar (kâfir ve müşrikler) doğru yola gelsinler diye seni (Hz. Peygamber'i) Miraca götürdük ve bazı işaretlerimizi gösterdik. Böylece, senin gibi doğru sözlü ve dürüst bir insanın söylediklerine ve gördüklerini anlatmalarına bu kâfir ve müşriklerin inanmalarını bekliyorduk. Fakat bu serseriler tam aksine bu olayı bir fitne ve fesad vesilesi yaptılar, seni alaya aldılar. Biz senin vasıtanla onlara dedik ki, eğer bunlar dalâletlerinde ısrar etmeye devam ederlerse, öbür dünyada "zakkum" (zıkkım)'ı yiyecekler. Fakat bu akılsızlar bu sözleri de ters anladılar ve şöyle demeye başladılar: "Bu adama bakın, bize diyor ki, Cehennem ateşle dolu olacak ve aynı zamanda o ateşten ağaçların çıkacağını söylüyor."

74- Karşılaştır: el-Bakara, âyetler: 30-39, En-nisa, âyetler: 117-121, el-A'raf, âyetler: 11-25, el-Hicr, âyetler: 26-42 ve İbrahim, âyet: 22. Bu hutbede İblis'ten bahsedilmesinin gayesi, şeytanın doğru yolda olanları her zaman kötü yola sürüklemeye çalışması ve dolayısıyla, Şeytan'dan sakınmalarını sağlamaktır. İblis, Cenab-ı Allah'ın huzurunda işlediği günâh ve yaptığı itaatsizliğin neticesinde büyük bir zillete uğradı ve bunun intikamını almak için bu dünya var oldukça insanoğlunu aldatmaya ve kötü yola saptırmaya and içti.

أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ۝ قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن
تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ۝

62-63- (Yine) "Benim üstüme şerefli kıldığın bu kim oluyormuş? Bana haber ver. Eğer beni kıyamet gününe kadar tehir edersen, onun zürriyetini, biraz müstesna olmak üzere kandırıp kendime bağlarım." dedi[75] Allah, "defol git. Onlardan sana tabi olanların ve senin cezanız tastamam bir ceza olarak Cehennem'dir" dedi.

Açıklamalar

75- Asıl Arapça metinde kullanılan kelime "ahtaneka"dır ki, kökü-

nü kazımak anlamındadır. İblis demek istiyor ki, "İnsanların kökünü kazıyacağım." Yani, "Onları doğru yoldan kötü yola sürükleyeceğim." Bilindiği gibi, insanın dünyadaki asıl görevi Allah'a itaat ederek halifeliğini veya naipliğini yapmaktır. Bu da, kendi fikir ve gayesine sıkıca bağlı olup sebatlı ve kararlı olmasını gerektiriyor. Fikrinden ve gayesinden uzaklaşması ise tıpkı bir ağacın kökünden kazılması gibidir.

وَاسْتَفْزِزْ
مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ
وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا
يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

64- "Onlardan gücünün yettiği kimseleri seninle tahrik edip fesada sevket.[76] Piyade ve süvari, tabilerinle, onları kendine celbet.[77] Mallarına ve evlâtlarına ortak ol.[78] Onlara vaadlerde bulun.[79] İnsanlara şeytanın vaadi ancak aldatıcı şeylerdir.

Açıklamalar

76- Burada kullanılan kelime "istifzâz"dır ki, "istihfaf" anlamındadır. Yani, birini hafif veya zayıf bulup bir tarafa sürüklemek veya ayağını kaydırmak.

77- Bu cümlede şeytan, piyade ve süvarisiyle bir köye veya kasabaya saldıran bir hayduda benzetilmiştir. Burada, Şeytan, taraftarlarına, "Şurayı yıkıp yakın, şu tarafa saldırın, şu malları çalın" gibi emirler yağdıran bir şaki rolündedir. Şeytan'ın süvari ve piyadeleri ise, kendisine uyan ve şu veya bu şekilde yardımcı olan cin ve insanlardır.

78- Bu çok anlamlı bir cümledir. Bu cümlede Şeytan ve ona tabi olanlar arasındaki ilişki gayet canlı bir şekilde ortaya konmuştur. Yani, her kim ki, para ve pul kazanmak ve harcamak konusunda Şeytan'ın

işaretlerine uyuyorsa, o Şeytan'ın ortağı haline geliyor. Şeytan, çalışmak, çaba sarfetmek, suç veya günah işlemek ve bunların kötü sonuçlarında o insanın ortağı değildir. Ama, o akılsız insan yine onunla beraber hareket ediyor. Aynı şey evlâtlar için de geçerlidir. Yani, bir insan evlâtlarını büyütmek, beslemek ve bir yere getirmek için olanca çabayı harcıyor, ama Şeytan'ın bir tek işareti üzerine bunların terbiyesizliğe ve ahlâksızlığa sürüklenmesine sebep oluyor. Sanki, şeytan da aynı zamanda bu çocukların babasıdır.

79- Yani, onlara boş ümitler ver, gerçekleşmeyecek hayaller kurdur, kandır, aldat, kısacası hayal kırıklığına uğrat.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ رَّبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ
الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾
وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا
نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

65-67- "Benim hakiki kullarım üzerine, senin hiçbir hakimiyetin yoktur.[80] Vekil olarak onlara Rabbin kâfidir" dedi.[81] Onun fazl ve kereminden nasib arayasınız[82] diye, denizde sizin için gemileri yürüten Rabbinizdir.[83] O, size çok merhametlidir. Size, denizde bir sıkıntı ve zaruret dokunursa O'ndan (Allah'tan) başka taptığınızı unutursunuz.[84] Fakat o sizi ondan kurtarıp karaya çıkarınca, yine yüz çevirirsiniz. İnsan çok nankördür.

Açıklamalar

80- Bu cümlenin iki anlamı vardır ve ikisi de doğrudur: Birincisi, sen kullarım, yani insanlara hiçbir tahakküm kuramayacaksın; onları zorla doğru yoldan saptıramayacaksın. Sana ancak insanları kandırma, aldatma, yanıltma yetkisi veriliyor. Onlara kötü fikir ve nasihatler verebilirsin, onlara boş ümitler verebilirsin, yalan yanlış şeyler söyleyebilirsin. Ama, senin söz ve nasihatlarını dinleyip dinlememe yetkisi insanlara ait olacaktır. Sen onları iradelerinin dışında hiçbir yere götüre-

mezsin. İkincisi, sen sadık kullarıma, yani sâlih kişiler üzerine, hiçbir hakimiyet kuramayacaksın. İnanç ve iradeleri zayıf olan insanları belki kandırabilirsin, onları kötü yola sürükleyebilirsin, ama Bana kulluk ve itaatta sağlam ve kararlı olan sâlih kullarım hiçbir zaman ağına düşmeyecekler.

81- Yani, Allah'a güvenen ve O'nun hidayet ve emirlerine göre hareket edenler hiçbir zaman hayal kırıklığına uğramayacaklardır. Onlar hiçbir zaman başka bir varlığa muhtaç olmayacaklardır. Allah'ın emri ve hidayeti onlar için kâfi olacaktır. Allah, onlara gerektiği an ve zamanlarda yardım edecektir, bundan iyice emin olabilirler. Ama Allah yerine kendi veya başkalarının yardımına güvenenler için aynı şey söylenemez. Onların sonu hüsrandır.

82- Yani, deniz seferlerinden elde edilen ekonomik, toplumsal, kültürel, bilimsel ve ticari faydalar.

83- Daha önceki âyetlerde geçen konuşmanın, bu sözlerle ilgisini araştırmak amacıyla, sanırız bu rükunun ilk konusuna bir göz atmamız daha doğru olacaktır. Bilindiği gibi, bu rükuda Şeytan'ın içtiği bir anddan bahsedilmiştir. Allah huzurunda gurura kapılarak Hz. Âdem'e secde etmeyen şeytan, dünyanın doğuşundan beri insanoğlunu kandırmak, doğru yoldan saptırmak ve Allah'ın nazarında aşağılık bir yaratık olduğunu ispatlamak için çeşitli hile ve desiselere başvuracağına dair and içmişti. İşte, şeytan'ın kurduğu bu tuzaktan kurtulmanın çaresi, insanın Allah'a sımsıkı bağlanmasıdır. Eğer insan Şeytan'ın izinde gitmek istemiyorsa her an Allah'ın emirlerine uymalı, O'ndan yardım ve merhamet talep etmeli ve O'nu her şeyin gayesi ve hedefi olarak seçmelidir. İnsanlar bundan başka hangi yolu seçerlerse tehlikelidir ve Şeytan'ın ağına düşmesi çok muhtemeldir. Bu sözlerden anlaşılıyor ki, Tevhid davetini reddeden ve şirklerinde ısrar edenler aslında kendi mezarlarını kendileri kazıyorlardı. İşte bu münasebetle burada Tevhid bir defa daha teyid edilmiş ve şirk reddedilmiştir.

84- Yani, bu husus gösteriyor ki, tabiî yapınız Rab olarak tek Allah'ı tanımaya müsaittir. Siz kalbinizin derinliğinden kâr ile zararın tek mâlikinin Allah olduğuna inanıyorsunuz. Çünkü, böyle olmasaydı, en zor ve kötü anınızda sadece Allah'ı hatırlayıp O'ndan yardım talep etmezdiniz. Tafsilat için bkz. Yunus sûresinin tefsiri, dipnot no: 31.

أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا
ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ۝ أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً
أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ
ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ۝ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ
وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ۝ يَوْمَ نَدْعُوا
كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ
يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝ وَمَن كَانَ فِي
هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ۝

68-72- Onun sizi karanın bir tarafı ile yerin dibine batırmasından, yahut üzerinize şiddetli rüzgârla bela yağdırmasından nasıl emin oldunuz? O zaman, kendiniz için hiçbir vekil ve muhafız bulamazsınız. Sizi tekrar gemiye bindirip üstünüze şiddetli bir fırtına göndererek ettiğiniz nankörlük yüzünden sizi boğmasından emin mi idiniz? Sonra sizi benim azabımdan kurtaracak ve saklayacak birini bulamazsınız. Biz hakikaten Âdemoğullarını bir izzet ve şerefe mazhar kıldık. Onları karada ve denizde, vasıtalara bindirdik. Ve onları iyi ve helâl şeylerden rızıklandırdık. Onları yarattıklarımızın birçoklarından üstün kıldık.[85] İnsanları, imamları ile çağıracağımız kıyamet gününü hatırla. Kimin kitabı sağ tarafından verilirse onlar kitaplarını okurlar.[86] Ve onlara bir tomurcuk kadar zulmolunmaz. Bu dünyada kör olan, âhirette de kördür. Ve yolunu daha fazla şaşırmıştır.

Açıklamalar

85- Yani, insanlara bu dünya ve bunun nimetleri üzerine tasarruf hakkının herhangi bir cin, melek, gezegen, yıldız, evliya, peygamber veya herhangi bir kişi tarafından verilmediği bir gerçektir. Bu elbette ki, Allah'ın bir inayeti ve lütfudur. İnsanın böylesine şerefli, yüksek ve güçlü bir yere sahip olmasına rağmen Allah'ı bırakıp mahluklarına boyun eğmesi akılsızlık değilse nedir?

86- Kur'ân-ı Kerim'de, kıyamette sâlih kişilere amel defterlerinin sağ ellerine verileceği ve onların bu defterleri sevinçle başkalarına da göstereceği çeşitli vesilelerle ifade edilmiştir. Kıyamette günahkârlara ise amel defterleri sol ellerine verilecek ve onlar bu defterleri alır almaz arkalarında saklamaya çalışacaklardır. Tafsilât için bkz. el-Hâkka sûresi, âyet: 19-28 ve el-İnşikâk sûresi, âyet: 7-13.

وَإِنْ كَادُوا
لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ
وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ
تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ
وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾
وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا
لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

73-76- Onlar, bizim sana vahyeylediğimiz şeyden bizim üzerimize iftira edesin diye seni bile fitneye düşüreceklerdi.[87] Öyle olursa seni dost edineceklerdi. Eğer biz, seni dinde sabit kılmasaydık, onlara az bir şey meyledecektin. O takdirde sana gerek hayatta, gerekse öldükten sonra iki kat azap tattırırdık. Sonra azabımızı defedecek bir yardımcı bulamayacaktın.[88] Yakında seni bu yerden (Mekke'den) çıkarmak için rahatsız edecekler. O takdirde kendileri de senden sonra az bir zaman kalacaklar.[89]

Açıklamalar

87- Burada, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in 10-12 yıldan beri Mekke'de karşı karşıya bulunduğu duruma işaret edilmiştir. Mekkeli kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tevhid'e davetten vazgeçmesi ve Cahiliyyenin örf ve âdetlerine dönmesi için ellerinden gelen çabayı harcıyorlardı. Kâfirler amaçlarına ulaşmak için her yolu denediler. Hile, desise, fitne, iftira, tehdit, istihzâ ve baskı ile zulüm gibi her silahı kullandılar. Ekonomik baskı uyguladılar ve Hz. Peygamber ile Müslümanları toplumsal açıdan boykot ettiler. Kısacası, bir insanın azim ve cesaretini kıracak her tedbire başvurdular.

88- Cenab-ı Allah bütün bu olayı anlatırken iki hususa dikkati çekiyor: (1) Eğer sen (Hz. Muhammed) bâtıl ile uzlaşma ve anlaşmaya varmış olsaydın, Mekkeli sapıklar elbette ki senden memnun olacaklardı, ama diğer tarafta Allah'ın gazabı da hortlayacaktı ve sana hem dünyada hem âhirette ceza verilecekti. (2) Bir insan peygamber olsa dahi Allah'ın yardımı olmaksızın kendi gücüne güvenerek bâtıl ile savaşamaz. Allah'ın bahşettiği sabır ve metanet ile azim sayesinde idi ki, Hz. Peygamber hak ve doğruluğu savunmak için her türlü muhalefete karşı dikiliverdi ve başarıya ulaştı.

89- Bu açık bir kehânetti ki, o sıralarda bir tehdit gibi geldi, ancak 10-11 yılda harfiyen doğru çıktı. Sûrenin inişinden bir yıl sonra Mekkeli kâfirler, Hz. Peygamber'i yurdundan kovdular ve aradan 8 yıl geçmeden Resûlullah bir fâtih olarak Mekke'ye döndü. Bundan sonra iki yıllık süre içinde bütün Arap yarımadası İslâm bayrağının altına giriverdi. Kâfir ve müşrikler sadece Mekke'den değil, bütün Arabistan'dan temizlendiler. Memleketin her vatandaşı ancak Müslüman olarak yaşayabildi, müşrik olarak değil.

سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ
مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾ أَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ
الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْءَانَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كَانَ
مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

77-78- Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerin sünnetidir.[90] Sen bizim sünnetimizde hiçbir değişiklik bulamazsın. Güneşin zevâlinden[91] gecenin karanlığına kadar[92] namazları kıl.[93] Sabah namazını da kıl,[94] çünkü sabah namazı şahidlidir.[95]

Açıklamalar

90- Yani, Allah'ın kanunu, her zaman aynı kalmıştır, bunda hiçbir değişiklik olmamıştır. Ne zaman ki, bir ümmet veya millet bir peygamberi aralarından kovmuş, yurdundan, ocağından mahrum bırakmışsa, cezasız kalmamıştır. Böyle bir millete ya Allah'ın azabı gelmiş ya başka bir millet musallat olmuş ya da o millet, bizzat kovulan peygamberin taraftarlarına mağlup olmuştur.

91- Bazı ashâb ve tabiîn bu deyimin güneşin batışı anlamında olduğunu da belirtmişlerdir. Ama ekserisi, bunun güneşin zevâli, yani tepeden aşağıya doğru inmesi mânâsında olduğunu kabul etmişlerdir. Hz. Ömer, İbn Ömer, Enes bin Malik, Ebu Berzet-ül Eslemi, Hasan Basrî, Şa'bî, Atâ', Mücahid ve bir rivâyete göre, Hz. İbn Abbas (r.a.) bu görüşteler. İmam Muhammed Bâkır ve İmam Câfer-i Sâdık hakkında da benzeri rivâyetlere rastlanıyor. Hatta, bazı hadislerde Resûlullah (s.a.v.)'in bu deyimden güneşin zevâlinin anladığı belirtilmiştir. Fakat bu tür hadisler pek güvenilir değillerdir.

92- Bundan gecenin tam basması anlamı çıkıyor. Bazı ulemâ bundan gece yarısının anlaşıldığını da yazmışlardır. Eğer ilk anlam doğruysa, bundan yatsı namazının ilk saatleri anlaşılıyor ve ikincisi doğruysa, bundan yatsı namazının bitiş saati ortaya çıkıyor.

93- Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanların karşılaştıkları binbir zorluktan bahsedildikten hemen sonra namaz kılınma emri verilmesinde ince bir işaret saklıdır. Bu demektir ki, muhalefetin en zorlu ve dayanılmaz günlerinde bile mü'min namaz kılarak kendine olan güvenini güçlendirebilir ve azimle yoluna devam edebilir.

94- Burada sabah için "fecr" kelimesi kullanılmıştır ki, "şafak sökmesi" anlamındadır. Yani, gece karanlığının bitişinden sonra sabah ışığının belirdiği ilk ân. Kur'ân-ı Kerim'de namaz için bazan "salât" kelimesi kullanılmış, bazan da muhtelif cüz ve kısımlarından bahsedilmesi kâfi görülmüştür. Meselâ, tesbih, hamd, zikr, kıyâm, rüku ve secdeler gibi kelimelerden de namazın kılınması kastedilmiştir.

95- Sabah namazının "meşhûd" veya "şahitli" olduğu belirtilmiştir. Bu demektir ki, hadislerde izah edildiği gibi, sabah namazına melekler şahit olurlar. Aslında melekler insanların kıldığı her namaz ve yaptıkları her iyiliğe şahit olur ve bunları bir deftere kaydederler. Ama sabah namazını özellikle izlediklerinin belirtilmesi bu namazın ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) sabah namazında Kur'ân-ı Kerim'in nisbeten daha uzun sûrelerini okumaya özen göstermiş, bu geleneği daha sonra sahabeler ve imamlar aynen sürdürmüşlerdir. Yukarıdaki âyette, Mirac sırasında Müslümanlara farzolunan namazların saatleri genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Görüldüğü gibi, bir namazın, güneşin doğuşundan önce, diğer dört namazın ise güneşin zevalinden başlayarak gece karanlığına kadar kılınması emrolunmuştur. Bu emrin uygulanış biçimini denetlemek amacıyla daha sonra Hz. Cebrail Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi. Hz. Cebrail namazların kılınış şekli ve saatlerini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kesin olarak anlattı. Nitekim, Ebu Davud ve Tirmizi'de bu hususta Hz. İbn Abbas'ın bir rivâyeti şöyledir:

"Cebrail bana iki defa Beytullah yakınlarında namaz kıldırdı. İlk gün bana öğle namazını kıldırdığı zaman güneş henüz tepeden inmekte idi ve gölge, bir ayakkabının bağından daha uzun değildi. Daha sonra ikindi namazını, her şeyin gölgesi boyu kadar olduğu zaman kıldırdı. Daha sonra akşam namazını, her oruçlu kişinin orucunu bozduğu sırada kıldırdı. Yatsı namazını ise gökteki aydınlık kaybolur olmaz kıldırdı. Sabah namazını ise bir oruçlunun yemesi içmesi yasaklandığı sırada kıldırdı. İkinci gün bana öğle namazını, her şeyin gölgesinin kendi boyu kadar olduğu zaman kıldırdı. İkindi namazını, her şeyin gölgesinin kendi boyunun iki mislisi olduğu sırada kıldırdı akşam namazını orucun bozulduğu sırada, yatsı namazını gecenin üçte birinin geçtiği sırada ve sabah namazını her tarafın iyice aydınlandığı sırada kıldırdı. Daha sonra Cebrail bana dönerek şöyle dedi: Ey Muhammed, peygamberlerin namaz kılma saatleri işte bunlardır. Namazların doğru saatleri ise işte bu iki saat arasındadır." (Yani, ilk günkü tatbikatta her namazın başlangıç saati tesbit edildi, ikinci gün de bu namazların bitiş saatleri anlatıldı. Beş vakit namazları işte bu iki süre içinde olmalıdır.)

Bizzat Kur'ân-ı Kerim'de de beş vakit namazların zamanları çeşitli vesilelerle anlatılmıştır. Meselâ, Hûd sûresinde şöyle denilmiştir:

"Gündüzün iki tarafında ve gecenin bir kısmında namaz kılın." (âyet: 114).

Tâhâ sûresinde şöyle denilmiştir.

Güneş'in doğmasından (sabah) ve batmasından evvel (ikindi) Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısım vakitlerinde (yatsı) ve gündüzün etrafında (yani, sabah, öğle ve akşam) da tesbih et ki, Allah'ın rızasına eresin." (âyet: 130).

Daha sonra Rûm sûresinde şöyle buyurulmuştur:

"Akşama ve sabaha girdiğinizde Allah'ı tesbih ve tenzih ediniz. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. İkindi ve öğle vakitlerinde de O'nu tesbih ediniz." (âyet: 17-18).

Namaz vakitlerinin bu şekilde düzenlenmesinin hikmet ve gayelerinden biri, güneşe tapanların ibadet saatlerinden uzak kalmaktır. Güneş her zaman ve her devirde müşriklerin ya en büyük ya da en önemli tanrılarından biri durumunda olmuş, ve özellikle doğuş ve batış saatleri ibadet saatleri olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, bu saatlerde namazların kılınması haram kılındı. Ayrıca, güneşe ekseriya tırmanış saatlerinde tapıldığı için gündüz namazların, güneşin tepeden inmesinden sonra ve sabah namazının güneşin doğuşundan önce kılınması emrolundu. Bu hikmeti, Hz. Peygamber (s.a.v.) çeşitli hadislerinde anlatmıştır. Nitekim hadislerden birinde Hz. Amr bin Abese'nin, Resûlullah'a namaz vakitlerini sorduğu zaman şu cevabı aldığı kaydedilmiştir:

"Sabah namazını kıl ve güneş doğarken namazı kes, ta ki güneş tepeye gelsin. Zira, güneş doğarken Şeytan'ın iki boynuzu arasından çıkar ve kâfirler o saatte güneşe secde ederler."

Hz. Peygamber, (s.a.v.) ikindi namazından bahsettikten sonra da şöyle buyurdu:

"Sonra namazı durdur, ta ki, güneş batsın. Çünkü, güneş şeytanın boynuzları arasında batar ve kâfirler o saatte güneşe taparlar." (Müslim)

Bu hadiste güneşin şeytanın boynuzları arasından doğup batması, bir istiare ve benzetme olarak ifade olunmuştur. Yani, şeytan güneşin doğuş ve batışını insanlar için büyük bir fitne haline getiriyor. İnsanlar

güneşin doğuşunu ve batışını görürken secde ederler ve o zaman sanki şeytanın güneşi başında taşıdığı ve götürmekte olduğu intibaı doğuyor. Zâten bu istiare ve benzetmenin düğümünü, Hz. Peygamber (s.a.v.) "Kâfirler o saatte güneşe taparlar" demek suretiyle çözmüştür.

وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِۦ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ
مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُل رَّبِّ أَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِى
مُخْرَجَ صِدْقٍ وَٱجْعَل لِّى مِن لَّدُنكَ سُلْطَٰنًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾

79-80- Gece'nin bir bölümünde de, sırf sana mahsus nafile[96] olmak üzere gece namazı (teheccüd) kıl.[97] Umulur ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştıracaktır.[98] De ki: "Rabbim, Beni sıdk girdirişi ile girdir. Ve sıdk çıkarışı ile çıkar.[99] Ve bana tarafından aşikâr bir kudret ve hüccet ile yardım ihsan buyur."[100]

Açıklamalar

96- Nafile kelimesinin sözlük anlamı, "farz olanın fazlası"dır. Bu demektir ki, daha önceki âyette belirtilen beş vakit namaz farzdır ve bu altıncı namaz nafiledir.

97- Teheccüd, uykuya ara verip uyanmak demektir. Gece teheccüdü ise gece uyuduktan sonra bir ara uyanıp namaz kılmak demektir.

98- Burada denilmek isteniyor ki: "Ey Rabbim, sen hem dünyada, hem ahirette halkın gözdesi olacaksın! Seni öyle bir makama yükselteceğiz ki, orada her taraftan sana medhü senâ yağacaktır. Senin varlığın ve şahsiyetin herkes için kıvanç vesilesi olacaktır. Bugün senin muhaliflerin sana hakaret yağdırıyor, sana küfrediyor, sana eziyet çektiriyorlar. Ama, hiç üzülme ve rahmetimden ümidini kesme. Adından bütün dünyada söz edileceği gün o kadar uzak değildir. Çok yakında söylediğin her söz dünyada yankı yaratacaktır. Senin vefâkâr ve fedakâr taraftarların kısa bir zamanda dünyanın her tarafına dağılacaklardır ve ününe ün katacaklardır. Sadece bugün değil, bundan sonraki devirlerde ve kıyamete kadar senden söz edilecek, senin adın sevgi ve saygıyla anılacaktır. Ayrıca öbür dünyada da sana büyük

mükâfatlar vardır." Makam-ı Mahmud, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mahşerde şefaat mevkiinde bulunmasının da bir işaretidir.

99- Bu dua, Medine'ye hicret zamanının çok yaklaştığının açık bir delilidir. Bu sebeple, Müslümanlara denildi ki, doğruluğu hiçbir zaman bırakmayın; nereye gidiyorsanız doğruluk için gidin ve nereden çıkıyorsanız doğruluk için çıkın.

100- Yani, ya bana iktidar ver ya da hükûmette bana yardımcı olacak birini ver ki, onunla dünyanın düzensizliğini giderebileyim, fuhuş ve günahkârlığın selini durdurabileyim ve Senin adalet ilkelerini uygulayabileyim. Hasan Basrî ile Katâde bu âyetin tefsirini böyle yapmışlardır. Ayrıca, İbn Cerir ve İbn Kesir gibi büyük müfessirler de bu yolu seçmişlerdir. Hz. Peygamber'in bu hadisi de bunu doğruluyor: "Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim ile yapamayacağını siyasi iktidarla yapabiliyor." Bu demektir ki, İslâm'ın dünyada yapmak istediği reform sadece vaaz ve tebliğ ile değil, aynı zamanda siyasi kuvvet ve iktidarla gerçekleşir. Ayrıca, bu kuralı Yüce Allah bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'e öğrettiği için, dinin kurulması ve yayılması, şeriatın uygulanması ve Allah'ın hududunun icra edilmesi için iktidara talip olmak ve çaba harcamak sadece caiz değil, aynı zamanda zaruri ve elzemdir. Bunu bir dünya işi ve dünyaperestlik olarak kabul etmek büyük bir yanlışlıktır. Dünyaperestlik ancak bir kişinin iktidarı şahsi ikbâl için talep etmesidir. Halbuki, burada iktidar Allah, O'nun Resulu ve İslâm dini için talep ediliyor. Cihad için kılıca sarılmak günâh değilse, şeriat hükümlerini uygulamak için siyasi iktidara talip olmak nasıl günah olabilir?

وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَـٰطِلُ ۚ إِنَّ ٱلْبَـٰطِلَ كَانَ
زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ
وَلَا يَزِيدُ ٱلظَّـٰلِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَـٰنِ
أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا ﴿٨٣﴾

81-83- De ki: "Hak geldi, bâtıl zâil oldu. Muhakkak ki bâtıl, daima zâil olucudur."[101] Biz, Kur'ân'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyi indirdik. O, zâlimlere ise ancak hüsran arttırır.[102] Biz, insana nimet verdiğimiz zaman, bizden yüz çevirip bir tarafa döner. Ona şer dokunduğunda da, son derece ye'se düşer.

Açıklamalar

101- Bu ilâhî müjde, Müslümanların büyük bir bölümünün Mekke'den kaçıp Habeşistan'a sığındıkları, geriye kalan Müslümanların ise büyük bir çaresizlik içinde Mekke'de bekledikleri, ve bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in canının tehlikeye düştüğü bir sırada verilmişti. O sıralarda görünürde hep bâtılın galebesi vardı, hakkın galebesinin tek bir işareti yoktu. Fakat, bu ümitsiz durumda bile Hz. Peygamber'e denildi ki, kâfirlere açıkça duyurun: "Hak geldi, bâtıl zâil oldu." Düşmanlar bu ilanı bir dil sürçmesi ve haksız bir iddia sandılar. Ama, bu sözlerin söylenmesinden sonra dokuz yıl geçmeden Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'ye bir fatih olarak girdi ve Kâbe'ye giderek orada bulunan bâtılın simgesi olan 360 putu yok etti. Buhari'de Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) putları kırıyor ve Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki sözlerini tekrarlıyordu.

102- Yani, Kur'ân-ı Kerim'i kendilerine bir rehber ve bir anayasa olarak kabul edenler için ilâhî kitap, Allah'ın rahmeti ve bütün zihinsel, psikolojik, ahlâkî ve toplumsal hastalıkların ilâcıdır. Fakat bunu inkâr edip reddeden ve bizzat kendilerine zulüm edenleri ise, bu ilâhî kitap eski hallerinde kalmalarına da izin vermez ve daha beter olmalarını temin eder. Bunun sebebi şudur: Kur'ân-ı Kerim gelmediği müddetçe insanlar ak ile karayı bilmiyorlardı. Bu kitap geldikten sonra hak ile bâtıl arasındaki fark apaçık bir şekilde ortaya kondu ve Allah'ın hüccet tamamlandı. Bundan sonra insanlar bu ilâhî kitabı reddediyorlarsa kendilerinin aynı zamanda cahil, zalim ve bâtılperest olduklarını ispatlamış oluyorlar. Bundan böyle Kur'ân-ı Kerim'i reddedenlerin hali, zehirli ilacı tercih edenler gibidir. Bundan sonra doğru yoldan sapmanın bütün sorumluluğu kendilerine aittir ve işleyecekleri her günahın cezasını çekmeye mahkumdurlar. İşte bu zarar ve hüsran sadece cehaletten değil, aynı zamanda sinsilik ve küstâhlıktan doğmuştur ve bu bakımdan cehaletin zararından daha vahim ve ciddidir. Bunu Resûlullah (s.a.v.) da şu hikmetli sözleri ile anlatmıştır: "Kur'ân-ı Kerim gelmiştir. Bu artık hem senin lehinde, hem aleyhinde bir hüccettir."

قُلْ
كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ ۖ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾
وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِ ۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى
وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

84-85- De ki: "Herkes kendi istediği gibi hareket eder. Rabbiniz doğru yolda olanın kim olduğunu daha iyi bilir." Senden ruh hakkında sorarlar. De ki: "Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ilimden çok az bir şey verilmiştir."[103]

Açıklamalar

103- Burada kullanılan "ruh" kelimesini müfessirler genellikle can olarak anlamışlardır. Yani, bazı âlimlere göre Mekkeliler, Peygamber Efendimize gelip kendisinden insan ruhunun hakikatı hakkında açıklama yapılmasını istemişlerdir. Peygamber Efendimiz de buna cevap olarak demiştir ki, bu ruh Allah'ın emriyle geliyor. Ama, biz bu ifadeyi kabul etmekte tereddütlüyüz. Çünkü, bu ifade ancak siyak ve sibak unutularak kabul edilebilir. Halbuki, söz konusu âyetin metninde önceki ve sonraki ifade, genellikle kabul edilen anlamdan farklı olup, bu âyetin kopuk şekilde tefsir edilmesinin doğru olmadığı ortadadır. Burada ruh kelimesini can veya öz olarak kabul edersek genel ifadede bir kopukluk, bir düşüklük göze çarpar. Hatırlanacağı üzere, bu âyetten önceki üç âyette Kur'ân-ı Kerim bir iksir (şifa) ve Kurân'ı inkar edenler de zalim ve nimete küfredenler olarak adlandırılmışken, daha sonraki âyetlerde ilâhî kelâm veya vahiyden bahsedildiği halde, birden bire canlılardan ruhun Allah'tan geldiği mânâsını çıkarmak ne kadar doğru olabilir?

Metinde işlenen konu ve aradaki bağlantıyı göz önünde tutarsak burada "ruh" kelimesinden "vahiy" veya "vahiy getiren melek"in kastedildiği kendiliğinden anlaşılır. Müşrikler aslında Hazreti Peygamber'e "Kur'ân-ı Kerim, sana nerden geliyor?" diye soruyorlardı. Bunun üzerine Allahu Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed (s.a.v.) bu insanlar senden Kur'ân'ın kaynağı ve özü nedir, öğrenmek istiyorlar; onun için onlara de ki, "Bu ruh bana Rabbimin emriyle geliyor, ama sizin aklı-

nız ve bilginiz o kadar kıttır ki, bir insanın sözleriyle, bütün alemlerin Hâkimi'nin kullandığı dil ve ifade arasındaki dağlar kadar farkı anlamaktan âcizsiniz. Onun için de, Kur'ân-ı Kerim'in bir insanın eseri olduğunda ısrar ediyorsunuz."

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız sebepler, yani söz konusu âyetten önce ve sonraki metinde kullanılan ifadenin dışında diğer bazı sebeplerden dolayı da, tefsirimizin doğru olduğunu söyleyebiliriz. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde hemen hemen aynı ifadelerle ruhun vahiy mânâsına geldiği ortaya çıkıyor. "Mü'min" sûresinde şöyle buyuruluyor: "O kendi emriyle, istediği kuluna ruhunu indirir" (15). Şûra sûresinde de şöyle buyuruluyor: "Ve aynı şekilde, Biz sana kendi emrimizle bir ruh gönderdik. (Oysa) sen kitabın ve imanın ne olduğunu bilmezdin."

Büyük müfessirler, İbn Abbas, Katâde ve Hasan Basrî (r.a.) aynı tefsirde bulunmuşlardır. İbn Cerir bu tefsirin Katâde'ye atfen İbn Abbas'a ait olduğunu belirtmiştir. Ama bu hususta kullandığı ifade çok gariptir. İfadesine göre, İbn Abbas (r.a.) bu tefsiri gizli şekilde yapardı. İbn Cerir, "Ruhu'l-Me'ânî"nin yazarı Hasan Basrî ile Katâde'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Burada ruhtan Cebrail (a.s.) kastedilmiştir." Asıl soru şöyle idi: "Cebrail nasıl geliyor ve Resul-i Ekrem'in kalbine vahyi nasıl ilkâ ediyordu?"

وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ
بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾
إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُل لَّئِنِ
اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ
بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا
لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۖ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ
إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا

مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ
وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ
السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ
قَبِيلًا ﴿٩٢﴾

86-92- Eğer istemiş olsak, sana vahyettiğimiz şeyleri alıp götürürdük. O zaman sen de, bize karşı, onu iade edecek bir vekil bulamazsın. Ancak Rabbinden olan bir rahmet onu (Kur'ân) ibka eylemiştir. Muhakkak Rabbinin fazlı sana çok büyüktür.[104] De ki: "Yemin olsun, eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, onun mislini getiremezler. Birbirlerine yardımcı olsalar bile."[105] Yemin olsun ki, biz insanlar için bu Kur'ân'da her türlü meseleler açıkladık. İnsanların çoğu ise onlarla mütenebbih olmaktan çekinirler. Ve gavurlukta ayak dirediler. "Sen bize yerden pınarlar çıkarmazsan sana iman etmeyiz" dediler. "Yahut, senin hurma ve üzümlerden bir bahçen olsun da, içinden nehirler akmadıkça yine iman etmeyiz." dediler. "Yahut iddia ettiğin gibi göğü parça parça üzerimize düşürmedikçe veya karşımıza Allah'ı ve melekleri getirmedikçe sana iman etmeyiz" dediler.

Açıklamalar

104- Burada muhatap Hz. Peygamber (s.a.v.) olmasına rağmen, asıl uyarı Mekkeli kâfirlere yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Peygamber'in uydurduğu bir kitap veya kendisine başkası tarafından öğretilen bir kelâm olduğuna inanan kâfirlere deniliyor ki, bu Allah'ın Kitabıdır. Burada önemle ifade edilen şey şudur: Böyle bir mucizevî kelâm ancak Yüce Allah tarafından gelebilir. Bunu ne Hz. Peygamber (s.a.v.) uydurmuştur ne de başka herhangi bir kişi veya grup benzerini hazırlayabilir.

105- Bu meydan okuma, bundan önce Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde yer almıştır: el-Bakara sûresi, âyet 23-24, Yunus sûresi, âyet; 38 ve Hûd sûresi, âyet 13. Daha sonra Tur sûresi, âyet: 33-34'te de aynı temaya rastlanıyor. Bu meydan okuma, Mekkeli kâfirlerin, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında ileri sürdükleri iddia ve iftiralara bir cevap mahiyetindedir. Kâfirler, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber tarafından yazıl-

dığını, ancak halka Allah'ın kelâmı olarak tanıtıldığını iddia ediyorlardı. Ayrıca, Yunus sûresinin 16. âyetinde aynı iftiraya cevap verilirken şöyle denilmiştir: "De ki: 'Eğer Allah istemiş olsaydı size Kur'ân'ı tilâvet ve tebliğ etmezdim. Hatta onu size bildirmezdim. Bundan evvel aranızda senelerce yaşadım. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?"'

Dikkat edilirse, bu âyetlerde Kur'ân'ın İlâhi Kelam olması lehinde üç delil verilmiştir:

Birincisi, bu Kitap kendi dil, üslûp, anlatım, ifâde, deliller, konular, bahisler, emirler ve gaib'den haberleri bakımından bir mucizedir ki, bunun benzerini bulmak için bir insanın gücü yetmez. Siz diyorsunuz ki, bunu bir insan yazmıştır. Fakat Biz (Allah) diyoruz ki, bütün dünyanın insanları bile bir araya gelip böylesine muhteşem bir eser ortaya çıkaramazlar. Hatta, müşriklerin taptıkları cinler bile Kur'ân'ın düşmanlarının yardımına koşsalar, Kur'ân-ı Kerim ayarında bir kitap meydana getiremezler.

İkincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.) birden bire ortaya çıkan bir peygamber değildir. Kendisi, Kur'ân-ı Kerim'in nâzil oluşundan 40 yıl önce aranızda (Mekkeli kâfirler arasında) yaşamıştır. Peygamberlik makamına getirilişinden önce herhangi bir zaman ağzından Kur'ân-ı Kerim'inkine benzeyen herhangi bir söz, ifade, mevzu ve talimat duydunuz mu? Duymadınız. Mutlaka duymamış olduğunuza göre, bir kişinin dil, üslûp, fikir, bilgi ve ifadesinde bu kadar büyük fark olacağına ihtimal veriyor musunuz?

Üçüncüsü, Hz. Muhammed (s.a.v.) size Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerini okuduktan sonra ortadan kaybolmuyor, yine aranızda yaşıyor, sizlerle haşir-neşir oluyor, sizlerle alışveriş yapıyor. Siz onun ağızından Kur'ân'ı da, olağan konuşmaları da dinliyorsunuz. Her ikisi arasında bir dağ kadar fark vardır.Bir insan dil, üslûp ve ifade bakımından iki ayrı konuşmaya sahip olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuşmasındaki bu fark sadece yaşadığı devirde değil, bugün de Kur'ân ve hadis arasındaki ifade farkıyla iyice anlaşılıyor. Dil ve edebiyat hakkında pek az bilgiye sahip olan bir kişi bile, Kur'ân-ı Kerim ile hadis-i şerifler arasındaki farkı çok iyi anlayabilir ve ikisinin aynı kişinin sözleri olduğunu iddia etmeye cesaret edemez. (Daha geniş açıklama için bk: Yunus sûresi, dipnot no: 101).

أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ ۖ وَلَن
نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ۗ
قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ
أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَن قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا
رَّسُولًا ﴿٩٤﴾

93-94- "Yahut senin, altından bir evin olmadıkça veya semaya çıkmadıkça, bize oradan okuyacağımız bir Kitap getirmedikçe, senin semaya çıktığına da inanmayız" dediler. De ki: "Rabbimi tesbih ve tenzih ederim. Ben Allah'ın Resûlü bir beşerden başkası mıyım?"[106] İnsanlara hidâyet rehberi Peygamber geldiğinde, onları iman etmekten men'eden şey, "Allah bir insan mı peygamber olarak gönderdi?[107] demeleridir.

Açıklamalar

106- Kâfir ve müşriklerin mucize gösterilmesine ilişkin isteklerine bundan önce 59. âyette gereken cevap verilmişti. Burada ise aynı isteğe ikinci bir cevap veriliyor. Cevap oldukça nefis ve anlamlıdır. Muhalifler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğini ispatlaması için çeşitli taleplerde bulunuyorlardı. Meselâ, diyorlardı ki, iddiaların doğruysa, yere bir bak ve oradan bir çeşme fışkırt, bir tarafa yüzünü çevir ve orada yemyeşil bir tarla ortaya çıksın, bir bahçe ya da nehirler aksın; göğe bir işaret et ve bir anda gök kubbesi muhaliflerinin başlarına yıkılsın, nefesinle üfle ve bir anda altından bir saray ortaya çıksın, bir bağır ve önümüze Allah ve melekleri geliversinler ve onlar senin bir peygamber olduğuna şahitlik yapsınlar. Gözümüzün önünde semaya çık ve bize Allah'tan bir sahife getir ki, biz ona ellerimizle dokunalım ve gözlerimizle görelim. Bütün bu uzun uzun taleplere sade bir cevap verilmiştir: "De ki, Rabbimi tesbih ve tenzih ederim. Ben Allah'ın resûlü bir beşerden başka mıyım?" Yani, ey aptallar, ben hiçbir zaman bir tanrı olduğumu söyledim mi ki, benden tanrısal mucizeler istiyorsunuz? Ben hiçbir zaman kâinatta, yerde ve gökte her şeyi yönettiğimi

iddia etmiş miydim? Ben ilk günden beri Allah'ın resûlü olduğumu söyledim, bir insandan başka bir şey olmadığımı tekrarladım. Denemek ve ölçmek istiyorsanız mesajımı ölçün, iman etmek istiyorsanız mesajıma iman edin. Bu mesajda bir eksiklik varsa söyleyin.

107– Yani, her devirde cahil insanlar, bir insanın peygamber olmayacağını sandılar. Bu sebeple, bir peygamberin normal insanlar gibi yediğini, içtiğini, çoluk çocuk sahibi olduğunu, et ve kemikten yapılmış olduğunu görünce derhal onun peygamber olmadığına karar verdiler. Aradan belli bir müddet geçtikten sonra hayranları kendisinin bir insan değil bir peygamber olduğunu ilân ettiler. Bunlardan bazısı onu tanrı yaptılar, bazısı ise Allah'ın oğlu; bazısı da içine Allah'ın ruhunun girdiğini iddia ettiler. (Daha geniş bir bahis için bkz. Yunus sûresi dipnot no: 11).

قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ
لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَّسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا
بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

95-96- De ki: "Eğer yeryüzünde sakin sakin yürüyen melekler olsaydı, onlara gökten resûl olarak melekler gönderirdik."[108] De ki: "Sizinle benim aramda şahit olarak Allah kâfidir. O, kullarının hal ve harekâtından haberdardır, bütün hallerini görendir."[109]

Açıklamalar

108- Yani, bir peygamberin vazifesi, Allah'ın emrini kullarına iletmekle bitmiyor. Bir peygamberin vazifeleri arasında, Allah'ın emirlerine göre kulların yaşantısını ıslâh etmek de vardır. Bir peygamber bizzat kendi söz ve fiilleriyle Allah'ın emirlerini uygulamalı ve böylece herkese canlı bir örnek olmalıdır. Bir peygamber, onun mesajını dinleyip anlamaya çalışanların sayısız sorularını cevaplandırmak ve kafalarında oluşan karmaşık problemleri çözmek zorundadır. Bir peygamber, getirdiği mesajın ışığı altında bir toplumun oluşması için kendisine tabi olanları eğitmek ve terbiye etmekle mükelleftir. Şer kuvvetlerini al-

tetmek ve ıslâh ameliyesine devam etmek maksadıyla muhaliflerine karşı çetin bir mücadele etmek durumundadır. Bütün bu işler insanlar için ve insanlar arasında yapılacaksa, bunlar için melekler mi, yoksa insanlar mı daha uygundurlar? Bir melek ancak mesajını getirip gidecekti, yapacağı başka bir işi yoktu. Ama insanlar arasında insanların ıslâhı için insanlar gibi çabalamak ve didinmek bir meleğin harcı değildir. Bu işi olsa olsa bir insan yapabilir.

109- Yani, sizin ıslâhınız için ne kadar çaba harcadığımı ve bu çabalarımı sizin nasıl engellediğinizi Cenab-ı Allah çok iyi bilmektedir. Son karar O'nundur. O nedenle, bir şeyi O'nun bilmesi ve görmesi yeterlidir.

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ
أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ
عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ
سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَإِذَا
كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ أَوَلَمْ
يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ
مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ ۖ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾

97-99- Allah kime hidâyet ederse, o doğru yolu bulmuştur. Sapıklığa düşürdüklerine de Allah'tan başka yardımcılar bulamazsın.[110] Biz onları kıyamet gününde körler, dilsizler ve sağır oldukları halde yüzüstü haşredeceğiz.[111] Varacakları yer Cehennem'dir. Ateşi yavaşladıkça biz onun alevini artırırız. Âyetlerimizi tanımayarak kafir olduklarından ve "Biz kemik ve parça parça toz olduktan sonra yeni bir yaratılışla dirilecek miyiz?" demelerinden dolayı, bu, onların cezasıdır. Görmezler mi ki, gökleri ve yeri yaratan Allah, onların aynısını da yaratmaya kâdirdir. Allah onlara vukuunda şüphe olmayan bir ecel tayin etmiştir. Böyleyken zalimler, küfürde ayak diretmiştir.

Açıklamalar

110- Yani, dalâlete meyli ve inatçılığı sebebiyle hidâyet kapısı Allah tarafından kapatılan ve doğru yoldan saptırılan bir kişiyi başka hangi güç doğru yola getirebilir? Doğruluktan yüz çevirip yalana sığınan ve böyle bir eğilimini gördükten sonra Allah'ın da şer ve dalalet batağına batması için her türlü imkânlar sağladığı bir kişiyi dünyanın hangi kuvveti yalandan doğruluğa döndürebilir? Allah, kendisi cehalet ve dalâlete sürüklenmek isteyen birini zorla ve iradesinin dışında hidâyete erdirme alışkanlığında değildir, ve dünyanın hiçbir kuvveti insanların kalp ve vicdanlarını değiştirmeye kadir değildir.

111- Yani, bu insanlar nasıl ki, dünyada hakkı görmüyor, duymuyor ve hakkı söylemiyorlardı; ahirette de, kör, sağır ve dilsiz olarak kaldırılacaklardır.

قُلْ لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيٓ إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ
خَشْيَةَ ٱلْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا
مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ
فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾

100-101- De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine malik olsaydınız, biter diye korkunuzdan cimrilik ederdiniz.[112] İnsan mal artırmaya çok hırslıdır. And olsun, biz Musa'ya açık açık dokuz mucize verdik.[113] İsrailoğullarına sor ki, Musa, Fir'avn'a geldiğinde, Fir'avn ona: "Ey Musa, ben seni büyülenmiş zannediyorum" demişti.[114]

Açıklamalar

112- Burada, 55. âyette işaret olunan konuya temas edilmiştir. Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dâvetini kabul etmemelerinin belli bir psikolojik sebebi vardı. Müşrikler, aralarında doğup büyümüş olan bir kişinin üstünlüğünü kabul etmeye yanaşmıyorlardı. Bu bir toplum psikolojisidir. İnsanlar kendi çağdaşlarının gerçek değer ve üstünlüklerini nâdiren teslim ederler. İşte insanların bu bencillik ve kıskançlık duygusuna temas edilerek deniliyor ki, bir kişinin üstünlüğü-

nü kabul etmekte tereddüt edenlere tesadüfen bütün nimet ve hazinelerin anahtarı verilmiş olsaydı, şüphesiz diğer hemcinslerini aç ve açıkta bırakacaklardı.

113- Burada kâfirlerin mucizelerle ilgili isteklerine üçüncü bir cevap verilmiştir. Kâfirler diyordu ki: "Ey Muhammed, sen şu ve şu işleri yapmazsan sana iman etmeyiz." Buna cevap olarak deniliyor ki, sen (Hz. Muhammed)'den önce Hz. Musa (s.a.v.) bir değil, iki değil, tam dokuz mucize ile dünyaya gönderilmişti. Ama inanmak istemeyenler, bu mucizelere de inanmadılar, türlü çeşit bahane aradılar. Sonra, bu mucizeleri inkâr edenlerin sonunun ne olduğunu da hepiniz iyi biliyorsunuz.

Burada bahsedilen dokuz mucizeden el-A'raf sûresinde de bahsedilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: 1) Âsâ ki, yere atılınca ejderha oluyordu. 2) Beyaz el ki, koltuk altından çıkarılınca güneş gibi parlamaya başlıyordu. 3) Büyücülerin büyüsünü herkesin önünde kırması. 4) Ülke çapında başgösteren kıtlık ve açlığı önceden haber vermesi. 5) Kasırga. 6) Çekirge sürüsü. 7) Böcekler. 8) Kurbağalar. 9) Kan seli.

114- Mekkeli kâfir ve müşrikler, Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında da tıpkı aynı şeyler söylüyorlardı. Nitekim, aynı sûrenin 47. âyetinde "Siz büyülenmiş bir adama tabi oluyorsunuz" dediklerine şahit olmuştuk. Burada ise, Mekkeli kâfirlere deniliyor ki, aynı şeyler Hz. Musa (a.s.) için de söylenmişti.

Burada bir başka ilgili konuya değinmeyi uygun buluyoruz. Çağımızda hadisi inkâr edenlerin bir itirazı şudur: Hadislere göre Resûlullah (s.a.v.) bir defasında büyülenmişti. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in sihre kapıldığı yolunda Mekkeli kâfirlerin iddialarını reddediyor. Hadisi inkâr edenler diyorlar ki, bu şekilde, hadislerin râvileri, Kur'ân'ı tekzip ve kâfirleri teyid etmişlerdir. Fakat bu itirazı bir an için bir yana bırakalım ve Kur'ân-ı Kerim açısından, Fir'avn'ın, Hz. Musa'yı büyülenmiş bir kişi olarak gördüğüne dikkat edelim. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'in bir başka sûresinde (Tâhâ) şöyle denildiğini hatırlayalım: "Attıkları ipleri ve sopaları, yaptıkları sihirleri yüzünden, kendisine gerçekten yürüyorlar gibi göründü. Musa, içinde bir nevi korku hissetti." Bu sözler, Hz. Musa (a.s.)'ın o an sihirbazların sihrinden etkilendiğini göstermiyor mu? Hadisi inkâr edenler acaba burada da aynı

mantık kullanarak, Kur'ân-ı Kerim, kendi kendini tekzip etmiş ve Fir'avn'ın yalan iddiasını doğrulamıştır, diyebilirler mi?

Aslında bu tür itirazlarda bulunanlar, Mekkeli kâfirler ile Fir'avn'ın hangi anlamda Hz. Peygamber ve Hz. Musa'nın "büyülenmiş" olduğunu söylediklerini bilmiyorlar. Onlar, bir düşmanın Hz. Peygamber ile Hz. Musa'ya sihir yaptığını ve kendilerinin bu sihrin etkisinde kalarak peygamberlik iddiasında bulunduklarını ve Allah'ın mesajını insanlara iletmeye çalıştıklarını sanarlardı. Kur'ân-ı Kerim işte bu düşünce ve iddiayı reddediyor. Bir kişinin vücudu veya bir uzvunun geçici olarak sihrin etkisinde kalma olgusuna gelince, bu tıpkı bir yaralanma olayı gibidir. Bir kere, kâfirler böyle bir iddiada bulunmamışlardı ve Kur'ân-ı Kerim de böyle bir şeyi yalanlamamıştır. Kaldı ki, bu gibi geçici bir olay bir peygamberin mevkiine hâlel getirmez. Eğer Hz. Peygamber zehirlenebiliyor ve yaralanabiliyorsaydı, pekâlâ büyülenebilirdi de. Büyü bir peygamberin ana organlarını, akıl ve düşüncesini etkilemiyorsa bir zararı yoktur. Muhalifleri ise böyle bir büyüden bahsediyorlardı ve burada tekzip edilen de budur.

قَالَ

لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم
مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

102-104- Musa da: "Bunları indirenin göklerin ve yerin Rabbi olduğunu ve bunların görünür mucizeler olduğunu pek alâ bilirsin.[115] Ey Fir'avn ben seni herhalde helâk edilmiş sanıyorum."[116] dedi. Fir'avn onları o yerden çıkarmak istediğinde biz de hem onu, hem maiyetindekileri suda boğduk. Ondan sonra da İsrailoğullarına: "O yerde siz oturun.[117] Ahiretin vakti geldiğinde onları da, sizi de bir araya getireceğiz" dedik.

Açıklamalar

115- Hz. Musa (a.s.)'nın bu sözleri söylemesinin sebebi şudur: Bir ülkede kıtlık ve açlığın başgöstermesi, yüzbinlerce kilometrekarelik

alanda kurbağa belâsının ortaya çıkması, bütün ülkedeki hububat ambarlarının böcekler tarafından talan edilmesi ve bunlara benzer diğer felâketler bir sihirbaz veya olağanüstü güçlere sahip bir insanın yapabileceği şeyler değildir. Ayrıca, her felâketin gelmesinden önce Hz. Musa (a.s.) gereken uyarıda bulunuyordu ve o felâket tam söylediği zaman ve şekilde iniyordu. Durum böyle iken, ancak çok inatçı ve vurdumduymaz bir kişi bu felâketlerin yer ve göğün Hâkimi olan Cenab-ı Allah tarafından gelmediğini iddia edebilirdi.

116- Yani, ben büyülenmiş değilim, ama sen mutlaka ölmeye mahkumsun. Sen Allah'ın bunca mucize ve işaretlerini gördükten sonra bile doğru yola gelmiyorsan, bu senin kötü sonunun açık bir işaretidir.

117- Bu hikâyenin anlatılmasının asıl gayesi işte budur. Mekkeli kâfir ve müşrikler, gerek Hz. Peygamber (s.a.v.), gerekse Müslümanların ad ve sanlarını Arap topraklarından tamamıyla silmek istiyorlardı. Bunun üzerine kendilerine deniliyor ki, aynı şeyi Fir'avn, Hz. Musa'ya ve İsrailoğullarına yapmak istiyordu. Ama sonu ne oldu? Fir'avn ve yandaşları bu dünyadan temizlendiler ve Hz. Musa ile ona tabi olanlar, adları ebediyen anılacak şekilde bu dünyaya yerleştiler. Şimdi eğer siz (kâfirler) de aynı yolu takip ederseniz, sizin sonunuz da pek farklı olmayacaktır.

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا
وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا
قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا

105-107- Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik ve o da hak ile indi. Seni de ancak bir müjdeci ve bir korkutucu olarak gönderdik.[118] Kur'ân'ı insanlara dura dura (ağır ağır, tek tek) okuyasın diye ayırıp parça parça (tedricen) indirdik.[119] De ki: "Ona ister inanın, ister inanmayın. Çünkü bundan evvel

kendilerine ilim verilenlere[120] bu Kur'ân okunduğunda tâzimen secde ile yüz üstü düşerler."

Açıklamalar

118- Yani, Kur'ân-ı Kerim'i dinleyip, ölçüp biçip hak ile bâtıl arasındaki farkı anlamaya alışmayanları, pınar fışkırtmak, bahçe yetiştirmek ve göğü yarmak suretiyle doğru yola getirmek veya mü'min yapmak senin (Hz. Peygamber'in) işin değildir. Senin görevin sadece insanlara hakkı sunmak ve bunu kabul etmeyenlerin sonunun kötü, kabul edenlerin mükâfatının ise büyük olacağını açıkça belirtmektir.

119- Burada muhaliflerin, bütün Kur'ân'ın aynı zamanda ve tek kitap şeklinde neden gönderilmediği yolunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelttikleri sorularına cevap verilmiştir. Mekkeli müşriklerin bazısı, Kur'ân-ı Kerim'in dura dura ve parça parça inmesine hayret ediyorlardı ve Allah'ın böyle duraklayarak kelâm etmesine bir mânâ veremiyorlardı. Bu tür itiraz ve şüphelere, en-Nahl sûresinin 101-102 âyetlerinde teferruatlı bir şekilde cevap verilmiştir ve biz de bu hususta gereken açıklamada bulunmuşuzdur. O nedenle burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

120- Yani, semavî kitapların talimât ve ifadelerine vakıf olan ehl-i kitap kişi ve milletler.

وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ
رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلِ
ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ
وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي
الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

108-111- Ve "Rabbimizi tesbih ve tenzih ederiz. Rabbimizin va'di herhalde olur" derler.[121] Hürmet ve tazim ile yüz üstü düşüp ağlarlar. Kur'ân onlarda derin saygı (huşû)'yı artırır.[122] De ki: "İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız, en güzel isimler O'nundur."[123] Namazında sesini fazla yükseltme, fazla gizli de okuma. Bunların ikisi arasında bir yol tut.[124] Şöyle de: "Evlâd edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan ve zülden kurtulmak için dosta muhtaç bulunmayan Allah'a hamd olsun.[125] Ve O'nu azamet ve celâli ile an.

Açıklamalar

121- Yani, Kur'ân-ı Kerim'i dinledikten sonra geçmişteki peygamberlerin sahifelerinde bahsedilen peygamberin geldiğini hemen anlarlar.

122- Ehl-i kitaptan sâlih olanların bu tutumundan Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde bahsedilmiştir. Meselâ bkz. Âl-i İmran sûresi, âyet: 113-115 ,199 ve el-Maide sûresi, âyet: 82-85.

123- Burada müşriklerin, "Biz daha önce Yaradanımız için Allah adını duymuştuk, ama bu 'Rahman' adı da ne oluyor?" diye Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yönelttikleri itirazlara cevap verilmiştir.

124- Müsned-i Ahmed'de yer alan İbn Abbas (r.a.)'ın bir hadisine göre Resûlullah (s.a.v.) kendi evinde ya da Dâr-ı Erkam'da namaz kılarken yüksek sesle Kur'ân-ı Kerim okurdu. Bunu duyan kâfirler gürültü-patırtı çıkarır, kendisine küfreder ve tehditler savururlardı. Bunun üzerine Allah'tan vahiy geldi ki, namaz kılınırken "Ne sesini o kadar yükselt ki, kâfirler toplanıp sana hücum etsinler, ne de o kadar alçak sesle oku ki, senin din kardeşlerin de işitmesinler."

125- Bu cümlede, müşriklerin cin, peri ve putlarla ilgili bir inancı hafifçe alaya alınmıştır. Müşriklerden bazısı, Allahu Teâlâ'nın kendi saltanatının çeşitli bölümlerini çeşitli tanrı, evliya, cin ve putların yönetimine verdiğine inanıyorlardı. Bu saçma, inanç ister istemez Allah'ın kendi tanrılık vazifelerini yerine getirmekten aciz olduğu ve yardımcılara ihtiyaç duyduğu intibaını doğuruyordu. İşte buna cevap olarak deniliyor ki, Cenab-ı Allah, başkalarının yardımına muhtaç olan bir varlık değildir.

EL-KEHF SÛRESİ

Sûrenin Adı: Bu sûrenin adı, ilk rükunun 9. âyetinde geçen "el-kehf" kelimesinden alınmıştır. Yani, bununla "el-Kehf" kelimesinin geçtiği sûre anlaşılmalıdır:

İniş Tarihi: Buradan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke döneminin üçüncü devresinde inen sûreler başlıyor: Bilindiği gibi, biz Mekke dönemini dört ayrı devreye ayırmıştık. (Tafsilât için bkz. el-En'am sûresinin giriş kısmı). Bu ayırımımıza göre üçüncü devre, peygamberliğin beşinci yılından onuncu yılına kadar devam eder. Bu devreyi başka devrelerden ayıran husus şudur: İkinci devrede Kureyşliler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in başlattığı hareket ve kurduğu cemaatin yolunu tıkamak için özellikle alay, istihza, itiraz, iftira, tehdit, ikaz ve düşmanca propaganda gibi silahlara güveniyordu. Fakat bu silahların etkisiz kaldığı veya geri teptiğini görünce üçüncü devrede başka yollara başvurmaya başladılar. Nitekim, bu devrede baskı ve zulüm, şiddet ve işkenceyi alabildiğine arttırdılar, ayrıca ekonomik ve sosyal baskıyı da arttırdıkça arttırdılar. O kadar ki, bu baskı ve zulüme dayanamayarak Müslümanların önemli bir bölümü ülkeyi terkedip Habeşistan'a hicret etti. Geriye kalan bir avuç Müslüman, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve yakınları, artan ekonomik ve sosyal baskı sebebiyle Şi'b-i Ebu Talip'de mahsur kaldılar. Yine de bu devrede, Hz. Ebu Talip ile Ümmü'l Mü'minin Hz. Hatice (r.a.) gibi iki nüfuzlu kişinin etkinliği ve saygınlığı nedeniyle Kureyş'in iki büyük ailesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i desteklemeye devam ettiler. Ne var ki, peygamberliğin onuncu yılında bu her iki şahsiyetin vefâtıyla Mekke döneminin üçüncü devresi sona erdi ve dördüncü devresine girilmiş oldu. Bu, İslâmî davetin en zor ve çetin devresiydi ve bunda Müslümanların Mekke'de yaşamaları hemen hemen imkânsızlaştı. En nihayet, Hz. Muhammed (s.a.v.) diğer iman sa-

hipleri ile birlikte Mekke'yi terkedip Medine'ye hicret etmek zorunda kaldılar.

El-Kehf sûresinde işlenen konuya bakacak olursak, bu sûrenin Mekke döneminin üçüncü devresinin başında indiğini tahmin edebiliriz. Bu, Mekkeli kâfir ve müşriklerin baskı, zulüm ve muhalefet ile mukavemetlerini bir hayli arttırdıkları bir dönemdi. Fakat o zamana kadar Habeşistan'a hicret yapılmamıştı. O sıralarda baskı ve zulme uğrayan Müslümanlara, Ashâb-ı Kehf'in hikâyesi anlatıldı ki, iman sahiplerinin geçmişte de imanlarını korumak için ne gibi eziyet çektikleri ve fedakârlık yaptıklarını bilebilsinler.

Ana Fikir ve Diğer Konular: Bu sûre, Mekkeli müşriklerin, Ehl-i Kitaba danışarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zekâ ve bilgisini ölçmek amacıyla kendisine yönelttikleri üç soruya cevap verilmek için indirilmiştir. Müşriklerin soruları şunlardı: (1) Ashâb-ı Kehf kimlerdi? (2) Hızır (Hıdır) hakkında ne biliyorsunuz?[1] ve (3) Zül-Karneyn hikâyesi nedir? Bu üç hikâye de Hıristiyanlar ile Yahudilerin tarihiyle ilgiliydi ve Arabistan'da bunları bilenler, parmaklarla sayılacak kadar azdılar. Müşriklerin bu soruları sormalarının amacı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gaibden haberdâr olup olmamasını öğrenmekti. Fakat Cenab-ı Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ağzıyla bu sorulara isabetli cevap vermekle kalmadı, bu hikâyelerin benzeri yanlarını o sıralarda Arabistan'da devam etmekte olan İslâm-küfr mücadelesinde bulmaya çalıştı ve müşriklerin önüne serdi.

(1) Ashâb-ı Kehf'ten bahsedilirken, kendilerinin Kur'ân-ı Kerim'in Tevhid fikrine inandıkları ifade edildi. Ashâb-ı Kehf, Mekke'deki bir avuç mazlum Müslümanlara, kendilerine muhalefet eden milletin de Kureyşlilere benzedikleri anlatıldı. Bu hikâye ile iman sahiplerine, kâfirlerin amansız saldırılarına maruz kaldıkları ve bir mü'minin zâlim bir toplumda nefes alması bile zorlaşmışken, bâtıla boyun eğmemeleri

1. Rivâyetlere göre Mekkeli kâfirlerin ikinci sorusu "ruh" ile ilgiliydi ki, bunun cevabı el-İsrâ sûresinin 10. rükuunda verilmiştir. Ancak el-Kehf ile el-İsrâ sûrelerinin inişi arasında birkaç yıllık fark vardır. Ayrıca, el-Kehf sûresinde iki değil, üç hikâye anlatılmıştır. Bu sebeple, Mekkelilerin ikinci sorusunun "ruh" değil, "Hızır" (Hıdır) ile ilgili olduğunu tahmin ediyoruz. Üstelik Kur'ân-ı Kerim'de de bir yerde görüşümüzü destekleyen bir kayıt vardır. (Bkz. 61 nolu dipnot).

ve Allah'a güvenerek yollarına devam etmeleri gerektiği dersi verilmiştir. Bu arada, Mekkeli kâfirlere de, Ashâb-ı Kehf olayının, âhiret akidesinin bir ispatı olduğu anlatılmıştır. Yani, Ashâb-ı Kehf'i, uzun bir müddet devam eden ve ölüm hâlinden dirilten Yüce Allah için ba'sü bâ'de'l mevt (ölümden sonra diriliş) kuvvet ve kudreti hiç de zor ve imkânsız değildir.

(2) Ashâb-ı Kehf hikâyesinden yola çıkılarak, Mekkeli kabile reislerinin Müslüman cemaate revâ gördüğü baskı, zulüm, eziyet ve işkenceye işaret edilmiş ve bunun acımasızlığı ve yararsızlığı herkesin gözünün önüne serilmiştir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke'nin zengin ve nüfuzlu kabile reisleriyle herhangi bir pazarlığa veya uzlaşmaya girişmemesi ve bu büyük adamların yanında fakir ve güçsüz Müslümanları küçük görmemesi istenmiştir. Diğer tarafta Mekkeli reislerin de dünyadaki geçici kuvvet ve kudrete itibar etmemeleri ve âhiretteki kalıcı nimetlere talip olmaları nasihat edilmiştir.

(3) Sûrede Hz. Hızır ve Hz. Musa (a.s.)'nin hikâyesi öyle bir üslûpla anlatılmıştır ki, bununla bir yandan Mekkeli kâfirlere tatmin edici cevap verilmiştir ve diğer yandan, mü'minler teselli edilmiş ve yüreklerine su serpilmiştir. Bu hikâye ile verilen ders şudur: Allah'ın saltanatı bazı gizli sebep ve gayeler üzerinde kurulmuştur. Bir insan bu gizli sebep ve gayeleri gözleriyle görmediği için zaman zaman hayrete düşüyor ve aklına türlü çeşit sorular geliyor. Bir insan çok garip ve acayip şeyler olduğunu düşünüyor ve bazan bazı şeylerin imkânsız olduğuna inanıyor. Bu, aslında bazı sırlar üzerindeki perdenin kaldırılmaması sebebiyle böyle görülüyor. Yoksa gaib üzerindeki perde aralanırsa her şeyin yerli yerinde olduğu anlaşılacaktır. Her şeyin belli bir program çerçevesinde ve sistem içinde olduğu görülecektir. Ve görünürde kötü veya zararlı olan bir şeyin aslında iyi ve hayırlı olduğu da ortaya çıkacaktır.

(4) Bundan sonra Zül-Karneyn hikâyesi başlıyor. Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çeşitli sorular yönelten Mekkeli kâfir ve müşriklere deniliyor ki, siz kendi zenginlik ve kabile reisliğinizden dolayı böbürleniyor ve övünüp duruyorsunuz. Halbuki, Zül-Karneyn büyük bir fatih ve büyük imkânlara sahip olan bir hükümdar olmasına rağmen kendi aslını ve hüviyetini unutmadı ve her zaman Yaradanına boyun eğdi. Ayrıca, kendilerine deniliyor ki, siz küçük köşk, saray ve bahçelerini-

zin tükenmeyen birer hazine olduğunu sanıyorsunuz, fakat Zül-Karneyn dünyanın en müstahkem ve yüksek duvarını yaptıktan sonra bile, asıl güvenilecek varlığın duvar değil, Allah olduğuna inandı. Gerçek şu ki, Allah'ın iradesi olduğu sürece bu duvar sağlam kalacak ve düşmanlardan korunmak için iyi bir siper olacaktır; ancak Allah'ın iradesi ters olursa, bu duvarda gedikler açılacak ve bilâhare yere yıkılacaktır.

İşte bu şekilde Mekkeli kâfirlerin imtihan soruları tekrar kendilerine yöneltilmiştir ve sûrenin sonunda, sûrenin başındaki sözler tekrarlanmıştır. Yani, Tevhid ve âhiretin tamamıyla hak olduğu ve bunları birer akide olarak kabul etmelerinin insanların yararına olduğu kaydedilmiştir. İnsanların Allah'ın emir ve talimâtına göre kendilerini ıslâh etmeleri ve bir gün Allah'a hesap verecekleri düşüncesiyle dünyada yaşamaları öğütlenmiştir. İnsanların böyle yapmamaları halinde gerek bu dünyada, gerekse öbür dünyada hüsrana uğrayacakları belirtilmiştir.

EL-KEHF SÜRESİ

(Mekke'de Nâzil Olmuştur. 110 Âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُ عِوَجًا ۜ قَيِّمًا لِّيُنذِرَ
بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا
حَسَنًا ۝ مَّاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ۝ وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۝
مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ ۚ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ
أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِن يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla

1-5- Hamd O Allah'a mahsustur ki, kuluna Kitab'ı (Kur'ân) indirdi. Ve onda hiçbir eğrilik yapmadı.[1] Kendi katından şiddetli azap ile korkutmak, sâlih amel işleyen mü'minlere güzel bir ecir olduğunu müjdelemek için yaptı. O güzel ecirlerde (cennet) ebedi olarak kalırlar. Ve "Allah evlâd edindi" diyenleri korkutmak için yaptı.[2] Onların bu hususta ne kendilerinin ve ne de babalarının hiçbir bilgisi yoktur.[3] Ağızlarından çıkan kelime ne büyük! Onlar, ancak yalan söylerler.

Açıklamalar

1- Yani, Kur'ân-ı Kerim'de ne anlaşılmayacak dolambaçlı söz ve ifadeler, ne de doğruluğu benimseyen bir kişinin kabul edemeyeceği doğruluk ve hak yolundan sapmış bir şey var.

2- Yani, Allah'ın çoluk-çocuk sahibi olduğuna inananlar. Bunlar arasında hem Hıristiyanlar, hem Yahudiler ve müşrik Araplar bulunuyordu.

3- Yani, filan kişinin Allah'ın oğlu olduğu veya Allah'ın filanca kişiyi evlât edindiğine inanan kişilerin inancı herhangi bir bilgiye dayanmıyor. Bu insanlar Allah'a olan inanç ve hayranlıklarını abartıyor ve akıllarına esen şeyleri uydurmaya çalışıyorlar. Bunlar aslında çok cahil ve küstah kimselerdir ve Allah'a ne kadar büyük iftira ve hakarette bulunduklarının farkında değillerdir.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ
نَّفْسَكَ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾
إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى ٱلْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا
﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَٰعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾

6-8- Onların bu Kur'ân'a iman etmemelerine üzülerek arkalarından adetâ kendini helâk mı edeceksin?[4] Biz, yerde olan şeyleri ona ziynet kıldık ki, kimin daha güzel bir amelde bulunacağını imtihan edelim. Biz arz üzerinde olan şeyleri dümdüz ve kuru tarla gibi edeceğiz.[5]

Açıklamalar

4- Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyeye işaret edilmiştir. Bundan anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in asıl üzüldüğü husus, kendisine ve arkadaşlarına yapılan zulüm ve işkence değil; halkını cehalet, dalâlet ve ahlâksızlıktan kurtarmaya çabalamasına rağmen, onların bir türlü hidâyete ermemesiydi. Hz. Peygamber, halkının sapıklığının mutlaka Allah'ın azabı ve felâkete uğramakla neticeleneceğini çok iyi biliyordu. Hz. Peygamber,

halkını kurtarmak için gecesini gündüze katıyordu, ancak bu halk kendi yanlışlığında ısrar ediyordu ve Allah'ın azabını âdeta ister hale gelmişti. Hz. Peygamber bu halet-i ruhiyesini bir hadisinde şöyle dile getirmiştir: "Ben ve siz, ateşi etrafı aydınlatmak üzere yakan kişi, ama yanıp ölmek üzere bu ateşe hücum eden ateşböcekleri gibiyiz. Ateşi yakan kişi, ateşböceklerinin yanmamaları için can atıyor, ama ateşböcekleri kendilerini yakmak için her yola başvuruyorlar. Nitekim, ben eteklerinizi tutup çekiyorum, ancak siz ateşe düşmek için can atıyorsunuz". (Buhari ve Müslim. Ayrıca karşılaştır: eş-Şuara sûresi, 3. âyet).

Bu âyette görünürde Resûlullah (s.a.v.)'in Arap müşriklerin doğru yola gelmeleri için kendisini neredeyse helâk edeceği belirtilmiştir, ama burada kendisi tatlı bir şekilde teselli edilmiştir. Yani, kendisine deniliyor ki, müşriklerin hidayet bulmalarının mesuliyeti sana ait değildir ve dolayısıyla, senin kendi kendini yemen için bir sebep yoktur. Senin işin insanlara Allah'ın mesajını iletmek ve gereken uyarıda bulunmaktır. Onları mü'min yapmak senin işin değildir.

5- İlk âyette muhatap Hz. Peygamber (s.a.v.) idi. Bu iki âyetin muhatabı ise kâfirlerdir. Hz. Peygamber teselli edildikten sonra kâfirlere deniliyor ki, dünyada gördüğün rengarenk şeylerin hepsi geçici ve aldatıcıdır. Bunların maksadı sizi imtihan etmektir. Siz zannediyorsunuz ki, dünyadaki para, pul, mal ve mülk ve nimetler kalıcıdırlar ve bu sebeple, hep rahatınızı düşünüyor ve hayatın tadını çıkarmaya çalışıyorsunuz. Halbuki, bunların hepsi birer imtihan vasıtasıdır. Ne zaman ki, imtihan süresi bitecek, o zaman rahatınız ve lüks yaşantınız da sona erecektir. Her şey bir anda mahv olacaktır ve ortada sadece ve sadece gerçekler kalacaktır.

أَمْ حَسِبْتَ
أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۝٩ إِذْ
أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ
رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝١٠

9-10- (Habibim) Sen bizim âyetlerimiz içinde (yalnız) Kehf[6] ve Rakîm'in[7] şayan-ı ibret bir şey olduklarını mı zannedersin? Gençler mağaraya sığındıklarında "Ey Rabbimiz, bize taraf-ı ilâhinden bir rahmet ver. Ve bizim işimizden bize bir başarı hazırla" dediler.

Açıklamalar

6- Arapça'da "kehf" geniş bir mağaraya denilir. Küçük ve dar bir mağara için ise "gâr" kelimesi kullanılır.

7- "Rakîm" kelimesinin mânâsı hakkında bazı ihtilaflar vardır. Bazı sahabe ve tabiîn'e göre "Rakîm", Ashâb-ı Kehf vak'asının meydana geldiği köyün adıydı ve bu köy Eyle (Akabe) ile Filistin arasında bulunuyordu. Bazı muteber müfessirlere göre ise "Rakîm" kelimesinden, Ashâb-ı Kehf vak'asının meydana geldiği mağaranın girişinde bulunan kitabe kastedilmiştir. Mevlana Ebulkelâm Azad, "Tercüman-ül Kur'ân" adlı eserinde ilk mânâyı tercih etmiş ve adı geçen köyün, Kitab-ı Mukaddes'in Jesus adlı sahifesinde (Bölüm: 18, âyet: 27) rakım veya "râkım" olarak geçen yer olduğunu ifade etmiştir. Mevlana Ebulkelam Azad, bu köyün, aslında Nebatîlerin tarihi kenti Petra olduğuna işaret etmiştir. Ne var ki, Ebulkelam Azad'a göre, Kitab-ı Mukaddes'de rakım veya râkım kelimesi, Beni Yemin'in kayıtlarına göre, söz konusu kabilenin mirası olarak bilinen yer, Ürdün nehri ile Lût gölünün batısında bulunuyordu ki, bu bölgede Petra'nın bulunmasına imkân yoktur.

Petra harabelerinin bulunduğu bölge ile Beni Yemin'in mirası olarak bilinen bölge arasında Yehudah ve Adumiyye'nin koskoca toprakları vardı. Bu bakımdan, günümüz arkeologları, Petra ve Rakım veya Râkım'ın aynı kent olduğunu kabul etmiyorlar. (Bkz. *Encyclopaedia Britannica,* 1946 baskısı, cilt: 17, s. 658). Bizce, "rakîm" kelimesinin "kitabe" anlamını taşıması, hakikate daha yakındır.

8- Yani, siz, yeri ve göğü yaratmış olan Allah'ın, birkaç kişiyi 200-300 sene uyutup tekrar eski hallerinde uyandırmış olabileceğinden şüphe mi ediyorsunuz? Eğer siz güneş, ay ve yeryüzünün yaratılışını derinden düşünmüş olsaydınız, Allah'ın kudretinden şüphe etmeyecektiniz.

فَضَرَبْنَا عَلَىٰٓ اٰذَانِهِمْ
فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ
الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوٓا اَمَدًا ﴿١٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ
نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾
وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا
﴿١٤﴾ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَوْلَا يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ
بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

11-15- Bunun üzerine onların kulaklarına mağarada birçok seneler süren bir mühür vurduk. Sonra onların yattıkları müddeti hangi zümrenin daha iyi hesap ettiğini bilmek için, onları uyandırdık. Biz onların haberlerini sana doğru olarak hikâye ederiz.[9] Onlar Rablerine iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidâyetlerini artırmıştık.[10] Ayağa kalkıp da: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasına ilâh deyip tapmayız. Taparız dersek yalan söylemiş oluruz" dedikleri zaman onların kalplerine metanet verdik. "İşte şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka ilâh edindiler. Bari bize bunda apaçık bir delil getirseler ya. Allah'a karşı yalan yere iftira edenden daha zâlim kim vardır" dediler.

Açıklamalar

9- Bu hikâyenin en eski kaydı, bir Hıristiyan papazı olan James Saroji'nin Süryanice yazılmış olan vaazlarında bulunuyor. Bu şahıs Eshâb-ı Kehf'in vefatından birkaç yıl sonra M.S. 452'de doğmuş ve 474 dolaylarında vaazlarını bir yerde toplamıştı. James Saroji vaazlarında Ashâb-ı Kehf vak'asını çok ayrıntılı olarak kaydetmiştir. Saroji'nin Süryanice rivayetleri bir yandan ilk müfessirlerimiz, meselâ İbn Cerir Taberi'ye muhtelif kaynaklardan ulaştı ve kendisi bunları tefsirinde kaydetti ve diğer yandan Avrupa'ya ulaşarak Yunanca ve Latince'ye çevrildi. Gibbon, "Decline and Fall of the Roman Empire" adlı

eserinin 33. Bölümünde "The Seven Sleepers" (Yedi Uyuyanlar) başlığı altında Yunanca ve Latince tercümelerinden söz konusu kıssanın özetini vermiştir; ki, bunlar Müslüman müfessirlerin rivâyetlerine tıpatıp benzemektedir. O kadar ki, bunların ikisinin de aynı kaynaktan alındığı zannedilebilir. Meselâ, Kehf sahiplerinin, zulmünden ve baskısından korkarak kaçtıkları ve mağaraya saklandıkları kralın adı, Müslüman kaynaklarda Dekyânûs, Dekyânûs veya Dekyûs olarak geçerken, Gibbon'un kitabında "Decius" olarak anılmıştır. M.S. 249'dan 251 yılına kadar Roma İmparatoru olan bu hükümdârın zamanında Hıristiyanlara zulüm ve baskı son haddini bulmuştu. Olayın geçtiği şehir, Müslüman kaynaklarda "Efsûs" yahut "Afsos" ve Gibbon'un eserinde Ephesus olarak belirtilen, eski çağlarda Ege kıyılarının en büyük liman kenti olan ve bugün İzmir kentine yaklaşık 100 km. uzaklıkta bulunan Selçuk kasabasının yanındaki Efes harabeleridir. Kehf sahiplerinin derin uykudan uyandıkları zaman Roma imparatorluk tahtında bulunan hükümdârın adı Müslüman tarihçilere "Tenzosis" olarak kaydedilmiştir. Gibbon ise, Kehf sahiplerinin, Roma imparatorluğunun Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra M.S. 408 ilâ 450 yılları arasında hüküm süren III. Theodosius zamanında uyandıklarını belirtmiştir. İki rivâyet arasındaki benzerlik o kadar büyüktür ki, ikinci derecede önemli olan kişilerin isimleri hemen hemen aynı şekilde kaydedilmiştir. Örneğin, Kehf sahiplerinin uyandıktan sonra erzak ve diğer malzemeler almak üzere şehre gönderdikleri arkadaşlarının adı Müslüman tarihçilerce "Yemlihâ" ve Gibbon tarafından "Jamblicûs" olarak yazılmıştır.

Görüldüğü gibi, Ashâb-ı Kehf kıssasının ayrıntıları her iki kaynakta da aynıdır. Bunu özetleyecek olursak şu verilerle karşılaşırız: İmparator Decius zamanında Hz. İsa'nın taraftarlarına ve diğer Hıristiyanlara büyük zulüm ve işkence yapılırken yedi Hıristiyan fedai bir mağaraya gidip saklandılar. Uzun bir süre uykuda kaldıktan sonra bu gençler Roma'da İmparator Theodosius tahtta bulunurken (M.S. 445 veya 446'da), yani saltanatının 38. yılında, mağarada uyandılar. O zamana kadar bütün Roma İmparatorluğunun resmi dini Hıristiyanlık olmuştu. Böylece, Kehf sahipleri mağarada tam 196 yıl uyuya kaldılar.

Bazı şarkiyatçılar, Kur'ân-ı Kerim'de Ashâb-ı Kehf olarak geçen hikâyenin asıl Ashâb-ı Kehf hikâyesiyle ilgisi olmadığını öne sürmüşler-

dir ve buna gerekçe olarak Kehf sûresinde bu zâtların mağarada kalış süresinin 309 yıl olarak geçtiğini belirtmişlerdir. Ama biz bu itiraza 25. nolu dipnotta cevap veriyoruz.

Bı kıssa ile ilgili olarak Süryanî rivâyetler ile Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerinde bazı ufak-tefek farklılıklar vardır. İngiliz tarihçisi Gibbon bu farklılıkları temel kabul ederek bunların Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hâşâ cehâletinden ileri geldiğini iddia etmiştir. Böyle bir cesaret ve küstahlık için güvendiği Süryanî rivâyetlerin, Kehf sahipleri vak'asının meydana gelmesinden 30-40 yıl sonra Suriye'de bir yazar tarafından kaleme alındığını Gibbon da çok iyi bilmektedir. Bu kadar müddet içinde bir memleketten başka bir memlekete kulaktan kulağa geçen bu tür rivayet ve hikâyede bazı değişikliklerin meydana gelmesi pek muhtemeldir. Bu durumda, böyle bir rivâyetin harfiyen doğru olduğunu kabul ederek, aynı rivâyet az bir farkla Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği için, Kehf sûresinde yer alan hikâyenin tamamıyla uydurma ve kulaktan duyma olduğunu iddia etmek taassup ve fanatizmin en kötü bir örneği olsa gerek. (Ashâb-ı Kehf hikâyesiyle ilgili diğer teferruatlı bilgiler bu cildin sonunda yer alan Ek-1'de verilmiştir.)

Efes (Ephesus), Ashâb-ı Kehf vakasının vuk'u bulduğu şehirdir. M.Ö. yaklaşık Onbirinci yüzyılda kurulan bu şehir, zamanla bir putperestlik, dinsizlik ve hurafe bir merkezi haline geldi. Burada Diana adıyla bilinen ay tanrıçasına tapılırdı. Diana tapınağı, dünyanın yedi harikâsından biri sayılıyor. Eski Ege kıyılarında oturanlar tarafından tapılan Diana, daha sonra Romalılar tarafından da mabudları arasına alındı.

Hz. İsa (a.s.)'nın ebediyete intikalinden sonra Hıristiyanlığın tebliği, Efes ve civarında da yapılmaya başladı ve o sırada bazı gençler putperestlikten tövbe edip tek Allah'a inandılar. Din ve tarih kitaplarımızda "Ashâb-ı Kehf" olarak tanımlanan bu gençlerin başından geçen olayın ayrıntıları, Hıristiyan rivayetlerine dayanılarak Tourslu Gregory (Gregory of Tours)'un "Meraculorum Liber" adlı kitabında toplanmıştır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Bunlar 7 gençti. Dinlerini değiştirdikleri haberini alan İmparator Decius kendilerini yanına çağırdı ve "Hangi dindesiniz?" diye sordu. Gençler, imparatorun, Hıristiyanların can düşmanı olduğunu çok iyi bilmelerine rağmen açık açık "Rabbimiz, yer ve göğün Rabbidir. Biz

O'ndan başka kimseyi Rab olarak kabul etmiyoruz. Zira, böyle bir şey yapsak büyük bir günah işlemiş olacağız" dediler. İmparator küplere bindi ve "Yeter, kesin sesinizi, yoksa kafanızı uçururum" diye haykırdı. Sonra biraz yumuşar gibi oldu ve "Siz daha çocuksunuz, size üç günlük mühlet veriyorum. Bu müddet içinde tavrınızı değiştirir ve dinlerinizden dönerseniz iyi, yoksa kafanızı uçurturum" dedi.

Bu mühletten istifade eden 7 genç şehri terkettiler ve gidip dağlara sığındılar. Amaçları, bir mağarada saklanmaktı. Yolda bir köpeğe rastladılar, bundan kurtulmak için ne yaptılarsa boşuna. Köpek bir türlü onları bırakmadı. Nihayet, gençler derin bir mağara gördüler ve içine girip saklandılar, köpek de kapıda nöbet tutmaya başladı. Gençler yorgun oldukları için hemen uykuya daldılar. Bu olay, M.S. 250 yılında meydana geldi ve 197 yıl sonra M.S. 447'de birden bire uykudan uyandıkları zaman Roma tahtında İmparator Theodosius bulunuyordu, Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelmiş ve Efes ahalisi de putperestliği terketmişti.

Bu sıralarda Romalılara tabi olan memleketlerde hayat ve memât ve âhiret ile kıyamet hakkında ciddi bir münakaşa başlamıştı. İmparator Theodosius, âhireti inkâr eden şahıs ve grupların faaliyetlerinden çok tedirgin oluyordu ve sorunun iyice çözüme bağlanmasını istiyordu. İşte bu düşünce ile bir gün Allah'a dua etti ve âhiret fikrini kuvvetlendirecek bir işaret göstermesini talep etti. Tesadüf bu ya, tam bu sırada mağaradaki gençler uzun uykularından uyanıverdiler.

Gençler uyandıktan sonra meseleyi aralarında tartışmaya başladılar ve kendilerinin ne kadar uyuduklarını düşünmeye başladılar. Biri bir gün uyuduk dedi, diğeri günün bir kısmı dedi. Sonra hepsi, "Vallahi, doğruyu Allah biliyor" diye sustular. Daha sonra, arkadaşlarından biri olan "Jean"ı bir gümüş parasıyla kendilerine yiyecek bazı şeyler almak üzere şehre gönderdiler ve dikkat etmesini sıkı sıkı tenbih ettiler. Onlar, arkadaşlarının putperestler tarafından tanınması halinde yakalanacaklarından korkuyorlardı. Ancak Jean şehre inince şaşakaldı, her şey değişmişti, herkes Hıristiyan olmuş ve Diana'ya tapan kalmamıştı. Bir bakkala gidip birkaç tane ekmek aldı ve karşılığında gümüş parasını verdi. Para üzerinde İmparator Decius'un resmi vardı. Bakkal bu parayı görünce hayret etti ve kendisinden bu parayı nereden aldığını sordu. Jean, para kendisinin olduğunu ve hiçbir yerden çalmadığını

söyledi. Bunun üzerine ikisi arasında münakaşa çıktı. Derken, adamlar toplandı, hatta kolluk kuvvetinin âmiri de geldi. Âmir Jean'e, "Parayı hangi defineden aldığını söyle" dedi. Jean, "Ne definesi yahu, bu benim paramdır, ben define-mefine bilmem" dedi. Âmir, "Bize masal anlatma, söylediklerine inanmamızı mı istiyorsun? Bu para birkaç asır önce geçerliydi. Sen daha gençsin. Halbuki, bizim ihtiyarlarımız bile böylesine eski bir para kullanmaz. Sen mutlaka bir sırrı saklıyorsun" dedi. Jean, İmparator Decius'un birkaç yüz yıl önce öldüğünü duyunca kulaklarına inanamadı ve bir süre hiç konuşmadı. Sonra şöyle dedi: "Ama bu nasıl olur? Ben ve 6 arkadaşım daha dün şehirden kaçıp bir mağaraya sığındık, ki Decius'un zulmünden kurtulalım." Jean'ın bu sözlerini işiten polis şefi şaşakaldı ve onunla beraber arkadaşlarının saklanmış olduğunu söylediği mağaraya kadar geldi. Bu arada, kalabalık bir halk topluluğu da mağaraya yöneldi. Mağaraya varınca herkes yedi gencin İmparator Decius'un zulmünden korkarak saklandığını ve uzun bir müddet uykuda kaldığını öğrendiler. Nihayet, İmparator Theodosius'a haber verildi. İmparator kendisi mağaraya gelip imanlı gençlerin dua ve bereketlerini aldı. Bundan sonra yedi genç birden bire mağaraya girip yere yattılar ve hemen öldüler. Bu açık alâmeti görünce insanlar, dünyadaki hayattan sonra ölümün muhakkak olduğunu anladılar. Daha sonra İmparator Theodosius'un emriyle adı geçen mağara üzerinde bir mâbed inşa edildi.

Hıristiyan rivâyetlerinde mağaralılar ile ilgili anlatılan bu hikâye, Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan kıssaya o kadar uyuyor ki, Ashâb-ı Kehf'in kendileri olması tahmini kuvvet kazanmış oluyor. Fakat bazıları bu hikâyenin Ege kıyısına ait olduğunu, halbuki Kur'ân-ı Kerim'in Arabistan'ın dışındaki olaylardan bahsetmediğini ve bu bakımdan, Hıristiyan vak'asının, Ashâb-ı Kehf kıssasına uydurulmasının doğru olmadığını öne sürerler. Ama bizce bu itiraz doğru değildir. Kur'ân-ı Kerim'de sadece ve sadece Arabistan'da meydana gelen vak'aların anlatıldığına dair bir kaide ve kural yoktur. Olaylar hangi memleketlerde vuku bulmuş olursa olsun, Kur'ân-ı Kerim, Mekkeli kâfir ve Kureyşli müşrikleri doğru yola getirmek ve ibret almalarını sağlamak için bunlara sık sık atıfta bulunuyor. Nitekim, eski Mısır tarihi gayet geniş bir şekilde Kur'ân-ı Kerim'de anlatılmıştır. Mısır'ın Arabistan'ın dışında olduğunu bilmeyen var mı? Şimdi soru şu: Mısır ve bazı diğer memleketlerin hikâyeleri Kur'ân-ı Kerim'de anlatılabiliyorsa Roma ve Bizans bundan

niye müstesna kalsın? Araplar, Mısır ve Suriye gibi memleketler kadar Anadolu, Ege sahilleri, Yunanistan ve Roma'ya da vâkıftılar. Roma ve Bizans imparatorluklarının sınırları Hicaz'ın kuzey sınırlarına kadar dayanıyorlardı. Arapların ticari kafileleri sürekli olarak bu bölgelere gidiyorlardı. Bazı Arap kabileleri hem Bizans hem Romalılara tabi idiler. Kısacası, Roma ve Bizans toprakları Araplar için hiç de yabancı değildi. Rûm sûresi bunun açık bir ispatıdır. Ayrıca, şunu da unutmayalım ki, Ashâb-ı Kehf kıssasını, Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim'de kendiliğinden değil, Mekkeli kâfirlerin soruları üzerine beyan etmiştir. Mekkeli kâfirler de bu soruları ehl-i kitaptan öğrenip Hz. Muhammed (s.a.v.)'i imtihan etmek için sormuşlardı.

10- Yani, onlar içtenlikle Allah'a iman edince, Allah onların hidayetini arttırdı ve hak ile doğrulukta sabit kıldı. Bu iman sahipleri bâtıla boyun eğmektense kendilerini tehlikeye atmayı tercih eden kimselerdi.

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ
يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا
﴿١٦﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ
وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ
ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ
فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾

16-17- İçlerinden biri "Madem ki siz onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından ayrıldınız, o halde mağaraya sığının.[11] Rabbiniz size rahmetini yayar ve başınızdaki işte, size kolaylık hazırlar" dedi. Güneşi doğduğu zaman mağaralarından sağ tarafa meyleder ve battığı zaman da sol tarafa gider görürsün.[12] Onlar mağaranın geniş bir yerinde idiler.[13] Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah'ın hidâyet eylediği doğru yola iletilmiştir, kimi de şaşırtırsa onun için hiçbir zaman irşad edici bir dost bulamazsın.

Açıklamalar

11- Allah'a tapan imanlı gençlerin insanlardan kaçıp mağaraya sığındıkları sırada Ege kıyısındaki Efes kenti putperestlik, hurafecilik ve sihirbazlığın en büyük merkeziydi. Burada Diana tanrıçasının görkemli bir tapınağı vardı ki, ünü bütün dünyaya yayılmıştı ve hayranları dört bir yandan kendisine tapmaya gelirlerdi. Efesli rahip, keşiş, kâhin, sihirbaz ve falcıların şöhreti her tarafa yayılmıştı. Suriye, Filistin ve Mısır'a kadar nüfuzları vardı. Falcılık ve sihirbazlıkta Yahudiler de kendileriyle ortak olup, en büyük üstâdlarının Hz. Süleyman (a.s.) olduğunu ileri sürüyorlardı. (Bk: *Cyclopaedia of Biblical Literature*). Şirk ve hurafeliğin hâkim olduğu bu kasvetli ortamda iman sahiplerinin ne gibi güçlüklerle karşılaştıkları, ilerde 20. âyette Ashâb-ı Kehf'ten birisinin söylediği şu sözlerden anlaşılıyor: "Onlar sizi bulurlarsa taşla öldürürler, yahut sizi kendi dinlerine çevirirler."

12- Arada, Ashâb-ı Kehf'in beraberce karar verip taşlanmak veya dinlerinden döndürülmelerini önlemek amacıyla şehri terk edip dağlarda bir mağaraya sığınmalarıyla ilgili bahis atlatılmıştır.

13- Yani, Ashâb-ı Kehf'in mağarasının girişi kuzeyde olup güneş hiçbir zaman içeriye girmiyordu ve mağaranın önünden geçenler içerde birilerinin olduğunu anlayamazdı.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ
رُقُودٌ ۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُمْ
بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ۚ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ
فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا
بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۖ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ ۚ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ۖ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ
بِوَرِقِكُمْ هَٰذِهِ إِلَىٰ الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَىٰ طَعَامًا

فَلْيَأْتِكُم بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ
أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ إِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ
أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَن تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾

18-20- Sen onları uykuda oldukları halde uyanık zannedersin, biz onları sağa ve sola çeviriyorduk.[14] Köpekleri de mağaranın eşiğine kolunu uzatıp yatmaktaydı. Eğer onlara baksan onlardan ürküp kaçardın ve kalbin korku ile dolardı.[15] Böylece onları aralarında soruştursunlar diye uyandırdı.[16] Onlardan biri: "Ne kadar yattınız?" dedi. Onlar da: "Bir gün veya günün bir kısmında yattık" dediler. Sonra diğerleri de "Ne kadar durduğunuzu Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi, siz birinizi bu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, hangi yiyecek daha temiz ise ondan size bir yiyecek getirsin ve orada nazik hareket etsin. Ve sizi hiç kimseye hissettirmesin" dediler. Çünkü onlar sizi bulurlarsa taşla öldürürler, yahut sizi kendi dinlerine çevirirler. O zaman hiç kurtulamazsınız" dediler.

Açıklamalar

14- Yani, dışardan mağaranın içine göz atan bir kişi, yedi kişinin devamlı surette sağa-sola döndüklerini görür ve bunların derin uykuda değil, sadece yatmakta olduğunu anlardı.

15- Yani, dağlar arasında karanlık bir mağarada birkaç kişinin bulunması ve mağaranın girişinde bir köpeğin oturması, öylesine ürkütücü bir manzara arz ediyordu ki, oraya göz atan bir kişi, onların haydut veya cani olduklarını düşünerek oradan hemen uzaklaşmaya çalışırdı. Bu sebepten dolayıdır ki, Ashâb-ı Kehf uzun bir müddet mağarada kimse tarafından rahatsız edilmeden kalabildiler.

16- Ashâb-ı Kehf'in mağaraya sığınmaları ve uzun bir müddet uyumaları nasıl bir mucize idiyse, uyanmaları da aynı derecede şaşırtıcıydı.

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ

لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا
عَلَيْهِم بُنْيَانًا ۖ رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ ۗ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

21- Böylece, Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyamette hiç şüphe bulunmadığını bilmek için[17] insanları, onların durumlarına muttali kıldık.[18] O sırada onlar aralarında bunların işini nizalaşıyorlardı. Ve "Üzerlerine bir bina yapınız" dediler. Rableri onları daha iyi bilir.[19] Bu mücadelede galip olanlar:[20] "Mutlaka onların üzerlerine mescid edineceğiz"[21] dediler.

Açıklamalar

17- Süryanî rivâyetlerine göre o sıralarda Efes'te kıyamet ve âhiret konuları büyük tartışmalara sebep oluyorlardı. Gerçi Roma İmparatorluğunun girişimiyle halkın büyük bir kısmı Hıristiyanlığı kabul etmişti ve bu dinin akideleri arasında âhiret de yer alıyordu. Fakat, Yunanlılar ve Romalılar arasında şirk, putperestlik ve mitoloji hâlâ etkilerini sürdürüyordu. Bu sebeple, birçok kişi ya âhiret fikrini tamamıyla reddediyor ya da bununla ilgili şüphe ve tereddütlerini belirtiyorlardı. Halkın şüphe ve tereddüdünü arttıran bir başka sebep de vardı. Efes'te Yahudilerin hatırı sayılır bir topluluğu vardı ki, bunların Sadducî mezhebi, âhireti açıkça reddediyordu. Sadducî mezhebinden olanlar Kitabullah, yani Tevrat'tan âhiretin reddi lehinde bazı deliller sunuyordu ki, Hıristiyan din adamları bunlara cevap verecek durumda değillerdi. Matta, Markos ve Luka İncillerinde, âhiret konusunda Sadducîler ile Hz. İsa (a.s.) arasında geçen münazara ile ilgili kayıtlar vardır, ama bunlar arasında Hz. İsa'ya ait olduğu söylenen cevaplar öylesine basit ve zayıftır ki, Hıristiyan âlimler bile bunların doğruluğuna şüphe etmişlerdir. (Bk: Matta, Bölüm 22, âyet: 23-33, Markos, Bölüm 12, âyet 18-27, Luke, Bölüm 20, âyet: 27-40). Böylece, âhireti inkâr edenler ağır basıyor ve iman sahipleri de şüphe ve teredüde düşüyorlardı. İşte tam bu sırada Ashâb-ı Kehf vak'ası meydana geldi ve ba'sü bâ'de'l mevt (ölümden sonra diriliş) akidesi kendiliğinden ispatlanmış oldu.

18- Yani adı geçen şahıs, Ashâb-ı Kehf için yiyecek almak üzere kasabaya inince her şeyin tamamıyla değiştiğini gördü. Putperest Ro-

malı ve Yunanlıların Hıristiyan olmaları üzerine epeyce zaman geçmişti. Medeniyet, dil, kültür, kıyafet ve halkın yaşantısında önemli bir fark meydana gelmişti. 200 sene önceki bu şahıs kendi kıyafeti, görüntüsü ve diliyle herkesin dikkatini celp etti. Ve İmparator Decius zamanından kalma sikkesini, yiyecekleri aldığı dükkân sahibine verdiği zaman oradakilerin gözleri faltaşı gibi açılıverdi. Süryanî rivâyetlerine göre, dükkân sahibi köhne görünümlü bir kişinin elinde 200 sene evvelki parayı görünce kendisinin bir define bulduğunu sandı ve etrafında adamları topladı. Nihayet, bu adam yetkililerin önüne çıkarıldı ve orada kendisinin, 200 yıl önce imanlarını kurtarmak için arkadaşlarıyla bir mağaraya sığınan bir Hıristiyan vatandaş olduğu ortaya çıktı. Bu olay bir anda bütün şehre yayıldı ve büyük bir halk topluluğu mağaranın ağzında toplandı. Ashâb-ı Kehf 200 yıl sonra uykudan uyandıklarını anlayınca Hıristiyan din kardeşlerine selâm verip yattılar ve o anda son nefeslerini verdiler.

19- Konuşma şeklinden, bu sözleri sâlih Hıristiyanların söylediği anlaşılıyor. Bu zâtlar, Ashâb-ı Kehf'in, mağarada oldukları gibi kalmalarından yana idiler ve rahatsız edilmelerini istemiyorlardı. Bu adamların kimler olduğunu, hangi mevkiye sahip olduklarını ve ne gibi mükâfat alacaklarını ancak Allahu Teâlâ en iyi bildiği için mağaranın kapısının kapatılmasının daha uygun olacağını düşünüyorlardı.

20- Bunlardan, dindar ve sâlih akideli Hıristiyanların, aralarında eriyip kayboldukları ve çaresiz kaldıkları Roma İmparatorluğunun ileri gelenleri ve Katolik Kilisesi'nin mensupları kastedilmiştir. Beşinci yüzyılın ortalarına kadar genellikle Hıristiyan halk arasında ve özellikle, Katolik kilisede şirk, peygamber ve azizlere tapma ve hurafelik almış yürümüştü. Azizlerin tekkelerine yüz sürülüyor ve Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Meryem (a.s.) ve havârilerinin putları kiliselere yerleştiriliyordu. Ashâb-ı Kehf'in ortaya çıkışından kısa bir süre önce 431'de Hıristiyan aleminin dinî meclisi Efes'te toplanmış ve burada Hz. İsa (a.s.)'nın ulûhiyeti ve Hz. Meryem'in "Tanrının Anası" hüviyeti resmiyet kazanmıştı. Bu tarihi göz önünde bulundurursak, "bu mücadelede galip olanlar" deyimiyle, gerçekten dindar ve Hıristiyanlığın icaplarını eksiksiz yerine getirmekte olanlara karşı, o sıralarda Hıristiyan halkının siyasî ve dinî liderliğini yapmakta olanların kastedildiği kesinlikle anlaşılıyor. İşte bu adamlar şirk ve putperestliğin bayraktarıydılar ve yine

kendileri, Ashâb-ı Kehf'in mezarı yapılıp bir ibadet yeri inşa edilmesini teklif ettiler.

21- Müslümanlardan bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetinden tamamıyla ters anlam çıkarmaya çalışmışlardır ve bunu temel kabul ederek ermiş kişi ve sâlih kimselerin mezarları üzerinde bina ve camilerin yapılmasının caiz olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim burada bu sapıklığa tamamıyla karşı çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerim burada demek istiyor ki, dinden uzaklaşmış ve hurafelere dalmış olan kavme, Eshab-ı Kehf'in ölümden sonra dirilişleri vak'asıyla âhiret fikri aşılanmak istenirken kendileri bunun tam aksini yaptılar ve şirk ile putperestliklerini sürdürmek için ellerine yeni bir fırsat geçtiğini sandılar. Bu sapıklar, Ashâb-ı Kehf olayını kendi inançları doğrultusunda saptırdılar ve anıları için bir mezar yapılıp tapılmalarına zemin hazırladılar. Sâlih insanların mezarları üzerinde camilerin yapılmasının caiz olduğu iddiasına gelince, bunun reddi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu buyruklarıyla mümkündür:

"Allah, mezarları ziyaret eden kadınları, mezarlarda mescit yapanları ve mum yakanları lânetlemiştir." (Ahmet, Tirmizi, Ebu Davud, Nesâî ve İbn Mâce)

"Sakın, sizden evvelki milletlerin kendi peygamberlerinin mezarlarını ibadet yeri haline getirdiklerini bilin. Ben sizi bu gibi hareketlerde bulunmaktan men ediyorum." (Müslim)

"Cenab-ı Allah, Yahudiler ile Nasarâ'yı (Hıristiyanlar) lânetlemiştir. Onlar kendi peygamberlerinin kabirlerini ibadet yeri haline getirmişlerdi." (Ahmed, Buhari, Müslim, Nesaî)

"Onlar öyle adamlardı ki, onlardan sâlih bir kişi ölünce kabri üzerinde mescit yapar ve resmini (veya putunu) yaparlardı. Onlar kıyamet günü en kötü mahlûk olacaklardır." (Ahmed, Buhari, Müslim, Nesâî)

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu açık-seçik buyrukları varken, Allah'tan korkan biri, Kur'ân-ı Kerim'de, Hıristiyan papazlar ile Romalı hükümdar ve yöneticilerin yaptıkları sapık hareketlerden bahsedilirken, aynı hareketlerin yapılması için emirler verildiğini söyleyebilir mi?

Burada şunu da belirtmeden geçmeyelim ki, Piskopos Arundell 1834'te "Discoveries in Asia Minor" (Küçük Asya'daki Buluşlar) adıyla yayınladığı gözlemlerinde, Efes harabelerinin yanında bir tepede Hz.

Meryem'in ve "Yedi Uyuyanlar" (Ashâb-ı Kehf)'in mezarlarının kalıntılarının bulunduğunu kaydetmiştir.

سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ
كَلْبُهُمْ ۚ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًۢا بِٱلْغَيْبِ ۖ
وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُل رَّبِّىٓ أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم
مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۗ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَآءً ظَٰهِرًا ۖ وَلَا
تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْىْءٍ إِنِّى
فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَٱذْكُر رَّبَّكَ
إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰٓ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّى لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا
رَشَدًا ﴿٢٤﴾

22-24- Gayba taş atmak kabilinden olarak bazıları "üçtür, dördüncüsü köpekleridir", bazıları da "beştir, altıncısı köpekleridir" derler. Bir cemaat da "yedidir, sekizincisi köpekleridir" derler.[22] De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Ve onu ancak pek az bilen vardır. (Kitab ehli ile) bu hususta ancak zahirî bir münakaşa et. Onlar hakkında ehl-i kitaptan bir kimseden fetva da isteme.[23] Bir şey için: "Bunu ben yarın yaparım" deme. Ancak: "Allah isterse" de. Eğer unutursan Rabbini zikret ve de ki: "Umulur ki, Rabbim beni bundan daha fazla doğruya yakın olana hidâyet eder."

Açıklamalar

22- Bundan anlaşılacağı gibi, bu vak'anın geçmesinden yaklaşık 275 yıl sonra Kur'ân-ı Kerim'in inişi sırasında ayrıntıları hakkında Hıristiyanlar arasında çeşitli söylenti ve hikâyeler dolaşıyordu ve bunların çoğu asılsız ve kulaktan duyma niteliğinde idi. Gayet tabii ki, o devirde bugünkü gibi basın ve yayın organları ya da matbaa yoktu ki, belgelere dayanan ya da en doğru olan kayıtlar ayıklanıp hakikat ortaya çıkarılabilsin. Olaylar daha çok ağızdan ağıza ve kulaktan kulağa bir

yerden başka bir yere ulaşır ve nakledilirdi. Tabiatıyla, zamanla bu hikaye ve söylentilere yeni unsurlar katılır, ya da bazı şeyler unutulur ve bambaşka mizansenler hazırlanırdı. Maamafih, Ashâb-ı Kehf'in sayısıyla ilgili olarak üçüncü söylenti veya rivâyet, Cenab-ı Allah tarafından yalanlanmadığı için, gerçek sayılarının yedi olduğunu söyleyebiliriz.

23- Yani, asıl önemli olan Ashâb-ı Kehf'in kesin sayısı değil, onların hikâyesinin bize verdiği derstir. Bu hikâyeden, ne olursa olsun, bir mü'minin hiçbir şekilde haktan yüz çevirip bâtıla boyun eğmemesi dersi alınıyor. Bu hikâyeden, bir mü'minin maddi kuvvet ve imkânlara değil, Allah'a ve sadece Allah'a sonsuz güvenmesi, ve şartlar her ne kadar elverişsiz olursa olsun Allah'a güvenerek doğru yolda yürümesi dersi alınıyor. Bu hikâyeden ayrıca alışıla-gelmiş şeylerin tabiat kanunu olarak kabul edilmesine rağmen, bazı şeylerin Allah'ın iradesiyle bu kanunun tamamıyla dışına çıkılabileceği dersi de alınıyor. Cenab-ı Allah ne zaman ve ne şekilde isterse, tabiat kanununun dışında bir şey yapabilir. Bazılarını 200 yıl uykuya daldırıp sanki sadece birkaç saat uyumuşlar gibi uyandırması, Allah için hiç de zor bir iş değildir. Bu hikâyeden, aynı zamanda, kıyamette insanoğlunun bütün yeni ve eski nesillerini, semavî kitaplarda ve peygamberler tarafından belirtildiği gibi diriltmesinin Allah için zor bir şey olmadığını dersi alınıyor. Bu hikâyeden, cahil ve sapık kişilerin her çağda Allah'ın delil ve işaretlerinden hidâyet almak yerine daha da dalâlete düştükleri dersi de alınıyor. Ashâb-ı Kehf hikâyesini Cenab-ı Allah, insanların âhirete olan inançlarını kuvvetlendirmek ve pekiştirmek için anlatmış ve gerçekleştirmişti. Ama cahil ve sapık kişiler tam bu mucizeyi yeni bir dalâlet vesilesi yaptılar ve kendilerine yeni bazı putlar edindiler. İşte sağduyulu ve basiretli kimseler bu vak'adan bu gibi dersler almalıdırlar. Bunları bırakıp Ashâb-ı Kehf'in kaç kişi olduğu, isimlerinin ne olduğu, köpeklerinin renginin ne olduğu gibi konularla ilgilenenler, cevizin kendisiyle değil, kabuğuyla ilgilenenler gibidirler. Bu sebepten dolayıdır ki, Yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve dolayısıyla diğer iman sahiplerinden bu tür boş bahislerle zamanlarını kaybetmemelerini ve dikkatlerini sadece faydalı şeylere çevirmelerini istemiştir. Cenab-ı Allah, boş işlerle uğraşanlara malzeme teşkil etmemek için de Ashâb-ı Kehf'in kesin sayısını belirtmemiştir.

24- Bu sözler, geçen âyette ele alınan konuyla ilgili olarak söylenmiştir. Bilindiği gibi, adı geçen âyette Ashâb-ı Kehf'in kesin sayısını sadece Allah'ın bildiği ve bu hususta türlü çeşit tahminlerde bulunmanın faydasız olduğu anlatılmıştı. Bu hususta, başka bir şey söylenmeden, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile diğer iman sahiplerine bir nasihat daha verilmiş ve kendilerinin "Ben yarın bu işi yaparım" gibi kesin konuşmamaları istenmiştir. Zira, yarın ne olacağını yine Allah en iyi bilir. İnsanlar tasarladıkları bazı şeyleri ertesi gün yapamazlar, çünkü o zamana kadar pek çok şey olabilir. İnsanlar ne gaibden haberdardırlar, ne de kendi söz ve fiillerinde tamamıyla bağımsız ve muhtardırlar. Onun için, gayriihtiyari bir şekilde bu gibi sözler ağızdan çıkarsa, bir insan Allah'ını zikretmeli ve hiç olmazsa "inşaallah" kelimesini söylemelidir. Ayrıca, insanlar yapmak istedikleri işlerin hayırlı olup olmadığını da kestiremezler. Belki de yapmak istedikleri iş değil de, başka bir iş daha hayırlıdır. Onun için, bir insan Allah'ına güvenerek, "Rabbimin bu işte bana doğruyu göstereceğini umarım" diyerek bir işe girmelidir.

وَلَبِثُوا۟ فِى كَهْفِهِمْ ثَلَٰثَ مِا۟ئَةٍ سِنِينَ وَٱزْدَادُوا۟
تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا۟ ۖ لَهُۥ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ
أَبْصِرْ بِهِۦ وَأَسْمِعْ ۚ مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِى
حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

25-26- Onlar mağaralarında üç yüz sene yattılar. Ve buna dokuz sene daha kattılar.[25] De ki: "Onların ne kadar yattıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na mahsustur. Onları en ziyade gören ve işiten O'dur. Bunların O'ndan başka bir dostu yoktu. Ve O, hükmüne kimseyi de ortak yapmaz.

Açıklamalar

25- Bizce, bu cümle, aradaki birkaç cümleden önce geçen âyetle bağlantılıdır. Yani, bu ibare şöyledir: "Bazıları, 'üçtür, dördüncüsü köpekleridir', bazıları da 'beştir, altıncısı köpekleridir' derler. Bir cemaat

da 'yedidir, sekizincisi köpekleridir' derler. Bazıları da 'onlar mağarada üç yüz sene yattılar' dediler. Bazıları ise bu müddete dokuz sene daha kattılar". Görüldüğü gibi, yukarıdaki cümlede geçen 300 ve 309 senelik müddet, Allah'ın söylediği değil, insanların tahmin ettiği rakamlardır. Çünkü, bunlar Allah'ın verdiği rakamlar olsaydı, hemen akabinden gelen cümlede "De ki: Onların ne kadar yattıklarını Allah daha iyi bilir" demenin anlamı ne olabilir? Zâten bundan dolayıdır ki, Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.) Ashâb-ı Kehf'in mağarada kalış süresiyle ilgili yukarıdaki sözlerin Allah'a değil çeşitli insanlara ait olduğunu beyan etmiştir.

وَاتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ۖ
لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾
وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا ۖ وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ

27-28- [26]Rabbinin Kitabından sana vahyolunanı oku. Onun sözlerini değiştirecek yoktur. Ve sen O'ndan başka sığınacak bir yer de bulamazsın.[27] Rablerinin rızasını isteyerek sabah ve akşam O'na dua edenlerle beraber sabret. Dünyanın ziynetini isteyerek[28] gözlerini onlardan çevirme. Kalbine, bizi anmaktan gaflet verdiğimiz, hevesine uymuş ve işinde haddi aşmış[29] kimselere boyun eğme.[30] Onun işi haktan yüz çevirmektir.

Açıklamalar

26- Ashâb-ı Kehf hikâyesi burada bitiyor ve buradan ikinci mevzuya, yani, o dönemde Mekke'de Müslümanların karşı karşıya bulunduğu duruma geçiliyor.

27- Bu demek değildir ki, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Mekkeli kâfirlerin gönlünü almak için Kur'ân-ı Kerim'de bazı değişiklikler

yapmayı ve böylece Kureyşli kabile reisleri ile uzlaşma yapmayı düşünüyordu ve Cenab-ı Allah burada kendisinden böyle bir şey yapmamasını istiyor. Aslında, burada muhatap Mekkeli kâfirlerdir. Burada kendilerine deniliyor ki, "Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın kelâmında en ufak bir değişiklik yapma hak ve yetkisine sahip değildir. Resûlullah (s.a.v.)'in vazifesi Allah'ın kelâmını size doğru ve eksiksiz iletmektir. Sizin işiniz, Allah tarafından ve O'nun vasıtasıyla, size ulaşan dinin tümünü ya kabul ya da reddetmektir. Bunu yapmakta serbestsiniz. Ama, sizin istediğiniz doğrultuda bu dinde, her ne kadar cüz'î olursa olsun, değişiklik yapılabileceğini sanıyorsanız, yanılmışsınızdır. Sakın, böyle bir şey beklemeyin." İşte burada Mekkeli kâfirlerin öteden beri ileri sürdükleri istek reddedilmiştir. Kâfirler, İslâm dininde bazı ufak-tefek değişiklikler yapılmasını ve kendi gelenek ve göreneklerine riayet gösterilmesini istiyorlardı. Biraz almak ve biraz vermek ilkesi üzerine Resûlullah (s.a.v.) ile uzlaşmaya varabileceğini umuyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'de kâfirlerin bu tür isteklerine diğer bazı yerlerde de cevap verilmiştir. Meselâ, Yunus sûresinin şu âyetine bakın: "Âyetlerimiz kendilerine apaçık deliller olarak okunduğunda bize kavuşmayanlar: 'Bize bundan başka bir Kur'ân getir. Veyahut onu değiştir" dediler.' (Âyet: 15).

28- Hz. İbn Abbas'ın rivâyetine göre, Kureyşli kabile reisleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Hz. Bilal, Hz. Süheyb, Hz. Ammar, Hz. Habbab ve İbn Mes'ud (r.a.) gibi fakir kimselerin sohbetinde bulundukları için yanına gelemediklerini, onları yanından uzaklaştırdığı takdirde kendisine gelebileceklerini ve dâvetinin ne olduğunu anlamaya çalışacaklarını belirtiyorlardı. İşte bunun üzerine, Cenab-ı Allah, Resûlullah (s.a.v.) diyor ki, "Allah'ın rızası için senin etrafında toplanmış olan, gece gündüz Rabblerini zikreden ve senin için canlarını feda etmeye hazır olanlardan yüz çevirme ve onları incitme. Bu samimi ve fedakâr insanları bırakıp zengin ve kudretli kişilerin desteğini mi kazanmaya çalışıyorsun?" Görünürde burada Hz. Peygamber'e hitap edilmiştir, ama Cenab-ı Allah'ın asıl muhatapları Kureyşli kabile reisleridir. Yani, Yüce Allah demek istiyor ki, "Ey Kureyşli ileri gelenler, sizin bu para ve pul, mal ve mülk, şan ve şöhretiniz Allah ve resûlünün gözünde hiçbir değer taşımazlar. Sizden daha değerli olanlar, imanlı ve inançlı fakir Müslümanlardır ki, Rablerini her zaman zikreder ve ondan korkarlar." Hz. Nûh (a.s.) da benzeri bir durumla karşılaşmış ve fakir fu-

kara ile zengin ve varlıklı kişiler arasında bir tercih yapmak zorunda kalmıştı. Nitekim, zengin ve varlıklı kişiler Hz. Nuh'a şöyle diyorlardı: "Sana tabi olanları bizim basit ve en aşağı tabakalarımızdan görüyoruz." Hz. Nuh kendilerine şu cevabı veriyordu: "Ben iman edenleri tardedici değilim" ve "Gözlerinizin hor gördüğü mü'min kimseler hakkında, Allah onlara hiçbir hayır vermez de diyemem." (Bk: Hûd sûresi, âyet: 27, 29, 31; En'am sûresi, âyet: 52; el-Hicr sûresi, Âyet: 88).

29- Yukarıda verdiğimiz tercümenin dışında bir başka tercüme de şu olabilir: "Hakkı geride bırakıp ahlâk sınırlarını aşan ve tepe taklak giden." Ancak her iki durumda da söylemek istenen şey aynıdır. Yani, Allah'ını unutup nefsinin kölesi olan bir kişinin her sözü ve hareketi ölçüsüz olur. Böyle bir kişi, iyilik ile kötülüğün sınırlarını unutur, her şeyi birbirine karıştırır. Bu gibi insanlara itaat eden veya boyun eğenler de sınırları aşarlar, iyilik ile kötülüğün farkını anlamaktan âciz kalırlar. Tabi oldukları kişi hangi bataklığa düşerse bunlar da ona düşerler.

29- Yani, böyle bir kişinin sözlerine kanmayın, ona itaat etmeyin, onun emirlerine uymayın, onun dediklerini yapmayın. Burada itaat (boyun eğme) kelimesi geniş bir anlamda kullanılmıştır.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ
وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ
وَإِنْ يَّسْتَغِيْثُوْا يُغَاثُوْا بِمَآءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوْهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ ۚ
وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا ۝ إِنَّ الَّذِيْنَ آمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ إِنَّا لَا نُضِيْعُ
أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ۝ أُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمُ
الْأَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّيَلْبَسُوْنَ ثِيَابًا
خُضْرًا مِّنْ سُنْدُسٍ وَّإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِئِيْنَ فِيْهَا عَلَى
الْأَرَآئِكِ ۚ نِعْمَ الثَّوَابُ ۚ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ۝ وَاضْرِبْ لَهُمْ
مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَّحَفَفْنٰهُمَا
بِنَخْلٍ وَّجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ۝

29-31- De ki: "Hak Rabbinizden gelendir. Artık isteyen iman etsin, dileyen de kâfir olsun.[31] Lâkin biz zâlimlere (kâfirlere) Cehennem'i hazırladık. Onun duvarları onları kuşatmıştır.[32] Eğer onlar su isterlerse onlara kaynar katran gibi bir su verilir.[33] Sıcaklığı yüzlerini kavurur. Ne fena içecektir o. Ve ne fena bir dayanaktır. İman eden ve sâlih amel işleyenlerin mükâfatı vardır. Biz ameli iyi olanların mükafatını zayi etmeyiz. Onlara, ağaçları altından ırmaklar akan Cennetler vardır. Orada altın bilezikler ile süslenirler.[34] Sündüs ve istabrak denilen ipek ve yeşil kumaşlardan elbise giyerler. Tahtlar üzerinde yaslanırlar.[35] Ne güzel sevap ve ne güzel mekân.

Açıklamalar

31- Buraya gelindikten sonra, Ashâb-ı Kehf hikâyesinin ardından bu cümlelerin ne maksatla kullanıldığı anlaşılmış oluyor. Ashâb-ı Kehf hikâyesinin anlatıldığı sırada, imanlı gençlerin Tevhid'e inandıklarından sonra "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir" diye nasıl haykırdıkları anlatılmıştı. Bu gençler bu konuda sapık kavimleriyle hiç bir pazarlığa girmediler ve kendisine en ufak bir taviz vermediler. Allah'tan başka bir varlığı Rab olarak tanımayacaklarını, zira böyle bir şeyin doğru olmadığını belirttiler. Ayrıca, sırf imanlarını korumak için, kendi milletini ve mabudlarını terkedip tek başlarına mağaraya sığınmayı tercih ettiler. Dahası, uyandıktan sonra akıllarına gelen ilk şey, milletlerinin kendilerini, kendi dinlerine döndürmeyi başarması halinde hiçbir zaman felâh bulamayacakları endişesi oldu. Ashâb-ı Kehf'in başından geçen bu olaylar anlatıldıktan sonra şimdi de görünürde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitap ediliyor ve gerçekte, İslâm düşmanlarına duyuruluyor ki, hakkı inkâr eden müşriklerle hiçbir şekilde uzlaşmaya varılamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in işi, Allah'tan gelen emir ve talimatı kendilerine eksiksiz iletmektir. Bunları kabul ediyorlarsa ne âlâ, etmiyorlarsa da mesele yok. Bu kendilerinin bileceği iştir. Ektiklerini biçeceklerdir. Hidayeti bulanlar ister genç, ister fakir olsunlar; ister köle, ister işçi olsunlar, Allah'ın nezdinde en güzide kişiler sayılacaklardır. Allah'tan gâfil ve kendi nefislerinin kölesi olan zengin ve varlıklı kişiler, her ne kadar şan ve şöhrete sahip olurlarsa olsunlar, Allah'ın kapısından çevrileceklerdir.

32- "Surâdık"ın asıl mânâsı, bir çadırın etrafındaki korkuluk ve perdelerdir. Ancak bu kelimeyi Cehennem'in özelliklerini göz önünde bulundurarak ele alacak olursak, bununla Cehennem'in duvarları veya sıcaklığının vardığı sınırlar kastedildiğini söyleyebiliriz.

33- Lugatta "muhl" kelimesinin çeşitli anlamları vardır. Bazılarına göre bunun mânâsı katrandır ve bazılarına göre de lav. Bazıları erimiş veya sıvı metale de "muhl" derler. Yine bazıları, bundan "yara pisliği ve pis kan" ın kastedildiğini ifade etmişlerdir.

34- Eski çağlarda kral ve hükümdarlar bir süs ve bolluk belirtisi olarak bileklerinde kat kat altın bilezik taşırlardı. Cennet sahiplerinin altın bilezik takmalarını belirtmenin maksadı, bizce kendilerinin Cennet'te şahâne bir hayat yaşayacaklarını, kral elbiseleri ve süs eşyaları giyeceklerini ifade etmektir. Kâfir ve fâsık bir kral veya zengin, âhiret hayatında aşağılanacak ve hor görülecek; buna karşılık mü'min ve sâlih bir işçi orada krallara layık bir lüks içinde yaşayacaktır.

35- "Arâyik", erike kelimesinin çoğuludur. Erike, Arapça'da, üzerinde kraliyet arması bulunan taht'a denilir. Cennet'e giden herkes böyle bir tahta oturacaktır. Burada da Cennet sahiplerinin kral muamelesi görecekleri ifade edilmek istenmiştir.

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ
تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۙ وَّفَجَّرْنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ فَقَالَ
لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗۤ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾
وَدَخَلَ جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ قَالَ مَاۤ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖۤ
اَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَّمَاۤ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ اِلٰى رَبِّيْ لَاَجِدَنَّ
خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾

32-36- Onlara iki kimseyi misal getir.[36] Bunlardan birine iki tane üzüm bağı vermiş ve bağları hurma ağaçları ile donatmış, ortalarında da bir ekinlik

yapmıştık. Bu iki bağ tamamıyla mahsul vermiş ve hiçbir şey noksan kalmamıştı. O bahçelerin arasından bir de nehir akıtmıştık. Meyvası olgunlaşmıştı. Bağların sahibi konuştuğu arkadaşına: "Benim malım senden fazladır. Ve evlâtlarım da senden çoktur" dedi. Bahçesine, gururla nefsine zulmeder olduğu halde girdi.[37] Ve: "Bunun ebediyyen helâk olacağını zannetmiyorum". "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Ve eğer kıyamet kopar da Rabbime döndürülüp götürülsem orada bundan daha hayırlısını bulurum" dedi.[38]

Açıklamalar

36- Bu misalin yeri ve önemini anlayabilmek için, geçen rükuda, Mekkeli zengin ve varlıklı kabile reislerinin gururlu tavırlarına cevap verildiği âyeti göz önünde bulundurmalıyız. Bilindiği gibi, Mekkeli kabile reisleri, Hz. Peygamber'e, yanındaki fakir Müslümanları uzaklaştırdığı takdirde kendisine gelebileceklerini ve dininin ne olduğunu anlamaya çalışacaklarını belirtiyorlardı. Burada el-Kalem sûresinde 17 ilâ 33. âyetlerde verilen misal de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, bk: Meryem sûresi, âyet: 73-74, el-Mü'minun sûresi, âyet: 55-61, Sebe sûresi, âyet 34-36 ve Fussilet sûresi, âyet: 49-50.

37- Yani, Cennet sandığı bahçe. Dünyada birazcık şan ve şöhret kazanmış olan basit ve görgüsüz insanlar, dünyayı kendilerinin yarattığını sanarlar ve Cenneti dünyada bulduklarını düşünürler. Bu sebeple de öbür dünyadaki Cennet ile ilgilenmezler.

38- Yani, eğer bu dünyadan sonra ikinci bir hayat gerçekten varsa, ben orada da mes'ud ve müreffeh olacağım. Zira, ben Tanrının sevgilisiyim.

قَالَ لَهُۥ صَاحِبُهُۥ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَكَفَرْتَ
بِٱلَّذِى خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّىٰكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾
لَّٰكِنَّا۠ هُوَ ٱللَّهُ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ بِرَبِّىٓ أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَآ إِذْ
دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ إِن تَرَنِ
أَنَا۠ أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّىٓ أَن يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّن جَنَّتِكَ

وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ
مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ
يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ
يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُن لَّهُ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُ
مِن دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ
خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

37-44- Arkadaşı ona cevap vererek: "Seni topraktan, sonra da bir damla sudan yaratıp, sonra da seni bir adam seviyesine getiren[39] Allah'ı küfr ile inkâr mı ettin?" Fakat O benim Rabbim olan Allah'tır. Ben Rabbime bir şeyi ortak koşmam. Eğer bahçene girersen "Maşallah, kuvvet ve kudret yalnız Allah'a mahsustur" demiş olsaydın ne olurdu?[40] Beni senden mal ve evlât yönünden daha az görüyorsun. Me'muldur ki, Rabbim bana senin bahçenden daha hayırlısını verir. Ve senin bahçene de gökten bir âfet göndererek mahv ile dümdüz eder. Yahut onun suyu yere batar da bulup çıkaramazsın" dedi. (Nihayet) bahçelerin meyveleri mahvedildi. Sahibi ona sarfettiği emek ve mala teessür ile ellerini oğuştura kaldı. Bahçeler harab olmuştu. Ve "Keşke Rabbime hiç bir şeyi ortak koşmasaydım" diyordu. Ona Allah'tan başka yardım edecek kimse yoktu. Ve kendi kendine de yardım edemedi. Orada nusret ve hakimiyet, hak olan Allah'ındır. O, sevab ve akıbet yönünden hayırlıdır.

Açıklamalar

39- Gerçi adı geçen şahıs Allah'ın varlığını inkâr etmemişti, ama burada kullanılan ifade gösteriyor ki, kendisi Allah'ın var olduğuna inanıyordu, fakat yine de komşuları kendisinin Allah'ı inkâr ettiğini belirtiyorlardı. Bunun sebebi şudur: Allah'ı inkâr etmek sadece varlığını kabul etmek değil, aynı zamanda yersiz kibir, gösteriş ve âhireti inkâr etmek de bu tarife giriyor. Kendisini dünyanın yaratıcısı ve merkezi sanan ve bütün mal-mülk, şan ve şöhretinin sadece bileğinin gücüyle elde edildiğini ve servetinin hiçbir zaman tükenmeyeceğini düşünen birisi, Allah'ı inkâr eden biri olarak kabul edilir. Zira o, Allah'ı sadece bir varlık olarak kabul ediyor; bir Yaratıcı, efendi ve hükümdar olarak de-

ğil. Halbuki, Allah'a iman etmek Allah'ın bütün bu sıfatlarını kabul etmek demektir.

40- Yani, sadece Allah'ın dediği olur. Benim veya başka birisinin hiçbir kuvvet ve kudreti yoktur. Ben veya başkaları bir şey yapabiliyorsak ancak Allah'ın emri ve müsaadesiyle yapabiliyoruz.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
كَمَآءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ
هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾
الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَالْبَٰقِيَاتُ الصَّٰلِحَٰتُ خَيْرٌ عِندَ
رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ
بَارِزَةً ۙ وَحَشَرْنَٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾

45-47- Onlara dünya hayatının misalini de irad et. O, gökten indirdiğimiz su gibidir ki, bununla arzın nebatı birbirine karışmış, sonra kuru bir çöp haline gelip rüzgâr onu savurmuştur. Allah her şeye kâdirdir.[41] Mal ve oğullar, dünya hayatının ziynetidirler. Baki olan sâlih ameller, Rabbinin katında sevap ve ümit cihetinden daha hayırlıdır. Bizim dağları yürüttüğümüz[42] günde arzı dümdüz göreceksin.[43] Bütün insanları, hiçbirini unutmayarak oraya toplarız.[44]

Açıklamalar

41- Yani, Cenab-ı Allah hayat da verir, ölüm de; yüksek mevkiler de ihsan eder, alçaklıklar da. O'nun emriyle bahar da olur, güz de. Eğer sana zenginlik ve rahatlık verilmişse sanma ki, sana hiçbir zaman zevâl gelmeyecektir. Sana bütün bu nimetler vermiş olan Allah, hepsini geri alabilir de.

42- Yani, yeryüzünün çekimi ve tutuşu gevşeyince dağlar, bulutlar gibi hareket etmeye başlayacaklardır. Bu durum, Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle ifade olunmuştur: "Sen dağları görür, onları hare-

ketsiz ve sabit sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi geçerler." (En-Neml: 88).

43- Yani, dünyada hiçbir hayat belirtisi kalmayacaktır, ne bir bitki, ne de bir bina. Her tarafı dümdüz olacaktır. Zâten bu sûrenin başında da benzeri bir şey söylenmişti: "Biz, yerde olan şeyleri ona ziynet kıldık ki, kimin daha güzel bir amelde bulunacağını imtihan edelim. Biz arz üzerinde olan şeyleri dümdüz ve kuru tarla gibi edeceğiz" (âyet: 7-8).

44- Yani, Hz. Âdem (a.s.)'den başlayarak kıyamete kadar doğmuş olanların –ki bunlara, anne karnından doğup tek bir nefes alan bebekler de dahildir– hepsi eksiksiz diriltilip bir yerde toplanacaklardır.

وَعُرِضُوا عَلَىٰ
رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ
أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُمْ مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ
مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً
وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ
رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

48-49- Hepsi Rabbine saf olarak arzolunurlar. Allah: "Bize, sizi ilk defa yarattığımız[45] gibi geliniz. Belki size, va'dimizi yerine getirecek bir zaman tayin etmediğimizi sandınız, değil mi?" (buyurur). Amel defterleri meydana konulur. Mücrimleri, o kitapta olan şeylerden korkmuş ve ürkmüş görürsün: "Eyvah bize, bu ne kitaptır! Ne küçük ne de büyük bir şey unutmayıp hepsini saymış" derler. İşledikleri şeyin cezasını hazır bulurlar. Rabbin hiç bir kimseye haksızlık etmez.[46]

Açıklamalar

45- Yani, o zaman âhireti inkâr edenlere denilecektir ki: "Gördü-

nüz mü, peygamberlerin verdiği haber doğru çıktı mı? Peygamberler, Allah'ın sizi ilk defa yarattığı gibi ikinci defa da yaratacağını söylüyorlardı, ama siz durmadan onlarla alay ediyor; onların söylediklerine inanmıyordunuz. Şimdi, söyleyin bakalım, siz ikinci defa hayata döndürüldünüz mü?"

46- Yani, Allah'ın mahkemesinde kimseye zerre kadar haksızlık veya adaletsizlik yapılmayacaktır. Kimsenin amel defterine yapmadığı bir günah işlenmeyeceği gibi, kimseye işlediği suçundan daha fazla ceza verilmeyecektir. Aynı şekilde, günahsız ve masum bir kişiye ceza da verilmeyecektir.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ
فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ
رَبِّهِۦٓ ۚ أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِى وَهُمْ لَكُمْ
عَدُوٌّۢ ۚ بِئْسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

50- Hani biz meleklere: "Âdem'e secde edin" dediğimizde, İblis'ten başkası hemen secde etti.[47] O ise, cinden olduğu için Rabbinin emrinden dışarı çıktı.[48] Onu ve zürriyetini benden başka dost mu edinirsiniz? Halbuki, o size düşmandır. Zâlimler için ne kötü bedeldir bu.

Açıklamalar

47- Bu hutbe sırasında Hz. Âdem ile İblis'in hikâyesine atıf yapılmasının maksadı, insanları, her zaman iyiliklerini düşünen, âhirette iyi olmalarını isteyen ve doğru yol bulmaları için gayret eden iyi niyetli peygamberlerden yüz çevirip ezelî düşmanları olan İblis veya Şeytan'ın tuzağına düşmemeleri konusunda uyarmaktır.

48- İblis, meleklerden değil, cinlerden olduğu için Allah'ın emrine karşı gelmesi mümkün oldu. Kur'ân-ı Kerim, meleklerin tabiat itibarıyla Allah'a itaatkâr olduklarını buyuruyor: "Onlar, Allah'ın kendilerine emrettiği şeye karşı, isyan etmezler. Kendilerine emrolunan şeyi yaparlar." (Et-Tahrim: 6). "Üstlerindeki Rablerinden korkarlar. Ve emrolunduklarını yaparlar" (En-Nahl: 50). Buna mukabil, cinler insanlar gibi

irade sahibi yaratıklar olup, doğuştan itaatkâr değillerdir. Kendilerine, küfür ile iman ve itaat ile günâh arasında tercih yapma yetkisi verilmiştir. Bu sebepten dolayıdır ki, burada İblis'in cinlerden olduğu ve nefsine göre hareket ettiğine işaret edilmiştir. Bu açıklama, sanırız, İblis'in bir melek olduğu ve hatta "Muallimu'l-Melekût" ünvanını taşıdığını zannedenlerin yanlışlığını açıkça ortaya koyuyor. (Daha geniş açıklamalar için bkz. el-Hicr, âyet: 27 ve el-Cin: âyet: 13-15).

Bazıları diyebilir ki, İblis bir melek değilse, Kur'ân-ı Kerim'de "Biz meleklere, Âdem'e secde edin dediğimizde, İblis'ten başkası hemen secde etti" gibi bir ifade kullanılmasının ne anlamı olabilir? Bunun cevabı şudur: Meleklere, Hz. Âdem'e secde etme emri verilirken, bütün mahlûkların da insanlara tabi oldukları vurgulanmak istendi ve melekler ile beraber diğer bütün mahlûklar da Hz. Âdem'e secde ettiler, ama İblis bunu yapmadı. "İblis" kelimesinin mefhumu için bkz. el-Mü'minun sûresinin açıklanması, dipnot no: 73.

مَآ أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ ٱلْمُضِلِّينَ عَضُدًا
﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا۟ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ
يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَ ٱلْمُجْرِمُونَ ٱلنَّارَ
فَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا۟ عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

51-53- Ben göklerin ve yerin yaratılışında ve kendilerinin yaratılışında onları şahit tutmadım.[49] Ve ben saptıranları da muavin ve yardımcı edinmedim. Kıyamet gününde Allah: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz nerededirler?" der.[50] Müşrikler onları davet ederler. Onlar da cevap vermezler. Biz onların aralarına bir Cehennem vadisi koymuşuzdur.[51] Günahkârlar, Cehennem'i görüp içine düşeceklerini zannederler (artık anlarlar), fakat ondan savuşacak bir yer bulamazlar.

Açıklamalar

49- Burada Cenab-ı Allah insanlara diyor ki: "Siz şeytanlara nasıl uyabiliyorsunuz? Onlara nasıl kulluk edebiliyorsunuz? Kulluk ancak

Hâlik'a ve Mâlik'e yapılabilir. Oysa, bu şeytanlar gök ve yerin yaratılışında bile Allah'ın ortağı değillerdir. Ortak olmak şöyle dursun, kendileri birer çaresiz mahlûkturlar."

50- Burada, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde dile getirilen husus tekrarlanmıştır: Yani, Allah'ın emir ve talimâtını bırakıp başkalarının emirlerine uymak, onları Allah'ın ulûhiyetinde ortak kılmak demektir. Bir insan, başkalarını Allah'a ortak koştuğunu açıkça itiraf etmez ve hatta bunları lânetleyerek yine onların emir ve talimatına uyarsa, yine şirk günâhını işlemiş olacaktır. Meselâ, burada görüldüğü gibi, bütün dünyada insanlar şeytanları lânetliyor, ama yine de birçoğu onların oyununa geliyor ve onlar tarafından kandırılıyor. Kur'ân-ı Kerim işte bütün bu insanların, şeytanları Allah'a ortak koştuklarını ifade ediyor. Bu şirk sadece inanç değil, amel ile ilgilidir. Daha geniş açıklamalar için bkz. Tefhimü'l Kur'ân, en-Nisa, dipnot no: 91, 145, el-En'am dipnot No: 78, 107, et-Tevbe, dipnot: 31, İbrahim, dipnot: 32, Meryem dipnot: 27, Mü'minun, dipnot: 41, el-Furkan, dipnot: 56, el-Kasas: dipnot: 86, Sebe, dipnot: 60-63, Yâsin dipnot: 53, eş-Şuara: dipnot: 38, Câsiye, dipnot: 30).

51- Müfessirler bu âyetin iki mefhumu olduğunu belirtmişlerdir. Birincisi, yukarıda belirttiğimiz gibidir. İkincisi ise şöyledir: "Biz aralarına nifak sokarız". Yani, dünyada aralarında bulunan dostluk ve dayanışma, ahirette düşmanlığa dönüşecektir.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ
أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ
الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ
يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ
وَمُنذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا
بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ

مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدٰهُ
اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِيْٓ
اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَّهْتَدُوْٓا
اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾

54-57- Biz Kur'ânda insanlar için her türlü misali açıklamışızdır. Halbuki, insan her şeyden fazla mücadele ve münakaşacıdır. Kendilerine peygamber geldiğinde imandan ve Rablerine istiğfardan insanları men'eden şey nedir? Onlar kendilerine, evvel geçen kavimlerin başlarına gelen şeylerin, yahut azabın karşılarına gelmesini mi beklerler?[52] Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik.[53] Kâfirler hakkı bertaraf etmek için, batıl ile mücadele ediyorlar. Âyetlerimizi ve tehdid olundukları şeyleri maskaralık edindiler. Kendisine âyetlerimiz ihtar olunduğu zaman ondan yüz çeviren ve işlediklerini unutan kimseden daha zâlim kim vardır? Biz, onların Kur'ânı anlamamaları için kalpleri üstüne perde ve kulaklarına da sağırlık koyduk. Onları hidâyete ne kadar davet etsen de, onlar ebediyen hidâyet bulamazlar.[54]

Açıklamalar

52- Yani, Kur'ân-ı Kerim delil ve hüccet konusunda hiçbir şey eksik bırakmamıştır. Kalp ve beyinleri etkileyecek en etkin ifade ve üslûbunu kullanmıştır.Bütün bunlara rağmen hidâyet bulamayanlara ne demeli? Onların doğru yola gelmesine mâni olan nedir? Onlar kaba kuvvetin dilini anlarlar. Onlar ancak Allah'ın azabını bekliyorlar.

53- Bu âyetin iki anlamı vardır ve ikisi de doğrudur. Birincisi, karar âni gelmeden önce peygamberler insanları itaatsızlığın kötü sonuçları hakkında uyarmak için dünyaya gönderilirler. Ne var ki, azabı âdeta dört gözle beklemekte olan sapık insanlar bu son uyarıdan da herhangi bir ders almazlar. İkincisi, eğer bu insanlar azabı görmekte ısrarlı iseler, bunu peygamberlerden talep etmesinler. Çünkü, peygamberler azap getirmezler, sadece insanları uyarırlar.

54- Yani, bir kişi nasihat, telkin, delil ve hüccetlere karşı yalan, iftira ve inatçılık gibi silahlar kullanıyor ve doğru yola gelmekten inat edercesine kaçıyorsa, Cenab-ı Allah gözlerine ve gönlüne bir perde çekiyor. Bu kişinin kulakları hakkı duymaz hale getiriliyor. Bu gibi in-

sanlar nasihat ve telkinden anlamazlar ve ancak bir felâket gelip kendilerini yakalayınca hakikatı anlamış olurlar. Ama o zamana kadar da iş işten geçer.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ
بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن يَجِدُوا مِن
دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا
لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾

58-59- Bununla beraber rahmet sahibi olan Rabbin Gafûr'dur. Eğer onları günahları yüzünden derhal muaheze etmiş olsaydı, onların azabını çarçabuk verirdi. Fakat O, onlar için bir vakit tayin etmiştir. O günde, Allah'tan başka bir kurtuluş yeri bulamazlar.[55] İşte helâk eylediğimiz bu memleketlere,[56] helâkleri için bir vakit tayin etmiştik.

Açıklamalar

55- Cenab-ı Allah, kim ne zaman bir kusurda bulunmuş veya günah işlemişse onu derhal cezalandırmaz. Suçlu ve günâhkârların zaman geçirilmeden cezalandırılması, Allah'ın rahmet ve merhamet sahibi oluş hüviyetine ters düşer. Yüce Allah, günahkâr kullarının hatalarını düzeltmeleri ve doğru yola gelmeleri için epeyce bir zaman tanır. Ne var ki, akılsız kimseler Allah'ın bu rahmet ve merhameti ile, tanıdığı mühletini yanlış anlarlar ve ne yaparsa yapsınlar; enselerine Allah'ın elinin hiçbir zaman ulaşmayacağını sanırlar.

56- Burada Allah'ın azabına uğrayan ve birer harabeye dönüşen Sebâ (Sebe), Semûd, Medyen ve Lût kavimlerinin memleketlerine işaret edilmiştir. Kureyşliler, ticari seferleri sırasında bu memleketlerden geçiyorlardı ve diğer Araplar da bu harabeleri çok iyi biliyorlardı.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾
أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾

60- Bir vakit Musa, hizmetinde bulunan gencine: "İki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar, asırlar geçse bile durmayacağım" dedi.[57]

Açıklamalar

57- Bu safhada, Cenab-ı Allah'ın bu kıssayı Mekkeli kâfirler ile mü'minlere anlatmasının gayesi şudur: Dünyada insanın, dıştan gördüğü şeyler hakkında bazan çok yanlış sonuçlar çıkardığı bir gerçektir. Çünkü, insanlar bir şeyi görürken onda Allah'ın saklı olan hikmetini görmezler. Zâlimlerin, mazlumları ezmeleri, buna rağmen bolluk ve refah içinde yaşamaları, masum insanların eziyet çekmeleri, Allah'a itaat etmeyenlerin mutlu yaşamaları, Allah'a itaat edenlerin ise sıkıntıda olmaları, her gün gördüğümüz olaylardır. Bunlar hakkında insanlar umumiyetle yanlış intibaa kapılırlar. Kâfir ve zalim insanlar, dünyanın bir çiftlik olduğunu, bir kaide ve kanunu bulunmadığını, bunun herhangi bir sahibi ve yöneticisi olmadığını, gücüne güvenen herkesin istediğini yapabileceğini; hiçbir sorgu, sual ve muhasebesinin olmayacağını düşünürler. Mü'minler ise bu gibi manzaralardan csearetlerini kaybeder, ümitsizliğe kapılır ve bazan bu çetin sınavdan geçerken imanları bile zedelenir. İşte bu şartlar altında Cenab-ı Allah, Hz. Musa'yı yanına çağırarak kendisine tecellisini gösterdi ve aynı zamanda, normal gözlerin gördüğü şeyleri aslında çok farklı olabileceği konusunda kendisine bir fikir vermiş oldu.

Hz. Musa'nın yolculuğu ve bununla ilgili hadiseler nerede ve ne zaman vuku buldu? Kur'ân-ı Kerim'de bu hususta herhangi bir aydınlatıcı bilgi yoktur. Ancak hadislerden birinde Avfî'nin rivâyetine rastlıyoruz. Avfî, Hz. İbn Abbas'a dayanarak söz konusu olayın, Fir'avn'ın ölümünden sonra, Hz. Musa'nın, Mısır'a kendi ümmetini yerleştirdiği zaman meydana geldiğini beyan etmiştir. Ne var ki, İbn Abbas'a atfen Buhari ve diğer hadis kitaplarında geçen daha kuvvetli rivâyetler, bu açıklamayı doğrulamıyor. Diğer başka kaynaklardan da, Fir'avn'ın helâk olmasından sonra Hz. Musa'nın, ümmetiyle birlikte Mısır'da kaldığı sabit değildir. Aksine, Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerine bakılırsa, Mısır'dan çıktıktan sonra Hz. Musa ümmetinin yolculuğunun önemli bir bölümünün Sina yarımadasında ve Tayya'da geçtiği anlaşılır. O bakımdan, Avfî'nin rivâyeti kabul edilecek nitelikte değildir. Fakat, biz bu kıssayı ayrıntılı olarak inceleyecek olursak burada iki noktayı açıkça görebiliriz: Birincisi, Hz. Musa'ya gösterilen çeşitli ilâhî işaretler, pey-

gamberliğinin ilk günlerine rastlamış olabilir. Çünkü, peygamberlerin talim ve terbiyesi ancak peygamberliğin ilk devresinde yapılır. İkincisi, Hz. Musa'nın da Mekke'de Müslümanların karşılaştığı şartlar gibi Mısır'da aynı şartlarla karşılaşmış olması ihtimâli vardır. Bu iki sebepten dolayı, söz konusu olayın, İsrailoğullarına Fir'avn'ın mezâliminin devam ettiği ve Kureyşli reisler gibi Fir'avn'ın sarayındakilerin de, Allah'tan azabın gelmesindeki gecikme yüzünden Allah diye bir varlığın olmadığı inancına kapıldıkları ve Mekkeli mazlum Müslümanların sabırsızlandığı gibi, Mısır'daki İsrailoğullarının da "Yâ Rab, bu zâlimlere ne zamana kadar mükâfat yağdıracaksın ve bizi ne zamana kadar bu acıklı halde bırakacaksın?" diye hayıflandıkları sırada, hatta Hz. Musa'nın bile, "Yâ Rab, Sen Fir'avn ile sarayındakilere dünyevî yaşantılarında büyük şan ve şevket, mal ve mülk ihsan etmişsin. Yâ Rab, bunlar dünyayı senin yolundan ayırmaları için midir?" diye sorduğu zamana rastladığını söyleyebiliriz.

Tahminimiz doğruysa, Hz. Musa o sırada muhtemelen Sudan'a doğru yolculuk etmişti. İki denizin birleştiği yer olarak da Hartum şehri gösterilebilir. Bilindiği gibi, Hartum yakınlarında Nil nehrinin iki kolu, Bahrü'l Ebyed ile Bahrü'l Ezrâk burada birleşiyorlar. Bunlar deniz gibi ırmak ayaklarıdır.

Kitab-ı Mukaddes bu yolculuk ve bununla ilgili diğer olaylar hakkında kayıtsız kalmıştır. Fakat, Talmud'da bununla ilgili bir kayıt vardır. Ne var ki, burada bu olayın, Hz. Musa'nın değil, Rabbî Yehu Hanân bin Lâvi'nin başından geçtiği belirtilmiştir. Talmud'un ifadesine göre adı geçen Rabbî bu yolculuğa, Hz. İlyas (a.s.) ile birlikte çıkmıştı. Talmud'un kayıtlarına göre, Hz. İlyas (a.s.) ebediyete intikal ettikten sonra meleklere katılmıştır ve hâlen dünyanın yönetimiyle görevlidir. (Bkz. *The Talmud Selections*, H. Polano, s. 313-16).

Pek mümkündür ki, Hz. Musa ile İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmalarından önceki çeşitli olaylar gibi, bu olay ile ilgili kayıtlar iyice muhafaza edilmemiş ve asırlar sonra birbirine karışmış ve olaya bambaşka şekil verilmiştir. Nitekim, Talmud'un bu rivâyetini bilen bazı Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen Musa'nın, Musa peygamber değil, başka bir Musa olabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Fakat, ne Talmud'da geçen her vak'a ve hikâye doğru birer tarihî olaydır, ne de Kur'ân-ı Kerim'de başka bir Musa'dan bahsedildiğine inanmamız için

herhangi bir neden vardır. Sadece bu değil, bu hususta Hz. Ubeyy bin Kâb'ın rivâyet ettiği bir hadis de vardır. Bu hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söz konusu olayı değerlendirirken hep Musa peygamberden bahsettiği açıklanmıştır. Hadiste böyle bir kayıt bulunduktan sonra Müslümanların Talmud'un bir rivâyetini dikkate değer sayacaklarını sanmıyorum.

Şarkiyatçılar alışılagelmiş tarzda Kur'ân-ı Kerim'in kıssasının menşeini de araştırmaya koyulmuşlar, hem de buna benzer üç vak'ayı çeşitli kitap ve destanlardan bularak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bunlardan hâşâ çaldığını ve kendisine sanki vahyolmuş gibi millete sunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu beylere göre, bu olay, Gılgamış destânından, Süryânice İskendernâme'den ve yukarıda bahsedilen Yahudi kaynaklarından çalmadır.

Bir din ve tarih talebesi, bu oryantalist ve şarkiyatçılara şu dört soruyu sorduğu zaman, eminiz, tarafgirlik, yalancılık ve düzenbazlıklarının maskesinin düştüğünü göreceklerdir.

(1) Birkaç eski din ve tarih kitabında, Kur'ân-ı Kerim'de beyan edilen olayların benzerini görür görmez, bunların mutlaka bu kitaplardan alındığı kanısına varmanız için hangi sebep ve deliller vardır?

(2) Kur'ân-ı Kerim'de zikrolunan kıssa ve diğer sözlerin kaynağı olarak gösterdiğiniz çeşitli dillerdeki eserler bir arada toplanırsa, muazzam bir kütüphane olur. Böyle bir kütüphane o zamanki geri kalmış, ilim ve irfândan nasibini almamış Arabistan'da ve Mekke'de var mıydı? Bu çeşitli dillerin uzman ve bilginleri Mekke'de var mıydı? Bunların işi gücü, bu eski metinleri çözerek Hz. Muhammed (s.a.v.)'e sunmak mıydı? Eğer böyle değilse, bütün iddialarınız, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, peygamberlik pâyesine yükselmeden çok önce iki-üç defa Mekke'nin dışına yaptığı ticari seyahatler sırasında bu bilgileri topladığına mı dayanıyor? Bu seyahatler sırasında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kaç kitap ve kaç kütüphaneyi yuttuğunu iddia ediyorsunuz? Peki, Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün bu bilgileri iş ve ticaret seyahatları sırasında toplamışsa, neden peygamberlik payesine yükseldiği güne kadar saklamayı uygun görmüştür? Neden bunun en ufak işaretlerini bu süre içinde vermemiştir?

(3) Mekkeli kâfirler, Yahudi ve Hıristiyanlar tıpkı sizin gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, bilgileri nerden topladığını merak ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bilinen insanî ve maddi bir kaynaktan bu bilgileri toplamış olsaydı, onun çevresindekiler ve her zaman onunla haşır-neşir olan bu kişiler gerçeği bilmezler miydi? Gerek Mekkeli müşriklere, gerekse Yahudi ve Hıristiyanlara açıkça meydan okunuyordu. Kendilerinden Kur'ân-ı Kerim'e benzer tek bir şey çıkarmaları isteniyordu. Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kelâmı olduğu ve vahiyden başka bir kaynağı olmadığı, üzerine basa basa kendilerine anlatılıyordu. Fakat onlar neden susup durdular? Neden Kur'ân-ı Kerim'de yer alan söz ve âyetlere benzer tek bir örnek getirmediler? Neden bu ilâhî kitabın bilinen bir kaynağı vardıysa, göstermediler? Hz. Muhammed (s.a.v.)'in zamanında yaşamış olan kâfir ve müşrikler bunu becermediyse, aradan bin, bin iki yüz sene geçtikten sonra siz mi becereceksiniz?

(4) Sonuncu ve en önemli soru şudur: Her ne olursa olsun, Kur'ân-ı Kerim'in, Allah tarafından indirilme imkânı var mıdır? Kur'ân-ı Kerim, diğer insanlara ve toplumlara yüzyıllar sonra tahrif edilmiş olarak ve efsâne şeklinde ulaşmış olan geçmiş tarihin olayları hakkında bize doğru haber vermiyor mu? Bu hususlar imkân dahilinde ise, niçin mâkul ve inandırıcı sebepler gösterilmeden tek kalemde reddedilmiştir? Niçin Kur'ân-ı Kerim'in eski tarihî olaylara dayanılarak yazıldığı gibi tek ihtimal dikkate değer sayılmış ve üzerinde bu kadar durulmuştur? Bu garip tercihin dinî taassup, tarafgirlik, fanatizm ve din düşmanlığından başka bir kaynağı olabilir mi?

Bu sorular üzerinde ciddi olarak duran bir kişi, oryantalistlerin, "ilim" ve "araştırma" adı altında bize sundukları saçmalıkların ciddiye alınamayacağı kanısına varır.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ
بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾
فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا
هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ

الْحُوتُ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا الشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ
فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۖ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا
قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ ءَاتَيْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا
وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾

61-65- İki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık da dirilip denize gitti. Orayı geçtikten sonra Musa şâkirdine: "Yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan fazla yorulduk" dedi. Genç hizmetçisi: "Yaptığımızı gördün mü? Kayanın yanında oturduğumuz zaman ben balığı unutmuştum. Onu bana muhakkak ki, Şeytan unutturdu. O şaşılacak bir şekilde denizdeki yolunu tutmuştu" dedi. Musa, "İşte istediğimiz bu idi" dedi.[58] Bunun üzerine izlerine dönüp geri gittiler. Orada kendisine tarafımızdan bir rahmet verdiğimiz, kendisine nezdimizden bir ilim öğrettiğimiz bir kulumuzu buldular.[59]

Açıklamalar

58- Hz. Musa (a.s.)'a yolculuğunun sona erdiğinin işareti olarak, yiyecek balığın kaybolması gösterilmişti. İşte bu noktada Hz. Musa (a.s.) Allah'ın kastettiği adam ile buluşacaktı. Bu bakımdan, Hz. Musa'nın Allah'ın emriyle yola çıktığı kendiliğinden ortaya çıkıyor.

59- Adı geçen kişinin adı bütün muteber hadislerde Hızır (Hıdır) olarak geçmiştir. Bu bakımdan, İsrailoğullarının rivâyetlerinden etkilenerek adı geçen kişinin, Hz. İlyâs (a.s.) olduğu yolunda yapılan iddialar nazar-ı dikkate alınmamalıdır. Bu iddialar, Hz. Peygamber (a.s.)'dan birkaç yüzyıl sonra doğduğu gerçeğinin de bilinmemesinden kaynaklanıyor.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa'nın hizmetçisinin adı da geçmiyor. Ama, bazı rivâyetlere göre bu hizmetçi, daha sonra Hz. Musa (a.s.)'ın halifesi olan Hz. Yuşâ (Joshua) bin Nûn idi.

قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ
تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا
﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِيٓ اِنْ شَآءَ
اللّٰهُ صَابِرًا وَّلَآ اَعْصِي لَكَ اَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا
تَسْـَٔلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا
حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا
لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ
صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ اَمْرِي
عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهٗ قَالَ اَقَتَلْتَ
نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا ﴿٧٤﴾
قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ
عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَّدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَانْطَلَقَا
حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُّضَيِّفُوهُمَا
فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُّرِيدُ اَنْ يَّنْقَضَّ فَاَقَامَهٗ قَالَ لَوْ شِئْتَ
لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَاُنَبِّئُكَ
بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسٰكِينَ
يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَاَرَدْتُّ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ يَّاْخُذُ
كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ

أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾ فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا
خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ
لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا
وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا
وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي
ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

66-82- Mûsa ona: "Sana öğretilen ilimden bana öğretmen şartıyla sana tabi olayım mı?" dedi. O: "Sen benimle sabretmeye kâdir olamazsın" dedi. "İç yüzünü bilmediğin şeyle nasıl sabredersin?" dedi. Musa: "İnşaallah beni sabredenlerden bulursun. Ve senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim" dedi. O: "Bana tabi olacaksan, sana kendisinden bir şey söylemedikçe benden hiçbir şey sorma" dedi. Kalkıp gittiler. Nihayet bir gemiye bindiklerinde o (Hızır) gemiyi deldi. Musa: "İçindekileri boğmak için mi gemiyi deldin? Muhakkak kötü bir şey yaptın" dedi. O, "Benimle sabredemezsin demedim mi?" dedi. Musa: "Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme. Ve bana şu işimde güçlük gösterme" dedi. Yine gittiler. Nihayet bir oğlan çocuğuna rast geldikleri zaman, o (Hızır) onu öldürüverdi. Musa: "Tertemiz bir kimseyi, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha! Doğrusu kötü bir iş yaptın" dedi. O, "Sana benimle sabretmeye asla güç yetiremezsin demedim mi?" dedi. Musa: "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme. Benim tarafımdan özrün sonuna geldik" dedi. Oradan da gittiler. Sonunda bir şehre geldiler. Halkından yiyecek istediler. Halk da bunları misafir etmekten imtina etmişti. Orada yıkılmak üzere bulunan bir duvar bulduklarında o, (Hızır) onu doğrultuverdi. Musa: "Eğer isteseydin bunun için ücret alırdın" dedi. O, "İşte bu seninle benim ayrılışımızdır. Sana, üzerinde sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereyim. Gemi denizde çalışan bir takım fakirlerindi. Ötelerinde, her gemiyi gasbeden bir hükümdar olduğundan ben onu kusurlu yapmak istedim. Oğlana gelince; onun ebeveyni iman etmiş kimselerdi. Çocuğun onları küfür ve tuğyana düşürmesinden endişe ettik. Rablerinin onlara bunun yerine daha temiz ve daha itaatkâr bir evlât vermesini diledik. Duvar ise, bu memlekette iki yetim çocuğun malı olup altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir

adamdı. Binaenaleyh, Rabbin kendi tarafından rahmet olarak onların rüşdlerine erip definelerini çıkarmalarını murad buyurdu. Bunları kendiliğimden yapmadım. İşte sabredemediğin şeylerin tevili budur" dedi.[60]

Açıklamalar

60- Bu hikâyede bazı anlaşmazlıklara yol açabilecek noktalar vardır. Hz. Hızır (a.s.)'ın yaptığı üç şeyden üçüncüsü Şeriat'a ters düşmüyor, ancak ilk ikisinin, insan ırkının dünyada var olduğundan bu yana İlâhi Şeriat'ın birer parçası olarak kabul edilen bazı hükümlerle bağdaşmadığı görülüyor. İlâhi Şeriat bir yana, herhangi bir kanun ve nizam da, bir kişinin, başka bir kişinin malına zarar verilmesini ve masum bir canlının öldürülmesini tasvip etmez. Hatta, bir insan ilhâm yoluyla, bir tekneyi, ilerde zâlim bir kişi tarafından gasp edileceğini bildiği için, delemez ya da filanca gencin büyüyüp isyankâr ve kâfir olacağını öğrendiği için öldüremez. Hz. Hızır (a.s.)'ın bu işleri Allah'ın emriyle yaptığını söylemekle de meseleyi tamamıyla kapatamayız. Aslında, bu işlerin Allah'ın emriyle yapıldığında bir şüphe yoktur, çünkü bunu bizzat Hz. Hızır (a.s.) söylemektedir. Ayrıca, Cenab-ı Allah da, Hz. Hızır (a.s.)'ın kendisinden doğrudan bazı bilgiler aldığını ifade buyurmuştur.

Fakat, burada asıl önemle durmamız gereken şey, Allah'ın emirlerinin hangi nitelik ve özellikte olduklarıdır. Bir kere, bu ilâhi emirler teşri'î değildi. Zira, Kur'ân-ı Kerim ve diğer semavi kitaplarda yer alan ilâhî şeriatla ilgili hükümlerde, bir suçlunun, suçu sabit olmaksızın idam edilmesi için herhangi bir imkân bırakılmamıştır. Bu durumda, bu emirlerin ister istemez, Allah'ın hikmetiyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu tür emirlere göre dünyada her ân bazı insanlar hastalanıyor, bazıları iyileşiyor, bazıları ölüyor, bazıları doğuyor, bazıları mahvediliyor, bazıları da refah ve mutluluğa kavuşturuluyor. Şimdi bunlar hikmet ve kaderle ilgili emirler ise, muhatapları sadece melekler olabilir. Zira, melekler için şer'î delil veya gerekçeye gerek kalmaz. Melekler sadece emir kulu oldukları için bireysel irade ve istekleri bahis konusu olamaz. Ama, insanlara gelince, iş değişir ve ister iradesinin dışında bir emr-i ilâhi'nin yerine getirilmesinde rol oynamış, ister ilhâm yoluyla veya gaib ilmiyle bir emr-i ilâhiye uymuş olsun, yaptığı iş, Şeriat-ı İlâhi'ye ters düşüyorsa, kendisini günahkâr olmaktan kurtaramaz. Bu sebeple, bir insan, insan olarak, Şer'î hükümlere uymaya

mecburdur, ve Şeriat'ın kaide ve kurallarında, bir insanın sadece ilhâm yoluyla veya gaib ilmiyle geldiği bir emir yüzünden bunları ihlâl etmesine imkân bırakılmamıştır.

Şeriat âlimleri gibi, bütün tanınmış sufîler bu konuda aynı görüşte bulunuyorlar. Nitekim, Allame Âlusî, Abdulvahhab, Şe'ranî, Muhyiddin İbn Arabî, İmam Rabbanî Müceddid-i Elfi Sânî, Şeyh Abdülkâdir Giylanî, Cüneyd Bağdadî, Seriyyi Saktî, Ebul Hüseyin en-Nurî, Ebu Said el-Harrâz, Ebu Abbas Ahmed ed-Dinurî ve İmam Gazalî gibi âlim ve fakîhlerin sözlerinden teferruatlı bir şekilde bahsettikten sonra, tasavvuf sahiplerinin de, Şeriat ile bağdaşmayan bir emre, ilhâm veya gaib yoluyla gelmiş olsa dahi, uyulmasının câiz olmadığını ifade etmiştir. (Bk: Ruhü'l-Ma'ânî, cilt: 16, s. 16-18).

Şimdi, sadece tek bir insan, Hz. Hızır (a.s.)'ın bu kaide ve kurallardan müstesnâ kılındığını mı kabul etmeliyiz? Yoksa, Hz. Hızır (a.s.)'ın, bir insan olmayıp ilâhi irade (ilâhi şeriat değil)ye göre hareket ettiğini mi teslim edelim?

Biz birinci şıkkı kabul edebilirdik, eğer Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Musa (a.s.)'nın tâlim ve terbiyesi için gönderildiği kişinin bir "kul" ve "insan" olduğu açıkça belirtilmiş olsaydı. Ancak Kur'ân-ı Kerim böylesine sarih bir ifade kullanmıyor ve Hz. Hızır (a.s.) için sadece "bir kulumuz" tarifini veriyor, ki bu sözler, kendisinin mutlaka bir insan olmasını gerektirmiyor. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde melekler için de "kul" kelimesi kullanılmıştır. Meselâ bk: El-Enbiya sûresi, âyet: 26 ve Zuhrûf sûresi, âyet: 19. Ayrıca, Hz. Hızır'ın bir insan olduğuna dair Hz. Peygamber (s.a.v.)'in herhangi bir hadisi de bulunmuyor. Bu husûsta en muteber rivâyetler, Said bin Cubeyir, İbn Abbas, Ubey bin Kâ'b vasıtasıyla bize kadar ulaşanlardır. Bu rivâyetlerde Hz. Hızır (a.s.) için sadece "racûl" kelimesi, kullanılmıştır. "Racul" insanlar ve erkekler için kullanılabilen bir kelime olmasına rağmen sadece insanlara mahsus bir sıfat değildir. Nitekim aynı kelime, Kur'ân-ı Kerim'de cinler için de kullanılmıştır. Meselâ, el-Cin sûresinde şöyle denilmiştir: "İnsanlardan bazılarının cinlere sığınmaları onların kibirlerini arttırdı" (âyet: 6). Ayrıca, cinler, melekler veya gözle görülmeyen diğer bazı yaratıklardan biri, insanlara geldiğinde gayet tabii ki insan şeklinde gelecek ve bu durumda kendisine elbette "insan" veya "beşer" denilecektir. Nitekim, Hz. Meryem (a.s.)'in yanına bir meleğin insan şeklinde geldiği

Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmiştir. O bakımdan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, "O, orada bir erkeği buldu" şeklindeki ifadesi, Hz. Hızır (a.s.)'ın bir insan olduğunu kanıtlamaz. Sonuç olarak, biz bu düğümü şu ifade ile çözebiliriz: "Bizim, Hz. Hızır (a.s.)'ı bir insan değil, meleklerden biri veya, Şeriatlara bağlı olmayan ve ancak Allah'ın iradesinin bir elemanı durumunda olan mahlukâttan biri olarak kabul etmemiz gerekiyor." Zâten bu görüşe bazı mümtâz ulema ve müfessir de katılmışlardır. Meselâ, meşhur müfessir İbn Kesir kendi tefsirinde Mâverdi'nin aynı görüşünü nakletmiştir.

وَيَسْـَٔلُونَكَ
عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾
إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَـٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾

83-85- Sana Zü'l'Karneyn hakkında sorarlar,[61] de ki: "Size ona dair bir haber anlatacağım."[62] Onu yeryüzünde kuvvet ve kudretle iktidar sahibi yaptık. Ve ona her şeyden bir sebep verdik. O da sebeplerden birine tabi oldu.

Açıklamalar

61- Bu sözlerle, biraz önce anlatılan hikâyeye işaret edilmiştir. Demek ki, Hz. Musa ile Hz. Hızır (a.s.)'ın hikâyesi de, bazı adamların türlü çeşit isteklerine cevap olarak anlatılmıştır. Böylece, El-Kehf sûresinde anlatılan üç hikâyenin üçünün de, Mekkeli kâfir ve müşriklerin, ehl-i kitaba danışarak Resûlullah (s.a.v.)'ın bilgi ve yeteneğini ölçmek üzere sordukları sorulara cevap olarak anlatıldığı yolundaki tahminimiz doğrulanmış oluyor.

62- Burada adı geçen "Zül-Karneyn"den kimin kastedildiği çok eski zamanlardan beri tartışma konusu olmuştur. İlk çağ Müslüman müfessirleri bu hususta genellikle "Büyük İskender"e temayül etmişlerdir. Onlara göre, burada "Zül-Karneyn" sıfatıyla anılan kişi, Büyük Yunan fâtihi İskender idi. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan Zül-Karneyn'in sıfatları ve diğer bazı faktörler, bu zâtın Büyük İskender olmadığı fikrini kuvvetlendiriyor. Günümüz tarihî bilgilerin ışığında bazı müfessirler

Zül-Karneyn'den, meşhur İran (Pers) İmparatoru Horas (Hüsrev, Cirus)'ın kastedildiğini ifade etmişlerdir, ki bu gerçeklere daha yakındır. Ne var ki, bu konuda son söz henüz söylenmemiştir ve bu alanda yeni araştırmalara geniş imkânlar vardır.

Kur'ân-ı Kerim'de geçen ifadelerden, Zül-Karneyn hakkında şu dört ayrı bilgiye sahip oluyoruz:

1) "Zül-Karneyn" (iki boynuzlu) lakâbı herhalde çok bilinen bir lakâbtı ki, buna dayanarak Mekkeli kâfirler Yahudilerden bilgi almış ve sonra bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çeşitli sorular yöneltmişlerdi. Bu, özellikle Yahudilerin bildiği bir ünvan veya lâkab olduğu için, daha geniş bilgiler için ister istemez yahudilerin dinî ve tarihî kaynaklarına müracaat edilmelidir. Böylece, "Zül-Karneyn" (iki boynuzlu) lâkabını hangi kişi veya saltanata verdikleri anlaşılmış olacaktır.

2) Böyle bir ünvân veya lâkabı taşıyan bir kişi mutlaka büyük bir hükümdâr ve fâtih olmalıdır. Öyle bir hükümdâr ki, saltanatı doğudan batıya ve kuzeyden güneye kadar uzanmış olsun. Kur'ân-ı Kerim'in inişinden önce böylesine kuvvet ve kudrete sahip, heybetli hükümdârlar tarihte ancak birkaç tane geçmiştir ve biz bu özellikleri ancak bu hükümdârlarda aramalıyız.

3) Bu hükümdâr, memleketini Ye'cuc ile Me'cuc'un istilâlarından kurtarmak için bir yüksek tepede veya dağlık bölgede müstahkem bir duvar inşa etmiş olmalıdır. Bu hususiyeti araştırmadan önce "Ye'cuc ve Me'cuc"dan hangi kişi veya milletin kastedildiğini de tesbit etmeliyiz. Ayrıca, böyle bir kişi veya millet tarihte gerçekten varsa, bölgelerine yakın bir duvarın yapılıp yapılmadığını, yapılmışsa hangi hükümdâr tarafından yapıldığını da tesbit etmeliyiz.

4) Mevzuu bahis hükümdârda diğer hususiyetlerin yanısıra Allah'tan korkan, doğru yolda olan ve adaletle hükmeden birisi olma hususuna da dikkat edilmelidir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim, adı geçen hükmüdâr'ın bu özelliklerine çok önem vermiştir.

Yukarıda belirtilen özelliklerden birincisi kolayca Pers İmparatoru Hüsrev'e (Horas, Cirus) uyuyor. Zira, Kitab-ı Mukaddes'in Danyal (Daniel) sahifesinde, zikrolunan Hz. Danyal (a.s.)'ın rüyâsında, Yunanlıların yükselme devresinden önce Midya ile Fars (Pers)'ın ortak saltanatı-

nı, iki boynuzlu bir boğa şeklinde gördüğü ifade olunmuştur. Yahudiler arasında bu "çift boynuzlu", (Zül-Karneyn), bir darbesiyle Babil İmparatorluğunu paramparça ettiği ve İsrailoğullarını uzun bir esaretten kurtardığı için hayli meşhurdu. (Bk: Tefhim-ül Kur'ân, s. 598-599).

Yukarıda belirtilen ikinci özellik te Hüsrev (Horas)'e uyuyor, ama tam olarak değil. Gayet tabii ki, Hüsrev'in fütûhâtı batıda Anadolu'ya ve Suriye kıyılarına ve doğuda Bahter (Belh)'e kadar uzanıyordu. Ancak, kuzeyde veya güneyde büyük bir sefer yaptığına dair herhangi bir tarihî kayıt bulunmuyor. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen hükümdârın bu yönlere doğru da üçüncü bir sefere çıktığı açıkça belirtilmiştir. Yine de, Hüsrev'in böyle bir sefere çıkmış olması imkân haricinde değildir. Çünkü, tarihî kayıtlara göre Hüsrev'in saltanatı kuzeyde Kafkasya'ya kadar uzanıyordu.

Üçüncü işaret ve alâmete gelince, "Ye'cuc ve Me'cuc"dan, Tatar, Moğol, Hun ve İskit v.s. isimleriyle meşhur olan ve çok eski çağlardan beri medenî ülkelere sürekli olarak saldırıda bulunmakta olan Rusya ve Kuzey Çin'de yaşamakta olan göçebe kavimlerin kastedildiği ilmî tetkiklerle sabit olmuştur. Ayrıca, bu kavimlerin saldırılarından kurtulmak için güneydeki milletlerin Kafkasyanın güney kesiminde Derbend ve Daryal adında müstahkem duvar ve kaleler inşa ettikleri de bilinen bir husustur. Ancak, bu müstahkem yerlerin Hüsrev (Horas) tarafından yapılıp yapılmadığı henüz kesinlik kazanmamıştır.

Son alâmete gelince, bu da eski çağ fâtihlerinden en çok Hüsrev (Horas)'e uygun düşmektedir. Zira, Hüsrev'in düşmanları bile dürüstlüğünü ve adaletini methetmişlerdir. Buna ilâveten, Kitab-ı Mukaddes mecmuasında yer alan Azrâ Kitabında Hüsrev'in Allah'ı tanıyan, seven ve O'ndan korkan bir hükümdâr olduğu ifade edilmiştir. Nitekim, Hüsrev, İsrailoğullarını, sadece Allah'a taptıkları düşüncesiyle uzun bir esâretten kurtardı ve tek Allah'ın ibadeti yapılsın diye Kudüs'teki Süleyman mâbedinin yeniden inşasına izin verdi.

Bu bakımdan, Kur'ân-ı Kerim'den önce dünyaya gelmiş geçmiş fâtih ve hükümdârlar arasında ancak Hüsrev (Horas), "Zül-Karneyn" lakâbının taşıdığı özellikleri haizdir. Ne var ki, kesin olarak Zül-Karneyn ilân edilmesi için daha çok delil ve tarihî kayıtlara ihtiyacımız vardır.

Burada tarihî açıdan Hüsrev'in özelliklerinden kısaca bahsetmeyi uygun buluyoruz. Hüsrev (Horas, Cirus) bir Pers İmparatoru olup, M.Ö. 549'da yıldızı parlamaya başladı. İmparator Hüsrev kısa bir müddet içinde el-Cibâl (Midya) ve Lidya (Anadolu) krallıklarını ortadan kaldırıp, M.Ö. 539'da Babil'i de fethetti. Bundan sonra, Hüsrev'e rakip olan hatırı sayılır herhangi bir devlet veya saltanat kalmadı. Fethettiği memleketler, Hindistan'da Sind ve Türkistan'dan Mısır ve Libya'ya kadar ve diğer tarafta Trakya ve Makedonya'ya kadar ve kuzeyde Kafkasyadan Havarizm'e kadar uzanıyordu. Yani, o zamanki uygar dünyanın tümü, Pers İmparatoru Cirus (Hüsrev-Horas)'a tabi idi.

حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغۡرِبَ ٱلشَّمۡسِ وَجَدَهَا تَغۡرُبُ فِي عَيۡنٍ حَمِئَةٖ
وَوَجَدَ عِندَهَا قَوۡمٗاۗ قُلۡنَا يَٰذَا ٱلۡقَرۡنَيۡنِ إِمَّآ أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَن
تَتَّخِذَ فِيهِمۡ حُسۡنٗا ٨٦ قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوۡفَ نُعَذِّبُهُۥ
ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِۦ فَيُعَذِّبُهُۥ عَذَابٗا نُّكۡرٗا ٨٧ وَأَمَّا مَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا
فَلَهُۥ جَزَآءً ٱلۡحُسۡنَىٰۖ وَسَنَقُولُ لَهُۥ مِنۡ أَمۡرِنَا يُسۡرٗا ٨٨ ثُمَّ أَتۡبَعَ سَبَبًا

86-89- Nihayet güneşin battığı[63] yere ulaşınca, orada onu kara bir balçıkla batar buldu.[64] Ve orada bir kavme tesadüf etti. Ona: "Ey Zül-Karneyn, ister azaplandır, istersen onlara güzellikle muamele et" dedik.[65] Zül-Karneyn: "Onlardan zulmedeni azaplandıracağız. Sonra Rabblerine döndürülürler de, O da onları bir şekilde azaba dûçâr eder. Amma iman edip sâlih amel işleyenlere güzel mükafât vardır. Ve ona işimizde kolaylık gösteririz" dedi. Sonra o başka bir yol tuttu.

Açıklamalar

63- Burada, İbn Kesir'in dediği gibi, ifade edilmek istenen şey, "güneş'in battığı sınıra kadar"dır. Yani, Zül-Karneyn batı yönünde memleketler üstüne memleketler feth ederek son kara parçasına kadar ulaştı, ki bundan sonra deniz vardı.

64- Yani, güneşin batışı sırasında, güneşin denizin kapkara sularına gömüldüğü intibaı doğuyordu. Eğer Zül-Karneyn'den gerçekten

Pers İmparatoru Hüsrev (Cirus) kastedilmişse, burada sözü edilen yer, Doğu Akdeniz'in küçük körfezler oluşturduğu, Anadolu'nun batı kıyısı olmalıdır. Bu tahminimizi doğrulayan bir husus da burada Arapça'da deniz için kullanılan "bahr" yerine "ayîn" (körfez, göl), kelimesinin kullanılmasıdır.

65- Bu sözlerin, Cenab-ı Allah'ın, Zül-Karneyn'e hitaben doğrudan vahiy veya ilhâm yoluyla söylemiş olması şart değildir. Çünkü, bu şekilde Zül-Karneyn'in bir peygamber veya muhaddis olmasını gerekli kılacaktır. Bu, muhtemelen bir konuşma tarzı olabilir. Bilindiği gibi, Zül-Karneyn o sıralarda yeni yeni topraklar kazanıyor ve fetihten fethe koşuyordu. Fethettiği memleketlerin ahâlisi onun emrinde idi. Cenab-ı Allah bu sırada vicdânına bu soruyu yöneltti ve kendisinin bir imtihandan geçtiğini hatırlattı. Yani, İmparator Hüsrev (Cirus) fethettiği bölgelerin insanlarına her türlü muamele yapmakta serbestti. İster onlara zulüm ve işkence yapar, isterse insanca ve hakça davranırdı. Her şey onun vicdanına bırakılmıştı.

حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَل لَّهُم مِّن
دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا
﴿٩٢﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ ٱلسَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا۟ يَٰذَا ٱلْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ
فِى ٱلْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰٓ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

90-94- Güneş'in doğduğu hududa ulaştığında onu bir kavmin üzerine doğuyor buldu ki, o kavme kendilerini güneşten koruyacak bir örtü kılmamıştık.[66] Ona cezalandırma ve iyi muamele için evvelkisi gibi izin verdik. Ve onun yanında bulunan kuvvete vâkıf idik. Sonra da diğer bir yol tuttu. İki seddin arasına ulaştığında[67] orada dilleri anlaşılmaz bir kavim buldu.[68] Onlar: "Ey Zül-Karneyn, Ye'cuc ve Me'cuc[69] bu yerde fesad çıkarıyorlar. Onlarla bizim aramıza bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?" dediler.

Açıklamalar

66- Yani, Zül-Karneyn fetihlerden fethe koşarken doğu istika-

metinde uygar dünyanın sınırlarının bittiği ve bunun ötesinde ev ve binalar yapmak şöyle dursun, çadır bile kurmayı beceremeyen, vahşi bir kavmin yaşadığı memleketin sınırına ulaştı.

67- Bundan sonra, bu iki dağın (seddin) ötesinde Ye'cuc ile Me'cuc'un bölgesinin bulunduğu ifade olunduğu için, bunların, ister istemez Hazar denizinden Karadeniz'e kadar uzanan Kafkas dağları silsilesi olduğunu söyleyebiliriz.

68- Yani, bu milletin dili hem Zül-Karneyn, hem arkadaşları için yabancıydı. Bu millet vahşi olduğu için ne onların dilini kimse biliyor ne de onlar kimsenin dilini biliyordu.

69- Ye'cuc ve Me'cuc'dan, yukarıda 62 nolu dip notumuzda işaret ettiğimiz gibi, çok eski çağlardan beri doğuda, güneyde ve batıdaki uygar ülkeleri istilâ eden Orta Asya'daki vahşi ve göçebe milletler kastedilmiştir. Bu vahşi milletlerin akınları genellikle Avrupa'ya ve Asya'ya yönelikti. Kitab-ı Mukaddes'in Doğum Kitabında (Bölüm: 10), bunların Hz. Nûh (a.s.)'un oğlu Yafs'ın evlâtları olduğu kaydedilmiştir ve Müslüman tarihçiler de bu görüşe katılmışlardır. Hıazkil sahifesinde (Bölüm: 38, 39) bu kavimlerin oturduğu bölgeler olarak Rusya, Tubil (Tobalsk) ve Misk (bugünkü Moskova) gösterilmiştir. İsrailli tarihçi Yusufes (Josephus), Ye'cuc ve Me'cuc'un İskitler olduğunu ve bunların Karadeniz'in kuzey ve doğusunda yaşadıklarını belirtmiştir. Jerome'ye göre ise Ye'cuc ve Me'cuc, Kafkasya'nın kuzeyinde, Hazar denizi çevresinde yaşıyorlardı.

مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ قَالَ
ءَاتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ
انفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَاتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا
اسْطَاعُوا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾
قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ
رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾

95-98- Zül-Karneyn: "Bana, Rabbimin verdiği nimet sizin verginizden daha hayırlıdır. Haydin, bedenî kuvvetle bana yardım edin. Sizinle onlar arasında bir duvar yapayım[70]. Bana demir parçaları getirin. Bu parçalarla iki dağın arası dolduğunda üfleyin" dedi. Demirler ateş gibi olduklarında: "Getirin bana, üzerine erimiş bakır dökeyim" dedi. Ye'cuc ve Me'cuc o seddin üstüne çıkmaya ve onu delmeye güç yetiremediler. Zül-Karneyn: "İşte bu, Rabbimin rahmetidir. Fakat, Rabbimin va'di gelince O, bunu dümdüz yapar.[71] Rabbimin va'di haktır" dedi.[72]

Açıklamalar

70- Yani, kudretli bir hükümdâr olarak görevim teba'mı saldırganlardan korumaktır. Bu iş için sizden vergi almam câiz olmaz. Allah'ın bana verdiği servet ve nimet bu işi yapmam için yeterlidir. Fakat, bana gerekli olan insan gücüdür ki, bunu sizden isteyebilirim.

71- Yani, kanaatimce en müstahkem duvarı inşa ettim, ama bunun hiçbir zaman yıkılacağı düşüncesine kapılmamalısınız. Bu sağlam duvar ancak Allah'ın istediği süreye kadar ayakta kalacaktır ve Allah bunu yıkmak istediği zaman da yıkılacaktır. O zaman hiçbir kuvvet bunun paramparça olmasına mâni olamayacaktır. Burada kullanılan "va'd" kelimesi iki anlam taşımaktadır. Bununla, hem duvarın yıkılış saati, hem herşeyin yok olması için tanınan mühlet yani, kıyamet de kastedilmiş olabilir.

Bazı kimseler Zül-Karneyn'in inşa ettiği duvarın, yanlışlıkla Çin Seddi olduğunu sanıyorlar. Halbuki, bu duvar, Kafkasya'nın Dağıstan bölgesindeki Derbend ile Daryal (Darial) arasında inşa edilmişti. Kafkasya ise Karadeniz ile Hazar denizi arasındaki bölgenin ismidir. Bu geniş toprak parçasının çoğunda, özellikle karadenizden Darial'a kadar çok yüksek dağlar ve geçit vermeyen yollar bulunuyor. Bu bakımdan buralardan büyük bir ordunun geçmesi mümkün değildir. Ancak, Derbend ile Darial arasındaki bölge geniş bir ova şeklinde olup burada ne çok yüksek dağlar ve tepeler vardır ne de dar geçitler. Bu bölge bozkırlarla doludur. Bu sebepten dolayıdır ki, eski çağlarda kuzeydeki vahşi ve göçebe kavimler bu bölgelerden güneye akın ederlerdi, ve Pers İmparatorları en çok bu akınlardan rahatsız oluyorlardı. İşte bu akınlardan korunmak için 50 mil uzunluğunda, yaklaşık 97 metre yüksek ve 3 metre genişliğinde çok müstahkem bir duvar veya sur inşa edildi. Bu duvarın ilk defa hangi hükümdâr tarafından yapıldığı tarihî

kayıtlara göre kesinlik kazanmamıştır. Fakat, Müslüman tarihçiler ve coğrafyacılar Sedd-i-Zül Karneyn'in bu duvar olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de bu duvar ile ilgili belirtilen özellikler de bu duvarın kalıntılarıyla uyum hâlindedir.

İbn Cerir Tabari ve İbn Kesir'in tarih kitaplarında ve Yakut'un "Mu'cemü'l-Buldân" adlı eserinde belirtildiği gibi, Hz. Ömer (r.a.), Azerbeycan'ın fethinden sonra 22 Hicri yılında Sürâke bin Amru'yu, Bâbü'l-Ebvâb (Derbend) seferine gönderdi. Sürâke, Derbend kalesinin zabtı için bir birliğin başına Abdurrahman bin Rebiyye'yi tayin etti. Abdurrahman bin Rebiyye, Ermenistan'a girince oranın hâkimi Şer'berâz savaşa girmeden kendisine tabi oldu. Bundan sonra Abdurrahman Bâbü'l-Ebvâb (Derbend)'e yürümeye karar verdi. O sırada, Şer'berâz, adamlarından birini Sedd-i Zül-Karneyn'i incelemek ve bölgenin durumu hakkında bilgi edinmek için gönderdiğini ve kendisinin gelip faydalı bilgiler sunacağını söyledi. Bir süre sonra da o adamı Abdurrahman'ın huzuruna sundu. (Tabari, cilt III, s. 235-239, el-Bidaye ve'n-Nihaye, cilt: VII, s. 122-125, Mu'cemü'l-Buldan, Bâbü'l-Ebvâb ile ilgili bölüm).

Bu vak'adan 200 yıl sonra Abbasî halife Vâsık (227-229 H.S.), Sedd-i Zül-Karneyn'in incelenmesi için Sellamü't-Tercüman'ın emrinde 50 kişilik bir araştırma ekibi bu bölgeye gönderdi. Bununla ilgili kayıtlar Yakut'un Mu'cemü'l-Buldân adlı eserinde ve İbn Kesir'in el-Bidâye ve 'n-Nihaye adlı tarihinde yer almıştır. Ayrıntılı kayıtlarına göre ekip Samerre'den Tiflis'e, oradan es-Serîr'e, oradan el-Lân üzerinden Filan şahının bölgesine vardı, sonra Hazar'dan Derbend'e vardı ve Zül-Karneyn'in seddini tetkik etti. (Bk: İbn Kesir, cilt II, s. 111, cilt-VII, s. 122-125, Yakut, Bâbü'l-Ebvâb bölümü).

Yakût, "Mu'cemü'l-Buldân"da bazı diğer yerlerde de bu konuya açıklık getirmiştir. "Hazar" başlığı altında ise şu ifadeyi kullanmıştır: "Bu, Zül-Karneyn duvarı dolaylarında Bâbü'l-Ebvâb'ın gerisinde bulunan Türklere ait bir bölgedir ki, buna Derbend de denilir." Bu hususta, tarihçi, Halife el-Muktedir Billah'ın elçisi, Ahmed bin Fuzlân'ın, Hazar bölgesinin özellikleriyle ilgili bir raporundan da bahsediyor. Raporda merkezi İtil olan Hazar'ın ma'mur bir memleket olduğu, İtil nehrinin şehrin içinden geçtiği ve Rusya ile Bulgar'dan geçerek Hazar denizine döküldüğü kaydedilmiştir.

Yakût, "Bâbü'l-Ebvâb" başlığı altında adı geçen bölgeye, "El-bâb" ve "Derbend" denildiğini ve Hazar denizi sahilinde bulunduğunu, kâfirlerin bölgesinden Müslümanların bölgesine geçmek isteyenler için bu yolun çok tehlikeli olduğunu, bir zamanlarda Nevşirvan'ın topraklarına katıldığını ve İran (Pers) hükümdarlarının bu sınırın savunmasına büyük önem verdiklerini kaydetmiştir.

72- Buraya varıldıktan sonra Zül-Karneyn hikâyesi sona eriyor. Gerçi bu hikâye de, Mekkeli kâfirlerin Hz. Peygamber'i köşeye sıkıştırmak hevesiyle sordukları soruya cevap olarak daha önceki Ashâb-ı Kehf ve Hz. Musa ile Hızır hikâyeleri gibi anlatılmıştır. Fakat, Kur'ân-ı Kerim burada da gereken telkin ve nasihatte bulunmaktan geri kalmamıştır. Şöyle ki, sözü edilen Zül-Karneyn sadece bir hükümdâr veya fâtih değil, aynı zamanda tevhide ve âhirete inanan bir imparatordu. Adalet, hak ve hukuk ile cömertliğe önem veren bir kişiydi. Burada Kur'ân-ı Kerim, Mekkeli kâfirlere demek istiyor ki, böylesine heybetli bir hükümdar alçak gönüllü ve Allah'tan korkan biriydi, sizin gibi azıcık zenginlik ve iktidarla başı dönen bir serseri değildi.

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ
فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ۝ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ۝ الَّذِينَ
كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا
۝ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا
أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ۝

99-102- İşte o gün[73] geldiğinde, Ye'cuc ve Me'cuc birbirleri arasında dalga gibi dalgalanırlar. Ve Sûr'a üfürüldüğü zaman tamamını mahşere toplarız. O gün kâfirlere Cehennem'i gösteririz. O kâfirlerin benim zikrimden gözleri perdeli, kulakları işitmezdi.[74] Kâfirler beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar?[75] Biz, cehennem'i kâfirler için bir menzil olarak hazırladık.

Açıklamalar

73- Yani kıyamet günü. Zül-Karneyn'in, kıyametin bir gün mutlaka olacağını belirtmesiyle ilgili olarak bu cümleler de ek olarak söyleniyor.

74- Bütün sûrede söylenmek istenen söz işte burada söylenmiştir. Sûrenin ana fikri ve teması budur. Bu bakımdan, bu sözlerin kökünü Zül-Karneyn hikâyesinde değil, sûrenin tümünde aramalıyız. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz kavmini, şirki terk edip tevhide bağlanmaya, ve dünya zevklerini bırakıp âhirete iman etmeye çağırıyordu. Ancak Mekke ve Kureyş'in önde gelen zengin kabile reisleri büyüklük kompleksi içinde Resûlullah (s.a.v.)'ın dâvetini reddetmekle kalmıyor, bu dâvete icabet etmiş olan bir avuç fakir ve güçsüz Müslümanlara inanılmaz baskı uyguluyor ve hakaret yağdırıyorlardı. İşte bu şartlar altında el-Kehf sûresinin başından bu âyetlere kadar çeşitli telkinlerde bulunuldu ve muhtelif misaller verilerek kâfir ve müşriklerin ayaklarını denk almaları istendi. Sûrenin çeşitli yerlerinde muhaliflerin suallerine cevâben üç masal da sanki bir kolyede elmas gibi yerleştirildi. Konuşmanın bitiminde yine 4. rük'udan 8. rük'uya kadar işlenen konuya dönülmüş oldu.

75- Yani, bütün bunları bildikten sonra da kendi görüşlerinde inat edercesine ısrar mı edeceklerdir? Takındıkları olumsuz tutum ve davranışın kendilerine bir yarar sağlayacağına hâlâ inanıyorlar mı?

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾
الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾

103-105- (Ey Resûlüm) De ki: "Amelleri yönünden en ziyade zarar edenleri size haber vereyim mi?" Onlar iyi bir şey yapıyoruz zannettikleri halde dünya hayatındaki çalışmaları boşa gidenlerdir.[76] Bunlar, Rabblerinin

âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir ki, onlar için kıyamet günü hiçbir terazi tutmayız.[77]

Açıklamalar

76- Bu âyetin iki mefhumu olabilir. Birincisini yukarıda belirttik. İkincisi de şöyle olabilir: "Onlar iyi bir şey yapıyoruz zannettikleri halde dünyadaki bütün gayret ve uğraşları dünyadaki yaşantılarında kaybolup gitmiştir". Yani, onlar ne yaptıysa, Allah'tan korkmadan ve âhireti düşünmeden sırf dünyadaki hayatları için yaptılar. Ne varsa, ne yoksa dünyadaki hayatın olduğunu sandılar. Dünyevî başarı ve mutlulukları her şey zannettiler. Allah'ın varlığını kabul ettilerse de, O'nun rızası için hiçbir şey yapmayı düşünmediler ve yaptıklarının hesabını bir gün vereceklerine ihtimâl vermediler. Kendilerinin sadece bağımsız ve özgür birer vahşi hayvan olduğunu ve dünya zevklerinden mümkün olduğu kadar istifade etmeyi amaç edindiler.

77- Yani, bu tür insanlar dünyada her ne kadar büyük işler yapmış ve başarılar kazanmışsa da, adları ve sanları bu dünyanın bitişiyle sona erecektir. Bugün iftihar ettikleri ve böbürlendikleri mal ve mülk, saray ve köşkler, üniversite ve kütüphaneler, fabrika ve mamulleri, şehir, köy ve kasabalar, yollar ve göller, otomobil, tren ve uçaklar, yeni yeni icatları, güzel sanatlar, kitaplar, bilim ve teknik, müze ve sanat galerileri v.s. hepsi kendileri ile beraber yok olacaklardır. Hiçbir şeyi Allah'ın huzuruna götüremeyeceklerdir. Çünkü, bunların hiçbiri onların şahsi ameli için bir sığınak olamayacaktır. Allah'ın huzurunda ancak yaptıkları amelin maksadı ve neticesi ehemmiyet taşıyacaktır, ölçülüp değerlendirilecektir. Şimdi eğer bir insanın yaptıklarının bütün gayesi bu dünyada mutlu olmak veya başkalarını mutlu kılmak idiyse ve bunların sonuçlarını da dünyada gördüyse, fâni vücuduyla her şey fenâ (yok) olacaktır. Ahirette ancak Allah'ın rızası için yapılan bir şey değer kazanacak ve mükafâtlandırılacaktır. Eğer bir insan Allah'ı ve âhireti düşünerek bir iş yapmamışsa, dünyadaki bütün çabası ve uğraşısı boşa çıkacaktır demektir.

ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا
كَفَرُوا۟ وَٱتَّخَذُوٓا۟ ءَايَٰتِى وَرُسُلِى هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟

الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ
عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ
أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ
مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ
رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

106-110- İşte durumları böyle, onların cezaları Cehennemdir. Çünkü küfretmişler ve benim âyetlerimle peygamberlerimi eğlenceye almışlardı. İman edip sâlih amel işleyenlere gelince, onların menzilleri Firdevs[78] cennetleridir. Orada ebedî kalırlar. Oradan ayrılmak da istemezler.[79] De ki: "Eğer Rabbimin kelimelerini[80] yazmak için bütün denizler mürekkep olsa, muhakkak ki Rabbimin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi, bir o kadar daha yardımcı getirsek bile". De ki: "Ben de sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Onun için, her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse sâlih amel işlesin ve Rabbinin ibadetinde O'na hiçbir kimseyi ortak tutmasın."

Açıklamalar

78- Tefsir için bk: "Tefhimü'l-Kur'ân", el-Mü'minun sûresi, dipnot : 10.

79- Yani, Cennet'teki hayattan daha iyi bir hayat olamayacağı ve düşünülemeyeceği için, herkes orada ebediyen kalmayı can-ü gönülden isteyecektir.

80- Burada kullanılan "kelimeleri" kelimesi, Allah'ın menâkıbı, hikmeti, kuvveti ve kudreti mânâsını taşımaktadır. Daha geniş bir açıklama için bk: "Tefhim-ül Kur'ân", Lukmân suresi, dipnot: 48.

MERYEM SÛRESİ

Adı: Bu[7] sûrenin adı "va'z-kur fi'l-kitab-ı Meryem'e" sözlerinden alınmışıtr. Yani, bundan Hz. Meryem (a.s.)'den bahsedilen sûreyi anlamalıyız.

İniş Tarihi: Bu sûre, Müslümanların Habeşistan'a yaptıkları hicretten önce inmiştir. Mu'teber rivâyetlere göre, Müslüman muhacirler Necaşî'nin huzuruna çıkarıldıkları zaman Hz. Ca'fer (r.a.) herkesin önünde Meryem sûresini tilâvet etmişti.

Evveliyâtı: Bu sûrenin inişi sırasındaki şartlara biz biraz önce Kehf sûresinin girişinde işaret etmiştik. Ancak orada kısaca değindiğimiz bazı noktalar, sanırız bu sûre ve o dönemin diğer bazı sûrelerinin perde arkasını anlamamız için yeterli değildir. Onun için, biz burada bu şartlar ve genel durumu da ayrıntılı bir biçimde anlatmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi, Kureyşli kabile reisleri, istihzâ, alay, itiraz, iftira, teşvik kandırmaca ve yalan ile İslâmî hareketi bastıramayacağını anlayınca zulüm, baskı, işkence, boykot ve zor'a baş vurmaya başladılar. Her kabilenin ileri gelenleri, kendi aralarından Müslüman olanları yakalayarak rahatsız etmeye, haps etmeye, aç ve susuz bırakmaya ve işkence yapmaya başladılar, ki bu şekilde kabul ettikleri yeni dini dayanamayarak terk etsinler. Bu sindirme kampanyası sırasında özellikle fakir ve çaresiz, köle ve uşaklar büyük eziyet çektiler ve ezildiler. Meselâ, Hz. Bilâl-i Habeşî, Âmir bin Fuheyre, Ümmü Ubeys, Zineyre, Ammar bin Yasir ve ana-babaları v.s. gibileri. Bu zavallı insanlar öldürülüyor, dövülüyordu; elleri ayakları bağlanıyor, aç ve susuz bırakılıyordu; kızgın güneşte saatlerce kum üzerine bırakılıyor, göğüslerine koca koca taşlar konuyordu. İş bilen ve hünerli kişiler acımasızca çalıştırılı-

yor ve ücretleri ödenirken binbir engel çıkarılıyordu. Meselâ sahih hadislerde Hz. Habbab bin Arat'ın şu rivâyeti vardır.

"Ben Mekke'de demircilik yapardım. Âs bin Vâil bana bir takım işler verdi. İşlerini bitirip ücret almaya gidince, "Sen Muhammed'i inkâr edinceye kadar sana ücret vermeyeceğim" dedi.

Aynı şekilde, ticaretle uğraşanların işleri bozulmaya çalışılıyordu. Toplumda iyi bir mevkiye sahip olanlar ise küçük düşürülüyor ve rezil ediliyordu. O dönemin bir vak'asını Hz. Habab şöyle anlatmıştır. "Günün birinde Nebi'yi Kerim (s.a.v.)'in Harem'in duvarının gölgesinde oturmakta olduğunu gördüm. Yanına gidip dedim ki: 'Ya Resûlullah, müşriklerin zulmü bütün sınırları aştı. Siz bizim için niye dua etmiyorsunuz?' Bu sözleri dinleyince Resûlullah'ın yüzünün rengi değişti ve dedi ki: 'Sizden önceki iman sahiplerine daha büyük zulümler yapılmıştır. Onlardan bazısı çukura oturtulur ve üstlerinden testere geçirilerek vücutları ikiye bölünürdü. Bazılarının eklemlerine tırmıklar vurulurdu. Onlardan dinlerini terketmeleri isteniyordu, ama onlar dinlerinden dönmüyorlardı. İnan, Yüce Allah bu işi bitirecektir. Öyle bir zaman gelecektir ki, bir kişi San'a'dan Hadramut'a kadar emniyet içinde yolculuk edebilecektir ve Allah'tan başka kimseden korkmayacaktır. Ne var ki, sizler acelecisiniz." (Buhari).

Şartlar tamamıyla dayanılmaz hale gelince Recep 45. Âmü'l-Fil'de (Nübüvvetten sonra 5. yılda) Resûlullah (s.a.v.) eshâb-ı kirâm'ı toplayarak kendilerine şöyle buyurdu: "Habeşistan'a giderseniz, iyi edersiniz. Oranın bir kralı vardır. Orada kimseye zulüm yapılmaz ve orası iyilik diyârıdır. Size gelen bu âfet def'olununcaya kadar orada kalın." Müslümanların Habeşistan'a hicreti için bu ilk ve kesin emirdi. Bunun üzerine, Habeşistan'a ilk göç yapıldı. Muhacirlerin ilk kafilesinde onbir erkek ve dört kadın vardı. Kureyşli kudurmuş serseriler bu kafileyi kıyıya kadar takip ettiler. Ama kafiledekilerin talihi yaver gitti ve tam zamanında Şuaybe limanından Habeşistan'a kalkan bir gemiye binebildiler. Daha sonra birkaç ayda daha çok müsülman Habeşistan'a hicret etti ve böylece bu memlekete toplam 83 erkek, 11 kadın ve Kureyşli olmayan 7 Müslüman varmış oldu. Bu sırada Mekke'de, Hz. Peygamber ile beraber ancak 40 Müslüman kaldı.

Bu hicret sert tepki ile karşılandı ve Mekke'de adetâ her evde bir

matem başladı. Zira, Kureyş'ten küçük büyük hiçbir âile yoktu ki, bunun fertleri Habeşistan'a giden kafilede yeralmış olmasın. Birinin oğlu gitmişse, öbürünün de kızı veya damadı hicret etmişti. Birinin karısı gitmişse öbürünün kardeşi veya babası. Ebu Cehil'in öz kardeşi Seleme bin Hişam, onun amcazadesi Hişam bin Ebi Huzeyfe ve Ayyaş bin Ebi Rebi'a ve amca kızı Hz. Ümmü Seleme, Ebu Süfyân'ın kızı Ümmü Habibe, Utbe bin Rebî'a'nın oğulları Hind'in öz kardeşi Ebu Huzeyfe, Süheyl bin Amr'ın kardeşi, oğulları, kızları ve damadı ve bunun gibi Kureyş'in ileri gelen bütün kabile reislerinin ve İslâm düşmanı liderlerin evlâtları İslâm dini için evlerini, barklarını, âilelerini ve yurtlarını terkedip yabancı bir ülkeye sığınmışlardı.

Bu sebeple, Mekke'de bu hicretten etkilenmeyen tek bir ev veya âile yoktu. Bu olay ise İslâm düşmanlarını daha da sertleştirdi ve onlar eskisine nisbetle daha gaddarca hareket etmeye başladılar. Bazıları ise Hak dininin artan gücüne karşı yenik düştüklerini kabul ettiler ve Müslüman oldular. Nitekim, Hz. Ömer'in İslâm düşmanlığı ilk kez bu vak'a yüzünden sekteye uğradı. Hz. Ömer'in yakın akrabalarından Hz. Leyla bint Hasme şöyle bir vak'a rivâyet etmiştir: "Ben hicret için eşyalarımı topluyordum ve kocam, Âmir bin Rebî'a bir iş için dışarıya çıkmıştı. Derken, henüz Müslüman olmamış olan Hz. Ömer bize geldi ve bir yerde durup beni seyrediyordu. Sonra lâfa girdi, "Abdullah'ın annesi, gidiyor musun?", Ben de: "Evet, sizler bizi çok rahatsız ettiniz ve bize çok zulüm ettiniz. Allah'ın toprakları çok büyüktür. Biz artık bir yere gideceğiz. Umarız orada bu zorluklardan kurtuluruz" dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Alah sizinle beraber olsun" dedi. Sesi titriyordu ve yüzü ağlamaklıydı. Sonra oradan gitti."

Habeşistan'a Müslümanların hicretinden sonra Kureyşli kabile reisleri kafa kafaya verdiler ve bu durumun içinden çıkmayı planladılar. Varılan karara göre, Abdullah bin Ebî Rebi'a (Ebu Cehil'in üvey kardeşi) ve Amr bin Âs kıymetli hediyelerle Habeşistan'a gidecekler ve Habeş İmparatoru Necâşi'yi, Mekkeli Müslüman muhacirleri geri göndermesi konusuda ikna etmeye çalışacaklardı. Kendisi de Habeşistan'a giden muhacirlerden biri olan Ümmü'l-Mü'minin, Hz. Ümmü Seleme bu hususta teferruatlı bir rivâyet anlatmıştır. Kendisinin ifâdesine göre, "Kureyş'in bu iki kurt siyasetçi ve diplomasi uzmanı (Abdullah ile Amr) peşimizden Habeşistan'a geldiler. Bunlar önce Necâşi'nin sa-

rayındaki ileri gelenlere bolca hediye ve ikramda bulunarak onların imparator ile konuşup muhacirleri Mekke'ye geri göndermesi konusunda ikna etmeye çalışmalarını söylediler. Daha sonra Necâşi ile görüştüler ve kendisine kıymetli armağanlar verdikten sonra, dediler ki: "Şehrimizden bazı başı boş gençler size gelip sığınmışlardır. Milletimizin eşrafı, onları iade etmenizi istememiz için bizi size göndermişlerdir. Bu gençler hem bizim dinimizden çıkmış hem de sizin dininize girmemişlerdir ve kendilerine başka bir din icât etmişlerdir." Elçilerin bu sözleri biter bitmez saraydakiler hemen söze karıştılar ve koro halinde "'Evet majesteleri, bu adamlar iade edilmelidir. Bunların ne biçim adamlar olduğunu kendi milletleri daha iyi bilir. Onları burada barındırmak iyi olmaz" demeye başladılar. Fakat Necâşi öfkelendi ve dedi ki: "Ben onları bu şekilde geri veremem. Kendi memleketlerini terk edip benim memleketime itimad etmiş ve buraya sığınmış olanlara vefasızlık edemem. Önce ben onları yanıma çağırıp durumu tahkik edeceğim ve bu elçilerin söylediklerinin ne kadar doğru olduğuna bakacağım." Bundan sonra sahabeler Necâşi'nin sarayına çağırıldılar.

"Necâşi'nin mesajı geldikten sonra muhacirler bir araya gelerek bir durum muhakemesi yaptılar ve Kral'a ne diyeceklerini tesbit etmeye çalıştılar. Daha sonra hepsi, Necâşi kendilerine ister sığınma hakkı versin, ister vermesin, Resûlullah (s.a.v.)'in kendilerine verdiği vaaz ve telkinin aynısını açıklamaya oybirliği ile karar verdiler. Sonra Necâşi'nin sarayına vardılar. Necâşi kendilerine dedi ki: "Siz ne yaptınız? Kendi ulusal dininizi terkettiniz ve bizim dinimize de girmediniz. Dünyanın başka herhangi bir dinini de kabul etmediniz. Sizin bu yeni dininiz nedir, Allah aşkına?" Bunun üzerine, muhacirler adına Hz. Ca'fer bin Ebi Tâlib yerinden kalkıp irticâlen bir konuşma yaptı. Hz. Ca'fer konuşmasında ilk önce Cahiliyye döneminde Arapların dinî, ahlâkî, ve içtimaî bozukluklarından bahsetti; daha sonra sözü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bi'setine getirdi, onun öğretilerini anlattı. Hz. Peygamber'e tabi olanlara yapılan mezâlimi dile getirdi ve dedi ki: "Biz sizin memleketinize geldik, memleketinizde bize zulüm yapılmayacağını ümit ediyorduk." Necâşi bu konuşmayı dinledikten sonra dedi ki: "Allah tarafından Peygamberinize geldiğini söylediğiniz Kelâm'dan bir parça bana da okur musunuz?" Hazreti Ca'fer bunun üzerine Hz. Yahya ve Hz. İsa (a.s.) ile ilgili olan Meryem sûresinin ilk bölümünü okudu. Necâşi bunu dinliyor ve ağlıyordu. O kadar ki, sakalı göz yaş-

larıyla ıslandı. Sadece o değil, onun din adamları, rahipleri ve saraydaki bütün herkes göz yaşları döktü. Hz. Ca'fer bin Ebi Talib, Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetini bitirince Kral Necâşi şöyle dedi: "Şüphesiz bu kelâm ve Hz. İsa'nın getirdiği kelâm aynı kaynaktan gelmiştir. Vallahi ben sizi onlara (Kureyş'e) teslim etmeyeceğim." Sonra Kureyşli elçilere şöyle dedi: "Siz geri gidebilirsiniz. Vallahi, ben bunları size teslim edemem. Asla, edemem."

"Ertesi gün Amr bin el-Âs, Necâşi'nin huzuruna çıkıp şöyle dedi: "Majesteleri, lütfen bunları çağırıp kendilerine sorar mısınız: İsa bin Meryem hakkında ne düşünüyorlar? Bunlar Hz. İsa (a.s.) hakkında çok kötü şeyler söylerler." Bunun üzerine Necâşi Müslümanları tekrar huzuruna çağırdı. Müslümanlar Amr bin el-Âs'ın nasıl bir oyun tezgâhlamakta olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Onun için, onlar bir araya gelerek, Necâşi'ye Hz. İsa (a.s.) hakkında nelerin söylenmesi gerektiğini tesbit ettiler. Durum çok kritikti ve herkes tedirgindi. Ama bu defa da Müslümanlar, her ne olursa olsun, kendilerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öğrettiklerini dile getireceklerine karar verdiler. Velhâsıl, bunlar Necâşi'nin sarayına gittiler ve Necâşi kendilerine Âmr bin el-Âs'ın sorusunu tekrarlayınca, Hz. Ca'fer bin ebi Talib hiç çekinmeden dedi ki: "O (Hz. İsa) Allah'ın kulu ve resûlüdür. O, Allah'ın bakire Meryem'e ilkâ etmiş (indirmiş) olduğu bir kelime ve ruhtur." Bunu duyduktan sonra Necâşi yerden bir kürdan veya çöp kaldırıp dedi ki: "Vallahi billahi, senin dediklerinden, Hz. İsa bu kürdan kadar daha fazla değildi." Daha sonra Arap elçilerine hediyelerini geri verdirdi ve "ben rüşvet almam" diyerek muhacirlerin hiç çekinmeden memleketinde kalmaları için emir verdi.

Ana Fikir ve Diğer Konular: Bu tarihî olayları göz önünde bulundurarak Meryem sûresini tetkik ettiğimizde, Cenab-ı Allah'ın, müslümaların mazlûm ve çaresiz bir topluluk olarak yurtlarını terkedip başka bir memlekete sığınmalarına rağmen din konusunda en ufak bir taviz vermemelerini salık verdiğini ve yola çıkarken kendilerine bir bilgi kaynağı olarak bu sûreyi verdiğini anlarız. Buna göre, Müslümanlar Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bir memlekette Hz. İsa (a.s.)'nın gerçek hüviyetini dile getirmeye ve kendisinin Tanrının oğlu olmadığını anlatmaya çalışacaklardı.

Sûrenin ilk iki rük'unda Hz. İsa ile Hz. Yahya (a.s.)'nın hikâyesi

anlatıldıktan sonra üçüncü rük'uda o zamanın şartlarına göre Hz. İbrahim'in hikâyesi anlatılmıştır. Bilindiği gibi, Hz. İbrahim de hemen hemen aynı şartlarda babasını, âilesini ve evini, hemşehrilerinin zulmü yüzünden terk etmiş ve başka bir ülkeye göç etmişti. Burada Mekkeli kâfirlerle deniliyor ki, Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar Hz. İbrahim (a.s.)'in durumunda ve siz de zâlim ümmeti durumundasınız. Diğer tarafta, Müslüman muhacirlere, Hz. İbrahim'in yurdunu terketmesinden sonra zorluk çekmesine rağmen adı ve sanının daha da arttığı ve Allah katında daha da makbul olduğu hatırlatılarak kendilerinin de er geç muvaffak olacakları belirtilmiştir.

Bundan sonra dördüncü rük'uda diğer bazı peygamberlerden bahsedilmiştir. Bunun amacı, bütün peygamberlerin dininin aynı olduğu, ama peygamberlerin bu dünyadan ebediyete intikal etmelerinden sonra ümmetlerinin doğru yoldan saptıklarını belirtmektir.

Son iki rükunda Mekkeli kâfirler ağır bir dille tenkit edilmiş ve sûreye son verilirken, iman sahiplerine, İslâm düşmanlarının bütün çabalarına rağmen zafer İslâm'ın olacağı müjdesi verilmiştir.

MERYEM SÛRESİ

(MEKKE'DE İNMİŞTİR. 98 ÂYETTİR)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

كٓهيعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُۥ زَكَرِيَّآ ﴿٢﴾

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى

وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1-4- Kâf, Yâ, Ayn, Sâd. Bu, Allah'ın kulu Zekeriyya'y[1] rahmetinin zikridir.[2] Hani o, gizlice Rabbine yalvarmıştı: "Ya Rabbi, kemiklerim gevşedi. Ve ben Ya Rabbi, sana ettiğim dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.

Açıklamalar

1- Burada adı geçen Hz. Zekeriyya, Hz. Harun (a.s.)'un soyundan geliyordu. Âile bağlantısı ve kimliğini iyice anlayabilmemiz için İsrailoğullarının ruhbanlık ve kâhinlik sistemini iyice bilmemiz lâzımdır. Tarihî kayıtlara göre, İsrailoğulları Filistin'e hâkim olduktan sonra, Hz. Yakub (a.s.)'un evlâtlarından olan 12 kabile bütün ülkenin yönetimini paylaştı ve 13. kabile, (yani Yakub oğlu Lâvi'nin sülâlesi) bütün din iş-

lerini üzerine aldı. Ayrıca, Büyük mâbed'de Hüdâvend'in huzurunda kâfûr ve tütsü yakma ve diğer dinî vecibeleri yerine getirme vazifesi, Lâvi sülâlesinden sadece Harun âilesine bırakıldı. Lâvi sülâlesinin diğer mensupları asıl ibâdet yerine gîremez ve sadece etraftaki binalar ve avlularda temizlik v.s. gibi işler yaparlardı. Sabbat (Cumartesi) ve diğer bayram günlerinde ise Lâvi sülâlesinin diğer mensupları kurban keser ve kurbangâh veya mihrâbın muhafazasında Harun âilesine yardım ederlerdi.

Harûn sülâlesi 24 âileden ibaretti, ve bunlar sırasıyla Kurbangâh'taki görevlerini yerine getiriyorlardı. Bu âilelerden biri de Abyâh âilesi idi ki, reisi Hz. Zekeriyya idi. Âilesine nöbet sırası gelince Hz. Zekeriyya mâbede gider ve vazifesini yapardı. (Tafsilât için bk: Kitab-ı Mukaddes, İlk Tarih Bölümü, Bölüm: 23, 24).

2- Bu hikâye, Âl-i İmran sûresinin 4. ruk'unda başka bir şekilde anlatılmıştır. (Bk: Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt: 1, s. 246-250.)

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي
مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝٥ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ
وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۝٦ يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ
لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۝٧ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ
لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ
عِتِيًّا ۝٨ قَالَ كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ
خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ۝٩ قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّي آيَةً ۚ قَالَ
آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ۝١٠

5-10- "Ben, benden sonra yerime gelecek olan varislerimin sana asî olmalarından korkuyorum.[3] Karım da kısırdır. Ey Rabbim, Kendi tarafından bana bir oğul ihsan et." "Bana ve Yakub hanedanına mirasçı olsun.[4] Ey Rabbim, onu kendi rızana layık kıl" dedi. "Ey Zekeriyya, Biz seni, adı Yahya olan bir

evlât ile müjdeleriz. Ondan evvel hiç kimseyi bu isimle isimlendirmemiştik."[5] diye nidâ olundu. Zekeriyya: "Ey Rabbim, Benim nasıl oğlum olur? Karım kısır ve ben de ihtiyarlığın son haddine vardım" dedi. Nidâ eden melek: "Evet öyledir. Fakat Rabbin bu bana kolaydır. Sen hiç bir şey olmadığın halde daha önce seni yaratmıştım buyurdu"[6] dedi. Zekeriyya: "Ey Rabbim, Bana bir alâmet göster" dedi. Melek: "Senin alâmetin üç gece mütemadiyen insanlarla konuşmamandır" dedi.

Açıklamalar

3- Hz. Zekeriyya burada demek istiyor ki, Abyâh âilesinde benden sonra dinî ve ahlakî bakımdan benim vazifelerimi üstlenecek başka birini göremiyorum. Benden sonraki neslin geleceğini iyi görmüyorum.

4- Yani, ben sadece kendi âilem için değil, Yakub sülâlesi için de iyi bir varis istiyorum.

5- Luke İncilinde şu sözlere rastlıyoruz: "Senin sülâlende böyle bir isim hiç yoktur." (1: 61).

6- Hz. Zekeriyya'nın bu sorusu ve meleğin verdiği cevabı göz önünde bulundurun. Çünkü biraz ilerde Hz. Meryem ile ilgili hikâyede buna benzer soru ve cevaba yine rastlayacağız. Her iki yerde de anlatmak istenen husus aynıdır. Hz. Zekeriyya kendisinin ihtiyar ve karısının kısır olduğunu belirterek bir evlâd sahibi olmalarının imkânsız olduğunu belirtmek istedi. Melek de "evet öyledir" dedi, yani çocuk Allah'ın istediği şekilde doğacaktır. Melek bu hususta Allah'ın kuvvet ve kudretine temas ederek, insanları hiç yoktan yaratmış olan Yaradan için ihtiyar bir erkek ve kısır bir kadından bir çocuk doğurmasının hiç de zor olmayacağını vurguladı.

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ
مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾
يَٰيَحْيَىٰ خُذِ ٱلْكِتَٰبَ بِقُوَّةٍ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا
مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةً ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾

11-13- Zekeriyya ibâdethânesinden[7] kavminin karşısına çıkıp: "Sabah ve akşam Rablerini tesbih etmelerini"[8] onlara işaret ile anlattı. "Ey Yahya azim ile Kitab'ı al" dedik.[9] Ve sabi iken ona hikmet[10] (nübüvvet) verdik. Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı[11] ve günahlardan temizlik verdik. O, çok takva sahibi idi.

Açıklamalar

7- Bu kelimenin açıklaması için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Âl-i İmran sûresinin tefsiri, dipnot no: 36).

8- Bu vak'a ile ilgili Luke İncilinde geçen satırları buraya naklediyoruz. Böylece, okuyucular Kur'ân-ı Kerim ile İncil'in ifadelerini karşılaştırma imkânını bulacaklardır. Bu arada, parantezler içindeki ibarelerin bize ait olduğunu hatırlatalım.

"Yehudiyye'nin hâkimi, Herod (Herodius)'un zamanında (Bk: Tefhim-ül Kur'ân, İsrâ sûresi, dipnot no: 9), Abyâh âilesinin bir mensubu Zekeriyya adında bir kâhindi. Karısı, Elyeşba (Elizabeth) Harûn sülâlesindendi. Karı-koca ikisi de Allah'tan korkuyor ve bütün emirlerine itaat ediyorlardı. İyi, efendi ve dürüst insanlardı. Elyeşba kısır olduğu için evlâtları yoktu. Her ikisi de ihtiyardı. Zekeriyya, sırası geldiğinde Mâbed'de çalışırken ruhbanlık sistemine göre kura çekildi ve mihrab (kurbangâh)'ta kâfûr ve tütsü yakma vazifesi kendisine verildi. Tütsü yakıldığı sırada halk dışarda dua ediyordu. Kurbangâh'ın sağ tarafında ise Hüdâvend'in meleği duruyordu. Zekeriyya onu görünce korktu ve dehşete kapıldı. Ama melek, "Ey Zekeriyya korkma, duan kabul olundu (İncil'de Hz. Zekeriyya'nın dua ettiğine dair herhangi bir kayıt yoktur) ve senin için karın Elyeşba bir erkek çocuğu doğuracaktır. Sen onun adını Johanna (Yohanna, yani Yahya) koy, sen mutlu olacaksın ve birçok kişi onun doğuşundan memnun olacaktır. Çünkü, o Hüdâvend'ın huzurunda yüksek mevkiye sahip olacaktır (Âl-i İmran sûresinde Hz. Yahya için "es-Seyyiden" lakâbı kullanılmıştır). O hiçbir zaman şarap veya başka bir içki içmeyecektir. Ve ana karnından Ruhu'l-Kuds ile dolu olacaktır. Ve İsrailoğullarından birçok kişiyi tanrıları olan Hüdavend'e döndürecektir. Ve İliyâh (Hz. İlyas)'ın ruh ve kuvvetiyle önünden gidecektir. Böylece, babaların kalplerini evlâtlarına döndürmeye ve itaatsizlik edenlerin, doğru yolda olanları takip etmelerini temin etmeye, ve Hüdâvend için hazır ve atak bir millet meydana getirmeye çalışacaktır."

"Zekeriyya, senin söylediklerine nasıl inanayım? Çünkü ben ihtiyarım ve karım da ihtiyardır. Melek dedi ki, ben Cebrail'im, ben Allah'ın huzurunda bulunurum ve seninle konuşmak ve sana müjde vermek üzere buraya gönderildim. Ve bak, söylediklerim gerçekleşinceye kadar susacaksın ve konuşmayacaksın. Çünkü, zamanı gelince gerçekleşecek olan söylediklerime sen inanmadın. (Bu ifade Kuran-ı Kerim'dekinden farklıdır. Kur'ân-ı Kerim bunu bir işaret ve alâmet addederken İncil bir ceza olduğunu belirtiyor. Ayrıca, Kuran-ı Kerim'de Hz. Zekeriyya'nın sadece üç gün konuşmamasından bahsedilirken, İncil'de, Hz. Zekeriyya'nın, Hz. Yahya'nın doğumuna kadar dilsiz kaldığı kaydedilmiştir). Ve halk Zekeriyya'nın yolunu bekliyordu ve Kurbangâh'ta niçin bu kadar uzun müddet kaldığını merak ediyordu. Sonra Zekeriyya dışarı çıkınca kimse ile konuşmadı. Halk da kendisinin Kurbangâh'ta bir rüya gördüğünü ve dili tutulduğunu sandı. Zekeriyya konuşamaz halde idi ve sadece işaretlerle meramını anlatıyordu." (Luke, Bölüm: 1, âyet: 5-22).

9- Arada, Yüce Allah'ın emriyle Hz. Yahya'nın doğup büyüdüğü ve erginlik çağına eriştiğine ilişkin teferruat anlatılmamıştır. Burada ise, büyüdükten sonra hangi iş yaptığı belirtilmiştir. Yani, bir tek cümle ile kendisine vaaz ve tebliğ vazifesi verildiği beyan olunmuştur. Kendisine peygamberlik pâyesi verildiği ve Tevrat'a göre İsrailoğullarını doğru yola çağırma vazifesi tevdi edildiği kaydedilmiştir.

10- Bu kelime, "hüküm" yani, karar verme kabiliyeti, içtihâd ve dinî konularda fikrini açıklama yetkisi olarak da tercüme edilebilir.

11- Burada kullanılan asıl kelime "hanan"dır, ki anne sevgisiyle eşanlamdadır. Yani, Hz. Yahya'nın kalbinde ümmeti için bir anne gibi sevgi ve şefkat duyguları yaratıldı.

وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ
يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ

14-15- Ebeveynine itaatkârdı. Serkeş ve isyankâr değildi. Ona, doğduğu, öldüğü ve diri olarak ba's olunduğu günde Allah'ın selâmı olsun.[12]

Açıklamalar

12- İncil'in çeşitli ciltlerinde Hz. Yahya (a.s.)'nın şahsiyeti ve sireti hakkında yazılmış olanları şöyle özetleyebiliriz: Böylece, Âl-i İmran ve Meryem sûrelerinde yapılan işaretlerin anlaşılması da kolaylaşacaktır:

Luke (Lucas)'in ifadesine göre, Hz. Yahya (John), Hz. İsa'dan 6 ay büyüktü. Hz. Yahya ile Hz. İsa'nın anneleri akraba idiler. Hz. Yahya 30 yaşında iken kendisine peygamberlik verildi. Yohanna'nın rivâyetine göre, Hz. Yahya, Ürdün'de vaaz ve tebliğe başladı. Kendisi şöyle derdi: "Ben Allah'ın yolunu takip edin diyen, çölde bağıran bir kişinin sesiyim" (Yohanna, John: 1: 23).

Mark (Marcus) diyor ki, Hz. Yahya, günahkârların günahını çıkarırdı, günahkârların hem vücudu, hem ruhunun temizlenmesi için kendilerini kutsardı. Yahudiyye ile Kudüs'ten birçok kişi kendisine tabi olmuşlardı. Hz. Yahya bunları kutsardı (takdis ederdi). (Mark: 1: 4-5). Bundan dolayıdır ki, kendisine, "John, The Baptis" (Takdis Eden Yahya) lakâbı verilmiştir. İsrailoğulları umumiyetle onun peygamberliğini kabul etmişti (Mathew, 21: 26). Hz. İsa (a.s.) ise şöyle derdi: "Kadınlardan doğanlar arasında Takdis Eden Yahya'dan daha büyük yoktur." (Mathew, 11: 11)

Hz. Yahya, deve tüyünden yapılmış elbise giyer ve deri kemeri takardı. Yiyecekleri çekirge ve orman balıydı. (Mathew, 3: 4). Mütevazi ve fakir bir hayat yaşardı ve insanlara şöyle derdi: "Tövbe edin, çünkü Göğün hakimiyetinin günü yaklaşmıştır" (Mathew, 3: 2) Bu sözler, Hz. İsa'nın peygamberliğine bir işaretti. Herkesin namaz ve oruç vazifelerini yerine getirmelerini isterdi. (Mathew, 9: 14, Luke, 23, Luke: 11: 1). Telkinlerinden biri şuydu: "İki gömleği olan, hiçbir gömleği olmayana versin, yiyeceği olan da aynı şeyi yapsın." Gümrükçüler, "Ya ustâd, biz ne yapalım" deyince şöyle derdi: "Hakkınız olandan fazlasını istemeyin." Askerler, "Ya Nebi, bize ne dersiniz?" diye sorunca, derdi ki: "Kimseye zulüm etmeyin kimseden haksız olarak bir şey almayın ve maaşınızdan tasarruf edin" (Luke, 3: 10-14). İsrailoğullarının kötü niyetli ve kötü huylu ulemâsı, firisîleri ve saddukîleri takdis edilmek üzere kendisine geldiklerinde şu cevabı aldılar: "Ey yılanın evlâtları, gelen azaptan korkmanızı kim öğütledi? Sanmayın ki, Abraham babanızdı.

Şimdi ağaçların köklerinde balta duruyor. İyi meyve vermeyen ağaç kesiliyor ve ateşe veriliyor." (Mathew: 3: 7-10).

Hz. Yahya'nın vaaz ve tebliğ yaptığı memleketin hâkimi, Roma kültürünün esiri olan Yahudi Herod Antipas idi. Kendisi, kardeşi Philip'in karısı Herodiyas'ı sarayına almıştı. Hz. Yahya bu ahlâk dışı harekete karşı ses çıkarınca hapse atıldı. Fakat Herod Antipas, Hz. Yahya'nın temiz şahsiyeti ve üstün ahlâkından haberdardı ve kendisine hürmet ederdi. Ayrıca, halk arasındaki büyük nüfuzundan da korkardı, fakat, Herodiyas, Hz. Yahya'nın çabaları sonucu halk arasında ahlâkî değerlerin yükseleceğini ve dolayısıyla, kendisi ve kendi gibi diğer "yüksek mevkili insanların" rezil olacağının farkındaydı. Onun için, canına kasdetti. Nihayet, Herod'un doğum günü dolayısıyla düzenlenen şenlikte, kötü ameline ulaşmak için iyi bir fırsat hazırladı. Şenlik ile ilgili olarak sarayda yapılan törenler sırasında kızı dansederek herkesi ve özellikle Herod'u mestetti. Herod coşku içinde, "haydi kızım, ne istersen sana vereyim" dedi. Bunun üzerine kız annesine giderek, "ne isteyim, anne?" dedi. Fahişe ve ahlâksız annesi de, "kızım, Yahya'nın başını isterim de" dedi. Dansöz kız isteğini Herod'a açıkladı ve "Bana Takdis Eden Yahya'nın başının bir tepside getirilmesini emir verin" dedi. Herod bunu duyunca hayli üzüldü, fakat bir kerre söz vermişti, ayrıca sevgilisinin kızının isteği de geri çevrilemezdi. Binaenaleyh, derhal zindandan Hz. Yahya'nın kesik başını getirtti ve bir tepside dansöz kıza sundu. (Bk: Mathew, 14: 3-12, Mark: 6: 1-29, Luke, 3: 19-20).

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ
إِذِ انتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِن
دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا
سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا
﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾
قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾

16-20- (Ey Resûlüm) Kitap'ta Meryem'i zikret.[13] Hani o, âilesinden ayrılıp şark tarafındaki bir yere çekilmişti.[14] Sonra onların önünde bir perde çekmişti. Ona ruhumuzu (Cebrail) gönderdik de, kendisine düzgün bir insan şeklinde göründü. Meryem, Ona: "Eğer Allah'tan korkanlardan isen, senden Allah'a sığınırım" dedi. Melek: "Sana temiz bir erkek evlât vermek için Rabbinin gönderdiği bir elçiyim" dedi. Meryem, "nasıl olur da benim oğlum olur? Bana bir beşer eli dokunmamıştır. Ve ben iffetsiz de değilim" dedi.

Açıklamalar

13- Karşılaştır: Tefhim-ül Kur'ân, Âl-i İmran, dipnot: 42, 55, en-Nisa, dipnot: 190-191).

14- Âl-i İmran sûresinde, Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'in Kudüs'te bir köşede ibadete çekildiği ve Hz. Yahya'nın onu kendi himayesine aldığı beyan edilmiştir. Yukarıdaki sûrede ise, Hz. Meryem'in ibadete çekildiği ve i'tikâf ettiği yerin Kudüs'ün doğu kesiminde olduğu açıklanmıştır. Hz. Meryem, âdet olduğu üzere i'tikâf ederken perde çekmişti ki, halkın gözünden ırak olabilsin. Bazı müfessirler bu ifadeyi İncil'in ifadesiyle denkleştirmek maksadıyla Kudüs'ün doğusundaki yer olarak Nasıra'yı göstermişlerdir. Bu tahmin yanlıştır. Zira, Nasıra, Kudüs'ün doğusunda değil, kuzeyinde bulunuyor.

قَالَ كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهٗٓ اٰيَةً
لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا وَكَانَ اَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ
بِهٖ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾

21-22- Melek: "Söylediğin gibisin.[15] Fakat Rabbin: "Bu bana göre kolaydır. Zira onu tarafımızdan bir âyet ve rahmet kılacağız. Bu, hükmolunmuş bir emirdir, buyuruyor" dedi. Meryem İsa'ya hamile kaldı. Ve âilesinden uzak bir yere çekildi.[16]

Açıklamalar

15- Yukarıda 6 nolu dipnotta işaret ettiğimiz gibi, Hz. Meryem'in şaşkınlığını belirtmesinden sonra, Meleğin, "söylediğin gibisin" demesi, bir insanın Hz. Meryem ile temas edeceği ve ondan bir erkek çocuğu meydana geleceği anlamına gelmez. Aksine, bir isanın kendisine

dokunmamasına rağmen bir erkek çocuğu doğuracağını açıklaması anlamına gelir. Yukarıda Hz. Zekeriyya'nın da aynı şekilde hayretini belirttiğini görmüştük, ve o zaman da melek benzeri bir cevap vermişti. Her iki yerde de anlam aynıdır. Yani, şartlar her ne kadar elverişsiz olursa olsun, Cenab-ı Allah'ın kudreti her şeyi yapabilir. Aynı şekilde Zariyat sûresinin 28-30. âyetlerinde melek, Hz. İbrahim'e bir oğlu olacağı müjdesini verirken, Hz. Sare kendisinin yaşlı ve kısır olduğunu ve bir çocuk doğuracak kabiliyete sahip olmadığını belirtince melek yine "öyle olacak" der. Yani demek ki, yaşlı ve kısır olmasına rağmen bebeği olacağı ifade olunmuştur. Zâten bu ifade'yi başka türlü anlamak mümkün değildir. Yani, "öyle olacak" demekle, Hz. Meryem'in bir erkek ile ilişkisi olup bebeği olacağı anlamını çıkarmaya çalışırsak, "Allah'ın bu bana göre kolaydır" demesinin hiçbir anlamı kalmaz. Çünkü burada asıl ağırlık, Allah'ın kuvvet ve kudretine verilmiş ve imkânsız olanları mümkün kıldığına işaret edilmiştir. Zâten Hz. İsa'nın doğuşu başlı başına bir mucize idi ve Cenab-ı Allah, onu halkına öyle sunmak istiyordu.

16- Yukarıdaki âyette zikredilen "uzak yer", Beytelhem'dir. Hz. Meryem'in oraya gitmesi gayet tabiiydi. Meryem, İsrailoğullarının en kutsal âilesine mensup olup Kudüs'te kendisini Allah'ın ibadetine adadığı bir sırada birden bire hamile kalmıştı. Böyle bir durumda, ibadet ettiği yerde kalmaya devam etmesi, bu arada hamileliğinin de belirlenmesi halinde, sadece onun âilesi değil, bütün millet onun hayatını çekilmez hale getireceklerdi. Bu sebeple, Hz. Meryem, bu zor imtihandan başarıyla geçebilmek için hücresini terkedip Beytelhem'e gitti. Böylece, hamilelik müddeti sona erinceye kadar insanlar tarafından lânetlenmekten ve aşağılanmaktan kurtulacaktı. Bu olay, başlı başına, Hz. İsa'nın babasız doğduğunun büyük bir delilidir. Eğer her şey normal olsaydı, kendisi evli olup, kocasının çocuğuna hamile kalsaydı, evini barkını, koca evini, memleketini, kısacası, her şeyini bırakıp çocuğunu doğurmak üzere uzak bir yere gitmesi gerekmezdi.

فَأَجَآءَهَا ٱلْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ قَالَتْ
يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًا ﴿٢٣﴾ فَنَادَىٰهَا مِن

تَحْتَهَآ اَلَّا تَحْزَنِيْ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزِّيْٓ
اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾
فَكُلِيْ وَاشْرَبِيْ وَقَرِّيْ عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا ۙ
فَقُوْلِيْٓ اِنِّيْ نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾

23-26- Doğum sancısı ona kuru bir hurma ağacının yanında geldi. "Keşke bundan önce öleydim de şimdiye kadar unutulmuş olaydım" dedi.[17] Altında biri nidâ ederek: "Mahzun olma. Rabbin senin alt yanına bir dere akıttı. Hurma ağacının dalını kendine doğru silkele. Üzerine lezzetli taze hurma dökülecektir. Artık ye, iç gözün aydın olsun. İnsanlardan birini gördüğün zaman: "Ben Allah'a oruç adadım. Onun için bugün hiç kimseye söz söylemeyeceğim"[18] de.

Açıklamalar

17- Burada Hazreti Meryem (a.s.)'in, içinde bulunduğu zor şartları da gözden geçirmeliyiz. Âyetlerin sonunda söylediği sözler bu durumun vehametini gözümüzün önüne getirmektedir. Hz. Meryem bu sözleri, doğum sancısının şiddeti yüzünden söylememişti. Asıl korktuğu, Allah'ın onun için hazırladığı sınavı başaramamasıydı. Hamileliğini nasıl olsa başarıyla tamamlamıştı. Şimdi bundan sonra doğacak çocuğun durumu önemliydi. Doğacak çocuk ne olacaktı? Onun doğumu nasıl izah edilecekti? Hz. Meryem'i kaygılandıran mesele işte buydu. Bu âyette melek, Meryem'i, "mahzun olma" diyerek teselli etmektedir. Bu sözler duruma daha da açıklık getirmektedir. Evli bir kadın çocuk doğururken ne kadar sancı çekerse çeksin, onun mahzun veya üzgün olmasına gerek yoktur.

18- Yani, Hz. Meryem'e denilmek isteniyor ki, "çocuk hakkında senin herhangi bir söz söylemene gerek yoktur. Onun doğumuna kim itiraz ederse Biz ona cevap vermeye hazırız." (Bilindiği gibi, İsrailoğullarında konuşma orucu tutma geleneği vardı). Bu sözler de Hz. Meryem'in asıl telaşının ne olduğunu gösteriyor. Ayrıca, evli bir kızın ilk çocuğunu doğururken konuşma orucu tutmanın ne gereği olabilir?

فَأَتَتْ بِهِۦ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۥ ۖ قَالُوا۟ يَٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا
فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَٰٓأُخْتَ هَٰرُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ ٱمْرَأَ سَوْءٍ وَمَا
كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾

27-28- Meryem kucağında İsa olduğu halde kavmine geldi. Onlar: "Ey Meryem, sen acaip bir şey yapmışsın. Ey Harun'un kızkardeşi,[19] senin baban fena adam değildi. Anan da iffetsiz[19A] değildi" dediler.

Açıklamalar

19- Bu sözlerin iki anlamı olabilir. (1) Burada belirtildiği gibi, Hz. Meryem'in Harun adında bir kardeşi olduğunu kabul etmeliyiz. (2) Arapça deyimlerine göre bunlardan, "Harun sülâlesinin kızı" anlamalıyız. Zira, Arapça'da bu tür deyimler çok meşhurdur. Meselâ, Muzar kabilesinin bir ferdine, "ey Muzar'ın kardeşi" veya Hamdan kabilesinin ferdine "ey Hamdan'ın kardeşi" denilebilir. İlk anlamın lehinde, bazı rivâyetleri gösterebiliriz ki, bunlarda Resûlullah (s.a.v.) aynı sözler kullanmıştır. İkinci anlamı tercih etmemizin sebebi ise, yer ve mevkinin bunu gerektirdiğini söyleyebiliriz. Hem olayın şekli, hem Müslim, Nesaî ve Tirmizi gibi hadis kitaplarında kullanılan ifadeler, ikinci ihtimâlin daha kuvvetli olduğunu gösteriyor. Nitekim, Hz. Mugire (r.a.) tarafından nakledilen hadise göre Necrânlı Hıristiyanlar, Kur'ân-ı Kerim'de, Harun'un, Hz. Meryem'in kardeşi olduğu ifadesine itiraz ettiler. Hıristiyanlar, Hz. Harun'un, Meryem'den yüzlerce sene evvel yaşamış olduğunu söyleyince Hz. Mugire kendilerine herhangi bir cevap veremedi. Hz. Mugire bu olayı Resûlullah (s.a.v.)'a anlatınca, Hz. Peygamber (s.a.v.) de dedi ki: "Sen neden İsrailoğullarının, kendi isimlerini geçmişteki büyük peygamber ve sâlih kişilerin adlarına göre koyduklarını söylemedin?" Demek ki, Hz. Meryem'in, peygamber olan Hz. Harun ile herhangi bir ilgisi yoktu. Ayrıca, Resûlullah'ın ifadesinden de Hz. Meryem'in, Harun'un kız kardeşi değil, Harun âilesinin bir ferdi olduğu anlamı çıkıyor.

19A- Hz. İsa'nın mucizevî bir şekilde doğduğunu kabul etme-

yenler acaba, Hz. Meryem'in bebeğini kucağında alıp evine dönünce bütün milletin kendisine neden hücum ettiğini, sövüp lânetlendiğini söyleyebilirler mi?

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ
كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ۝ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ
وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۝ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي
بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ۝ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ
يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ۝

29-32- Bunun üzerine Meryem ona (İsa'ya) işaret etti. Kavmi: "Biz beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?" dedi.[20] Çocuk (isa) "Ben, Allah'ın kuluyum. O bana kitap verdi. Ve beni peygamber yaptı." "Beni her nerede olursam mübarek kıldı. Hayatta olduğum müddetçe bana namazı ve zekâtı emretti." "Beni anneme hayırlı ve hürmetkâr kılıp[20A] zorba bir bedbaht yapmadı."

Açıklamalar

20- Kur'ân-ı Kerim'i kendi, sözde "bilimsel" görüşlerine göre tefsir etmeye, ama aslında tahrif etmeye uğraşan kimselere göre, Hz. Meryem ile kavmi arasındaki bu münakaşa Hz. İsa'nın bebeklik değil, delikanlılık çağında yapılmış ve İsrailoğullarının yaşlı başlı mensupları güya şöyle demişlerdir: "Biz dünkü çocuk (yani hayli genç) ile ne konuşalım?" Fakat Kuran-ı Kerim'in âyetlerinin siyak ve sibakını gören herkes anlayacaktır ki, bu saçma tevil, sadece gerçekleşmiş olan bir mucizeden kurtulmak için yapılmıştır. Bu tür itirazlarda ve tevillerde bulunanlar, Hz. Meryem'in kavminin kendisine saldırması ve hakaret yağdırmasının gerçek sebebini, şart ve zamanını görmezlikten geliyorlar. Kavmi, babasız bir çocuğun doğması üzerine öfkesini ancak olay taze iken belirtebilirdi. Hz. İsa'nın gençliğinde böyle bir münakaşanın yapılmasının anlamı yoktur. Sûrenin, bu olaydan hemen önceki ve sonraki âyetlerinde de durum açıklık kazanmış oluyor. Ayrıca Âl-i İmran sûresinin 46. ve Maide sûresinin 110. âyetleri de Hz. İsâ'nın gençliğin-

de değil, beşikte bebek iken konuştuğunu bütün açıklığıyla ifade etmiştir. Bu âyetlerin ilkinde, melek Hz. Meryem'e bir çocuğunun olacağını müjdelerken, bu çocuğun beşikte konuşacağını söyler. İkinci âyette ise, Cenab-ı Allah Hz. İsa ile kelâm ederken kendisinin beşikte ve yetişkin iken konuştuğunu hatırlatır.

20A- Burada, "beni anne ve babama hayırlı" değil, sadece "anneme hayırlı ve hürmetkâr" deyimi kullanılmıştır. Bu da, Hz. İsa'nın babasının olmadığının başka bir delilidir. Bunun dışında, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa'dan söz edilirken hiçbir zaman babasının adı verilmemiş, aksine umumiyetle "İbn Meryem" (Meryem oğlu) olduğu ifade olunmuştur.

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ
وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ
يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾

33-34- "Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak ba's olunacağım gün de Allah'ın selâmeti benim üzerimedir." dedi.[21] İşte hakkında ihtilâf eyledikleri Meryem oğlu İsa'ya dair Allah sözü budur.

Açıklamalar

21- İşte Hz. İsa'nın varlığıyla İsrailoğullarına sunulan "âyet" veya mucize buydu. Cenab-ı Allah (c.c.), İsrailoğullarının kötü amel ve günahlarından dolayı kendilerini ibret verici şekilde cezalandırmadan önce bütün delillerini ortaya koymak istiyordu. Bu amaçla, Harûn sülâlesinin temiz ve dindar bir kızı, Kudüs'te Hz. Zekeriyya'nın öğrencisi olarak dua ve ibadette iken bakire olmasına rağmen Hz. İsa'ya gebe kaldı. Böylece, Meryem bu çocuğuyla halkın önüne çıkınca büyük bir heyecan fırtınası esecekti ve herkesin dikkatini celbedecekti. Nitekim, beklendiği gibi, herkes, heyecan, merak ve öfke içinde Hz. Meryem'e hücum edip etrafını sarınca, Allah yeni doğan bebeği konuşturdu ki, bu bebek büyüyüp peygamberlik mertebesine yükselince, pek çok kişi, bebek iken konuştuğuna şahit olduklarını belirterek ona

ve Allah'ına itaat edebilsinler. Fakat, buna rağmen İsrailoğulları cehâlet, dalâlet ve inatçılıklarını sürdürdükleri için kendilerine eşi görülmemiş bir ceza verilecekti. (Tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân,Âli İmran sûresi, dipnot: 44,53; en Nisa sûresi, dipnot: 212-213; cilt 3, el-Enbiya, dipnot: 88-90, el-Mü'minun, dipnot: 43).

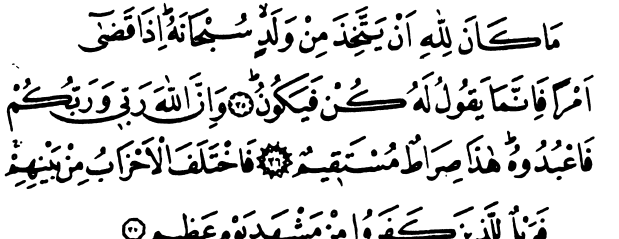
مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ
أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ
فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾

35-37- Allah'a evlâd edinmek lâyık değildir. O (çocuk edinmekten) münezzehtir. O, bir iş dileyince ona sadece "ol" der, o da olur.[22] Muhakkak ki, Allah benim de sizin de Rabbinizdir. O halde O'na ibadet ediniz. Doğru yol budur.[23] Sonra fırkalar[24] aralarında ihtilâf ettiler. Görecekleri büyük günün (kıyamet) şiddetli azabı o kâfirleredir.

Açıklamalar

22- Buraya kadar Hıristiyanlara anlatılmak istenen husus, Hz. İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğu yolundaki akidelerinin yanlış olduğunu belirtmektir. Nasıl ki, Hz. Yahya'nın mucizevî bir şekilde doğması, kendisini Allah'ın oğlu kılmıyordu, Hz. İsa'nın doğumu da Allah'ın evlâdı olduğu için bir delil teşkil etmez. Hıristiyanların rivâyetlerinde de gerek Hz. Yahya gerekse Hz. İsa'nın mucizevî bir biçimde doğdukları kaydedilmiştir. Nitekim, Luke İncilinde, her iki peygamber'in olağanüstü bir biçimde doğdukları Kuran-ı Kerim'de olduğu gibi, bir arada ifade edilmiştir. Fakat, Hıristiyanların saçmalığına bakın ki, aynı şekilde doğan bir peygamberin Allah'ın kulu olduğunu ve diğerinin Allah'ın oğlu olduğunu belirtiyorlar.

23- Burada Hıristiyanlara deniliyor ki, Hz. İsa (a.s.) da diğer bütün peygamberler gibi aynı mesaj ve dâvet ile gelmişti. Hz. İsa (a.s.), halkı tek bir Allah'a ibadet etmekten başka bir şeye çağırmamıştı. Ne

var ki, Hıristiyanlar Hz. İsa'ya bağlılıklarını abarttıkça abarttılar ve onu Allah'ın oğlu ve tanrılıkta ortak yapıverdiler. Hz. İsa'nın öğretilerinde böyle bir şey yoktu. (Daha çok tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Âl-i İmran sûresi, dipnot: 68, Maide sûresi, dipnot: 100-101, 130, ez-Zuhrûf, dipnot: 57-58).

24- Yani, Hıristiyanların çeşitli mezhepleri.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ
يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾
وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

38-40- Onlar huzurumuza gelecekleri gün neler işitip neler görecekler! Fakat zâlimler o gün apaçık bir sapıklık içindedirler. (Habibim) Onları hasret çekecekleri günde Allah'ın hükmünün sadır olmasıyla korkut. Onlar bundan gafildirler. Ve iman etmezler. Şüphesiz biz, arza ve onun üstünde bulunan kimselere varis olacağız. Onların tamamı bize döndürüleceklerdir.[25]

Açıklamalar

25- Hıristiyanlara duyurulmak üzere nâzil olunan hutbe burada son buluyor. Bu hutbenin asıl hitabet ve ehemmiyeti ancak bu sûrenin başında anlattığımız tarihî olaylar göz önünde bulundurulduğu takdirde tam manasıyla anlaşılmış olacaktır. Bilindiği gibi, bu sûre, Mekke'nin mazlûm Müslümanları, bir Hıristiyan ülkeye sığınmak üzere yola çıktıkları sırada inmişti. Ve indirilmesinin amacı, yeni ülkede Hz. İsa hakkında Müslümanların akidesi mevzuu bahis olunca bu "resmî bildiri"yi Hıristiyanlara duyurmaktı. Bu vak'a gösteriyor ki, İslâmiyet, şartlar ne olursa olsun, temel inanç ve kuralları konusunda hiçbir kimseye en ufak bir taviz verilmemesini emretmiştir. Sonra, imanlarını korumak amacıyla Hıristiyan bir memlekete göçeden bir avuç Müslümanın cesaret ve dirâyetine hayret etmemek elimizde değildir. Bu Müslümanlar tam Kral Necâşi'nin sarayında, bütün nedimleri kendilerini sınır dışı

etmek üzere rüşvet alıp hasımâne bir tavır içinde iken hiç korkmadan Allah'ın sözlerini eksiksiz tekrarladılar. Hıristiyanlığın bu temel inançlarıyla ilgili İslâmiyetin bu açık seçik yorumu üzerine, Necâşi'nin sinirlenip Müslümanları Kureyşli kasaplara birer kurbanlık koyun gibi devretmesi işten bile değildi. Ama, ne var ki, Müslümanlar bütün bu tehlikeleri göze aldılar ve hak kelimesini söylemekten zerre kadar çekinmediler.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرٰهِيمَ ۚ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾
إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنكَ
شَيْئًا ﴿٤٢﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي
أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ
كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ
مِّنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ
عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرٰهِيمُ ۖ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

41-46- Kitap'ta İbrahim'i zikret.[26] O sıdkı bütün bir peygamberdi. Bir vakit babasına: "Ey babam, niçin işitmez, görmez ve senden bir belâyı uzaklaştırmaya gücü yetmez şeylere tapıyorsun? Ey babam, bana, sana gelmeyen bir ilim gelmiştir. O halde bana uy ki, seni doğru yola hidâyet edeyim. Ey babam, Şeytan'a tapma.[27] Çünkü şeytan Rahman'a asi olmuştur. Ey babam, korkarım ki, Rahman tarafından sana bir azab gelir de, şeytana dost olmuş olursun" dediğinde Babası, "Ey İbrahim, Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer bundan vazgeçmezsen seni taşa tutarım. Uzun bir müddet yanımdan defolup git" dedi.

Açıklamalar

26- Burada konuşmanın yönü Mekkeli kâfirlere çevriliyor. O Mekkeli kâfirler ki, oğulları, kardeşleri ve diğer yakın akrabaları ve arkadaşlarını, Allah'a inanmak ve itaat etmek suçu yüzünden yurtlarını terketmeye mecbur etmişlerdi. Aynı şekilde Hz. İbrahim'i babası, kardeşleri ve diğer yakınları yurt ve âilesini terketmeye mecbur etmişlerdi.

Bundan dolayıdır ki, burada, Kureyşlilerin en büyüklerinden biri saydıkları, ve soyundan geldikleriyle iftihar ettikleri Hz. İbrahim'in hikâyesinin dile getirilmesi daha uygun görülmüştür.

27- Gerçi Hz. İbrahim'in babası ve kavmi putlara taparlardı ve fiilen Şeytan'a tapmazlardı. Fakat burada Şeytan'a ibadet ettikleri ifade edilmek sûretiyle ona uydukları belirtilmek istenmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, ibadet veya tapma sadece fiilen ibadet etmek değildir ve birine yalnızca itaat etmek de ibadet derecesinde sayılmaktadır. Bununla beraber, şeytan gibi, bazı insanlar tarafından tel'in edilmesine rağmen, onun dümen suyuna gitmek de ona ibadet etmek anlamındadır. (Ayrıca bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-Kehf sûresi, dipnot: 49-50).

قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ ۖ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴿٤٧﴾
وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَأَدْعُوا۟ رَبِّى عَسَىٰٓ أَلَّآ أَكُونَ
بِدُعَآءِ رَبِّى شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا ٱعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ وَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾
وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾
وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ مُوسَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾

47-51- İbrahim: "Allah'ın selâmeti senin üzerine olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim.[27A] Çünkü O bana duamın kabulünü va'detmiştir." Sizden ve Allah'tan başka taptıklarınızdan ayrılıyorum. Ve Rabbime dua ediyorum. Umulur ki, O'na dua sayesinde bedbaht olmam" dedi. Vakta ki, İbrahim onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından ayrıldı, biz ona İshak ve Yakub'u ihsan ettik. Her birini de peygamber yaptık. Onlara rahmetimizden ihsan eyledik.[28] Onlara yüksek bir sadakat dili de verdik. Kitapta Musa'yı da zikret. O ihlâs sahibi idi.[29] Ve gönderilmiş bir peygamberdi.[30]

Açıklamalar

27A- Açıklama için bk: Tefhim-ül Kur'ân, et-Tevbe sûresi, dipnot: 112.

28- Bu, sadece evlerini ve barklarını terk edip başka bir memlekete hicrete mecbur olan Müslümanlar için bir tesellidir. Muhacirlere deniliyor ki: "Nasıl ki, Hz. İbrahim (a.s.) âilesi ve yurdundan ayrıldıktan sonra perişan olmadı ve aksine şan ve şöhreti her tarafa yayıldı, siz de zarar görmeyecek, aksine Mekkeli kâfirlerin düşünemeyeceği kadar büyük mevki ve takdire nail olacaksınız."

29- Burada kullanılan asıl kelime "muhlas"tır, yahi hâlis edilmiş olan. Yani, Hz. Musa (a.s.) Cenab-ı Allah tarafından temiz ve nezih olarak yetiştirilmişti.

30- "Resûl'ün sözlük anlamı, "gönderilmiş"tir. Bu bakımdan Arapça'da bu kelime, haberci, elçi, sefir, temsilci, vekil ve mesaj getirip götüren kişi için kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelime ya Yüce Allah tarafından özel bir görevle gönderilmiş olan melekler, ya da kullarına kelâmını ve mesajını iletmek üzere vazifelendirilmiş ve gönderilmiş olan insanlar için kullanılmıştır.

"Nebi" kelimesinin anlamı konusunda dil bilimciler arasında bazı ihtilaflar vardır. Bazıları, bunun "naba" (haber) kelimesinden türediğini belirtirler. Bu bakımdan "nebi", "haberci" veya "haber veren" mânâsını taşır. Bazılarına göre bunun kökü, yükseklik anlamına gelen "nebû"dur. Bu bakımdan, "nebi"nin anlamı, "yüksek mevkili" ve "mümtâz kişi" olabilir. Ezherî, Kesaî'den bir üçüncü söz de nakletmiştir. Kendisine göre, "nebi" kelimesi, "tarikat" veya "yol" manasına gelen "neb'î" kelimesinden kaynaklanmıştır. Demek ki, "nebi", Allah'a giden bir "yol" veya "vasıta"dır.

Bu bakımdan, bir kişiye "Resûl Nebi" demek, ya "Yüce peygamber", ya "Allah tarafından haber veren peygamber" ya da, "Allah'a, yol gösteren peygamber" demek olabilir.

Kur'ân-ı Kerim'de "resûl" ve "nebi" kelimeleri eş anlamda kullanılmıştır. Nitekim, aynı kişiye bazan "nebi" bazan da "resûl" denilmiştir ve bazan da "resûl-nebi" denilmiştir. Ama bazan da, nebi ve resûl kelimeleri öyle kullanılmıştır ki, bunlarla peygamberlerin mevki, makam ve vazifeleri arasında belli bir fark ortaya çıksın. Meselâ, el-Hacc sûresinin 4. rük'unda şöyle buyurulmuştur: "Biz, sizden evvel herhangi bir resûl veya nebi göndermedik, ama..." Bu sözler, nebi ile resûl kelimeleri arasında anlam bakımından az da olsa, bir fark oldu-

ğunu ve bunların birer ıstılâh olarak kullanıldığını gösteriyor. Ne var ki, ortada katî deliller bulunmadığı için hiçbir kimse nebi ile resûl'ün hüviyeti ve statüsü arasında kesinkes bir fark belirleyememiştir. Olsa olsa, biz şöyle bir ifade kullanabiliriz: "Resûl" kelimesi, "nebi"ye göre daha içten ve özeldir. Yani, her resûl, nebi olabilir, ama her nebi resûl olamaz. Başka bir deyimle, peygamberler arasında "resûl" olarak adlandırılanlar, daha yüksek mevki, makam, ehemmiyet ve hürmeti haiz peygamberlerdir. Bu görüşümüz, İmam Ahmed'in, Hz. Ebu Ümâme'ye ve Hz. Hakam'ın Hz. Ebu Zer'e atfen naklettikleri hadis ile de doğrulanmış oluyor. Bu hadise göre, Resûlullah'a (s.a.v.) bir soru sorulduğunda kendisi resullerin sayısının 313 veya 315 ve peygamberlerin sayısının 124 bin olduğunu buyurdu. Gerçi bu hadis'in kaynakları zayıftır, ama birçok kaynaktan aynı hadis'in rivâyet edilmesi bu zaafı önemli ölçüde gideriyor.

وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ
رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ
صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ
وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ
حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا
إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

52-58- Biz O'na Tûr'un sağ tarafında nidâ eyledik.[31] Ve onu necat bulanlardan olarak kendimize yaklaştırdık.[32] Ve rahmetimizle ona kardeşi Harun'u bir peygamber olarak ihsan eyledik. Kitap'ta İsmail'i de an. O, va'dinde sâdık ve resûl-nebi (gönderilmiş) bir peygamberdi. Ehline namaz ve zekâtla

emrederdi. Ve Rabbinin yanında makbul idi. Kitapta İdris'i de an.[33] O sadık bir peygamberdi. Biz onu yüce bir mevkiye yükselttik.[34] İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerden ve Âdem'in zürriyetinden, Nuh ile beraber gemiye bindirdiklerimizden, İbrahim ile İsrail'in zürriyetinden, hidâyet edip mümtaz kıldığımız kimselerdendirler. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.

Açıklamalar

31- Tûr dağının sağ tarafından, doğu eteği kastedilmiştir. Hz. Musa (a.s.) Medyen'den Mısır'a giderken, Tûr dağının güneyinde bulunan yoldan geçtiği için güneyden kendisini gören bir kişi, dağın doğusunda doğu ve sol'unda batı yönünü görmüş olacaktı. Bu bakımdan Hz. Musa (a.s.)'nın bulunduğu semte göre Tûr'un sağ tarafından kendisine seslendiği ifade edilmiştir. Yoksa, bir dağın sağ veya sol yanının bulunmadığı bilinen bir gerçektir.

32- Açıklama için bk: "Tefhim-ül Kur'ân", en-Nisa sûresi, dipnot: 206.

33- Hz. İdris (a.s.)'in kimliği hakkında bazı ihtilâflar vardır. Bazılarına göre kendisi, İsrailoğullarının bir peygamberiydi. Ama din uleması ve tarihçilerin çoğu, Hz. İdris (a.s.)'in, Hz. Nûh (a.s.)'dan da önce yaşamış olan bir peygamber olduğunu belirtiyorlar. Hz. İdris'in kimliği, âilesi, memleketi, kökeni ve geçmişinin tesbitinde yardımcı olacak herhangi bir hadis de Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bize ulaşmamıştır. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de yapılan kısa bir işaretten, kendisinin Hz. Nûh'dan önce dünyaya gelmiş olduğu anlaşılıyor. Çünkü daha sonraki âyette yukarıda adları geçen peygamberlerin, Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve İsrailoğullarının soylarından geldiği kaydedilmiştir. Hz. Yahya, Hz. İsa ve Hz. Musa (a.s.)'nın İsrailoğullarından olduğunda bir şüphe yoktur. Hz. İsmail, Hz. İshâk, ve Hz. Yakub (a.s.) da Hz. İbrahim'in soyundandırlar. Hz. İbrahim (a.s.)'in kendisi ise Hz. Nûh'un evlâtlarındandır. Bundan sonra sadece Hz. İdris (a.s.) kalıyor ki, kendisinin Hz. Âdem'in soyundan olduğunu söyleyebiliriz.

Müfessirler, Kitab-ı Mukaddes'te "Enoch" adıyla geçen kişinin, Hz. İdris (a.s.) olduğu konusunda birleşmişlerdir. Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlar şöyledir: "Ve Enoch 65 yaşında iken Metvesleh (Matuslih) doğdu ve Metvesleh'in doğumundan sonra 300 sene Enoch Hüdâ (Tanrı) ile

yürüdü... Ve o kayboldu, çünkü Allah onu kaldırdı (yükseltti)". (Doğum Kitabı, Bölüm: V, âyet: 21-24).

Talmûd'da yer alan İsrailli rivâyetlerde Hz. İdris (a.s.)'in kimliği ve yaşantısı hakkında biraz ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu rivâyetlere göre, Hz. Nûh'dan önce Âdem oğullarında kavga ve bölünme meydana gelince, Allah'ın melekleri, insanlardan uzak sofu gibi bir hayat yaşamakta olan Enoch'a şöyle seslendiler: "Ey Enoch, kalk, çekildiğin köşenden çık ve yeryüzündeki insanlar arasına karış ve onların takip etmeleri gereken yolu kendilerine göster ve yapmaları gereken amelleri göster." Enoch bu ilâhi emri alınca dışarıya çıktı ve insanları toplayarak yer yer va'z ve telkinlerde bulunmaya başladı. İnsanlar da ona itaat ederek Allah'a kulluk etmeye başladılar. Ench 353 yıl insan ırkına hâkim oldu. Onun hakimiyeti adalete ve doğruluğa dayanıyordu. Hakimiyeti süresince de her tarafa Allah'ın rahmeti yağdı. (Bk. The Talmud Selections, s. 18-21).

34- Bunun basit manası, Yüce Allah'ın Hz. İdris (a.s.)'e yüksek bir mevki, yani şan ve şöhret ihsan etmiş olmasıdır. Ne var ki, İsrailli rivâyetlerin etkisiyle bizde de Hz. İdris'in, Allah tarafından göğe kaldırıldığı rivâyeti meşhur olmuştur. Halbuki, Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İdris'in sadece kaybolduğu, zira Allah'ın kendisini "yükselttiği (kaldırdığı)" belirtilmiştir. Fakat Talmud'da bu hususta uzun bir hikâye anlatılmıştır ki, bu hikâye şu sözlerle sona eriyor: "Enoch bir hortum (kasırga)la atlı ateş arabasına bindi ve sonra göğe yükseltildi."

فَخَلَفَ مِنْ
بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوٰتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ
غَيًّا ۝ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ
وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ۝ جَنّٰتِ عَدْنِ ۟ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ
بِالْغَيْبِ ۚ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ۝

59-61- Bunlardan sonra arkalarından öyle bir nesil geldi ki, namazı bırakıp[35] şehvetlerine daldılar.[36] Onlar da Cehennem'in en derin yerini bulacak-

lardır. Ancak tövbe edip iman ile sâlih amel işleyenler Cennet'e girerler. Ve haksızlığa da uğratılmazlar. Rahman'ın kullarına gıyaben va'dettiği[37] Adn (Aden) cennetlerine gireceklerdir. Muhakakk O'nun va'di yerine gelecektir.

Açıklamalar

35- Yani, namaz kılmayı bıraktılar ya da namazları ihmal etmeye başladılar. Bu, her ümmetin çöküşüne doğru ilk adımdır. Namaz, bir mü'minin Allah ile diri, canlı ve pratik bir biçimde gece-gündüz devam eden en yakın bağlantısıdır. Namaz, bir mü'mini, Allah'ın ipinden koparmaz, aksine sımsıkı bağlar. Ne var ki, bu bağlantı kopunca insanlar Allah'tan uzaklaştıkça uzaklaşırlar. Öyle ki, insanların Allah ile bedensel bağlantıları şöyle dursun, ruhsal ve zihinsel bağları bile kopmuş olur. Onun için, Cenab-ı Allah burada bir temel prensibi açıklamış ve geçmişte bütün ümmetlerin maddi, manevi ve ahlâkî çöküntüsünün ilk önce namazı bırakmaları veya ihmal etmeleriyle başladığını ifade etmiştir.

36- Ahlâksızlık veya şehvete düşkünlük, Allah ile bağlantının kopmasının tabii bir neticesidir. Namaz'dan uzaklaşınca kullar Allah'tan da uzaklaşmaya başlarlar. Bundan sonra Allah'tan gittikçe daha az korkarlar taa ki, hiç korkmaz olurlar. Diğer taraftan, Allah'tan ipini koparan bir kişi, Allah'ın yasakladığı veya nefret ettiği illetlere bulaşmaya başlar. Değer ölçülerini kaybeder, bütün kötülükler iyi ve hoş olmaya başlar ve bu arada, bunları benimsedikçe ahlâkı ve karakteri sıfıra iner.

37- Yani, Cenab-ı Allah bu tür cennetler için gizli bir takım vaadlerde bulunmuştur.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ۖ
وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ
عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۖ لَهُ مَا بَيْنَ
أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

62-64- O Cennetlerde selâmdan başka, boş bir söz işitmezler.[38] Ve orada onlara sabah-akşam rızıkları vardır. İşte bu Cennettir ki, kullarımızdan muttakî olanları ona varis kılarız[39]. Biz melekler, ancak rabbinin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve her tarafımızda ne varsa O'nundur. Rabbin unutucu değildir.

Açıklamalar

38- Burada kullanılan "selâm" kelimesinin anlamı, ayıp ve kötülükten yoksun sözdür. Yani, bunun karşılığı "hayır" ve "iyi" sözdür. Cennet'te insanın sahip olduğu nimetlerden biri işte bu hayır ve iyi sözdür. Yani, cennettekiler hiçbir zaman kötü, çirkin, boş müstehcen ve adî sözler işitmeyeceklerdir. Cennet'in genel havası son derece temiz ve nezih olacaktır. Orada herkes kibar, efendi, mütevazi, terbiyeli, kültürlü ve ölçülü olacaktır. Orada yaşayanlar küfür, fuhuşât, müstehcen şarkı ve türkü, gürültü ve diğer her türlü kötü söz ve hareketlerden kurtulacaklardır. Cennette herkes iyi ve yararlı sözler dinleyecektir. Bu güzel ortamın değerini ancak temiz duygu ve zevklere sahip kültürlü bir kişi anlayabilir. Zira, kötü ve ahlâksız bir çevrede yaşamanın ne büyük bir işkence olduğunu ancak böyle kişiler anlayabilirler.

39- Bütün bu paragraf, bir konunun bitiminden sonra başka bir konuya geçildiği sırada kullanılan birkaç sözden ibarettir. Konuşma tarzından anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve arkadaşlarının son derece güç şartlarda uzun bir süre yaşadıklarından sonra Meryem sûresi indi. Gerek Hz. Peygamber, gerekse sahabeler uzun bir süre vahy'in gelmesini beklediler, ki hem teselli bulsunlar hem takip edecekleri yolu öğrensinler. Ne var ki, vahyin gelişi geciktikçe mustarip oldu ve sabırsızlaştılar. İşte bu sırada Hz. Cebrail (a.s.) diğer meleklerin refaketinde geldi ve duruma en uygun olan fermân-ı ilâhi'yi okudu. Ama bu fermânı okumadan önce Allahu Teâlâ'nın emriyle, kendisinin uzunca bir süre gelmeyişinden dolayı özür diledi ve Allah tarafından Müslümanlara teselli ve sabır türünden sözler söyledi. Sadece bu konuşma tarzı değil, çeşitli hadisler de bu görüşümüzü doğruluyor (Bk: İbn Cerir, İbn Kesir ve Sahibi Ruhu'l-Meânî).

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ
لِعِبَادَتِهٖ هَلْ تَعْلَمُ لَهٗ سَمِيًّا ۝ وَيَقُوْلُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ
لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا ۝ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ
مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ۝ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيٰطِيْنَ
ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ۝ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ
كُلِّ شِيْعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ۝

65-69- O göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. O halde, O'na kulluk et. Ve ibadetinde sebat et.[40] Hiç O'nun ismini taşıyan birini bilir misin?[41] İnsan: "Ben öldükten sonra diri olarak mezardan çıkar mıyım?" der. Düşünmez mi ki, biz onu daha önce yarattık, halbuki o hiçbir şey değildi. Rabbin hakkı için, biz onları da, şeytanları da, mahşerde toplayacağız.[42] Ve sonra Cehennem'in etrafına dizüstü sürünerek getiririz. Sonra, her takımdan Allah'a en fazla asî olanı[43] ayırıp (Cehennem'e) atacağız.

Açıklamalar

40- Yani, Allah'a kuluk yolunda sağlam adımlarla yürü ve bu yolda ne kadar zorluk ve engellerle karşılaşılırsa karşılaşılsın, sabrını kaybetme ve hiçbir sarsıntı gösterme. Eğer, Cenab-ı Allah'ın yardımı ve tesellisinde bir gecikme olursa da ümidin kırılmasın; bir itaatkâr ve uysal kul olarak irâdesine ve takdirine boyun eğ ve bütün azim ve kararlılığınla bir kul ve bir peygamber olarak sana düşen görevini yerine getirmeye çalış.

41- Burada kullanılan asıl kelime "sama'i" dir ki, sözlük anlamı "adaş"tır. Fakat ıstılâh olarak şöyle diyebiliriz: Allah bir ilâhtır, ama senin bildiğin aynı kuvvete ve kudrete sahip başka bir ilâh var mıdır? Eğer yoksa, ve çok iyi biliyorsun ki, yoktur, o zaman tek Allah'a itat ve ibadet etmeden başka bir çare var mıdır?

42- Yani, şeytanların köle ve uşakları. Bu adamlar şeytanlara

uyup onların gösterdiği yoldan gidiyor, her şeyin bu dünyada olup bittiğine, öbür dünya diye bir şey olmadığına inanıyorlar. Bu âsi insanlar öbür dünyada herhangi bir muhasebe yapılmayacağına da inanıyorlar.

43- Yani, her âsi grup veya toplumun elebaşı ve liderleri.

ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ
بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ
رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ
فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾
وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَن
كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَٰنُ مَدًّا ۚ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا
مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ
مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ
وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾

70-76- Sonra onlardan Cehennem'e girmeye lâyık olanları biz daha iyi biliriz. Sizden hiç biriniz istisna edilmeksizin Cehennem'e uğrayacaktır.[44] Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra ittika edenleri ondan kurtaracağız. Zâlimleri ise orada dizüstü bırakacağız. Kendilerine apaçık âyetlerimiz okunduğunda inkâr edenler, "iki fırkadan hangisi makam itibarı ile daha hayırlı, topluluk yönünden daha güzeldir" diye mü'minlere sorarlar.[45] Biz, onlardan evvel nice asır (halkını) helâk ettik, ki onlar mal ve gösterişçe daha güzeldiler. De ki: "Delâlette olana Allah uzun ömürle mühlet verir. Nihayet va'd olundukları azabı veya kıyameti gördüklerinde kimin yerinin kötü ve taraftarı zayıf olanın kim olduğunu bilecekler. Allah hidayete nail olanla-

rın feyzini artırır.[46] Ve bâki olan sâlih ameller Rabbinin katında sevapça ve akıbetçe daha hayırlıdır.

Açıklamalar

44- Burada kullanılan asıl Arapça kelimenin anlamı, "cehennem'e vâsıl olacaksınız veya varmış olacaksınızdır." Ama bazı rivâyetler'de "Cehennem'e girmiş olacaksınızdır" diye de ifade olunmuştur. Ama, bu rivâyetler zayıf olup doğrudan Hazreti Peygamber'e kadar varamıyorlar. Ayrıca, böyle bir ifade veya telâkki, Kur'ân-ı Kerim ve sayısız hadislerin, mü'minlerin ve sâlihlerin Cehennem'e girmeyecekleri yolundaki açık seçik ifadelere de aykırıdır. Bundan ancak şöyle bir mânâ çıkarabiliriz: Cehennem'in yanından herkes geçecektir. Ama daha sonraki âyette de belirtildiği gibi, iyi, temiz ve sâlih kişiler bundan kurtulacaklardır ve sadece zâlimler içine gireceklerdir.

45- Yani, onların ölçüsü maddi refah ve ikbâldi. Kim daha çok zengin ve gösterişli bir hayat sürüyorsa, o kendisinin doğru yolda olduğunu sanıyordu. Yani, doğru yoldan saptıkları takdirde bu nimetlere haiz olmayacaklarını düşünüyorlardı. Buna karşı, Müslümanların maddi yönden daha mağdur ve sıkıntı içinde olduklarını ve dolayısıyla yanlış yolda olduklarını sanıyorlardı. Tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Kehf sûresi dipnot: 37, 38.

46- Yani, her zor durumda ve sınav ânında Yüce Allah onlara doğru karar verme kabiliyetini veriyor ve doğru yolda yürümelerini sağlıyor.

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى كَفَرَ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطَّلَعَ
ٱلْغَيْبَ أَمِ ٱتَّخَذَ عِندَ ٱلرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا ۖ سَنَكْتُبُ مَا
يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُۥ مِنَ ٱلْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُۥ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا
﴿٨٠﴾ وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لِّيَكُونَ لَهُمْ عِزًّا
﴿٨١﴾ كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ
ضِدًّا ﴿٨٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّآ أَرْسَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ
تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾

77-82- Şu, âyetlerimizi inkâr edeni ve "bana âhirette mal ve evlât verilecektir" diyen kişiyi gördün mü?[47] O gayba mı müttali oldu? Yoksa rahman olan Allah'ın nezdinden bir ahit mi aldı? Hayır, biz, onun söylediğini yazarız[48] ve ona azabı arttırırız. Söylediği şeylere biz mirasçı olacağız ve o bize yalnız gelecektir. Müşrikler, kendilerine şeref ve izzet olsun diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler.[49] Hayır, şeref ve izzet olmaz. O mabûdları onların ibadetlerini inkâr eder[50] ve onlara hasım olacaklar.

Açıklamalar

47- Yani, böyle bir adam, "benim doğru yoldan saptığımı ve ahlâksız olduğumu nasıl söyleyebilirsin? Beni Allah'ın azabından niye korkutuyorsun? Benimle kendi durumunu mukayese etmiyor musun? Baksana, ben bugün senden daha zengin ve mutluyum. Tanrının nimetleri bana yağıyor. Servetime bak, şöhretime bak, kuvvetime bak, kudretime bak. Benim evlâtlarıma bak. Benim Allah'ın gazabına uğradığımın herhangi bir belirtisi var mıdır?" gibi sözler söylerdi. Bu, tek bir kişinin sözleri değildi, aksine Mekke'nin bütün hatırı sayılır ve tanınmış kabile reisleri aynı hezeyânı söylerdi.

48- Yani, böyle bir kişinin suçlar listesine gurur ve kibirle ilgili sözleri eklenip kendisine gereken ceza verilecektir.

49- Arapça'da izzet kelimesi, "şeref" veya "itibar"dan çok daha kuvvetli ve geniş mânâ ihtiva eder. Kimse'nin kendisine yan bakmaya ve el kaldırmaya cesaret edemediği bir kişiye izzetli denir. Yani, bu kişinin yanında herkes titrer ve diz çöker.

50- Yani, bu çaresiz ve kuvvetsiz mabûdlar bizzat kendilerine tapanları suçlayacaklar ve diyecekler ki, "biz bu ahmaklara bize ibadet edin demiş miydik ki, bunlar bize taptılar. Bunda bizim zerre kadar suçumuz yoktur."

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا
۝ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ۝ وَنَسُوقُ
الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ۝ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ

إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ
الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَّقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ
يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَن دَعَوْا
لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنبَغِي لِلرَّحْمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِن كُلُّ مَن
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَّقَدْ أَحْصَاهُمْ
وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

83-95- Görmedin mi ki, biz şeytanları kâfirler üzerine göndeririz. Onları günaha teşvik edeler. O halde onlara karşı acele etme. Biz onların günahlarını sayıyoruz.[51] Muttakileri Rahman'a elçiler gibi topladığımız günde... Mücrimleri ise susuz olarak Cehennem'e sürdüğümüz gün. Şefaat etmeye ancak Allah indinde söz ve izin alanlar malik olacaktır.[52] Rahman, evlâd edindi dediler. (Onlara de ki:) "şüphesiz siz çok çirkin bir şey söylediniz." Az kalsın, gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp yere düşecek. Allah'a çocuk isnad etmelerinden. Halbuki, O Rahman'a evlâd edinmek asla yakışmaz. Göklerde ve yerde olan herkes, Rahman'a ancak kul olarak gelecektir. Yemin olsun ki, O bunları kuşatmış ve saymıştır. Onların hepsi kıyamet günü tek başına geleceklerdir.

Açıklamalar

51- Demek ki, onların zulüm ve işkencelerine karşı sabırlı davranın. Onların son ânı gelmiş ve hak ettikleri cezayı bulacaklardır. Allah'ın verdiği mühlet dolmak üzeredir ve azabı her an patlayabilir.

52- Bu âyetin bir anlamı şudur: Ancak müsaade almış olan hakkında şefaat yapılabilir. İkinci anlamı da şudur: Ancak izin almış olan biri başkası için şefaatte bulunabilir. Âyetin ifadesi bu her iki anlam için müsaittir. Yukarıdaki âyette geçen Allah kelimesi Arapça aslında "Rahman" olarak kaydedilmiştir. Rahman'dan izin almanın anlamı şu olabilir. Dünyada Allah'a iman edip O'nun yakın kulları arasına giren ve O'nun rahmetini kazanmış olan bir kişi şefaata lâyıktır ve ancak onun lehinde şefaat yapılabilir. Demek ki, insanların kendilerine göre

şefaatçı bulmaları hiç önemli değildir. Önemli olan, Allah'ın kimi şefaate lâyık görmesi ve kime şefaatçı olma izni vermesidir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا
يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ
أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

96-98- İman edip sâlih amel işleyenlere Rahman, bir sevgi verecektir.[53] Kur'ân'ı, senin lisanınla kolaylaştırdık ki, onunla muttakileri tebşir ve inatçıları inzar edesin. Biz onlardan evvel ne kadar asırlar (halkını) helâk ettik. Onlardan birini hissediyor musun? Yahut onlardan bir ses işitiyor musun?

Açıklamalar

53- Yani bugün mü'minler Mekke'nin sokaklarında alaya alınıyor ve perişan ediliyorlar. Ama bu durum fazla sürmeyecektir. Bu iyi ve temiz insanların sâlih amel ve yüksek ahlâk ve fedâkarlıkları sebebiyle, Allah'ın rıza ve takdirini kazanmaları günü fazla uzak değildir. Bu temiz insanlar sadece Allah'ın değil, bütün iyiliksever insanların sevgi ve saygılarını kazanacaklardır. Kalpler onlar için çarpmaya başlayacak, herkes, onlara hayran olacaktır. Fısk-ı fücûr, gösteriş ve kibir, yalan ve sahtekârlık üzerinde kurulan tahakküm, baskı ve zulüm boyunları eğdirse bile, kalpleri kazanamayacaktır. Buna karşılık sadakat, doğruluk, dürüstlük, ihlâs, ahlâk ve fazilet ve Allah'ın gösterdiği doğru yol gereğince yapılan çalışma, çaba, fedakârlık ve örnek dirayet ve erdemliğin, kalpleri fethetmesi muhakkaktır. Kısacası, yalancının mumu yatsıya kadar yanacak, sonra doğruluk ve dürüstlük kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

TÂHÂ SÛRESİ

İniş Tarihi: Tâhâ sûresi ile Meryem sûresinin iniş tarihi hemen hemen aynıdır. Bu sûre, Müslümanların Habeşistan'a hicretleri sırasında ya da daha sonra inmiş olabilir. Ama, bu sûrenin, Hz. Ömer (r.a.)'in İslâm'ı kabul etmesinden önce indiği kesindir.

Hz. Ömer (r.a.)'in İslâm'ı kabul etmesinin en meşhur ve muteber rivâyeti şöyledir: Hz. Ömer (r.a.) meseleyi kökünden halletmek ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmek maksadıyla evden çıkınca yolda bir kişiden, önce kendi âilesini hizaya getirmesi gerektiğini, zira eniştesi ve kız kardeşinin yeni dine girdiklerini öğrendi. Bunu duyunca Hz. Ömer doğru kız kardeşinin evine gitti. O sırada, Hz. Ömer'in kızkardeşi Fatma bint Hattab ile eniştesi Said bin Zeyd, Hz. Habbab bin Arat'tan bir şey öğrenmeye çalışıyorlardı. Ağabeyinin geldiğini görünce Hz. Fatma okumakta oldukları sahifeyi saklamaya çalıştı. Ama Hz. Ömer (r.a.) onların seslerini duymuştu ve neler okuduklarını öğrenmeye çalıştı. Eniştesi ve kız kardeşi direnince Hz. Ömer'in kafası kızdı; önce eniştesine yöneldi ve onu güzelce dövdü. Kızkardeşi, kocasını kurtarmaya kalkışınca ona da dayak attı ve başını yardı. Daha sonra eniştesi ve kız kardeşi dayanamayarak, "Evet Ömer, biz Müslüman olduk, sen ne istersen yap" dediler. Hz. Ömer, kızkardeşinin başından kan aktığını görünce biraz pişman olur gibi oldu, ve "peki, siz okuduğunuz şeyi bana gösterin" dedi. Kızkardeşi, önce okudukları sahifeyi yırtmayacağına dair söz aldı ve ancak yıkanıp temiz olduktan sonra ona dokunabileceğini söyledi. Hz. Ömer dediğini yaptı, yıkandı, temizlendi ve daha sonra sahifeyi alıp okumaya başladı. Sahifede Tâhâ sûresi yazılıydı. Bunu okurken, "vallahi, bu çok güzel bir kelâmdır" demekten kendini alamadı. Hz. Ömer'in bu sözlerini dinler dinlemez, daha önce ayak sesini duyunca bir köşeye saklanmış olan Hz. Hab-

bab bin Arat ortaya çıktı ve şöyle dedi: "Ey Ömer, öyle sanıyorum ki, Resûlullah (s.a.v.)'ın duasının gerçekleşme ânı gelmiştir. Çünkü, ben Resûlullah (s.a.v.)'ın, dün böyle dua ettiğini duydum: 'Ya Rabb, Ebu'l-Hakem bin Hişâm (Ebû Cehil) veya Ömer bin Hattab vasıtasıyla İslâm'ı teyid et' Onun için, ey Ömer gel, Allah'a gel" Bu sözler Hz. Ömer (r.a.) üzerinde beklenen etkiyi yaptı ve kendisi o ân Hz. Habbab ile beraber Hz. Peygamber'in huzuruna gidip İslâm'ı kabul etti. Bu olay, Habeşistan'a hicretten kısa bir süre sonra vuku bulmuştu.

Ana Fikir ve İşlenen Diğer Mevzular: Sûre, az çok şu sözlerle başlıyor: Ey Muhammed, Biz bu Kur'ân-ı, seni durup dururken bir belâya veya âfete sokmak için indirmedik. Senden, taşlardan ve kayalardan süt pınarı fışkırtılması istenmemiştir. Senden, lâf dinlemek istemeyenlere zorla lâf dinletmek arzu edilmemiştir. Senden inatçı insanların kalplerinde iman kıvılcımı çıkarılması talep edilmemiştir. Kur'ân-ı Kerim sadece bir nasihat ve hatırlatmadır ki, bununla kulların kalplerinde Allah'ın korkusu doğsun. Bu ilâhi kelâm, Allah'ın pençesinden kurtulmak isteyenlerin doğru yolu bulmalarında yardımcı olmak üzere indirilmiştir. Bu, yerin ve göğün hâkiminin kelâmıdır. Ulûhiyet ve ululuk Allah'tan başka kimsenin harcı değildir. Bir kimse ister inansın, ister inanmasın, bunlar birer gerçektir.

Bu sözlerden hemen sonra Hz. Musa (a.s.)'nın kıssasına geçilmiştir. Görünüşte, bu sadece bir masal havasında anlatılan bir kıssadır ve o zamanki şartlara en ufak bir işaret edilmemiştir. Ama, aklı başında olan bir kişi satır aralarını inceleyecek olursa, bu kıssa ile ne anlatılmak istendiğini çok iyi anlayabilir. Çünkü, bu masalın anlatıldığı ortam, Mekkelilere kendiliğinden bazı ders ve ibretler vermiş oluyor. Fakat, bu dersler sıralanmadan, bazı noktaların açıklanması yerinde olacaktır. Şunu hemen belirtelim ki, Hz. Musa (a.s.) Arabistan'da gerek yahudilerin çok sayıda bulunmaları, gerekse, ilim, kültür ve ticaret alanında Araplara üstünlüğü sebebiyle, çok iyi tanınan ve hatırı sayılan peygamberlerden biriydi. Ayrıca, Roma, Bizans ve Habeşistan imparatorluklarındaki hıristiyanların etkisiyle de, Hz. Musa, Allah'ın peygamberi olarak tanınıyordu. Şimdi gelelim, bu kıssada Mekkelilere verilen nasihat ve derslere ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1) Cenab-ı Allah, herhangi bir kişiye peygamberliği resmi bir törenle vermez. Bunun için şa'şâalı bir merasim yapmaz, herkesi topla-

yarak "filanca kişiyi bugünden itibaren peygamber yaptım" demez. Bunun için ne duyuru yapılır, ne de davul zurna çalınır. Peygamberlik kime verilmişse genellikle gizlilik içinde verilmiştir. Hz. Musa'ya peygamberlik de gizlilik içinde ve sâde bir şekilde verilmişti. O bakımdan, Tâhâ sûresinde Mekkeli kâfirlere deniliyor ki, "siz Hz. Muhammed'in peygamber oluşuna niçin şaşırıyorsunuz. Bunun için davul zurna mı çalınacaktı? Gökte ve yerde duyurusu mu yapılacaktı? Melekler gidip herkese, aman dikkat, Muhammed bugünden itibaren Allah'ın resûlü olmuştur, kendisine itaat edin, yoksa başlarınıza gelecekleri siz bilirsiniz, mi diyeceklerdi? Diğer peygamberlerin nübüvveti için böyle bir duyuru yapıldığına hiç şahit oldunuz mu?

2) Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın bugün vaaz ettiği şeyler (yani, tevhid ve ahiret), Hz. Musa (a.s.)'nın peygamberlik pâyesine yükseldiği zaman da öğretilmişti.

3) Nasıl ki, bugün Muhammed Mustafa (s.a.v.) herhangi bir maddi ve askeri güç olmaksızın tek başına Kureyş'in önüne çıkıp kendilerini Hakka davet ediyor, Hz. Musa (a.s.) da tek başına ve yanına kimseyi almadan Fir'avn gibi devrinin en zâlim, kâhir, câbir ve heybetli hükümdârına karşı hak kelimesi söylemekten çekinmemişti. O'nun yanında herhangi bir ordu veya güçlü bir topluluk yoktu. Yüce Allah'ın hikmeti işte böyledir. O, Medyen'den Mısır'a gitmekte olan bir yolcuyu seçiyor ve diyor ki, "ey kulum, ben seni bugünden itibaren nebi yaptım, şimdi git ve çağın en heybetli hükümdârına meydan oku ve hak sözünü söyle." Bu iş için ona sadece kardeşini yardımcı ve refâkatçı olarak gönderdi. Piyâde veya süvâri birlikleri yollamadı.

4) Mekkeli kâfir ve müşriklerin bugün Hz. Peygamber'e karşı kullandıkları fitne, fesad, hile, desise, baskı, zulüm ve işkence gibi silahların belki de daha büyükleri Fir'avn tarafından Hz. Musa'ya karşı kullanılmıştı. Şimdi, kendi gözlerinizle görün, bu silahlar geri tepmedi mi, Allah'ın kulu ve peygamberi gâlip gelmedi mi? Allah'ın tek ve çaresiz Resûlüne karşı Fir'avn'ın ordusu, silah ve araç gereçleri neye yaradı? Burada Mekkeli Müslümanlara da bir nebze teseli verilmiş, kendi çaresizlik ve yalnızlıklarına mukabil Kureyş'in şan ve debdebesinden yılmamaları istenmiştir. Galibiyet nihayet Allah'ın ipine sımsıkı sarılmış olanların oluyor. Burada ayrıca, Müslümanlara Mısırlı sihirbazların durumu da misal olarak gösterilmiş, ve hakikatın bütün açıklığıyla or-

taya çıkmasından hemen sonra Allah'a iman ettikleri ve bundan böyle Fir'avn'ın intikam alacağı korkusunu da üzerlerinden attıkları ifade olunmuştur.

5) Sûrenin Hz. Musa'nın kıssasıyla ilgili olan bölümün sonunda İsrailoğullarının tarihine değinilerek, tanrı, tanrıça ve mabûdların ne kadar gülünç bir şekilde yaratıldığı, ve Allah'ın peygamberlerinin bu tür saçma ve iğrenç şeylere zerre kadar tahammül etmedikleri belirtilmiştir. Böylece, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in putperestlik ve şirk'e muhalefet etmekle, yeni ve tuhaf bir yol izlemediği de vurgulanmıştır.

Bu sûretle, Hz. Musa (a.s.)'nın kıssası anlatılarak, o sıralarda Hz. Peygamber ile Mekkeli Müslüman ve kâfirler arasındaki çetin mücadelenin muhtelif safhaları dile getirilmiştir. Bundan sonra kısa bir vaazla, bunun Kur'ân-ı Kerim'in sadece bir nasihat ve hatırlatması olduğu, Arapça olan bu kelâm'a Arapların dikkat etmesinin kendi menfaatlerine olduğu, dikkat etmemeleri halinde kötü bir sonla karşılaşacakları kaydedilmiştir.

Tâhâ sûresinde daha sonra Hz. Âdem (a.s.)'in hikâyesi anlatılmış ve Mekkeli kâfir ve müşriklerin takip ettikleri yolun aslında Şeytan'ın yolu olduğuna işaret edilmiştir. İnsan, kendi tabiatındaki zaafıyla Şeytan'a uyabilir; bu garip ve inanılması zor bir olay değildir. Ancak sağduyulu bir insan hatasını öğrendikten sonra ceddi olan Hz. Âdem gibi bunu açıkça itiraf etmeli, pişman olmalı, tövbe etmeli ve nihayet, Allah'a dönmelidir. Fakat hatayı kabul etmemek veya hatada ısrar etmek, hatta sürekli nasihatlara rağmen inat edercesine hatasına devam etmek, bir insanın oturduğu dalı kesmekten başka bir şey değildir. Herkes ektiğini biçecektir ve bu hususta kimse kimseye yardımcı olmayacaktır.

Sûrenin sonunda Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Müslümanların, Hakkı inkâr edenler konusunda acele etmemeleri ve sabırsızlık göstermemeleri tavsiye edilmiştir. İlâhi kanun, bir ümmet veya milletin küfr ve dalâleti üzerine hemen cezalandırılmasını gerektirmez, aksine düzelmesi ve doğru yola gelmesi için uzun bir mühlet verir. Onun için mü'minlere deniliyor ki, şartlar her ne kadar zor ve durum her ne kadar ümitsiz olursa olsun, sabrınızı yitirmeyin ve tebliğ ile telkinlerinize devam edin.

Bu arada, iman sahiplerinde sabır, tahammül, feragat, rıza, tevekkül kalenderlik, öz eleştiri, veya nefis muhasebesi ve azim gibi meziyetlerin iyice yerleşmesi için namaz ve ibâdetlerini hiç aksatmadan yapmaları emrolunmuştur. Çünkü, Hakk'a dâvet için bu meziyetlere büyük ihtiyaç vardır.

TÂHÂ SÛRESİ

(MEKKE'DE NAZİL OLMUŞTUR, 135 ÂYETTİR)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

طٰهٰ ﴿١﴾ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ﴿٢﴾ إِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَن
يَخْشَىٰ ﴿٣﴾ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَىٰ ﴿٤﴾
الرَّحْمَٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَىٰ ﴿٦﴾ وَإِن تَجْهَرْ
بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٧﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

1-7- Tâ, Hâ, Sana Kur'ân'ı zahmet çekesin diye indirmedik. Allah'tan korkan kimseye öğüt için.[1] Yeri ve yüksek gökleri yaratan tarafından tedricen indirdik. O Rahman, Arş'ı istilâ etti.[2] Göklerde, yerde, bu ikisinin arasında ve toprağın altında olan bütün şeyler O'nundur. Sesini yükseltsen de (yükseltmesen de bilir)[3] Çünkü, O gizliyi ve kalptekini de bilir.

Açıklamalar

1- Bu cümle, ilk cümlenin manasını açıklamış oluyor. Her iki cümle-

yi bir arada okuduğumuzda, Allahu Teâlâ'nın şöyle dediğini söyleyebiliriz: "Kur'ân'ı Kerim'i nâzil etmekle biz tuhaf veya inanılmaz bir iş yapmadık (Ey Habibim) senin işin, herkesi zorla iman sahibi yapmak değildir. Kalpleri imana kapalı olanları ne yaparsan yap, doğru yola getiremezsin. Bu kelâm sadece bir hatırlatmadır ve bunun gönderilmesinin maksadı, kalbinde azıcık Allah korkusu olanların uyanmalarını sağlamaktır. Allah'tan korkmayan ve Hak ile Bâtıl arasındaki farkı bilmek istemeyenlerle fazla uğraşma.

2- Yani, Cenab-ı Allah, bütün mahlûkatı yarattıktan sonra gidip bir köşeye çekilmemiştir, aksine yarattığı kâinatın bütün nizamına kendisi başkanlık ediyor. O, sadece Hâlik (yaradan) değil, aynı zamanda Hâkim ve Hükümdârdır.

3- Yani, size yapılan baskı ve zulüm ve iğrenç saldırı ve işkencelerden dolayı sizin yüksek sesle feryâd etmeniz gerekmez. Yüce Allah, sizlerin nasıl olduğu ve ne gibi bir devreden geçtiğini çok iyi biliyor. O, sizin yüreğinizdeki her sıkıntı ve sızının büsbütün farkındadır.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ لَهُ
الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ۞ وَهَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ مُوْسٰى ۝ اِذْ رَاٰ نَارًا
فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوْٓا اِنِّيْٓ اٰنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّيْٓ اٰتِيْكُمْ مِّنْهَا بِقَبَسٍ
اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ۝ فَلَمَّآ اَتٰىهَا نُوْدِيَ يٰمُوْسٰى ۝

8-11- O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. En güzel isimler O'nundur.[4] Sana Mûsa'nın haberi geldi mi? Mûsa bir ateş görmüştü[5] de âilesine: "Durun, bir ateş gördüm. Belki, ondan size bir kor getiririm, yahut onun yanında bir yol gösterici bulurum"[6] dedi. Ateşe vardığı zaman, "Ey Mûsa" diye çağırıldı.

Açıklamalar

4- Yani, Cenab-ı Allah en güzel sıfat ve hasletlere sahiptir.

5- Bu hikâye, Hz. Musa (a.s.)'nın birkaç yıl Medyen'de sürgün hayatı yaşadıktan sonra (Medyen'de evlenmiş olduğu) zevcesiyle Mısır'a dönüşüne rastlar. Bundan önceki vak'alar el-Kasas sûresinde anlatıl-

mıştır ki, özeti şöyledir: Hz. Musa (a.s.) kazaen bir Mısırlının ölümüne sebep olmuş ve bu yüzden kendisinin tutuklanma kaygısına kapılarak Mısır'dan Medyen'e sığınmıştı.

6- Öyle sanılıyor ki, bu gece vaktiydi ve kış mevsimiydi. Hz. Musa (a.s.) Sina yarımadasında, güney kesiminden geçiyordu. Uzaktan bir ateş görünce, çoluk çocuklarını soğuktan kurtarıp geceyi rahat geçirebilecek bir yer bulduğunu ya da hiç olmazsa oradan takip ettiği yol hakkında bilgi edinebileceğini sanmış olacaktır. Ama kim bilirdi ki, dünyada gidecek yolunu aramaya çalşırken peygamberlik makamına tâyin olunmuş olacaktır.

إِنِّيٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَٱخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ إِنَّكَ بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾

12- Şüphesiz ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar.[7] Zira sen mukaddes va'di olan "Tuva"dasın.[8]

Açıklamalar

7- Galiba bu yüzden, Yahudilerde ayakkabı giyip dua edilmesinin câiz olup olmaması şer'î bir mesele olup çıktı. Hz. Nebi-yi Kerîm (s.a.v.) bu sebepten dolayı ümmetine şu emri vermiştir: "Siz, Yahudilerin yaptıklarının aksini yapın. Zira, onlar ayakkabı veya mest giyip namaz kılmazlar" (Ebu Davud). Bu demek değildir ki, Müslümanlar mutlaka ayakkabı ve mestleriyle birlikte namaz kılsınlar. Mesele sadece şudur: Müslümanlar ayakkabı ve mestlerle namaz kılınmasını bir problem haline getirmesinler. Ayakkabı veya mestlerin giyinip giyinmemesi önemli değildir. Her iki şekilde de namaz kılınabilir ve ayakkabılar ile mestlerle namaz kılınamaz diye bir kural yoktur. Ebu Davud'da Hz. Amr bin Âs'ın bir rivâyetine göre, kendisi Resûlullah (s.a.v.)'ın her iki şekilde namaz kıldığını görmüştür. Müsned Ahmed ile Ebu Davud'da Ebu Said Hudrî (r.a.)'nin bir rivâyeti şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: "Sizlerden biri camiye girince ayakkabılarını ters çevirip baksın; eğer bir pislik varsa yere sürterek silsin ve bu ayakkabıları tekrar giyip namazını kılsın." Hz. Ebu Hureyre (r.a.)'nin rivâyetinde ise Resûlullah (s.a.v.)'ın sözleri şöyle nakledilmiştir: "Eğer sizlerden birinin ayakkabısı kirlenmişse onu temizlemek için toprak kâfidir." Hz. Ümmü Seleme

(r.a.)'nin rivâyetinde ise sözler şöyledir: "Eğer bir yerde pislik varsa, o yer, bir yerden bir yere gidilirken temizlenmiş olur." Bunca muteber rivâyetler sebebiyle İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Evzâî ve İshak bin Rahaviye gibi fakihler, ayakkabının, yerin toz topraklarından temiz olduğunda birleşmişlerdir. İmam Ahmed ile İmam Şafi'î'nin bir ifadesi de bu yöndedir. Ama, İmam Şafi'î'nin meşhur bir sözü bunun tam aksinedir. Galiba kendisi, namazın ayakkabıyla kılınmasının adâba aykırı olduğuna inanıyordu, ancak genellikle, ayakkabının yere sürtülerek temizlenemeeiğ görüşünde olduğu anlaşılmıştır. (Burada unutulmamalıdır ki, Mescid-i Nebevî'de yerde mucur ve çakıl taşları vardı ve hasırlar bile yoktu. Bu bakımdan bu hadis ve rivâyetlere dayanarak bir kişi, bugün yerlere halı ve hasırlar serilmiş camilere kirli ayakkabılarıyla girmek isterse elbette ki, doğru olmayacaktır. Fakat, çimde veya açık bir arazide namaz kılınırken ayakkabıyla namaz kılmak sakıncalı değildir. Bu bakımdan açık arazide bile cenaze namazı kılınırken ayakkabıların çıkarılmasında ısrar edenler aslında dinî vecibeleri bilmezler).

8- Genel kanı, "Tuva"nın, Hz. Musa'nın geçtiği vadinin adı olduğu yolundadır. Ama bazı müfessirler, bunu şöyle tarif etmeye çalışmışlardır: "Belli bir süre için mukaddes kılınan vadi."

وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿١٣﴾ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا
أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ
أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ﴿١٥﴾

13-14- Ben seni Peygamberliğe seçtim. Şimdi sana vahiy olunacak şeyleri dinle. Ben o Allah'ım ki, benden başka ilâh yoktur. Bana ibadet et. Ve beni anmak için namaz kıl.[9]

Açıklamalar

9- Burada namazın asıl gayesi ve faydasına işaret edilmiştir. Namazı kılan bir şahıs Allah'ı unutmaz ve O'ndan uzaklaşmaz. Dünyanın aldatıcı görüntüleri kendisini hakikatlerden uzaklaştırmasın, kimin kulu olduğunu unutturmasın ve kendisinin muhtar ve bağımsız olmadı-

ğını her zaman hatırlatsın. İşte bu gibi fikirlerin her zaman taze kalması ve kulların Allah ile olan bağlantısının koparılmamasının en büyük vasıtası namazdır, ki bu ibadet şekli, insanı her gün birkaç defa bu dünyanın meselelerinden ve gürültü ve patırtılarından uzaklaştırır.

Bazı müfessirler bu sözleri şöyle tercüme etmişlerdir: "Namaz kıl, ki ben seni hatırlayım." Nitekim bir başka yerde buna benzer bir ifade kullanılmıştır: "Beni hatırla ki, ben de seni hatırlayım."

Bu âyetin bir ikinci mefhumu da şu olabilir: Bir kişi namaz kılmayı unutmuşsa hatırladığı zaman kılsın. Bir hadis-i şerifte Hz. Enes'in rivâyeti şöyledir: "Bir kişi hangi vaktin namazını unutmuşsa, hatırladığı zaman kılsın. Bunun dışında başka bir kefâreti yoktur." (Buhari, Müslim, Ahmed). Benzeri bir rivâyet de Hz. Ebu Hureyre'ye aittir ki, Müslim, Ebu Davûd ve Nesaî v.s. tarafından naklolunmuştur. Ebu Katade (r.a.)'nin bir rivâyeti ise şöyledir: "Resûlullah'a soruldu, namaz vaktinde uyuyakalmışsak ne yapalım? Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: "Bunda bir kusur yoktur, kusur uyanık durumda olur. Onun için, sizden biri namazı unutmuş veya uyumuşsa, hatırladığında veya uyandığında o namazı kılsın." (Tirmizi, Nesa'î, Ebu Davûd).

فَلَا يَصُدَّنَّكَ
عَنْهَا مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ
بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهُشُّ
بِهَا عَلٰى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرٰى ﴿١٨﴾

15-18- Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onun vaktini kullardan gizliyorum ki, herkes yaptığı iş karşılığında cezalansın.[10] Ona iman etmeyen ve hevasına tabi olan kimseler seni ondan çevirmesin. Sonra helâk olursun. "Şu sağ elindeki nedir Ey Mûsa?".[11] Musa: "O benim asâmdır. Ona dayanırım. Onunla davarlarıma yaprak silkerim, onda benim başka hacetlerim de vardır" dedi.[12]

Açıklamalar

10- Tevhid'den sonra, her devirde peygamberlere açıklanan ve eğitilen ikinci önemli konu âhiret olmuştur. Burada sadece bu hakikat açıklanmamış, bunun çeşitli amaçlarına da ışık tutulmuştur. Kıyamette beklenen saat ve başka bir deyimle, âhiret, gelip çatacaktır ki, herkes dünyada işlediği amelin bedelini görsün. Bu sınav saati veya muhasebe zamanı gizli tutulmuştur ki, sınavın asıl maksadı ortadan kalkmasın. Akibetini düşünen bir kişi her zaman tetikte olacak ve her türlü kötülükler ve sapmalardan kurtulmaya çalışacaktır. Ama akıbetini veya âhiretini düşünmeyen bir kişi bu dünyada kendisini kaybeder ve kötülüklerine daldıkça dalar.

11- Bu sorunun bilgi edinmek amacıyla sorulmadığı ortadadır. Cenab-ı Allah Hz. Musa (a.s.)'nın elinde asâ olduğunu pek iyi biliyordu. Ayrıca, bunun ne işe yaradığının da farkında idi. Bu sorunun sorulmasının amacı, Hz. Musa (a.s.)'nın sahip olduğu asâ ve bunun yarattığı mucizeleri de iyi öğrenmesini sağlamaktır.

12- Hz. Musa (a.s.)'nın, cevap verirken sadece, "Ya Rabbim, bu bir asâdır" demesi kâfiydi. Ama, Hz. Musa'nın cevabının uzunluğu, hâlet-i ruhiyesini çok iyi bir şekilde ortaya koyuyor. Hepimiz biliyoruz ki, alelâde bir şahıs, kendisinden çok büyük bir şahsiyetle konuşma fırsatını bulunca, bu konuşmadan kendisinde iyi bir hatıra kalsın diye, sözünü mümkün olduğu kadar uzatmaya çalışıyor. Hz. Musa (a.s.) da işte bunu yapmaya çalışmıştır.

قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَىٰ
﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ
سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا
الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي
صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ﴿٢٧﴾

19-27- Allah: "Onu yere bırak" buyurdu. Mûsa asâyı bıraktı. Bir de ne görsün! O bir yılan olmuş koşuyor. Allah: "Onu al, korkma. Biz onu evvelki haline çevireceğiz." "Elini koynuna sok. Üzerinde hiçbir leke olmayarak beyaz çıkar.[13] Bu da, başka bir mûcizedir. Sana âyetlerimizin en büyüğünü göstermek için. Fir'avn'a git. Çünkü o azdı" dedi. Mûsa, "Ey Rabbim, göğsüme genişlik ver.[14] İşimi kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz ki."

Açıklamalar

13- Yani, güneş gibi parlayacaktır, ama sen bundan herhangi bir acı duymayacaksın. Kitab-ı Mukaddes'te "Yed-i Beyzâ" (Beyaz El) tamamıyla ayrı bir şekilde tarif edilmiştir ki, bazı müfessirlerimiz de bundan etkilenmiş ve yanlış tefsirde bulunmuşlardır. Kitab-ı Mukaddes'e göre, Hz. Musa (a.s.) koynundan elini çıkarınca, bütün eli, sedef veya cüzzam hastalığına kapılmış bir kişi gibi, bembeyazdı. Sonra elini tekrar koynuna sokunca eski şekline dönüştü. Talmud'da da bu mucizenin tabiri bu şekilde anlatılmış ve bunun hikmeti şöyle açıklanmıştır: Fir'avn, sedef hastasıydı, ama bunu gizli tutuyordu. Böyle bir durumda kendisine bu mucize sunuldu ve sedef veya cüzzam hastalığının nasıl ânında ortaya çıkıp kaybolduğu kanıtlanmış oldu. Ne var ki, insanın temizlik duygusu ve zevki, bir peygamberin sedef veya cüzzam gibi bir mucize ile bir hükümdâr'ın sarayına gönderilmesini hiç kabul etmez. Diğer tarafta, Fir'avn'ın sedef hastası olduğunu kabul etsek bile, "Beyaz El" mucizesi sadece kendisi için tesirli olabilirdi, saraydaki diğer kimseler için herangi bir şey ifade etmezdi.

Onun için, yukarıda yaptığımız tefsir daha doğrudur. Yani, Hz. Musa'nın eline öyle bir parlaklık verilmişti ki, herkesin gözü kamaşıyordu. Eski müfessirlerden çoğu bu tefsiri kabul etmişlerdir.

14- Yani, Hz. Musa (a.s.) demek istiyor ki, "Ya Rabbim, bu büyük görevi başarıyla yapabilmem için bana güç ver. Himmetimi ve cesaretimi arttır." Bilindiği gibi, Hz. Musa (a.s.)'ya imkânsız gibi görülen bir görev veriliyordu ve bunun için büyük yürekliliğe ihtiyacı vardı. Hz. Musa (a.s.) bu sebepten dolayı, kendisine azim, sabır, kuvvet, sebât, cür'et ve cesaret verilmesini rica ediyor.

يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَاجْعَل لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾

28-29- "Sözümü anlasınlar."[15] "Bana âilemden bir de vezir ver."

Açıklamalar

15- Kitab-ı Mukaddes'te bu sözlerin açıklaması şöyle yapılmıştır: Hz. Musa yalvardı: "Ey Hüdâvend, ben ne önce bir hatiptim ne şimdi bir hatibim, ne de bu kulunla yaptığın konuşmadan beri bir hatibim. Aksine, ben dura dura konuşurum, dilim de tutuktur." (İhrâç, 4: 10). Buna karşı Talmud'da daha uzun bir hikâye anlatılmıştır ki, özeti şöyledir: Hz. Musa (a.s.) çocukluğunda Fir'avn'ın evinde yetişirken bir gün Fir'avn'ın tacını kendi başına koydu. Bunun üzerine sarayda bir tartışma başladı, acaba çocuk bunu bilerek mi yapmıştı yoksa sadece çocuksu bir hareket mi yapmıştı. Nihayet, çocuğun önüne altın ve ateşin getirilmesine karar verildi. Her ikisi Hz. Musa (a.s.)'nın önüne getirildi; Hz. Musa (a.s.) da ateşi (mangal kömürünü) alıp kendi ağızına koyuverdi. Böylece, Hz. Musa'nın hayatı kurtulmuş oldu, ancak her zaman için kekeme oluverdi.

İsrailoğullarının rivâyetlerinde yer alan bu masal bizim tefsir ve tarih kitaplarına da geçmiştir. Ne var ki, aklıselim bunu kabul etmeye yanaşmıyor. Çünkü, çocuğun bir ân için mangal kömürünü ele aldığını farzetsek bile, elinin yanması üzerine mangal kömürünü oracıkta bırakması gerekmiyor muydu? Ateşin elini yakmasına rağmen kendi ağızına koymasını nasıl izah edebiliriz? Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesinden biz durumun biraz daha farklı olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, Hz. Musa (a.s.) kendisinde hitabet kabiliyeti olmadığından yakınıyordu. O zamana kadar herhangi bir konuşma yapma fırsatı bulamadığı için nübüvvet gibi ağır bir vazife üstlendikten sonra sık sık halka hitab etme fırsatı doğacağını ve bunu kendisinin beceremeyeceğinden endişe duyuyordu. Bundan dolayıdır ki, Hz. Musa (a.s.) Cenab-ı Allah'tan kendisine hitabet kabiliyeti vermesini, dilini çözmesini ve zihnini açmasını istedi. Zâten bir defasında Fir'avn, Hz. Musa'yı şu sözlerle alaya almaya çalışmıştı: "Ben, bu hakîrden ve söz söyleyemeyen adamdan daha hayırlı değil miyim?" (ez-Zuhruf: 52). Ve yine bu kusurundan dolayı, Hz. Musa, ağabeyi Hz. Harun'un kendisine yardımcı olmasını dilemişti. Nitekim, el-Kasas sûresinde şu sözlerine rastlanıyor: "Ağabeyim Harun benden daha iyi bir konuşmacıdır. Onu bana yardımcı olarak gönder." Daha sonradan öğrendiğimiz gibi, Hz. Musa (a.s.) bu eksikliğine tamamıyla hâkim olmuş ve çok güzel ve etkileyici konuşmalar yapmaya başlamıştı. Nitekim, hem Kur'ân'da hem Kitab-ı

Mukaddes'te daha sonraki döneme ait olan konuşmaları fesâhat ve belâgat'in çok güzel örnekleridir.

Zâten Yüce Allah'ın bir kekeme veya dili tutuk olan bir kişiyi peygamber yapması akıl ve mantığa aykırı bir şeydir. Peygamberler her zaman boy, pos, hareket, konuşma, tavır, şahsiyet ve kabiliyet bakımından seçkin kişi olmuşlardır. Dış ve iç güzelliğe sahip olmayan bir dini liderin başarı kazanması düşünülemez. Aybı herkesçe anlaşılan veya alay konusu olan alışkanlığa sahip olan bir kişi hiçbir zaman peygamber olmamıştır.

هٰرُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾
أَشْدُدْ بِهِۦٓ أَزْرِي ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِيٓ أَمْرِي ﴿٣٢﴾ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا
﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ
سُؤْلَكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰٓ ﴿٣٧﴾
إِذْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰٓ ﴿٣٨﴾ أَنِ ٱقْذِفِيهِ فِي ٱلتَّابُوتِ فَٱقْذِفِيهِ
فِي ٱلْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ ٱلْيَمُّ بِٱلسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّهُۥ
وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِيٓ ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِيٓ أُخْتُكَ
فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُۥ فَرَجَعْنَٰكَ إِلَىٰٓ أُمِّكَ كَيْ
تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ وَفَتَنَّٰكَ
فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِيٓ أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٠﴾

30-40- "Biraderim Harun'u.[16] Onunla arkamı kuvvetlendir. Onu işimde ortak kıl. Tâ ki, seni çok çok tesbih edelim. Ve seni çok çok zikredelim. Şüphesiz sen bizi hakkiyle görensin" dedi. Allah: "Ey Mûsa, istediğin sana verildi. And olsun, bir kerre daha sana lütûf ve ihsanda bulunmuştuk.[17] Hani, bir vakit, annene vahyolunan şeyi (şöyle) vahyettik: Onu tabuta koy ve tabutu da denize bırak. Deniz de onu sahile atsın. Onu hem bana düşman hem de kendine düşman olan biri alsın. Ve sana tarafımızdan bir sevgi verdik ki, nezaretimiz

altında iş göresin. Hani, kız kardeşin giderek: "Size bu çocuğa bakacak birisini buluvereyim mi?" dedi. Böylece seni tekrar annene verdik ki, gözü aydın olsun da kederlenmesin. Sen bir de adam öldürmüştün. Seni o gamdan kurtarmıştık. Seni çeşitli belâlarla imtihan etmiştik. Bu yüzden Medyen halkı içinde yıllarca kaldın. Sonra da takdirimizle geldin, ey Mûsa."

Açıklamalar

16- Kitab-ı Mukaddes'in rivâyetine göre Hz. Harun, Hz. Musa (a.s.)'dan üç yaş büyüktü. (İhraç, 7:7).

17- Bundan sonra, Cenab-ı Allah, Hz. Musa'ya, doğumundan beri kendisine bulunduğu ihsan ve verdiği nimetlerden bahsediyor. Bu konuda daha çok ayrıntılı bilgi el-Kasas sûresinde verilmiştir ve burada sadece kısa işaretlerde bulunulmuştur. Bunun maksadı, Hz. Musa (a.s.)'ya, bütün bunların, kendisinin belli bir maksat için doğduğu ve Allah'ın inâyetiyle yetiştiği ve nihayet kendisine verilen vazifeyi ifâ etmesi gerektiğini ifade etmektir.

اَلْهُدٰى ۞

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِيْ ﴿٤١﴾ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوْكَ بِاٰيٰتِيْ وَلَا تَنِيَا فِيْ
ذِكْرِيْ ﴿٤٢﴾ اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿٤٣﴾ فَقُوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا
لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَّفْرُطَ
عَلَيْنَآ اَوْ اَنْ يَّطْغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ اِنَّنِيْ مَعَكُمَآ اَسْمَعُ
وَاَرٰى ﴿٤٦﴾ فَاْتِيٰهُ فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ
وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنٰكَ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ ۭ وَالسَّلٰمُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ

41-47- "Ben seni kendim için seçtim. Sen ve kardeşin mucizelerimle git. İkiniz de beni anmaktan usanmayın. Fir'avn'a gidin. Çünkü o azdı. Ona nasihat dinlemesi veyahut korkması için yumuşak söyleyin."[18] Musa ve Harun:[18A] "Ey Rabbimiz, Bizim üzerimize şiddet göstermesinden, yahut aşırı gitmesinden korkuyoruz" dediler. Allah: "Korkmayın, ben sizinle beraberim. Ben her şeyi

işitir ve görürüm" buyurdu. Ona gidip deyin: "Biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını bizimle birlikte gönder. Onlara işkence etme. Biz sana Rabbinden bir mucize ile geldik. Selâm hidâyete tabi olanlara olsun."

Açıklamalar

18- Bir insanın doğru yola gelmesinin ancak iki şekli vardır: Ya vaaz ve telkinden etkilenerek, ya da kendi kötü sonunu düşünerek hidâyete varır. Burada, Fir'avn'a ilk önce efendice, kibarca ve yumuşakça davranılması istenmiştir. Bu yumuşak sözler fayda vermediği takdirde kendisini kötü bir son beklediği söylenecekti.

18A- Öyle sanılıyor ki, bu ilâhi emir, Hz. Musa'nın Mısır'a varması ve Hz. Harun'un da kendisine refâkat etmeye başlamasından hemen sonra gelmiştir. Her iki peygamber, Fir'avn'a gitmeden önce Allah'a bu şekilde bir rica ve minnette bulunmuş olabilirler.

إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَا مُوسَىٰ ﴿٤٩﴾

48-49- "Bize vahyolundu ki, şüphesiz azap tekzip edenlere ve yüz çevirenleredir."[19] Fir'avn[20] "Rabbiniz kimdir ey Musa?" dedi.[21]

Açıklamalar

19- Bu vak'anın Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'da nasıl anlatıldığına bir göz atalım ki, Kur'ân-ı Kerim'de muhterem peygamberlerin imajının nasıl ve İsrailoğullarının din kitaplarında nasıl verildiğini görelim. Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlara göre Tanrı ilk defa Hz. Musa'ya hitap edip, "Ey Musa, ben seni Fir'avn'a gönderiyorum, ki kavmim, Beni İsrail'i, Mısır'dan çıkarabilesin" dediği zaman, Hz. Musa da şöyle bir karşılık verdi: "Ben kim, ve Fir'avn'a gidip Benî İsrail'i Mısır'dan çıkaran kim?" (Yani, Hz. Musa kendisini çok hâkir görüyor ve bu işe lâyık olmadığını imâ ediyordu). Daha sonra Tanrı, Mûsa'yı teselli etti ve cesaretini arttırmaya çalıştı, ayrıca kendisine bazı mucizeler verdi. Ama Hz. Musa yine dedi ki: "Ey Hüdâvend, ben sana yalvarıyorum, bu iş bana göre değildir. Lütfen bu işi başka birisine ver ki, o mesajını (Fir'avn'a) iletsin". (İhraç, Bölüm: 4). Talmud'da ise sanki Hz. Musa daha da aşağılanmıştır. Talmud'a göre, bu konu Cenab-ı Allah

ile Musa arasında yedi gün tartışıldı. Allah diyordu ki, "peygamber ol", Hz. Musa da diyordu ki, "ben peygamber nasıl olayım ya Rabbi, benim dilim çözülmüyor." Nihayet, Allah dedi ki, "ben ancak senin peygamber olmanı istiyorum, ben ancak bu şekilde memnun olabilirim." Bunun üzerine Hz. Musa dedi ki: "Ya Rabb, Lût'u kurtarmak için melekler göndermiştin. Hâcire, Sâre'nin evinden çıkarken yanına beş melek vermiştin ve şimdi de öz evlâtlarının (İsrailoğullarını) Mısır'dan çıkarılması için beni gönderiyorsun." Bunu duyunca Allah kızdı ve Musa'nın peygamberliğinde kardeşi Hârun'u da ortak etti, ve Musa'yı evlâttan mahrum bırakarak sülâlenin devamını Hz. Hârun'un kolundan sağladı. İşte Yahudilerin din kitaplarına göre yüce peygamberlerin şerefi budur ve bazı küstah kimseler bunlara dayanarak Kur'ân-ı Kerim'e bazı hikâye ve rivâyetlerin naklolunduğunu iddia ederler.

20- Görüldüğü gibi, burada Hz. Musa (a.s.)'nın Fir'avn'ın sarayına varışı ve dâvetini kendisine sunuşuyla ilgili teferruatlar verilmemiştir. el-A'raf sûresinin 13. rük'ûunda geçen bu teferruatlar ayrıca ilerde eş-Şuara'nın 2. ve 3. rük'ûunda, el-Kasas sûresinin 4. ve Naziât sûresinin 1. rük'ûunda da verilmiştir.

21- İki kardeşten dâvet eden Hz. Musa olduğu için Fir'avn da kendisiyle muhatap olmayı uygun gördü. Belki de Firavn bunu kasten yapıyordu. Bilindiği gibi, Hz. Musa (a.s.) konuşmakta güçlük çekiyordu ve hitabeti pek kuvvetli değildi. Bu bakımdan, Hz. Hârun'a, güzel konuşma, deliller verme ve etraftakilere iyi bir tesir bırakma fırsatı vermemek, buna mukabil Hz. Musa'yı etraftakiler karşısında zor duruma düşürmek istiyor olabilir.

Fir'avn'ın "Rabbiniz kimdir?" diye sormasının sebebi ortadadır. Çünkü, o kendini tanrı veya Rabb ilân etmişti; Nitekim, Naziât sûresinde şöyle dediği kaydedilmiştir: "Ey Mısırlılar, en büyük Rabbiniz benim." Zuhruf sûresinde de saraydakilerine şöyle haykırdığı belirtilmiştir: "Ey millet, Mısır'ın krallığı benim değil midir? Ve bu nehirler benim altımda akmıyor mu?"(51). el-Kasas sûresinde de şöyle dediği açıklanmıştır: "Ey millet, ben sizin, benden başka ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hamân, çamur üstüne ateş yak ve bana bir kule yap, belki Musa'nın İlâhına muttali olurum." (ayet: 38) eş-Şuara sûresinde de Hz. Musa'yı şöyle ikâz etmiştir: "Eğer sen, benden başka birini ilâh yaparsan seni hapse gönderirim." (ayet: 29).

Bu demek değildir ki, Fir'avn, kavminin tek mabûduydu ve Mısır'da kendisinden başkasına tapılmıyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi, Fir'avn kendisinin güneş tanrısı Ra'nın temsilcisi veya naibi olarak dünyada hüküm sürmekte olduğunu iddia ediyordu. Buna ilâveten Mısır tarihini bilenler de ülkede çeşitli tanrı ve tanrıçalara tapıldığını bilirler. Bu bakımdan diyebiliriz ki, aslında Fir'avn'ın Mısır'ın tanrısı olma iddiası yoktu. Fakat, kendisi sadece Mısır'da değil, bütün dünyada bazı ilâhi kudrete sahip bir hükümdar olarak tanınmasını istiyordu. Yani, kendisi bütün insanlığın bazı dinî sıfatları haiz hükümdârı olduğunu iddia ediyor ve kendisine tapılmasını istiyordu. Böylece, kendisinden daha büyük ve üstün bir varlığın dünyaya hükmetmesinin, ve bir temsilcisinin kendisine gelip O'na itaat etmesini istemesi gayet tabii ki, hoşuna gitmeyecekti.

Fakat, burada şunu da belirtelim ki, bazı kimseler, Fir'avn'ın bu tür büyüklük taslamalarına ve iddialarına bakarak kendisinin Allah'ın varlığını inkâr ettiğini zannetmişlerdir ve kendisinin tek ilâh olduğuna inandığını belirtmişlerdir. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde Fir'avn'ın öbür dünyada başka bir ilâh'ın bulunduğuna inandığı ifade olunmuştur. Bu hususta el-Mü'minun sûresinin 28-34. âyetleri ve Zuhruf sûresinin 53. âyeti misal olarak gösterilebilir. Bu âyetlerden anlaşılacağı gibi, Fir'avn, ne Allah'ın ne de meleklerin varlığını inkâr ediyordu. Aslında, Fir'avn'ın kabul ve tahammül edemediği şey, siyasî tanrılığına Allah'ın karışması ve Allah'ın bu resûlünün gelip kendisine emirler vermesiydi. (Daha çok ayrıntılar için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-Kasas sûresinin tefsiri, dipnot: 53).

قَالَ رَبُّنَا الَّذِيٓ أَعۡطَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ خَلۡقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ۝٥٠ قَالَ فَمَا بَالُ ٱلۡقُرُونِ ٱلۡأُولَىٰ ۝٥١

50-51- O da şöyle dedi: "Bizim Rabbimiz[22] her şeye hilkatını veren, sonra da hidâyet edendir."[23] Fir'avn: "öyleyse geçmiş asırlar halkının hali nedir?" dedi.[24]

Açıklamalar

22- Yani, her bakımdan Rabbimiz, Allah'tır. Allah, Yaradanımız, Efendimiz, Mâlik'imiz ve Hâkim'imizdir. O, her şeyimizdir. Hiçbir bakımdan, hiçbir anlamda, başkasını ilâh kabul etmiyoruz.

23- Yani, dünyada görülen ve hissedilen her şeyin Cenab-ı Allah tarafından yapıldığı ifade ediliyor. Her şeye görüntü, şekil, kuvvet, kabiliyet ve hususiyet Cenab-ı Hak tarafından verilmiştir. İnsanın elinin belli işler yapabilmek için sahip olduğu yapı ve özellik O'nun ihsânıdır. Ayaklarımıza da en uygun şeklini o vermiştir. İnsan, hayvan, nebat, madde, hava, rüzgâr, su ve ışık, kısacası her şey kendisine düşeni yapmak için şekil ve selâhiyeti O'ndan almıştır.

Ayrıca, Allahu Teâlâ eşyalara sadece şekil ve yetki bahşederek onlardan bütün alâkasını kesmiş değildir. Onlara yol gösterme vazifesini de yapar. Dünyada hiçbir şey gösterilemez ki, Rabbimiz ona şekil ve güç vermenin yanısıra yaradılış amacını da öğretmiş olmasın. Kulağa duyma, göze görme vazifesini O öğretmiştir. Balığa suda yüzme ve kuşa havada uçma yeteneğini O vermiştir. Ağaçlara dal budak salıp meyve verme ve toprağa bitkiler yetiştirme emrini de O vermiştir. Kısacası, bütün evreni ve içinde bulunan her şeyi yaratmakla kalmamış, onlara gereken bilgiyi de vermiştir ve onlara kılavuzluk da etmiştir.

Yukarıdaki âyette Hazreti Musa (a.s.) aynı zamanda Fir'avn'ın inkâr ettiği peygamberlikle ilgili bir delile de işaret etmiştir. Bu delile göre, tüm evrenin yaratıcısı ve koruyucusu olan ve her şeye, durumuna, ihtiyacına ve yapısına göre gereken talimâtı veren Allah'ın yol gösterici vasfının bir gereği de, insanın bilinçli olarak yaşantısında izlemesi için belirlediği yolun, şuur ve irade sahibi olmayan diğer varlıklardan farklı olmasıdır. İnsanlara rehberlik ve liderlik yapılmasının en uygun şekli, gayet tabii ki, şuurlu bir insanın onlara yol göstermesi, hem de bunun akıl ve mantıklarına aykırı olmayacak şekilde yapılmasıdır.

24- Hz. Musa'nın verdiği delile, Fir'avn'ın cevabı şuydu: "Her şeye yapı, şekil ve hayat verenden başka bir Rabb yoksa, ecdâdımızın asırlardan beri kuşaktan kuşağa tabi oldukları ve ibadet ettikleri ilâh ve ilâhelerin durumu hakkında ne diyorsun? Ecdâdımızın hepsi doğru

yoldan sapmış mıydı? Onların hepsi akılsız ve mantıksız mıydı ki, kime tapacağını bilmiyorlardı? Bu durumda onların hepsine azabın gelmesi mi gerekiyor?" Fir'avn bu soruyu, hem cehaleti yüzünden hem kasden sormuş olabilir. Hz. Musa (a.s.)'nın kendisine yaptığı vaazden Fir'avn'ın sinirlenmiş olması gayet tabiidir. Yani Hz. Musa'nın vaazından sonra kendi ecdâdı ve büyüklerini tekzip etmesi ve kötülemesi kendisine ağır gelmiş olabilir. Ayrıca, saraydakiler ile Mısır halkının yüreklerinde Hz. Musa (a.s.) ve dâvası hakkında kin ve nefret uyandırmayı da amaçlamış olabilir. Zâten Hakka dâvet edenler her zaman bu tür çirkin ve iğrenç teşvik, saldırı ve iftiralarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu taktik, genellikle cahil halk kitlelerini galeyâna getirmekte önemli bir unsur teşkil etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in mevzubahis âyetlerin inişi sırasında da Mekkeli kâfir ve müşrikler aynı taktiklere başvuruyorlardı. Bu bakımdan, Hz. Musa'ya karşı Fir'avn'ın bu sinsi tutumundan söz edilmesi, o sıralarda Mekke'deki şartlar açısından tam isabetli olmuştur.

قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ۝

52- Mûsa: "Onların ilmi Rabbimin katındaki bir kitaptadır. Benim Rabbim ne şaşırır ne de unutur."[25]

Açıklamalar

25- Hz. Musa (a.s.)'nın verdiği bu cevap çok uygun, mantıklı ve hikmetlidir. Bundan, tebliğin hikmeti hakkında güzel bir ders alınıyor. Şöyle ki, yukarıda belirttiğimiz gibi, Fir'avn'ın maksadı, divanda ve sarayda hazır bulunanların vasıtasıyla, bütün Mısır ahalisinin kalplerinde hem Hz. Musa'ya hem tebliğ etmekte olduğu dinine karşı kin ve nefret ateşini yakmaktı. Eğer Hz. Musa (a.s.) Fir'avn'ın bütün ecdâdının cahil, ve sapık olduklarını ve öldükten sonra doğru cehenneme gideceklerini söylemiş olsaydı, gayet tabii ki, bu hak sözü haykırmanın en güzel örneklerinden biri olacaktı. Ne var ki, bu cevabı vermekle Hz. Musa (a.s.) Fir'avn'ın oyununa gelmiş ve ekmeğine yağ sürmüş olacaktı. Fakat, Hz. Musa (a.s.) öyle bir cevap verdi ki, bu hem doğruydu, hem de Fir'avn'ın tezgâhladığı oyunu büsbütün bozmuş oldu. Hz. Musa (a.s.)

durum ve şartların gerektirdiği cevabını verdi, geçmişte ecdâdın yaptıklarının geçmişte kaldığını, onların kendi hayatlarını yaşadıktan sonra bu dünyadan göçtüklerini, ve işledikleri amelin hesabını bizzat Cenab-ı Allah'a verecekleri için haklarında şu veya bu hüküm verme yetkisine sahip olmadığını, niyetlerini ve amellerini ölçmek için herhangi bir kaynak veya âlet bulunmadığını, her birinin amel defterinin Allah'ın yanında bulunduğunu, bu defterlerde bütün niyet ve hareketlerinin kaydedildiğini, Allah'ın gözünden hiçbir şey kaçmadığını, O'nun hiçbir şeyi unutmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla ecdâd ve büyüklerin akıbeti hakkında fazla münakaşa ve tasalanmaya ihtiyaç bulunmadığını, önemli olanın, herkesin kendi ameli ve akıbeti olduğunu, tek tek ve herkesin takdir edebileceği şekilde anlatıverdi.

اَلَّذِىْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَّسَلَكَ لَكُمْ فِيْهَا سُبُلًا
وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتّٰى
كُلُوْا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِى النُّهٰى
مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى

53-55- "Sizin[26] için yeryüzünü döşek yaptı, orada sizin için yollar açtı ve gökten yağmur indirdi" dedi. Bu yağmurla her türlü nebattan çiftler çıkardık. Hem siz yeyin, hem de hayvanlarınızı otlatın. Muhakkak ki, bütün bunlarda sâlim akıl sahipleri için ibret vardır.[27] Sizi ondan (topraktan) halkettik, ve yine oraya iade edeceğiz. Hem ondan sizi, başka bir defa daha çıkaracağız.[28]

Açıklamalar

26- Hitabet tarzından anlaşılacağı gibi, Hz. Musa (a.s.)'nın asıl sözleri, "ne de unutur"la bitmiştir ve daha sonraki sözler bir açıklama şeklinde Cenab-ı Allah tarafından sadırolunmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de, geçmişte bir vak'a ya da gelecekte meydana gelebilecek bir hadise ile ilgili bir kişinin sözleri nakledilirken, daha sonraki cümlelerde bazı vaaz, nasihat, telkin ve tefsirin yer aldığı birçok defa görülmüştür. Bu tür sözler, hitabet tarzı ve üslûptan hemen anlaşılıyor ve söz konusu kişi ile Allah'ın sözleri birbirinden kolayca ayırt edilebiliyor.

27- Yani, akl-ı selim ile hareket edenler ve Hakk'ı aramak isteyenler, bu âyet ve işaretlerden hakikatı anlar ve gidecekleri yeri bulmuş olurlar. Bu işaretlerle, kâinat'ın Rabbının Allah olduğu, ulûhiyetin tümünün kendisine ait olduğu ve kimsenin tanrılıkta ortağı olmadığını anlamış olurlar.

28- Yani her insan mutlaka üç safhadan geçiyor. Birinci safha, bir insanın bu dünyada doğup ölmesine kadardır. İkinci safha, ölümden kıyamete kadar uzanır. Üçüncü ise, kıyamet günü dirilip öbür dünyada ebedî hayat sürmesine kadardır. Yukarıdaki âyette ifade edildiği gibi, bu üç safha da dünyamızda gerçekleşecektir.

وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا
لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ
فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَّا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنتَ مَكَانًا
سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾

56-59- Yemin olsun ki, Fir'avn'a bütün mucizeleri[29] gösterdik de onları yalanladı ve iman etmekten çekindi. (Fir'avn Musa'ya şöyle) dedi: "Ey Musa, sihrinle bizi memleketimizden çıkarmak için mi geldin?[30] Şimdi biz de sana onun gibi bir sihir yapacağız. Bizimle senin aranda bir buluşma yeri ve zamanı tayin et ki, ne bizim ne de senin caymayacağımız uygun bir yer olsun" dedi. Musa: "Sizinle buluşma zamanımız süs (bayram) günü ve insanların toplanacağı kuşluk vaktidir" dedi.[31]

Açıklamalar

29- Bu mucizelerden, kâinattaki bütün varlıklar ile Hz. Musa (a.s.)'ya verilmiş olan mucizeler kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Musa'nın, Fir'avn'ı doğru yola getirmek maksadıyla yaptığı konuşmanın bölümleri çeşitli yerlerinde yer almıştır. Ayrıca, bu hususta gösterilen çeşitli mucizelerden de bahsedilmiştir.

30- Burada sözü edilen "sihir", Hz. Musa'nın asâsı ve "Beyaz el"idir. el-A'raf ile Şuara sûrelerindeki tafsilata göre, bu mucizeleri, Hz. Musa, Fir'avn'ın sarayına ilk girişinde herkesin önünde göstermiş

ve herkesi şaşkına çevirmişti. Bu mucizeleri gördükten sonra Fir'avn'ın nasıl dehşete kapıldığı ve nasıl da hayrete düştüğü bu sözleriyle belli oluyor: "Sihrinle bizi memleketimizden çıkarmak için mi geldin?". Dünya tarihinde bir sihirbazın sihirleriyle bir memleketi fethettiğinin hiçbir misâli yoktur. Böyle bir şey ne Fir'avn'dan önce ne ondan sonra görülmüştür. Zâten Fir'avn'ın kendisi yüzlerce ve binlerce sihirbazı himâye ediyor, onların muhtelif numaralarını seyrediyor ve kendilerine kıymetli mükâfat ve hediyeler de veriyordu. Hâl böyle iken, Fir'avn'ın, Hz. Musa'nın mucizelerinden dehşete kapılarak kendi taç ve tahtını bile kaybedeceği korkusuna düşmesi, kapıldığı paniğin açık bir delilidir. Doğrusu, Firavn, Hz. Musa'nın makul, ölçülü ve tesirli konuşmasının yanısıra mucizelerini gördükten sonra sadece saraydakiler değil Mısır halkının da bunlardan etkileneceğini ve kendi foyasının meydana çıkacağını anlamıştı. Bu sebeple işi demagojiye, yalana, iftiraya ve ithâma vurmak istedi. Hz. Musa'nın yarattığı etkisini azaltmak için evvelâ gösterdiklerinin birer mucize değil, sihir olduğunu ve memleketinin her büyücüsünün bu tür numaralar yapabileceğini, bir sopayı yere atıp bunu yılana çevirebileceğini haykırarak söyledi. Diğer yandan halkı kışkırtmak için, Hz. Musa'nın, ecdâd ve büyüklerinin dinsiz ve ahlâksız olup cehenneme gideceklerini imâ ettiğini, kendilerinin tetikte olmaları gerektiğini, kendisinin peygamber filan olmadığını, sadece iktidâr hevesiyle yanıp tutuştuğunu ve Yusuf gibi Mısır'a hâkim olmak istediğini, Kıbtîlerden taç, taht ve iktidarı koparmak istediğini söyleyerek herkesi inandırmaya ve kendince Bâtılıyla Hakkı alt etmeye çalıştı. (Tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 87-89 ve Yunus, dipnot: 75) Burada şunu da unutmayalım ki, iktidar sahipleri her devirde Hakka davet edenleri aynı şekilde ithâm etmiş, kendilerinin, dini siyasete âlet ettiklerini, iktidara talip olduklarını ve her şeyi bu uğurda yaptıklarını iddia etmişlerdir. (Bu konuda bazı diğer misaller için bk: el-A'raf, âyet: 110-123, Yunus, âyet: 78 ve Mü'minun, âyet: 24)

31- Fir'avn zannediyordu ki, kendi sihirbazları bir defa asâ veya sopalarını yere atarak yılana çevirdiler mi, Musa (a.s.)'nın yarattığı etki kaybolup gidecektir. Halbuki, Hz. Musa (a.s.) Fir'avn'ın, kendi sihirbazlarına böyle bir şey yaptırmasını canü gönülden istiyordu. Sebebi belliydi. Sihirbazlar bunu hiçbir şekilde başaramayacak ve herkese rezil olacaklardı. Bunun için, Hz. Musa bir yer veya tarihin tâyin edilme-

sine gerek bulunmadığını, bayramın nerdeyse yaklaştığını ve saltanat merkezinde böyle bir gösterinin yüzbinlerce kişinin önünde yapılmasının çok daha iyi olacağını teklif etti. Böylece herkes akla karayı görme imkânına kavuşacaktı.

فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُۥ ثُمَّ أَتَىٰ ۝

60- Bunun üzerine Fir'avn dönüp gitti. Ve bütün hilelerini topladıktan sonra geldi.[32]

Açıklamalar

32- Fir'avn ve yandaşları için bu sihir gösterisi bir ölüm kalım meselesiydi. Zira, Mısırlı sihirbazlar hilelerinde başarılı oldukları takdirde Hz. Musa (a.s.)'nın yarattığı ve büyük yankı yaptığı olumlu etkiyi silmiş olmasa da, büyük ölçüde azaltmış olacaklardı. Bu sebeple, imparatorluğun bütün imkânları seferber edilerek ülkenin dört bir tarafına adamlar gönderildi ki, Musa'nın "sihri"ni kıracak adamlar bulunsun. Diğer taraftta başkentte çok büyük bir halk topluluğunun toplanmasına da özen gösterildi. Zâten Fir'avn'ın yandaşlarının birçoğu, din ve medeniyetlerini ancak sihirbazların koruyabileceğini açık açık söylemeye başladılar. Sihirbazların başarılı olması halinde din ve kültürlerinin kurtulacağını, yoksa Musa'nın dininin galip geleceğini belirtmeye başladılar. (Bk: eş-Şuara sûresi, 3. rüku).

Burada şu gerçeği de göz ardı etmemeliyiz ki, Mısır kraliyet âilesi ve zengin sınıfının dini, halkınkinden çok farklıydı. Her iki grubun tanrı ve tapınakları değişik olduğu gibi, dinî törenleri de farklıydı. Mısır'da hayattan sonra memât gibi mesele de çok ehemmiyet taşıyor ve bunun hem teorik hem pratik şekli hakkında da iki grup birbirinden bir hayli ayırılıyordu. (Bk: Toynbee, "A Study of History", s. 31-32). Buna ilâveten, Mısır'da daha önce meydana gelen dinî inkılâplar sebebiyle halk arasında çeşitli gruplar ortaya çıkmış ve bunlar şirk yerine tevhidî görüşü ortaya koyan bir dini tercih edebilirlerdi. Meselâ bunların en güçlüsü bizzat İsrailoğullarıydı ki, nüfusun en az % 10'unu teşkil ediyordu. Ayrıca, Fir'avn Aminufes ya da Akhnaton'un (M.Ö. 1377-1360) devrinde yapılan dinî reformdan sonra henüz 150 sene geçmiş-

ti. Bu dinî reforma göre bütün mabûd ve ilâhlar ortadan kaldırılmış ve tek bir mâbud "Atûn" ortada kalmıştı. Gerçi bu reform yine hükümet eliyle ortadan kaldırıldı, ama bunun yankıları hâlâ devam ediyordu. Bütün bu olaylar göz önünde tutulduğu takdirde Fir'avn'ın düştüğü telaş ve kapıldığı dehşet sanırız daha iyi anlaşılacaktır.

قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ
لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ
مَنِ افْتَرَىٰ ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَىٰ ﴿٦٢﴾

61-62- Mûsa onlara:[33] "Yazıklar olsun size, Allah'a karşı yalan uydurmayın.[34] Sonra azap ile kökünüzü kurutur. Gerçekten yalan uyduran ziyana uğramıştır" dedi. Fir'avn cemaatı (sihirbazlar) aralarında işlerini müzakere ve münakaşa ettiler ve gizli konuştular.[35]

Açıklamalar

33- Hz. Musa (a.s.)'nın bu sözleri, henüz durumun tam farkında olmayan ve karar aşamasına gelmeyen halka değil, Fir'avn ve yandaşlarına yönelikti, çünkü bunlar kendisini sihirbaz olmakla suçlamaya başlamışlardı.

34- Yani, gösterilen mucizelere sihir veya büyü ve Allah'ın resûlüne sihirbaz ve yalancı demeyin.

35- Bu ifade gösteriyor ki, Fir'avn ve yandaşları durumdan endişe etmeye ve korkmaya başlamışlardı ve aralarındaki birlik ve beraberlik giderek bozulmuştu. Her halde, onlardan birçoğu Hz. Musa'nın gösterdiği mucizelerin sihir olmadığını biliyordu ve bu sebeple, ona meydan okumak ve onunla karşılaşmaktan korkuyorlardı. Ve Hz. Musa (a.s.) onları tam bu şüphe ve tereddüt devresinde yakalayıp meydan okumasıyla, azim ve cesaretleri büsbütün kayboldu. Aralarındaki tartışma ve anlaşmazlığın, büyük bir bayramda halkın toplandığı bir yerde mi yoksa daha kuytu ve gizli bir yerde mi Hz. Musa ile karşılaşmanın daha doğru olacağı konusunda çıkmış olma ihtimâli daha kuvvetlidir. Onlar kendi sihirlerinin etkili olmayacağı ve Hz. Musa'nın mucize-

lernin daha ağır basacağı ve dolayısıyla, halkı etkileyebileceğinden kaygı duyuyorlardı.

63-64- Birbirine dediler ki:[36] "Bu ikisi muhakkak sihirbazdır. Büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sonra sizin örnek dininizi yok etmek istiyorlar.[37] Onun için, bütün hilelerinizi toplayın, sonra hep birden gelin.[38] Bugün üstün gelen, muhakkak zafer kazanmıştır."

Açıklamalar

36- Bu sözleri söyleyenler herhalde, Fir'avn'ın aşırı ve militan yandaşlarıydılar. Bunlar her ne pahasına olursa olsun, Hz. Musa'yı mağlup etme hevesine kapılmışlardı. Sağduyulu ve aklı başında olanlar, adımlarını atarken dikkat ediyor ve bu serseriler her şeyi göze alarak milleti kışkırtmaya ve kandırmaya çalışıyorlardı. Bunlar sihirbazları durmadan meydana çıkarmaya çabalıyorlardı.

37- Bu serseriler iki şık üzerinde duruyorlardı. Birincisi, eğer sihirbazlar da Hz. Musa gibi asâlarını atıp yılana dönüştürebilselerdi. Hz. Musa'nın bir sihirbaz olduğuna dair iddia geçerlilik kazanacaktı. İkincisi, Hz. Musa'nın gerçek amaçlarının Fir'avn'ı ve yandaşlarını ülkeden kovmak, kısacası, tacına ve tahtına göz dikmiş olduğunu belirtmek sûretiyle hem iktidar sınıfı hem halkı, Hz. Musa'ya karşı tedirgin ve kinci yapmaya çalışıyorlardı. Ayrıca, "örnek din"lerinin ortadan kaldırılabileceği söylentisini çıkarmakla, ruhban sınıfını da kışkırtmak istiyorlardı. Onlar Hz. Musa (a.s.)'nın iktidara gelmesiyle bütün yaşantılarının alt üst olacağını, lüks hayat, bolluk, zenginlik, sanat, kültür, müzik, dans, eğlence ve kadınların özgürlüğünün ortadan kalkacağını halka inandırmaya çalışıyorlardı.

38- Yani, Hz. Musa ve kardeşi Harun'a karşı ortak bir cephe kurun. Böylesine kritik bir ânda aranızda birlik ve beraberlik olmaz ve

hep kendinizi yiyip durursanız, muharebeyi savaşmadan kaybedeceksiniz ve herkes, iki kardeş peygamberin davasının doğru olduğuna inanmış olacaktır.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ﴿٦٥﴾ قَالَ
بَلْ أَلْقُوا ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا
تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾

65-67- Ve[39] "ey Musa, sen mi atarsın? Yoksa ilk atan biz mi olalım?" dediler. Musa: "Siz atın" dedi. Bir de ne görsün, attıkları ipleri ve sopaları, yaptıkları sihirleri yüzünden, kendisine gerçekten yürüyorlar gibi göründü.[40] Musa, içinde bir nevi korku hissetti.[41]

Açıklamalar

39- Arada, Fir'avn'ın adamları arasındaki görüş ayrılığının giderildiği ve musabakaya katılmaları için sihirbazlara emir verildiği konusundaki teferruattan bahsedilmemiştir.

40- el-A'raf sûresinde şöyle denilmiştir: "Sihirbazlar değnek ve iplerini attıkları zaman halkın gözlerini büyüleyip onları ürküttüler" (âyet: 116). Burada deniliyor ki, bu sihirden sadece halk değil, Hz. Musa da etkilenmişti. Hz. Musa sadece gözleriyle sopalar ve iplerin yılanlar gibi yürüdüklerini görmedi, ayrıca onların gerçekten yılanlar gibi yürüdüğünü hissetti.

41- Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Musa (a.s.)'nın ağızından "siz atın" kelimeleri çıkar çıkmaz, sihirbazlar, sopa ve iplerini ona fırlattılar ve kendisi bir ânda yüzlerce yılanın etrafı doldurduğunu gördü. Bu manzaradan Hz. Musa'nın irkilmesi tuhaf karşılanmamalıdır. İnsan her yerde insandır. Peygamber oluşu, insanlık duygularını yok etmez veya bir peygamber'in tamamıyla insanüstü hareket etmesi beklenmemelidir. Ayrıca, Hz. Musa'nın, seyircilerin benzeri gösteri görmeleri yüzünden kafalarının karışacağını düşünerek bir ân için durakladığı da düşünülebilir.

Burada görüldüğü gibi, Kur'ân-ı Kerim, diğer insanlar gibi, peygamberlerin de sihirden etkilenebileceğini doğruluyor. Bir sihirbazın, bir peygamber'in nübüvvetini elinden alması, kendisine nâzil olan vahye hâlel getirmesi, veya büyüsüyle onu doğru yoldan saptırması düşünülemez, ancak geçici bir süre için de olsa, sihrinin etkisi altına alabileceğini kabul etmeliyiz. Bu açıklama, sanırız, bazı hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in büyülendiği yolundaki rivâyetleri görüp bütün hadislerin asılsız ve kabul edilmez olduğunu ilân edenler için de faydalı ve aydınlatıcı olacaktır.

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ
أَنتَ الْأَعْلَىٰ ۝ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ

68-69- Biz, "Korkma, sen galipsin. Sağ elindekini bırak. Bu, onların yaptıklarını yutar.[42] Çünkü onların yaptığı sihirbaz hilesidir. Büyücü ise her nerede olsa felah bulmaz" dedik.

Açıklamalar

42- Belki de mucize ile, ortaya çıkan ejderha, yılan gibi koşuşmakta olduğu bütün sopa ve ipleri yutuverdi. Fakat burada kullanılan kelime ve ifade, ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde dile getirilen bu vak'anın teferruatından, Hz. Musa'nın attığı âsa'nın, sihirbazların sopa ve iplerini yutmaktansa sihirlerini yok ettiği anlaşılıyor. Aslında sihirbazların yaptığı birer göz bağlamasıydı, ve Allah'ın mucizesi bunları bir ânda yoketti. el-A'raf ve eş-Şuara sûrelerinde kullanılan ifade şudur: "Onların yarattıkları yılanları o yutuyordu." Burada kullanılan ifade ise şudur: "Bu, onların yaptıklarını yutar." Bilindiği gibi, Mısırlı büyücülerin yaptıkları asıl iş, yılan gibi görülen değnek veya ipler değil, onların sihriydi ki, bunun sayesinde o ipler yılanlar gibi görülüyordu. Onun için, tahminimiz odur ki, Hz. Musa (a.s.)'nın ejderha şeklindeki asâ nerelerde dolaştıysa oralarda her sopa, tekrar sopa ve her ip, tekrar ip gibi görülmeye başladı ve böylece büyücülerin foyası meydana çıkıverdi.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ۝

70- Sonunda bütün sihirbazlar yere kapanıp secde ettiler.[43] "Harun ile Musa'nın Rabbine iman ettik" dediler.[44]

Açıklamalar

43- Yani, Fir'avn'ın sarayındaki sihirbazlar, Hz. Musa (a.s.)'nın asâsının mucizesini görür görmez, bunun bir sihir değil, gerçek bir mucize olduğuna kanaat getirdiler ve bundan hemen sonra secdeye geçtiler.

44- Bu demektir ki, gösteri arenasında bulunan herkes karşılaşmanın hangi ilkeler üzerinde yapıldığını biliyordu. Seyircilerden hiçbiri, karşılaşmanın sadece Hz. Musa ile sihirbazlar arasında olduğunu ve hangisinin sihrinin galip geleceğinin ortaya çıkması için yapıldığına inanmıyordu. Herkes, bir yandan, Hz. Musa (a.s.)'nın kendisini, yerin ve göğün hâkimi, Allahu Teâlâ'nın resûlü olarak sunmakta ve peygamberliğinin ispatı için ejderhaya dönüşen âsasını mucize olarak kullanmakta olduğunu biliyordu. Diğer yandan, Fir'avn'ın, ülkenin en usta ve tecrübeli sihirbazlarını toplayarak, asânın ejderhaya dönüşmesinin bir mucize olmadığını ve sadece bir büyü olduğunu halka kanıtlamak istiyordu. Başka bir deyimle, ister Fir'avn ister, bütün sihirbazlar ve seyirciler olsun, mucize ve sihir arasındaki farkı pekâlâ biliyorlardı ve asıl bilmek istedikleri, Musa (a.s.)'nın göstermekte olduklarının, bir sihir mi yoksa bir mucize mi olduğu idi. Zâten bundan dolayıdır ki, sihirbazlar kendi büyülerinin bir işe yaramadığını görür görmez, "Evet, anlaşıldı, Mûsa'nın sihri bizden daha kuvvetlidir" demek yerine derhal secdeye kapandılar ve Hz. Musa (a.s.)'nın Âlemlerin Rabbinin bir peygamberi olduğuna iman ettiler.

Bu bakımdan, bütün bu olup bitenlerin seyirciler ve halk kitlesi üzerinde ne gibi bir etki bıraktığı, hatta ülke çapında bunun nasıl yankılandığı iyice tahmin edilebilir. Fir'avn, büyük bir ümitle Başkentin en büyük arenasında sihirbazlar ile Hz. Musa arasında bir gösteri düzenlemişti. Maksadı, bütün Mısırlılara, asâsının yere atılması ile bir ejderhaya dönüşmesinin bir marifet olmadığını, bunu her sihirbazın başa-

rabileceği bir iş olduğunu göstermekti. Ne var ki, kazdığı kuyuya kendisi düşüverdi ve ülkenin her köşesinden gelen halkın önünde mağlup ve rezil oluverdi ve kendi sihirbazları, Hz. Musa (a.s.)'nın göstermekte olduklarının gerçekten birer mucize olduğunu ve bunları ancak Allah'ın bir peygamberinin gerçekleştirebileceğini tek ağızla söylemiş oldular.

قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ
ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ ۖ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ
وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِى جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَآ أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ
﴿٧١﴾ قَالُوا۟ لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَآءَنَا مِنَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلَّذِى فَطَرَنَا
فَٱقْضِ مَآ أَنتَ قَاضٍ ۖ إِنَّمَا تَقْضِى هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّآ ءَامَنَّا بِرَبِّنَا
لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَٰيَٰنَا وَمَآ أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ ٱلسِّحْرِ ۗ وَٱللَّهُ
خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿٧٣﴾ إِنَّهُۥ مَن يَأْتِ رَبَّهُۥ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُۥ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ
فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾ وَمَن يَأْتِهِۦ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
لَهُمُ ٱلدَّرَجَٰتُ ٱلْعُلَىٰ ﴿٧٥﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ مَن تَزَكَّىٰ ﴿٧٦﴾

71-76- Fir'avn: "Bizden izin almadan önce O'na iman mı ettiniz? Şüphesiz O size sihri öğreten büyüğünüzdür.[45] Öyleyse ben de sizin çapraz şekilde ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim.[46] Ve sizi hurma dallarına asacağım.[47] O zaman hangimizin azabının daha şiddetli ve devamlı olduğunu anlayacaksınız"[48] dedi. Sihirbazlar: "Bize gelen bu açık mucizelere ve bizi yaratan üzerine seni tercih edemeyiz.[49] Artık neye hükmün geçiyorsa, hükmünü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hükmedebilirsin. Biz, günahlarımızı ve bizi zorladığın sihrin günahını mağfiret etmesi için Rabbimize iman ettik. Allah daha hayırlı ve bâkidir" dediler. Rabbine suçlu olarak gelen muhakkak Cehen-

nem'e girer.[50] Orada ne ölür ne dirilir.[51] Rabbine, mü'min olarak, sâlih ameller işlemiş olduğu halde kim varırsa, onlara en yüksek dereceler vardır. Bu dereceler, Adn Cennetleridir ki, altından nehirler akar. Orada ebedî kalırlar. Bu, temizlenenlerin mükâfatıdır.

Açıklamalar

45- el-A'raf sûresinde şöyle denilmiştir: "Memlekette, ahalisini oradan çıkarmanız için bu yaptığınız bir hiledir."(123). Burada ise bu sözlere daha çok açıklık getirilmiş ve Fir'avn'ın, sadece sihirbazlar ile Hz. Musa (a.s.) arasında gizli bir anlaşma olduğunu imâ etmekle yetinmediği, ayrıca Hz. Musa (a.s.)'nın onların üstâdı olduğunu, kendilerinin mucizelerine değil, üstâdlarının sihrine yenildiklerini, kendi üstâdlarının üstünlüğünü herkese göstermek sûretiyle peygamberliğini ispatlamak ve dolayısıyla ülkede bir ihtilâl yapmak niyetinde olduklarını açıkça söylediği belirtilmiştir.

46- Yani, her birinin bir eli ve bir ayağı çapraz şekilde kesileceğini imâ etti.

47- Burada hurma dallarına asılmakla, çarmıha gerilmek kastedilmiştir. Eskiden çarmıh veya haç'ın şekli şöyle olurdu: Bir tahta direği, bir darağaç veya kurumuş bir ağacın gövdesi yere dikilirdi, üst kısmına da yatay bir ağaç parçası bağlanırdı. İdam mahkûmu, iki eli yatay parçanın iki tarafına ve gövdesi direk veya dikey parçanın ortasında olduğu halde çivilerle çakılırdı. Böylece suçlu saatlerce ve günlerce bu şekilde asılı kalır ve can çekişerek ölürdü. Çarmıha gerilen suçlular bu şekilde uzun müddet asılı kalır ve herkes için ibret nişanesi olurlardı.

48- Fir'avn'ın, kaybettiği oyunu kazanmak için bu son kozuydu. Fir'avn, sihirbazları, şiddetli ceza ve korkunç işkencelerle korkutmak sûretiyle, kendilerinin, Hz. Musa ile bir olup devletine ve saltanatına karşı bir komplo hazırladığını itiraf etmelerini istiyordu. Ne var ki, sihirbazlar bu oyun ve taktiklerden yılmadılar ve Fir'avn'ın bu silahı da geri tepti. Sihirbazlar böylesine şiddetli ve korkunç cezaları kabul etmeye hazır olduklarını belirtmek sûretiyle Fir'avn'ın iddialarının asılsız ve utanmaz bir siyasi oyun olduğunu halka gösterdiler. Bu demektir ki, sihirbazlar gerçek anlamda Hz. Musa (a.s.)'nın peygamberliğine iman etmişlerdi ve onları artık dünyanın hiçbir kuvveti imanlarından döndüremezdi.

49- Bu âyetin bir tercümesi de şu olabilir: "Bize gelen bu açık mucizelere ve bizi yaratan Zât'a seni tercih etmemiz asla beklenemez."

50- Bunlar, Cenab-ı Allah'ın sözleridir. Zâten, konuşma tarzı, bu sözlerin sihirbazlara ait olmadığını gösteriyor.

51- Yani, hayat ile ölüm arasındaki bir durumda olacak. Ne ölüm gelip onun çektiği eziyet ve çileye son verecek, ne kendisi hayattan bir zevk alacak ki, hayatı ölüme tercih edebilsin. Hayattan bezmiş olacak ve ölmek isteyecek, ama ölemeyecek. Gerçek şu ki, Kur'ân-ı Kerim'de cehennemin azaplarıyla ilgili verilen teferruata göre en şiddetli, en korkunç ve hayali bile insanın kıllarını diken diken eden azap budur.

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَٱضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي ٱلْبَحْرِ يَبَسًا لَّا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ۝

77- And[52] olsun, biz Mûsa'ya: "Kullarımla geceleyin yola çık. Onlara denizde kuru bir yol aç.[53] Size yetişmelerinden korkma" diye vahyettik.

Açıklamalar

52- Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğullarının Mısır'da kaldıkları uzun müddette meydana gelen hadiselerin tafsilâtı bu arada verilmemiştir. Bu tafsilât için bk: el-A'raf sûresi, rük'u 15-16, Yunus sûresi rük'u 9, el-Mü'min sûresi, rük'u 3-5 ve ez-Zuhruf sûresi, rük'u 5.

53- Burada özetlenen olay şöyle gelişmiştir: Cenab-ı Allah bir gece kararını verdi: "Kullarım" olarak adlandırılan İsrailoğullarından ve diğer milletlerden Müslüman olanlar, hicret etmek üzere Mısır'ın her tarafından yola çıkacaklardı. Bütün bu iman sahipleri belirlenen zamanda ve yerde toplanarak bir kervan oluşturdular ve yola çıktılar. O çağlarda Süveyş kanalı diye bir şey yoktu. Kızıldeniz ile Akdeniz arasındaki bütün deniz açıktı. Ama denize çıkış yoları kapalıydı, bilhassa, kıyılarda karakol ve nöbetçi askerler vardı. Hz. Musa, Kızıldeniz'e açılan yolu seçti. Herhalde, sahil boyunca yol alarak Sina yarımadasına geçmeyi tasarlıyordu. Ne var ki, Hz. Musa'nın kafilesi deniz kıyısına ulaştığında büyük bir sürprizle karşılaştı. Fir'avn büyük ordusuyla birlikte onların yolunu kesmişti. eş-Şuara sûresinde belirtildiği gibi, muha-

cir kafilesi Fir'avn'ın ordusuyla deniz arasında sıkışmıştı. Tam o sırada Allah, Hz. Musa'dan, âsâsını denize vurmasını istedi: "Vurunca deniz derhal yarıldı. Her iki taraf büyük bir dağ gibi oldu" (Şuarâ: 63). Böylece kâfilenin geçmesi için sadece deniz yarılmakla kalmadı, ayrıca ortasından kuru bir yol açılmış oldu. Bu, açık ve bariz bir mucizedir. Bu olayı, kendilerince "bilimsel" şekilde yorumlamaya çalışan ve bunu bir med ve cezir vak'ası olarak gösterme hevesinde olanların yanlışlığı kendiliğinden ispatlanmış oluyor. Çünkü med ve cezir vak'asında sular her iki tarafta dağ gibi durmaz ve ortalarından kuru bir yol açılmaz. (Daha çok ayrıntılar için bk: "Tefhim-ül Kur'ân, eş-Şuarâ, dipnot: 47).

فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ
بِجُنُودِهِۦ فَغَشِيَهُم مِّنَ ٱلْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ۝٧٨ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُۥ
وَمَا هَدَىٰ ۝٧٩

78-79- Fir'avn onları askeri ile birlikte takib etti. Deniz onları gömüp boğuverdi.[54] Böylece Fir'avn kavmini hidâyet etmeyip sapıklığa düşürdü.[55]

Açıklamalar

54- eş-Şuarâ sûresinde ifade olunduğu gibi, muhacirler geçer geçmez Fir'avn ordusuyla birlikte denizin ortasındaki yola giriverdi (âyet: 64-66). Burada ise, denizin Fir'avn ile ordusunu sarıp boğduğu kaydedilmiştir. el-Bakara sûreside verilen bilgiye göre İsrailoğulları, denizin öteki yakasından Fir'avn ve ordusunun sulara gömüldüğünü gördüler (âyet: 50). Yunus sûresinde ise Fir'avn'ın, boğulurken "inandım ki, İsrailoğullarının iman ettiğinden başka ilâh yoktur. Ben de Müslümanlardanım" dediği, ama son ânda duyduğu bu pişmanlığın bir fayda vermediği ve Allah'ın şöyle dediği kaydedilmiştir "şimdi mi iman ediyorsun? Bundan evvel isyan ettin ve fesatçılardan olmuştun. Bugün senin cesedini denizden kurtaracağız ki, senden sonra geleceklere bir ibret olsun" (âyet: 90-92).

55- Burada, çok nefis bir şekilde, Mekkeli kâfir ve müşrikler ikâz ediliyor ve kendilerinin tıpkı Fir'avn ve yandaşları gibi felâkete

götürüldükleri hatırlatılıyor. Hikâyenin bu noktasında, sanırız Kitab-ı Mukaddes'te bu hususta geçen kayıtlara da bir gözatmamız doğru olacaktır. Zira, bu şekilde, Kitab-ı Mukaddes'te ve İncil'de geçen vak'aların haşâ Kur'ân-ı Kerim tarafından çalındığını iddia edenlerin ağzı bir kez daha kapanmış olacaktır. Kitab-ı Mukaddes'in "İhraç" (Exodus) adlı kitabında bu hikâye ile ilgili geçen ayrıntıların belli başlı noktalarını aşağıda toplayabiliriz:

1) Bölüm-4, âyet: 2-5'te Hz. Musa (a.s.)'ya âsâ mucizesi gösterildiği kaydedilmiştir. Ama 17. âyette, Hz. Musa'ya şöyle denilmiştir: "Sen bu âsâyı eline al ve gidip bununla mucizeler göster." Fakat daha sonraki kayıtlarda, bu âsânın Hz. Harûn'un eline geçtiğini ve kendisinin çeşitli mucizeler göstermekte olduğunu görüyoruz. Bölüm-7'den sonra gelen diğer bölümlerde ise hep Hz. Harun'un bu âsâ ile mucizeler göstermekte olduğunu görüyor ve şaşırıyoruz.

2) Bölüm-5'te Hz. Musa (a.s.)'nın ilk defa Fir'avn ile karşılaştığını okuyorsak da, "Tevhid" yani, Allah'ın tek oluşu ve bütün âlemlerin Rabbi oluşu hakkında ikisi arasında herhangi bir tartışmaya rastlamıyoruz. Meselâ, Fir'avn, "Hüdâvend kimdir ve ben O'na niçin itaat edeyim ve İsrailoğullarına bu memleketten salimen çıkmalarına izin vereyim? Ben hiçbir Hüdâvend'i tanımıyorum" der. Ama Hz. Musa ile Hz. Harun (a.s.) bu soruya, "İbranîlerin tanrısı bizimle karşılaşmıştır"dan başka bir cevap vermiyorlar. (Bölüm-5, âyet: 2-3).

3) Hz. Musa (a.s.)'nın, sihirbazlar ile karşılaşma ve gösterisinin bütün ayrıntıları şu satırlarda toplanmıştır: "Ve Hüdâvend, Mûsa'ya ve Harun'a dedi ki, Fir'avn sizden mucizeler gösterilmesini talep edince, Harun'a de ki, kendi âsâsını Fir'avn'ın önüne sersin ki, yılana dönüşüversin. Ve Musa ile Harun, Fir'avn'ın yanına gittiler ve Hüdâvend'in verdiği talimâta göre hareket ettiler. Ve Harun âsâsını Fir'avn ve hizmetçilerinin önüne attı ve o âsâ yılan oluverdi. Bunun üzerine Fir'avn da bilginlerini ve sihirbazlarını çağırttı. Ve Mısırlı sihirbazlar da benzeri bir büyü yaptılar. Zira, onların attıkları değnek ve sopalar da yılanlara dönüştüler. Ancak Harun'un âsâsı onların değnek ve sopalarını yutuverdi." (Bölüm-7 âyet: 8-12).

Aklı başında olan bir kişi bu satırları Kur'ân-ı Kerim'in anlattıkları ile karşılaştırsın ve hikâyenin can alıcı noktası ve ruhunun nasıl kaybolduğunu kendi gözüyle görsün. Hikâyenin en önemli noktası, Hz. Musa

ve Harun ile diğer sihirbazlar arasında olay yaratan ve dillere destan olan bir gösterinin düzenlenmesiydi. Bilindiği gibi, bu gösteri için bütün başkentte ve Mısır'ın dört bir yanında duyurular yapılmış, büyük bir halk kitlesi büyük bir arenada toplanmış ve Hz. Musa ile sihirbazlar, başka bir deyimle Hak ile batıl arasındaki mücadeleyi seyretmiş ve sihirbazlar mağlubiyetlerini açıkça kabul ederek Allah'a ve Hz. Musa'nın peygamberliğine iman etmişlerdi. Fakat, hikâyenin bu can alıcı noktasına burada hiç yer verilmemiştir.

4) Kur'ân-ı Kerim diyor ki, Hz. Musa (a.s.), İsrailoğullarının esaretine son verilmesini istiyordu. Kitab-ı Mukaddes ise bu hususta şunu diyor: "Hz. Musa (a.s.) Fir'avn'a şöyle dedi: Bize buradan üç günlük mesafede bulunan çöle gidip Hüdâvend, kendi Tanrımız için kurban kesme izni ver" (Bölüm-5 âyet: 3).

5) Hz. Musa ve İsrailoğullarının Mısır'dan hicret etmeleri ve Fir'avn'ın sulara boğulmasıyla ilgili tafsilât Bölüm 11'den 14'e kadar yer alıyor. Bu bölümlerde çok faydalı bilgiler verilmiş, ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de karanlıkta kalan bazı noktalar da aydınlanmıştır. Ne var ki, bu arada bazı garip konular ve olaylara da rastlanıyor. Meselâ Bölüm-14'ün 15-16 âyetlerinde Hz. Musa (a.s.)'ya şu emir veriliyor: "Sen âsânı (evet, şimdi âsâ birden bire Hz. Harun'dan tekrar Hz. Musa'nın eline geçmiş oluyor) kaldır ve elini denizin üstüne uzat ve onu (denizi) ikiye böl, ki İsrailoğulları denizin ortasından kuru toprak üzerinden karşı tarafa geçmiş olsunlar." Fakat daha sonra 21-22. âyette şöyle deniliyor: "Ve Musâ elini denizin üstüne uzattı ve Hüdâvend bütün gece doğu yönünden fırtına estirdi ve denizi geriye çekerek onu kuru bir arazi haline getirdi; su ikiye bölündü ve İsrailoğulları denizin ortasından kuru toprak üzerinden yürüyerek uzaklaştılar ve sağlarında ve sollarında su, duvar gibi duruyordu." Bu ifade sebebiyle, bu vak'anın bir tabii hadise mi, yoksa bir mucize mi, olduğu anlaşılmıyor. Eğer bunun mucize olduğunu kabul edersek, Kur'ân'da da belirtildiği gibi, âsânın vuruşuyla gerçekleşmiş olması lâzımdır. Eğer tabii bir hadise ise, doğudan esen rüzgârın denizi tam ortasından yarması ve suyu duvar gibi ayrı ayrı durdurması ve ortasında kuru bir yolun açılması ne demektir? Tabiat böyle cilveler gösterebilir mi?

Talmud'daki ifade ise Kitab-ı Mukaddes'ten farklı olup Kur'ân-ı Kerim'inkine daha yakındır. Fakat ne olursa olsun, Kur'ân-ı Kerim'in

anlattıklarını bu din kitaplarının ifadeleriyle karşılaştırdığımız zaman, birinde vahiy ilminin varolduğunu, diğerlerinde yüzyıllardan beri ağızdan ağıza geçen rivâyetlerin garip, karmaşık ve bazan tamamıyla anlaşılmaz hale geldiğini hemen fark edebiliriz. Daha çok tafsilât için bk: "The Talmud Selections, H. Polano, ss. 150-54"

يَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ قَدْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَٰعَدْنَٰكُمْ
جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ﴿٨٠﴾

80- Ey[56] İsrailoğulları, sizi düşmanınızdan kurtardık. Tûr'un sağ tarafından[57] size va'adde bulunduk.[58] Ve üstünüze kudret helvâsı (men ve selvâ) ile bıldırcın indirdik.[59]

Açıklamalar

56- Görüldüğü gibi, burada, Hz. Musa (a.s.) ve beraberindekilerin denizi geçip Sina dağının eteğine varmaları arasındaki tafsilâta yer verilmemiştir. Bu tafsilât daha önce el-A'raf sûresinin 16. ve 17. rük'ularında geçmiştir. Bu tafsilâtlar arasında, Mısır'dan ayrıldıktan sonra Sina yarımadasına vardıktan ve bir tapınakta putları gördükten sonra kendileri için de sun'i bir tanrı olmasını diledikleri de yer almıştır! (Tefhim-ül Kur'ân, el-A'raf sûresinin tefsiri, dipnot: 98).

57- Yani Tûr dağının sağ eteğinde.

58- el-Bakara sûresi, rük'u 6, ve el-A'raf sûresi, rük'u 17'de, Cenab-ı Allah'ın, İsrailoğullarına şeriat ile ilgili emirleri vermek için 40 günlük müddet tayin ettiği ve bundan sonra Hz. Musa'ya meşhur kitabelerin verildiği kaydedilmiştir.

59- "Men ve selvâ" (Kudret helvası ve bıldırcın) hakkında etraflıca bilgi için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-Bakara dipnot: 73, el-A'raf, dipnot: 119). Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine göre, İsrailoğulları, Mısır'dan çıkıp Sina çölünde Eylem ile Sina arasından geçerken, yiyecek ve içecek stokları tamamıyla tükenmiş ve herkes açlık tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti. İşte o sırada Allah tarafından İsrailoğullarına men ve selvâ (kudret helvası ve bıldırcın) indirildi ve Allah'ın bu ihsanı, kafilenin Filistin'e varışına kadar tam 40 yıl devam etti. (İhraç Kitabı, Bölüm: 16,

Sayılar kitabı, Bölüm 11, âyet 7-9, Yeşu (Jesus), Bölüm: 5, ayet 12.; İhraç kitabında kudret helvası ile bıldırcın şöyle tarif edilmiştir: "Ve öyle oldu ki, akşam o kadar çok koyun geldi ki, çadır yerleri onlarla doldu, taştı. Ve sabah çadır yerlerinin çevresinde her tarafta çiğ vardı. Çiğ kuruyunca ovada küçük, ufacık yuvarlak şeyler görüldü. Benî İsrail bunları görünce, kendi kendilerine sordular, "men?". Çünkü onlar bunların ne olduğunu bilmiyorlardı." (Bölüm 16, âyet: 13-15).

"Ve Benî İsrail buna "men" adını verdiler. Bunlar kişniş taneleri gibi beyaz ve tad bakımından bal gibiydiler." (ayet: 31). Sayılar Kitabından ise şu bilgileri elde ediyoruz:

"Adamlar etrafa gidip bunları toplar, değirmende toz haline getirir, sonra tencerelerde ve tavalarda kaynatıp bunlardan ekmek yaparlardı. Tadı taze yemeklik yağı gibi olurdu. Ve geceleri çiğ yağınca "men" de düşerdi." (Bölüm: 11, âyet: 8-9).

Görüldüğü gibi, bu da bir mucize idi. Çünkü İsrailoğullarının uzun yolculuğu 40 yıl sonra sona erince bu semavî yemeğin gelmesi de âniden sona ermiş oldu. Bahse konu olan bölgeleri gezmiş ve görmüş olanlar biliyorlar ki, buralarda ne kudret helvası ve ekmeğinin yapılmasında kullanılan "men" bulunuyor, ne de o kadar çok sayıda bıldırcın. Bilim adamları ve araştırmacılar, İsrailoğullarının muhtemelen geçtikleri bütün çöl ve ovaları baştan başa incelemişlerdir ama ne çok sayıda bıldırcın ne de "men" veya buna benzer herhangi bir gıda maddesi bulmuşlardır.

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ
غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ
تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ
يَا مُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾

81-84- Size rızık olarak verdiğimiz, şeylerin en temizlerinden yeyin. Ve azgınlık etmeyin. Sonra size gazabım iner. Kendisine gazabım inen kimse, muhakkak uçuruma yuvarlanmıştır. Bununla beraber ben, tövbe eden, iman

edip sâlih amel işleyenleri ve sonra da hidâyete giden kimseyi elbette mağfiret ediciyim.[60] Ey[61] Mûsa seni aceleyle kavminden ayrılmaya sevkeden nedir?"[62] Musa: "İşte onlar arkamdan geliyorlar. Ya Rab, benden razı olasın diye acele ettim" dedi.

Açıklamalar

60- Yani mağfiret için dört şart vardır: (1) Tevbe, yani, azgınlık, itaatsızlık, isyân, şirk ve küfürden vazgeçmek ve tövbe etmek 2) İman, yani Allah'a, Resûlüne, Kitab'a âhirete samimiyetle inanmak. 3) Sâlih amel, yani Allah ve resûlünün emirlerine göre salih amel işlemek. 4) İhtidâ, yani doğru yolda azimle yürümek ve yanlış yola sapmamak.

61- Burada, az önce bahsedilen konuyla bağlantı kurulmuş oluyor. Yani, İsrailoğullarının Tûr dağının doğusunda kalmaları ve 40 gün sonra kendilerine Allah'ın talimâtının geleceği vaadedilmişti.

62- Bu cümleden anlaşılacağı gibi, Hz. Musa, Rabbiyle buluşma şevkiyle kavmini geride bırakmıştı. İsrailoğulları henüz Tûr dağının sağına ulaşmamışken Hz. Musa önden yürüyerek aradaki mesafeyi bir hayli açıverdi ve Allah'ın huzuruna çıktı. Bu buluşma sırasında Allah ve kulu olan Hz. Musa arasında geçen konuşmanın tafsilâtı el-A'raf sûresinin 17. rüku'unda yer almıştır. Hz. Musa (a.s.)'nın Allah'ı görmek istediği, Allah'ın kendisini göremeyeceğini belirttiği, daha sonra Allah'ın bir tepede tecellisini göstererek onu parça parça ettiği, Hz. Musa'nın bayıldığı, daha sonra kaya parçalarındaki kitabelerin indiği bu vak'anın birer parçasıdırlar. Burada ise İsrailoğullarının putperestliğe doğru ilk adımlarını nasıl attıkları, üzerinde durulan asıl konudur. Böylece, Mekkeli kâfirlere, bir milletin putperestliğe nasıl alıştığı ve Allah'ın peygamberlerinin bu illetlerden nasıl nefret ettikleri anlatılmak istenmiştir.

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ
﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ
أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ
أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ
مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾

85-86- Allah buyurdu: "Biz, senden sonra kavmini imtihan ettik. Samirî[63] onları yollarından saptırdı. Bunun üzerine Musa kavmine müteessif ve gazaplı olarak döndü, "Ey kavmim, Rabbiniz size güzel bir va'ad ile va'adde bulunmadı mı?[64] Va'ad size uzun mu geldi?[65] Yoksa Rabbinizin gazabına uğramak mı istediniz de bana olan va'adinizden caydınız" dedi.[66]

Açıklamalar

63- "Samirî" özel bir isim değildir. Kelime'nin sonundaki "i" (y) harfi, bu şahsın, bir kabile, bir ırk veya bir yer ile ilgisini gösteriyor Kur'ân-ı Kerim'de ifade olunan "es-Samirî" kelimesinden de anlaşılacağı gibi, o devirde samiri kabile, ırk ve bölgeye mensup bir çok kişi vardı ve burada adı geçen şahıs bunlardan sadece biriydi. Bu şahıs, İsrailoğullarında buzağıya tapılmasını başlatan bir kişi olarak tarif edilmiş, hakkında daha herhangi bir bilgi verilmemiştir. Aslında bu kelime üzerinde fazla durmaya da ihtiyaç yoktur. Ancak bu öyle bir konudur ki, Hıristiyan misyonerler ile Şarkiyatçı veya Oriyantalistler, Kur'ân-ı Kerim'i adetâ topa tutmuşlardır. Onlara göre bu kelime Kur'ân-ı Kerim'in yazarının hâşâ cehaletinin başka bir örneğidir. İddialarına göre İsrail devletinin merkezi "Sameriyye" bu olaydan birkaç asır sonra M.Ö. 925'de inşa edilmiş ve yine birkaç asır sonra İsrailli ve İsrailli olmayanların karışımıyla "Samirî" adında bir ırk meydana çıktı. Onlara göre, Samiriler arasında diğer bâtıl inanç ve alışkanlıkların yanısıra, altından yapılmış buzağıya tapılma töresi bulunduğu ve bu bilginin Yahudiler tarafından Hz. Muhammed'e aktarıldığı için, Hz. Muhammed (s.a.v.) de, Hz. Musa'nın hikâyesini anlatırken hâşâ hafızasını kaybetmiş ve buzağıya tapılması olayını yanlışlıkla bir Samirî'ye mal etmeye çalışmıştır. Benzeri iddialar Kur'ân-ı Kerim'in, Fir'avn'ın bir veziri olarak tarif ettiği "Hamân" ile ilgili olarak da ileri sürmüşlerdir. Hıristiyan misyonerler ile Şarkiyatçılar ise, bu şahsın İran Şahı Akhsuverus'ın bir danışmanı olduğunu söylüyorlar, ve bunun da Kur'ân'ın muellifinin bilgisizliğinin bir örneği olduğunu belirtiyorlar. Bu, kendilerini beğenmiş din adamları ve bilim adamı bozuntuları bu yanılgıya, herhalde eski çağlarda bir kişi, kabile, ırk ve bölgenin sadece tek bir ismi olduğunu sanıyorlar ve birden fazla benzeri isim taşıyan kişi, ırk ve bölgenin bulunmadığını düşünüyorlar. Halbuki, herkesin bildiği gibi, Sümerler, eski çağ tarihinin en meşhur kavimlerinden biriydi ki, Hz. İbrahim zamanında Mezopotamya ve çevre ülkelerine hâkimdi. Bu bakımdan, Hz. Musa zamanında bu kavmin men-

suplarının Mısır'da "Sameri" veya "Samiri" olarak bilinmesi pek muhtemeldir. Ayrıca, bağları bulundukları için Kuzey Filistinlilerin "Samiri" olarak tanımlandıkları "Sameriyye"nin menşeine de bir göz atmak sanırız daha uygun olacaktır. Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlara göre İsrail devletinin hükümdarı Amri, "Samir" isimli bir şahıstan, daha sonra üzerinde saltanatının merkezi "Sameriyye"yi kurduğu dağı satın almıştı. Dağın eski sahibinin adı "Samir" olduğu için şehrin adı da "Sameriyye" oldu (Hükümdarlar Kitabı, Bölüm 16, âyet: 24). Bundan açıkça anlaşılacağı gibi, Sameriyyenin kuruluşundan önce "Samer" veya "Samir" isimlerine rastlanıyordu ve bağlı bulundukları ırk, kabile veya bölge açısından kendilerine pekâlâ "Samiri" denilebilirdi.

64- Bu cümlenin anlamı, "Bundan önce Allah size iyi bir va'adde bulunmamıştı" da olabilir. Ama konuya göre yukarıdaki tercüme daha doğrudur. Yani, Cenab-ı Allah, İsraillilere va'ad ettiği her şeyi vermişti. Onları Mısır'dan salimen çıkartmış, köleliklerine son vermiş, düşmanlarını yoketmiş, çöl ve ovalarda uzun bir yaşama imkânları sağlamıştı. Bütün bunlar iyi ve gerçekleşen va'adler değil miydi?

65- Başka bir tercümesi de şöyle olabilir: "Va'adin gerçekleşmesi, seni sabırsız kılacak kadar mı uzadı?" Ama yukarıdaki tercümeyi kabul edersek, Allah'ın gerçekleştirdiği sayısız va'adler üzerinden fazla bir zaman geçmiş midir ki, sabırsızlanıyorsun? Anlamı çıkıyor. Kısacası, sabırsızlanmalarınız için gerçek herhangi bir neden yoktur.

66- Burada, her ümmetin kendi peygamberine verdiği söz kastedilmiştir, yani Allah'a ve O'na itaat etme vaadı. Bir ümmet, bir peygamberin emirlerine karşı gelmeyeceği ve Allah'tan başka kimseye boyun eğmeyeceği konusunda sözler verir. Burada İsrailoğullarının işte bu tür vaadleri hatırlatılıyor.

قَالُوا مَآ أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَآ أَوْزَارًا
مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ فَقَذَفْنَٰهَا فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى ٱلسَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾
فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ فَقَالُوا۟ هَٰذَآ إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ
فَنَسِىَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا
وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

87-89- Onlar: "Biz kendi arzumuzla sana verdiğimiz va'adden caymadık. Fakat biz o kavmin zînetlerinden bir takım ağırlıklar yüklenmiştik. Onları ateşe atmıştık.[67] Samirî[68] de atmıştı" dediler. Samirî onlara bir buzağı heykeli şekli çıkardı ki, onda bir böğürme vardı. Samirî ile avanesi: "İşte bu sizin ve Musa'nın tanrısıdır. Fakat (Musa) giderken bunu unuttu" dediler. Onlar bilmiyorlar mıydı ki, buzağı onlara cevap vermiyor, onlara ne bir zarar ne de bir fayda verme gücüne sahip değildir.

Açıklamalar

67- Samirî'nin fitnesine kapılanların özürü buydu. Onlar demek istiyorlardı ki, "biz sadece zîynetler ve mücevherleri attık. Maksadımız buzağı yapmak değildi, hatta ne yapılacağını da bilmiyorduk. Ne var ki, bundan sonra ortaya çıkan şeyler yüzünden istemeyerek şirk işledik."

"Biz, o kavmin zînetlerinden bir takım ağırlıklar yüklenmiştik" sözlerinin basit anlamı şu olabilir: "Erkek ve kadınlarımız Mısır'da edindikleri âdet üzerine, bir sürü zînet eşyaları ve mücevherler taşıyorlardı ve uzun yolculuk sırasında bunlar kendilerine ağır gelmeye başlamıştı. Biz bu mücevherleri üzerimizden atıp kurtulmak istiyorduk." Ancak Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlara göre İsrailoğullarının bütün erkek ve kadınları, bu zînet eşyaları ve mücevherleri Mısırlı komşularından ödünç almıştı ve Mısır'dan gece vakti yola çıkmakla, yerli komşularını soymuşlardı. Bu bir 'ahlâk ve fazilet örneği' ise, bu "hayır" işe hâşâ Allah'ın peygamberi Hz. Musa (a.s.) da katılmış ve bu "hüneri" milletine kendisi öğretmişti, hatta bununla ilgili emir Allah'tan gelmişti! Kitab-ı Mukaddes'in "İhraç" kitabında şöyle denilmiştir:

"Tanrı, Musa'ya dedi ki, İsrailoğullarının büyüklerini bir yerde topla ve onlara de ki, çıkarken elleriniz boş olduğu halde çıkmayın. Bütün kadınlarınız kendi komşu kadınlardan ve misafirlerden altın ve gümüş takılarını ve elbiselerini alsınlar. Bunları kendi oğul ve kızlarınıza giydirin. Böylece Mısırlıları soymuş olacaksınız." (Bölüm: 3, âyet: 14-22).

"Ve Hüdâvend Musa'ya dedi ki, sen onların kulağına söyle, herkes kendi komşu kadınlardan altın ve gümüş mücevherâtı alsın. Ve Hüdâvend, Mısırlıları olara merhametli kıldı." (Bölüm, 11: 2-3 âyetleri) "Ve İsrailoğulları, Musa'nın tavsiyesi üzerine Mısırlılardan altın ve gümüş zînet eşyaları ile elbiseleri ödünç aldılar. Ve Hüdâvend, onları Mı-

sırlıların gözünde öylesine şerefli kıldı ki, ne istedilerse aldılar. Böylece bunları Mısırlılardan çaldılar." (Bölüm: 12, âyet: 35-36).

Maalesef, bazı müfessirlerimiz, Kur'ân-ı Kerim'in mevzuubahis âyetini tefsir ederken İsraillilerin bu rivâyetlerini gözleri kapalı olarak nakledivermişlerdir. Bu sebeple Müslümanlar da, mücevherlerin ağırlığını bu "hırsızlığa" ve "soygun"a bağlıyorlar. Âyetin ikinci bölümünde "onları atmıştık" denilmiştir. Bunu biz şöyle izah edebiliriz: İsrailoğullarını üzerlerindeki zînet eşyaları ve mücevherleri taşımaktan bıkınca meseleyi aralarında konuştular ve herkesin mücevherinin bir yerde toplanıp, kimin ne kadar altın gümüş v.s. olduğunun kaydedildikten sonra, bunların ateşe atılarak külçe haline getirilmesi ve diğer eşyalarla beraber katır ve öküzler üzerinde taşınmasına karar verildi. Böylece, herkes mücevherlerini toplayarak ateşe verdi.

68- Buradan paragrafın son ibaresine dikkat ettiğimizde, İsrailoğullarının, cevabının "onları ateşe atmıştık" sözleriyle bittiğini, daha sonraki bilgileri ise bizzat Allah'ın vermekte olduğunu anlarız. Demek ki, İsrailoğulları başlarına gelecek fitneden bihaber, zînet eşyaların ve mücevherlerini getirip topluyor ve ateşe veriyorladı. Bunlara Samirî de katılmıştı. Mücevherleri külçeye çevirme işi Samirî'ye verilmişti. Samirî de bir oyun oynadı ve külçeleri çıkarmak yerine altından koskoca bir buzağı yapıverdi. Bu buzağının böğürüşü bir boğa gibiydi. Böylece, Samirî İsrailoğullarını kandırmayı başardı ve kendisinin altın ve gümüş külçeleri yapmak isterken "tanrının" (buzağının) kendiliğinden ortaya çıkıverdiğini kendilerine inandırıverdi.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَٰرُونُ مِن قَبْلُ يَٰقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم
بِهِۦ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ ٱلرَّحْمَٰنُ فَٱتَّبِعُونِى وَأَطِيعُوٓا۟ أَمْرِى ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟
لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَٰكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾ قَالَ
يَٰهَٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوٓا۟ ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ
أَفَعَصَيْتَ أَمْرِى ﴿٩٣﴾

90-93- Harun onlara daha önce: "Ey kavmim, bununla imtihan edildiniz. Sizin gerçek Rabbiniz Rahman olan Allah'tır. Gelin, bana uyun ve emrime itaat edin" demişti. Onlar da: "Musa, bize dönüp gelinceye kadar, biz o buzağıya tapmaya devam edeceğiz" demişlerdi.[69] Musa (dönüşünde) "Ey Harun, onların saptıklarını gördüğün zaman bana tabi olmaktan seni ne men'etti? Emrime âsi mi oldun?" dedi.[70]

Açıklamalar

69- Kitab-ı Mukaddes'te apayrı bir ifadeye rastlıyor ve ümmetinin doğru yoldan sapması, yani buzağının yapılması ve mabûd olarak kabul edilmesi gibi günahların Hz. Harun tarafından işlendiğinin iddia edildiğini görüyoruz:

"Ve adamlar, Musa'nın dağdan inerken geciktiğini görünce Harun'un etrafında toplandılar ve önlerinden gidecek bir ilâh yapmasını istediler. Zira kendileri, Musa'ya ne olduğunu bilmediklerini söylediler. Harun onlara dedi ki, kadınlarınız, oğullarınız ve kızlarınızın kulaklarında bulunan altın küpeleri bana getirin. Bunun üzerine onlar altın küpeleri Harun'a getirdiler. Harun bu altınlardan buzağı şeklinde bir heykel döktü, yüzüne de bir torna ile şekil verdi. Ondan sonra onlar dediler ki, "Ey İsrail, sizi Mısır ülkesinden çıkarıp getiren ilâh budur." Bunu görünce Harun, buzağının yanında bir kurbangâh yaptı ve "yarın Hüdâvend için bir şenlik düzenlenecek" dedi. (İhraç Kitabı, Bölüm: 22, âyet: 1-5).

Bu yanlış geleneğin, İsrailoğullarında yukarıda sözünü ettiğimiz Samirî'nin adının da Harun olması ve daha sonraki din adamları ve tarihçilerin bu Harun'u, Allah'ın peygamberi olan Hz. Harun ile karıştırmaları sebebiyle yerleşmiş olması pek mümkündür. Ne var ki, bugün Hıristiyan misyonerler ile Oriyantalistler Kur'ân-ı Kerim'in yine burada da hâşa yanıldığında ısrar ediyorlar. Yani demek istiyorlar ki, altın buzağıyı peygamberleri Hz. Harun yapmıştı ve Kur'ân-ı Kerim, Hz. Harun'un alnına sürülen bu lekeyi temizlemek sûretiyle onlara iyilik değil kötülük yapmıştır. Taassup ile gözleri kör olan bu beyler yine Kitab-ı Mukaddes'in daha sonraki kayıtlarını görme zahmetine katlanırlarsa bu iftira ve ithamın asılsız olduğunu kendi gözleriyle görmüş olacaklardır. Nitekim aynı bölümün son 10 âyetinde Hz. Musa'nın Lâvi oğullarını yanına çağırdığı, şirk gibi büyük günah işlemiş olanların öldürülmesi için Allah tarafından emir geldiğini, her mü'minin kendi

eliyle buzağıya tapan kendi kardeşini ve komşusunu öldürmesi gerektiğini söylediği, dolayısıyla o gün üç bin kişinin öldürüldüğü belirtilmiştir. Şimdi bu beylere sorulmaz mı, Hz. Harun gerçekten bu büyük günahın bedeli idiyse neden sağ bırakıldı? Lâvi kabilesi Hz. Musa'ya sormaz mıydı ki, "Ey Musa sen günahkâr kardeş ve komşularımızı öldürmemizi istedin, ama kendi ağabeyinin kılına dokunmadın, halbuki bu şirki başlatan oydu?" Daha sonra şu ifadelere rastlıyoruz: Hz. Musa, Rabbine gidip arz etti, "Ya Rabb, İsrailoğullarının günâhını affet, yoksa kendi defterinden benim adımı sil". Bunun üzerine Rabbinin şu cevap verdiği kaydedilmiştir: "Hakkımda günah işleyenin adını defterimden sileceğim." Burada da gördüğümüz gibi, Hz. Harun'un adının silinmesinden bahsedilmiyor. Aksine, Hz. Harun ve evlâtlarına, İsrailoğullarının en şerefli mevkii, yani Lâvi oğullarının liderliği ve kutsal Mabed'in Başrahipliğinin verildiğini görüyoruz. (Sayılar Kitabı, Bölüm: 18, âyet: 1-7). Kitab-ı Mukaddes'in bu tutarsızlığı, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesini doğru çıkarmıyor mu?

70- Burada bahsedilen "emir"den, Hz. Musa'nın dağa çıkmadan önce Hz. Harun'u İsrailoğullarının başına getirdiği sırada kendisine verdiği talimat kastedilmiştir. el-A'raf sûresinde şöyle denilmiştir: "Musa, biraderi Harun'a, 'kavmimin içinde benim yerime geç ve ıslâh edip fesatçıların yoluna uyma' dedi." (âyet: 142).

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا
بِرَأْسِيٓ إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَمْ
تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَٰسَٰمِرِيُّ ﴿٩٥﴾

94-95- Harun: "Ey anamın oğlu, sakalımı ve başımı tutma.[71] Ben, senin "İsrailoğulları arasında tefrika çıkardın sözüme bakmadın demenden korktum" dedi.[72] Musa, "bu işi niçin yaptın ey Samirî?" dedi.

Açıklamalar

71- Bu âyetlerin tercümesini yaparken, Hz. Musa'nın yaşça, ağa-

beyi Hz. Harun'dan küçük olmasına rağmen peygamberlik makamı bakımından daha üstün olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduk.

72- Hz. Harun (a.s.)'un bu cevabından, bir milletin dinî inancı ne olursa olsun, birliği ve beraberliğinin daha önemli olduğu ve bunun korunması için her türlü fedakârlığın yapılabileceği anlamını çıkarmak tamamıyla yanlış olur. Harun'un ümmetinin, şirk veya bâtıl üzerinde de olsa birliğini korumak gibi bir niyeti olduğunu düşünmek bile abestir. Yukarıdaki âyetten böyle bir mânâ ve mefhum çıkarmaya kalkışan muhakkak ki, hidayeti değil, dalâleti arıyordur. Hz. Harun'un söylediklerini tam kavrayabilmek için el-A'raf sûresinin 150. âyetinde şunları söylediğini unutmamamız gerekir: "Ey anamın oğlu, bu kavim beni zayıf gördü. Az kalsın beni öldürecekti. Bana düşmanları güldürme. Ve beni zalim olan kavimle beraber tutma." Her iki âyeti bir yerde inceleyecek olursak şu sonuca varırız: Hz. Harun, İsrailoğullarının âsi ve azgın kişilerini doğru yolda tutmak için bir hayli çaba harcadı, ama onlar açıkça ona karşı çıktılar, fesat çıkardılar ve kendisini göz kırpmadan öldürmeye bile yeltendiler. Onun için, Hz. Harun, Hz. Musa'nın dönüşüne kadar susmayı tercih etti. Bu arada bir iç savaş çıkma ve katliâm yapılması ihtimali de vardı. Hz. Harun, daha sonra, Hz. Musa'nın gelip, adamlar arasında çıkan fesadı niçin bastırmadığı için öfkeleneceğinden de korkuyordu. el-A'raf sûresindeki âyetin son bölümünden, İsrailoğulları arasında, her iki kardeşe düşman olan bir grubun bulunduğu da açıkça anlaşılıyor.

قَالَ
بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ
الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾

96- Samirî, "ben onların görmediklerini gördüm de Resûlün ayak bastığı yerden bir avuç toprak aldım ve onu (erimiş mücevheratın içine) attım. Böyle bir işe beni nefsim sevketti." dedi.[73]

Açıklamalar

73- Bu âyetin tefsiri konusunda iki grup arasında büyük bir fikir ayrılığı vardır.

Gruplardan birinde eski müfessirler ve klasik düşünceyi savunanlar çoğunluktadırlar. Bu grup şöyle bir fikir ortaya atıyor: "Samirî adındaki şahıs, resûl olarak tanımladığı Cebrail'i, geçerken görmüş ve ayak bastığı yerden bir avuç toprak almıştı. Bu toprak, altından dökülen buzağı heykeline atılınca birden bire canlanıverdi ve hakiki bir buzağı gibi ses çıkarmaya başladı." Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim'de bu tezi destekleyen herhangi bir kayıt yoktur. Kuran'ın ifadesine göre, sadece Hz. Musa'nın soruşturması sırasında Samirî böyle bir masal anlatıverdi. Müfessirlerimizin, bu masalı gerçek bir olay olarak kabul etmeleri şaşırtıcıdır.

Diğer grup ise Samirî'nin sözlerine acayip bir mânâ vermeye çalışıyor. Tevil'den ibaret olan bu açıklama şöyledir: "Samirî aslında Hz. Musa'ya şöyle demek istemiştir: Ben, Resûl, yani Hz. Musa'nın dininde, sıradan insanların göremeyeceği bir zaafı gördüm. Bu sebeple, ben onu (Hz. Musa) belli bir noktaya kadar izledim, onun emirlerine itaat ettim, onun izini takip ettim, ama daha sonra ondan ayrıldım." Tahminlerimize göre, bu tevili ilk önce Ebu Müslim İsfahanî ileri sürdü ve daha sonra İmam Râzi bunu kendi tefsirinde naklederek bu fikri tasvip ettiğini beyan etti. Şimdi de çağımızda Kur'ân-ı Kerim'in yorumunu yapanlar da bu tevili tercih ediyorlar. Ne var ki bu beyler bariz bir hakikatı unutuyorlar: Kur'ân-ı Hakîm, Furkan-ı Hamîd'in dili bir bilmece değildir. Bu ilâhi kitap, açık seçik ve alelâde bir Arap vatandaşının anlayacağı bir dille inmiştir. Arapça'nın revaçta olan atasözleri ve deyimlerine vakıf olan bir kişi, Samirî'nin yukarıdaki âyette kullandığı sözlere, bahsettiğimiz tefsirdeki anlamı veremez ve vermesine imkân ve ihtimal de yoktur. Bir sürü lugât ve deyimler ile atasözlerin mecmualarını bir araya getirip bunlarda çeşitli kelime ve deyimlerin birbirinden farklı mânâ ve mefhumlarını gelişigüzel seçerek, anlatmak istediğini anlatmak üzere toplayıp, okuyuculara sunmak dilbilimcilik değil, cambazlık ve hokkabazlıktır. Bu tür kelime oyunu her dilde yapılabilir. Bugün bir kişi kalkıp Urduca sözlüklerinin en ünlüsü olan "Ferheng-ı Asıfiye" yi ele alıp bu beylerin Urduca yazılarına, ya da İngilizce "Oxford Dictionary" sözlüğünü alıp yine bu beylerin İngilizce ibarelerine öyle acayip açıklamalar getirebilir ki, şaşıp kalırlar, ve yaygarayı basarlar. Kur'ân-ı Kerim'de görünüşte eksik veya mantıksız gelebilecek bazı ibare ve ifadeler için teviller yapılıyor, ama yukarıdaki tevile ne demeli?

Aslında her türlü tarafgirlik ve önyargıyı bir yana bırakıp yukarıdaki âyeti okuyacak ve anlayacak olursak, Samirî denen şahsın fitneci biri olduğu, iyice düşünüp taşınıp bir plan hazırladığını ve İsrailoğullarını doğru yoldan saptırmak için elinden geleni yaptığını hemen anlayabiliriz. Bu adam altınları eritip bir buzağı yapmakla kalmadı, buna bir de ses vermeyi başardı. Bunu gören cahil halk aldatılmış ve doğru yoldan sapmış oldu. Ayrıca bu şahıs, Hz. Musa'ya bir masal da anlatmaya çalıştı. Kendisinin, başkalarının göremeyeceği şeyler gördüğünü iddia etti ve "resûlün" ayak bastığı yerin toprağının böyle bir mucize yarattığını söylemeyi de ihmal etmedi. "Resûl"den Cebrail (a.s.) de kastedilmiş olabilir. Fakat Samirî bundan Hz. Musa'yı kasdetmişse, yine bir oyun oynamış ve böylece Hz. Musa'ya iltifat etmek sûretiyle onu da kandırmaya çalışmış olabilir. Kur'ân-ı Kerim bütün bu hikâyeyi Samirî'nin bir tertibi olarak belirtiyor. Bu bakımdan, lugatlara sarılıp eksik sanılan ifadeleri "tamamlama" veya "berraklaştırmaya" hiç gerek yoktur. Zâten daha sonraki cümleden, Hz. Musa'nın, Samirî'nin oyununu çok iyi anladığı ve yüzüne vurduğu iyice anlaşılmış oluyor.

قَالَ

فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ ۖ وَإِنَّ لَكَ
مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهُ ۖ وَانْظُرْ إِلَىٰ إِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ
عَاكِفًا ۖ لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا
إِلٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

97-98- Musa: "Defol git. Sen bütün hayatında, bana dokunmayın diyeceksin.[74] Ve senin azabın için muayyen bir vakit vardır ki, ondan asla vazgeçilmeyecektir. Bir de ibadet edip durduğun ilâhına bak. Biz onu yakacağız, sonra da külünü denize savuracağız." Sizin ilâhınız kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.

Açıklamalar

74- Yani, Samirî'nin sadece diğer insanlarla bütün sosyal ilişkileri

kopartılmadı, kendisi tam bir "dokunulmaz" hale de getirildi. Buna ilâveten herkese kendisine dokunulmamasını ve insanları taa uzaktan uyarma cezası da verildi. Kitab-ı Mukaddes'in İcbar (Cebirler) Kitabında cüzzamlılardan korunmasıyla ilgili verilen bilgiler arasında şu satırlara da rastlanıyor:

"Elbiseleri yırtık ve saçları dağınık olmasına sebep olan bu illete müptelâ olan bir kişi, üst dudağını örtmeye çalışmalı ve bağırarak "ben pisim, ben pisim" söylemelidir. Bu illetin müptelâsı olduğu sürece pis kalacaktır. Kendisi zâten pistir. Böyle bir kişi yalnız olmalı ve evi, ordunun karargâhından uzak olmalıdır." (Bölüm: 13, âyet: 45-46).

Öyle sanılıyor ki, Allah'ın azabıyla Samirî ya cüzzam hastalığına kapılmış ya da cüzzamlı kişilere yapılan muameleye tabi tutulmuştur. Belki de Samirî bedenen değil, ruhen ve ahlâken hasta (cüzzamlı) olduğu için halktan tecrit edilmesi daha uygun görülmüştür.

كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ
مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَّنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُۥ يَحْمِلُ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خَٰلِدِينَ فِيهِ ۖ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾

99-101- Böylece[75] sana, geçmiş, kavimlerin haberlerinden bazısını anlatıyoruz. Şüphesiz sana tarafımızdan zikr (Kur'ân) verdik.[76] Kim ondan yüz çevirirse kıyamet gününde büyük günah (azab) yüklenecektir. O yükün altında ebedî kalırlar. Bu da Kıyamet gününde ne kötü bir yüktür.[77]

Açıklamalar

75- Hz. Musa (a.s.)'nın hikâyesi sona erdikten sonra, yine sûrenin başında geçen konuya dönülüyor ve ileriye gidilmeden önce sanırız ilk âyetleri hatırlamamız yerinde olacaktır. Böylece, sûrede asıl işlenen konunun ne olduğu iyice anlaşılmış olacaktır. Arada Hz. Musa'nın kıssasının anlatılmasına neden gerek duyulduğu ve tekrar hangi mevzunun işlendiği daha iyi kavranmış olacaktır.

76- Sûrenin başında da belirtildiği gibi, Hazreti Peygamber Efen-

dimize deniliyor ki, Kur'ân-ı Kerim, durup dururken başına bir iş açmak ya da kendisini bir zahmete veya tehlikeye sokmak maksadıyla indirilmemiştir. Bu sadece bir zikr (hatırlatma)dir, Allah'tan korkan ve O'nun emrine uymak isteyenler için.

77- Burada anlatılmak istenen ilk husus, Kur'ân-ı Kerim'den yüz çevirmek ve hidâyetini kabul etmek istemeyenlerin aslında kendilerine zarar vermeleridir. Bu gibi kimseler ne Hz. Muhammed'e, ne de O'nu peygamber olarak gönderen Allah'a, herhangi bir zarar verebilirler. Burada anlatılan ikinci husus da, Kur'ân-ı Kerim'in nasihat ve talimatını öğrenmesine rağmen bunlara uymayanların ahirette cezadan kurtulamayacaklarıdır. Âyette kullanılan kelimelerden anlaşılacağı gibi, uyarı sadece belli bir devir, memleket veya millet için değildir. Kur'ân-ı Kerim'in bu dünyada varolduğu ve ulaşabildiği bütün bölge ve milletler bu uyarının kapsamına giriyor. Söz konusu milletlere sadece iki yol kalıyor: Ya Kur'ân'ın mesajını kabul ya da red etmek. İlk yolu benimsemeyenlerin ne gibi bir mükafât görecekleri daha sonraki âyette anlatılmıştır. İkinci yolu takip edenlerin nasıl bir son ile karşılaşacakları zâten burada anlatılmıştır.

يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾

102- Sûr'a üfürüleceği günde[78] biz mücrimleri, gözleri donuk[79] bir halde haşredeceğiz.

Açıklamalar

78- Sûr'u, zurna, kaval veya boruya benzetebiliriz. Bilindiği gibi günümüzde de askerlerin toplanması veya dağılması için boru çalınıyor. Yüce Allah, kendi kâinat nizamını insanlara kolayca anlatabilmek için insanların kendi yaşantılarında kullandıkları çeşitli kelime, ıstılâh ve deyimleri kullanıyor. Bunların maksadı, akıl ve fikrimizin, bu tür nesnelere en çok yaklaştırmaktır, onları olduğu gibi kabul etmek değildir. Eski çağlardan beri, bir toplantı veya duyuru için halkın toplanmasını sağlamak amacıyla boru, davul, zurna veya diyelim ki, Sûr'a benzer âletler kulanılmıştır. Burada Cenab-ı Allah demek istiyor ki, Kıyamet gününde de bizim bildiğimiz boruya benzer bir boru çalınacaktır.

Bu borunun ilk çalınışıyla bütün canlılar ölecektir. İkinci çalınışında bütün canlılar dünyanın her köşesinden kalkıp mahşere doğru koşmaya başlayacaklardır. (Daha çok tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, en-Neml sûresi, dipnot: 106).

79- Burada kullanılan kelime "zurkan"dır, ki, "azrak"ın çoğuludur. Bazı kimseler bu kelimeyi "mosmor" olarak kullanmışlardır. Yani, korku ve dehşetten onların kanı kuruyacak ve gözleri mosmor olacaktır. Bazı kimseler de bu kelimeyi, korku ve dehşetin daha da şiddetli durumunu göz önünde bulundurarak gözlerin donması anlamında kullanmışlardır. Zâten bir kişinin yüzü sapsarı veya bembeyaz olunca gözleri de donuklaşır. Biz burada bu kelimeyi tercih ettik.

يَتَخَٰفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا
يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

103-104- Aralarında: "Dünyada ancak on gün kaldınız"[80] diye gizlice konuşacaklar.[81] Biz, onların aralarında ne konuşacaklarını daha iyi biliriz. O zaman onların ileri gelenleri: "Hayır kabirde bir gün kaldınız" diyecek.

Açıklamalar

80- Bu cümlenin bir mânâsı da şu olabilir: "Öldükten sonra kabirde ancak on gün kaldınız." Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde buna benzer ifadelere rastlanıyor. Yani, kıyamet gününde insanlar dirildikten sonra ister dünyadaki hayatları, ister öldükten sonra kabirdeki müddetlerinin çok kısa olduğunu zannedeceklerdir. Meselâ, bir yerde şöyle denilmiştir: (Allah kâfirlere) dünyada ne kadar kaldınız? der. Onlar da bir gün, yahut günün bir kısmı kadar kaldık. Onu hesap edenlerden sor derler." (el-Mü'minun: 112-113). Bir başka yerde de şöyle buyurulmuştur: "Kıyamet kopacağı gün, mücrimler dünyada bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler. İşte onlar böyle döndürülüyorlardı. Kendilerine ilim ve iman verilmiş olanlar (kâfirlere) "Allah'ın kitabında olduğu gibi ba's (diriliş) gününe kadar dünyada ve mezarda kaldınız. İşte bu, ba's günüdür. Fakat siz bunu bilmiyordunuz" diyecekler. (er-Rûm: 55-56). Bu küçük açıklamalardan anlaşılacağı gibi, insanlar gerek dünyada, gerekse ölümden sonra kıyamete

kadar olan mezardaki yaşantılarının çok kısa olacağını sanacaklardır. Dünyadaki hayatları onlara çok kısa gelecektir, çünkü sandıklarının tam tersine âhiretteki ebedî ve sonsuz hayat onların gözlerini açacaktır. Ahiret için de hiçbir hazırlık yapmadıkları ve dünyadaki geçici yaşantılarında iyi bir amel işlemedikleri üzerine pişman olacaklardır ve birkaç günlük zevk ve sefâ için âhiretteki rahat hayattan mahrum kaldıklarını düşüneceklerdir. Ölümden sonra kıyamete kadar geçen müddet de onlara kısa gelecektir, çünkü dünyadaki hayattan sonra ölümün sanki hiç gerçekleşmeyeceğini ve Kur'ân-ı Kerim'in tarif ettiği âhiretin hiç inandırıcı olmadığını sanırlardı. Dünyada son nefeslerini işte bu düşünce ile vermişlerdir. Şimdi birden bire kendilerinin tekrar hayata döndürüldüğü ve bir boru (Sûr)'nun sesiyle mahşerî bir kalabalıkla bir yöne doğru koşuştuklarını bulunca akıllarına çeşitli fikirler gelecektir ve filanca hastanede bayıldık, filan gemide battık veya filan yerde kaza geçirdikten sonra ne kadar zaman geçtiğini tahmin etmeye çalışacaklardır. Kafaları, dünyada öldükten sonra birden bire tekrar nasıl hayata döndüklerini kabul etmekte bir süre zorluk çekecektir. Dünyada imkânsız olduğunu düşündükleri âhiretin gerçekleştiğini görünce akıllarını oynatacaklardır ve ne yapacaklarını şaşıracaklardır. Bu sebeplerden dolayı, onların her biri kendisinin sadece birkaç saat veya birkaç gün bayılıp kaldığını ve birden bire kendisini büyük bir kalabalık içinde bulduğunu sanacaktır. Kimbilir, belki de bugünkü ukalalar da kıyamet günü Sûr'un üfürülmesiyle dirilince bunun bir hava saldırısının işareti olan siren sesi olduğunu sanacaklardır!

81- Bu açıklayıcı bir cümledir. Bununla, hem okuyucu, hem dinleyicilerin Kıyamette olup bitenlerin ne olacağı hakkında bilgi verilmek istenmiştir. Yani, kıyamette ve mahşerde insanların, özellikle, günahkâr ve suçlu kişilerin, aralarında nasıl konuşacaklarını Allah'ın çok iyi bildiği kaydedilmiştir.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا
صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ
ٱلدَّاعِىَ لَا عِوَجَ لَهُۥ ۖ وَخَشَعَتِ ٱلْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾
يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ وَرَضِىَ لَهُۥ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾

105-109- (Ey Resûlüm) senden dağlar hakkında sorarlar.[82] De ki: "Rabbim onları yerlerinden koparıp parça parça edecek." Böylece yerlerini dümdüz boş bir halde bırakacak.[83] Orada alçaklık ve yükseklik göremezsin. O gün herkes dâvet edene tabi olur. Hiçbir tarafa meyletmezler. Sesler, Rahman olan Allah'ın önünde kısılır. Yalnız ayak sesleri işitirsin.[84] O gün de şefaat fayda vermez. Ancak kendisine Allah'ın izin verdiği ve şefaat edilmesine razı olduğu kimseye fayda verir.

Açıklamalar

82- Bu da, asıl hutbe veya konuşmanın dışına çıkılarak söylenen bir cümledir. Öyle sanılıyor ki, bu sûre bir ilhâm kelamı olarak okunurken müşriklerden biri okunanları alaya almak üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle bir soru yöneltmiştir: "Kıyamet ile ilgili anlattığın şeyler bayağı ilginçtir. Sen öyle bir tablo çizdin ki, sanki dünyanın bütün insanları dümdüz bir arazide koşacaklardır. Peki, bu dağlar ve diğer engeller ne olacaktır?" Bu soruyu anlayabilmek için, bu sûrenin bir hutbe şeklinde okunmakta olduğu şartları birkez daha gözlerinizin önüne getirin. Mekke, çukur gibi bir yerde kurulmuştur; her tarafında yüksek dağ ve tepeler vardır. Soruyu soran kişi herhalde bu dağ ve tepeleri kasdetmiştir. Bu soruya vahiy yoluyla derhal cevap verildi ve kıyamet gününde bu dağların yerle bir edileceği, birer toz haline getirileceği, engebeli herhangi bir arazinin bulunmayacağı, her yerin dümdüz olacağı ifade edildi.

83- Âhirette yeryüzünün alacağı şekil, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde belirtilmiştir. İnşikâk sûresinde "arz uzatılacaktır" denilmiştir. İnfitâr sûresinde ise "denizlerin yarılacağı" kaydedilmiştir. Bundan, herhalde, deniz diplerinin yarılmasından sonra, suyun daha aşağılara çökeceği ve dipleri kuru toprak gibi olacağı kastedilmiştir. Tekvir sûresinde de, "denizlerin kaynayıp taşacakları" kaydedilmiştir. Burada da bütün dağların parçalanıp dümdüz edileceği bildirilmiştir. Bu ifadelerden âhirette yeryüzünün şöyle bir şekil alabileceğini söyleyebiliriz: Bütün yer küresi, denizler doldurulmak, dağlar oynatılıp parçalanmak ve dümdüz edilmek, vadiler doldurulmak ve ormanlar temizlenmek sûretiyle, yusyuvarlak bir top haline getirilecektir. Nitekim İbrahim sûresinde şöyle denilmiştir: "Arz, başka bir arza, gökler de başka göklere çevrileceği günde onlar, Kahhar ve bir olan Allah'ın huzurunda toplanacaklardır." (Âyet: 48). Arzın işte böyle bir şeklinde, mahşer olacak ve Cenab-ı Allah mahkemesini kuracaktır. Arzın son ve

daimî şekli ez-Zümer sûresinde belirtildiği gibi olacaktır: "Onlar da: 'Bize olan va'adini yerine getiren ve bize Cennetten istediğimiz mekânda oturmak için orasını ihsan eden Allah'a hamdolsun. Sâlih amel işleyenlerin mükafâtı ne güzel' derler." (âyet: 74). Demek ki, nihayet yer küremiz bir cennete çevrilecektir ve Allah'ın sâlih ve muttaki kulları bunun vârisi olacaklardır. O zaman, bütün dünya bir tek memleket olacaktır ve bugün dünyamızı muhtelif bölge ve memleketlere bölen, ayrıca insanları da birbirinden ayrılan dağlar, nehirler, çöller ve denizler hiç bulunmayacaktır. (Unutmayalım ki, sahabeler ve tabi'lerden İbn Abbas ile Katade, cennetin dünyamızda olacağı görüşünü savunuyorlar, ve en-Necm sûresinde "Sidretü'l-müntehâ ve Cennetü'l-me'va"dan yeryüzünde şehitlerin kalacağı cennetin kastedildiğini ifade etmişlerdir).

84- Asıl Arapça kelime "hems"tır ki, ayak sesleri, fısıltı, devenin ayak sesi ve benzeri hafif sesler için kullanılır. Demek ki, mahşerde ayak sesleri veya fısıltının dışında tam bir sessizlik olacaktır.

85- Yukarıdaki âyet iki şekilde tercüme edilebilir. Birincisi, yukarıda tercüme edilen şekildir. İkincisi de şöyledir: "O gün şefaat fayda vermez. Ancak kendisine Rahman (Allah'ın izin verdiği ve başkaları için şefaat etmesine razı olduğu kimseye fayda verir." Burada kullanılan kelimeler özlü ve geniş anlamlı olup, her iki şekilde de tercüme edilebilir. Demek kıyamette, Rahman ve Rahim olan Allah izin vermezse ne kimse başkaları için şefaatçı olabilir, ne de kendisi için şefaate talip olabilir. Mahşerde hiçbir kimse Allah'ın huzurunda ağzını açamaz ve ne kendisi, ne başkaları için şefaate talip olabilir. Ancak, Allah izin verdiği takdirde şefaat gerçekleşebilir. Bu her iki husus, Kur'ân'da açıkça anlatılmıştır. Allah bir yandan diyor ki: "İzni olmaksızın O'nun (Allah'ın) nezdinde şefaat edecek yoktur" (Bakara: 225). Ve bir yandan buyuruyor ki: "Ruh ve meleklerin saf olarak huzur-u ilâhide durdukları günde, onların hiçbiri konuşmaz. Ancak Rahman'ın müsaade ettikleri müstesna" (Nebe: 38). Allahu Teâlâ bir yandan: "Allah onların önünde ve arkalarında olanı bilir. Onlar ancak Allah'ın razı olduğuna şefaat ederler. Ve O'nun azametinden korkarlar." (el-Enbiya: 28). Ve bir yandan şunları buyuruyor: "Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaatleri, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz. (Necm: 26).

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾
وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾
وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا
هَضْمًا ﴿١١٢﴾

110-112- Allah onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. Onların ilmi ise O'nu kavrayamaz.[86] Bütün yüzler Hayyül-Kayyum olan Allah'a baş eğmiştir. Bir zulüm yüklenen muhakkak hüsrana uğramıştır. Mü'min olduğu halde sâlih amel işleyen zulüm ve hasenâtının eksilmesinden korkmaz.[87]

Açıklamalar

86- Bu âyette şefaatin neden kısıtlandığı anlatılmıştır. İster melek olsun, ister peygamber ve ister evliya; kimlerin Allah'ın huzuruna ne gibi bir amel defteri ile geldiklerini bilemez. Bu zâtlar, kimin dünyada ne yaptığını, nasıl bir karaktere sahip olduğunu ve Allah'a nasıl bir hesap vereceğini kestiremezler. Çünkü, onlarda Allah'ın sahip bulunduğu bilgi kaynakları yoktur. Bunun aksine, Allahu Teâlâ, her insanın geçmişin ve geleceğini, karakterinin ne olduğunu, dürüstlük derecesinin ne olduğunu, suçlu olup olmadığını, suçluysa ne kadar cezaya lâyık olduğunu, suçlu değilse nasıl ödüllendirilebileceğini en iyi ayrıntılarına kadar bilmektedir. Böyle bir durumda melekler, peygamberler ve evliyâlar istedikleri kişiler için şefaat edemezler. Bilindiği gibi, bir daire veya işyerinde, alt seviyedeki bir müdür veya memur, istihdam veya başka konularla ilgili olarak bütün dost, arkadaş ve yakınları için torpil kullanmaya çalışırsa, bunun haddi hesabı olmaz ve iş yerinin mekanizması ve çalışma düzeni bozulmuş, olur. Böyle küçük bir düzeyde torpil veya şefaat, bu kadar vahim sonuçlar doğurabiliyorsa, bir de Kâinatın Sahibi'nin huzurunda herkesin şefaat etmesi ve bunun kabul edilmesinin ne kadar tehlikli ve zararlı olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Şefaat serbest bırakıldığı takdirde Allah'ın huzurundaki manzarayı gözünüzün önünde bir canlandırın. Binlerce, onbinlerce ve hatta, milyonlarca kimsenin Arş-ı âlâ'da toplanıp hem kendi, hem başkaları için yalvardıklarını düşünün. Bu kargaşada kimin ne olduğu, kimin nasıl şefaat edileceğini gözden geçirin. Orada şefaatçıların, şefaat ettik-

leri kişilerin geçmişi ve karakterini pek iyi bilmediğinden emin olabilirsiniz. Dünyada yüksek bir mevkide bulunan bir âmire, emri altındaki memur ve personel için tavsiye filan geldiği zaman, bu yetkilinin tavsiyeciye sorduğu sorular şu şekilde oluyor: Siz bu adamı iyi tanıyor musunuz? Karakterini incelediniz mi? Yeterince güvenilir bir kişi midir? Ondan bir zarar gelmeyeceğinden emin misiniz? Ayrıca, eğer bu âmir tavsiye edilen kişinin ne mal olduğunu biliyorsa, onu derhal tavsiyecinin yüzüne vurmuş oluyor ve diyor ki, "Bu adamın ne kadar yalancı, nankör, tembel, hırsız, rüşvetçi ve ahlâksız olduğunu biliyor musunuz?" Âmir işte bu bilgisine dayanarak, azarlayıcı bir tavırla, tavsiyeciye der ki, "Vallahi, sizden böyle bir kişi için tavsiyede bulunmanızı beklemiyordum. Lütfen, böyle kimseler için tavsiyede bulunmayın ve bundan sonra, böyle bir tavsiye istemem." Bu küçük misalden yukarıdaki âyette şefaat ile ilgili zikredilen kaide ve kuralların ne kadar doğru ve yerinde olduğu anlaşılacaktır. Şefaatın kapısı tamamıyla kapatılmamıştır. Dünyada Allah'ın kullarına her zaman yardım elini uzatmış, Allah'ın sevgili kişileri, âhirette başkaları için şefaatçı olabilirler. Ancak, herhangi bir kimse için şefaatte bulunmadan önce Allah'tan izin almak zorundadırlar. Allah, kimin için konuşmalarına izin verirse ancak onlar hakkında tavsiyede bulunabileceklerdir. Ayrıca, şefaatin de haklı ve yerinde olması şarta bağlanmıştır. Nitekim, "ve kâle sevâben" (ve sözü iyi söylesin) şeklindeki ilâhi emir bu yöndedir. Yanlış, uygunsuz ve yersiz şefaate izin verilmeyecektir. Meselâ, dünyada yüzlerce Allah'ın kulunun hakkını yemiş biri için Kıyamette herhangi bir peygamber, melek veya evliya çıkıp, Allah'a, "Ya Rabb, bu adama acı, bunu mükâfatlandır" diyemez.

87- Yani orada karar, her insanın ameli ve vasfına göre verilecektir. Bir kişi ister kendine, ister başkasına zulüm etmiş, veya halkın haklarını yemişse, iyi bir netice alamayacaktır. Buna karşılık, imanlı, inançlı, sâlih kişiler için korkulacak hiçbir şey olmayacaktır. İşledikleri sâlih amel ve yaptıkları hayır işler hiçbir zaman boşa gitmeyecektir.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا
فِيهِ مِنَ ٱلْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

113- Böylece, biz onu, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.[88] Belki ittika ederler, yahut onlara öğüt olur diye onda tehdidleri tekrar tekrar açıkladık.[89]

Açıklamalar

88- Yani, Kur'ân-ı Kerim burada verilen nasihat, telkin ve talimatın benzerleriyle doludur. Kur'ân-ı Kerim'in bu hususiyetine yapılan bu işaret, sadece buradaki nasihat ve telkinlerle ilgili olmayıp bütün emir ve talimâtını kapsamaktadır. Bu cümleler, sûrenin başında ve Hz. Musa'nın hikâyesinin bitiminde Kur'ân-ı Kerim ile ilgili kullanılan sıfatlarla da ilgilidir. Demek isteniyor ki, insanlara gönderilen "zikr" (Kur'ân-ı Kerim) işte böylesine muhteşem ve ulvî bir Kitap'tır.

89- Yani, hidayet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim sayesinde gaflet uykularından uyansınlar, unutmuş oldukları dersi hatırlasınlar, hangi yanlış yolu takip ettiklerini anlasınlar ve bu sapıklığın sonunun ne kadar kötü olduğunu öğrensinler.

فَتَعَٰلَى ٱللَّهُ ٱلْمَلِكُ ٱلْحَقُّ ۗ وَلَا تَعْجَلْ بِٱلْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ
أَن يُقْضَىٰٓ إِلَيْكَ وَحْيُهُۥ ۖ وَقُل رَّبِّ زِدْنِى عِلْمًا ﴿١١٤﴾

114- Hak melik olan Allah yücedir.[90] Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan evvel Kur'ân'ı okumada acele etme, "Rabbim, ilmimi artır" de.[91]

Açıklamalar

90- Bu tür cümleler, Kur'ân-ı Kerim'de genelikle bir hutbe veya konuşmanın bitiminde buyuruluyor ve maksadı da, konuşmanın sonunda Allahu Teâlâ'ya hamd ve senâ etmek oluyor. Konuşma tarzı ve siyak ve sibâktan anlaşılacağı gibi, burada hutbenin biri bitiriyor ve daha sonra 115. âyette ikinci hutbe başlıyor. Bu iki hutbenin ayrı ayrı zamanlarda indiği ve daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, İlâhi emre göre bunları bir arada topladığı galip bir ihtimaldir. Bu iki hutbenin birbirine bağlandığının sebebini biraz sonra açıklayacağız.

91- Hutbe, "Hak melik olan Allah yücedir" sözleriyle bitmiş. Bundan sonra Allah'ın meleği, ayrılırken İlâhi emre göre, vahyinin indiği sırada müşahede ettiği bir hususta Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ikâz etmiştir. Zira, bunu vahiy devam ederken yapamazdı. Hutbe tamamlandık-

tan sonra da ne konuda ikâz edildiği, bizzat ikâz için kullanılan ifadeden anlaşılıyor. Hz. Peygamber (s.a.v.) vahiydeki mesajı alırken bunu ezberleme ve tekrarlama çabasında görülmüş ve böyle yaparken dikkatleri dağılmış olabilir, ve vahyin konusunu kavramakta güçlük çekmiş olabilir. Bu durumda vahyi getiren melek, vahyin kabul edilmesini usûlünü Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlatmış olabilir.

Bu demektir ki, Tâhâ sûresinin bu bölümü, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e inen ilk vahiylerden biridir. İlk zamanlarda Hz. Peygamber'in vahiyleri kabul etmekte zorluk çekmesi, bazı bölümlerini çabuk çabuk ezberlemeye çalışırken bazılarını unuttuğu olmuş ve dolayısıyla birkaç defa bu hususta ikaz edilmiştir. el-Kıyâme sûresinin inişi sırasında da benzeri bir olaya rastlanmış ve hutbe'ye ara verilerek Hz. Peygamber (s.a.v.) uyarılmıştı: "Onu acele (kavrayıp ezber) etmen için dilini onunla tahrik etme (depreştirme). Onun toplanması ve onu okutmak bize aittir. Sana vahiy ile kıraat eylediğimizde sen de oku. Sonra onun beyan ve izahı da bize aittir." (âyet: 16-19). Daha sonra el-A'lâ sûresinde de şöyle denilmiştir: "(Habibim) Biz sana Kur'ân-ı okutacağız ve unutmayacaksın" (âyet). Daha sonra, Hz. Peygamber Efendimiz vahiyleri kabul etmek ve anlamakta iyice uzmanlaşınca bu tür tenbih veya ikâzlar bir daha tekrarlanmadı.

وَلَقَدْ
عَهِدْنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَإِذْ
قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ ﴿١١٦﴾

115-116- Bundan[92] evvel biz, Âdem ile ahdetmiştik.[93] O bunu unuttu. Biz onda bir azim bulmadık.[94] Meleklere: "Âdem'e secde edin" dediğimizde hepsi secde etti. Ancak İblis secdeden çekindi.

Açıklamalar

92- Az önce belirttiğimiz gibi, buradan başka bir hutbe başlıyor, ki her halde daha önceki konuşma veya hutbeden bir süre sonra inmiştir. Konuşmada işlenen konu hemen hemen aynı olduğu için vahyin bu kısmı da Tâhâ sûresine eklenmiştir. İşlenen konunun benzerliğine gelince bunları şöyle toplayabiliriz:

1) Kur'ân-ı Kerim'in hatırlatmak istediği ders, insanoğluna taa doğduğu sırada verilmiş ve kendisi de bunu iyice aklında bulunacağına dair Allah'a söz vermişti. Zâten bu dersin hatırlatılması için Kur'ân-ı Kerim'den önce de sık sık "zikr"ler (diğer semavî kitaplar) gelmiştir.

2) İnsanoğlu bu dersi, şeytânın hile ve fitneleri yüzünden sık sık unutmuş ve insanların bu zaafı bu dünyanın taa doğuşundan beri devam etmektedir. İlk hatayı insanların ilk ana-babaları yapmış ve bu hata zamanla tekrarlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, insana unuttuğu dersin hatırlatılması için sürekli ikâzlar yapılmıştır.

3) İnsanın saadet, refah ve ebedî huzurunun, onun Allah'ın zikrine karşı takındığı tutuma bağlı olduğu, taa doğduğu günde kendisine açıkça anlatılmıştı. Bu bakımdan buna bağlı kalması halinde hem dünya, hem ahirette saadet ve felâh bulacağı, kalmaması halinde Allah'ın azab ve gazabına maruz kalacağı sadece bugün söylenen bir şey değildir.

4) Bir insan, unutkanlık, azim ve iradedeki zaaf gibi insanî zaaf ve hatalardan dolayı şeytana uyabilir ve günahlar işleyebilir. Eğer bu insan kendi hatasını anlar, tutumunu değiştirir ve yanlış yoldan doğru yola gelirse affedilebilir. Ama eğer bu insan dik başlılık yapar, Allah'a isyân eder ve tıpkı Fir'avn ile Samirî gibi Şeytan'ın dümen suyuna girerse affedilmesine imkân yoktur. Böyle bir insan tıpkı Fir'avn ve Samirî gibi, kötü bir sona ulaşacak ve onu dünyanın hiçbir kuvveti kurtaramayacaktır.

93- Hz. Âdem (a.s.)'in hikâyesi bundan önce el-Bakara, el-A'raf, el-Hicr, el-İsrâ ve el-Kehf sûrelerinde anlatılmıştır. Burada 7'nci defa bu konuya temas ediliyor. Fakat her yerde konuşmada işlenen konu başka olup buna göre bu hikâyenin ayrıntıları dile getirilmiştir. Hikâyenin her bölümü bir başkasından ayrıdır ve genellikle anlatım biçimi de farklıdır. Bu sebeple, bütün hikâyeyi bilmek ve mânâsını anlayabilmek için yukarıda bahsettiğimiz bütün yerlere birer göz atmak daha doğru olacaktır. Dipnotlarımızda bütün bu bölümlerden alınacak ders ve sonuçları ayrı ayrı beyan etmişizdir.

94- Yani, Hz. Âdem'in ilâhi emre aykırı davranmasında isyân ve kasıt değil, gaflet, unutkanlık, azim ve iradenin azlığı yatıyordu. Hz.

Âdem, "Ben Allah'ı mallahı tanımam, ister ilâhi emir, ister başka bir emir olsun, ben istediğimi yaparım, Allah kim ve benim işlerime karışan kim! Benim işime kimse karışamaz" diyerek veya düşünerek Allah'ın emrine karşı gelmemişti. İtaatsızlığının sebebi, unutkanlığıydı, Allah'a verdiği sözünü unutmuştu ve azim ile iradesindeki zaafıydı. Azmindeki zaaf sebebiyle Şeytan'ın oyununa geldi ve öğrendiği dersi unuttu.

Bazı müfessirler, "biz onda bir azim bulmadık" sözlerini şöyle çevirmişlerdir: "Biz onda, itaatsizlik azmini bulamadık." Yani, Hz. Adem, ne yaptıysa unutkanlıkla yaptı, itaatsizlik edeceğim diye değil. Fakat, böyle bir te'vile gerek yoktur. Böyle bir şey olsaydı, "lem, necid lehû azman" yerine "lehû azman ala'l-isyân" denilebilirdi. Halbuki, kullanılan ifadeden, emre itaatte azimli olmadığı kesinlikle anlaşılıyor. Ayrıca, anlatılan hikâyenin yeri ve ilgili konular bir bütün olarak incelendiği taktirde de, Cenab-ı Allah'ın amacının, Hz. Âdem'i temize çıkarmak ve savunmak değil, aksine onun beşerî zaaflarının ne olduğu ve ne şekilde kendisi ve evlâtlarının da düşmanları olan Şeytan'ın yarattığı tuzağa düşmeye başladıklarını anlatmaktır. Buna ilâveten, boş bir zihin ve tarafsız bir yaklaşımla bu âyeti okuyacak bir kişi de anlamının, "O bunu unuttu. Biz onda bir azim bulamadık" olduğunu derhal anlayacaktır. Fakat aynı kişi, Hz. Âdem'in günahını öğrenip onun temize çıkması gerektiğine inanırsa, gayet tabii ki, bu âyeti yukarıda bazı müfessirlerin izah etmeye başladıkları şekilde yorumlamaya çalışacaktır. Nitekim, Allame Alusî bu hususta aynı görüşü savunmuştur ve şöyle demiştir: "Fakat şunu unutmayın ki, bu açıklama (müfessirlerin açıklaması), âyetin sözleri işitildikten hemen sonra akla gelmiyor, ayrıca şart ve ortam da buna uygun değildir." (Ruhu'l-Me'anî, cilt: 16, s. 243).

فَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا
مِنَ ٱلْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰٓ ﴿١١٧﴾

117- Bizde "Ey Âdem,[95] bu sana da zevcene de düşmandır.[96] Sakın sizi Cennetten çıkarmasın,[97] sonra meşakkate düşersiniz" demiştik.

Açıklamalar

95- Burada, Hz. Âdem'e, "filanca ağacın (bitkinin) meyvesini yemeyin" diye verilen emirden bahsedilmiştir. Bu emir, Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde yer almıştır. Burada asıl anlatılmak istenen şey, insanın nasıl Allah'ın peşin ikâzına rağmen, bildiği ve tanıdığı düşmanın ağına düştüğü ve bile bile kendi menfaatine karşı hareket ettiğidir. Bu sebeple, burada Allah'ın asıl emrinden bahsedilmesinin yerine, bu emirden hemen sonra Hz. Âdem'e verilen nasihat ve tavsiyeden bahsedilmiştir.

96- İnsan'ın ezelî düşmanı Şeytan o zamana kadar yapması gerekeni yapmış, kalleşliğini göstermiş. Gerek Hz. Âdem gerekse Havva (a.s.), İblis'in kendilerine secde etmekten kaçındığını görmüş ve Allah'ın emrine açıkça karşı geldiğine tanık olmuşlardı. İblis, şu sözlerle isyân ediyordu: "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten, onu çamurdan yarattın" (el-A'raf: 12), (Sâd: 76). "Topraktan yarattığına secde edeyim mi? Benim üstüme şerefli kıldığın bu kim oluyormuş?" (el-İsrâ: 61-62). İblis sadece kendi hased, garez ve kinini belirtmekle yetinmedi, ayrıca Allah'tan kendisinin üstün ve faziletli, insanın ise daha aşağılık bir yaratık olduğunu göstermek için müsaade ve mühlet istedi. İblis, Allah'a, insanın O'nun halifesi ve naibi olmayacağını ispatlayacağına da and içti. el-A'raf, el-Hicr ve el-İsrâ sûrelerinde İblis'in bu tür meydan okumalarına şahit olmuştuk, bundan sonra Sâd sûresinde de benzeri sözlerine rastlayacağız. Bu sebepten dolayı, Cenab-ı Allah, Hz. Adem ve Havva'ya, "bu sizin düşmanınızdır, bundan sakının ve fitnesinden kaçının" dediği zaman sadece gaipten bir şey söylemiyor, aksine onların gözleri önünde cereyan eden bir gerçeği dile getiriyordu.

97- Aynı şekilde hem Hz. Âdem hem Hz. Havva'ya, Şeytan'ın fitnesine kanıp ilâhi emre karşı gelmeleri halinde Cennet'te kalamayacakları ve her türlü nimet ve rahatlıklardan yoksun kalacakları da belirtildi.

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ

﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا۟ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ

إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ
الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا
سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ
وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾

118-121- Çünkü sana orada ne acıkma ne de çıplaklık vardır. Ve sen orada susamazsın ve güneş sıcaklığı da çekmezsin."[98] Şeytan ona vesvese verdi[99] ve "Ey Âdem seni ebedilik ağacına ve son bulmayacak bir devlete delâlet edeyim mi?"[100] dedi. Bunun üzerine ikisi de ondan yediler. Hemen ayıp yerleri açıldı. Üzerlerine Cennet yaprağından yamamaya başladılar.[101] Âdem, Rabbine karşı geldi ve şaşırdı.[102]

Açıklamalar

98- Burada, Cennet'ten çıkarılan bir insanın ne gibi zorluklarla karşılaşabileceğine kısaca işaret edilmiştir. Burada Cennet'te var olan büyük, üstün ve mükemmel nimetlerinden uzun uzun bahsedilmek yerine dört temel kolaylığa işaret edilmiştir. Yani, Cennet'te gıda, su, elbise ve mesken gibi dört nimet Allah tarafından verilecek ve bunların elde edilmesi için Cennet sakinlerinin hiçbir zahmete girmelerine gerek olmayacaktır. Bu açıklamadan, Hz. Âdem ile Hz. Havva, şeytanın oyununa gelmeleri halinde Cennet'ten ihraç edilecekleri ve diğer nimetler şöyle dursun, bu temel ihtiyaçlarını da karşılayamayacaklarını anlamış oldular. Böyle bir durumda onların temel ihtiyaçlarını bile karşılamak için çok çaba harcamaları ve didinmeleri gerekeceğini sabahtan akşama kadar çalıştıktan sonra ancak karınlarını doyurabilmek için ekmek yiyebileceklerini, geçim derdinin, zamanlarının büyük bir bölümünü teşkil edeceğini ve bundan dolayı daha büyük ideal veya maksatlar için çalışamayacaklarını anladılar.

99- Burada Kur'ân-ı Kerim'in açıkça belirttiği gibi, Şeytan'ın vesvese verdiği kişi, Hz. Havva değil, Hz. Âdem (a.s.) idi. Gerçi, el-Araf sûresindeki ifadesinden, hem Hz. Adem hem Hz. Havva'nın şeytanın

muhatapları olduğu ve her ikisinin onun tuzağına düştükleri anlaşılıyor. Fakat, Şeytanın asıl hedefi Hz. Âdem idi. Buna mukabil Kitab-ı Mukaddes'te yılanın, önce Hz. Havva ile konuştuğu, daha sonra Hz. Havva'nın kendi kocasını kandırdığı ve ikisinin ağacın meyvesini yedikleri kaydedilmiştir. (Doğum, Bölüm: 3).

100- el-A'raf sûresinde Hz. Âdem ile Şeytan arasındaki konuşma daha teferruatlı bir şekilde verilmiştir. Bu sûrede Şeytan'ın şöyle dediği kaydedilmiştir. "Rabbiniz, size ağacı iki melek veya Cennet'te ebedî olmamanız için nehyetti" (âyet: 20).

101- Başka bir deyimle, Hz. Âdem ile Hz. Havva, Allah'ın emirlerine karşı gelir gelmez, sahip oldukları bütün konfor ve rahattan mahrum kaldılar ve bunun ilk belirtisi olarak, vücutları açılmış oldu. Daha sonra yiyecek, su ve mesken gibi nimetlerden de mahrum kalacaklardı. Artık normal insanlar gibi acıkacak ve susayacaklardı. Cennet'ten kovulduktan sonra başlarını sokacak bir eve de ihtiyaç duyacaklardı. Ama ilk olarak kendilerinin çıplak olduklarını hissettiler.

102- Hz. Âdem'in düştüğü insanî hatayı burada biraz ayrıntılı bir biçimde ele alabiliriz. Bilindiği gibi, Hz. Adem, Allahu Teâlâ'yı kalben kendi Hâlik, Mâlik, ve Rabbi olarak kabul ediyordu. Cennet'te sahip oldukları nimet ve konforu da yaşıyorlardı. Şeytan'ın kendilerine haset ve düşmanlık beslediğini de biliyordu. Cenab-ı Allah taa başta Şeytan'ın fitne ve hileleri konusunda kendisini ve karısını uyarmış, kendilerini rablarına karşı gelmeleri için uğraşacağını ve onun oyununa gelmeleri halinde zararlı çıkacaklarını söylemişti. Şeytan zâten rest çekmiş ve elinden geldiği kadar onları kandırmaya çalışacağını Allah'a söylemişti. Bütün bunlara rağmen Şeytan kendilerinin önüne mûnis ve müşfik bir arkadaş rolünde çıkınca ve ebedî hayat ile sonu olmayacak bir devlete sahip olacakları gibi masallar anlatmaya çalışınca dayanamadılar ve sözlerine kandılar. Halbuki, Allah'a olan iman ve akidelerinde hiçbir değişiklik olmamıştı. Onlar, Allah'ın emrine karşı gelmeyi de akıllarının uçlarından geçirmemişlerdi. Her şey bir ânlık bir gafletten dolayı oldu ve kendileri birden bire itaatın faziletli mevkiinden itaatsızlığın çukuruna düşüverdiler. İşte hikayenin başında bu gafletten "hata" ve "azimdeki zaaf" gibi ifadelerle bahsedilmiştir. İnsan zâten doğuşundan beri bu tür zaaf yüzünden hata ve günahlar işlemiştir.

ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾

122-123- Sonra Rabbi onu seçti,[103] tevbesini kabul buyurdu. Ve ona doğru yolu gösterdi.[104] Allah şöyle buyurdu: "Kiminiz kiminize düşman olarak hepiniz oradan inin. Size benim tarafımdan bir Resûl geldiğinde benim o rehberime tabi olan ne sapıklığa düşer ve ne de bedbaht olur.

Açıklamalar

103- Yani, Hz. Âdem, Şeytan gibi lânetlenerek kovulmadı. Cenab-ı Allah, Hz. Âdem'i, hata işlediği yerde ve şekilde bırakmadı, onun zaafını bildiği ve şuursuzca bir hareket ettiğini bilerek yanına çağırdı ve bağrına bastı. Onu bir vazife ve hizmet için seçti ve günâhını affetti. Bilindiği gibi, dik başlı, isyankâr ve itaatsız bir uşağa başka türlü davranılır. Şeytan bilinçli olarak isyan ettiği için lâyık olduğu cezayı buldu. Aynı şekilde şuurlu bir şekilde Allah'ın emirlerine karşı gelen, hatta O'na meydan okuyan her Âdemoğlu da aynı akıbete uğrayacaktır. Fakat Allah'ın bir kulu sadece "hata" ve "azmin zaafı" yüzünden bir kusurda bulunur, şuurlu olarak Allah'ın emrine karşı gelmeyi aklının ucuna bile getirmez ve hatasını görür görmez pişmanlık duyarsa kendisine elbette ki, başka türlü bir muamele yapılmalıdır. Nitekim, Hz. Âdem ile Havva (a.s.) hatalarını öğrenir öğrenmez feryad ediverdiler: "Ey Rabbimiz, nefislerimize zulmettik. Eğer bizi mağfiret ve rahmet etmezsen ziyan edenlerden oluruz." (el-A'raf, âyet: 23) ve Allah da onları affetti.

104- Yani Cenab-ı Allah, Hz. Âdem ile Hz. Havva (a.s.)'yı affetmekle kalmadı, onlara doğru yolun ne olduğunu da gösterdi.

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ أَعْمٰى ﴿١٢٤﴾

124- Her kim benim zikrimden yüz çevirirse, ona dar bir geçim vardır.[105] Biz onu, Kıyamet günü kör olarak haşrederiz.[106]

Açıklamalar

105- Burada kullanılan "dar geçim" kelimesinden, geçim zorlukları değil, tedirginlik ve huzursuzluk anlaşılmalıdır. Yani, Allah'ın emirlerine karşı gelenler dünyada hiçbir zaman iç huzuru bulamayacaklardır. Biri milyarder bile olsa gerçek huzur ve sükûnu bulamayacaktır. Yedi iklime (memlekete) hâkim bile olsa daima bir tedirginlik içinde olacaktır. Dünyadaki başarılarının çoğu, hile ve desise ile yolsuzluklarının neticesi olduğu için sosyal yaşantısı her ne kadar rahat ve üstün görülürse görülsün, gerçek mutluluğu hiçbir zaman tadamayacaktır.

106- Hz. Âdem (a.s.)'ın hikâyesi burada son buluyor. Hikâyenin aslında burada gerekse Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde anlatılışından çıkardığım sonuçları burada sıralamayı uygun görüyorum:

Cenab-ı Allah, Hz. Âdem'i Cennet'te iken, dünyanın halifesi tâyin etmişti. Cennet belki de göklerde idi, belki de yerde, yani dünyamızda. Fakat bu cennet her neredeyse, Allah'ın halifesi ve naibi, her türlü nimet ve rahatlıklara sahipti. Yiyeceği, içeceği, giyeceği ve konutu devlete aitti ve her ân emrine amâde melekler onun hizmetinde idiler. İhtiyaçlarını karşılama düşüncesi yoktu. Böylece halifelik gibi yüce bir görevi rahatlıkla yerine getirebilirdi. Fakat, Hz. Âdem'in bu güzide mevkiye getirilmesinden önce çetin bir imtihandan geçirilmesi uygun görüldü. Böylece onun selâhiyet, kabiliyet ve meziyetlerinin yanısıra zaaf ve ayıpları da meydana çıkacaktı. Bunun üzerine gereken imtihan yapıldı ve görüldü ki, insan denen yaratık zaman zaman bazı hatalar işleyebilir. Yaradılışındaki, mekanizmaya göre bazan hırs ve ihtirasa kapılabilir, Allah'a itaat etme azmi zayıflayabilir ve Rabbine isyan etmeyi aklına getirmemesine rağmen şuursuzca başkalarının oyun ve hilelerine kanabilir ve istemeyerek de olsa, itaatsızlık edebilir. Bu imtihandan sonra Hz. Âdem'e ve evlâtlarına daimâ veya aslî bir halifelik yerine geçici, vekâleten ve deneme mahiyetinde bir halifelik verildi. Bu deneme veya geçici görevin bir süresi (kıyamet) belirlendi. Kıyamete kadar olan bu deneme devresinde Allah'ın halifeleri pek çok nimetlerden mahrum bırakıldılar ki, bunların başında temel ihtiyaçları geliyordu. Artık kendi geçimlerini kendileri sağlayacaklardı ve bazı di-

ğer ihtiyaçları için de dişlerini canlarına takarak çalışmalıydılar. Fakat bununla beraber yeryüzünde diğer bütün mahlûklar üzerindeki hakimiyete bir halel gelmedi. İnsanlar dünyada deneniyorlarsa bütün yetki ve yeteneklerine rağmen Allah'a itaat etmemeleri konusunda deneniyorlar. Kendileri ufak tefek hata ve günah işleyerek daha da azgın bir hale mi geliyorlar yoksa hemen tövbe edip tenbih, tezkir ve talim'in etkisiyle tekrar doğru yolu mu buluyorlar? Dünyada yaptıkları her hareket ve sarf ettikleri her sözün sonunda nasıl bir tavır takınıyorlar? Son kararları ne oluyor? Allah'a itaat ve teslimiyetin lehinde mi yoksa aleyhinde mi? Bu deneme devresinde her insanın yaptıkları için bir dosya tutuluyor. Kıyametten sonra Hesap gününde imtihanı kazanmış olanlara kalıcı ve daimi hilâfet ve saltanat verilecektir. O zaman dünyamız bir Cennet'e çevrilecektir ve bunun varisleri, geçici ve deneme ile vekâlet mahiyetindeki halifelikleri sırasında ufak tefek hatalara rağmen Allah'a itaat etmeyi ihmal etmeyen sâlih kulları olacaklardır. Kıyametten sonra Cennet'teki hayatın sadece yiyip içmek ve keyif çatmaktan ibaret olduğunu sananlar yanlış yoldadırlar. Aksine, orada insanlar halifelik gibi yüce bir görevi yürüteceklerdir ve bu konuda da üstün başarı gösterenler daima yükseleceklerdir. Tabii, oradan tekrar kovulma veya sahip olunan mevki ve makamdan indirilme ihtimali yoktur. Cennet'teki başarılar ile, ifade edilen hizmet ve verilen mükafâtları tasavvur etmemiz bizim için şimdilik imkânsızdır, tıpkı küçük bir çocuğun büyüyüp evlendikten sonra süreceği evlilik hayatı gibi. Bu itibarla Kur'ân-ı Kerim'de sadece dünyamızda var olan bazı nimet ve rahatlıklarla kıyas edebileceğimiz nimetlerin Cennet'te var olacağı belirtilmekle yetinilmiştir.

Bu noktada, Hz. Âdem ile Hz. Havva (a.s.)'nın Kitab-ı Mukaddes'te nasıl anlatıldığına bir göz atmamız sanırız yerinde olacaktır. Meselâ, şu ifadelere bakın: "Tanrı, yerin toprağıyla insanı yapıp burun delikleri yoluyla hayatı üfleyince canlı hale geldi. Ve Hüdâvend Doğu'da Adn'da bir bahçe yapıp insanı buraya yerleştirdi." "Ve bahçenin ortasında bir hayat ağacı ve bir de iyi ile kötüyü ayıran bir ağaç dikti." "Ve Hüdâvend, Âdem'e emir verdi ve dedi ki, 'sen her ağacın meyvesini canın istediği şekilde yiyebilirsin, ama iyi ve kötüyü ayıran ağacın meyvesini aslâ, yeme. Çünkü bunu yediğin zaman ölürsün." "Ve Hüdâvend, Âdem'in kaburga kemiğinden bir kadını yaratıp Adem'in yanına getirtti." "Ve Adem ile karısı çıplaktılar ve hiç utanç

duymazlardı." "Ve yılan bütün hayvanlardan daha akıllı ve sinsi idi ve o kadına gidip, 'Tanrı sizden bahçenin bir ağacının meyvesini yememenizi mi istemiştir?' diye sordu." "Yılan kadına dedi ki, siz hiç ölmeyeceksiniz. Aksine, Tanrı biliyor ki, siz bu ağacın meyvesini yediğin gün Tanrı gibi iyi ile kötüyü ayırtedebileceksiniz." Bunun üzerine kadın o ağacın meyvesini yedi ve kocasına da yedirdi. "O zaman onların gözleri açıldı ve kendilerinin çıplak olduklarını gördüler. Ve incir yapraklarıyla kendilerine birer peştimal yaptılar. Ve bahçede serin zamanlarda dolaşan Hüdâvend'in sesini işittiler ve Adem ile karısı, ağaçların arkasına geçerek kendilerini O'ndan sakladılar." Daha sonra Tanrı Adem'i çağırdı, "Sen neredesin" diye. Adem, "ben senin sesini duyup korktum ve saklandım, çünkü çıplaktım. Hüdâ sordu, "sen kendinin çıplak olduğunu nereden öğrendin yahu? Sen mutlaka o ağacın meyvesini yemişsindir, halbuki, ben senin onu yememeni istemiştim. Adem, bu meyveyi kendisine Havva'nın yedirdiğini söyledi. Havva da kendisini yılanın kandırdığını anlattı. Bunun üzerine Tanrı yılana dedi ki: "Bu melâneti yaptığın için sen bütün dört ayaklılar ile yerde sürüklenen hayvanların en lânetlisi olacaksın. Sen karnın üzerinde sürüneceksin ve ömür boyu toprak emeceksin. Ve ben senin ile kadın arasında ve senin neslin ile kadın nesli arasında hasım yaratacağım. O senin başını ezecek ve sen onun ayaklarını ısıracaksın." Ve kadına da bu cezayı verdi: "Ben senin doğum sancını arttıracağım. Sen çocuk doğururken acı çekeceksin. Sen kocana rağbet edeceksin ve o da sana hükmedecektir." Ve Adem hakkında şu hükmü verdi. "Sen zevcenin sözüne kandığın için ve emrime karşı geldiğin için, yeryüzü lânetlenecektir. Sen ancak çok çabalayarak ve çalışarak ekmek kazanabileceksin... Sen ancak alın terinle ekmeğini yiyebileceksin." Daha sonra, "Hüdâvend, Adem ve zevcesi için deriden elbiseler hazırlatıp kendilerine giydirdi." "Ve Hüdâvend dedi ki, bakın insan, iyi ile kötünün ayırımı konusunda bizim gibi oluverdi. Sakın elini uzatıp hayat ağacından da yiyip ebedî yaşamasın. Bu sebeple, Hüdâvend onu Adn bahçesinden dışarı çıkardı." (Doğum, Bölüm: 2, âyetler: 7, 25, Bölüm: 3, âyetler: 1, 23).

Kitab-ı Mukaddes'in bu ifadelerini Kur'ân-ı Kerim'in ifadeleriyle karşılaştıralım ve Kitabullah'taki hikâyelerin İsrailoğullarından alındığı, hatta çalındığını iddia edenlerin akıllarına fatiha okuyalım.

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيٓ أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾
قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلْيَوْمَ تُنسَىٰ ﴿١٢٦﴾

125-126- O (o zaman) "Niçin beni kör olarak haşrettin? Halbuki, ben gözlü idim?" der. Allah da şöyle buyurur: "Böyledir. Sana âyetlerimiz geldi, onları unuttun. Onun gibi sen de bugün unutuluyorsun."[107]

Açıklamalar

107- Kıyamet'te yeni günün başlangıcından Cehennem'e girmelerine kadar suçlu ve günâhkârların ne gibi durumlarla karşılaşacakları, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde ifade olunmuştur: Meselâ, "Sen bundan evvel gaflette idin. Şimdi senin önünden perdeni kaldırdık. Bugün, gözün ne kadar keskindir." (Kâf sûresi: 22). Yani o gün insanın gözü birden bire açılmış olacak ve her şeyi iyi görecektir. Bir başka yerde şöyle buyurulmuştur: "Öyle ki, başlarını dikerek koşacaklar. Gözleri kendilerine bile dönüp bakamayacak. Kalplerinin içi ise hayır namına her şeyden bomboştur." (İbrahim sûresi: 43). Bir misâl daha: "Herkesin dünyadaki amelini boynuna takarız. Kıyamet günü kendisi için bir kitap çıkaracağız ki, neşredilmiş olarak kendisine kavuşacak. Ona, "işlerinin defterini oku. Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter" denilir." (el-İsrâ, 13-14). Yukarıdaki âyette belirtildiği gibi, suçlular Allah'ın kudretiyle ortada olup biten her şeyi görmelerine rağmen, görme kabiliyeti sadece bu noktalara konsantre edilmiş olacaktır. Diğer her bakımdan bunlar birer körden farksız olacaklardır. Bu durum, "sen âyetlerimizi unuttun, bugün de sen unutuluyorsun" sözleriyle iyice açıklanmış oluyor. Yani, kıyamet gününde, elini ayağını bir yere vuran, tökezleyen, düşen ve çöken suçluların durumuna bakılmayacaktır, çünkü onlar da Allah'ın emirlerini görmezlikten ve duymazlıktan gelmişlerdi.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنۢ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ۚ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ

أَشَدُّ وَأَبْقَىٰ ﴿١٢٧﴾ أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾

127-129- İşte biz, israf eden ve Rabbinin âyetlerine iman etmeyen kimseleri böyle cezalandırırız.[108] Âhiretin azabı ise daha şiddetli ve devamlıdır. Müşriklere[109] kendilerinden evvel helâk ettiğimiz nice asırlar halkı ibret olmaz mı? Halbuki, onların yurtlarında yürüyüp duruyorlar Muhakkak bunda akıl sahipleri için ibret verici âyetler vardır.[110] Eğer azabın gecikmesi hakkında, Rabbinin emri gecikmemiş olsaydı, bunlara da azab yapışırdı.

Açıklamalar

108- Burada, daha önce belirtildiği gibi, Allah'ın "zikri" (Kur'ân-ı Kerim)ne ve diğer emirlerine karşı gelenlerin dünyadaki manevi hayatlarının zindan edilmesine işaret edilmiştir.

110- Burada Mekkeli kâfir ve müşriklerden söz edilmiştir.

109- Yani, geçmiş tarihte, eski kavimlerin kalıntılarında ve gözle görülen diğer örneklerde akıllı insanlar için pek çok ibretler vardır.

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ
آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ
عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ
وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ
لِلتَّقْوَىٰ ﴿١٣٢﴾

130-132- O halde dediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından evvel Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et ki,[111] Allah'ın rızasına eresin.[112] Onlardan bir kısmına kendilerini fitneye düşürmek için faidelendirdiğimiz dünya hayatının

zînetlerine sakın göz koyma. Rabbinin rızkı[113] daha hayırlı ve daha bakîdir. Ailene namazı emret.[114] Kendin de ona devam eyle. Biz senden bir rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız. Akibet takvâ sahiplerinindir.[115]

Açıklamalar

111- Yani, Cenab-ı Allah onları (müşrikleri) henüz helâk etmek istemediği için onlara bir mühlet verilmiştir. Onun için, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve diğer Müslümanlar, bu mühlet sırasında yaptıklarına tahammül etmelidirler. Bu mühlet süresi içinde vaaz ve tebliğ işlerine temkinli ve sabırlı olarak devam etmelidirler. Temkin, sabır ve feragat gibi meziyetlerin ancak namazlara sarılmak ve onları zamanlarında kılmakla elde edilmesi mümkündür. "Rabbini hamd ile tesbih et" sözlerinin mânâsı, namazları ihmal etmemektir. Nitekim daha sonraki cümlelerde "âilene namazı emret, kendin de ona devam eyle" denilmiştir.

Namaz saatlerine burada da sadece işaret etmekle iktifa edilmiştir. Yani, güneşin doğuşundan önce sabah namazı, güneşin batışından önce ikindi, gece yatsı, ve gecenin daha geç saatlerinde "teheccüt" namazlarından söz edilmiştir. "Gündüzün etrafı veya dönemeçleri" ancak üç olabilir: Birincisi sabah, ikincisi, güneşin tepeden inmesi, ve üçüncüsü akşam üstü. Yani, bunlardan sabah, öğle ve akşam namazlarının kastedildiğini söyleyebiliriz. Dah çok tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Hûd sûresi, dipnot: 113, el-İsra sûresi, dipnot: 91-97, er-Rûm sûresi, dipnot: 24 ve el-mü'minun sûresi, dipnot: 74).

112- Bu cümlenin iki anlamı olabilir ve herhalde ikisi de doğrudur: Birincisi, "Siz bugünkü hâlinize şükredin. Gayet tabii ki, bu çok çetin bir devredir ve siz her türlü iftira ve hakaretle karşı karşıya bulunuyorsunuz. Fakat Allah'ın kararına karşı gelmeyin. Size haksızca saldıran ve zulümedenlere şimdilik azap gönderilmeyeceği yolundaki ilâhi karara boyun eğin." İkinci anlamı şu olabilir: "Siz evvelâ kendi işinize bakın. Siz bir kerre bu işe el atın. Bundan sonrası Allah'a aittir. Yaptığınız işin neticesi sizi oldukça sevindirecektir." Kur'ân-ı Kerim'de bu anlama gelen bazı diğer âyetler de vardır. Meselâ, el-İsrâ sûresinde namaz için gereken emir verildikten sonra şöyle denilmiştir: Umulur ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a ulaştıracaktır." (âyet: 79). ed-Duha sûresinde de şöyle denilmiştir: "Senin için âhiret elbette dünyadan daha hayırlıdır. Gerçekten Rabbin sana verecek de râzı olacaksın." (âyet: 4-5).

113- "Rabbın rızkı" deyimi, "rızk-ı helâl (helâl rızk)" olarak çevrilebilir. Zâten harâm rızık için "Rabbin rızkı" denilemez. Burada denilmek isteniyor ki, "Ey Habibim (Hz. Peygamber), sen ve senin arkadaşların, fitne, hile ve desise ile mal toplamış, zengin olmuş kimselere hayranlıkla bakmamalısınız. Onlara gıpta etmeniz size yakışmaz. Onların mal ve servetleri birer aldatmacadır. Buna mukabil, alın terinizle kazandığınız helâl rızık ne kadar az olursa olsun, hayırlı ve bereketlidir. Dürüst, sâlih, çalışkan ve imânlı kişilerin kazançları sadece bu dünyada değil, âhirette de faydalı ve bereketli olacaktır.

114- Yani, âile ve evlâtlarınız da kendi sefâlet ve fakirliklerinden utanmamalı, harâm yiyen ve dünyadaki birkaç günlük hayatta bolluk içinde yaşayanlara gıpta etmemeli ve ümitsizliğe kapılmamalıdırlar. Onların sabırlı ve temkinli olmaları için kendilerini namaza alıştır. Namaz ve dua onların görüş açılarını ve dünyaya bakış açılarını değiştirmekle kalmayacak, değer ölçülerini de sağlıklı temellere oturtacaktır. Onlar helâl rızkı kazanacak, iman ve takva ile yaşayacaklardır. Onların gözünde dünyanın bütün lüks ve zevkleri birer hiç olacaktır.

115- Yani, biz size namaz kılma emri veriyorsak bunda bizim herhangi bir menfaat ve faydamız yoktur. Bunun menfaat ve faydaları size ait olacaktır. Siz namaz sayesinde takva sahibi olacaksınız, yani Allah'tan daha çok korkacak, O'nun emirlerine uyacaksınız. Bu vesile ile, siz hem dünyada hem ahirette başarı ve mutluluk elde edeceksiniz.

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِم
بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُم بِعَذَابٍ
مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ
مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا
فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

133-135- Müşrikler, "ne olurdu, bize Rabbinden bir mucize getireydin" dediler. Onlara evvelki kitaplarda olan şeylerin beyanı gelmedi mi?[116] Eğer biz, onları bundan önce helâk etmiş olsaydık, "Ey Rabbimiz, eğer bize bir Resûl göndermiş olsaydın da, böyle zelil ve rüsvâ olmazdan evvel senin âyetlerine tabi olsaydık" derler. De ki: "Hepimiz beklemekteyiz.[117] Siz de gözleyiniz. Doğru yolun sahipleri kimlermiş? Hidâyete nail olanların kimler olduğunu yakında bileceksiniz."

Açıklamalar

116- Yani, bir ümmi (Hz. Peygamber)'nin, geçmişteki bütün semavi kitapların emir ve talimâtının özü ve cevheri bulunan bir Kitab'ı getirmiş olması kendi başına bir mucize değil midir? Bu ilâhi Kitap'ta, insanların hidâyet ve kurtuluşu için her şey vardır; üstelik dili ve ifadesi, çöldeki bedevilerin bile rahat anlayacağı kadar açık ve sadedir.

117- Yani, bu dâvetin başladığı günden beri sadece Mekke'de değil, bütün çevredeki şehir, kasaba ve köylerde herkes, bunun sonunun ne olacağını merakla bekliyor.

EL-ENBİYÂ SÛRESİ

Adı: Bu sûrenin adı herhangi bir âyetten alınmamıştır. Sûrede sürekli olarak çeşitli peygamberler (Enbiyâ)den bahsedildiği için adı "el-Enbiyâ" olmuştu. Yine tekrarlayalım, bu ad, sûrenin başlığı değil, sadece alâmeti ve işareti olarak kabul edilmelidir.

İniş Tarihi: Sûrede işlenen konu ve anlatım biçiminden, bunun Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke döneminin ortalarında indiği anlaşılıyor. Yani, daha önce belirttiğimiz gibi, bu sûre Hz. Peygamber'in Mekke'deki yaşantısının üçüncü devresinde inmiştir. Zâten sûrenin mevzuu ve uslubünde, Hz. Peygamber'in Mekke'deki son devresinin bazı özelliklerine rastlanıyor.

Ana Fikir ve Mevzu: Bu sûrede, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.) ile Mekkeli kabile reisleri ve Kureyş'in ileri gelenleri arasında süregelen çekişmeye işaret edilmiştir. Bu sûrede, Mekkeli ve Kureyşli ileri gelenlerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberlik iddiası, Tevhid'e dâveti âhiret akidesine yaptıkları itiraz ve şüphelerine cevap verilmiştir. Onların, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlar aleyhinde başlattıkları kampanyaya karşı koyulmuş ve oynadıkları oyunlara işaret edilmiştir. Kâfir ve müşriklerin cehâlet ve dalâlette ısrar etmelerinin kötü neticeleri anlatılmış, Hakka dâvete karşı takındıkları alaylı tavır ve kayıtsızlık tenkit edilmiştir. En sonda, kendileri için bir belâ, afet ve musibet saydıkları kişinin aslında Allah'ın rahmeti olduğu hatırlatılmıştır.

Sûrede özellikle, üzerinde durulan konular şunlardır:

(1). Bir insanın, peygamber olmayacağı ve bu sebeple, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden Mekkeli kâfirlerin sakat ve çürük görüşü ayrıntılı olarak ele alınmış ve reddedilmiştir.

(2). Mekkeli kâfir ve müşriklerin gerek Hz. Peygamber'e gerekse Kur'ân-ı Kerim'e itiraz etmeleri ve bu hususta bir tutarsızlık içinde olmalarına işaret edilmiş ve buna özlü ve anlamlı bir eleştiri getirilmiştir.

(3). Mekkelilerin, hayatın sadece bir oyundan ibaret olduğu ve bunun bir gün ansızın biteceği, bundan bir neticenin çıkarılmasının abes olduğu, ahiret ve mahşerde sorgu ve hesap gibi şeylerin olmayacağı yolundaki fikirleri müessir bir şekilde reddedilmiştir. Kâfir ve müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dâvetine kayıtsız kalmalarının altında bu fikir yer aldığı için bu fikir şiddetli bir şekilde tenkit ve reddedilmiştir.

(4). Kâfirlerin, şirklerinde ısrar etmeleri ve Tevhid'e karşı taassuplu davranmaları, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlar arasında en büyük ihtilâf konusu olduğu için şirkin reddi ve tevhidin lehinde kısa ama gayet kuvvetli ve müessir deliller verilmiştir.

(5). Mekkeli kâfir ve müşriklerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini reddetmelerine rağmen kendilerine herhangi bir azabın gelmeyişinin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hâşâ bir yalancı olduğu ve ilâhi azapla ilgili ikazlarının birer blöf olduğu yolundaki görüşleri de yalanlanmış ve bu sakat fikir nasihat, telkin ve delillerle reddedilmeye çalışılmıştır.

el-Enbiyâ sûresinde ayrıca çeşitli peygamberlerin hayatlarından örnekler verilmek sûretiyle, tarihin çeşitli dönemlerinde dünyaya gelen bu peygamberlerin de birer insan olduğu, insanüstü selâhiyet ve imkânlara sahip olmadıkları ve sadece peygamberlik vazifesi bakımından hemcinslerinden üstün oldukları anlatılmıştır. Bu peygamberlerin hiçbir zaman tanrısal yetkilere ve imkânlara sahip olmadıkları, aksine kendi basit ihtiyaçları için bile Allah'a başvurdukları kaydedilmiştir. Tarihî kayıtlara göre iki önemli noktaya daha işaret edilmiştir: Birincisi, hemen hemen bütün nebi ve peygamberler her devirde türlü çeşit muhalefet ve mukavemetle karşılaşmışlar, ama eninde sonunda Allah'ın yardımı ve inâyetiyle muhaliflerine galip gelmişlerdir. İkincisi, bütün peygamberlerin vaaz ve tebliğ ettikleri din, her devirde aynı olup en son Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından neşredilmiştir. Bunun dışında dünyadaki bütün din ve mezhepler yalnıştır ve sadece insanları bölmek maksadıyla icâd edilmişlerdir.

Sûrenin sonunda, insanoğlunun kurtuluşunun ancak İslâm dinini

kabul ve tatbik etmekle mümkün olduğu kaydedilmiştir. Bu dini kabul edenler, Allah'ın son mahkemesinde yüzlerinin akıyla çıkacak ve yeryüzünün gerçek vârisi olacaklardır. Reddedenler ise âhirette korkunç bir son ile karşılaşacaklardır. Cenab-ı Allah, son kararını vermeden önce kendi elçi ve peygamberleri vasıtasıyla bütün bu gerçekleri anlatmakla insanlığa büyük bir iyilik yapmıştır. Son Peygamber'in gelişini bir rahmet değil, bir külfet ve âfet sayanlar gaflet içinde olanlardır ve sonları çok korkunç olacaktır.

EL-ENBİYÂ SÛRESİ

(MEKKE'DE NÂZİL OLMUŞTUR, 112 ÂYET'TİR)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ۝١ مَا يَأْتِيهِم

مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ۝٢

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-2- İnsanların hesap zamanı yaklaştı.[1] Halbukî, onlar hâlâ gaflet içindedirler.[2] Ve dinden yüz çeviricidirler. Kendilerine Rabbleri tarafından yeni bir âyet gelse,[3] onlar bunu işittikleri zaman istihza ederek eğlenirler.[4]

Açıklamalar

1- Burada Kıyametin yaklaşmasından bahsedilmiştir. Yani denilmek isteniyor ki, insanların Rabbleri huzuruna çıkıp hesap verme zamanı uzak değildir. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın peygamberliği, insanlık tarihinin son safhaya girdiğinin bir alâmetidir. Artık insanoğlu, kendi menşeinden çok, sonuna yaklaşmıştır. İnsanlık tarihinin başlangıç ve orta safhası geçmiş ve son merhaleye girilmiştir. Bu mevzuya Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir hadisinde de temas edilmiştir:

Resûlullah (s.a.v.) iki parmağını kaldırarak, "Ben ve Kıyamet bu iki parmak gibidir. Ben böyle bir zamanda meb'us edilmiş bulunuyorum". Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra sadece kıyamet vardır, arada başka bir peygamberin gelmesi mümkün değildir. Hidâyet bulmak isteyenler doğru yola gelsinler. Zira, Hz. Muhammed'den sonra başka bir beşir ve nezir gelmeyecektir.

2- Yani bu gâfil insanlar hiçbir tenbih ve ikâzdan korkmuyorlar. Ne kendi akıbetlerini düşünüyor, ne de kendilerini ikâz eden Peygamber'i dinliyorlar.

3- Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e nâzil olan veya duyurulan her yeni sûre.

4- Yukarıda yaptığımız tercümede "eğlence" veya "oyun"dan, gâfil insanların dünyada oynadıkları hayat oyunu kastedilmiştir. Yani, bu insanlar Allah ve âhiret düşüncesinden uzak oldukları için hayatı bir oyun sanırlar. Başka bir tercümeye göre, bu insanların, kendilerine gelen dâveti bir şaka ve oyun olarak kabul ettikleri kabul edilebilir.

لَاهِيَةً
قُلُوبُهُمْ ۗ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۖ
أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾

3- Onların kalpleri daima başka şeylerle meşguldür. Zâlimler aralarında gizli meşveret edip: "Bu da sizin gibi bir insan değil midir? Artık göz göre göre sihre inanıyor musunuz?" derler.[5]

Açıklamalar

5- Burada "zâlimler" ve "meşveret" edenlerden kâfir kabile reisleri kastedilmişlerdir. Hz. Peygamber'in dâvetine karşı koymak amacıyla Mekkeli kabile reisleri aralarında istişare ve görüşme yapıp duruyorlardı. Bunların mantığı şuydu: Bu adam (Hz. Peygamber) bir nebi olamaz, çünkü bizim gibi bir insandır. Bizim gibi yemek ve içmek ihtiyacını duyuyor. Bizim gibi çarşı pazara çıkıyor. Bizim gibi âilesi ve çoluk çocukları var. O halde, onu bizden mümtaz kılan şey ne ola ki? Bizim gibi varlıklı ve nüfuzlu kişiler dururken o adam Allah'ın sevgili elçisi nasıl olabilir? Ne var ki, bu adamın sözleri çok etkileyici ve büyüleyici-

dir. Kim yanına gidiyor ve sözlerini dinliyorsa, ona hayran kalıyor, onun dinini kabul ediyor. Bu, olsa olsa bir sihirdir. Biz bu sihirden kurtulmak için ne onun sözlerini işitmeli ne de yanına gitmeliyiz. Çünkü, onun yanına gitmek, göz göre göre sihrine kapılmak demektir.

Mekkeli kabile reislerinin hangi sebeplerden dolayı Hz. Peygamber'e bir sihirbaz gözüyle baktıkları, en eski siyer muellifi Muhammed bin İshâk (vefatı: 152 H.S.)'ın eserinde dile getirilmiştir. İbn İshâk'ın ifadesine göre, bir defasında, Utbe bin Rebîa (Ebu Sufyan'ın kayınpederi ve Hind'in babası), Kureyşli kabile reislerine, istedikleri takdirde kendisinin Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gidip, onu nasihat ve telkinle yola getirmeye çalışacağını söyledi. Bu olay, Hz. Hamza (r.a.)'nın İslâmiyeti kabul etmesinden sonra cereyan etmişti. O sırada kabile reisleri, sahabelerin sayısının giderek artması ve İslâmiyetin günden güne gelişmesinden tedirgin olmaya başlamışlardı. Kabile reislerine, gayet tabii ki, Utbe bin Rebîa'nın teklifi çok cazip geldi ve "Evet Ebu Velid, bizim sana sonsuz güvenimiz var, gidip bu meseleyi Muhammed ile konuşursan çok iyi olur" dediler. Bunun üzerine Utbe bin Rebîa, Hz. Peygamber'in yanına gidip, "Yeğenim, bizim seni ne kadar sevdiğimizi, saydığımızı bilirsin. Senin âilen de en temiz ve en soylulardan biridir. Fakat sen milletimize ne biçim felâket getirdin? Sen cemiyetimizi böldün, bütün milleti aptal yerine koydun. Halkın dinini ve tanrılarını kötüledin. Öbür dünyaya intikal etmiş olan atalarımızın kâfir ve sapık olduğunu söyledin. Şu başlattığın işin maksadı mal ve mülk toplamaksa, biz sana o kadar mal ve mülk vereceğiz ki, en zengin ve en varlıklı kişi olacaksın. Eğer büyük olmak ve iktidar elde etmek istiyorsan biz seni reisimiz yaparız. Yok, eğer kral olmak istiyorsan ona da razıyız. Biz seni kralımız olarak seçeriz. Yok, eğer sana cinler geliyorsa ve sen de onları kovacak güce sahip değilsen, sen uyurken veya uyanıkken rüya filân görüyorsan, en iyi tabipleri çağırırız, onlar seni tedavi ederler" dedi. Utbe bunları söylüyor ve Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini sessizce dinliyordu. Sonra besmele okuyarak Fussilet sûresini okumaya başladı. Utbe ellerini arkaya koyup bunları dikkatle dinliyordu. Resûlullah (s.a.v.) 38. âyete gelince secde etti, daha sonra başını kaldırarak şöyle dedi: "Ebu'l-Velid, cevabımın ne olduğunu duydunuz. Bundan sonrasını siz bilirsiniz". Utbe oradan kalkıp Kureyşli kabile reislerine doğru yönelince, arkadaşları aralarında, "vallahi, Utbe'nin yüzü değişmiştir. Utbe, bizden gittiği yüzle gelmiyor" dediler ve yanları-

na gelince Hz. Muhammed'in ne dediğini sordular. Utbe kendilerine şöyle dedi: "Vallahi arkadaşlar bana kalırsa, ben bundan evvel böyle bir kelâm dinlememiştim. Yemin ederim ki, bu ne şiirdir, ne sihirdir, ne de kehânet. Ey Kureyşliler beni dinleyin ve bu adamı rahat bırakın. Bana öyle geliyor ki, onun söyledikleri yankı yapacaktır. Faraza, Araplar ona (Muhammed'e) galip gelirse, kendi kardeşinizin kanını akıtmış olmayacaksınız ve başkaları onun işini bitirmiş olacaktır. Fakat eğer o Araplara galip gelirse, onun krallığı, sizin krallığınız ve onun şerefi, sizin şerefiniz olacaktır". Kureyşliler onun böyle konuştuğunu işitince, "vallahi, Ebu'l-Velid o, (Hz. Muhammed) seni de büyüledi" dediler. Utbe cevap verdi, "vallahi, siz ne yaparsanız yapın, ben size fikrimi söyledim". (İbn Hişam, cilt: I, s. 313 314). Beyhakî'nin bu olayla ilgili olarak topladığı rivâyetlere bazı diğer şeyler de ilâve edilmiştir. Meselâ, Resûlullah (s.a.v.) Fussilet sûresinin 13. âyetini (Eğer onlar dâvetine icabetten yüz çevirirlerse de ki: 'Sizi Âd ve Semûd kavimlerinin yıldırımı gibi bir yıldırımla korkutuyorum") okuyunca Utbe derhal elini Resûlullah (s.a.v.)'ın ağızını kapatmak için kaldırdı ve "aman, öyle konuşma, kavmine merhamet et" dedi.

İkinci bir olay yine İbn İshâk tarafından naklolunmuştur ki, şöyledir: Bir defasında Arâş kabilesinden bir kişi bazı develerle Mekke'ye geldi. Ebû Cehil bu develeri satın aldı, ama paralarını ödemedi. Arâşlı tüccar bir gün Kâbe'de Kureyşli kabile reislerine gidip feryâd etmeye başladı. Harem'in bir köşesinde Hz. Muhammed (s.a.v.) de vardı. Araşlının feryatları boşa gitti ve kabile reisleri şaka olsun diye kendisine şunu söylediler: "Biz bir şey yapamayız. Ama orada oturan bey var ya, ona git. O senin paranı geri aldırır". Arâşlı, Hz. Muhammed'e yöneldi. O sırada kabile reisleri aralarında "bugün iyi bir eğlence olacak" dediler. Arâşlı, Resûlullah (s.a.v.)'a gidip derdini anlattı. Resûlullah (s.a.v.) hemen o ân onunla beraber kalktı ve Ebû Cehil'in evine yürüdü. Kureyşli kabile reisleri ise arkalarına bir adam taktılar ki, olup bitenleri kendilerine anlatsın. Hz. Muhammed (s.a.v.) Ebu Cehil'in evine gidip kapısını çaldı. Ebû Cehil, "kim o?" diye seslendi. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Muhammed" diye kendisine cevap verdi. Ebû Cehil şaşkınlık içinde dışarıya çıktı. Hz. Peygamber (s.a.v.), "bu adamın hakkını ver" dedi. Ebu Cehil herhangi bir ses çıkarmadan hemen evin içine dönüp paraları getirdi ve develerin sahibine verdi. Kureyşli kabile reislerinin gönderdiği adam bu vak'ayı görünce şaşkınlık içinde Ha-

rem'e koştu ve reislere olup bitenleri şöyle anlattı: "Vallahi, bugün hiçbir zaman göremediğim bir şey gördüm. Hakem bin Hişam (Ebu Cehil) evden çıkıp Muhammed'i görünce donup kaldı ve Muhammed "bu adamın hakkını ver" dediğinde sanki o (Ebû Cehil) cansız bir cesede dönmüştü" (İbn Hişam, cilt: II, s. 29-30).

Resûlullah (s.a.v.)'ın bu manevi ve ahlâkî ağırlığı ve kelâmının ihtişamı, cahil halk kitlesi tarafından sihir olarak adlandırılıyordu ve bunlar, yabancıların kendisine gidip etkisi altında kalmasını bu yüzden istemiyorlardı.

قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ
أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾

4-5- Resûl (o müşriklere) "Rabbim göklerde ve yerde söylenilen sözleri bilir. O Semî'dir, Alîm'dir" dedi.[6] Müşrikler, "hayır, bu saçma sapan bir rüyâdır. Hayır onu kendisi uydurdu. Yok o bir şairdir.[7] Böyle değilse, o halde bize evvelki peygamberler gibi bir mucize getirsin" dediler.

Açıklamalar

6- Yani, Resûlullah (s.a.v.) bu yalan propaganda ve karalama kampanyasına ancak şu sözlerle cevap verirdi: "Konuştuklarınızı ve hatta düşündüklerinizi Yüce Allah çok iyi işitiyor ve biliyor. Söylediklerniz ister yüksek sesle olsun, ister fısıltı şeklinde olsun, Allah her şeyi duyuyor." Hz. Peygamber (s.a.v.) hiçbir zaman insafsız düşmanlarına seviyesiz bir cevap vermezdi.

7- Bu sözlerin anlaşılması için sanırız bazı ipuçları vermemiz yerinde olacaktır. Hz. Nebi'-yi Kerîm (s.a.v.)'in dâveti giderek tesirini göstermeye başlayınca, Mekkeli kabile reisleri, kendisi aleyhinde bir yalan kampanyasını başlatmaya karar verdiler ve Mekke'ye gelen herkesin kulağının doldurularak Resûlullah (s.a.v.)'a karşı düşmanca tavır alması veya ona hiç yaklaşmaması için beraberce gayret sarf etmeye yöneldiler. Gerçi bu yalan kampanyası senenin 12 ayında devam ediyordu. Fakat Hac mevsiminde şiddeti birden bire arttırılıyordu. Hac için ülkenin dört köşesinden gelenler adım adım takip ediliyor ve bun-

ların Hz. Muhammed (s.a.v.)'e veya Müslümanlara yaklaşmamalarına dikkat ediliyordu. Mekkeli kabile reislerinin tuttukları adamlar konaklanmış olan hacı adaylarının çadırlarına dağılarak, "burada şöyle bir adam bulunuyor, sakın ona yaklaşmayın" derlerdi. Bu temaslar ve görüşmeler sırasında akla hayale gelmeyen yalanlar uydurulurdu. Bazan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir büyücü olduğu, bazan Kur'ân-ı Kerim'i kendisinin yazdığı, bazan bunun Allah'ın kelâmı olduğu, bazan bunun kelâm melâm olmadığı hâşâ yalan ve uydurma şeylerle dolu sözler olduğu, bazan Hz. Peygamber'in bir şair olduğu ve söyledikleri sözleri Allah'ın kelâmı olarak halka sunmakta olduğu iddia edilirdi. Maksat insanların akıllarını karıştırmak ve gerçeği hiçbir zaman öğrenmemelerini sağlamaktı. Zâten bütün bunlar yalan olduğu için tutarlılık diye bir şey yoktu. Ne var ki, bu yalan ve iftira kampanyası beklenenin tam aksine neticeler verdi ve Hz. Muhammed'in ismi ülkenin her köşesinde duyulmaya başlandı. Müslümanların belki de yıllarca çalışarak elde edemeyecekleri netice, Kureyşlilerin fanatizmi sayesinde kısa bir süre içinde elde edilmiş oldu. Gâyet tabii ki, halkın çoğu bu sinsi ve menfi propaganda yüzünden İslâm Peygamberi (s.a.v.) hakkında yanlış fikre sahip oluyorlardı, ama bazılarında müthiş bir tereddüt ve merak da uyanıyordu ve bu adamlar Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müslümalar ile İslâmiyet hakkında daha çok bilgi sahibi olmak istiyorlardı. Aleyhlerinde bu kadar şiddetli propagandanın yapıldığı Peygamber'i (s.a.v.) kendileri görmek ve neler demek istediğini bilmek istiyorlardı. Aklı başında olanlar kendilerinin çocuk olmadıklarını ve söylediklerinden yanılmayacaklarını düşünerek bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) ve arkadaşlarıyla fikir alışverişinde bulunmayı daha uygun buldular.

Bunun ilginç bir örneği, Devs kabilesinin reisi Tufeyl bin Amru'nun olayıdır, İbn İshâk tarafında etraflıca anlatılmıştır. İbn İshâk, Tufeyl bin Amru'nun hikâyesini kendi ağızıyla şöyle nakletmiştir: "Ben Devs kabilesinin bir şairiydim. Bir işimi görmek için Mekke'ye gittim. Oraya varır varmaz etrafımı Kureyşliler sardılar ve kulaklarımı Hz. Nebi-yi Kerîm (s.a.v.) hakkındaki şikayetleriyle doldurdular. Bu propaganda beni olumsuz yönde etkiledi ve ben Resûlülah (s.a.v.)'tan uzak kalmaya karar verdim. Ertesi gün ben harem (Kâbe)e gittim; baktım ki, orada Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılıyor. Kulağıma namazda okunan bazı sözler geldi ve çok hoşuma gitti. Ben kendi kendime dedim ki, ben bir şairim, yetişkin bir kişiyim, akıllı da sayılırım, bir çocuk değ-

lim, doğru ile yanlışı ayırt edebilirim. Ne diye milletin söylediklerine kulak asayım ve bu şahısla şahsen görüşüp fikrini almayayım; bakayım ne diyor. Onun için, Resûlullah (s.a.v.) namazını kılıp ayrılmak isterken arkasından evine kadar geldim ve dedim ki, kavminiz hakkınızda bana şöyle şöyle dedi ve onların sözlerine kanarak sizden uzak kalmaya karar verdim ve kulaklarımı da tıkadım. Fakat az önce namazda okuduğunuz sözler benim çok hoşuma gitti, onlardan biraz bahseder misiniz? Buna cevap olarak Nebi-yi Kerîm (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'in bir bölümünü okudu ve ben bundan o kadar etkilendim ki, derhal Müslüman oldum. Daha sonra memleketime döndüğümde babamı ve karımı Müslüman yaptım. Daha sonra kabilem içinde İslâmiyeti yaymaya başladım taa ki, Hendek gazvesine kadar 70-80 âile Müslümanlığı kabul etmişti." (İbn Hişâm, Cilt: II, s. 22-24).

İbn İshâk'ın naklettiği başka bir rivayete göre, Kureyşli kabile reisleri özel sohbetlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) aleyhinde söylediklerinin tamamıyla yalan ve uydurma olduğunu bizzat itiraf ediyorlardı. Meselâ, bir toplantıda Nazr bin Haris şunları söyledi: "Sizlerin Muhammed (s.a.v.)'e karşı sürdürdüğünüz kampanya hiçbir şeye yaramayacaktır. O sizler arasında genç bir delikanlıyken hepinizden daha efendi ve kibardı; hepinizden daha doğru sözlü, dürüst ve güvenilir bir gençti. Şimdi, saçlarına ak düşmüşken siz onun sihirbaz, kâhin, şair, mecnun v.s. olduğunu öne sürüyorsunuz. Biz sihirbazları biliyoruz ve onların büyülerini de. Vallahi billahi, o kâhin de değildir; kâhin ve falcıların ne yuvarlak lâflar ettiklerini ve nasıl çenebaz olduklarını biliyoruz. Yemin ederim ki, o şair de değildir. Biz şiirin bütün çeşitlerini biliyoruz. Onun kelâmı bu çeşitlerden hiçbirine uymuyor. Vallahi, o mecnun veya deli de değildir. Bir Mecnun'un durumunu ve ne kadar delice şeyler söylediğini de anlıyoruz. Ey Kureyşli kabile reisleri, artık başka bir şeyler ve çareler düşünün. Karşınızdaki kolay yutulacak bir lokma değildir. Onu bu gibi saçma sapan şeylerle yenemezsiniz." Nazr bin Hâris daha sonra Acem (İran)den, halkın daha çok ilgisini çekebilecek Rüstem ve İsfendiyâr gibi şahsiyetlerin hikâyelerinin yayılmasını istedi. Nazr bu şekilde halkın dikkatinin Kur'ân-ı Kerim'den bu halk hikâyelerine çekilebileceğini sanıyordu. Nazr'ın bu önerisi bir süre uygulandı ve bizzat Nazr İran hikâyelerini halka anlattı. (İbn Hişâm, cilt: I, s. 320-321).

مَآ ءَامَنَتْ قَبْلَهُم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا ۖ أَفَهُمْ
يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِمْ ۚ فَسْـَٔلُوٓا۟
أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾

6-7- Evvelki peygamberlerin mucizelerine iman etmeyen memleket halkını helâk ettik. Acaba bunlar iman ederler mi?[8] Bizim, senden evvel gönderdiğimiz peygamberler kendilerine vahyettiğimiz erkeklerdi.[9] Eğer bilmiyorsanız Kitab ehline sorunuz.[10]

Açıklamalar

8- Bu kısa cümlede, Mekkeli kâfirlerin mucizelerin gösterilmesine ilişkin isteklerine verilen cevap üç bölümden meydana geliyor: Birincisi, bu kâfir ve müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, eski peygamberlerinkine benzer mucizeler talep ediyorlar, ancak bu câhil, sapık ve inatçı kimseler bu mucizeleri gördükten sonra bile iman etmediklerini çok iyi biliyorlar. İkincisi, mucize talep eden milletlerin, Allah'ın bariz ve kesin işaret ve alâmetlerini gördükten sonra bile doğru yola gelmeyenlerin helâk olduklarını unutuyorlar. Üçüncüsü, Allah'ın, kâfirlerin istedikleri mucizeyi göstermemesi, aslında iyiye doğru bir alâmettir. Çünkü bu mucize gösterildikten sonra bu kâfirler iman etmeyince, Allah'ın hücceti tamamlanacak ve azabı gelecektir. Arada mucizesiz geçen zaman kendileri için iyi bir mühlettir. Bâri bu mühletten faydalansın ve doğru yola gelsinler.

9- Bu, kâfirlerin, Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında "bu sadece bir beşerdir" diyerek peygamberliğine iman etmeyenlere verilen bir cevaptır. Burada deniliyor ki, Arap kâfirlerin de peygamber olarak kabul ettikleri pek çok kişi birer "beşer" veya "insan"dı. Onlar birer insan olmasına rağmen Allah'ın vahyine nail oluyor ve peygamberlik görevini yapıyorlardı. (Daha çok ayrıntılar için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Yâsin sûresi, dipnot: 11).

10- Yani, bugün İslâm'a muhalefet ve düşmanlık yapmak konusunda Mekkeli kâfirlerle bir olan yahudiler de biliyorlar ki, Hz. Mu-

sa dahil, İsrailoğullarının bütün peygamberleri birer insandılar, birer insanüstü yaratık değil.

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا
لَّا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ
فَأَنجَيْنَاهُمْ وَمَن نَّشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ
أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

8-10- Biz onları yemek yemez birer ceset olarak yaratmadık. Onlar hayatta da ebedî kalıcı değillerdir. Sonra onlara olan vaadimizin doğruluğunu gösterdik, kendilerini ve dilediklerimizi kurtardık. Müsrifleri (kâfir ve müşrikleri) helâk ettik.[11] Size öyle bir Kitap indirdik ki, onda sizin zikriniz vardır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?[12]

Açıklamalar

11- Yani tarih, geçmişte bütün peygamberlerin birer insan olduğunu belirtmekle kalmıyor, aynı zamanda Cenab-ı Allah, bu peygamberler ile taraftarlarının muvaffak ve muzaffer olacakları ve muhaliflerinin helâk edileceklerine dair ne kadar vaadetmişse, hepsinin gerçekleştiğini ifade ediyor. Şimdi kâfir ve müşrikler kendi sonlarını buna göre tahmin edebilirler.

12- Burada, Mekkeli kâfirlerin, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında çıkardıkları türlü çeşit dedikodular ve yaptıkları iftiralara, meselâ bunlar birer uydurmadır, birer sihirdir ve birer rüyadır gibi sözlere, topluca cevap verilmiştir. Burada kâfir ve müşriklere deniliyor ki, bu kelâmda, sizi bunca tutarsız ve garip düşüncelere sevkedecek herhangi bir tuhaf ve garip şeye mi rastladınız? Oysa, bu kitapta sizin durumunuzdan bahsedilm ir, sizin psikolojiniz ve ruh haletinizden söz edilmiştir, bu kitapta, alelâde insanların yaşantı ve doğal duygular ile davranışlarına temas edilmiştir. Bu kitapta, sizin toplumunuzdan en çarpıcı örnekler seçilip size gösterilmiştir. Sizin ahlâk anlayışınız, alışkanlıklarınız ve ayıplarınıza işaret edilmiştir ki, vicdanınızın sesini duyarak ak ile karayı seçebilesiniz. Bunlarda aklınızı karıştıracak bir şey mi vardır?

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ
﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا
وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ ﴿١٣﴾
قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ
حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا
لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

11-17- Zâlim olduklarından dolayı nice memleketin kökünü kestik. Onlardan sonra diğer başka kavimler yarattık. Onlar şiddetli azabımızı hissettikleri zaman,[13] memleketlerinden kaçıyorlardı. Melekler: "Kaçmayın, içinde küfür edip fesad çıkardığınız yere, meskenlerinize dönün. Çünkü sorguya çekileceksiniz"[14] dediler. Onlar: "Vah başımıza, biz gerçekten zâlimlerdik" dediler. Bu sûretle onları, feryadları nihayet bulmadan biçilmiş bir ot ve sönmüş bir kül yığını haline getirdik. Biz, göğü, yeri ve aralarındaki şeyleri oyuncak olarak yaratmadık.[15] Eğer bir oyuncak ve eğlence edinmek isteseydik, elbette onu katımızda olanlardan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık.[16]

Açıklamalar

13- Yani, ilâhi azabın geldiği ve kaçacak yolları kalmadığı zaman.

14- Bu çok anlamlı bir cümledir ve çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Meselâ, şöyle de diyebiliriz: "Bu azabı iyice görün ve inceleyin ki, yarın bunun şeklini ve şiddetini biri sizden öğrenecek olursa ona iyice anlatabilesiniz. Siz yine gaflet uykusuna dalın, yine gününüzü gün edin, keyfinize bakın, tabii eğer bunları yapabilirseniz. Belki bugün de etrafınızı çevirenler olabilir, emrinize amâde kişiler olabilir, size akıl danışanlar olabilir, tabii eğer olabilirse."

15- Burada, kâfirlerin dünyaya bakış açısına bir yorum getirilmiştir. Çünkü bu bakış açısı sebebiyle Hz. Peygamber'in dâvetine icabet etmiyorlardı. Onlar zannediyorlardı ki, insan hür yaratılmıştır, yaşantısı ve davranışları için hiçbir kısıtlama getirilmemiştir. Herkes istediğini yapabilir, istediği gibi yaşayabilir. Kimseye hesap vermek zorunda değildir. Kimse ondan hesap sormakla mükellef de değildir. Bu düşüncelerin altında, bütün kâinatın bir oyun ve eğlence olduğu fikri yatıyordu. Kâfirler, kâinatın yaratılışı ve işleyişinin bir maksadı olmadığını sanıyor ve bu sebeple Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dâvetine kayıtsız kalıyorlardı.

16- Yani Cenab-ı Allah diyor ki: Biz oyun oynamak istemiş olsaydık, kendi kendimize bir takım oyun ve eğlenceler düzenlerdik. O zaman, bu dünya ve kâinat ve bunun içinde şuurlu, duygulu ve sorumlu bir mahluku yaratmanın hiçbir gereği yoktu. Böyle bir durumda, doğru ile yanlış ve hak ile bâtıl arasındaki çekişmenin yaratılmasının hiçbir anlamı yoktu. Biz sadece eğlence olsun diye, sayısız canlıları çetin bir imtihan, azap, eziyet ve felâketten geçirmezdik. Benim kâinatım eski Romalılar devrininkine benzeyen arena (Colosseum) veya hipodrom değildir ki, bunun içinde kullarımı vahşi hayvanlara parçalatmakla zevkten dört köşe olayım.

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى
الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ
﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ
لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾

18-21- Hayır, biz hakkı bâtılın tepesine atarız ki, onu mahv ve helâk eder. O zaman da batıl yok-olup gider.[17] Allah'a isnad ettiğiniz (noksan) vasıflardan dolayı yazıklar olsun size. Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur.[18] O'nun katındakiler,[19] O'na ibadetten asla kibirlenip usanmazlar.[20] Ge-

ce ve gündüz tesbih ederek bundan usanmazlar. Yoksa onlar bir takım ilâhlar edindiler de yerden ölüleri onlar mı diriltecekler?[21]

Açıklamalar

17- Yani, biz hokkabaz, canbaz veya soytarı değiliz. Bu dünya ve kâinat birer oyun veya eğlence değil, gayet ciddi maksatlar için kurulmuş sistemlerdir. Bu sistem içinde batılın yeri yoktur. Burada batıl, başını kaldırdığı ân hak ile çatışmak zorundadır ve mağlubiyet, bâtılın kaderidir. Bu dünyayı bir tiyatro, arena veya eğlence yeri olarak gördüğünüz, ya da hakka karşı bâtıl düşünce ve inançlara sarıldığınız takdirde kendi kötü sonunuzu kendiniz hazırlamış olacaksınız. İnsanlık tarihine bir göz atın. Dünyayı sadece bir eğlence yeri, bir sahne bir zevk ve sefa yeri olarak kabul eden ve peygamberlerin ikazlarına kulak asmayıp batıl inançlarına devam eden milletlerin sonunun ne olduğunu görün. O halde, sizi ikaz eden, sizi doğru yola getirmeye gelen birinin sözlerini niçin alaya alıyorsunuz? Bu yaptıklarınızdan dolayı, size Allah'ın azabı geldiği zaman hayrete düşmeniz, pişmanlık duymanız ve yalvarmanız akıllı bir hareket midir?

18- Bu cümleden başlayarak, Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasında ihtilaf ve mücadele konusu olan tevhid'in lehinde ve şirkin aleyhindeki bahse geçilmiştir. Burada müşriklere deniliyor ki, biraz önce anlatıldığı gibi, içinde yaşamakta olduğunuz kainat nizamı bir oyun veya eğlence değildir. Bu nizam ciddi temeller üzerinde kurulmuştur ve çok ciddi gayeleri vardır. Burada bâtıl, başını kaldırdığı zaman ezilmiştir. Bu uçsuz bucaksız evrenin Hâlik, Mâlik, Hâkim ve Rabbi sadece ve sadece Allah'tır. Hak ve hakikat olan budur. Bâtıl ise, bu kâinat nizamında birçok ilâh veya ilâhelerin saltanatı olduğu ve bunların daha büyük bir tanrıya tabi olduklarını düşünmektir.

19- Yani, Arap müşriklerin, Allah'ın evlâtları ya da ulûhiyetinde ortak olduklarını sanarak birer mabûd haline getiren melekler.

20- Yani, Allah'a tabi olmak veya ibadet etmek kendilerini yormaz, bıktırmaz ve usandırmaz. Burada kullanılan "lâ yastahserûn" kelimesi, bir şeyi beğenmemekle yapmaktan duyulan usanç ve bıkkınlık anlamını taşımaktadır.

21- Burada "diriltecekler" olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "yunşirûn"dur ki, cansız bir şeyi tekrar canlandırmak veya diriltmek

anlamına gelen "inşâr" kökünden gelmiştir. Gerçi bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de genellikle "ba's-ı bâ'del-mevt" (ölümden sonra diriliş) anlamında kullanılmıştır. Fakat bu kelime bir ıstılâh olarak kullanıldığının dışında, sözlük anlamı bakımından da, cansız bir maddeye hayat vermek anlamında kullanılır. Durum ve şartlar da, söz konusu kelimenin yukarıdaki anlamda kullanılması için daha uygundur. Yani, denilmek isteniyor ki, Mekkeli müşriklerin mabûd olarak kabu ettikleri nesne ve yaratıklardan herhangi biri, cansız bir maddeye hayat verecek veya diriltecek güçte olabilir mi? Eğer bu güç onlarda yoksa –ki Arap müşrikler de bunun böyle olduğunu biliyorlar– o halde, onları niçin birer tanrı ve mabûd olarak kabul etmeye devam ediyorlar?

لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا ۚ فَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ ۝ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ۝

22-23- Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de fesada uğrarlardı.[22] Arşın Rabbi[23] olan Allah, onların isnâdlarından münezzeh ve yücedir. Allah, yaptığından mes'ul olmaz, fakat onlar (kullar) sorumlu olurlar.

Açıklamalar

22- Burada verilen delil hem sade hem derindir. Bir bedevi, bir köylü ve sıradan bir insanın anlayabileceği sade nokta şudur: Bir evin ancak tek bir sahibi olabilir. Aynı evin sahibi birden fazla olursa o evin yönetimi birkaç gün bile devam edemez. Burada temas edilen derin ve anlamlı nokta ise şudur: Bu kâinatın bütün nizamı, yerin dibinden tutun da en uzak yıldız ve gezegenlere kadar, her şey, cihanşümül bir kanuna bağlıdır. Bu muazzam nizam, içindeki sayısız varlık ve yaratıklar arasında mükemmel bir güç dengesi olmadığı takdirde bir ân bile ayakta duramazdı. Kâinatın en küçük nesnesinden en büyük varlığına kadar eşsiz bir bağlantı, aralarında mükemmel bir orantı ve denge ile işbirliği vardır. Her şeye kâdir, kâhir ve gâlip olan bir kuvvet olmasaydı bu sayısız eşya ve güçler arasında böylesine bir denge ve işbirliği olamazdı. Böyle bir durumda, muhtar ve bağımsız hükümdârların saltanatında böylesine mükemmel bir denge ve düzene

rastlanabilir mi? Nizam ve sistemdeki bu âhenk zaten hükümdâr ve yöneticinin tek oluşunun en büyük delilidir. Kanun ve yönetmeliklerdeki bu geniş kapsamlılık, zâten bütün yetki ve gücün tek bir hükümdârın elinde toplandığının kanıtıdır. (Daha geniş açıklamalar için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-İsrâ, dipnot: 47, el-Mü'minûn, dipnot: 85).

23- "Rabbü'l-Arş", bütün kainâtın üzerine taht kuran Yüce, Allah demektir.

أَمِ اتَّخَذُوا
مِن دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَٰذَا ذِكْرُ مَن مَّعِيَ وَذِكْرُ مَن
قَبْلِي ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾
وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۚ بَلْ
عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

24-27- Yoksa, Allah'tan başka ilâh mı edindiler? (Onlara) de ki: "Delilinizi getirin. İşte benimle beraber olanların Kitabı ve benden evvel olanların kitapları".[24] Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler. Ve ondan yüz çevirirler.[25] Biz, senden evvel bir peygamber göndermedik ki, ona şöyle vahyetmiş olmayalım.: "Benden başka ilâh yoktur. Bana ibadet ediniz". "Rahman evlât edindi" dediler.[26] Allah bundan münezzehtir. Hayır, evlâdı dedikleri, 'Onun ikrama mazhar kılınmış kullarıdır. O'nun sözünün önüne geçmezler. Hep O'nun emri ile amel ederler.

Açıklamalar

24- Daha önce verilen iki delil akılcı ve mantıklıydı; burada verilen delil ise net ve somuttur. Burada denilmek isteniyor ki, dünyada şimdiye kadar çeşitli peygamberler vasıtasıyla inen ilâhi kitaplara bakılsın. Bunlardan hiçbirinde, gök ve yerin yaratıcısı tek Allah'ın yerine diğer bazı ilâh veya mabûdların bulunduğuna dair tek bir kayda rastlanmıyor. Bu kitaplarda ibadete ve itaate lâyık olanın sadece Allah olduğu

kaydedilmiştir. Bu sebeple müşriklere deniliyor ki, "siz ne biçim insanlarsınız ve kendinize ne biçim bir din seçmişsiniz ki, bunun lehinde ne akılcı ne de somut herhangi bir delil veremiyorsunuz?"

25- Yani doğru yoldan sapmış olan bu kimselere, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerine sahip oldukları ilimden değil, cehalet ve düpedüz dalâletten inanmıyorlar. Bunlar hakikatı bilmezler ve bu sebepten, akıllı ve mantıklı şeyler söyleyenin sözlerini dinlemiyorlar.

26- Burada yine Arap müşriklerin, Allah'ın kızları olarak kabul ettikleri meleklerden söz edilmiştir. Nitekim, daha sonraki cümlelerle bu konu daha da açıklığa kavuşuyor.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ
ارْتَضَىٰ وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَن يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَٰهٌ
مِّن دُونِهِ فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

28-29- Allah onların önünde ve arkalarında olanı bilir. Onlar ancak Allah'ın razı olduğuna şefaat ederler. Ve O'nun azametinden korkarlar.[27] Onlardan: "Ben, Allah'tan başka ilâhım" diyeni Cehennemle cezalandırırız. Biz, zâlimleri böyle cezalandırırız.

Açıklamalar

27- Müşrikler, melekleri iki sebepten dolayı mabûd veya ilâh olarak kabul ederlerdi: Birincisi, onlara göre melekler Allah'ın evlâtlarıydı. İkincisi, onlara ibadet etmek ve yalvarmak sûretiyle Allah nezdinde kendileri için birer şefaatçı haline getirmek istiyorlardı. Yunus sûresinin 18. âyeti ve ez-Zümer sûresinin 3. âyetinde bu her iki bâtıl inanç şu sözlere reddedilmiştir: '"Bunlar, Allah yanında bizim şefaatçılarımızdır' 'Biz bunlara, ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz' derler'".

Burada şu noktayı da unutmayalım ki, Kur'ân-ı Kerim, şefaatle ilgili müşriklerin akidesini reddederken, "şefaatçı" olarak kabul edilenlerin gaip ilmine sahip olmadıklarına dikkati çekmiştir. Halbuki, Allahu

Teâlâ bunların önündeki ve arkasındaki her şeyi biliyor. Bir varlık veya yaratığın, diğer insanların geçmiş ve geleceği hakkında sağlıklı ve yeterli bilgiye sahip olmadan şefaatçı mertebesine yükseltilmesi akıl işi olabilir mi? Cenab-ı Allah, ister melek, ister peygamber, ister evliya olsun, hepsinin şefaat etme hakkını kendi iznine bağlamıştır. Hiçbir varlık veya yaratık kendi başına başkası için şefaatte bulunma hakkı ve yetkisine sahip değildir. (Daha geniş açıklamalar için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Tâhâ sûresi, dipnot : 85-86).

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا
رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ
﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا
فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾

30-31- Kâfirler görmezler mi ki, gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları biz ayırdık.[28] Ve her şeyi sudan yarattık.[29] Niçin iman etmezler? Yeryüzünde insanları çalkalamamak için sabit dağlar yarattık.[30] İnsanlar diledikleri yere gidebilsinler diye yeryüzünde geniş yollar açtık.[31-32]

Açıklamalar

28- Burada asıl kullanılan kelimeler "retk" ve "fetk"tir. "Retk", bitişik, bir arada ve toplanmış, "fetk" ise yarmak, ayrılmak ve parçalanmak mânâsındadırlar. Bu ifadeden anladığımıza göre, kâinat ilk önce bir bütün ve kütle halinde idi; daha sonra çeşitli parçalara bölündü ki, bunlardan dünyamız, diğer gezegenler, güneş ve yıldızlar sistemi oluştu. (Daha ayrıntılı bilgiler için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Fussilet sûresi, dipnot: 13-15).

29- Bu ifadeden anladığımız kadarıyla, Cenab-ı Allah suyu hayat kaynağı, hayatın özü olarak yaratmıştır. Hayat, su içinde ve suyla başlamıştır. Bir başka yerde şöyle bir ifade kullanılmıştır: "Allah, bütün hayvanları sudan yarattı" (en-Nûr sûresi, âyet: 45).

30- Bu sözlerin açıklaması en-Nahl sûresinin 12. dipnotunda geçmiştir.

31-32- Yani, dağlık bölgelerden geçilmesi veya bir ülkeden başka bir ülkeye geçilmesini kolaylaştırmak amacıyla Allahu Teâlâ dağlar arasında geçit, düzlük ve dereler yaratmıştır. Aynı şekilde yerin şekli ve niteliği de bir yerden başka bir yere yolculuk etmesini kollaylaştıracak mahiyettedir. "İnsanların diledikleri yerlere gidebilmeleri" olarak tercüme ettiğimiz cümleden, dünyada seyahat etmek için yol bulmaları gibi, dünyada bu hikmet ve nizamı gördükten sonra insanların doğru yolu bulmaları anlamı da çıkarılabilir.

وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا
مَّحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ
﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ ۖ أَفَإِن مِّتَّ فَهُمُ
الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَنَبْلُوكُم
بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

32-35- Ve göğü korunmuş bir tavan kıldık.[33] Halbuki müşrikler bunun[34] alâmetlerinden yüz çeviricidirler. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur. Bunların hepsi, kendi dairesi içinde yüzmektedirler.[35] Senden[36] evvel de, bir beşere ebedîlik vermedik. Sen ölürsen onlar ebedî hayatta mı kalacaklar? Her nefis ölümü tadacaktır.[37] Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneyeceğiz.[38] Hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz.

Açıklamalar

33- Açıklama için bk: el-Hicr sûresi, dipnot: 8, 10-12.

34- Yani müşrikler, gökyüzündeki alâmetlerden yüz çeviricidirler.

35- "Küllun" ve "yasbahûna" kelimeleri, bunlardan, sadece güneş ve ayın değil, bütün yıldızlar ve güneş sisteminin kastedildiğini gösteriyorlar. Burada "daire" olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "felek"tir, ki gök anlamında da kullanılabilir. "Bunların hepsi, kendi dai-

resi içinde yüzmektedir" cümlesi iki gerçeği ortaya koyuyor: Birincisi, bütün yıldız veya gezegenler tek bir "daire" veya "gök"te degillerdir; her birinin dairesi veya göğü ayrıdır. İkincisi, bu "daire" veya "gök" her ne şey ise, üzerine yıldızlar dizilmiş, dikilmiş veya yerleştirilmiş şekilde olmayıp boş ve sıvıya benzeyen bir şeydir ki, yıldızlar bunun içinde sanki yüzüyorlar gibi görülüyor. (Daha teferruatlı bilgi için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Yâsin, dipnot: 37).

Eski çağlarda gök ile yerin önce bitişik olduğu, daha sonra birbirinden ayrıldığı, her canlının sudan yaratıldığı ve yıldızların her birinin kendi daire veya göğünde yüzdüğünün başka bir anlamı vardı. Çağımızda ise, fizik, biyoloji ve astronomiden elde ettiğimiz bilgilere göre bu anlam bambaşka boyutlar kazanmıştır. Bunun gibi, ilerde insanın bilgi haznesi genişledikçe bunların başka bir anlam taşıyacağı kesindir. Ama şurası muhakkak ki, mevcut bilgilerimize göre yukarıdaki âyetlerin mantık, akıl ve bilimselliğe aykırı herhangi bir yönü yoktur, hatta bilgilerimizi doğrular niteliktedirler.

Bu noktada şunu da unutmayalım ki, 19 ilâ 29 âyetine kadarki, bölüm şirkin reddi, 30'dan 33'e kadar olan bölüm de tevhidin lehinde olup bu hususta somut deliller verilmiştir. Anlatılmak istenen husus şudur: Gözlerinizin önünde bulunan ve içinde yaşamakta olduğunuz bu kâinat nizamında Âlemlerin Rabbi'nin saltanatı ve hikmetinin dışında başka bir şeye rastlıyor musunuz? Böyle bir nizam birden çok tanrıların var olması halinde ayakta durabilir miydi? Bu hikmet dolu nizamın sadece bir oyun veya eğlence olduğu, aklı başında olan bir kişinin aklına gelebilir mi? Her şeye kâdir olan Allah'ın birkaç oyuncak bebek ve kukla yaratıp bunlarla zaman öldürdüğü ve sonra yok edeceği düşünülebilir mi? Bütün bunları görüyor, ama yine de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dediklerini yapmaktan kaçınıyorsunuz, bu nasıl bir iştir? Gök ve yerin her nesnesi, bu peygamberin size anlatmak istediği tevhid inancını tasdik etmiyor mu? Bütün bunları görüyor ve "bu peygamber bize bazı alâmet ve mucizeler getirsin" diyorsunuz. Peygamber'in vaazettiği tevhid fikrinin doğrulanması ve sizce benimsenmesi için yukarıda bahsettiğimiz alâmetler yeterli değil midir?

36- Bu noktada konuşmanın konusu yine Hz. Peygamber (s.a.v.) ile muhalifleri arasındaki amansız mücadeleye dönmüş oluyor.

37- Burada, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) devamlı olarak maruz kaldığı tehdit, itham, iftira ve beddualara kısaca bir cevap verilmiştir. Bir yandan Kureyş'in ileri gelenleri, Hz. Peygamber'i, başlattığı tebliğin kötü sonuçlarından korkutuyor ve kendisini öldürmek için planlar hazırlıyorlardı. Öte yandan, kâfir ve müşrik kadınlar oturup kalkıp Hz. Peygamber için beddualar okuyorlardı. Özellikle, Habeşistan'a yapılan hicretten sonra Mekke bir uçtan bir uca kadar çalkalanıp duruyordu. Hemen hemen her âileden erkek veya kadın Habeşistan'a hicret etmişti. İslâmiyet, âileleri bölmüştü. Bu sebeple, Mekkeli kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i yuva yıkan ve âileleri bölen bir kişi olarak görüyorlardı. Bu âyette işte bu eleştirilere cevap verilmiş: aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu hezeyanlara aldırış etmemesi istenmiştir.

38- Yani, zenginlik, fakirlik, mutluluk, mutsuzluk, başarı, başarısızlık, zaaf, kuvvet, sıhhat, hastalık, kısacası, her durumda insanlar sınavdan geçiriliyorlar. Böylece hâli vakti iyiyken zâlim, kibirli, nefsin kölesi, isyankâr ve durumu kötüyken sabırsız ve cesaretsiz kalıp ahlâksız ve alçak yollarla amaçlarına erişmeye çalışıp çalışmamaları kontrol ediliyor. Bu bakımdan, akıllı bir kişi, durumu ne olursa olsun, haksız ve ahlâksız yollara baş vurmamalı, kendisinin her an ve her zaman imtihana tabi tutulduğunu düşünerek doğru yoldan ayrılmamaya çalışmalıdır. Ancak sivri akıllı ve budala kimseler, halleri vakitleri iyiyken birer Fir'avn ve canavara ve yıldızları sönünce burunlarını yere sürten birer zavallıya dönüşebilirler.

وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا
أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُم بِذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ
هُمْ كَافِرُونَ ۝

36- Kâfirler seni gördükleri zaman, alaya alıyorlar. Ve: "İlâhlarınızı ayıplayan bu mu?" diyorlar.[39] Halbuki, Rahman'ın Kur'ân'ını inkâr edenler onların kendileridir.[40]

Açıklamalar

39- Burada şunu unutmamalıyız ki, bu cümlede, Mekkeli kâfir ve müşriklerin sadece Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile alay ettikleri değil, neden ve hangi amaçlarla böyle davrandıkları anlatılmıştır. Zâten cümlenin kendisi, alaylı bir cümle değildir. Alay etmek ve hakaret etmek için gayet tabii ki kâfirler diğer pek çok cümle ve deyimler kullanıyorlardı. Onların istihza, hiciv ve alay için kullandıkları asıl sözler burada naklolunmamıştır. Attıkları lâflar başka türlüydü. Fakat bütün bu saldırı ve eleştirilerinin başlıca sebebi, onların kendi elleri ile yapıp mabûd olarak taptıkları putların tanrılığını Hz. Peygamber (s.a.v.)'in reddetmesi ve tek Allah'a tabi olmalarını istemesiydi.

40- Yani, bu adamların mantığına bakın. Bir yandan kendi elleri ile yaptıkları tanrıların eleştirilmesine sinirlenip Hz. Peygamber'e ağızlara alınmayacak sözler söylüyor ve hakarete boğuyorlar. Fakat, diğer yandan kendi gülünç durumlarını görmüyorlar. Tek Allah'ı inkâr ediyor, O'ndan yüz çeviriyor ve adı geçer geçmez ateş gibi parlayıveriyorlar.

خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ ۚ سَأُرِيكُمْ
آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن
كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ
عَن وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ
﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا
وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ
فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤١﴾

37-41- İnsan aceleci olarak yaratılmıştır.[41] Size âyetlerimi göstereceğim.[42] Acele etmeyin. "Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaad (tehdid) ne zamandır?" derler. Kâfirler, o vaad geldiğinde yüzlerinden ve arkalarından ateşi

menedemeyeceklerini ve kendilerine yardım da olunmayacağını bilselerdi. Doğrusu, o vaad kendilerine ansızın gelecek ve onları hayrete düşürecektir. Onu geri çevirmeye güçleri de yetmeyecektir. Ve onlara mühlet de verilmez. Yemin olsun ki, senden evvel de peygamberlerle alay edildi. İçlerinden alay edenleri, alay ettikleri o şey kuşatıverdi.

Açıklamalar

41- Bu sözlerin yanlış anlaşılmamasına dikkat edilmelidir. Amaç, Allah'ın insanları yaratırken hâşâ acele ettiğini belirtmek değil, insanın tabiatında acelecilik olduğunu anlatmaktır. Nasıl ki, dilimizde falanca şahsın akıl ve mantıkla dolu olduğunu söylüyorsak, Arapça da benzeri ifadeler kullanılıyor ve bu demektir ki, falanca kişi tabiat itibarıyla akıllı ve mantıklıdır. Nitekim, insanın tabiatında aceleciliğin bulunduğunu belirtmek için el-İsrâ sûresinin 11. âyetinde başka bir ifade kullanılmış ve "Doğrusu insan acelecidir" denilmiştir.

42- Bu sûrenin daha sonraki bölümünden anlaşılacağı gibi, bu âyetlerden Allah'ın azabı, kıyamet ve cehennem kastedilmiştir. Kâfirler diyorlardı ki, "bu adam (Hz. Peygamber) her gün bizi korkutuyor ve diyor ki, sözlerimi dinlemezseniz Allah'ın azabı size çökecektir, kıyamet kopacaktır ve siz cehenneme gideceksiniz. Halbuki, biz her gün onun sözlerine karşı geliyor ve elimizi kolumuzu sallayarak yaşıyoruz. Ne azap geliyor ne kıyamet kopuyor." Burada, kâfirlerin işte bu tür hezeyanlarına cevap verilmiştir.

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ ۗ
بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ
مِنْ دُونِنَا ۚ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا
يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ
طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۗ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ
نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

قُلْ إِنَّمَآ أُنذِرُكُم بِٱلْوَحْىِ ۚ وَلَا يَسْمَعُ ٱلصُّمُّ ٱلدُّعَآءَ
إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ
لَيَقُولُنَّ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ
ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ ﴿٤٧﴾

42-47- De ki: "Sizi, gece ve gündüz Rahman'dan kim korur?"[43] Fakat onlar Rabblerinin zikrinden yüz çevirenlerdir. Yoksa onların kendilerinden bizi men'edecek ilâhlar mı var? O ilâhlar kendi nefislerini kurtaramayacakları gibi, azabımızdan da kurtulamayacaklardır. Doğrusu biz, o kâfirleri ve atalarını dünyadan istifade ettirdik. Hatta ömür, onlara uzun geldi.[44] Görmezler mi ki, biz arzı etrafından daraltmaktayız.[45] O halde galip gelenler onlar mı?[46] De ki: "Ben sizi ancak vahiy ile korkutuyorum." Fakat sağır olanlar inzar oldukları zaman işitmezler. Eğer onlara Rabbinin azabından bir parçacık dokunsa,[47] "Yazıklar olsun bize, gerçekten biz zâlimlerdenmişiz" diyecekler. Kıyamet gününde adalet terazilerini koyacağız. Hiçbir kimseye zerre kadar zulmolunmaz. Eğer bir hardal tanesi kadar bile olsa amelini mizana getiririz. Biz, hesap görücü olarak kâfiyiz.[48]

Açıklamalar

43- Yani, gece veya gündüz ansızın Allah'ın gazabı kendilerine inerse, onları kim kurtaracak?

44- Yani, bu sivri akıllılar ve zavallılar, Allah'ın kendilerine verdiği mühlet ve bahşettiği rahmetten yanılgıya düşmüş ve bütün dünya nimetlerinin kendi hakları olduğunu ve bunları ellerinden kimsenin alamayacağını düşünmeye başlamışlardır. Bunlar kendi şan ve şöhret ile zenginliklerinin ebediyen devam edeceği fikrine öylesine kapılmışlardır ki, üzerlerinde Hâkimlerin Hâkimi, Allah'ın bulunduğunu ve herkesin kaderini iyileştirme veya kötüleştirme yetkisine sahip olduğunu unutmuşlardır.

45- Bu konu daha önce Ra'd sûresinde geçmiş ve biz 41. âyetin

tefsirinde bunu açıklamaya çalışmışızdır (Bk: dipnot: 60). Buradaki siyâk ve sibâk içinde bir başka mana da gizlidir: Şöyle ki, yeryüzünde her tarafta bir gâlip, kâhir ve kâdir kuvvetin cilvelerine rastlıyoruz. Bunlar bazan tabii âfet, kıtlık, açlık ve hastalık, bazan vebâ, kasırga ve sel felâketi, bazan zelzele, soğukluk ve sıcaklık ve başka bir belâ şeklinde ortaya çıkıyor ve insanların yaptıkları ve yapmaya çalıştıklarını âniden yok ediveriyor. Yaşayan insanların topluluğu birden bire yok oluveriyor. Tarlalardaki yemyeşil mahsüller tahrip oluveriyor ve üretim azalmış oluyor. Ticaret ve sanayide durgunluk devresi baş gösteriyor. Kısacası, insanların hayat kaynakları birden bire kurumuş oluyor. Bu durumlarda insanoğlu ne yaparsa yapsın, zararlarını kapatamıyor. (Bazı diğer ayrıntılar için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Fussilet sûresi, dipnot: 33).

46- Yani, bu insanlar gerçekten düşündükleri gibi her türlü hayat imkânlarına sahip midirler? Eğer kendileri gerçekten bu imkânlara sahip olduklarını sanıyorlarsa, Yüce Allah ile yarışmaya hazır mıdırlar? O'na galip gelebilirler mi? O'nun pençesinden kendilerini kurtarabilirler mi? Gözlerinin önünde olup bitenler zenginlik şan ve şöhretlerinin sonsuz olduğunu gerçekten kanıtlıyor mu?

47- Yani, sabırsızlıkla istedik ve bekledikleri azap.

48- Bu âyetin tefsiri için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-A'raf sûresi, dipnot: 8-9. Burada bahsedilen terazinin nasıl bir şey olduğunu kestirmemiz zordur. Fakat, şunu söyleyebiliriz ki, bu terazi, insanların maddi varlık ve organlarını değil, ahlâk ve fazilet ile karakterlerini, şahsî vasıflarını, iyi ve kötü amellerini miligram miligramına ölçerek ahlâkî ve manevî durumunu tartacaktır. Yani bu tartı, bir kişinin ne kadar iyi veya kötü olduğunu gösterecektir. Burada kullanılan terazi kelimesi, Cenab-ı Allah'ın adalet ve insafa son derece önem verdiği ve kullarının karakter ve amellerinin muhasebesini yaparken en âdil şekilde davranacağını da gösteriyor.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا
لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَهُم مِّنَ ٱلسَّاعَةِ
مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَٰهُ أَفَأَنتُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٥٠﴾

48-50- Yemin[49] olsun ki, biz Mûsa ve Harun'a hak ile batıl arasını ayıran Kitab'ı[50] verdik. O muttakiler için bir nûr ve bir nasihattır.[51] Onlar, takvâ sahipleridir ki, yalnızlıkta Rabblerinden korkarlar. Onlar, Kıyamet azabından da korkarlar.[52] Bu mübarek zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik. Siz onu inkâr edenlerden misiniz?

Açıklamalar

49- Buradan enbiyâ (peygamberler)nın bahsi başlıyor ve üst üste birkaç peygamberin hayatından, bazan etraflıca, bazan da kısaca bahsedilmiştir. Peygamberlerin hikâyesinin anlatıldığı şartları göz önünde bulundurduğumuz takdirde, şu noktaların vurgulanmak istendiğini anlarız:

Birincisi, geçmişteki bütün nebi ve peygamberler birer hilkat garibesi olmayıp, hepimiz gibi birer insandılar. Bir insanın peygamber olarak gönderilmesi, tarihte ilk defa rastlanan bir olay değildir.

İkincisi, geçmişteki peygamberlerin işi ve vazifesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den farklı değildi. Geçmişteki peygamberler, Hz. Muhammed'in vaaz ve talimatının aynısını vermişlerdi.

Üçüncüsü, peygamberler ile Allah arasında özel ilişkiler bulunuyor peygamberler yıllarca tebliğ ve vaazlerde bulunmuş ve türlü çeşit muhalefet, mukavemet ve zulümle karşılaşmışlardır, ama sonunda görevlerini başarıyla tamamlamış ve Allah katında kabul ve itibar görmüşlerdir. Cenab-ı Allah, peygamberlerin durumuna has bir inâyetiyle eğilmiş, fazl ve rahmetinden bol bol vermiş ve dualarını kabul etmiştir. Onların güçlüklerini gidermiş, muhaliflerini mağlup etmiş ve kendilerine mucizevî bir şekilde yardımda bulunmuştur.

Dördüncüsü, peygamberler her ne kadar Allah'ın sevgili kullarıysa ve O'ndan görülmez kuvvet ve destek görmüşlerse de, birer insandılar. Onlardan hiçbiri ulûhiyet gibi vasıflara sahip değildi. Diğer insanlar gibi, onların da bazı zayıf tarafları vardı ve meselâ, bazı kararlar alırken hatâ yapabiliyorlardı. Diğer insanlar gibi hastalanıyor ve iyileşiyorlardı. Bazan çetin sınavdan geçiriliyorlardı. Bazan da bizzat Allah tarafından ikâz edilmesine sebep olan ufak tefek kusurlarda da bulunuyorlardı.

50- Bu sözler, Tevrât'ın methinde kullanılmıştır. Yani bu ilâhi kitap, hak ile batıl arasında ayırım yapılması için bir ölçüydü, insanların

doğru yol bulmalarına yardımcı olan bir nûrdu ve Âdem oğullarına, unuttukları dersi hatırlatan bir nasihattı.

51- Burada denilmek isteniyor ki, bu kitap genelde bütün insanların iyiliği ve mutluluğu için gönderilmişti, ancak özellikle, "muttaki", yani Allah'tan korkan ve dürüst olan kimseler bundan faydalanabildiler.

52- Asıl metinde "o ân" kelimeleri kullanılmıştır ki, bunlardan "kıyamet" kastedilmiştir ve biz de bunu böyle çevirmeyi uygun bulduk.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾

51- And olsun, Biz, bundan evvel İbrahim'e rüşdünü verdik. Ve biz onu bilenlerdendik.[53]

Açıklamalar

53- Burada kullanılan bazı sözler dikkate değerdir. Meselâ, "rüşd", "rüşdünü verdik" ve "Biz onu bilenlerdendik." "Rüşd"ün mânâsı şudur: "Doğru ile yanlış arasında ayırım yapma kabiliyeti ve yanlış söz veya hareketten sakınma sezisi." Böylece "rüşd"ün bir anlamı "doğru yol" veya "dürüstlük" veya "doğruluk"da olabilir. Fakat rüşd kelimesini, aklıselim ve şuurla, "doğruluğu" benimseme manasına haiz olduğu için, aynen kullanmayı uygun gördük dikkat buyurulursa, burada ikinci mühim söz olarak "İbrahim'e rüşdünü verdik" kullanılmıştır. Yani, Hz. İbrahim'in doğruluğu, doğru yolu ve dürüstlüğü benimseme yeteneği, kendisine has bir meziyet olmayıp, Allah tarafından bahşedilen bir nimetti. Daha sonra, Cenab-ı Allah, "Biz onu bilenlerdendik" diyor. Yani, Allah'ın Hz. İbrahim'e bahşettiği rüşd haksız ve yersiz değildi. Allah boş yere kimseye nimet ve ihsanda bulunmaz. Allahu Teâlâ, herkese lâyık olduğunu bahşeder. el-En'am sûresinin 124. âyetinde şöyle denilmiştir: "Allah, risâletini kime vereceğini daha âlâ bilir." Burada Kureyşli kabile reislerinin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yaptıkları bir itiraza da hafif bir atışma yapılmıştır. Kabile reisleri diyorlardı ki, "biz para, zenginlik, mal mülk ve şân ve şöhret bakımın-

dan Muhammed'den kat kat üstünüz. Risâlet veya peygamberlik gibi bir mevki verilseydi bize verilirdi. Allah peygamberlik için, bula bula bu adamı mı buldu? Bu adamın bizden üstün tarafı ne ola ki?" Kabile reislerinin bu boş lâflarına Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde cevap verilmiştir. Burada aynı tür itirazların Hz. İbrahim'in risâleti için de yapıldığına işaret edilmekle yetinilmiştir.

Bu konuda daha çok ayrıntılar için bk: el-Bakara sûresi, âyetler: 124-141, 258, 260; el-En'am, ayetler: 74-81; et-Tevbe, âyet: 114; Hûd, âyetler: 51-60; en-Nahl, âyetler: 120,123. (Bu âyetler özellikle Hz. İbrahim'in üstün ahlâk, fazilet ve meziyetlerinden bahsedilmiştir).

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾

52-56- O zaman babasına ve kavmine: "Sizin tapmakta olduğunuz bu heykeller nedir?" dediğinde, onlar "Babalarımızı bunlara ibadet eder bulduk" dediler.[54] İbrahim: "Yemin olsun, siz ve babalarınız açık bir sapıklık içindesiniz" dedi. Onlar: "Sen bize doğruyu mu söylüyorsun? Yoksa lâtife mi ediyorsun?[55] dediler. İbrahim: "Doğrusu, Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir. Onları yaratandır. Ben size karşı buna şahidim."

Açıklamalar

54- Bu hikâye ile verilen dersi tam kavrayabilmemiz için bazı hususlara dikkat etmeliyiz. Şunu unutmayalım ki, Kureyşliler Hz. İbrahim'in evlâtlarındandı. Kâbe'yi Hz. İbrahim inşa etmişti ve bunun yönetimi ve bakımı Kureyşlilerin elinde idi. Kureyşlilerin bütün şan ve şöhreti ve sosyal statüsü, Hz. İbrahim'in evlâtlarından ve Kâbe'nin yöneticisi olmalarından ileri geliyordu. Aradan yüzyıllar geçtiği ve biz Arabistan yarımadasından binlerce kilometre uzakta olduğumuz için

Hz. İbrahim'in hikâyesinin son derece etkileyici ve ibret verici yönünü tam olarak kavrayamayız. Fakat, İslâm'ın doğuşu sırasında Kureyşlilerin durumu ve bu hikâyenin anlatıldığı şartları düşünecek olursak, bunun etkinliği ve çarpıcılığını az çok tahmin edebiliriz.

55- Bu cümlenin aslı şöyledir: "Sen bize doğruyu mu söylüyorsun, yoksa oynuyor musun?" Fakat yukarıda verdiğimiz anlam daha doğrudur. Kâfirler, kendi batıl inançlarının doğru olduğuna öylesine inanıyorlardı ki, bunları tekzip eden bir kişinin ciddi olabileceğini düşünmüyorlardı. Bu sebeple, Hz. İbrahim'in kendileriyle şaka yaptığını sandılar.

وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾
فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾

57-58- "Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra putlarınızı parçalayacağım" dedi.[56] Nihayet o putları paramparça etti.[57] Kendisine müracaat ederler diye yalnız büyüklerini bıraktı.[58]

Açıklamalar

56- Yani siz akıl, mantık ve deliller yoluyla söylediklerimi anlamıyorsanız, ben size bazı basit ve pratik örnekler vermek sûretiyle bu putların çaresiz olduğunu, hiçbir yetki ve kudrete sahip olmadığını ve dolayısıyla, kendilerini ilâh olarak kabul etmenin yanlış olduğunu göstereceğim. Ancak, Hz. İbrahim (s.a.)'in bu hususta ne gibi basit ve pratik örnekler verdiği açıklanmamıştır.

57- Yani, tapınakta ne râhip ne de ibadet edenlerin bulunmadığı bir sırada Hz. İbrahim (a.s.) içeriye girerek bütün putları kırdı.

58- Burada "kendisine müracaat ederler" sözleriyle hem tapınaktaki en büyük put, hem Hz. İbrahim (a.s.) kastedilmiş olabilir. Eğer ilk şıkkın doğru olduğunu kabul edersek, Hz. İbrahim'in burada kâfirlerin akide ve inançlarına alaylı bir eleştiri yaptığını söyleyebiliriz. Yani eğer bu kâfirlere göre bütün bu putlar birer tanrıysa, en büyük tanrının daha küçük tanrılara bazı sebeplerden dolayı kızdığını ve hepsini paramparça etmiş olacağını düşünebilirler. Ya da, en büyük tanrılarına

giderek, "Ya Hazret, siz burada dururken bu ilâhlarımızı kırmaya kim cesaret etti? Siz niçin onu durdurmadınız?" diye yalvarabilirler. Yukarıdaki sözlerden Hz. İbrahim'in kastedildiğini kabul edersek, Hz. İbrahim'in (a.s.) belki de, putların böylesine parçalanmalarını gördükten sonra kâfirlerin kendisine gelip bunu niçin yaptığını soracaklarını ve onlarla bu mevzuyu açık açık konuşacağını düşünmüş olabileceğini söyleyebiliriz.

قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهُ لَمِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا
سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرٰهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا
فَاْتُوا بِهِ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا
ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يٰٓاِبْرٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ
بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

59-63- Onlar: "Bunu ilâhlarımıza kim yaptı? Muhakkak o zalimlerden biridir" dediler. Bazıları: "İbrahim denilen bir gencin bunları kötülediğini işittik" dediler. Öyleyse, onu herkesin önüne getiren ki, belki (yaptığı işe) şahidlik ederler.[59] "Ey İbrahim, ilâhlarımıza bu işi sen mi yaptın?" dediler. İbrahim: "Belki bunu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa onlara sorun" dedi.[60]

Açıklamalar

59- Bu, zâten Hz. İbrahim (a.s.)'in dört gözle beklediği bir hadise idi. Çünkü, o da bütün olayı sadece rahip ve kâhinler ile keşişlerin önünde değil, büyük halk kitlesinin önünde gerçekleşmesini istiyordu. Hz. İbrahim (a.s.) böylece, rahiplerin yalanlarını yüzlerine vurmak istiyordu. Böylece herkes, ilâh ve mabûd dedikleri putların ne kadar çaresiz olduklarını görecekti. Görüldüğü gibi tıpkı Fir'avn gibi, bu rahip ve keşişler de Hz. İbrahim (a.s.)'in ustalıkla kurduğu tuzağa düştüler. Fir'avn bütün sihirbazlarının Hz. Mûsa ile karşılaşmasını göstermek

için bütün halkı başkentte toplamıştı. Kâfir rahip ve ruhbanlar da, Hz. İbrahim'in davasına bakmak için bütün halkı toplayıverdiler. Nasıl ki, Hz. Mûsa (a.s.) halkın önünde kendi yaptıklarının mucize olmadığını ve büyücülerin birer hilekâr olduğunu gösterdi, Hz. İbrahim (a.s.) de râhip ve keşişlerin tılsımını kırmak için iyi bir fırsat ele geçirmiş oldu.

60- Hz. İbrahim (a.s.)'in, son cümlede putların parçalanma işinin, en büyük tanrıların işi olduğunu söylemesi bir yalan değildi. Hz. İbrahim (a.s.) burada sadece kinayeli ve alaylı konuşuyor. Maksadı, muhaliflere hüccetini tamamlamaktı. Böyle demenin gayesi, muhaliflerinin kendi yalanlarını kendilerinin itiraf etmelerini sağlamaktı. Yani, onların kendi ağızlarıyla, en büyük tanrılar bile olsalar, çaresiz olduklarını ve bu tür işler yapamayacaklarını söylemelerini istiyordu. Bir delili ortaya koymak amacıyla bir olayın çarpıtılarak anlatılması bir yalan değildir. Zira, ne bunu böyle yapan kişi yalan söylemek niyetiyle yapıyor, ne de karşısındakiler bunun yalan olduğunu sanıyorlar.

Bunu bir talihsizlik mi, yoksa başka bir şey mi diyelim, bilemiyorum: Hadis'in bir rivâyetinde Hz. İbrahim (a.s.)'in, hayatında üç defa hâşâ yalan söylediği beyan olunmuştur. Bu "yalanlar"dan biri demin sözünü ettiğimizdir. İkinci "yalan", Saffat sûresinde, Hz. İbrahim'in "inni sakîmün" sözüne dayandırılıyor. Üçüncüsü, ise kendi karısından "kızkardeş" olarak söz etmesi rivâyetidir ki, Kur'ân-ı Kerim'de değil, Kitab-ı Mukaddes'in Doğum bölümünde yer almıştır. Burada hadislerle ilgili olarak yine bir takım yanlış tutum ve davranışlara şahit oluyoruz. Meselâ, rivâyetçilikle tanınan bir grup ortaya çıkıyor, Buhari ve Müslim'in bazı rivâyetlerini, râvilere gözleri kapalı olarak inandığı için olduğu gibi kabul ediyor ve bir peygamberin namus ve haysiyetinin zedelenebileceğine hiç dikkat etmiyor. Sonra, başka bir grup ortaya çıkıyor ve bu tür rivâyetler yüzünden hadislerin tümüne çullanıyor ve hepsinin çöpe atılmasına karar veriyor. Halbuki, bir veya birkaç rivâyetin zayıf ve kusurlu olması bütün rivâyetlerin bir çırpıda atılmasını gerektirmediği gibi, Hadis ilmi açısından, bir rivâyetin, senet ve kaynakları her ne kadar kuvvetli ve sağlam olursa olsun akıl ve mantığa ve gerçeklere uymayan metninin gözü kapalı olarak kabul edilmesi de doğru değildir. Bir rivâyetin metni, senet veya kaynakları çok güvenilir, inanılır ve sağlam bile olsa, bazı sebeplerden dolayı yanlış bir şekilde naklolunabilir. Zâten, bu tür rivâyetler, kendi içindeki yanlışlık ve tutar-

sızlıklar yüzünden hemen dikkati çekiyor ve bu tür sözleri Hz. Muhammed (s.a.v.)'in söylemediği derhal anlaşılıyor. Bu bakımdan, bir rivâyetin kuvvetli ve muteber olup olmadığı araştırılırken, hem senedine hem metnine bakılmalıdır ve eğer metinde gerçekten anlamsız ve tutarsız bir konu varsa, güvenilir, inanılır ve sağlıklı olmasında ısrar etmenin hiçbir anlamı yoktur.

Hz. İbrahim (a.s.)'in "üç yalan" söylediğinin ifade olunduğu hadis, iki sebepten dolayı reddedilmelidir: Birincisi, bir peygamberi yalancı olarak gösterdiği, ikincisi, bahsedilen her üç olay da, araştırılıp mesnetsiz ve gerçek dışı oldukları ispatlandığı için. Zâten yukarıda bahsedilen ilk "yalan"ın ne olduğunu gördük. Birazcık aklı olan bir kişi yukarıda bahsettiğimiz şartlarda Hz. İbrahim'in yalan söylemediğine kanaat getirecektir. Dolayısıyla, bu hususta Hz. Muhammed'in Hz. İbrahim gibi güzide bir peygamber hakkında bu gibi sözler sarfettiğine ihtimal veremez. "İnni sakîmün" meselesine gelince, Hz. İbrahimin o sıralarda gerçekten sıhhatli ve kuvvetli olup, hiçbir şikâyeti olmadığı ispatlanıncaya kadar, kendisinin yalan söylediği iddia edilemez. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuya, açıklık getirilmediği için, sadece yukarıda bahsettiğimiz hadise, dayanarak Hz. İbrahim (a.s.)'e "yalancılık" sıfatı yapıştırmanın ne kadar sakıncalı olduğu ortadadır. Gelelim, Hz. İbrahim'in kendi hayat arkadaşını, "kızkardeş" olarak takdim etmesi meselesine. Bir kere, bu hadise o kadar saçma ve abestir ki, bunu işiten akıllı bir kişi Hz. İbrahim (a.s.)'in böyle bir şey yaptığına inanamaz. Bu konuda anlatılan hikâyede, Hz. İbrahim (a.s.)'in zevcesi Hz. Sâre ile birlikte Mısır'a geçtiği olaya temas edilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'e göre o sırada Hz. İbrahim (a.s.) 75, Hz. Sâre ise 65 yaşındaydı. Şimdi bu yaştaki kadına bakın, ve de Kitab-ı Mukaddes'teki ifadeye bir göz atın. Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine göre, Hz. İbrahim (a.s.), bu "güzel kadın"ı elde etmek için Mısır Kralının kendisini (Hz. İbrahim'i) öldürebileceği endişesine kapılıyor! Bu sebeple, Hz. İbrahim, Hz. Sâre'ye diyor ki "eğer Mısırlılar seni yakalayıp Kralın huzuruna çıkarırlarsa, sen ikimizin kardeş olduğunu söylersin, ben de senin kızkardeşim olduğunu söylerim, böylece canımı kurtarmış olacağım." (Doğum Kitabı, Bölüm: 12). İşte yukarıda bahsedilen hadis'te "üçüncü yalan" olarak anlatılan olayın temeli, İsrailliilerin bu tamamıyla saçma ve asılsız rivâyeti üzerinde kurulmuştur. Şimdi, bu gibi saçma sapan şeylerle dolu olan bir hadisin, senetlerine toz kondurulmasın diye,

doğruluğunda ısrar etmenin bir anlamı var mıdır? Bu gibi gereksiz inat ve katılık birer ifrâttır ve bunun tefriti de, hadislerin inkârı olarak kendisini gösterir. (Daha çok ayrıntılar için bk: Ebü'l-Ala Mevdûdî, "Resâil ve Mesâil, cilt: II, s. 35-39).

فَرَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوٓا۟ إِنَّكُمْ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾
ثُمَّ نُكِسُوا۟ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰٓؤُلَآءِ
يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْـًٔا
وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓا۟ ءَالِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾

64-68- Bunun üzerine vicdanlarına dönüp kendi kendilerine: "Şüphesiz, zâlimler sizsiniz" dediler. Ama sonra niyetlerini değiştirdiler ve:[61] "Bunların konuşamayacaklarını sen de bilirsin" dediler. İbrahim: "O halde, Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylere yuf olsun! Aklınız yok mu?" dedi. Onlar: "Eğer bir iş yapacaksanız onu (İbrahim) ateşte yakın. Ve tanrılarınıza yardım edin" dediler.

Açıklamalar

61- Burada kullanılan asıl Arapça kelimeler: "nûkisû alâ ruûsihim"dir ki, "başları üzerine döndürüldüler" demektir. Bazı müfessirler bunu "sonra utançtan başlarını önlerine eğerek" mânâsında kullanmışlardır. Ne var ki, hem olayın geçtiği şartlar ve ortam, hem de kullanılan üslûp böyle bir mânâ çıkarmamıza mânidir. Hutbe ve konuşma tarzına dikkat edilirse, şöyle bir sahneyi gözümüzün önünde canlandırabiliriz: Hz. İbrahim (a.s.)'in, sorguya çekilmesi üzerine verdiği cevap, kâfirleri bir ân için vicdân muhasebesi yapmalarına sevketti ve kendi kendilerine şöyle dediler: "Biz gerçekten çok ahmak ve zâlim kimseleriz. Zira, böyle olmasaydık, bu gibi kendi durumlarını ve başlarına geçenleri anlamaktan âciz olan putları mabûd olarak kabul etmezdik. Bu zavallı nesneler kendilerini bile korumadıktan sonra bize nasıl yardımcı olabilirler?" Fakat, bu akıl ve mantık sesine cehâlet ve dalâletleri tekrar galip geldi ve eski inatları

hortlayınca akılları da kayıp oldu. Kafa ve kalpleri bir ân için doğru yolu bulduktan sonra yine tökezlendi ve inatları ile akılsızlıkları galip geldi. Kur'ân-ı Kerim işte bunu "niyetlerini değiştirdiler" veya "başları üzerinde döndürüldüler" olarak ifade etmiştir.

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ۝ وَأَرَادُوا
بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ۝

69-70- Biz de: "Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol" dedik.[62] Onlar İbrahim'e tuzak kurmak istediler. Fakat, biz onları daha fazla zarara uğrayanlardan kıldık.

Açıklamalar

62- Hem burada kullanılan sözler, hem siyâk ve sibâk, kâfirlerin tehditlerini gerçekleştirdiklerini ve Hz. İbrahim (a.s.)'i ateşe attıklarını açıkça ortaya koyuyor. Kâfirler, Hz. İbrahim'i ateşe atınca Cenab-ı Allah ateşe emir vererek sevgili peygamberi için sönmesini ve zararsız hale gelmesini istedi. Nitekim, Allah'ın dediği oldu ve Hz. İbrahim (a.s.) ateşten herhangi bir zarar görmeden sağ salim geri fırladı. Bu olay, Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan mucizelerden biridir. Bazı kimseler kalkıp bu mucizelere "akılcı" bir yorum getirmeye çalışıyor ve Yüce Allah'ın da, insanlara yapabileceği veya alışılagelmişlerin dışında bir şey yapamayacağını ispatlamaya çalışıyorlar. Ben bu kimselere diyorum ki, eğer her konuda böyle bir tavır takınıp gereksiz tevillerde bulunmayı âdet edinmişlerse, Allah'a bile inanma zahmetine katılmasınlar. Eğer bu kimseler, çağımızın "ilerici", "akılcı" ve "bilimsel" akımlarına ayak uydurarak, İslâmiyete vakıf olmayanlara sırf şirin görünmek için böyle bir davranış içine giriyorlarsa, ben yine de kendilerine diyorum ki, "siz buna mecbur musunuz? İslamiyet'in her akide ve inancının akılcı bir çizgide olduğunu ispatlama görevini size kim ve nasıl vermiştir?" Kur'ân-ı Kerim'i, olduğu gibi kabul etmek istemeyenler lütfen bunu kendi haline bıraksınlar. Gereksiz tevil ve tahrifte bulunmasınlar. Sırf bazı kimselere şirin görünmek için Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerini, ruh ve felsefesine aykırı bir biçimde örtbas etmeye ve değiştirmeye kalkmasınlar? İslâmiyet'e daha çok taraftar toplamak uğruna,

bu gibi yollara baş vurmak her şey olabilir, ama vaaz ve tebliğ aslâ! (Tafsilât için bk: Ankebût sûresi, dipnot: 39).

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى
الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ
إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾

71-72- O'nu ve Lût'u[63] kurtardık. Onları, içinde âlemlere bereketler verdiğimiz yere ulaştırdık.[64] O'na (İbrahim'e) İshâk'ı, üstelik bir de Yakûb'u ihsan eyledik.[65] İkisini de sâlihlerden kıldık.

Açıklamalar

63- Kitab-ı Mukaddes'in ifâdesine göre Hz. İbrahim'in iki kardeşi vardı: Nehûr (Nehver) ve Harân. Hz. Lût (a.s.) ise Harân'ın oğluydu. (Doğum Kitabı, Bölüm 11, âyet: 26). el-Ankebût sûresinde anlatılan İbrahim hikâyesinden, Hz. İbrahim'in kavminden sadece Hz. Lût'un kendisine iman ettiği anlaşılıyor. (Bk: âyet: 26).

64- Bu yerden, Suriye ve Filistin ülkeleri kastedilmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, bu memleketler hem maddi hem manevi bakımdan mamur ve bereketlidirler. Bunlar, dünyanın en verimli topraklarıdırlar. Manevi üstünlüğüne gelince, geçen 2 bin yıldan beri peygamberler diyarı olmuşlardır. Dünyanın hiçbir bölgesinde bu kadar çok sayıda nebi veya peygamberler bulunmamışlardır.

65- Yani, peygamber bir oğuldan sonra yine peygamber bir torun da ihsan olundu.

وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ
الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾

73- Onları emrimizle hakka götürecek imamlar (önder) kıldık. Kendilerine hayır işlemeyi, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize ibadet edicidirler.[66]

Açıklamalar

66- Hz. İbrahim (a.s.)'in hayatının bu önemli dönemi, Kitab-ı Mukaddes'te hiç yer almamıştır. Hatta bu kitapta, Hz. İbrahim'in Mezepotamya veya Irak'taki yaşantısı hakkında hiçbir kayda rastlanmıyor. Nemrûd ile Hz. İbrahim (a.s.) arasındaki münazara, kendisinin ateşe atılması, bu ateşin soğuması ve sönmesi, kendisine hiçbir şey olmaması, zindana atılması, milleti ile amansız mücadelesi ve nihayet, Babil'e (Irak veya Ur) Allah'ın azabının inmesi, kısacası, Bâbil veya Irak'taki yaşantısının hiçbir safhası, Kitab-ı Mukaddes'in müelliflerinin nazarında dikkate değer değildi. Bu kitabın "Doğum" bölümünde sadece Hz. İbrahim'in, ülkeyi terketmesine dair bazı kayıtlar vardır. Fakat bu olay, bir peygamberin hicretinden çok, alelâde bir âilenin, iş ve geçim kaynaklarını aramak üzere bir ülkeden başka bir ülkeye göç etmesi gibi anlatılmıştır. Kur'ân-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes'in kayıtlarında önemli bir nokta daha vardır. Kur'ân-ı Kerim'e göre, Hz. İbrahim'in müşrik ve putperest babası, oğluna baskı ve zulüm yapanların başında bulunuyordu. Kitab-ı Mukaddes ise, bizzat Hz. İbrahim'in babasının, evlâtlarıyla birlikte (ki bunlar arasında oğul, torun ve gelinleri de vardı) Harran'a gidip yerleştiğini beyan etmektedir. (Bk: Doğum Kitabı, Bölüm: 11, 27-32 âyetleri). Bundan sonra, Cenab-ı Allah'ın Hz. İbrahim'e, Harran'dan Ken'an'a gidip yerleşme emri verdiği belirtilerek şunlar ekleniyor: "Ben seni büyük bir millet haline getireceğim ve bereket vereceğim ve senin şöhretine şöhret katacağım. O halde, sen bereketli ol. Senin mübarek olduğunu söyleyenlere bereket vereceğim ve seni lânetleyenleri de lânetleyeceğim ve yeryüzünün bütün kabileleri (milletleri) senden bereket kapacaklardır." (Doğum 12, 1-3 âyetleri). Kitab-ı Mukaddes'teki bu kayıtlar biraz havada kalıyor ve Allah'ın birden bire Hz. İbrahim'e bu kadar ilgi göstermesinin sebebi, onun hikâyesini başka kaynaklardan öğrenemeyenler tarafından anlaşılmıyor.

Fakat, Telmûd'da Hz. İbrahim'in Irak ve Babil'de kaldığı süre içinde başından geçen önemli olaylar, kişiliği, karakteri ve alışkanlıkları ile zevkleri hakkında, Kur'ân-ı Kerim'de bulunmayan bazı ayrıntılara rastlanıyor. Fakat her iki Mukaddes kitabın kayıtları birbiriyle karşılaştırılınca pek çok farklılıklar göze çarpıyor. Talmud'da bu hususta bir hayli ayrıntıların yer almasına rağmen, kopuk, tutarsız ve mantıksız ol-

duğu anlaşılıyor. Buna karşılık, Kur'ân-ı Kerim, Hz. İbrahim'in kişiliği, karakteri, yaşantısı ve başından geçen olayları net ve açık bir şekilde bize sunmaktadır. Bunlarda ne bir fazlalık ne de saçma sapan şeyler vardır. Kasdettiğimiz şeyi anlatmak için sanırız, Talmud'da yer alan ayrıntıları buraya özet halinde vermek daha uygun olacaktır. Böylece, Kur'ân-ı Kerim'in, Kitab-ı Mukaddes ve Yahudi mukaddes kitaplarına dayanarak hazırlanan bir kitap olduğunu iddia edenler bir şamar daha yemiş olacaklardır.

Talmud'un kayıtlarına göre, Hz. İbrahim'in doğduğu gün kâhinler fala bakmış, ayrıca gökte bir alâmet görmüşlerdi ve bunlara dayanarak, Târeh'in evinde doğan bebeğin (Hz. İbrahim'in) öldürülmesi için Nemrûd'a tavsiyede bulunmuşlardı. Buna göre, Nemrûd yeni doğan bebeğin canına kıymaya and içti. Fakat, Târeh, kölelerinin bir çocuğunu Nemrûd'un adamlarına vermek sûretiyle Hz. İbrahim (a.s.)'in hayatını kurtardı. Sonra Târeh, karısı ve çocuklarıyla birlikte gidip bir mağaraya saklandı. Orada 10 sene kaldı. Onbirinci yılda Târeh, Hz. İbrahim'i, Hz. Nûh'a yolladı. Hz. İbrahim 39 sene, Hz. Nûh ve oğlu Sam'ın hizmetinde terbiye gördü. Bu sırada, Hz. İbrahim öz yeğeni, Hz. Sâre ile evlendi. Sâre Hz. İbrahim'den 42 yaş küçüktü. (Kitab-ı Mukaddes, Hz. Sâre'nin, Hz. İbrahim'in yeğeni olduğu hususunu açıklamıyor. Ayrıca, ikisi arasında yaş farkının sadece 10 olduğunu belirtiyor. Bk: Doğum, 11, âyet: 29 ve 12, âyet: 17).

Bundan sonra Talmud'un kayıtları şöyledir: Hz. İbrahim 50 yaşında iken Hz. Nûh'un evinden babasının evine geldi. Eve geldikten sonra gördü ki, babası putperesttir ve evde senenin 12 ayına göre 12 put vardır. Hz. İbrahim ilk önce babasının hidâyete ermesi için çalıştı. Fakat babası inatçı bir insandı ve atalarının dinini bırakmak istemiyordu. Bir türlü yola gelmedi. Nihayet bir gün Hz. İbrahim evdeki bütün putları kırdı. Târeh eve gelince putlarının perişan halini gördü ve küplere bindi. Öfkeli bir şekilde evden çıktı ve doğru Nemrud'a giderek gerçeği anlattı. Târeh, öldürülmek istenen çocuğun babası olduğunu, bu çocuğun bugün 50 yaşında bulunduğunu ve evdeki bütün putları kırdığını Nemrûd'a açıkladı. Nemrûd da Hz. İbrahim'i çağırarak kendisini sorguya çekti. Sorgu sırasında Hz. İbrahim ters cevaplar verince Nemrûd çok kızdı ve onu zindana attırdı. Daha sonra Kraliyet Konseyini toplayarak durumu görüştü. Konsey, Hz. İbrahim'in ateşe atılması-

na karar verdi. Bunun üzerine belirlenen gün ve saatte odun ve tahtalar toplanarak ateş yakıldı ve Hz. İbrahim (a.s.) buna atıldı. Hz. İbrahim'in yanısıra kardeşi ve kayınpederi Harân da atıldı. Bunun sebebi şuydu: Hz. İbrahim ateşe atılmadan önce Nemrûd, Târeh'i azarladı ve oğlunu doğduğu gün öldürtmek istediğini, ancak onun yerine bir kölenin oğlunun öldürüldüğünü hatırlatarak bu hileyi niçin ve nasıl yaptığını sordu. Târeh de dedi ki, "Ben işi, Harân'ın tavsiyesi ve teşvikiyle yaptım. Böylece, kabak Harân'ın başında patladı ve o, Hz. İbrahim ile birlikte ateşe atıldı. Harân ateşe atılır atılmaz yanıp kül oldu. Ama seyirciler, Hz. İbrahim'in ateşin tam ortasında rahat dolaşmakta olduğunu ve kendisine hiçbir zarar gelmediğini gördüler. Nemrûd'a bu garip vak'a hakkında bilgi verdiler ve o, durumu kendi gözüyle görmek üzere ateş yerine geldi. Nemrûd oraya varınca Hz. İbrahim şöyle seslendi: "Ey Gökteki Allah'ın kulu, ateşten çık ve yanıma gel." Hz. İbrahim onun dediğini yaptı ve ateşten dışarıya çıktı. Nemrûd, Hz. İbrahim'in bu hârikâ mucizesinden etkilenerek kendisine saygı ve bağlılığını bildirdi, ayrıca kıymetli hediye ve eşyalar da verdi.

Yine Talmud'un kayıtlarına göre, Hz. İbrahim bu vak'adan sonra Babil veya Irak'ta iki sene kaldı. Bu arada Nemrûd bir kâbus gördü ve bunun tâbirini falcılara sordu. Falcılar, Hz. İbrahim'in, Nemrûd hanedânının saltanatına son verebileceğini, bu sebepten kendisinin öldürülmesi gerektiğini belirttiler. Bunun üzerine Nemrûd, Hz. İbrahim'i öldürtmek için birkaç adamını görevlendirdi. Fakat Nemrûd'un, Hz. İbrahim'in hizmetine verdiği bir kölesi olan el-Ya'zer bu suikasttan efendisini haberdar etti. Hz. İbrahim derhal Hz. Nûh'a kaçıp sığındı. Târeh oraya gelerek. Hz. İbrahim ile gizlice buluşurdu. Nihayet baba ile oğul ülkeyi terketmeye karar verdiler. Hz. Nûh ile Sam da bu kararı beğendiler. Sonunda, Târeh, oğlu İbrahim, torunu Lût ve torunu ile gelini olan Hz. Sâre'yi alıp Ur'dan Harran'a göç etti. (Bk: Selectios from Talmud, by H. Polano, Londra, s. 30-42).

Talmud'un bu hikâyesini okuduktan sonra aklı başında olan bir kişi, Kur'ân-ı Kerim'in bundan esinlenerek yazıldığını söyleyebilir mi?

وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ
الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ ۗ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا

74-76- Lût'a da hüküm ve ilim verdik.[67] Kötülük yapmakta olan memleketten onu kurtardık. Gerçekten onlar fâsık olan kötü bir kavim idi. Onu rahmetimizin içine koyduk. O sâlihlerdendi. Nûh bunlardan önce Rabbine dua ettiğinde[68] O'nun duasını kabul etmiştik ve kendisini ve ehlini büyük belâdan[69] kurtardık.

Açıklamalar

67- Kur'ân-ı Kerim'de "hüküm ve ilim vermek" tabiri genellikle, bir kişiye peygamberlik vermek anlamında kullanılır. "Hüküm", "hikmet", "doğru karar verme kabiliyeti" ve Allah tarafından "hakimiyet" veya "otorite" bahşedilmesi demektir. "İlim" ise vahiy yoluyla "Hak ilmi" verilmesi anlamını taşımaktadır. Hz. Lût hakkında daha teferruatlı bilgiler için bk: el-A'raf sûresi, âyet: 80-84, Hûd sûresi, âyet: 69-83, el-Hicr, âyet: 57-76.

68- Burada, Hz. Nûh (a.s.)'un, uzun bir müddet kavminin ıslâhı için devamlı gayret sarfettikten sonra da yorulunca, Cenab-ı Allah'a yaptığı şu dualara işaret edilmiştir: "Allahım, ben mağlup oldum, artık yardımıma koş" (el-Kamer, âyet: 10), ve "Ya Rabb, yeryüzünde bir tek kâfiri sağ bırakma" (Nûh, âyet: 26).

سُلَيْمٰنَ ۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَّعِلْمًا ۚ وَّسَخَّرْنَا مَعَ دَاوٗدَ
الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فٰعِلِيْنَ ۝

77-79- O'na, âyetlerimizi tekzip eden kavme karşı nusret verdik. Onlar kötü bir kavim olduklarından topunu birden boğduk. Davar giren ekin hakkında hükmettikleri vakit Davud ve Süleyman'ın bu hükümlerine biz şahid idik. Biz, o meselenin hükmünü Süleyman'a bildirmiştik.[70] Her birine hüküm ve ilim vermiştik. Ve Davud ile dağları ve kuşları musahhar kıldık ki, onunla birlikte tesbih ederler.[71] Biz böyle yapanlarız.

Açıklamalar

70- Bu vak'a Kitab-ı Mukaddes'te kaydedilmemiştir. Yahudi rivâyetlerinde de herhangi bir izine rastlanmıyor. Müslüman müfessirlerin açıklaması ise şöyledir: Bir gece bir kişinin tarlasına başka bir kişinin davarları girdi. Tarla sahibi davayı Hz. Davûd'a götürdü. Hz. Davûd davarların kendisine verilmesine karar verdi. Hz. Süleyman (a.s.) ise bu karara itiraz etti ve davar sahibinin, ekinini tekrar eski haline getirinceye kadar davarların kendisinde kalmasına karar verilmesinin daha doğru olacağını babasına tavsiye etti. İşte bunun için Kur'ân-ı Kerim diyor ki: "Biz o meselenin hükmünü Süleyman'a bildirmiştik". Fakat davanın tafsilâtı ne Kur'ân-ı Kerim'de ne Hz. Peygamber (s.a.v.)'in herhangi bir hadisinde yer almadığı için böyle bir davada İslâmî kanunların hükmünün aynı olduğunu kesinlikle söyleyemeyiz. Bundan dolayıdır ki, Hanefî, Şafi'î, Malikî ve diğer İslâm fukahâsı arasında, bir kişinin hayvanlarının başka bir kişinin tarlasına girip mahsüllerine zarar vermesi halinde, hayvanların sahibine bir ceza verilip verilmemesi, cezanın miktarı ve şekli hakkında ihtilaf meydana gelmiştir.

Bu siyâk ve sibâkta Hz. Davûd ve Hz. Süleyman ile ilgili bu vak'anın anlatılmasının maksadı, peygamberlerin de bir yerde insan olduğu ve Yüce Allah tarafından bazı olağanüstü bilgi, kuvvet ve kudrete sahip olmalarına rağmen bazı insanî zaaflar taşıdıkları ve ulûhiyet gibi birşeye sahip olmadıklarını belirtmektir. Görüldüğü gibi, söz konusu davada Hz. Davûd vahiy yoluyla ikaz edilmediği için karar vermekte hata işleyiverdi. Hz. Süleyman'a ise doğru yol gösterildiği için kendisi doğru karar verebildi. Halbuki, ikisi de peygamberdi.

Daha sonra bu peygamberlerin bazı mucize ve insanüstü yeteneklerinden söz edilmesinin amacı da, bütün bunların birer vehbî kabiliyet olduğunu ve bunlar sebebiyle bir kişinin tanrı mevkiine çıkarılması gerekmediğini göstermektir.

Burada şunu da belirtelim ki, eğer bir mahkemede iki hâkim bir davada farklı karar verirlerse, bu kararlardan sadece bir tanesi, doğru olmasına rağmen, her iki hâkim de haklı sayılacaklardır, ama şu şartla ki, her ikisi de davaya bakma ve adalet kurallarına uyma yeteneğine sahiptirler. Yani, bu hâkimlerden biri kararını verirken cehâlet, tecrübesizlik ve adaletsizlikle hareket etmemelidir. Buhari'de Hz. Amru b. As'ın rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurdular: "Eğer hâkim bütün kabiliyetini ortaya koyarak en doğru karar vermeye çalışır ve doğru karar verirse, çifte mükâfata, yanlış karar verirse, tek mükâfata layık olacaktır." Ebu Davud ile İbn Mâce'de Hz. Buride'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdular: "Üç çeşit kadı (hakim) vardır. Bunlardan biri cennete gidecek, ikisi de cehenneme. Hakkı bilip doğru karar veren kadı cennete gidecektir. Ama, hakkı bilip de doğru karar vermeyen cehenneme gidecektir. Aynı şekilde, yeterli bilgiye sahip olmayıp insanların kaderi hakkında karar vermeye kalkışan da cehenneme gidecektir.

71- Burada "ma'a Davûd" (Davud ile beraber) deyimi kullanılmıştır, "li Davûd" (Davud'a veya Davud için) deyimi değil, Yani, dağlar ve kuşlar Hz. Davûd (a.s.) ile beraber musahhar edilmişlerdi. Musahhar edilmelerinin maksadı da hep beraber Allah'ı tesbih etmeleriydi. Aynı husus Sâd sûresinde de belirtilmiştir: "Biz dağları onun (Davud)la beraber musahhar kıldık. Onunla beraber akşam ve sabah tesbih ederlerdi. Kuşları da onunla beraber musahhar kıldık. Hepsi etrafında toplanır, onunla tevbe ve rücu ederlerdi" (âyet: 18-19). Seb'e sûresinde bu noktaya daha da açıklık getirilmiştir: "Biz dağlara Onunla (Davud ile) tesbihi tekrarlama emri verdik ve aynı emri kuşlara da verdik" (âyet: 10) Bu ilâhi buyruklardan çıkardığımız anlam şudur: Hz. Davûd (a.s.) güzel ve tatlı sesiyle Allah'ın hamd ve senâsı için ilâhiler okurken akan sular dururdu. Sesi dağlara çarparak eko yapardı, kuşlar birden bire duraklardı. Yani herkes onun sesinden büyülenmiş olurdu. Bu çıkardığımız mânâ şu hadisle de doğrulanabilir: Bir defasında Hz. Ebu Musa el-Eş'arî, o kendine has güzel sesiyle Kur'ân-ı Kerim'i

tilâvet ederken Hz. Peygamber (s.a.v.) yanından geçiyordu. Onun güzel okunuşuna hayran kalan Hz. Peygamber tilâvetini sonuna kadar dinledi ve buyurdu ki: "Bu refikimize, Davud'un güzel sesinden bir parça verilmiştir."

وَعَلَّمْنَٰهُ صَنْعَةَ
لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّنۢ بَأْسِكُمْ ۖ فَهَلْ أَنتُمْ شَٰكِرُونَ ﴿٨٠﴾

80- O'na, sizi harbin şiddetinden korunması için zırh yapma sanatı öğrettik.[72] Şimdi siz şükrediyor musunuz?[73]

Açıklamalar

72- Seb'e sûresinde bu hususta biraz daha ayrıntılar verilmiştir: "Ve Davud'a: 'Geniş zırhlar yap. Ve dokumada bir seviye olmasına dikkat et. Ve iyilik işleyin" (âyet: 11). Bu demektir ki, Allah Hz. Dâvud'u demiri kullanma ve işleme işinde usta yapmıştı, ve özellikle savaşlarda kullanılmak üzere zırh yapma kabiliyeti ihsan etmişti: Çağımızdaki tarihî ve arkeolojik araştırmalardan elde ettiğimiz bilgileri yukarıdaki âyetlerle karşılaştıracak olursak şu hususları öğrenmiş oluruz: Dünyamızda Demir Çağı M.Ö. takriben 1000-1200 yıllarında başlamıştır. Hz. Davûd'un yaşadığı dönem de buydu. Küçük Asya veya Anadolu'ya yerleşmiş ve M.Ö. 2000 ilâ 1200 yılları arasında yükselme devresini yaşamış olan Hititler tarihte demirciliğe başlayan ilk millet olarak tanınıyor. Hititler karmaşık bir formülle demiri eritme sanatına sahiptiler ve bunu diğer milletlerden özenle saklamaya çalışıyorlardı. Bu formüle göre eritilen demir, altın ve gümüşten daha çok pahalıya mal olduğu için halkın tasarrufunda değildi. Daha sonra, bu sanatı Filistin'liler de öğrendiler; onlar da öğrendikleri formülü gizli tutuyorlardı. Talût'un saltanatından evvel Hititler ve Filistinlilerin, İsrailoğullarını üst üste hezimete uğratmalarının başlıca sebebi demire hükmetmeleriydi. Kitab-ı Mukaddes'te de belirtildiği gibi, Hititler ile Filistinliler demirden yapılmış at arabaları ve diğer silahlar kullanabiliyorlardı. Bu araç ve malzemeler ile silahlar sayesinde İsrailoğullarını Filistin'den hemen hemen kovuverdiler. (Yeşu'a, Jesus, Bölüm: 17, âyet: 16, Kuzate, Bölüm: 1, âyet: 19, Bölüm: 4, âyet: 2, 13). M.Ö. 1020'de Talût, Allah'ın emriyle İsrailoğullarının hükümdarı olunca, durum değişti.

Talût kısa bir süre içinde hem Hitit hem Filistinlileri yenilgiye uğratarak Filistin'in büyük bir parçasını geri aldı. Daha sonra Hz. Davûd (M.Ö. 1004-965) sadece Filistin ve Ürdün değil, Suriye'yi de içine alan büyük bir İsrail devleti kurdu.

O zamana kadar sadece Hitit ve Filistinlilerin bildiği demircilik formülünü İsrailoğulları da öğrendiler. Sadece bu değil, demir, imalâtının ucuz yolları da keşfedildi ve bundan her türlü âlet ve eşya yapılmaya başlandı. Filistin'in güneyinde Udum bölgesinde demir cevherinin zengin yatakları vardır. Son zamanlarda bu bölgede yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalar sonucu buralarda çok sayıda demir döküm yerleri ve imalâthaneleri ortaya çıkarılmıştır. Akabe ve Ayle (Ayala) yakınlarında Hz. Süleyman devrine ait İsyûn limanının harabelerinde ortaya çıkarılan demir imalâthane ve ocakları incelendiğinde çağımızda demirdöküm için kullanılan en ileri metodların o çağlarda bilindiği anlaşılmıştır. Hz. Davûd (a.s.)'un demire çok önem verdiği ve bunun eritilip çeşitli harp malzeme ve silahının yapımında kullanılmasında öncülük ettiğini anlamamız için elimizde yeterli deliller vardır. Zira demirciliğin sayesinde kısa bir süre önce düşmanlar onun halkına hayatı zindan etmişlerdi.

73- Hz. Davûd hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bk: el-Bakara, âyet: 251, el-İsrâ, âyet: 7 ve 63.

وَلِسُلَيْمَٰنَ ٱلرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِى بِأَمْرِهِۦٓ إِلَى ٱلْأَرْضِ
ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا ۚ وَكُنَّا بِكُلِّ شَىْءٍ عَٰلِمِينَ ﴿٨١﴾

81- Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı bağlı kıldık. Bu rüzgâr, onun emri ile mübarek kıldığımız yere doğru eserek onu götürürdü.[74] Biz her şeyi bilenleriz.

Açıklamalar

74- Bunun tafsilâtı biraz da Seb'e sûresinde verilmiştir: "Süleyman'a sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü de bir aylık yol olan, rüzgârı musahhar kıldık." (âyet: 12). Ayrıca, Sâd sûresinde şöyle denilmiştir: "Rüzgârı onun emrine râm kıldık. Onun emriyle istediği yere

rahatça çıkıp giderdi." (âyet: 36). Demek ki, rüzgâr Hz. Süleyman'ın emrine verilmişti. Öyle ki, bir aylık yol kolaylıkla katedilebiliyordu. Hz. Süleyman (a.s.) kendisi yolculuk ederken rüzgâr kendisine yardım ediyordu. Rüzgâr gidiş ve dönüş yönünde esiyordu. Kitab-ı Mukaddes ve tarihin tetkikiyle elde ettiğimiz malûmatın ışığında bu konuya bu şekilde açıklık getirebiliriz: Hz. Süleyman (a.s.) kendi devrinde büyük bir deniz ticaretine başlamıştı. Bir yandan, İsyûn Cabir'den Hz. Süleyman'ın ticaret gemileri Kızıldeniz'de Yemen ve diğer güney ve doğu ülkelerine gidiyordu ve diğer yandan, Akdeniz'deki limanlarda ticaret filosu Batılı ülkelere giderdi. İsyûn Cabir'de Hz. Süleyman döneminden kalma harabelerde bulunan büyük demir imalâthanesinin eşi Batı Asya'da ve Ortadoğu'da şimdiye kadar bulunmamıştır. Arkeologlar, Udum (Adum)'un Araba bölgesindeki demir ve bakır madenlerinden elde edilen madenlerin, adı geçen imalâthanede eritilip, diğer âlet, eşya, silah v.s.'nin dışında gemicilik sanayiinde kullanılan malzemenin de imal edildiği kanısındadırlar. Bundan, Seb'e sûresinde Hz. Süleyman ile ilgili olarak ifade edilen bu sözlerin anlamı da anlaşılmış oluyor: "Ve biz onun için erimiş madenin pınarını akıttık." Bu tarihî gerçek göz önünde bulundurulduğu taktirde, rüzgârın bir aylık yol için Hz. Süleyman'a müsahhar edilmesinin anlamı da ortaya çıkmış oluyor. O devirde deniz yolculuğu tamamıyla müsait rüzgâra dayanıyordu ve Cenab-ı Allah'ın inayetiyle, Hz. Süleyman'ın yelkenli ticaret gemileri her zaman müsait rüzgârı bulurlardı. Ayrıca, Hz. Süleyman'a, rüzgâra emretme selâhiyeti de verildiğini kabul edebiliriz. Zirâ Allah her şeye kâdirdir ve istediği kuluna istediği meziyet ve selâhiyeti verebilir.

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا
دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾

82- Ve şeytanlardan O'nun için dalgıçlık edenleri ve başka iş için çalışanları da emrine musahhar kıldık. Biz, onlar üzerine muhafız idik.[75]

Açıklamalar

75- Seb'e sûresinde bunun ayrıntıları vardır: "Onun önünde Rab-

binin izni ile çalışan cinleri de musahhar kıldık, içlerinden emrimizden çıkanlara ateş azabını tattırırız. Cinler, Süleyman'a istediği mihraplardan, heykellerden, büyük havuzlar gibi çanaklardan, sabit (dağ gibi) kazanlardan yaparlardı... Süleyman'a ölümü hükmettiğimiz zaman, onun ölümün cinlere ancak âsâsını kemiren ağaç kurdu gösterdi. Âsa kırılıp Süleyman yere düştüğünde besbelli oldu ki, eğer cinler gayba vakıf olsalardı, horlayıcı bir azap içinde kalıp durmazlardı." (âyet: 12-14). Bu âyet gösteriyor ki, Hz. Süleyman (a.s.)'a musahhar edilen şeytanlar ve onun için çeşitli hizmetlerde bulunan yaratıklar cin idiler. Burada bir nokta koyalım ve Mekkeli müşriklerin cinlerle ilgili inançlarına dikkat edelim. Bilindiği gibi, kendileri, cinlerin olağanüstü yaratıklar olduğuna ve gaib ilmine sahip olduklarına inanıyorlardı. Şimdi, bir kişi herhangi bir peşin hükümle değil, tarafsız bir şekilde gözlerini açıp Kur'ân-ı Kerim'i incelesin ve nerelerde "şeytan" ve "cin" kelimeleri geçmişse, bunlardan ne tür mahlûkların kastedildiğini kendi söylesin. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim açısından Arap müşriklerin gaib ilmine sahip olduklarını düşündükleri cinlerin kim olduğunu çekinmeden açıklasın.

Çağımızda bazı müfessirler tuhaf bir tavır takınmışlardır ve Hz. Süleyman (a.s.)'a musahhar edilen şeytan veya cinlerin aslında bizim ve sizin gibi insanlar olduğunu ve civardaki milletlerden olduklarını ısrarla belirtmeye çalışıyorlar. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in ifadeleri böyle bir tevil için imkân bırakmıyorlar. Hz. Süleyman'ın binalarını yapanların insanlar olduğunu bir ân için kabul etsek de, bunun Kur'ân-ı Kerim'de, üzerine basa basa anlatılmasının anlamı ne ola ki? Binalar sadece Hz. Süleyman zamanında mı yapılmıştı? Mısır'daki piramitlerden tutun da New York'taki gökdelenlere kadar bütün abide ve binalar insanların eseri değiller midir? Kur'ân-ı Kerim'de bunlardan hiçbirinin "şeytanlar" veya "cinler" tarafından yapıldığı niçin ifade olunmamıştır, eğer gerçekten bu şeytan ve cinler "pek muhterem" müfessirlerimizce birer insanmışlarsa? Demek ki, Hz. Süleyman'ın binalarının yapımından sözedilmesinin sebebi, bunların cinler tarafından yapılmasıdır.

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾

83- Eyyub,[76] Rabbine, "Bana hastalık isabet etti. Sen Erhamu'r-Râhimînsin" diye niyaz ettiğinde.[77]

Açıklamalar

76- Hz. Eyyub (a.s.)'un şahsiyeti, devri ve milliyeti, kısacası, hemen hemen her şeyi meçhul veya ihtilâf konusudur. Çağımızın çeşitli araştırmacıları kendisinin İsrailli, Mısırlı veya Arap olduğunu ileri sürüyorlar. Bazıları Hz. Eyyub'un, Hz. Musa (a.s.)'dan önce, bazıları da Hz. Davud ve Hz. Süleyman (a.s.)'dan sonra yaşadığını ifade ediyorlar. Fakat bütün bu tahminler, Kitab-ı Mukaddes'in bir bölümü olarak yer alan "Kitab-ı Eyyub" ve "Eyyub Sahifesi" ne dayanıyor. Araştırmacıların hepsi, tahminlerini, bu kitabın dili, üslubu ve muhtevasına dayandırmışlardır ve herhangi bir ilmî veya tarihî delil ortaya koymamışlardır. Halbuki, "Kitab-ı Eyyub" tezatlarla dolu bir kelâm olup, Kur'ân-ı Kerim esas alındığı takdirde bu kitaba güvenmek imkânsızdır. Bu hususta güvenilebilecek tek delil, Yesyiâh ve Hızkıel peygamberin sahifelerinde Hz. Eyyub'tan söz edilmesidir ve bu sahifelerin tarih açısından daha muteber olduğu da unutulmamalıdır. Yesyiâh peygamber M.Ö. VIII. yüzyılda ve Hızkıel M.Ö. VI. yüzyılda yaşamışlardır. O bakımdan, Hz. Eyyub'un M.Ö. IX. yüzyılda veya daha önceki devirde yaşamış bir peygamber olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Eyyub'un milliyetine gelince, en-Nisa ve el-En'am sûrelerinde sırasıyla 163. ve 84. âyette geçen ifadelerden, kendisinin İsrailoğullarından biri olma ihtimâli doğuyor. Ama bu hususta Veheb bin Münabbe'nin şu sözleri de yabana atılacak türden değildir:

"Hz. Eyyub, Hz. İshâk'ın oğlu Yesu'nun soyundandı."

77- Bakın duada kullanılan kelimeler ne kadar güzel ve anlamlıdır. Hz. Eyyub kendi hastalığından söz ediyor ve "Ya Allah Sen Erhame'r-Râhimîn'sin" diyerek susuveriyor. Ne bir şekva ve ne bir şikayet. Ne istediğini belirtmiyor, neye tâlip olduğunu açıklamıyor. Bu dua son derece sabırlı, miskin mütevazi ve dürüst bir insanın sanki günlerce aç kaldıktan sonra bağışı bol olan bir kişiye varıp şöyle demesine benziyor: "Ben açım, sizse merhametlisiniz."

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ
فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِن ضُرٍّ ۖ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم
مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

84- Biz de duasını kabul ederek mübtelâ olduğu hastalığı ondan giderdik.[78] Ve O'na tarafımızdan rahmet olarak ve ibadet edenlere bir hatıra olmak üzere hem âilesini hem de onlarla beraber bir mislini verdik.[79]

Açıklamalar

78- Sâd sûresinde 4. rük'ûunda bu hususta bazı ayrıntılar verilmiş ve Cenab-ı Allah'ın Hz. Eyyub'a şöyle dediği kaydedilmiştir: "Ayağını vur; bak işte soğuk su, hem yıkanmak hem içmek için." Demek ki, Hz. Eyyub (a.s.) ayağını yere vurunca oradan su fışkırmaya başladı. Bu suyla yıkanınca ve bunu içince Hz. Eyyub'un hastalığı geçiverdi. Bu tedavî, Hz. Eyyub'un ciddi bir cilt hastalığına yakalandığını gösteriyor. Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlar da bunu doğrular niteliktedir. Kitab-ı Mukaddes'e göre Hz. Eyyub'un bütün vücudu sivilce ve yaralarla dolmuştu. (Eyyub Kitabı, Bölüm: 2, âyet: 7).

79- Kur'ân-ı Kerim yukarıdaki âyette Hz. Eyyub (a.s.)'u sabır ve tevekkülün canlı bir örneği olarak sunuyor ve yaşantısının dindar kimseler için güzel bir örnek olduğunu belirtiyor. Buna karşılık, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan "Eyyub Sahifesi"nde bambaşka bir insanın portresi çiziliyor. Buradaki ifadelere göre Hz. Eyyub, her zaman kendi durumundan şikayetçi, sabırsız ve yalvaran bir kişi olarak görülüyor. Hz. Eyyub'un ağzından her zaman bu tür kelimeler dökülüyor: "Lânet olsun doğduğum güne", "Keşke ben ana rahminde ölseydim.", "Keşke, doğduğum zaman ölseydim." Hz. Eyyub devamlı olarak Rabbine şikayet ediyor ve aleyhinde konuşuyor: "Kâdir-i Mutlak'ın okları vücuduma saplanmıştır; ruhum bunların zehrini emiyor; Tanrının korkunç sözleri karşımda sıra sıra dizilmişlerdir.", "Ey Ademoğulunun Nâzırı, ben günah işlemişsem de sana ne oluyor? Sen neden beni hedef olarak seçtin? Öyle ki, kendi vücudum bana ağır geliyor. Sen neden günahlarımı bağışlamıyor ve kötülüklerimi gidermiyorsun?", "Ben Tanrıya diyeceğim ki, beni suçlu yere koyma. Ben O'na, benimle niçin kavga ettiğini soracağım. Her tarafı karartmak, kendi elinden yaptığın şeyi aşağılamak ve bozguncuların dediklerine kulak vermek sana yakışıyor mu?" Hz. Eyyub'a üç arkadaşı gelip teselli ediyor ve sabırla Allah'ın merhametini beklemesini tavsiye ediyorlar, ama o hiç oralı olmuyor. Hz. Eyyub, arkadaşlarının vaaz ve telkinlerine rağmen Allah'ı suçlamaya devam ediyor ve kendisini hasta etmesinde hiçbir hikmet ve marifet bulunmadığını ısrarla belirtiyor. Kendisi gibi muttaki ve dürüst bir

insana böylesine süründürücü bir hastalığın isabet etmesinin düpedüz bir zulüm olduğunu söylüyor. Hz. Eyyub, Yüce Allah'ın kurduğu nizam ve sisteme de dil uzatıyor, kötü ve ahlâksız insanların, günlerini gün ederken, iyi insanların devamlı sıkıntı içinde olmalarından yakınıyor. Kendi iyi amellerini tek tek sayıyor ve bunlara mukabil Allah'ın kendisine verdiği sıkıntı ve hastalıklardan bahsediyor ve "Tanrı, bu davranışını haklı gösteren bir sebep varsa bana söylesin, ya da benim bir suçum varsa yüzüme vursun" diye hayıflanıyor. Eyyub giderek Yaradanı hakkında öyle kötü lâflar söylemeye başlıyor ki, arkadaşları ona cevap vermeyi bırakıyorlar ve susup kalıyorlar. O sırada orada bulunan dördüncü bir kişi lâfa karışıyor ve Eyyub'a, Tanrı'yı değil hep kendisini haklı göstermek için çabalamaktan ötürü sert bir dille çatıyor. Bu adamın konuşması henüz bitmeden Tanrı (!) da sohbete katılıyor, daha sonra Eyyub ile karşılıklı tartışma ve suçlamaya girişiyor!

Bütün bunları okuyan bir kişi, Kur'ân-ı Kerim'de dindâr kimselere örnek olarak gösterilen o sabırlı ve metin peygamberin izine rastlamıyor ve karşısına son derece sabırsız, şikayetçi ve aceleci bir şahsiyet çıkmış oluyor.

Fakat, "Eyyub Sahifesi"nde bu hususta büyük çelişki ve tutarsızlık vardır. Kitabın başında başka bir şey deniliyor, ortalarında başka bir şey ve sonunda yine başka bir şey. Kitabın bu üç bölümü arasında herhangi bir bağlantı yoktur. Kitabın başında Hz. Eyyub (a.s.) son derece dürüst, ahlâklı, faziletli ve Allah'tan korkan bir kişi olarak görülüyor. Ayrıca, zenginliği dillere destan olup, "Doğu'nun en büyük adamı" durumunda bulunuyor. Yine bu sahifeye göre, bir gün Tanrı'nın oğulları (!) babalarıyla sohbet halinde idiler. Bu sohbette Şeytan da hazır bulundu. Sohbet sırasında kulu Eyyub'tan, iftiharla söz etti. Şeytan dedi ki: "Ya Rabb, sen Eyyub'a bu kadar nimet verdikten sonra tabii ki, o seni şükrânla anacaktır. Bu nimetleri O'ndan esirge de görelim. O zaman tekfir etmezse benim adım Şeytan değildir." Bunun üzerine Tanrı, "Peki, onunla ilgili her şeyi senin tasarrufuna veriyorum, ama kişiliğine bir zarar verme" dedi. Bundan sonra Şeytan hemen işe koyuldu; Eyyub'un bütün mal ve mülkünü ve âilesini yoketti. Eyyub herşeyden mahrum ve yapayalnız kaldı. Ama, bütün bunlar Hz. Eyyub'u yıldırmadı; Tanrı'ya secde etti ve "Ben anne karnından çıplak çıkmıştım ve bu dünyadan da çıplak gideceğim. Hüdâvend bana ver-

diğini geri aldı. Hüdâvend'in adı kutlu olsun" diyerek dua etti. Bundan sonra Allah katında benzeri bir toplantı daha yapıldı. Bu toplantıda Allah'ın oğulları ve Şeytan hazır bulundular. Toplantıda Allah, Şeytan'a "gördün mü, Eyyub ne kadar doğru, dürüst ve sabırlı bir insandır?" dedi. Şeytan dedi ki "Onun vücudunu sıkıntıya sok da görelim. O derhal tekfir edecektir." Bunun üzerine Allah, Şeytana "Peki, O'nu, senin tasarrufuna verdim ama canına kıyılmasın" dedi. Velhâsıl, Şeytan geri döndü ve bütün vücudun acı veren sivilce ve yaralarla doldurdu. Hz. Eyyub'un karısı kendisine, "Sen hâlâ doğruluğuna mı devam edeceksin? Tanrıyı tekfir et ve geber" dedi. Eyyub kendisine şöyle cevap verdi: "Aptal kadınlar gibi konuşma. Biz Tanrıdan hep iyilik mi göreceğiz, kötülük görmeyecek miyiz?"

İşte "Eyyub Kitabı" veya "Eyyub Sahifesi"ni ilk ve ikinci bölümünün özeti budur. Ne var ki, Üçüncü bölümden başlayarak 42. bölümüne kadar Hz. Eyyub'un kişiliği ve karakterinin bambaşka bir tablosu çiziliyor. Bunlardan Hz. Eyyub hep sabırsız, hırçın, tedirgin, nankör, aceleci ve küstah olarak görülüyor. Kendisinin sabırsızlıkla sözler söylediği ve hareket ettiğini, Allah'a devamlı şikâyet ve suçlamalarda bulunduğunu görüyoruz. Bütün bunlar gösteriyor ki, Hz. Eyyub (a.s.) hakkında Cenab-ı Allah hâşâ yanılmıştı ve Şeytan haklıydı. 42. Bölüm'de ise Hz. Eyyub'un hikâyesi garip bir biçim alıp sona eriyor. Bu bölümde Hz. Eyyub'un Allah ile uzun uzun tartıştığı, sabır ve tevekkül ile değil, Allah'ın gazabı üzerine özür dilediği, Allahın da Eyyub'un mazeretini kabul edip sıkıntı ve hastalıklarına son verdiği belirtiliyor. Bu bölümü okurken kişi, gerek Hz. Eyyub gerekse Yüce Allah'ın Şeytan'a karşı hâşâ yenik düştüğü ve Allah'ın sadece zevâhir'i kurtarmak için Eyyub'a çattığı, onu özür dilemeye mecbur ettiği ve Şeytan karşısında küçük düşmemek için mazeretini kabul ettiği kanaatine varıyor!

Bütün bunlar gösteriyor ki, "Kitab-ı Eyyub" veya "Eyyub Sahifesi" olarak bilenen kitap ne Allah'ın, ne Hz. Eyyub'un kelâmıdır. Hatta bunun Hz. Eyyub zamanında değil, aradan yüzyıllar geçtikten sonra bir kişi tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Bu kitabın yazarı, Hz. Eyyub'un kıssasını esas alarak "Yusuf ve Züleyha" gibi bir efsâne yaratmaya çalışmıştır. Bu yazar, aklına estiği gibi yarattığı, Eyyub, el-Yefz Taymanî, Suhi Bilded, N'amâtî Züfer, Berakil Buzi'nin oğlu el-Yehu adlı karakterlerin ağızıyla kâinat nizamıyla ilgili kendi felsefesini ortaya koymaya

çalışmıştır. Bu adamın dili, üslübü ve şiirsel anlatımı çok kuvvetli ve etkileyici olabilir, ama "Kitab-ı Eyyub" Kitab-ı Mukaddes adıyla bilinen kutsal sahifelerin mecmuasında yer alacak kadar doğru ve güvenilir değildir. Hz. Eyyub (a.s.)'un sireti hakkında bilgi edinmek üzere de bu kitaba başvurmak, tıpkı, "Yusuf ve Züleyha" gibi bir kitaba, Hz. Yusuf (a.s.)'un siretini öğrenmek için üzere baş vurmaya benzer. Hatta, bu kitap "Yusuf ve Züleyha" destânından da aşağı kalır.

Bu hususta söyleyebileceğimiz şundan ibarettir: "Kitab-ı Eyyub"un giriş kısmı ve son bölümünde anlatılanlarda bazı tarihi gerçekler vardır. Bunları kitabın yazarı o zamana kadar bilinen rivâyetlerden ya da o zaman var olan, ama şimdi bulunmayan bir kutsal kitaptan almış olabilir.

وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِّنَ
الصَّابِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا ۖ إِنَّهُم مِّنَ
الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾

85-86- İsmail, İdris[80] ve Zül'-Kifl,[81] bunların her biri sabr edenlerdendi. Onları da, rahmetimizin içine aldık. Onlar sâlihlerdendi.

Açıklamalar

80- Daha geniş bilgiler için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Meryem sûresi dipnot No: 33.

81- "Zül'l-Kifl"in sözlük anlamı, "talihli" olup bundan, dünyadaki nimete ve varlıklar bakımından değil, yüksek ahlâk ve âhiret sevabı bakımından, öbür dünyada "şanslı" kişi kastedilmiştir. Adı geçen kişinin ismi verilmeyip sadece lâkabından söz edilmiştir.

Burada âhiretteki mevkii bakımından "şanslı" olarak adlandırılan kişinin kimliğinin tesbiti için pek çok müfessir çaba harcamıştır. Müfessirler eserlerinde "Zü'l-kifl"in adı, kişiliği, memleketi, milliyeti ve yaşadığı çağ hakkında çeşitli tahminlerde bulunmuşlardır. Bazıları bu lâkabın Hz. Zekeriya'ya ait olduğunu söylüyor ki, tamamen yanlıştır. Zira Hz. Zekeriya (a.s.)'dan biraz ilerde bahsedilmiştir. Bazıları, bundan Hz. İlyas ve bazıları Hz. Yuşaa bin Nûn'un kastedildiğini söylüyor. Yine bazıları kendisinin el-Yes'â olduğunu belirtiyor (Bu tahmin

de yanlıştır. Çünkü Sâd sûresinde el-Yese ve Zül-Kifl'den ayrı ayrı söz edilmiştir). Bazı müfessirler bu zâtın, Hz. el-Yes'a'nın halifesi ve bazısı, kendisinden sonra peygamber olan ve asıl ismi "Bişr" olan, Hz. Eyyubun oğlu olduğunu iddia ediyor. Allame Âlusî, "Ruh-ül Ma'anî" adlı eserinde ise şöyle diyor: "Yahudiler, bu zâtın, İsrailoğullarının esareti sırasında (M.Ö. 879) peygamberliğe nail olan Hızkı-el Peygamber olduğunu iddia ederler. Hızkı-el-Habur nehrinin bir yakasında bir kasabada peygamberlik vazifesini ifa etmişti."

Bu değişik ifade ve iddialar sebebiyle, burada "Zül-kifl" lâkabıyla hangi peygamberin kastedildiği kesin bir şekilde söylenemez. Çağımızda müfessirlerin çoğu Hızkı-el'e temayül etmişlerdir. Fakat bu tahminin doğru olduğunu söylememiz için elimizde sağlam bir delil yoktur. Şayet bu tahmini doğru çıkaracak bir delil bulunursa bu görüş elbette tercih edilebilir. Zira, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Hızkı-el Sahifesinden, Hızkı-el'in, yukarıdaki âyette dile getirilen evsâfa sahip olduğu anlaşılıyor. Yani kendisi hem sâbır ve sâlih idi. Hızkı-el Peygamber, Kudüs'ün yerle bir edilmesinden önce İranlı imparator Buht Nasr (Baht Nasr)'a esir düşenlerden biriydi. Baht Nasr, Irak'ta İsrailli esirlerin oturmaları için Habur nehrinin bir yakasında Tel Abib (Tel Aviv) adında bir kasaba kurmuştu. İşte bu yerde, M.Ö. 594'de Hızkı-el, peygamberlik mevkiine getirildi. O sıralarda kendisi 30 yaşında olup yaklaşık 22 yıl sürekli olarak bir yandan, esir İsraillileri, diğer yandan Kudüs'teki gâfil, mağrur ve doğru yoldan ayrılmış halk ve hâkim sınıfı imânâ davet etti. Vaaz ve tebliğ işine ne kadar daldığı şu olaydan anlaşılacaktır: Hızkı-el'in, çok sevdiği ve "gözdem" olarak söz ettiği zevcesi, peygamberliğinin 9. yılında hayata gözlerini kapadı. Akrabalar ve eş dost Hızkı-el'e taziyette bulunmaya gelince kendi derdini unutup hemen tebliğe başladı ve başlarına gelecek belâ ve azaptan kurtulabilmek için doğru yola gelmelerini istedi. (Bk: Bölüm: 24, âyetler 15, 27). Aslında, "Hızkı-el Sahifesi" okunurken, bunun gerçekten ilâhi bir kitap olduğu hemen belli oluyor.

وَذَا النُّوْنِ إِذْ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ
أَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمٰتِ أَنْ لَّآ

لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَنَجَّيْنَٰهُ مِنَ ٱلْغَمِّ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُنجِى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾

87-89- Ve Zu'n-Nûn (balık sahibi)[82] öfkelenmiş olarak gittiği[83] ve bizi kendisini sıkıştırmayacağımızı zannettiği zaman[84] karanlıklar içinde:[85] "Senden başka ilâh yoktur. Seni tesbih ve takdis ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum" diye nidâ etmişti. Biz de duasını kabul ederek kendisini kederden kurtardık. İşte biz, müminleri böyle kurtarırız. Ve Zekeriyya, Rabbine: "Rabbin beni yalnız başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın' diye dua eylediğinde.

Açıklamalar

82- Bu sözlerle Hz. Yunus (a.s.) kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir yerde Hz. Yunus'un adı verilmemiş, hep "Zu'n-Nûn" ve "Sahibü Hut" (Balık sahibi) gibi lâkâplarla anılmıştır. Kendisine "balık sahibi" lâkabı, balık avladığı veya balık ticareti (balıkçılık) yaptığı için değil, Allah'ın izniyle bir balık tarafından yutulduğu için verilmiştir. (Bk: Saffâ sûresi, âyet: 152). Daha geniş açıklamalar için bk: "Tefhim-ül Kur'ân" Yunus sûresi, dipnot No: 98-100 ve Saffat sûresi,dipnot No: 77-85.

83- Yani, Hz. Yunus (a.s.), Allah tarafından hicret etmiş veya vazife yerini terketme izni gelmeden ümmetine kızarak bulunduğu yeri terketti.

84- Hz. Yunus (a.s.), nasıl olsa ümmetine Allah'ın azabı geleceğini düşünerek başka bir yere sığınmaya karar verdi. Hz. Yunus'un böyle yapması normal olarak sakıncalı bir hareket değildi, ama İlâhi izin gelmeden vazife yerini terketmesi yanlış bir hareketti.

85- Bununla hem balığın karnındaki, hem de denizin derinliğindeki karanlık kastedilmiştir.

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ
وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ
فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ۝

90- Biz de duasını kabul edip kendisine Yahya'yı ihsan ettik. Ve zevcesini çocuk doğurmaya müsait kıldık.[86] Bütün bu peygamberler hayır işlerinde yarışırlar. Ve bize ümit ve korku ile dua ederler. Onlar bize karşı çok itaatkârdırlar.[87]

Açıklamalar

86- Daha geniş açıklamalar için bk: "Tefhim-ül Kur'ân, Âl-i İmran, âyet: 37-41, dipnotlarla beraber; Meryem âyet: 2-15, dipnotlarla beraber, "Zevcesini çocuk doğurmaya müsait kıldık"ın mefhumu, Hz. Zekeriyya'nın karısının kısırlığına son vermek ve yaşlı olmasına rağmen gebeliğe lâyık kılmaktır.

87- Burada peygamberlerden topluca hangi şartlarda bahsedildiğine dikkat etmeliyiz. Hz. Zekeriyya olayına dikkatimizin celp edilmesinin amacı, bütün peygamberlerin birer kul ve insan olduğunu ve ulûhiyetle zerre kadar ilgileri olmadığını hatırlamamızdır. Bu peygamber başkalarına evlât bağışlamıyorlardı, aksine kendileri bile evlât sahibi olmak için Allah'a el açmak zorundaydılar. Burada Hz. Yunus'tan bahsedilmesinin amacı, üstün bir mevkiye sahip olmasına rağmen bir kusurda bulunması halinde bu kusurun hemen tespit edildiği ve dikkatinin çekildiğini hatırlamamızdır. Bilindiği gibi, Hz. Yunus (a.s.) hatasını düzeltir düzeltmez, balığın karnından salimen dışarıya çıkarılıverdi. Hz. Eyyub'dan söz edilmesinin maksadı, bu peygamber'in türlü çeşit sıkıntı ve hastalıklardan geçmesinin tuhaf bir şey olmadığını göstermektir. Bir kişi peygamber bile olsa, şifâ için Allah'a yalvarmak zorunda kalıyor, zira kendisi şifâ dağıtıcısı değildir. Ayrıca, bütün bu peygamberler tevhid fikrine kalben bağlıydılar ve dilek ve isteklerini tek Allah'a iletirlerdi. Buradaki ifadelerle Cenab-ı Allah'ın, peygamberlere olağanüstü bir şekilde yardım ettiği, peygamberlerin ilk başlarda çetin bir sınavdan geçmelerine rağmen, dualarının Allah katında kabul olunduğu ve aklandıkları da anlatılmak istenmiştir.

وَالَّتِيٓ أَحۡصَنَتۡ فَرۡجَهَا فَنَفَخۡنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلۡنَٰهَا
وَٱبۡنَهَآ ءَايَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ٩١

91- Irzını haramdan koruyan Kadın'a[88] da ruhumuzdan üfleyip[89] kendisini ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık.[90]

Açıklamalar

88- Yani Hz. Meryem (a.s.)'e

89- Hz. Âdem (a.s.) hakkında da benzeri şeyler söylenmiştir: "Hani Rabbin meleklere: "Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu yapıp içine ruhumdan üflediğim zaman ona secde ederek yere kapanın" demişti" (Sâd sûresi, âyet: 71-72). Aynı şey Hz. İsa (a.s.) hakkında da muhtelif vesilelerle söylenmiştir: "Ve Meryem'e ilka eylediği kelimesi ve O'ndan (Allah tarafından) bir ruhtur" (En-Nisa: 171). Tahrîm sûresinde ise şöyle denilmiştir: "Namusunu zinâdan muhafaza eden İmran'ın kızı Meryem'i de, onlara bir misâl olarak getirdi. Biz ona ruhumuzdan üfürdük." (âyet: 12). Cenab-ı Allah'ın, Hz. Âdem ile Hz. İsa'nın doğuşunu birbirine benzettiğine de dikkat etmeliyiz. Nitekim, Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Allah katında İsâ'nın hâli, topraktan yarattığı Âdem gibidir. Sonra ona "ol" dedi, o da oluverdi." (âyet: 59). Bu âyetleri iyice incelediğimizde, Cenab-ı Allah'ın, olağan yaradılışın dışında kendi emriyle bir insanı olağanüstü bir şekilde yarattığı zaman bu hadiseyi "kendi ruhunu üflemek"le ifade ettiğini anlayabiliriz. Bu ruhun Allah ile olan ilgisi, herhalde, üflenmesinin mûcizevî bir mahiyet taşımasından dolayı ifade olunmuştur. Daha geniş açıklama için bk: "Tefhim-ül Kur'ân", En-Nisa sûresinin tefsiri, dipnot: 212-213).

90- Yâni, ne Meryem Ana ne de oğlu Hz. İsa Allah'ın ulûhiyetinde ortak idiler ve sadece, O'nun tecelli ve alâmetlerinden birini teşkil ediyorlar. Bunların birer ibret nişanesi oldukları yolundaki ifadesinin tefsiri için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Meryem sûresi, dipnot No: 21 ve el-Mü'minun sûresi, dipnot No: 43.

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً
وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم
بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ إِلَيْنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَن يَعْمَلْ مِنَ
ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِۦ ۖ وَإِنَّا لَهُۥ
كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ
أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ
وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾

92-96- Hakikat bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de Rabbinizim. O halde bana ibadet edin. Onlar aralarında din işlerinde fikralara ayrıldılar.[91] Hepsi yine bize döneceklerdir. Mü'min olarak, sâlih amel işleyen kimsenin Sa'yı inkâr olunmaz. muhakkak biz onu yazarız. Helâk ettiğimiz bir memleket halkına rücû, harâmdır.[92] Onlar da rücû etmezler. Nihayet, Ye'cuce ve Me'cuc'a sed açılır ve her taraf ve her gedikten akın ederler.

Açıklamalar

91- Burada "Siz" şahıs zamirinin işareti bütün insanlaradır. Burada denilmek isteniyor ki, "Ey insanlar siz aslında tek bir millet ve tek bir ümmet idiniz. Dünyaya gelen bütün peygamberler tek bir dinle gelmişlerdir. Bu dinin temeli Allah'ın tek oluşu üzerinde kurulmuştur. Bu din, Allah'ın bütün insanların Rabbi olduğunu, tapılacak ve kulluğa layık tek varlığın kendisi olduğunu belirtmiştir. Daha sonra ortaya çıkan dinler aslında bu esas dinin değişik bozuk şekilleridir. Yeni din yaratanlar bu dinden şu veya bu akidesinin almış ve bunlara yeni bazı şeyler katarak karma karışık birer inanç sistemi meydana getirmişlerdir. Böylece çeşit çeşit millet ve ümmetler doğmuştur. Bu sebeple, falan peygamberin falanca dini kurduğu ve insanlar arasındaki bölünmeye peygamberlerin yol açtığını düşünmek abestir. Bazı milletlerin kendilerini, belli bir çağda, belli bir memleketteki peygamber ile ilişkili oldu-

ğunu iddia etmeleri, insanlar arasındaki anlaşmazlığa peygamberlerin sebep olduğunu ispatlamaz. Allah'ın gönderdiği peygamberler 10 tane değişik din vaaz edemezlerdi, ayrıca, tek Allah'ın yerine başka ilâhların bulunduğunu da belirtemezlerdi."

92- Bu âyetten şu üç anlam çıkıyor: (1) Allah'ın azabına uğramış olan bir millet bir daha iflâh olmaz" dirilmesi de söz konusu değildir.

(2) Bir milletin Allah tarafından helâk olunmasından sonra bu dünyaya dönmesi ve imtihan edilmesi mümkün değildir. Artık ne olacaksa Allah'ın mahkemesinde olacaktır.

(3) Allah'ın gazabına ve azabına maruz kalan bir milletin tövbe etmesi imkânsızdır. Allah'ın hücceti tamamlandıktan sonra bir milletin dalâletten kurtulup hidayete dönmesi imkânsızdır.

وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ
الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ
هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾

97- Hak olan va'd yaklaştığı zaman[93] kâfirlerin gözleri kararır: "Vah bizlere, Biz, bundan gaflette idik. Doğrusu kendimize zulmetmiş olduk" derler.[94]

Açıklamalar

93- Ye'cuc ve Me'cuc'un açıklanması el-Kehf sûresinin 62 ve 69. nolu dipnotlarında verilmiştir. "Ye'cuc ve Me'cucu'a sed açılır"ın anlamı, dünyaya, bir av hayvanının birden bire kafesten çıktıktan sonra avına saldırması gibi çökmesidir. "Hak olan va'd yaklaştığı zaman"ın anlamı, dünyanın sonunun geldiği zamandır. Yani, Ye'cuc ve Mecuc'un dünyaya saldırısı son zamanlarda gerçekleşecek ve bundan hemen sonra kıyamet vukû bulacaktır. Müslim'de Hüzeyfe bin Asîd'ül Gifari tarafından rivâyet edilen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu buyruğu bu meseleyi daha da açıklamış oluyor: "Bu on alâmeti görmediğiniz sürece kıyamet kopmayacaktır: (1) Duman (2) Deccâl (3) Dabbetü'l-Arz (bir çeşit hayvan), (4) Batı'dan güneşin doğması, (5) İsa ibn Mer-

yem'in inişi (6) Ye'cuc ve Me'cuc'un saldırısı ve biri (7) Doğuda ikincisi (8) Batı'da ve Üçüncüsü (9) Arap yarımadasında olmak üzere üç büyük topak kayma olayı ve (10) Yemen'de, herkesi Mahşer'e sürükleyecek bir yangının çıkması (Yani, bundan sonra sadece kıyamet olacaktır). "Başka bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Ye'cuc ve Me'cuc'un saldırısından söz ederken kıyametin o zaman, hamile bir kadının gece mi yoksa gündüz mü çocuk doğuracağının belli olmadığı gibi yakın olacağını buyurmuştur. Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde Ye'cuc ve Me'cuc hakkındaki kayıtlardan hiç birinden, bu iki nesne'nin birlikte dünyaya bir âfet gibi çökecekleri anlaşılmıyor. Belki de kıyamete yaklaşıldığında bu iki yaratık birbiriyle kavga etmeye başlayabilir ve dünyada büyük bir fitne ve fesadın çıkmasına sebep olabilirler.

94- Kâfirler gaflette olduklarını itiraf ettikten sonra yanlış yolda olduklarını da kabul edeceklerdir. Kendilerine Allah'ın peygamberinin geldiğini, hak ile bâtılın kendilerine açıkça öğretildiğini, ancak yine de inat ve gaflet yüzünden hidâyet bulamadıklarına kanaat getireceklerdir.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ۝

98- "Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız Cehennem odunlarısınız. Siz oraya gireceksiniz"[95] (denilir).

Açıklamalar

95- Rivâyetlere göre Abdullah binez-Ziba'râ bu âyete itiraz etti ve buna göre, sadece kendi tanrı ve mabûdları değil, dünyada çeşitli milletler tarafından tapılan Hz. İsâ (a.s.), Hz. Üzeyir (a.s.) gibi peygamberler ve bazı meleklerin de cehenneme gideceklerini söyledi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Evet, Allah yerine kendisine tapılmasını kabul etmiş olan herkes kendisine tapanlarla beraber Cehennem"e gidecektir." Bundan anlaşılıyor ki, insanları tek Allah'a tapmaya çağıranların kendileri birer mabûd haline getirilmiş, ve-

ya irâde, niyet, istek ve bilgilerinin dışında birer ilâh ilân edilmiş oldukları takdirde Cehennem yolcusu olmayacaklardır, zira bu şirke kendileri katılmamışlardır. Ancak, kendileri mabûd olmaya çalışan ve halkın bu şirkine katılmış olanlar, kendilerine ibadet edenlerle birlikte Cehenneme gideceklerdir. Aynı şekilde kendi menfaatleri için Allah'ın dışındaki yaratık ve nesneleri birer mabud olarak kabul ettirenler de Cehenneme gireceklerdir. Çünkü bu sûretle, müşriklerin asıl mabûdları, kendileri sayılacaklardır. Şeytan da bu sınıfa giriyor. Çünkü, O'nun teşvikiyle mabûd yapılan yaratıklar, asıl mabûd olmayıp, gerçek mabûd Şeytan'ın kendisi oluyor. Buna ilâveten, taş, tahta ve topraktan yapılmış mabûdlar da müşriklerle birlikte Cehennem'e atılacaklardır. Zira, bu şekilde Cehennem'in ateşi daha da alevlenecektir ve müşrikler, kendilerinin bağışlanmaları için ümit bağladıkları mabûdlarının, azaplarının daha da artmasına yol açmalarından üzüntü duyacak ve kahrolacaklardır.

لَوْ كَانَ هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا ۖ وَكُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝٩٩
لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ۝١٠٠ إِنَّ ٱلَّذِينَ
سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ۝١٠١
لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِى مَا ٱشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ
خَٰلِدُونَ ۝١٠٢ لَا يَحْزُنُهُمُ ٱلْفَزَعُ ٱلْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّىٰهُمُ
ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۖ هَٰذَا يَوْمُكُمُ ٱلَّذِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ۝١٠٣ يَوْمَ
نَطْوِى ٱلسَّمَآءَ كَطَىِّ ٱلسِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ
نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ ۝١٠٤

99-104- Eğer o taptıklarınız, ilâh olsalardı Cehennem'e girmezlerdi. Hepsi orada ebedî kalıcıdırlar. Onlar orada ah ve enindedirler.[96] Orada tatlı bir söz işitmezler. Tarafımızdan haklarında ihsan takdir edilmiş olanlar Cehennem'den uzaklaştırılırlar.[97] Onlar Cehennem'in sesini bile işitmezler. Ve onlar

gönüllerinin istediği şeyler içinde ebedî kalırlar. O en büyük korku bunları mahzun etmez.[98] Melekler kendilerini karşılayarak: "Bu, va'd olunduğunuz gündür" derler. O gün Sema'yı, kitapların sahifesini dürer gibi düreceğiz. İlk önce yarattığımız gibi mahlukâtı iade edeceğiz. Bu, bizim vaadımızdır. Muhakkak bunu yaparız.

Açıklamalar

96- Burada kullanılan asıl kelime "zefir"dir. Şiddetli sıcak, yorgunluk ve bitkinliğin ifadesi olarak bir kişinin uzun bir nefes almasına Arapça'da "zefir" denilir.

97- Bundan, dünyada hidayet, iyilik ve mutluluk yolunu takib edenler kastedilmişlerdir. Bu hidâyetli insanların azaptan kurtulacakları ve necâtı (kurtuluş) bulacakları konusunda Allah peşinen söz vermiştir.

98- Yani, Mahşer'de Allah'ın huzuruna çıkılacağı sırada herkes telâş içinde sağa sola koşuşurken iyi ve dürüst insanlar sakin ve huzurlu olacaklardır. Zira, her şey bekledikleri gibi olup bitecektir. dünyadan getirdikleri iman ve iyi amel sermayesi, onları cesaretlendirecek; korku ve üzüntü yerine, kendi çaba ve fedakârlıklarının mükâfâtını görecekleri ümidiyle içleri ferahlayacaktır.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا
فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ
الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾

105-106- Andolsun, Tevrat'tan sonra Zebûr'da "arza sâlih kullarım varis olur" diye yazdık.[99] Şüphe yok ki, bunda (Kur'ân'da) ibadet eden kavim için beyan vardır.

Açıklamalar

99- Bu âyetin anlamı ve açıklaması konusunda bazı kimseler büyük yanılgıya düşmüş ve öyle bir anlam çıkarmaya çalışmışlardır ki, bununla sadece Kur'ân'ın buyrukları reddedilmiyor, ayrıca dinin temeli de sarsılmış oluyor. Bu kimselere göre söz konusu âyetin anlamı şudur: "Dünyadaki yaşantı sırasında arzın verâseti (yani dünyada hükûmet ve iktidar ile maddi kaynaklar üzerindeki tasarruf) sadece

sâlih kullara verilir ve Cenab-ı Allah bütün nimet ve fazlını bu kullara ihsan eder." Bu âyetten böyle bir anlam çıkardıktan sonra bu beyler sâlih ile sâlih olmayanlar arasındaki farkı belirlemek üzere "arzın verâseti"ni (yani belli bir toprak parçasına hakimiyet ve tasarruf hakkı) bir ölçü olarak kullanıyor ve kimde bu "verâset" varsa onun sâlih olduğuna, kimde yoksa, sâlih olmadığına fetva veriyorlar. Bu beyler biraz daha ileriye giderek geçmişte ve çağımızda dünyada hükûmet ve iktidar sahibi olan milletlere bir göz atıyorlar ve hükûmet, kuvvet ve kudretin, sadece sâlih milletler değil kâfir, müşrik, dinsiz fâsık ve fâcir milletlerin de ellerinde bulunduğunu görüyor ve şaşırıyorlar. Bu beyler, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan küfr, şirk, fisk, fücur, günah ve ahlâksızlığın tarifine uyan pek çok milletin "arzın verâseti"ne sahip olduklarını, Fir'avn ve Nemrûd'dan başlayarak zamanımızdaki komünist yöneticilerine kadar Allah'a açıkça baş kaldırmalarına ve dalâlette ısrar etmelerine rağmen, dünyanın önemli bir bölümüne egemen olduklarını görünce şaşkınlıklarını saklayamıyorlar. Bu iki zıt durum arasında bocalayan bu beyler, önce Kur'ân-ı Kerim'in yukarıda ifade ettiği ölçünün yanlış olmayacağına karar veriyor, sonra da, Müslümanların şimdiye kadar anladıkları "sâlih" kelimesinin anlamının anlaşıldığı gibi olmadığına hüküm veriyorlar. Dolayısıyla, bu beyler "sâlih" kelimesinin bambaşka bir anlam ve kavramını sunmaya çalışıyorlar ki, buna göre "arzın vârisi" olarak Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer ile Cengiz ve Hülâgu aynı potaya konmuş oluyorlar. "Sâlih" kelimesinin yeni anlamı ve kavramının araştırılmasında Darwin'in evrim nazariyesi kendilerine yol gösteriyor ve böylece Kur'ân-ı Kerim'in "selâh" kavramını, Darwinizm'in "selâhiyet" (uygunluk) teziyle birleştiriveriyorlar.

Bu yeni "buluş"a göre yukarıdaki âyetin açıklaması şöyle yapılıyor: Hangi şahıs veya grup memleketleri fethedip iktidar ve hakimiyetini kurma ve toprak altı ve üstü kaynaklarını kullanma kabiliyetine ve selâhiyetine sahipse, Allah'ın sâlih kulu veya kulları odur. Bu kuvvet ve kudret sahiplerinin durumu, bütün "âbid" (ibadet eden) insanlara şu mesajı veriyor: Bu şahıs veya grubun bütün yaptıkları birer "ibadet"tir ve siz bu "ibadet"i yapmıyor ve neticede "arzın veraseti"nden mahrum bırakılıyorsanız, siz Allah katında ne sâlih (iyi ve dürüst) ne âbid (ibadet eden) siniz.

Böyle bir anlam ve kavramı benimseyen kimseler, "selâh" ve "ibadet"ten sonra "iman" kelimesi için de yeni bir anlam bulma gereğini duydular. Bilindiği gibi, Allah'a iman, peygamberlere iman, âhirete iman ve kitaplara iman İslâmiyetin temelini oluşturuyor ve Kur'ân-ı Kerim'e göre iman olmaksızın hiçbir sâlih amel Allah katında geçerli sayılmayacaktır. Sadece bu değil, Kur'ân-ı Kerim, kulların, Allah'ın, peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği ve açıkladığı hayat nizamına tamamıyla uyulmasını da istemiştir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın peygamberlerini tanımayan ve onların getirdikleri emirlere itaat etmeyenlerin kâfir, fâsık, günahkâr ve azaba lâyık olduğunu defalarca belirtmiştir. "Sâlih" kelimesine yepyeni bir anlam getirmeye çalışan beyler bu hususları göz önünde bulundursaydılar, kendilerinin büyük bir yanılgıya düştüklerini kabul edebilirlerdi. Ne var ki, bu beyler kendi hatalarını kabul etmek yerine garip bir inat ve cür'etle İslâmiyetin bütün temellerini sarsmaya çalışmışlardır. Yukarıdaki tek bir âyetin anlamı kendi sakat düşüncelerine uysun diye bu beyler iman, İslâm, tevhid, âhiret ve risâlet gibi bütün kavramları alt üst etmeye çalışmışlardır. Ve ne gariptir ki, İslâm dinini böylesine tanınmaz hale soktuktan sonra kendileriyle ihtilâfa düşenlerin Kur'ân-ı Kerim'in ruhuna aykırı hareket ettiklerini iddiada bulunmuşlardır. Doğrusu, bu beyler "maddi kalkınma ve ilericilik" vebâsına öylesine mübtelâ olmuşlardır ki, Kur'ân-ı Kerim gibi yüce bir kitabı bile tahrif etmekten çekinmiyorlar. Şimdi gelin bu beylerin sakat zihniyetini bir bir ortaya koyalım:

Bu beylerin yaptıkları tefsirin temel yanlışlığı, Kur'ân-ı Kerim'in genel talimâtına aykırı olmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir âyetinin tefsiri, ancak ruhu, ifadesi, üslûbu ve topyekün düşünce sistemine aykırı düşmediği sürece doğru ve geçerli sayılabilir. Yüce Kur'ân'ı bir defa bile anlayarak okumaya çalışan bir şahıs, bu İlâhi Kitab'ın iyilik, takva ve dürüstlükten hiçbir zaman "maddi kalkınma, kuvvet, kudret ve iktidar" selâhiyeti kastetmediğini, ayrıca "sâlih" kelimesinin sadece "selâhiyet sahibi" anlamına geldiğinin kabul edilmesi halinde yukarıdaki âyetin, Kur'ân-ı Kerim'in tümüne ters düşeceğini anlamış olacaktır.

Bu hataya düşmenin ikinci sebebi, bir âyetin bağlamından soyutlanarak incelenmesi ve açıklanmasıdır. Halbuki, bir âyet ancak kendisinden önce ve sonraki âyetler göz önünde bulundurularak doğru

anlaşılabilir. Nitekim yukarıdaki âyet de havada durmuyor. Daha önce âhirette mü'minler, kâfirler, sâlihler ve müşriklerin durumundan uzun uzun bahsedilmiştir. Bu bahsin hangi şartlar altında ve hangi maksatlarla yapıldığı da ortadadır. Hal böyle iken, yukarıdaki âyette birden bire dünyada kuvvet ve kudrete sahip olanlardan bahsedilmesinin anlamı ne ola ki?

Tercüme ve tefsirin usullerine sadık kalarak yukarıdaki âyeti açıklamaya çalıştığımızda şu anlamı çıkarabiliriz: Bir önceki âyette belirtildiği gibi insanların ikinci yaratılışı sırasında, yani, öldükten sonra dirildiklerinde, yeryüzünün vârisi sadece sâlih kimseler olacaklardır. Bu ikinci hayatta dünyadaki geçici hayattan eser kalmayacaktır. Yani ikinci hayatta dinsiz, kâfir ve zâlimlerin iktidar ve verâsetine imkân bırakılmayacaktır. Onlar daha önce dünyada olduğunun tam tersine istedikleri gibi at oynatamayacaklardır. Bu konuya el-Mü'minun sûresinin 4. ve 11. âyetinde de değinilmiş ve ez-Zümer sûresinde Birinci ve İkinci Sûr'un üflenmesinden sonra iyi ve kötü insanların durumu anlatılırken bu konuya daha da açıklık getirilmiştir. Şöyle ki: "Rablerinden korkanlar ise, bölük bölük Cennet'e sevkolunurlar. Oraya vardıkları zaman, Cennet'in kapıları açılır ve bekçileri: "Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere buraya girin" derler. Onlar da: "Bize olan va'dini yerine getiren ve bize Cennet'ten istediğimiz mekânda oturmak için orasını ihsan eden Allah'a hamdolsun. Sâlih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzel" derler. (âyet: 73-74). Görüldüğü gibi, bu her iki âyette aynı konu işlenmiş ve "arzın verâseti"nden, dünyada değil, âhirette yani ikinci hayatta kuvvet ve kudret kastedilmiştir.

Şimdi yukarıdaki âyette adı geçen Zebûr'u ele alalım. Gerçi, bugün Kitab-ı Mukaddes'in bir bölümünü oluşturan Zebur'un tahrif edilip edilmediğini kesinlikle söyleyemeyiz, çünkü Hz. Davûd'a indiği söylenen kelâm diğer bazı kitap ve kelamlara karışmış ve hakikî Zebûr'un hiçbir nüshası bulunmuyor. Fakat bugün Zebûr olarak bilinen kitapta da iyilik, doğruluk ve tevekkülden bahsedildikten sonra şu nasihatlarda bulunulduğunu görüyoruz:

"Çünkü, ahlâksızların gövdeleri ikiye ayrılacaktır. Ancak Hüdâvend'e ümit bağlamış olanlar mülkün vârisi olacaklar. Çünkü yaramazlar birden bire yok olacaklar. Onların yerine bakacaklar ve

orada kendilerini göremeyecekler. Ancak erdemli kimseler mülkün vârisi olacaklar ve selâmetin çokluğundan memnun olacaklar... Mirasları daimi ve kalıcı olacaktır... Doğru söz söyleyen ve hareket edenler dünyanın vârisi olacak ve orada daimi kalacaklar." (Davûd'un Kelâmı, 37, âyetler: 9-11, 18, 29).

Gördüğünüz gibi, burada doğru söz söyleyen ve hareket edenlerin dünyanın vârisi olacakları ve daima refah ve saadet içinde yaşayacakları belirtilmiştir. Semavî kitaplarda daimâ hayattan, dünyadaki geçici değil, âhiretteki kalıcı yaşantının kastedildiği herkesin malûmudur.

Dünyadaki geçici verâsetin hangi kaide ve kurallara bağlı olduğu el-A'raf sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Yeryüzü Allah'ın mülkü olup onu kullarından dilediğine miras eder." (âyet: 128). İlahî iradeye göre bu verâset, ister kâfir ister mü'min, ister fâsık ister sâlih, ister itaatkâr ister itaatsız olsun, herkese veriliyor; amellerin ödülü veya cezası olarak değil, birer deneme ve imtihan olarak. Nitekim, hemen ardından şöyle denilmiştir: "Ve Rabbiniz sizi bu yerde onlara hükümdâr yapar ve nasıl amel edeceğinize bakar" (âyet: 129). Dünyadaki verâset daimî ve kalıcı değildir. Bu geçici bir düzenlemedir ve amacı insanları denemek ve onların nasıl hareket ettiklerini görmektir. Dünyada çeşitli milletler bu sınavdan geçirilir ve davranışları Allah katında değerlendirilir. Âhirette ise bu değerlendirmeye göre bazı milletler ödüllendirilir, bazıları da cezalandırlır. Bunun aksine, Âhiretteki iktidar ve verâset daimî ve kalıcı olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli buyruklarına göre bu verâset şu temel kurallara dayalı olacaktır: Yeryüzünün tek hâkimi Allah'tır. Cenab-ı Allah, sadece mü'min ve sâlih kullarını buranın vârisi yapacaktır. Bu verâset bir imtihan olarak değil, dünyada yaptıkları amelin birer ödülü olarak verilecektir." (Daha geniş bilgiler için bk: Tefhim-ül Kur'ân, en-Nûr sûresi, dipnot: 83).

وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ
أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ
ءَاذَنتُكُمْ عَلَىٰ سَوَآءٍ ۖ وَإِنْ أَدْرِىٓ أَقَرِيبٌ أَم بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾

107-109- Ey Muhammed! Biz seni dünyaya göndermek sûretiyle dünyalılara Rahmetimizi gönderdik.[100] De ki: "Bana, ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolundu. Hâlâ müslüman olmayacak mısınız? Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben size vahyi herkese müsavi olarak haber verdim. Va'd olunduğunuz şeyin yakın mı uzak mı olduğunu bilmem."[101]

Açıklamalar

100- Bu âyetin bir tercümesi de şöyle olabilir: "Seni de (ey Resûlüm) ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik." Her iki tercümenin anlamı aynıdır. Yani. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliği ve İslâm dininin davetçisi olarak ortaya çıkması, insanoğlu için Allah'ın bir rahmeti ve inayetidir. Zira, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu dünyaya geldikten sonra gaflet uykusunda olanları uyandırdı, onlara bâtıl ile hak arasında ayırım yapmayı öğretti, ve hangi yolun felâkete, hangi yolun saadete gittiğini kesin bir şekilde ortaya koydu. Mekkeli kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bi'setinin kendileri için zahmet ve musibet olduğunu, milleti ikiye böldüğünü, tırnağı etten ayırdığını öne sürüyorlardı. Bunun üzerine burada deniliyor ki, "aptallar, sizin zahmet dediğiniz aslında Allah'ın rahmetidir."

101- Yani, Allah'ın azabı, bu azab Allah'ın resûlünün âyetini reddedenlere gelecektir. Bu azabın ne zaman ve ne şekilde geleceğini ancak Allahu Teâlâ bilir.

إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ مِنَ ٱلْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَدْرِى
لَعَلَّهُۥ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾ قَٰلَ رَبِّ ٱحْكُم
بِٱلْحَقِّ ۗ وَرَبُّنَا ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

110-112- Allah söylenen sözde açığı da, gizlediğiniz şeyleri de bilir.[102] Bilmem ki, bu size imtihan mıdır? Yoksa bir müddet istifade midir?[103] Peygamber: "Ey Rabbim! Hak ile hükmet, Rabbimiz, sizin isnâd ettiğiniz vasıflarınıza karşı yardımına sığınılan Rahman'dır" dedi.

Açıklamalar

102- Burada bu sûrenin başında işaret edilen muhalefet, mukavemet ve komplolar ile dedikodulardan tekrar bahsedilmiştir. Hem

orada, hem burada, Hz. Peygamber'in ağızından, Cenab-ı Allah'ın, muhalefet ve düşmanlık için söylenen bütün açık ve gizli sözleri bildiği ve işittiği ifade olunmuştur. Yani deniliyor ki, bütün gizli ve açık söylenenlerin hesabını herkes bir gün mutlaka vermek zorundadır.

103- Yani, Allah'ın gazabının gecikmesi kâfir ve müşrikler için bir imtihan müddeti ya da mühlet olarak değerlendirilmelidir. Allah'ın azabı, size kendilerinize çeki düzen verebilmeniz için geciktiriliyor. Ama siz zannediyorsunuz ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) sizlere blöf yapıyor. Kurtulmak istiyorsanız, hâlâ fırsat var, kendi söz ve hareketlerinize dikkat edin ve doğru yola gelin.

EL-HACC SÛRESİ

Adı: Bu sûrenin adı, dördüncü rükû'unun ikinci âyetinde geçen "Hacc" kelimesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu sûrede hem Mekke, hem Medine'de inen sûrelerin özellikleri vardır. Bu itibarla, müfessirler bunun iniş yeri hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Ama bizce, bu sûrenin muhtevası ve üslûbundaki bu karışıklık, bunun bir bölümünün Mekke döneminin sonlarında ve bir bölümünün Medine döneminin başlarında inmiş olmasından kaynaklanıyor. Dolayısıyla, bu sûre hem Mekke, hem Medine döneminin özelliklerini taşımaktadır.

el-Hacc sûresinin ilk bölümünün içeriği ve anlatım tarzı bunun Mekke'de indiğini kesinlikle ortaya koyuyor. Galip ihtimal şu ki, bu bölüm Mekke döneminin sonlarında ve Medine'ye hicretten kısa bir süre önce inmiştir. Bu bölüm 24. âyetle son buluyor.

25. âyetten itibaren ise konu birden bire değişiyor ve bundan sûrenin sonuna kadar olan bölümün Medine'de indiği açıkça görülüyor. Pek mümkündür ki, bu bölüm Hicret'in ilk yılında Zilhicce ayında nâzil olmuştur. Zira, 25 ilâ 41. âyete kadar işlenen konu buna delâlet ediyor. Ayrıca 39. ve 40. âyetin iniş şeklide bu iddiamızı kanıtlıyor. Mekkeli muhacirler ev ve barklarını terkederek Medine'ye henüz gelmişlerdir. Hac mevsiminde kendi memleketleri ve hac ile ilgili anıları taze idi. Mekkeli müşriklerin kendilerine Kâ'be'nin kapısını kapattıklarından yakınıyor olmalıydılar. Onlar, kendilerini evlerinden ve âilelerinden uzaklaştıran, Kâbe'ye girişlerini yasaklayan, ve Allah'ın yolunu benimsemeleri üzerine hayatlarını zindan eden zâlimlerle savaşma izni verilmesini de beklemiş olabilirler. Bu âyetler işte böyle bir gerilim içinde ve psikolojik ortamda indi. Bu âyetlerde Hacc'ın önemi

ve niteliği üzerinde durulmuş, gerek Mescidü'l-Haram (Kâ'be)'ın yapımı, gerekse hac merasiminin başlatılmasının gayesinin dünyada tek Allah'ın hâkimiyetinin kurulması olduğu belirtilmiş, ama bugün Kâbe'de şirkin işlendiği ve tek Allah'a tapanlar için hayatın çekilmez hale getirildiği ifade olunmuştur. Bundan sonra, Müslümanlara, bu zâlimlere karşı savaşma ve kâfirler ile müşrikleri kovup kötülüklerin bastırılıp iyiliklerin yerleşme ve gelişmesine imkân sağlayacak sâlih bir nizam kurma izni verildiği bildirilmiştir. İbn Abbas, Mücahid, Urve bin Zübeyir, Zeyd bin Aslam, Mukâtil bin Hayyan, Katade ve diğer bazı ileri gelen müfessirler, Müslümanlara, kâfirlerle savaşma izninin ilk kez bu âyetlerde verildiğini kaydetmişlerdir. Hadis ve siyerlerden de, Müslümanların Kureyş'e karşı savaş hazırlığını bu âyetlerin inmesinden hemen sonra başladığı anlaşılıyor. Nitekim, Müslümanların ilk seferi, H.S. Safer 2 yılında yapılmıştı. Vavvan veya Ebvâ gazvesi olarak bilinen bu sefer Kızıldeniz'e doğru yapılmıştı.

Konusu: Bu sûrede üç gruba hitap edilmiştir: Mekkeli müşrikler, Kararsız Müslümanlar ve her hâlükârda Resûlullah'ın emirlerine amâde olan mü'minler.

Mekkeli müşriklere yapılan hitap Mekke'de başlayarak Medine'de sona ermiştir. Bu hitap sırasında, kâfir ve müşriklerin inat, dalâlet ve cehaletleri yüzünden saçma sapan örf ve âdetlerinde ısrar ettikleri, tek Allah'ı bırakıp, hiçbir kuvvet ve kudrete sahip olmayan putlara itimat ettikleri ve Allah'ın resûlüne karşı geldikleri hatırlatılmıştır. Kâfir ve müşriklerin sonunun, kendilerinden önceki câhil ve sapık kavimlerinkinden farklı olmayacağı, Hz. Peygamber'i yalanlamak ve kavmin en sâlih kişisine düşmanlık etmekle sadece kendilerine zarar verdikleri, bunun neticesinde Allah'ın azabının ineceği ve bundan kendi elleriyle yaptıkları mabûdlarının da kurtulamayacakları kaydedilmiştir. Bu tenbih, ikâz ve tehdidin yanısıra, anlaşma ve uzlaşma kapısı da kapatılmamıştır. Nitekim, sûre boyunca çeşitli vesilelerle vaaz, telkin ve nasihatlarda bulunulmuş, şirkin aleyhinde ve tevhid ile âhiretin lehinde müessir deliller verilmiştir.

Allah'ın itaatını kabul etmiş olan ancak Allah yolunda herhangi bir tehlikeye girmek istemeyen kararsız Müslümanlara yapılan hitapta ise kendileri şiddetle eleştirilmiş ve azarlanmışlardır. Kendilerine yönelik konuşmada inanç ve tutumlarındaki çarpıklığa işaret edilmiş, rahat-

lık, mutluluk ve refah döneminde Allah'a itaat etmeleri, ancak Allah yolunda fedakârlık ve eziyet sözkonusu olunca O'ndan yüz çevirmeleri arasındaki tenakkuze temas edilmiştir. Burada deniliyor ki, Müslümanlar tereddüt ve şüphelerini bir yana bırakıp Hak dini için kendilerine düşeni yapsınlar. Zira ne ederlerse etsinler, kendileri için mukaddes olan zorluk, eziyet ve tehlikeyi atlatamazlar.

Mü'minlere ise iki çeşit hitap edilmiştir. Birincisinde kendileri ile beraber Arab kamuoyu da dahildir, ikincisinde ise sadece kendileri bulunuyorlar.

İlk hitabede Mekkeli müşriklerin, Müslümanlara Kâ'be'nin kapılarını kapatmaları tenkit edilmiştir. Bu hitabede Mescid-i Harâm'ın Kureyş'in şahsî malı olmadığı, dolayısıyla Müslümanları Hac'dan alıkoyma haklarına sahip bulunmadıkları kaydedilmiştir. Bu tenkit ve itiraz yerinde olmasının yanısıra, Kureyş'e karşı kullanılan etkin bir silahtı. Bununla, Arabistan'ın diğer kabileleri de Kureyş'in, Kâ'be'nin bekçisi mi, yoksa tapulu mal sahibi mi olduğu konusunda tereddüde düştüler. Bu kabileler, Kureyş'in şahsî nefret ve düşmanlık sebebiyle bir grup insanı Kâ'be'ye sokmamalarına ses çıkarılmaması halinde, ilerde başka grup ve kabileler için de şahsî çıkarları uğruna Beytullah'ın kapılarını kapatacaklarını kara kara düşünmeye başladılar. Bu münasebetle, Mescid-i Harâm'ın tarihinden bahsedilmiştir. Hz. İbrahim (a.s.)'in, Allah'ın bu evini inşa ettiği zaman herkese hac yapma izni verdiği ve bu ibadet yerinde, ilk günden bu yana yerli ve yabancı herkesin ibadet hakkının eşit tutulduğu kaydedilmiştir. Buna ilâveten, Kâ'be'nin şirk için değil, tek Allah'a ibadet edilmesi için yapıldığı, oysa, Mekkeli kâfir ve müşriklerin eylemi yüzünden burada tek Allah'ın ibadetinin yasaklandığı buna karşılık putlara tapılmasının serbest bırakıldığına dikkat çekilmiştir.

İkinci hitabede mü'minlere, Kureyş'in düşmanca tavrına cevap verme ve kuvvete kuvvetle karşılık verme izni verilmiştir. Ayrıca, Müslümanların kuvvet ve iktidar sahibi olmalarından sonra tutumlarının ne olması ve hükûmetlerinin nasıl çalışması gerektiği belirtilmiştir. Bu konu, gerek sûrenin ortalarında gerekse sonlarında işlenmiştir. Sûrenin sonunda, iman sahiplerinin "müslim" (Müslüman) oldukları resmen açıklanmış, kendilerinin Hz. İbrahim (a.s.)'in gerçek vârisleri oldukları vurgulanmıştı. Ayrıca kendilerinin, bütün insanlık için örnek oldukları,

namaz kılmaları, zekât vermeleri, sadaka ve bağışta bulunmaları, hayatlarını örnek bir hayat haline getirmeleri ve Allah'a güvenerek cihâd etmeleri gerektiği kaydedilmiştir.

Bu sûrenin konumunun daha iyi anlaşılması içni el-Bakara ve el-Enfal sûrelerinin giriş bölümlerine de bir göz atılmasını salık veririz.

EL-HACC SÛRESİ

(78 Âyetten ibarettir. Bunların ilk 24'ü Mekke'de Geriye kalanlar Medine'de inmiştir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُم بِسُكَارَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla

1-3- Ey İnsanlar, Rabbinizden korkun. Zira kıyamet zelzelesi büyük bir şeydir.[1] Onu göreceğiniz gün, emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur.[2] Her hamile kadın çocuğunu düşürür. İnsanları, sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi görürsün. Fakat Allah'ın azabı çok şiddetlidir.[3] İnsanlardan bazıları vardır

ki, Allah'ın dini hakkında, bir bilgisi olmadığı halde mücadele eden ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır.[4]

Açıklamalar

1- Bu zelzele veya deprem Kıyamet'in ilk belirtilerinden biridir. Bu deprem herhalde, dünyamızın birden bire ters dönmeye başladığı ve güneşin doğudan değil, batıdan doğduğu zaman meydana gelecektir. Bu husus ilk çağ müfessirlerinden Alkame ve Şa'bi tarafından kabul edilmiştir. Aynı şey, İbn Cerir, Taberâni ve İbn Ebî Hâtim vs. tarafından naklolunan ve Hz. Ebu Hureyre tarafından rivâyet olunan uzun bir hadiste de anlatılmıştır. Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) Sûr'un üflenmesinin üç safhası olacağını buyurmuştur. İlk safhada herkes korku ve dehşete kapılacaktır. İkinci safhada bütün canlılar ölecektir. Üçüncü safhada bütün ölen insanlar tekrar canlanıp Allah'ın huzuruna çıkacaklar. Resûlullah (s.a.v.) ilk safhayı anlatırken şöyle buyurmuştur: O sırada, dünyamız, dalgalara kapılan bir kayık ya da şiddetli rüzgârda sallanan bir kandile benzeyecektir. O sırada dünya nüfusunun nelerle karşı karşıya kalacağı Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmıştır: "Sûr'a bir kerre üfürüldüğü zaman, yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp birden bire parçlandıkları zaman. İşte o gün, vukuu muhakkak olan kıyamet kopmuştur." (el-Hakka, âyet: 13-15). "Arz, şiddetli sarsıntısı ile sarsıldığında. Arz, içindeki ağırlıklarını çıkardığında. İnsan "buna ne oluyor?" der.". (ez-Zilzâl: âyet: 1-3). "Gürültü ile yerin sallanıp titrediği günde. Onu da ikinci üfürüş takip eder. O gün kalpler titreyecek. Gözler korku ile bakacak." (en-Naziât: 6-9). "Yer şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldığında. Ve dağlar dümdüz olduğunda, dağılıp toz haline geldiğinde." (el-Vakıa: 4-6). "Eğer siz küfre varırsanız, çocukları ak saçlı ihtiyarlar haline getiren günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz? Gök de (o günün şiddetinden) yarılır." (el-Müzzemmil: 17-18).

Bazı müfessirler bu zelzelenin, ölülerin diriltilerek Rablerinin huzuruna çıkacakları zamana tesadüf edeceğini kaydetmiş ve bu hususta bazı hadisler de nakletmişlerdir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in kesin hükmü dururken bu görüşe katılmamız imkânsızdır. Kur'ân-ı Kerim açıkça diyor ki, zelzele, anneler kendi çocuklarını emzirirken ve kadınlar hamile iken meydana gelecektir ve bunun şiddetiyle o anneler çocuklarını unutacak ve kadınlar çocuklarını düşüreceklerdir. Âhirette ise böyle bir

şeyin olmasına imkân yoktur. Zira orada Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre, bütün akrabalıklar ortadan kalkacaktır ve herkes şahsen Allah'a cevap ve hesap vermek durumunda olacaktır. Bu demektir ki, âhirette bir kadının kendi çocuğunu emzirmesi veya hamile olduğu bebeği düşürmesi sözkonusu olamaz. O halde, yukarıda yaptığımız açıklama daha doğru sayılmalıdır. Gerçi bunun kaynak ve senetleri zayıftır, fakat Kur'ân'ın ifadesine yakın olması bu zaafı gideriveriyor. Diğer tarafta kaynak ve senetler daha kuvvetli olmasına rağmen, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine uymaması diğer görüşü hayli zayıflatıyor.

2- Dikkat edilmesi gereken husus burada "murdiun" yerine "murdi'atun" kelimesinin kullanılmasıdır. Arapça'da ilk kelimenin anlamı "çocuğu emzirecek durumda olan kadın"dır, ikincisinin anlamı ise "çocuğunu fiilen emziren kadındır". Sanırız, Kur'ân-ı Kerim de burada zelzelenin dehşetengiz etkisini belirtmek için "çocukları emziren kadınların bile evlâtlarını bırakıp kaçacaklarını" ifade etmek istemiştir.

3- Şurası unutulmamalıdır ki, yukarıdaki âyetlerde asıl anlatılmak istenen şey, kıyamet değil, Allah'ın azabıyla insanları korkutarak kötülüklerden sakınmalarını sağlamaktır. Nitekim, kıyametten kısaca bahsedildikten hemen sonra asıl konuya temas edilmiştir.

4- Daha sonraki hitabeden anlaşıldığı gibi, kâfir ve müşriklerin tartışma konusu yaptıkları şey, Allah'ın varlığı değil, O'nun hak ve yetkileri ile gönderdiği emirleridir. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) kâfir ve müşriklerin Allah'ın tek oluşuna ve âhirete iman etmelerini istiyordu ve onların bir türlü hazmedemedikleri akideler de bunlardı. Hz. Peygamber ile kâfirler arasında bu konuda yapılan tartışmalar genellikle Allah'ın ne yapıp yapamayacağı ve kâinatta tek Allah'ın mı yoksa birçok ilâhın mı tanrılığının geçerli olduğu gibi sorularla son buluyordu.

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ
إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ
الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ
ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِي
الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا

ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا۟ أَشُدَّكُمْ ۚ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنكُم مَّن
يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۚ
وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ
ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ۝٥
ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّهُۥ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ
قَدِيرٌ ۝٦

4-6- Şeytanın aleyhinde yazılmıştır ki, her kim onunla dost olursa, o onu saptırır. Ve Cehennem azabına götürür. Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilme hususunda şüphede iseniz, muhakkak biz sizi topraktan, sonra nutfeden[5] sonra pıhtılaşmış bir kandan, sonra önce şekilsiz,[6] sonra şekilli et parçasından yarattık ki, size apaçık kudretimizi göstermek için. Sonra istediğimizi rahimlerde belli bir vakte kadar durdurup sizi bir bebek olarak çıkarırız. Sonra sizi, kemal ve kuvvet çağınıza erişmeniz için bırakırız. Bununla beraber, içinizden kimi öldürülüyor, kimi de önceki bilgisinden sonra, hiçbir şey bilmemek üzere,[7] kuvvetten düşürülüp kocalma haline çevriliyor. Sen arzı kupkuru görürsün. Onun üstüne suyu indirdiğimizde harekete geçer, kabarır ve her güzel çiftten nebatlar bitirir. Bunun sebebi: Allah'ın hak olup[8] ölüyü dirilttiği ve her şeye kâdir olduğudur.

Açıklamalar

5- Bu cümlenin anlamı ya, her insanın, hepsi topraktan elde edilen maddelerle yaratıldığı ve bu yaratılışın bir nutfe ile başladığı, ya da insanoğlunun soyunun doğrudan topraktan yapılmış olan Hz. Adem (a.s.) ile başladığı ve daha sonra insan ırkının nutfe ile devam ettiği olabilir. Nitekim es-Secde sûresinde şöyle buyurulmuştur: "O Allah ki, her şeyi güzel sûrette yarattı. Ve insanı yaratmaya da balçıktan başladı. Sonra onun zürriyetini hakîr bir sudan hasıl olan bir nütfe (meniden) yarattı." (âyet: 7-8).

6- Burada bir çocuğun anne karnında hamileliğin muhtelif aşamasından söz edilmiştir. Gayet tabii ki, bugün tıp ilminin modern cihazla-

rı ve güçlü mikroskoplarla tesbit edilebilen hamileliğin bazı ince noktalarına temas edilmemiş ve o devirde bedevilerin bile bildiği belli başlı aşamalara işaret edilmekle yetinilmiştir. Yani, bir erkeğin nutfesinin (spermi) kadının döl yolundan geçerek rahmine yerleşmesi bir süre sonra bir kan damlası, daha sonra da şekilsiz bir et parçası haline dönüşmesi ve en son sonunda bir insan şeklini alması gibi belli başlı safhalardan bahsedilmiştir. Kürtaj veya çocuk düşürme olayının çeşitli safhaları o çağın insanları tarafından biliniyordu ve burada ancak bu safhalara değinilmiştir. Bu safhaları bilmek için bir insanın doğum uzmanı veya jinekolog olması gerekmez.

7- Burada yaşlılığın en ileri hâli, yani bunaklığa işaret edilmiştir. Bilindiği gibi bir kişi aşırı derecede yaşlanınca kuvvetten düştüğü gibi her türlü zevk, duygu ve duyuları da bir bir kaybetmeye başlar. Eskiden başkalarına akıl veren yaşlı bir kişinin kafası çalışmaz hale gelir ve çocuklaştıkça çocuklaşır. Eskiden bilgisi ve tecrübesine hayran kalanlar bu yaşlı kişiyi ancak bir eğlence aracı olarak görürler. Zâten bu yaştaki insanın sözleri ve hareketleri çocukları bile güldürür.

8- Sözün gelişine göre bu tabir burada üç mefhum taşıyor: Birincisi, Hak ve hakikat olan Allah'tır, ve ölümden sonra yeni bir hayatın başlamasının imkânsız olduğu yolundaki düşünceniz bâtıl (yanlış)'dır. İkincisi, Allah'ın mevcudiyeti bir hakikattir. Bu yalnızca felsefî bir tasavvur değildir. Allah fikrini filozoflar yaratmamıştır. Cenab-ı Allah sadece varolması gereken bir varlık ve her şeyin baş sebebi değil, aynı zamanda hakiki ve muhtar bir fâildir. O her ân kendi kudreti, iradesi, bilgisi, hikmeti ve yetkisiyle bütün kâinatı ve içinde bulunan her şeyi yönetiyor. Üçüncüsü, Cenab-ı Allah hâşâ oyuncaklarla oynayan bir çocuk değildir ki, sadece eğlence olsun diye dünyayı ve insanları yaratmış ve sonra canı sıkılınca bunları paramparça edecektir. Allah, haktır ve bütün işleri ciddi, maksatlı, manalı ve hikmetlidir.

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾

7- Kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur. Ve Allah bütün kabirlerde olanları diriltecektir.[9]

Açıklamalar

9- Bu âyetlerde insanın doğuşunun muhtelif safhaları, yağmurun toprağa düşmesinin neticeleri ve nebâtın bitmesi, şu beş hakikatın delilleri olarak gösterilmiştir.

1. Allah, hak ve gerçektir.

2. Allah, ölüleri diriltir.

3. Allah her şeye kâdirdir.

4. Kıyamet mukadderdir.

5. Cenab-ı Allah, ölmüş kimseleri mutlaka diriltecektir.

Gelin yukarıdaki gelişme ve değişikliklerin bu beş hakikati nasıl ispatladıklarını hepimiz beraber görelim:

Bütün kâinat nizamını bir yana bırakıp sadece insanın doğuşu ve yapısını inceleyecek olursak, her insanın vücudunda Allah'ın hakikî ve inkâr edilmez kerâmetinin fiilen var olduğunu görürüz. Her insanın vücudundaki gelişmelerin her safhası İlâhî iradeye göre tayin olunuyor. Bazı kimseler insanın varlığı ve vücudunun gelişmesi ile işleyişinin belli bir kanuna tabi olduğunu ve bu kanunun duymayan, görmeyen, bilgisi ve iradesi olmayan tabiata bağlı olduğunu ileri sürerler. Ancak bu kimseler gözlerini açıp insan vücudunun oluşması ve çeşitli safhalardan geçmesini incelerlerse bütün bunların, her zaman düşünen, her şeyi gören ve her şeye kâdir olan üstün bir varlığın cilvesi olduğunu göreceklerdir. İnsanların aldığı gıdalarda insan özü veya tohumu bulunmuyor. İnsanların yiyecekleri, insanî karakter ve özellikleri ile düşüncelerini etkileyecek durumda da değildirler. Ama görüyoruz ki, bu yiyecekler insan vücuduna girdikten sonra kan, kemik, et, saç ve kıl gibi şekillere bürünüyor, ve belli bir kıvama geldikten sonra insana dönüşebilecek tohum ve hücreler taşıyan nutfe veya sperme dönüşüyorlar. Bir erkeğin bir defa boşalması sırasında bir kadını gebe bırakabilecek milyonlarca sperm çıkıyor. Bunlardan her biri kadın yumurtasıyla birleştiği takdirde döllenme olayı meydana gelir. Allah'ın kudretine bakın ki, bu milyonlarca spermden sadece biri belli bir zamanda ve şartlar altında kadın yumurtasıyla birleşiyor ve hamilelik başlıyor. İlk aşamada cenin öylesine küçük oluyor ki, mikroskopsuz görülemiyor. Bu minnacık cenin 9 ayda kadın rahminde sayısız aşamalardan geçerek bü-

yüyor ve gelişiyor ve nihayet küçük bir insan şeklini alıyor. Bütün bu aşamalar gözönünde bulundurulduğu takdirde yaratılışın her aşamasında, İlâhî iradenin var olduğu görülecektir. Ancak Cenab-ı Allah bir ceninin, bir çocuk olarak sağ salim doğmasına, ya da sadece bir et parçası veya tekâmül etmemiş bir nesne olarak düşmesine karar verir. Ancak Allahu Teâlâ, bir bebeğin canlı mı, yoksa cansız mı, doğmasını emreder. Yine Allah, bir çocuğun sıradan bir güzellik, yapı ve zekâ ile ya da, olağanüstü güzellik ve özelliklerle, doğmasını kararlaştırır. Bazı kimseleri elleri ayakları düzgün olarak, bazı kimseleri de kör, sağır, dilsiz, kötürüm ve sakat olarak yaratır. Kimini dünya güzeli yapar, kimini de çirkinlerin çirkini. İnsanların cinsiyetini de tayin eden O'dur. Kimine görülmemiş zekâ, dehâ, yetki ve güç verir, kimini sivri akıllı, geri zekâlı ve zayıf yapar. Her gün milyonlarca kadının rahminde devam etmekte olan bu yaratılış ve evrim sürecine, hiçbir yerde ve noktada, Allah'ın dışında hiçbir güç müdahalede bulunamaz. Hatta kimse, bir kadının karnında neyin oluşmakta ve yapılmakta olduğunu ve ne olarak doğacağını bilmez. Halbuki, insan nüfusunun kaderinin yaklaşık % 80'i bu aşamalarda tayin edilmiş oluyor. Anne karnında sadece fertlerin değil, milletlerin ve hatta bütün insan ırkının geleceğinin teşekkül ettiği bir gerçektir. Allah'ın hikmeti ve kudreti bununla bitmiyor. Bir çocuğun doğmasından sonra ilk nefesini alıp ölmesi, ya da yetişip büyümesi ve hayatın çeşitli aşamalarından geçmesi, yine Allah'ın iradesine ve emrine bağlıdır. Demek, insanlar yaşadıkça İlâhî iradenin çeşitli cilvelerini görüyorlar ve bütün dünyada insanların kaderine hükmeden yine Allah'tır. Evrensel bir irade ve kudret sadece fertler değil, milletler ve ülkelerin kaderini kuşatmış durumdadır. Bütün bunları görmesine rağmen, Allah'ın "hak" ve hakikat olmasında şüphesi olan bir kişi mutlaka aklını yitirmiştir.

İkinci delil, Allah'ın ölüleri diriltmesi lehinde verilmiştir. Bazı insanlar, Allah'ın belli bir gün ve saatte bütün insanları dirilteceği yolundaki açıklamadan şaşabilirler. Fakat gözlerini azıcık açıp etrafa dikkatlice bakacak olursalar, Yüce Allah'ın her zaman ve her ân ölüleri dirilttiğini görecekler. Fazla uzağa gitmeye lüzum yok. Vücudumuzun hangi maddelerden oluştuğuna ve hangi yiyecek ve içeceklerle geliştiğine bir göz atsınlar. İnsanın organizmasında kömür, demir, sülfür, tuz, su ve rüzgâr gibi elemanlar vardır. Fakat bunlardan hiçbirinde insanın hayatı, vücudu ve ruhuyla ilgili özellikleri yoktur. Oysa, bütün bu cansız

maddeler, belli bir ölçüde ve kıvamda olunca canlı, kanlı ve cıvıl cıvıl hareket eden bir insan halini alıyorlar. Yine bu maddelerden bazısı yiyecek ve içecek şeklinde insanî vücuda giriyor ve erkekte sperm (meni) ve kadında yumurtalar oluşturuyor ki, bunların birleşmesiyle her gün canlı insanlar meydana geliyor. Bundan sonra bu beyler biraz da etrafa bir göz atsınlar ve nebâtların nasıl yetiştiğini görsünler. Rüzgâr ve kuşların muhtelif yerlere serdiği sayısız tohumlar ve çeşitli bitkilerin köklerinde gözleriyle gördükleri sayısız bitkilerin hiçbir organizması veya özelliği bulunmuyordu. Gözlerinin önünde bulunan kuru toprak bu yüzbinlerce "ölü" (tohum, kökü)nün kabri gibiydi. Fakat ne zaman ki, yağmur damlaları düştü, ölü toprak hayatiyet kazandı ve bütün ölü tohum ve kökler filizlendi ve belli bir zaman sonra yemyeşil tarla ve bahçelerin ortaya çıkmasına sebep oldular. Ölülerin dirilmesinin bu işlemi her yıl ilk baharda veya yağış mevsiminde tekrarlanır.

Üçüncü delil, Allah'ın her şeye kâdir olması lehinde verilmiştir. Bütün evreni bir yana bırakalım ve sadece dünyamıza bir göz atalım. Dünyamızda olup biten sayısız mucizevî olayları da bir yana bırakalım ve sadece insan ve nebât ile ilgili gelişmeleri inceleyelim. Bu hususta öylesine çok sayıda ilâhi kudretin cilvelerine rastlıyoruz ki, Allah'ın sadece bunları değil, ilerde daha başka şeyler yapma gücünde olduğunu kabul etmekten başka çaremiz yoktur, elbette eğer aklımız yerinde ise ve dalâletle gözümüz kör olmamışsa. Allah çok büyük ve üstün bir varlıktır. Onun mahlukatından biri olan insan bile bugün akıl almaz mucizeler meydana getiriyor. Daha geçen yüzyıla kadar insanın sadece yerde yürüyebilecek araçlar yapabileceği, havada uçan taşıtlar yapamayacağına inanılıyordu. Fakat bugünkü jet çağımızda bu inancın ne kadar yanlış olduğunu hepimiz biliyoruz. Bugün insan sadece havada uçan uçaklar yapmıyor uzayı ve diğer gezegenleri fethetme sevdasına da kapılmıştır ve bu yolda da takdire şayan başarılar elde etmiştir. Aynen bunun gibi bugün Allah'ın yaptığı bazı şeylerin dışında yarın daha büyük ve daha iyi şeyler yapamayacağını söylemek hatalı olur. Allah'ın kudreti, elbette ki, insanların koyduğu sınırların içinde kalmaya mahkûm değildir.

Dördüncü ve beşinci deliller, yani "Kıyamet mukadderdir" ve "Yüce Allah bütün ölüleri mutlaka diriltecektir" aslında yukarıda açıklamaya çalıştığımız üç delilin tabii neticeleri olarak kabul edilmelidirler. Al-

lah'ın işlerini, sahip olduğu o muazzam kuvvet ve kudret açısından inceleyecek olursak, O'nun her zaman ve her ân kıyameti gerçekleştirecek ve daha önce hiç yoktan mevcudiyete getirdiği canlıları öldürüp diriltecek güce sahip olduğuna kalben şahitlik yapabiliriz. Allah'ın işlerini sadece hikmeti açısından tahlil edecek olursak, O'nun kıyameti kopartma ve ölüleri diriltme gücüne sahip olduğuna yine tanıklık edebiliriz. Çünkü, bu gibi işler yapılmadan hikmetin gerekleri yerine getirilemez ve hekîm olan bir zât bunları mutlaka yapmak zorundadır. Bunu insanın durumuyla kıyaslayalım. Hepimiz biliyoruz ki bir insan haiz olduğu mahdut hikmet ve zekâsının bir neticesi olarak, sermayesi, mal ve mülkünü kimin vekaletine ve tasarrufuna vermişse, ondan er geç emanetinin hesabını ister. Yani, emanet ile muhasebe arasında zorunlu bir aklî ve mantikî bağlantı vardır ki, bunu insanın sınırlı akıl ve zekâsı da görmezlikten gelemez. İnsan yine bu hikmet sayesinde ihtiyarî ve gayri ihtiyarî hareketler arasında ayırım yapabilir; ihtiyarî hareketler ile birlikte ahlâkî sorumluluk kavramını geliştirebilir; yapılan işlerin iyi veya kötü olduğunu tayin edebilir, iyi işlerin takdir ve mükâfatla ödüllendirilmesini bekler, kötü amellerin ise ceza ile sonuçlanmasını ister, hatta bu amaçla koskoca bir hukuk ve adalet düzeni kurar. İnsanda bu hikmeti yaratmış olan Yaradan'ın kendisinin bu hikmet, akıl, mantık ve zekâdan yoksun olduğu tasavvur edilebilir mi? Yüce Allah'ın bu koskoca dünyayı içindeki bütün nimet ve varlıklarla beraber geniş yetkiler tanıdığı insanın tasarrufuna bir emanet olarak verdikten sonra her şeyi unuttuğunu kabul edebilir miyiz? O'nun insandan emanetine ne yaptığı ve verdiği talimâta nasıl uyduğunun hesabını sormayacağını düşünebilir miyiz? Aklı başında olan bir kişi, insanın ceza görmeyen bazı kötü amelleri ya da gerektiğinden daha az ceza gören kötü işlerinin incelenmesi için âdil bir mahkemenin kurulmayacağına inanabilir mi? Aynı şekilde bir insanın dünyamızda mükâfatlandırılmayan, ya da gerektiğinden az itibar ve takdir gören iyi ve hayırlı işlerinin boşa gideceğini düşünebilir mi? Eğer böyle değilse, kıyametin kopması ve ölülerin dirilmesinin, Allah'ın hikmetinin vazgeçilmez icabı olduğunu kabul etmeliyiz.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى
وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ۝ ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا
خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
يَدَاكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ۝

8-10- İnsanların kimi de vardır ki, ilimleri,[10] rehberleri[11] ve ellerinde aydınlatıcı kitapları[12] olmadığı halde Allah hakkında mücadele ederler. Allah yolundan, halkı saptırmak için[13] iki tarafa sallanarak yürürler.4 Dünyada ona rüsvaylık vardır. Kıyamette ona yanmak azabını tattıracağız. Bu senin amelinin (iki elinin kazandığı günah) cezasıdır. Allah, kullarına zulmedici değildir.

Açıklamalar

10- Yani, doğrudan gözlem ve tecrübe ile elde edilen bilgiler.

11- Yani, herhangi bir âlim, bilgili, tecrübeli ve aydın kişiden, veya belli bir delil, yahut kaynaktan elde edilen bilgiler.

12- Yani, Allah'ın insanlara gönderdiği kitaplardan elde edilen bilgiler.

13- Daha önce kendileri kötü ve doğru yoldan sapmış olan kimselerden sözedilmişti. Burada ise hem kendileri sapık olan hem diğer insanları doğru yoldan saptıranlardan söz edilmiştir.

14- Bu şekilde yürümek şu özellikleri taşır: Cahilâne inat, aşırı gurur, kibir, kendini beğenmişlik, ve gerek telkin ve nasihatta bulunan bir kişiye kulak asmamak.

مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ
أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَٰلِكَ
هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ۝ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا
لَا يَنْفَعُهُ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۝ يَدْعُو لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ
مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ۝

11-13- İnsanlardan kimisi de Allah'a yalnız bir taraftan ibadet ederler.[15] Eğer kendisine bir hayır isabet ederse ona sarılır. Eğer bir fitne isabet ederse yüzünü çevirir.[16] Dünya ve ahirette ziyan eden budur. Bu, büyük bir ziyandır.[17] Allah'tan başka kendine ne faydası ve ne zararı olmayan şeylere tapar. Bu, rahmetten uzak bir sapıklıktır. O insan, zararı faydasından daha yakın olana tapar.[18] Taptığı şey ne fena dost ve ne fena arkadaştır.[19]

Açıklamalar

15- Yani, bu gibi insanlar din çemberinin ortasında değil, kenarında, hatta İslâm ile küfrün sınırında duruyorlar. Bunlar kararsız ve kaypak insanlardır. Bunlar, savaş alanında çarpışmakta olan bir ordunun en uzak safında yer alan, zafer kazanılması halinde diğer askerlerle birleşmeye, aksi taktirde kaçmaya hazır, korkak askerlere benzerler.

16- Burada, İslâmiyeti sadece birtakım faydalar ve menfaatler için elde etmek üzere kabul etmiş olan, kişilikleri henüz tekâmül etmemiş, imanı zayıf ve fırsatçı kişiler kastedilmiştir. Bunlar, İslâmiyeti pazarlık yapar gibi kabul eder ve her zaman dilek ve isteklerinin kabul edilmesini, rahatlarının bozulmamasını ve Allah'ın dini için kendilerinden herhangi bir fedakârlıkta bulunulmamasını isterler. Dünyada hiçbir arzu ve isteklerinin eksik kalmasını istemezler. Böyle olursa, Allah'tan razı olur ve dininden de şikâyetçi olmazlar. Fakat, kendilerine bir zarar geldiği, Allah yolunda zorluk ve zahmet çekmeleri istendiği, herhangi bir istek ve arzuları kabul edilmediği veya bir işten bekledikleri menfaatı kazanmadıkları zaman imanları yok olur ve ne Allah'a ne peygambere ne de başka bir şeye inanırlar. Bundan sonra menfaat ve fayda sağlayabilecekleri herhangi bir kapıya dayanır ve oranın kölesi olurlar.

17- Burada önemli bir gerçek birkaç kelime ile ortaya konmuştur. Tereddüt ve şüphe içinde olan bir Müslüman kadar İslâmiyet ve İslâm camiası için tehlikeli ve zararlı bir kimse azdır. Bir kâfir, rabbine sırt çevirip âhireti unutur, kendisini İlâhi kanun ve nizama tabi olmaktan kurtarır ve büsbütün maddi çıkarların peşine düşerse elbette ki, âhireti ve ahiretteki nimetleri kaybeder, fakat hiç olmazsa, dünyada bazı çıkarlar sağlar ve geçici olarak da olsa, mutlu olur. Buna karşılık mü'min bir kişi sabır, azim ve kararlılıkla Allah'ın dinine bağlı kalıp dünyadaki yaşantısını sürdürdükten sonra öbür dünyada iç huzuru,

rahatı ve mutluluğu bulur. İmanlı ve inançlı bir Müslüman dünyada her ne kadar maddi nimetlerden mahrum kalırsa da âhireti, başarı ve mutluluklarla dolu olur. Fakat kararsız ve imanı zayıf olan bir Müslüman ne dünyada ne ahirette huzur, saadet ve felâh bulur. Dünyaya meyil ederse, Allah'ın varlığı ve âhiretin gerçekleşeceği yolundaki zayıf itikadı ve aklına yerleşmiş olan eksik ahlâk anlayışı bile ayakbağı olur ve bir kâfir gibi sadece bu dünya ve madde için tek yönlü hareket edemez ve dolayısıyla, dünyada istediği gibi rahat edemez, zevk alamaz ve mutlu olamaz. Ahireti düşündüğü takdirde ise dünya nimetlerine düşkünlüğü, maddi menfaatler elde etme hevesi, istek ve arzularının sınırlanması öbür dünya için sermaye toplamasını engeller. Böylece, böyle bir kişi hem dünyada hem âhirette zarar eder.

18- Bir önceki âyette, Allah'ın dışındaki mabûdların herhangi bir fayda ve zarar vermedikleri önemle belirtilmiştir. Daha sonraki âyette ise bu mabûdların verdikleri zararın, faydalarına eşit olduğu belirtilmiştir. Zira, bir insan bu sahte tanrılara yalvarmak ve tapmak sûretiyle ilk etapta imanını kaybediyor. Bu mabudların verdiği faydalar da pek fazla değildir. Cenab-ı Allah, bazı kimselerin dilek ve isteklerini bu sahte tanrıların asitânesinde tamamlanmasını mümkün kılabilir, ama bunların çoğu hem imanlarını kaybederler hem de umduklarını bulamazlar.

19- Yani, böyle bir insanı doğru yoldan saptıran biri, ister insan, ister şeytan olsun, arkadaşların en kötüsü ve iş ortağının en zararlısıdır.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ
لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ
ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾
وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ ﴿١٦﴾

14-16- Şüphe yok ki, Allah'a iman edip sâlih amel işleyenleri,[20] ağaçları altından nehirler akan cennetlere koyar. Allah dilediğini yapar.[21] Allah'ın dünya ve âhirette kendisine yardım etmeyeceğini zanneden bir kişi isterse bir iple göğe çıkıp onu delsin ve aldığı tedbirin, Allah'ın bir işini sırf kendisi beğenmiyor diye, değiştirip değiştiremeyeceğini görsün.[22] Biz Kur'ân-ı açık âyetler halinde indirdik. Allah dilediğini hidâyet eder.

Açıklamalar

20- Burada menfaatçı, kararsız ve imanı zayıf olan Müslümanların tam karşıtı olan mü'minlerden söz edilmiştir. Bu mü'minler iyice düşünüp taşınarak Allah'a, Resûlüne ve ahirete iman eder ve azimle Hak yolunda yürümeye devam ederler. Şartlar ister müsait olsun ister elverişsiz, ister güçlük ve engeller olsun ister teşvik ve mükâfat, mü'min ve sâlih kişiler tuttukları yoldan hiç ayrılmazlar.

21- Yani, Cenab-ı Allah'ın yetkileri sınırsızdır. İster dünyada, ister âhirette olsun, Allah kime ne istiyorsa veriyor ve kimden ne esirgemek istiyorsa esirgiyor. Verdiklerini kimse engelleyemez, vermediklerini de kimse zorla alamaz.

22- Bu âyetin tefsiri muhtelif müfessirler tarafından muhtelif şekilde yapılmıştır. Bunlardan bazısını örnek olarak aşağıya nakledelim:

1) Allah'ın, dünya ve âhirette Resûlüne yardım etmeyeceğini zanneden kendisini bir iple tavandan assın (intihar etsin).

2) Allah'ın, dünya ve âhirette Resûlüne yardım etmeyeceğini zannedenler bir iple göğe çıksın ve yardımı durdurmaya çalışsın.

3) Allah'ın, dünya ve âhirette Resûlüne yardım etmeyeceğini zanneden göğe çıkıp vahyin gelişini durdurmaya çalışsın.

4) Allah'ın, dünya ve âhirette Resûlüne yardım etmeyeceğini zaneden göğe çıkıp onun rızkını kestirmeye çalışsın.

5) Allah'ın dünya ve âhirette kendisine yardım etmeyeceğini zanneden kendisini bir iple tavandan assın ve intihar etsin.

6) Allah'ın dünya ve âhirette kendisine yardım etmeyeceğini zanneden göğe çıkıp yardım getirmeye çalışsın.

Bu tefsirlerden ilk dördü, siyak ve sibâk (bağlam)'a uymayıp havada kalıyorlar. Son iki tefsir ise siyak ve sibâğa daha uygun olmasına rağmen Kur'ân-ı Kerim'in ifadesini tam olarak ortaya koymuyorlar.

Hitabe veya konuşmanın seyrini gözümüzün önünde bulundurduğumuz taktirde, Allah'ın kendisine yardım etmeyeceği kaygısına düşen kişinin daha önce bahsi geçen kararsız, şüpheci ve imanı zayıf olan Müslüman olduğu anlaşılacaktır. Daha önce ifade edildiği gibi, bu kişi iman ile küfrün sınırında pusu kurup bekliyor ve hangi taraf ağır basıyorsa o tarafa kaymaya hazır oluyor. Bu kişi, şartlar müsait olduğu müddetçe hayatından memnun görünüyor, ama güçlük ve zorluklar baş gösterince sırra kadem basıyor. Bu kişi sınav ve fedakârlıklardan kaçıyor ve Allah'tan yüz çeviriyor. Kendisine menfaat sağlayan bazı diğer tanrılar buluyor. Bu adamın durumu niye böyledir? Çünkü bu adam Allah'a tam olarak güvenemiyor, O'nun her şeye kâdir olduğuna inanamıyor. Kaderlerin bozulması veya düzeltilmesinde Allah'tan başka bazı diğer varlıkların rolü de olduğuna inanıyor. Bu sebeple, bu adam Allah'ın kapısını terkedip başka kapılara yöneliyor. İşte bunun için burada deniliyor ki, böylesine sakat bir düşünceye sahip olan bir kişi, elinden geleni yapsın, eğer gücü yetiyorsa göğe de çıksın ve onu delsin ve sırf kendisinin hoşuna gitmiyor diye, Allah'ın bir kararını değiştirmeye çalışsın. Bakalım, bunda başarılı olacak mıdır? Burada "göğe çıkıp onu delmek" tabiri mecâzen kullanılmıştır, yani bir kişi elinden geleni yapsın. Bu sözlerden fiilen göğe çıkmak ve onu delmek kastedilmemiştir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَىٰ
وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي
السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ
وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ
وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَن يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ
إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾

17-18- Mü'minler,[23] Yahudiler,[24] Sabiîler,[25] Hıristiyanlar,[26] Mecûsiler[27] ve Müşrikler[28] (var ya) Allah kıyamet gününde onların aralarını ayıracaktır[29] Allah her şeye müşahid ve nâzırdır. Görmez misin, göklerde[30] ve yerde olan her şey, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçokları[31] Allah'a secde ederler[32] İnsanlardan birçoklarının üzerine azab hak olmuştur.[33] Allah'ın hor kıldığını saadete kavuşturacak yoktur.[34] Allah ne dilerse onu yapar.[35]

Açıklamalar

23- Burada "mü'minler" veya "iman edenler"den kesinlikle "Müslümanlar" kastedilmiştir. O Müslümanlar ki, kendi çağlarında Allah'ın bütün peygamberlerini tanıdılar, kitaplarına iman ettiler ve Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında hem kendisine hem kendisinden önceki bütün peygamberlere iman ettiler. Tabii, bunlar arasında imanları gayet sağlam ve kuvvetli olanlar ve "kenarda" yani, İslâm ile küfür arasındaki sınırda pusuda bekleyenler de vardı.

24- Açıklama için bk: Tefhim-ül Kur'ân, en-Nisa sûresi, dipnot: 72.

25- Eski çağlarda Sabiîler adında iki millet vardı. Bunlardan biri, Hz. Yahya (a.s.)'ya tabi olup Yukarı Mezopotamya (Cezire bölgesinde) yaşıyorlardı. Bunlar kalabalık bir topluluk oluşturuyor ve Hz. Yahya'nın dinî talimatına uyuyorlardı. Sabiîlerin ikincisi, yıldızlara tapan ve dinlerinin Hz. Şid (a.s.) ile Hz. İdris'ten kaynaklandığını söylerlerdi. Anâsır'a gezegenlerin, gezegenlere de meleklerin hâkim olduğuna inanırlardı. Merkezleri Harran olup, Mezopotamya'nın çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdi. Bu grup, fen, bilim ve teknoloji ile tıpta büyük başarılar elde etti. Yukarıdaki âyette ise Sabiîlerin ilk grubundan bahsedildiği tahmin ediliyor, zira ikinci grup o zamana kadar "Sabiîler" olarak ün salmamıştı.

26- Tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-Maide sûresi, dipnot: 36.

27- Yani, ateşe tapan İranlılar ki, karanlık ve aydınlık için iki ayrı tanrı bulunduğuna inanıyor ve kendilerinin Zerdüşt'e tabi olduklarını söylüyorlardı. Din ve ahlâkları, "mezdek" töresi nedeniyle tanınmayacak derecede bozulmuştu. Mecusîlerde öz kız kardeş ile evlenmek de çok yaygınlaşmıştı.

28- Yani, herhangi bir dine veya peygambere bağlı olmayan Arabistan'daki ve diğer ülkelerdeki putperest ve kâfirler. Kur'ân-ı Kerim

bu grubu diğer gruplardan ayırmak için "müşrikler" ve "şirk edenler" gibi deyimler kullanmıştır. Aslında, Müslümanların dışındaki bütün milletler şirk yapmaya, yani Allah'a ortaklar koşmaya başlamışlardı.

29- Yani, Allah kavramı konusunda çeşitli insan toplulukları arasında kavga bu dünyada değil, kıyamette son bulacaktır. Kıyamette kimin hak, kimin bâtıl yolunda olduğu kesinkes belirlenecektir.

30- Yani, dünyamızın ötesinde diğer dünyalardaki melekler, gezegenler varlıklar ve yaratıklar. Bu tarife, insanlar gibi canlı mahlukâtın dışında hayvanlar, nebât, cansızlar, rüzgar, aydınlık v.s. gibi cansız ve şuursuz varlıklar da giriyor.

31- Yani bu mahlûkat ve varlıklar sadece çaresiz ve mecbur oldukları için değil, serbest irade ve istekleri ile de, Allah'a secde ederler. Buna mukabil, daha sonraki cümlede bahsedilen başka bir insan grubu vardır ki, kendi irade ve isteğiyle Allah'a boyun eğmekten kaçar. Ama diğer mahlûkat gibi çaresiz ve tabiat kanununa bağlı olduğu için herkesle beraber Allah'a secde etmeye mecburdur. Azaba lâyık olmasının sebebi ise, kendi irade alanında Allah'a baş kaldırmak ve isyan etmektir.

32- Açıklama için bk: Tefhim-ül Kur'ân, er-Ra'd sûresi, dipnot: 24-25, en-Nahl sûresi dipnot: 41-42.

33- Burada denilmek isteniyor ki, bu çeşitli insan toplulukları arasındaki kavga elbette ki, âhirette bitirilecektir. Ama gözleri gören bir kişi bu dünyada da kimin hak yolunda, kimin bâtıl yolunda olduğunu ve ilâhi kararın kimin lehinde verileceğini tahmin edebilir. Bütün kâinat nizamı, yerden göklere kadar her şeye kâdir, her şeyi yaratan, her şeyi besleyen ve her şeyi kuşatan tek bir Allah'ın saltanatının bulunduğu temele dayanır. Yerdeki en küçük zerreden göklerdeki en büyük yıldızlara kadar her şey belli bir kanun ve düzene bağlıdır ki, bunda en ufak değişiklik yapmak kimsenin harcı değildir. Bir mü'min zaten gönüllü olarak ve samimiyetle Allah'a boyun eğer, ama varlığını bile inkâr eden bir Allahsız ve hiçbir yetkisi bulunmayan bir puta tapan bir müşrik dahi tıpkı rüzgâr ve su gibi O'na ibadet ve itaat etmeye mecburdur. Hiçbir melek, cin, nebi, veli, tanrı, tanrıça v.s. tapılmaya ve itaat edilmeye lâyık hiçbir tanrısal özelliğe sahip değildir. Bu zevât, tanrının örneği veya eşiti bile olamazlar hiçbir hâkimsiz kanun, hiçbir sanatkârsız tabiat ve hiçbir yöneticisiz düzen, bu kâinatın her köşesin-

de görülen kudret ve hikmetin şaşırtıcı cilveleri gösterme gücüne sahip değildir. Bunların hepsi böylesine muazzam bir kâinatı vücuda getirmek ve düzenli bir şekilde korumak ve ayakta tutmaktan âcizdirler. Kâinat gibi açık bir kitap, önünde bulunduğu halde, peygamberlerin talimatına uymayan ve kendi eli ile yaptığı sahte mabûdların kölesi olup Allah'ın itaatını kabul etmeyen bir şahsın yanlış bir yolda olduğu, burada olduğu gibi âhirette de sabit olacaktır.

34- Burada "horlama" ve "saadet"ten sırasıyla Hakkı inkâr ve Hakka tapma kastedilmiştir. Şöyle ki, Allah'ı inkâr eden veya emirlerine karşı gelen bir kişi er geç namus ve haysiyetini kaybediyor ve herkes tarafından hor görülüyor. Bunun tam aksine Allah'a bağlı olan bir kişi şerefli bir mevkiye, felâh ve saadete kavuşuyor. Gerçekleri, gözlerini açıp görmeyen ve nasihatler ile telkinlere kulak asmayan bir kişi gayet tabii ki, kendi çöküşünü kendi hazırlıyor. Cenab-ı Allah da bu gâfil kişinin istediğini kaderine yazıveriyor. Cenab-ı Allah'ın hidâyet vermediği bir kişi elbette doğru yolu bulamaz.

35- Kur'ân-ı Kerim'i tilâvet ederken burada secde etmek vâciptir. Bu secde hakkında herkes görüşbirliği etmiştir. Tilâvet sırasında secdenin önemi, anlamı ve hikmeti için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-A'raf sûresi, dipnot: 157.

هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا
فِي رَبِّهِمْ ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ
مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ
وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُم مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن
يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾
إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ
مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

19-23- Rableri hakkında birbiri ile davaya kalkışan iki hasım taraftar vardır. Onlardan küfredenlere ateşten elbiseler biçilmiştir.[37] Başlarının üstünden de kaynar irinli sular dökülecektir onların. Bununla bağırsakları ve derileri yarılacaktır. Onlara demir tokmaklar da vardır. Her ne zaman Cehennemden ve onun ızdırabından çıkmak isterlerse yine oraya döndürülürler. Ve onlara: "Yanma azabını tadın" denilir. Allah, iman edip amel-i sâlih işleyenleri, ağaçları altından nehirler akan Cennetlere sokar. Onlar orada altından bileziklerle, incilerle süslenirler.[38] Elbiseleri de ipektir.

Açıklamalar

36- Burada, tanrı konusunda kavga eden gruplar çok sayıda olmasına rağmen, genel olarak ikiye ayrılmışlardır. Bunlardan biri, peygamberlerin vaaz ve telkinlerine uyup Cenab-ı Allah'a gerçek anlamda itaat eden gruptur. İkincisi ise, aralarında her ne kadar ihtilâf olursa olsun ve küfrün hangi çeşidi bulunursa bulunsun, peygamberlerin talimatına kulak asmayıp küfrün yolunu benimseyen gruptur.

37- Gelecekte vuku bulması katî ve muhakkak olan bazı hadiseler sanki vuku bulmuşlar gibi ifade edilir. "Ateşten elbiseler"den, İbrahîm sûresinde "gömlekleri katrandandır" olarak geçen şey kastedilmiştir. Daha çok ayrıntılar için bk: "Tefhim-ül Kur'ân", İbrahim sûresi, dipnot: 58.

38- Bu sözlerle, Cennet'e gidenlerin krallara lâyık kıyafet giyecekleri ve kral gibi muamele görecekleri anlatılmak istenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in inişi sırasında krallar, kabile reisleri ve zengin kişiler altın ve kıymetli taşlarla süslü elbiseler giyerlerdi. Zamanımızda da, Hindistan'da mihrâceler ve zengin kişiler bu geleneği sürdürüyorlar.

وَهُدُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّيِّبِ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ وَهُدُوٓا۟ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾

24- Onlar, iyi sözlere ve bizatihi hamde lâyık[39] olan Mevlâ'nın doğru yoluna hidâyet olunmuşlardır.[40]

Açıklamalar

39- Burada kullanılan "iyi sözler" deyimi her ne kadar genel bir

anlam taşırsa da, bundan mü'minlerin kabul ederek doğru yolu buldukları kelime-yi şahadet ve sâlih akide kastedildiği unutulmamalıdır.

40- Bu sûrenin başındaki açıklamalarda belirttiğimiz gibi, Mekke dönemi burada sona eriyor. Sûrenin buraya kadar olan bölümünün muhtevası ve üslûbu, Mekke dönemine ait sûrelere uyuyor ve bu bölümün tümü veya herhangi bir parçasının Medine'de indiğini gösteren herhangi bir belirtiye rastlanmıyor. Sadece "Rableri hakkında birbiri ile davaya kalkışan iki hasım taraftar vardır" sözleriyle başlayan 19. âyetin Medine'de indiği bazı müfessirler tarafından ifade edilmiştir. Fakat, bu müfessirlerin bu görüşü, bu âyette Bedir gazvesindeki iki karşıt gruba atıf yapıldığı varsayımına dayanıyor ki, kuvvetli bir dayanak sayılmaz. Bağlamda iki gruptan Bedir savaşının kastedildiğini gösteren herhangi bir işarete rastlanmıyor. Burada kullanılan sözler genel anlam taşıyor ve bağlam gösteriyor ki, bunlardan ezelden ebediyete kadar devam edecek olan İslâmiyet ve küfür arasındaki ezelî rekabet ve mücadele kastedilmiştir. Şayet Bedir savaşında çatışan iki taraftan bahsedilmiş olsaydı, bu âyetin yeri burada değil, Enfâl sûresinde olurdu. Ayrıca bazı müfessirlerin yukarıdaki varsayımı kabul edildiği takdirde Kur'ân-ı Kerim'in bütün âyetlerinin biçimsiz, düzensiz ve dağınık olarak çeşitli zamanlarda indiği ve bunların herhangi bir bağlantı veya üsluba riayet edilmeden şurada burada yama edildiği sonucu ortaya çıkacaktır. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in eşsiz düzenlemesi ve bütünlüğü, bu fikrin en büyük reddidir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمَسْجِدِ
ٱلْحَرَامِ ٱلَّذِى جَعَلْنَٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً ٱلْعَٰكِفُ فِيهِ
وَٱلْبَادِ ۚ وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍۭ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

25- Küfredip, halkı Allah'ın yolundan, kendisini ziyarette mukim veya misafir için müsavi kıldığımız[42] Mescid-i Harâm'dan men'edenlere[43] ve zulüm ile Mescid-i Harâm'da ilhadı isteyenlere44 elemli azabı tattırırız.

Açıklamalar

41- Yani, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın davetini kabul etme-

yenler. Daha sonraki ibarelerden, bu kişilerin Mekkeli kâfirler olduğu açıkça anlaşılıyor.

42- Yâni, Kâbe, bir kişi, bir âile veya kabilenin tapulu arazisi ve malı olmayıp herkese açık bir vakıftır ve ibadet yeridir ve buna giriş kimse tarafından yasaklanamaz.

Burada fıkıh açısından iki soru ortaya çıkıyor ve bu hususta İslâm fukahâsı arasında anlaşmazlık çıkmıştır.

Birincisi, burada kullanılan "Mescid-i Harâm" tabirinden ne kastedilmiştir? Kâ'be'deki ibadet yeri (Mescid) mi yoksa Harem'in tümü mü?

İkincisi, bu âyete göre "âkif" (oturan) ile "bâd" dışardan gelenin haklarının eşit olmasından ne kastedilmiştir?

Fakihlerin bir grubu "Mescid-i Harâm"dan sadece Kâ'be'deki mescidin kastedildiğini beyan ediyor. Bu mescidde hakların eşit olmasının anlamını da, ibadet hakkının eşit olması anlamında olduğunu belirtiyor. Bu grup, ileri sürdüğü görüşünün lehinde Hz. Peygamber (s.a.v.)in şu hadis-i şerifini örnek olarak gösteriyor: "Ey Abd Menâf evlâtları, sizlerden bir kişi halkın herhangi bir meselesinde yetki sahibiyse, kimseyi ister gece ister gündüz olsun, Kâ'be'yi tavaf etmesi veya namaz kılmasından men'etmesin." Bu görüşe sahip fakihler, Mescid-i Harâm'dan bütün haremin ve oranın sakinleri ile dışarıdan gelenlerin haklarının her bakımdan eşit olmasının kastedildiğini iddia etmenin yanlışlığına işaret ediyorlar. Çünkü onlara göre Mekke'de mülkiyet, verâset ve kira hakları İslâmiyet'ten önce varolup daha sonra da devam etmiştir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.)'in halifeliği döneminde Sefvân bin Umeyye'nin, evi, hapishanenin inşası için 4 bin dirheme satın alınmıştır. Bunun için, burada sadece ibadette eşitlik hakkından söz edilmiştir. İmam Şafiî ve bazı diğer fukahânın görüşü budur.

Fukahâ'nın ikinci grubu, "Mescid-i Harâm"dan, haremin tümü ve hatta Mekke şehrinin kastedildiğini öne sürüyor ve bunun için ilk delil olarak Mekkeli müşriklerin, Kâ'be'yi Müslümanlara kapatmasının tel'in edildiğini gösteriyor. Bu gruba göre, Mekkeli müşriklerin, Müslümanların haccıyla ilgili takındığı tavrı, Harem'de herkesin hakkının eşit olduğu belirtilmek sûretiyle reddedilmiştir. Bilindiği gibi, Hac farizesi sadece Mescid'e kadar sınırlı olmayıp buna Safa ve Merve ile Mina, Müz-

delife ve Arafat'taki bütün ibadetler dahildir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de sadece burada değil, başka yerlerde de "Mescid-i Harâm" tabiriyle, bütün haremin kastedildiği bir gerçektir. Meselâ Bakara sûresinin 217. âyetinde şöyle denilmiştir: "Mescid-i Harâm'dan men ve onun halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük (günahtır)". Bu âyette, sadece Mescid'den namaz kılanlar değil, Mekke'den Müslüman halkının çıkarılması söz konusudur. Bir başka yerde şöyle denilmiştir: "Bu kolaylık, Mescid-i Harâm sakinleri olmayan âileler içindir" (Bakara: 196). Burada da Mescid-i Harâm'dan sadece cami değil, bütün Mekke kastedilmiştir. Bu bakımdan "Mescid-i Harâm"daki eşitlik, sadece camiye kadar sınırlı olmayıp bütün Mekke'de geçerlidir. Bu fakihler, eşitliğin sadece ibadet, dua ve hürmetle sınırlı olmayıp diğer alanları da kapsadığını belirtiyorlar. Bunlara göre yeryüzü, Allah tarafından insanlar için umumi bir vakıftır ve dolayısıyla, bunun üzerine kurulmuş olan bir bina kimsenin mülkü değildir. Herkes her yerde ikamet edebilir ve kimse kendisine mani olamaz. Bu fakihler bu hususta birçok hadisi örnek olarak gösteriyorlar ki, bunlardan bazısını biz aşağıya aktarıyoruz:

Abdullah bin Ömer'in rivâyetine göre bir defasında Resûlullah şöyle buyurdular: "Mekke, yolcuların ikamet yeridir. Mekke'nin arazileri satılmamalı, evleri de kiraya verilmemelidir."

İbrahim Nehî'nin bir mürsel rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurdular: "Mekke'yi Allah harâm kılmıştır. Mekke'nin arsalarını ve arazilerini satmak veya evlerinden kira almak helâl değildir". (İbrahim Neh'î'nin mürsel rivâyetleri, hadis-i merfû olarak kabul ediliyor. Zira Neh'î'nin umumiyetle Hz. Abdullah bin Mesud (r.a.)'un rivâyetlerini aktardığı bilinen bir hususdur). Mücahid de sözleri hemen hemen aynı olan bir rivâyet nakletmiştir.

Alkame bin Nazle'nin bir rivâyeti şöyledir: "Resûlullah, Hz. Ebu Bekr, Ömer ve Osman (r.a.) zamanında Mekke'nin arazileri sevâyib (terk edilmiş, müşterek) olarak kabul edilirdi. İsteyenler burada kalırdı, ihtiyaçları olmadığı zaman başkalarına oturma izni verirlerdi."

Hz. Abdullah bin Ömer'in rivâyetine göre Hz. Ömer (r.a.) hac mevsiminde hiçbir kimsenin evlerinin kapısını kapatmama emri vermişti. Hatta Mücahid'e göre, Hz. Ömer (r.a.) Mekkelilerden, evlerinin avlularını açık bırakmalarını istemişti. Evlerinin kapıları da sürekli olarak

açık bırakılıyordu ki, gelen misafir istediği yere çekilip dinlenebilsin. Ata'nın rivâyeti de aynıdır. Ata'ya göre Hz. Ömer sadece Süheyl bin Amru'ya, avlusunu kapatma izni vermişti, çünkü ticarî faaliyetleri sebebiyle, develerini avlusunda bağlardı.

Abdullah bin Ömer diyor ki, "Mekke'de ev kirası tahsil eden kişi kendi karnını ateşle dolduruyor."

Abdullah bin Abbas (r.a.) şöyle diyor: "Cenab-ı Allah bütün Mekke Haremini camiye çevirmiştir; burada herkesin hakkı eşittir. Mekkeliler yabancılardan kira alma hakkına sahip değillerdir".

Hz. Ömer bin Abdülaziz, Mekke valisine gönderdiği bir emirle, ev kiralarının harâm olduğu gerekçesiyle tahsil edilmemesini emretmiştir.

Bu hadislerden yola çıkan birçok tabiîn ikinci gruba katılmıştır. İmam Malik, İmam Ebu Hanife, Sufiyan Sevrî, İmam Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhaviye gibi fukahâ da, Mekke arazilerinin satışı veya en azından Hac mevsiminde kiralanmasının câiz olmadığını belirtmişlerdir. Ama fukahâ'nın birçoğu Mekke'de ev sahipliğini kabul etmiş ve evlerin arsaları bakımından değil, binaları bakımından alım satımının da câiz olduğuna hüküm vermişlerdir.

İkinci gruptakilerin görüşü, Kitabullah'a, Sünnet-i Resûlullah'a ve Sünnet-i Hulefâ-yı Râşidîn'e daha yakın addolunabilir, zira Cenab-ı Allah haccı bütün dünya Müslümanlarına, Mekkelilere bir ticaret ve gelir kaynağı olsun diye farzetmemiştir. Mekkelilerin, bir farize ve vecibeyi yerine getirmek üzere bütün iyiniyet ve samimiyetle Kâ'be'ye varan mü'minlerden kira veya ücret almaları câiz değildir. Mekke ve Mescid-i Haram bütün Müslümanlar için umumi bir vakıf sayılmalıdır. Buranın arazileri kimsenin mülkü değildir. Bütün hacı adayları Mekke'de bulundukları yerde bedava oturma ve konaklama hakkına sahiptirler.

43- Yani, Hz. Peygamber'e ve kendisine tabi olanlara hac ve umre izni vermeyen Mekkeli kâfir ve müşrikler.

44- Bundan, belli bir hareket değil, doğruluktan uzak ve zulüm tarifine giren her türlü davranışlar kastedilmiştir. Bu tür hareketler mutlaka günahtır, ama Harem'de yapılmaları bunları daha da sakıncalı hale getiriyor. Müfessirler, gereksiz yerde yemin etmeyi de "Mescid-i Haram'daki ilhâd" olarak kabul etmişlerdir. Mescid-i Haram'ın hürmeti

esastır. Bu hürmete riayet etmemek de yukarıda bahsedilen günahların hanesine giriyor. Kâ'be'nin hürmetiyle ilgili hükümler şunlardır:

Dışarıda bir kişiyi öldüren veya "had" tarifine giren bir suç işleyen bir kişi, Harem'e girip sığındığı sürece emniyette olacaktır. Harem'in bu hürmeti Hz. İbrahim (a.s.) zamanından beri devam ediyor. Mekke Müslümanlar tarafından fethedildiği gün kısa bir süre için bu hürmet kaldırıldı ve tekrar kondu. Kur'ân-ı Kerim şöyle buyuruyor: "Buraya her kim girmişse emniyettedir". Hz. Ömer (r.a.), Hz. Abdullah bin Ömer ve Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.)'ın muhtelif muteber rivâyetlere göre naklolunan sözleri şöyledir: "Harem'de babamızın kâtilini bile bulsak ona el sürmeyiz". Bu sebeple, tabiîn, Hanefî, Hanbelî ve Ehl-i Hadis fakihleri, Harem'in dışında işlenmiş olan bir suçun cezasının Harem'de verilemeyeceğinde ittifak etmişlerdir.

Harem'de savaşmak veya kan dökmek harâmdır. Mekke fethi sırasında Nebi-yi Kerîm (s.a.v.)'in verdiği hutbede şu sözler yer alıyordu: "Ey insanlar, Allahu Teâlâ, Mekke'yi bu dünyanın doğuşundan beri harâm kılmıştır ve burası kıyamete kadar Allah'ın hürmetiyle harâm kalacaktır. Allah'a ve ahirete iman eden bir kişinin burada kan dökmesi helâl değildir". Resûlullah sözlerine devamla şöyle buyurdu: "Benim bu savaşımı bir delil olarak kabul edip burada kan dökülmesini câiz kılmaya kalkışan birine deyin ki, Allah bunu sana değil, Resûlüne câiz kılmıştı. Ve benim için de kan dökümü sadece bir günün belli bir saatinde helâl kılınmıştı. Bunun hürmeti bugün tekrar eskisi gibi geçerli hale gelmiştir."

Harem'de ağaçlar kesilmez, otlar biçilmez, kuşlar veya hayvanlar avlanmaz, avlamak üzere bir hayvanın peşine düşülmez, av ancak Harem'in dışında yapılabilir. Bu yasağa yılan, akrep ve bazı diğer vahşi hayvanlar girmez. Kuru ot biçilmesine de müsaade edilmiştir. Tafsilât için ilgili hadislere müracaat edilebilir.

Harem'de düşen veya kaybedilen bir eşyaya el konamaz. Nitekim Ebu Davud'da şöyle buyurulmuştur: "Resûlullah (s.a.v.) hacıların düşürdükleri veya kaybettikleri eşyanın alınmasını yasaklamıştı."

Harem'e hac veya umre niyetiyle gelen bir kişi ehrâm giymeden giremez. Fakat, başka niyetlerle gelenlerin ehrâm giyip giymemeleri konusunda ihtilâf vardır. İbn Abbas (r.a.) Harem'e hiçbir şekilde eh-

ramsız girilemeyeceği görüşündedir. İmam Ahmed ve İmam Şafiî de bu görüşü paylaşıyorlar. Başka bir görüşe göre, vazifeli olarak girip çıkanlar ehrâm mecburiyetinden müstesnadırlar. İmam Ahmed ve İmam Şafiî de bu görüşü savunuyorlar. İmam Ebu Hanife ise "mikât" sınırları içinde onların Mekke'ye ehramsız girebileceğini savunuyor.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَٰهِيمَ مَكَانَ ٱلْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ
بِى شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْقَآئِمِينَ وَٱلرُّكَّعِ
ٱلسُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّن فِى ٱلنَّاسِ بِٱلْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا
وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

26-27- İbrahim'e Beyt'in yerini gösterdiğimizde: "Bana hiçbir şeyi eş tutma. Beytimi tavaf edenler, orada namaz kılanlar rükû ve secde edenler için iyice temizle.[45] İnsanlara Haccı ilân et. Sana yürüyerek, zayıf develere[46] binerek ve uzak olan her yoldan gelsinler."[47]

Açıklamalar

45- Bazı müfessirler Hz. İbrahim (a.s.)'e hitâben "iyice temizle" sözleriyle bittiğini, bundan sonra "insanlara haccı ilân et" sözlerinin Hz. Peygamber'e yönelik olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat, konuşma tarzı ve üslub, bu sözlerin de Hz. İbrahim'e yönelik olduğunu ve kendisine Allah'ın evi olarak Kâ'be'yi inşa etmek için verilen emrin bir bölümü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, burada anlatılmak istenen husus, Kâ'be'nin ilk günden itibaren tek Allah'a ibadet etmek ve bütün Allah'a tapanların, senede bir defa burada hac farizasını ödemek için inşa edildiği ve buraya girişin her mü'mine serbest olduğudur.

46- Burada kullanılan kelime "zâmir"dir ki, özellikle zayıf develer için kullanılır. Bu sözlerle, uzak yerlerden gelen hacı adayları ve uzun yolculukları sırasında develerine yeterince yem vermedikleri için zayıfladıkları vurgulanmak istenmiştir.

47- Hz. İbrahim'e verilen ilk emir burada sona eriyor ve bundan sonraki bazı cümleler bir açıklama mahiyetindedir. Bu fikrimizin dayanağı burada kullanılan sözlerdir. Nitekim 29. âyette şöyle denilmiştir:

"Beyt-i Atik (eski ev)'i tavaf etsinler". Bu sözlerin, Kâ'be'nin inşası sırasında söylenmediği ortadadır. (Kâ'be'nin Hz. İbrahim tarafından inşası hakkında daha geniş bilgiler için bk: Bakara sûresi, âyet: 125, 129, Âl-i İmran, âyet: 96-97, İbrahim, âyet: 35-41).

لِّيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ
مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ۖ فَكُلُوا
مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾

28- "Tâ ki, kendilerine ait menfaatlere şahid olsunlar[48] ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlar[49] üzerine malûm olan günlerde Allah'ın ismini zikretsinler. O kurbanlardan yeyin ve muhtaç olan fakirleri doyurun."[50]

Açıklamalar

48- Burada Kâ'be ve haccın sadece dinî değil, dünyevî fayda ve menfaatlerinden de söz edilmiştir. Kâ'be ve hac sayesinde Hz. İbrahim (a.s.)'den başlayarak Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya kadar geçen 2500 yılda Araplar merkezî bir yere sahip oldular. Beytullah sayesinde kabilelere dağılmadan Arap hüviyetlerini korumayı bildiler. Merkezî bir ibadet yerinde her yıl hac mevsiminde ülkenin dört bir bucağından gelip toplanmaları nedeniyle dilleri, medeniyet ve kültürleri aynı kaldı. Ayrıca, bilgi alış verişi, gelenek ve törelerinin yayılışı için de Kâ'be'ye ve hacca birçok şey borçluydular. Sadece bu değil, haccın bereketi dolayısıyla, kargaşa ve kavgalara sahne olan Arabistan'da dört ay huzur ve sukûn içinde geçerdi. Bu aylarda bütün ülkede insanlar bir yerden bir yere emniyet içinde yolculuk edebilirdi ve ticaret kafileleri kolayca iş seyahatı yapabilirlerdi. Bu bakımdan Hac, Arabistan'ın ekonomik ve sosyal yaşantısına da büyük katkıda bulunuyordu. Tafsilat için bk: Tefhim-ül Kur'ân Âl-i İmran sûresi, dipnot: 80-81, el-Maide, dipnot: 113. İslâm'ın doğuşuyla haccın dinî ve dünyevî faydaları kat kat arttı. Eskiden Kâ'be sadece Arabistan için rahmetti, İslâm'dan sonra ise bütün dünyanın mü'minleri için rahmet ve huzur kaynağı oluverdi.

49- Burada kurbanlardan evcil hayvanlar, meselâ deve, inek, kuzu, koyun ve keçi v.s. kastedilmiştir. Bu konuya el-En'am sûresinin 142 ve 144. âyetlerinde açıklık getirilmşitir. "Allah'ın ismini zikretmek" tabiri, Allah adına kurban kesmek demektir. Demek ki, Allah'ın adını anmaksızın kesilen hayvanlar helâl değildir. Allah'ın adı anılmadan hayvanların kesilmesi geleneği kâfir ve müşriklerde geçerliydi. Müslümanlar ise bir hayvanı keserken Allah'ın ismini zikretmelidirler ve kurbanları ancak Allah için kesmelidirler.

"Malum olan günler"den ne kastedilmiştir? Bu hususta bazı ihtilaflar vardır. Bir deyişe göre bunlar, Zilhicce ayının ilk on günüdür. İbn Abbas, Hasan Basrî, İbrahim Neh'î, Katade ve bazı diğer sahabe ve tabiîn bu görüşü savunuyorlar. İmam Ebu Hanife de bu yolu seçmiştir. İmam Şafiî ile İmam Ahmed'in sözleri de bu görüşü destekler niteliktedir. Başka bir deyişe göre bu günlerden 10 Zilhicce tarihi ve bunu takip eden üç gün kastedilmiştir. Bu görüşün lehinde İbn Abbas, İbn Ömer, İbrahim Neh'î ve Atâ'nın sözleri naklolunmuştur. İmam Şafiî ile İmam Ahmed'in sözleri de bu yöndedir. Bir üçüncü deyiş de var ki, buna göre bu günlerden, 10 Zilhicce ve bunu müteakip iki gün kastedilmiştir. Bu görüşün lehinde Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Enes bin Malik, Ebu Hureyre, Said bin Müseyyeb ve Said bin Cübeyir (r.a.)'in sözleri naklolunmuştur. Fakihlerden Sufiyan Sevri, İmam Malik, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed aynı görüşü kabul etmişlerdir. Hanefi ve Malikî mezhebinin fetvaları da bu yöndedir. Bunun dışında bazı diğer görüşler de vardır. Meselâ, bazı kimseler kurban günlerini 1 Muharrem tarihine kadar uzatmış, bazıları 10 Zilhicce tarihine kadar sınırlı kalmış, bazıları ise 10 Zilhicce'den sonraki bir güne kadar sınırlandırmıştır. Ne var ki, bunlar, senetleri sağlam olmayan zayıf görüşlerdir.

50- Bazı kimseler burada "fakirleri doyurun" diye emir buyurulduğu için yemek ve yedirmek her ikisinin vacib olduğu fikrini öne sürmüşlerdir. İkinci bir grup ise yemek yemenin "müstahab" ve yemek yedirmenin vacip olduğunu belirtmişlerdir. İmam Şafiî ve İmam Malik'in görüşü budur. Üçüncü bir grup ise, fakir fukaraya yardım mahiyetinde olduğu için doyurmanın hayır bir iş olduğunu, cahiliyye döneminde insanların kendi kurbanlarının etini yemedikleri için bu etin yenmesinin müstahab olduğunu ifade etmişlerdir. İmam Ebu Hanife bu gö-

rüştedir. İbn Cerir, Hasan Basrî, Atâ Mücahid ve İbrahim Neh'î'nin şu sözünü nakletmiştir: "Burada emir buyuruluyor diye yemek yemek vacip sayılmaz." Buradaki emir tıpkı bu emir gibidir: "İhramdan çıktığınızda avlanabilirsiniz." (el-Maide: 2), veya "Sonra namaz edâ olunup son bulduğunda yeryüzüne dağılın" (el-Cuma: 10). Bu demek değildir ki, ihramdan çıkıp avlanmak veya namaz edâ olunduktan sonra yeryüzüne dağılmak vacip ve elzemdir. Anlatılmak istenen husus, bu hareketlerin yapılmasında herhangi bir engelin bulunmayışıdır. Aynı şekilde burada da, eskiden kurbanların etlerinin yenmediği için "bu etleri yeyin, bunun için herhangi bir engel yoktur" denilmiştir.

"Muhtaç olan fakirleri doyurun" demenin maksadı da, "zengin ve varlıklı kimseleri doyurmayın" demek değildir. Muhtaç veya fakir olmasalar da, dost, ahbap, komşu ve akrabalar kurban eti yiyebilirler, çünkü sahabeler böyle yapmışlardır. Alkame'nin ifadesine göre Hz. Abdullah bin Mesud kendi vasıtasıyla kurban dağıttı ve kurbanların 10 Zilhicce'de kesilip kendisinin yemesini, fakirlere dağıtmasını ve kardeşine vermesini istedi. İbn Ömer de aynı görüştedir.

ثُمَّ لْيَقْضُوا
تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ
الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

29- "Sonra kirlerini temizlesinler.[51] Adaklarını yerine getirsinler.[52] Ve Beyt-i atik-i tavaf etsinler"[53] dedik.

Açıklamalar

51- Yani, hacı adayları Zilhicce ayının 10. gününde kurban kestikten sonra ihramlarını çıkarsınlar, saç ve sakal tıraşı olsunlar, yıkansınlar, çamaşırlarını yıkasınlar ve ihramlı oldukları süre içinde riayet ettikleri diğer yükümlülüklerden vazgeçsinler. "Tafas"ın sözlük anlamı, yolculuk sırasında edinilen kir ve tozlardır. Fakat burada hac yolculuğu sırasında kirlerden temizlenmek söz konusu olduğu için yukarıda sıraladığımız bütün temizlikler göz önünde bulundurulmalıdır. Zira, bir hacı adayı hac vazifelerini yerine getirmediği ve kurban kesmediği sürece, ne saç ve sakalını tıraş edebilir, ne tırnaklarını kesebilir ne de başka vücut temizliklerini yapabilir. (Burada şunu da unutmayalım ki,

kurban kestikten sonra diğer bütün kısıtlamalar kalkıyor, ama ek tavaf yapılmadan zevce ile cinsî münasebette bulunulamaz.'

52- Yani bu münasebetle adanan bütün adaklar.

53- Kâ'be için "Beyt-i Atik" sözlerinin kullanılması çok anlamlıdır. Şöyle ki, Arapça'da "atik" kelimesi üç anlamda kullanılıyor: (1) eski, (2) bağımsız veya özgür ve (3) muhterem veya mümtaz. Dikkat edilirse, Allah'ın evi için bu üç anlam da uygundur.

Bu âyette bahsedilen "tavaf", ek veya ziyaret tavafı anlamındadır ki, 10 Zilhicce tarihinde kurban kestikten ve ihram çıkardıktan sonra yapılıyor ve hac vecibelerinden biri sayılıyor. Bu tavaftan, kirlerden temizlenme hükmünden sonra bahsedildiği için, bunun kurban kesmek ve ihramdan çıkarmaktan sonra yapılmasının daha doğru olduğu anlaşılıyor.

ذٰلِكَ ۚ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ
لَّهُ عِنْدَ رَبِّهٖ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ ۖ
فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾
حُنَفَاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا
خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي
مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

30-31- Bunun sebebi, Allah'ın korunmasını emrettiği şeylere hürmet eden kimseye onun Rabbi katında hayırlı olmasıdır.[54] Size, Kur'ân'da okunanlardan başka davarlar helâl kılındı.[55-56] O halde murdardan, putlardan kaçının,[57] yalan sözden sakının.[58] Allah için hâlis Müslümanlar, O'na eş tutmayanlar olun. Her kim Allah'a ortak koşarsa o, gökten düşüp lâşesini kuşların kaptığı, yahut bir rüzgârın kendisini bir girdaba düşürdüğü gibidir.[59]

Açıklamalar

54- Bu, gerçi Allah tarafından belirtilen bütün şeylere hürmet edilmesi için verilen genel bir emirdir, fakat burada öncelikle hürmet edilmesi gereken şeyler, Mescid-i Harâm, Hac, umre ve Harem-i Mekke ile ilgili konulardır. Burada ayrıca, Kureyş'in, bütün Müslümanları Harem'den çıkarmak, hac yolunu kapatmak, hac vecibelerine şirk ve cehaletin inanç ve geleneklerini karıştırmak ve Beytullah'ı putlarla doldurmak sûretiyle, Hz. İbrahim (a.s.) zamanından beri süregelmekte olan hürmetlere riayet etmedikleri de ince bir şekilde dile getirilmiştir.

55-56- Burada, el-En'am ve en-Nahl sûrelerinde verilen ilâhi emre atıf yapılmıştır. İlâhi emir şudur: "Allah size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası için kesilmiş olanı harâm kıldı" (el-Enam, âyet: 145 ve en-Nahl: âyet: 115). Burada davarlar veya evcil hayvanların helâl edilmelerinden bahsedilmesinin maksadı iki yanlış anlamayı ortadan kaldırmaktır: Birincisi, Kureyş ile diğer müşrik Araplar bahire, saibe, vasile ve ham (kulakları delinmiş veya serbest bırakılan develer v.s.'nin etlerinin yenmesinin de harâm olduğuna inanıyorlardı. Bunun için, burada deniliyor ki, Allah nezdinde bu tür yasaklar yoktur. İkincisi, ihramlı bulunduğu süre içinde avlanmak harâm olduğu gibi, davarların kesilmesi veya yenmesinin de harâm olduğu düşünülmemelidir. İhramlı olunduğu sırada bu tür hayvanların kesilmesi ve yenmesinde bir sakınca yoktur.

57- Yani, putlara tapmaktan, bir kişinin pislik ve kirden kaçındığı gibi iğrenerek kaçının. Putlar sanki pislik içindeymiş ve bunlara yaklaşıldığı takdirde siz de pislenecek ve kirleneceksiniz, gibi davranın.

58- Gerçi burada genel bir deyim kullanılmış ve her türlü yalan söz, hareket ve tanıklıktan kaçınmak istenmiştir. Fakat buradaki hutbenin münasebetiyle, hususiyetle, küfür ve şirkin temelini teşkil eden bâtıl akâid, emirler, törenler, gelenekler ve hurafâta işaret edilmiştir. Allah'a ortak koşmak, varlığı, kişiliği, yetkileri ve haklarında kulları için pay çıkarmak yalanların en büyüğü olup bundan sakınılmak istenmiştir. Bu emrin kapsamına, müşrik Arapların, bahire, saibe ve hamların harâm olduğu yolundaki batıl inançları da giriyor. Nitekim, en-Nahl sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Dillerinizin yalana alışması dolayısıy-

la Allah'a yalan iftira etmek için: 'Bu helâldir, bu harâmdır' demeyiniz. Allah'a yalan iftira edenler iflâh olmazlar." (âyet: 116).

Bununla beraber, yalan yemin ve yalan tanıklık da yukarıdaki emrin kapsamına giriyor. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir hadis-i şerifinde şöyle buyurulmuştur: "Yalan tanıklık, Allah'a ortak koşmaya eşittir". Bu hadisle ilgili olarak yukarıdaki âyet de delil olarak gösterilmiştir. İslâm yasasına göre bu, uzun hapis cezasını gerektiren bir suçtur. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed, mahkemede yalan şahitlik yaptığı sabit olan bir kişiye uzun hapis cezası verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Hz. Ömer (r.a.) hem söz, hem fiilleriyle bu yasaya uymuştur. Mekhûl'ün bir rivâyetine göre, Hz. Ömer yalan şahid için şu sözleri söylemiştir: "Sırtı kırbaçlansın, saçları sıfır numaradan tıraş edilsin, yüzü siyah boya ile boyatılsın ve kendisi uzun hapis cezasına çarptırılsın". Abdullah bin Âmir, babasına dayanarak naklettiği rivâyette şöyle demiştir: "Hz. Ömer'in mahkemesinde bir kişinin yalan şahitlik ettiği sabit olunca, Hz. Ömer kendisini herkesin önüne çıkararak şöyle dedi: 'Bu filan oğlu filandır, kendisi yalan şahitlik yapmıştır, kendisini iyi tanıyın.' Bundan sonra o kişiyi hapse attı". Günümüzde bir yalan şahidin adı ve soyadının bir gazetede yayınlanması sanırız bütün hukukî ve şer'î şartlara uygun olacaktır.

59- Burada kullanılan "gök" kelimesinden, bir insanın, tek Allah'tan başka kimsenin kulu olmadığı ve tevhidden başka herhangi bir inanca bağlı olmadığı tabii durumu kastedilmiştir. Bir insan, peygamberlerin gösterdiği yolu kabul edince, bu tabii durumunu, kendi ilmine ve basiretine dayalı olarak sürdürebiliyor ve ilerde daha yüksek yerlere yükselebiliyor. Ne var ki, şirk ve küfür ile dinsizliğin her türlüsüne kendisini kaptırdığı takdirde, kendi tabiatının göğünden birden bire düşüveriyor. Düşünce iki durumdan birisiyle mutlaka karşı karşıya kalıyor: Ya burada leş kargası veya kuşlara benzetilen şeytan ve saptırıcı kişiler kendisine hücum edip parçalamak istiyorlar, ya da burada rüzgâra benzetilen kendi nefsi ve kötü düşünceleri ve tutkuları onu bir yerden bir yere uçuruyor ve nihayet derin bir kuyuya atıveriyorlar. Kökü "sehek" olan "sehik" kelimesinin asıl manası "tel"dir. Fakat biz burada bu kelimeyi, derinliği ve kasveti sebebiyle korkunç bir "girdap" manasına kullandık.

ذَٰلِكَ ۖ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا
مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا
إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

32-33- Bu böyledir. Allah'ın şeârini ta'zim eden kimse me'curdur.[60] Ta'zim-i şeâir, kalplerin takvâsındandır.[61] Size kurbanlardan muayyen bir vakte kadar menfaatler vardır.[62] Sonra da varacakları yer Beyt-i Atik olacaktır.[63]

Açıklamalar

60- Yani, Allah'a sevgi ve saygının alâmetleri. Bunlar ister fiil, ister eşya olabilir. Meselâ, namaz, oruç, hac v.s. ve cami ile kurbanlar. Tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, el-Maide sûresi, dipnot : 5.

61- Yani bu hürmet veya ta'zim, kalbin takvasının bir neticesidir. Ayrıca bir insanın Allah'tan az çok korktuğunun bir işaretidir de. Zira, böyle olmazsa, bir insan Allah'ın emri ve talimâtına uymaz. Başka bir deyişle, bir kişi bile bile Allah'ın şeâirini çiğnerse, kalbinde Allah'ın korkusunun bulunmadığı kanıtlanmış olur. Ayrıca, Allah'ın varlığını kabul etmeyen veya O'na karşı isyankâr bir tutuma giren bir kişi de Allah'ın şeâirine saygı göstermez.

62- İlk âyette Allah'ın şeâirine hürmet etme emri verildikten ve bu hususun bir kalbin takvasının alâmeti olarak gösterildikten sonra bu cümle bir anlaşmazlığı gidermek amacıyla söylenmiştir. Şeâir-ullah arasında, Arapların inandığı ve Kur'ân-ı Kerim'in de daha sonra ifade buyurduğu gibi, kurbanlar (kurbanlık hayvanlar) yer alıyor. Kur'ân'ın ifadesi şudur: "Deve ve sığır kurbanını sizin için Allah'ın şeâirinden kıldık" (el-Hacc, âyet: 36). Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Şeâir-üllah ile ilgili yukarıda verilen emre göre, kurbanlar Beytullah'a doğru güdülürken hiçbir şekilde kullanılmayacak mı? Mesela, bu hayvanlara binilmek, bunlarla yük taşımak veya sütlerini içmek Allah'ın şeâirine aykırı mıdır? Arap müşrikler bu hayvanlara herhangi bir şekilde dokunulmasına karşıydılar. Bu bakımdan, bu hayvanlara el sür-

meden hacca götürür ve bunlardan herhangi bir yarar sağlamayı günah bilirlerdi. İşte bu yanlış inanç ve alışkanlıklara son vermek amacıyla burada deniliyor ki, hacca veya kurban yerine gidilinceye kadar kurbanlardan yararlanılabilir. Böyle yapmak şeâirullah'a saygısızlık sayılmaz. Aynı emirler, Hz. Ebu Hureyre ve Hz. Enes (r.a.) vasıtasıyla naklolunan hadislerde yer almıştır. Bu hadislerde şöyle denilmiştir: Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kişinin devesinin yularını tutup yürümekte olduğunu ve yürümekten bitkin düştüğünü gördü. Resûlullah (s.a.v.) o kişiden deveye binmesini istedi. O kişi devesinin kurbanlık olduğunu söyleyince de Resûlullah (s.a.v.) sert bir dille, "haydi, ben sana ne diyorsam onu yap. O deveye binsene", dedi.

İbn Abbas, Katade, Mücahid, Dahhak ve Atâ Horasanî bu âyette "muayyen bir vakte kadar" deyiminden, "hayvanların kurban veya adak olarak tahsis edilene kadar" kastedildiğini belirtmişlerdir. Bu tefsire göre, bir kişi hayvanlardan kurban veya adak için ayrılıncaya kadar yararlanabilir. Fakat bir kişi bir hayvanı adak veya kurbanlık olarak Beytullah'a götürmeye karar verir vermez, bundan yararlanamaz. Fakat bu tefsir pek çok açıdan sakıncalı olup, doğruluğu tartışmaya açıktır. Evvela, bu şekilde hayvanların kullanılması veya onlardan yararlanılmasına izin vermek anlamsızdır. Çünkü, adak veya kurbanlık olmayan bir hayvandan yararlanmak yasak olmadığı için bunu tartışma konusu yapmak veya bunun için izin almak söz konusu değildir. Ayrıca, âyette açıkça Allah'ın şeâirinin uygulanabileceği, hayvanlardan yararlanılabileceğinden bahsedilmiştir. Demek ki, hayvanlardan faydalanma sorunu, bunların kurbanlık veya adak olarak ayrılmasından sonra ortaya çıkıyor ve buna da gereken izin verilmiştir.

Diğer müfessirler, meselâ Urve bin Zübeyir ve Atâ bin Ebî Rebâh, "muayen vakit"ten, "kurban kesme vakti" kastedildiğini belirtmişlerdir. Bunlara göre, adak veya kurbanlar kesilmeden önce binek olarak kullanılabilir, sütleri içilebilir, yavruları beslenebilir, yün ve kılları da kullanılabilir. İmam Şafiî de bu tefsiri kabul etmiştir. Hanefî mezhebinin ileri gelenleri ilk tefsiri daha muteber kabul ediyorlar ve bunda durumlara göre bazı değişiklik yapılmasında herhangi bir sakınca görmüyorlar.

63- Bir başka yerde şöyle denilmiştir: "Öldürülen avın benzeri hayvanlardan birinin Kâ'be'ye kurban edilmesidir". (el-Maide: 95) Bu

demek değildir ki, kurbanlar Kâ'be veya Mescid-i Harâm üzerinde kesilsin. Hayvanların Harem sınırları içinde kurban edilmesi esas emirdir. Bu da, Kur'ân-ı Kerim'in, Kâ'be, Beytullah veya Mescid-i Harâm'dan sadece bina değil tüm Harem veya Mekke şehrini kasdettiğinin başka bir örneğidir.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا
اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ
فَلَهُ أَسْلِمُوا ۗ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ۝ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ
قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝

34-35- Allah'ın kendilerine rızık eylediği kurbanlar üzerine O'nun ismini anmaları için biz her ümmet için bir mekân kıldık.[64] İlâhınız bir ilâhtır. Ona teslim olun. Muti' ve mütevazi olanları müjdele.[65] Bunlar o kimselerdir ki, Allah anıldığı vakit kalpleri titrer. Başlarına gelen musibetlere sabrederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden infak ederler.[66]

Açıklamalar

64- Bu âyetten iki şey anlaşılıyor: Birincisi, Kurban kesmek, bütün ilâhi şeriatlarının ibadet nizamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Tevhid ve ibadetin temel unsurlarından biri, insanın, Allah'ın dışındaki varlıklara hangi şekillerde ibadet ve kulluk etmişse, onların Allah'ın dışındaki varlıklar için yasaklanarak sadece Allah'a tahsis edilmesidir. Meselâ, insan Allah'ın dışındakilerin önünde rükû ve secde etmiştir. Allah'ın şeriatlarına göre bu ibadet şekilleri sadece Allah için vâcip hale getirilmiştir. İnsan, Allah'ın dışındakilere para veya diğer malü mülk ve eşya adamıştır. İlâhi şeriatlara göre bu gibi adak ve hediyeler yasaklanmış ve yerlerine Allah için zekât ve sadaka vermek hükme bağlanmıştır. İnsan sahte ve bâtıl mabudları ziyaret etmiştir. İlâhi şeriatlara göre Beytullah başta olmak üzere bazı yerler kutsal hale getirilmiş ve bunların ziyaret ve tavaf edilmesi İslâm'ın şartları olarak kabul edilmiştir. İnsan, tanrı ve tanrıçalar için oruç tutmuştur. İlâhi şeriata

göre oruç tutmak da sadece Allah'a mahsus bir ibadet şekli haline getirilmiştir. Tıpkı bunun gibi, insan sahte mabud ve ilâhları için hayvanları kurban etmiştir ve ilâhi şeriata göre bu hareket de Allah'ın dışındakiler için harâm ve Allah için vacip hale getirilmiştir. İkincisi, önemli olan, kurbanın nerede, ne zaman ve nasıl kesilmesi değil Allah için kesilmesidir. Bilindiği gibi, kurbanların kesilme zamanı, yeri ve şekli konusunda çeşitli çağlarda ve çeşitli milletlerde, çeşitli sebeplerden dolayı bazı ihtilâflar var olmuştur, ama bunların ruhu, özü ve maksadı aynı kalmıştır.

65- Burada kullanılan asıl Arapça kelime "muhbetîn" olduğu için anlamı tek bir kelime ile ifade olunamaz. Bu kelime şu üç anlamı taşımaktadır: (1) İstikbâr ve gururdan vazgeçip Allah'a alçak gönüllülükle teslim olmak, (2) Allah'ın emirlerine uymak ve O'na ibadet ve kulluk etmekten memnun olmak ve (3) Allah'ın kararlarına herhangi bir itirazda bulunmadan razı olmak.

66- Daha önce izah ettiğimiz gibi, Allah hiçbir zaman harâm, kirli ve pis yiyecek para ve malı rızık olarak vermez. Bu bakımdan, yukarıdaki âyetin anlamı şudur: "Kendilerini rızıklandırdığımız temiz ve helâl şeylerden infak ederler (şeyleri kullanır ve harcarlar)." Ayrıca burada "infak etmek" (harcamak) deyimi her türlü harcamalar için kullanılmamıştır. Bir insanın, kendi akraba ve yakınlarının câiz ihtiyaçlarını karşılamak, akraba, komşu dost ve muhtaç kimselere yardımda bulunmak, hayır işler yapmak ve Allah'ın ismini yüceltmek maksadıyla yaptığı her türlü malî yardım ve fedakârlıklar "infak" tarifine giriyor. Har vurup harman savurmak, gösteriş, fuhuş, fahiş kazanç için veya kötü niyetle yapılan harcamalar, Kur'ân-ı Kerim'in "infak" dediği şey olmayıp, düpedüz "israf" ve "tebzir"dir. Buna karşılık, bir kişinin cimrilik yapması ve elini sıkması, hem kendi, hem akrabalarının câiz ve zaruri ihtiyaçlarını karşılamaması ve başkalarına gereken yardımda bulunmaması, kesinlikle "infak" olmayıp "cimrilik" ve "hasislik"tir.

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّن شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ
فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ
جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ
سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

36- Deve[67] ve sığır kurbanını sizin için Allah'ın şearinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır.[68] Ayakta oldukları halde,[69] onların üstüne Allah'ın ismini anın (besmele getirin).[70] Yanları üstüne düştükleri vakit[71] de onlardan yeyin. Ve ondan kanaatkâra da, dilenen fakire de yedirin. Şükredesiniz diye onları böylece size musahhar kıldık.[72]

Açıklamalar

67- Burada aslında "deve" anlamına gelen "budn kelimesi kullanılmıştır. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) kurban edilen hayvanlar arasında sığırları da saymıştır. Nasıl ki, bir deve kurban edilirken 7 kişi ortak olabilir, bir dana veya sığır cinsinden bir hayvan kesilirken 7 kişi ortak olabilir. Müslim'de Câbir bin Abdullah'ın şu rivâyeti yer almıştır: "Resûlullah (s.a.v.) bize kurban kesme emri vermiştir. Kurban keserken ortak olabiliriz. Bir deve gibi, sığır da 7 kişiye yetebilir.'

68- Yani, siz bu kurbanlardan birçok bakımdan yararlanabiliyorsunuz. Bu sözler aslında kurbanın hangi sebeplerden dolayı kesilmesi gerektiğini belirtiyor. Bir insan, kendisine Allah tarafından faydalanması için ihsan olunan her şeyi, sadece minnet ve şükranını belirtmek için değil, ayrıca Allah'ın azameti ve hâkimiyetini teslim etmek için de kurban etmeli ve fedâ etmelidir. Böylece, bir kişi sadece sözde değil hareketleriyle de her şeyin Allah tarafından kendisine ihsan olunduğunu itiraf etmiş olur. İman ve teslimiyet, nefsin kurban edilmesidir, namaz ve oruç, vücut ve bütün güç ve enerjilerinin kurban edilmesidir. Zekât, Cenab-ı Allah'ın çeşitli şekillerde ve yollarla bahşettiği malların kurban edilmesidir. Cihâd, zaman, beyin ve bedenin bütün selâhiyetlerinin kurban edilmesidir. Kıtâl-ı fi sebilillah (Allah yolunda kan dökmek), canın kurban edilmesidir. Bunlar birer nimettir ve kurbanlar da birer nimet ve şükran ifadesidir. Aynı şekilde hayvanların kurban edilmesi de yükümlülüklerimiz arasında yer almıştır. Hayvanları kurban etmekle biz Cenab-ı Allah'ın yarattığı birçok hayvanları tasarrufumuza verdiği, bizim de bindiğimiz, tarlaları sürmek için kullandığımız, taşımacılıkta kullandığımız, sütlerini içtiğimiz, etlerini yediğimiz, yün, deri, kan ve kemiklerini kullandığımız hayvanların bize bu kadar faydalar sağladığı için kendisine minnet ve şükranlarımızı belirtmiş oluyoruz.

69- Devenin ayakta olduğu halde kesildiği veya kurban edildiği unutulmamalıdır. Deve kurban edilirken bir ayağı bir yere bağlanıyor,

daha sonra boğazına hızla mızrak atılıyor. Bu darbe ile devenin boğazından kan fışkırmaya başlıyor, kan yeterince aktıktan sonra deve yere çöküyor. Burada kullanılan "sevvaf" kelimesinin manası budur. İbn Abbas, Mücahid, Dahhak v.s. bu kelimeyi bu şekilde izah etmişlerdir; hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in böyle bir açıklamada bulunduğu rivâyet olunmuştur. Nitekim, Müslim ve Buhari'de yer alan bir rivâyete göre Hz. Abdullah bin Ömer bir şahsın bir deveyi oturtarak kesmekte olduğunu görünce şöyle dedi: "Bunun bir ayağını bir yere bağlayarak ayağa kaldır. Ebülkâsım Sallallhahü aleyhivesellem'in sünneti budur." Ebu Davûd'da Câbir bin Abdullah'ın bir rivâyeti şöyledir: "Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbı devenin sol ayağını bir yere bağlayıp üç ayağı üzerine kaldırtırlardı, sonra da kurban ederlerdi." İşte Kur'ân-ı Kerim'in burada ima ettiği de budur. Zâten "yanları üstüne düştükleri vakit" de bir hayvanın ayakta iken çökmesi üzerine söylenecek sözlerdir. Yoksa, hayvan önceden sırtüstü yatmış durumda olsaydı bu sözlerin kullanılmasına gerek yoktu.

70- Bu sözler, Allah'ın adı anılmadan bir hayvanın helâl olmayacağını bir kez daha ortaya koyuyor. Bu sebeple, kurbanların doğrudan "kesilmesi"nden söz edilmesi yerine "onların üstüne Allah'ın ismini anın" deniliyor. Bu sözler, İslâm şeriatında Allah'ın adı anılmadan hayvanların kesilme fikrinin hiç bulunmadığını kendiliğinden ortaya koyuyor.

Hayvanların kesilirken "bismillahi Allahu ekber" deme usulü de işte bundan kaynaklanıyor. Aynı sûrenin 36. âyetinde "Allah'ın ismini anın" ve 37. âyetinde "üzerine tekbir getiresiniz diye onları size musahhar kıldı" denilmiştir.

Hayvanların kurban edilirken Allah'ın isminin anılmasının çeşitli şekilleri hadislerden sabittir. Meselâ şunlara bakın: (1) Bismillahi ve Allahu ekber).." Allah'ın ismiyle ve Allah en büyüktür. Ya Allah bu senin malındır ve sana sunulmaktadır." (2) "Allah en büyüktür. Allah'tan başka bir ilâh yoktur. Ya Allah, bu senin malındır ve sana sunulmaktadır." (3) "Ben, yeryüzünü ve gökleri yaratan Allah'a içtenlikle yöneliyorum. Ve ben müşriklerden değilim. Benim namazım, kurbanım, ölümüm ve hayatım Alemlerin Rabbi içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Bana bu emir verilmiştir ve ben başını eğip itaat edenlerdenim. Ya Allah bu senin malındır ve sana sunulmaktadır."

71- "Düştükleri vakte kadar" hayvanların sadece düşmesi değil, düşüp hareketsiz kalmaları ve can çekişmelerinin sona ermesi demektir de. Ebu Davud, Tirmizî ve Müsned Ahmed'de Resûlullah'ın şu sözleri yer almıştır: "Canı henüz çıkmamış bir hayvanın vücudundan et kesmek yasaktır ve böyle bir et, bir ölünün eti sayılacaktır."

72- Burada yine, hayvanların kurban kesilme emrinin neden verildiği açıklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in buyuruğuna göre, hayvanlar, Allah'ın bir nimeti olarak insanlara sunulduğu ve tasarruflarına verildiğinin bir şükran ifadesi olarak kurban ediliyorlar.

لَن يَنَالَ ٱللَّهَ لُحُومُهَا
وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ ٱلتَّقْوَىٰ مِنكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ
لِتُكَبِّرُوا۟ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

37- Elbette kurbanların eti ve kanları Allah'a erişmez. Lâkin sizden O'na ancak takvâ erişir.[73] Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız diye onları size musahhar kıldı.[74] İyi hareket edenleri müjdele.

Açıklamalar

73- Cahiliyye devrinde Araplar putlar için kurban edilen hayvanların etini putlara sundukları gibi, Allah adına yapılan kurbanların etlerini de Kâ'be'ye getirip kanları duvara sürerlerdi. Onlara göre kurbanlar, et ve kanları Allah'a sunulmak için kesilirdi. İşte bu cahil düşünceye son vermek üzere burada deniliyor ki, Allah'a kurbanların et ve kanları değil, insanların takvâsı erişir. İnsanlar iyi niyet ve samimiyetle sadece Allah için kurban kestikleri takdirde iyi niyet, his ve samimiyetleri Allah'a ulaşır, kurbanların kan ve etleri ise bu dünyada kalıp durur. Aynı ifadelere Hz. Peygamber'in hadislerinde de rastlanıyor. Meselâ, hadislerden birinde Resûlullah'ın şöyle dediği beyan olunur: "Cenab-ı Allah, sizin yüz ve renklerinizi değil, kalp ve amellerinizi görür."

74- Yani kalben Allah'ın büyüklüğü ve üstünlüğünü kabul edin ve hareketlerinizle bunu gösterin. Dikkat edilirse, burada da hayvanların

kurban edilmesinin gayesi ve helâl olmasına işaret edilmiştir. Kurban kesilmesi, sadece hayvanların insanların tasarrufuna verilmesinden ötürü Cenab-ı Allah'a şükran ve minnet belirtilmesi için vacip ilân edilmemiştir. Bunun bir başka sebebi de şudur: Asıl yaratıcısı ve sahipleri olan Allah'ın, bize musahhar kıldığı hayvanlar üzerindeki mülkiyetini, biz kalben ve fiilen kabul etmeliyiz, çünkü ancak bu şekilde bütün malların bize ait olduğu gibi yanlış bir düşünceden sıyrılabiliriz. Nitekim, kurban keserken, "Ya Allah bu senin malındır ve sana sunulmaktadır" deniliyor ve bütün mal ve mülkün asıl sahibinin Allah olduğu tekrarlanıyor.

Burada şunu da unutmamalıyız ki, burada kurban kesilmesiyle ilgili verilen emir sadece hacılara ve yalnızca Mekke'de Hac mevsiminde yerine getirilmek üzerine değil, aksine dünyanın neresinde olursa olsunlar, varlıklı Müslümanlara verilen bir emirdir. Böylece, kendileri, hayvanların kendi tasarruflarına verildiği için teşekkür ve tekbir farizesini ifa etmekle birlikte bulundukları her yerde ellerinden geldiği kadar hacılara yardım edebilsinler. Kurban Bayramı'nda pek çok Müslüman şu veya bu sebeple hac yapamazlar, ama hiç olmazsa, dünyanın neresinde olursa olsunlar, hacı adaylarının Beytullah'ın çevresinde ifa etmekte oldukları bir vazifeye katılabilirler ve o da kurban kesmektir. Bu husus, çeşitli sahih hadislerde izah edilmiş ve pek çok muteber rivâyetlere göre, Hz. Peygamber'in hareketleriyle bunu doğruladığı sabit olmuştur. Rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de kaldığı sürede her Kurban Bayramında kurban keserdi. Müslümanlar daha sonra bu sünneti benimsemişlerdir.

Müsned Ahmed ve İbn Mâce'de Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Mali durumu kurban kesmeye müsait olmasına rağmen kurban kesmeyen biri namaz yerine gelmesin."

Bu rivâyeti nakleden bütün kişiler inanılır ve güvenilir kişilerdir. Muhaddisler arasında bu rivâyetin ancak "merfu" veya "mevkûf" olması konusunda ihtilaf çıkmıştır. Tirmizi'de İbn Ömer'in bir rivâyeti şöyledir: "Resûlullah (s.a.v.) Medine'de 10 yıl kaldı ve her yıl kurban kesti."

Buhari'de Hz. Enes'in rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) Kurban bayramında şöyle buyurdu: "Bayram namazından önce kurban kesen

bir kişi tekrar kurban kesmelidir. Namazdan sonra kurban kesenin kurbanı kabul olunmuştur ve kendisi Müslümanların yolunu bulmuştur."

Şurası herkesçe biliniyor ki, 10 Zilhicce tarihinde Mekke'de namazdan önce veya sonra kurban kesilme meselesi ortaya çıkmamıştı. Demek ki, bu buyuruk Hac mevsiminde Mekke'de değil, mutlaka Medine'de verilmiştir.

Müslim'de Câbir bin Abdullah'ın bir rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) Medine'de Kurban Bayramı namazını kıldırdı ve bazı kimseler kendisinin kurban kestiğini sanarak kurbanlarını kesmeye koyuldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi ki, "benden önce kurban kesmiş olanlar tekrar kurban kessinler."

Demek ki, Kurban Bayramı'nda kurban kesme geleneği Hz. Peygamber (s.a.v.)'le başlanmıştır ve Kurban Bayramında bütün dünyada Müslümanların kurban kesmesinin, Hz. Peygamber'in bir sünneti olduğunda şüphe yoktur. İhtilâf varsa o da, Kurban kesmenin "sünnet" mi yoksa "vacip" mi olması konusundadır. İbrahim Neh'î, İmam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Muhammed, ve bir rivâyete göre İmam Ebu Yusuf da kurban kesmenin "vâcip" olduğuna inanıyorlar. Ancak İmam Şafiî ile Ahmed bin Hanbel'e göre bu sadece Müslümanların bir sünnetidir. Sufiyan Sevri ise kurban kesmemenin bir sakıncası olmadığını savunuyor. Ancak ulemâ ve fukahâdan hiçbiri, bütün Müslümanların sözbirliği ederek kurban kesme geleneğini bırakmalarının da bir sakıncası olmadığını belirtmiyor. Çağımızda kurban kesme geleneğine karşı çıkan karanlık zihniyet bir aldatmaca ve yutturmacadır. Kurban kesmenin gereksizliğine inananlar ise kendi nefislerine hizmet ediyorlar, başka kimseye faydaları dokundukları yoktur. Zaten onların Kur'ân'ı da sünneti de nefisleridir.

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ
عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ۝
أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ
لَقَدِيرٌ ۝

38-39- Muhakkak[75] ki, Allah, mü'minleri müdafaa eder,[76] Allah'ın inkâr eden hainleri sevmediği muhakkaktır.[77] Zulüm olundukları için[78] kendileri ile harbedenlere karşı (mü'minlere) kıtâle izin verildi. Allah onlara yardım etmeye kâdirdir.[79]

Açıklamalar

75- Burada konuşmanın yönü başka bir tarafa çevriliyor. Konuşmanın konusunu anlayabilmek için, bunun Medine'ye hicretten sonra ilk Hac mevsiminde yapıldığı unutulmamalıdır. O sıralarda Medine'de yaşayan hem muhacirler hem ensâr, kendilerinin hac nimetinden mahrum bırakıldıklarından son derece üzgün ve kırgın idiler. Müslümanlar Mekke'de kendilerine yapılan zulüm, baskı ve insanlık dışı işkenceleri de unutmuş değillerdi. Mekke'de aldıkları yara henüz taze idi ve kanıyordu. Üstelik Medine'ye vardıktan sonra da Mekkeliler tarafından sürekli olarak rahatsız edildikleri için de öfkeli ve hiddetliydiler. Bu sıralarda inen vahyin ilk bölümünde, Kâ'be'nin inşası, hac müessesesi ve kurbanlık konusunda etraflıca bir bahisten sonra bütün bu ibadet ve geleneklerin asıl gayesinin ne olduğu, cehalet ve hurafelik sebebiyle ise bunun nasıl tahrif edildiği belirtildi. Böylece, Müslümanların nefret veya intikam hisleriyle değil, ıslâh ve terbiye niyetiyle, hareket etmeleri gerektiği hatırlatıldı. Ayrıca, Hac mevsiminde Medine'de kurban kesme geleneğine başlanmasıyla, düşmanlarının kendilerine Hac ve tavaf kapısını kapatmış olmalarına rağmen Müslümanların, bulundukları yerde kurban kesme saadet ve zevkine erişme imkânı sağlanmış oldu. Buna ilâveten, hac farizesini yerine getiremeyenlerin Allah'ın nimetleri için şükran ve tekbir hakkını kullanmalarına imkân sağlamak üzere Hac'dan ayrı olarak kurban kesme sünneti tesis edilmiş oldu. Vahy'in bundan sonraki bölümünde Müslümanlara, kendilerine yapılmış ve yapılmakta olan zulüme karşı kılıç kuşanma ve cihat etme emri veriliyor.

76- "Müdafaa"nın kökü "def"tir. Def, bir şeyi veya kişiyi kovmak, sürmek veya uzaklaştırmak demektir. "Def" yerine "müdafaa" kelimesi kullanılınca, yukarıdaki manasına iki mana daha eklenmiş olur. Birincisi, ortada tecavüz veya saldırıda bulunan bir düşman var ve müdafaa eden, bu düşmana karşı koyuyor. İkincisi, bu karşı koyma veya direniş sadece bir defa vuku bulmuyor aksine saldırı tekrarlandıkça gerçekleşiyor. Bu iki mânâ göz önünde bulundurulunca, iman sahiplerinin Allah'ı müdafaa etmelerinin mefhumu şu oluyor: İslâm ile küfür arasın-

daki mücadele ve kavgada iman sahipleri yalnız ve çaresiz kalmıyor, yanlarında Cenab-ı Allah da bir taraf olarak yer alıyor. Cenab-ı Allah, devamlı olarak mü'minleri destekliyor, onlarla bir olup düşmanların oyunlarını bozuyor ve canilerin her türlü zarar ve tehlikelerinden Müslümanları koruyor. Demek ki, bu âyet Müslümanlara Hak yolunda Allah'ın tam desteğinin açık ilânıdır ve bu, kendileri için büyük bir kıvanç vesilesi olmalıdır.

77- Burada, Hak ile Bâtıl arasındaki kavgada Cenab-ı Allah'ın niçin Hak'tan, veya başka bir deyimle, Müslümanlardan yana ağırlığını koyduğu belirtilmiştir. Burada belirtildiği gibi, Cenab-ı Allah, Hakka karşı savaşan tarafın hain ve nimetleri inkâr edici olarak addediyor. Hakla kavga eden batıl, Allah'ın verdiği bütün nimetleri inkâr ediyor ve devamlı olarak hıyanet ve nankörlük ediyor. Gayet tabii ki, Allahu Teâlâ bu hain ve nankörleri sevmiyor.

78- Bu sûrenin girişindeki açıklamada belirttiğimiz gibi, "kıtâl-i fi sebilullah" (Allah yolunda kan dökme) ile ilgili olarak inen bu ilk vahiydir. Yukarıdaki âyette Allah yolunda sadece kan dökme izni verilmiştir. Daha sonra, cihât ile ilgili açık seçik emirler taşıyan Bakara sûresinin ilgili âyetleri inmiştir (Tafsilât için bk: âyetler: 190-91, 193, 212 ve 244). İzin ve emir arasında ancak birkaç aylık ara vardır. Bizim tetkiklerimize göre ilk izin Zilhicce H.S. 1. yılında verildi, savaşma emri ise Bedir savaşından kısa bir süre önce, yani Recep veya Şaban H.S. 2 yılında verildi.

79- Yani, mü'minlerin sayısı çok az olmasına rağmen kendileri tüm müşrik Araplara galip gelebilirler. Şurası unutulmamalıdır ki, Müslümanlara, düşmanlara karşı kılıca sarılma izni verildiği sırada Müslümanların bütün varlığı Medine'nin bir mahallesine kadar sınırlıydı ve muhacirler ile ensârın toplam sayısı bini bile bulmuyordu. Böyle bir durumda, yalnız olmayan ve yanlarında Arabistan'ın diğer müşrik kabilelerinin yer aldığı ve daha sonra yahudilerin de müttefikleri haline geldiği Kureyşlilere, bu şekilde meydan okunuyordu. Bu şartlar altında "Allah, onlara yardım etmeye kâdirdir" çok yerinde ve anlamlı sözlerdi. Bu sûretle, hem tüm Arabistan'ın kâfir ve müşriklerine karşı silaha sarılmalarına izin verilen Müslümanlar yüreklendiriliyordu, hem de kâfir ve müşrikler sert bir dille uyarılıyordu. Kâfir ve müşriklere deniliyordu ki, kendileri şımarmasın ve Müslümanların sayısının azlığı-

na kanmasınlar. Kendilerinin bir avuç Müslümanlarla değil, Allah ve O'nun sınırsız güçleriyle karşı karşıya olduğunu anlasınlar. Eğer kendileri Allah ile başa çıkacak durumdaysalar ortaya çıksınlar.

اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّآ أَنْ يَقُولُوا
رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا
اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ
﴿٤٠﴾ اَلَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَآتَوُا
الزَّكَوٰةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ
الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

40-41- Onlar[80] "Allah Rabbimizdir" dedikleri için yurtlarından haksız yere çıkarılanlardır.[81] Eğer, Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile defetmeseydi, manastırlar, kiliseler, havralar[82] ve içlerinde Allah'ın ismi çok çok zikrolunan mescidler yıkılıp giderdi.[83] Allah kendine yardım edene yardım eder.[84] Şüphesiz Allah, çok kuvvetlidir, her şeye galiptir. Onlar şunlardır ki, eğer kendilerini yeryüzünde iskân edersek namazlarını kılar, zekâtlarını verir, iyiliği emredip kötülükten nehyederler.[85] Bütün işlerin sonu Allah'a aittir.[86]

Açıklamalar

80- Bu âyet, Hac sûresinin bu bölümünün mutlaka Hicret'ten sonra indiğini gösteriyor.

81- Mekke'deki Müslümanların ne kadar zor ve insanlık dışı şartlar altında hicrete mecbur edildikleri aşağıdaki misallerden anlaşılacaktır:

Hz. Süheyb Rûmi Medine'ye hicret için evden çıkınca, Kureyşli kâfirler kendisine şöyle diyerek mani olmak istediler: "Sen buraya parasız, pulsuz gelmiştin. Burada zenginleştin. Eğer buradan gitmek istiyorsan ellerin boş olarak gideceksin." Halbuki, Hz. Süheyb her şeyini alın teriyle kazanmış kimseden ödünç veya sadaka olarak herhangi

bir şey almamıştı. Mecburen bütün mal, mülk ve sermayesini Kureyşlilere bırakıp elleri boş Mekke'den çıktı.

Hz. Ümmü Seleme (r.a.) kocası ve küçük çocuğuyla Medine'ye hicret edecekti. Ancak âilesi, Benî Mugire yolunu kesti ve kocasına dedi ki, "sen nereye istersen git, ama kızımızı buraya bırak." Bunun üzerine Ebu Seleme, karısını bırakıp Mekke'den ayrıldı. Biraz ilerde kendi âilesi, Benî Abdül Esed, yolunu kesti ve "çocuğu bize bırak, o bize aittir" dedi. Böylece, Ebu Seleme, bebeğini de bırakmak zorunda kaldı. Yaklaşık bir sene Hz. Ümmü Seleme bebeği ve kocasının hasretini çekti ve binbir zorlukla çocuğunu geri alabildi. Nihayet, tek başına çocuğu ile bir deveye binip Medine'ye yolculuk etti.

Ayyaş bin Ebî Rebi'a, Ebu Cehl'in üvey kardeşiydi. Hz. Ömer (r.a.) ile birlikte hicret edip Medine'ye vardı. Peşlerinden Ebu Cehl bir kardeşiyle birlikte Medine'ye vardı ve Ayyaş'a şöyle dedi: "Annen senin ayrılmana çok üzülmüş ve sen eve dönünceye kadar saçlarını taramayacağına ve güneşten gölgeye çekilmeyeceğine and içmiştir. Onun için, hiç olmazsa bir defa için Mekke'ye şöyle uğrayıp buraya dön." Hz. Ayyaş annesine olan sevgisine dayanamayarak Ebu Cehl ve diğer kardeşiyle beraber Mekke'ye dönmek üzere Medine'den ayrıldı. Yolda onu kardeşleri tuzağa düşürdüler ve elleri ve ayaklarını bağladılar. Hz. Ayyaş'ı yaka paça Mekke'ye götüren Ebu Cehl ve kardeşi halka şöyle sesleniyorlardı: "Ey Mekkeliler, yaramaz ve haşarı çocuklarınızı bizim gibi terbiye edin." Hz. Ayyaş uzun bir müddet esir kaldı ve nihayet fedakâr bir Müslüman tarafından kurtarıldı.

Velhâsıl, Mekke'den Medine'ye hicret eden hemen hemen herkes bu gibi zorluklarla karşılaştı.

82- Burada kullanılan asıl kelimeler "sevâmi'u" "bi'ye'un" ve "selvâtun"dur. Seyâmi'u, rahip, keşiş ve dünyayı terkedenin yerine, başka bir deyimle, manastıra denilir. Biye'u, hıristiyanların ibadet yerine veya başka bir deyimle kiliseye denilir. Selvâtu, ise yahudilerin ibadet yeri olan havraya veya sinagoga denilir. Yahudiler buna "saluta" derlerdi. Belki de İngilizce'de "selâm" anlamına gelen "salute" veya "salutation" kelimelerinin kökeni budur.

83- Yani, Cenab-ı Allah'ın dünyada bir tek millet veya topluluğa daimi bir iktidar vermeyip bunu çeşitli milletlere dağıtmış olması büyük bir hayır alâmetidir. Çünkü, iktidar tek bir milletin tekeline verilmiş ol-

saydı, sadece kale, saray, siyaset sanayi ve ticaret merkezleri yerle bir olmazdı, aynı zamanda ibadet yerlerinin kutsallığı da zedelenirdi. Bakara sûresinde aynı husus şu sözlerle dile getirilmiştir: "Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile önleyip savmasaydı, yeryüzü fesada uğrardı." (âyet: 251).

84- Allah'ın kullarını Tevhid'e çağıran, Hak dinini tesis eden ve şer yerine hayırı geliştirmeye çalışanlara Allah'ın yardım ettiği Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde ifade olunmuştur. Tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Âl-i İmran, dipnot : 50.

85- Yani, Allah'ın yardımı ve desteğine lâyık olanlar, dünyada iktidar sahibi oldukları taktirde şahsen fıskü fücur, kibrü gurura kapılmaktansa namazı tesis ederler, mal ve servetlerini lüks yaşantı ve fuhuş yerine zekât ve sadaka olarak harcarlar. İktidarlarını iyiliği engellemek yerine yaymaya çalışırlar ve güçlerini kötülüğü yaymak yerine bastırmaya çalışırlar. Bu tek bir cümlede İslâm devletinin gayesi, hedefi ve yöneticileri ile elemanlarının başlıca özellikleri ortaya konmuştur. Anlayanlar için bu tek bir cümle İslâm devlet ve hükûmetinin özüdür.

86- Yani, yeryüzünün yönetiminin kimin eline verileceğine dair kararı ancak Allahu Teâlâ verebilir. Mağrur ve kendilerini beğenmiş kimseler, yeryüzünü ve yeryüzündeki insanların kaderini kendilerinin tayin edeceğini sanıyorlar. Fakat asıl kuvvet ve kudret, minnacık bir tohumu koskoca bir ağaç haline getiren ve aynı ağacı kurutup yok eden varlığın elinde olsa gerek. O varlık ki, şan ve şöhretin zirvesinde bulunanları bir anda yerin dibine batırıp bir ibret nişanesi haline getiriyor.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَٰبُ
مَدْيَنَ ۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ
فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا
وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ
وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾

42-45- Eğer seni tekzib ederlerse[87] senden evvel Nûh, Âd ve Semûd kavimleri de tekzib etmişlerdi. İbrahim ve Lût kavmi de (tekzib ettiler). Ashâb-ı medyen (Şuayb'ı) tekzib ettiler. Mûsa da tekzib olunmuştu. Ben o kâfirlere mühlet verdim. Sonra onları yakaladım[88] (helâk ettim). Benim inkârım nasıl oldu?[89] Zalim oldukları için helâk ettiğimiz nice memleketler vardır ki, binaları harab olmuş, kuyuları[90] muattal ve yüksek köşkleri bomboş kalmıştır.

Açıklamalar

87- Yani "eğer Mekkeli kâfirler seni tekzib ederlerse."

88- Yani, bu milletlerden hiçbiri, nebilerini tekzib eder etmez azaba uğramamıştı, aksine düşünme taşınmaları, kendilerine çeki düzen vermeleri için yeterli bir zaman tanınmıştı ve böylece Allah'ın hücceti tamamlanmıştı. Aynı şekilde Mekkeli kâfirler de bilmelidirler ki, kendilerine Allah'ın azabının gelmesindeki gecikme, Hz. Peygamber'in yaptığı uyarıların boş olduğu anlamında değildir. Bu aslında düşünme, taşınma ve Hak yolunu bulmaları için verilen bir mühlettir ve bu mühletten istifade etmezlerse onların sonu da çok hazin ve ibret verici olacaktır.

89- Burada her ne kadar "inkâr" anlamına gelen "nekîr" kelimesi kullanılmışsa da, bundan Allah'ın gazabı ve azabı kastedilmiştir. Burada Kur'ân'ı Kerim'in kasdettiği ifade "ukûbet"tir ki, iki anlam taşımaktadır: Birincisi, bir kişinin yanlış hareketi üzerine hoşnutsuzluk belirtmek. İkincisi, yanlış harekette bulunana korkunç bir ceza vermek. Yani Kur'ân-ı Kerim burada şunu demek istiyor: "Gördünüz mü? Onların yanlış hareketinden dolayı ben nasıl gazaba geldim ve onları nasıl tanınmayacak hale soktum?"

90- Arapça'da bir yerleşim merkezi veya bir kuyu için kullanılan kelime eş anlamdadır. Nitekim, bir kabilenin yerleşim bölgesinden bahsedilirken "mâ'a benî filan" denilebilir ki, aynı zamanda "filanca kabilenin kuyusu" anlamına da gelir. Bir Arab'a, "kuyular boş duruyor" dendiği zaman kendisi bundan pekâlâ "köyler boş duruyor" anlayabilir.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ
قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى

أَلَا بَصَارُ وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ ۚ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ
رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ
أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

46-48- Onlar yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı? Onlar düşünecek kalpler ve işitecek kulaklara sahip olsunlar. Gerçek şudur ki, gözler kör olmaz, fakat sinelerdeki kalpler kör olur.[91] Senden, azabın çabucak gelmesini isterler.[92] Allah va'dinden caymaz. Bununla beraber, Rabbinin indinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir.[93] Zulmedip dururlarken kendilerine mühlet verdiğim ve sonra helâk ettiğim nice memleket vardır. Nihayet, dönüş yalnız banadır.

Açıklamalar

91- Unutmayalım ki, Kur'ân-ı Kerim'in dili bilimsel değil edebîdir. Burada kafamızı "sinedeki kalp" deyimine takmaya ve gereksiz tartışmaya girmenin hiçbir anlamı yoktur. Bilindiği gibi, edebî ve şairâne ifadede her türlü his, fikir, düşünce ve beynin diğer bütün faaliyetleri, sine veya kalbe mâledilir. Meselâ, tamamıyla beyinin vazifesi olan "hatıra" veya "hafıza" şöyle ifade olunur: "Ben onu sineme sakladım."

92- Yani, Mekkeli kâfirler sürekli olarak Hz. Peygamber'den Allah'ın azabını getirmesini istiyorlar ve diyorlar ki, "Eğer sen gerçekten Allah'ın resûlüysen, bize korkuttuğun azabı getir."

93- Yani, insan tarihinde Allah'ın kararları belli bir kanun, tarih veya saate bağlı değildir. Yani, Allah'ın bir kulu ters bir yola sapar sapmaz kendisine azab gelir diye bir kural yoktur. Meselâ, bir ümmete denilse ki, "siz bu gibi hareketlerde bulunmayın yoksa mahv olacaksınız" ve o ümmet cevap olarak dese ki, "vallahi biz bu yanlışlığı geçen 10, 20 veya 50 yıldan beri yapıyoruz, bize Allah'ın azabı gelmedi", o zaman o ümmetin aklını yitirdiğini söyleyebiliriz. Zira, tarihî sonuç veya azaplar için Yüce Allah belli bir takvim hazırlamış değildir. Bir milletin tarihinde gün, ay, yıl ve hatta yüzyılların hiçbir anlamı yoktur.

قُلْ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَآ أَنَا۠ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَٱلَّذِينَ
سَعَوْ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٥١﴾

49-51- De ki: "Ey insanlar, ben size ancak bir nezirim."[94] İman edip, güzel amel işleyenlere mağfiret ve tükenmez rızık vardır.[95] Âyetlerimiz hakkında fesad için konuşanlar ise, onlar Cehennem ehlidirler

Açıklamalar

94- Yani, "ben kaderlerinizi tayin eden biri değil, sadece habercisiyim. Benim vazifem size, başınıza gelecek felâket hakkında haber vermekten başka bir şey değildir. Bundan sonra takdir Allah'ındır. Ancak O, kime daha çok mühlet vereceğine ve kime derhal azap göndereceğine karar verecektir."

95- Bu âyette kullanılan "mağfiret" kelimesinin anlamı, hatalara, eksikliklere ve yanılgılara göz yummak, "tükenmez rızık"ın ise iki anlamı vardır: İyi rızık ve şerefli rızık.

وَمَآ
أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِىٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى
ٱلشَّيْطَٰنُ فِىٓ أُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ
ثُمَّ يُحْكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾

52- Biz, senden evvel hiçbir Resûl veya Nebi[96] göndermedik ki, o bir şey temenni[97] ettiği zaman, Şeytan onun arzusuna[98] fitne karıştırmış olmasın. Allah, Şeytan'ın ilka ettiği fitneyi bozar. Sonra da kendi âyetlerini tahkim eyler.[99] Allah, alîm ve hakîmdir.[100]

Açıklamalar

96- Resûl ile nebi arasındaki fark için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Meryem sûresi, dipnot: 30.

97- "Temennâ" veya "Temenni" kelimesi Arapça'da iki mânâda kullanılır. Birincisi, arzu ve dilek. İkincisi, tilâvet veya okumak.

98- Biz yukarıda "temennâ" kelimesini "arzu" anlamında kullandık ve buna göre "Şeytan onun arzusuna fitne karıştırmış olmasın" dedik. Bu kelimeyi "okumak" anlamında kullansak, anlamı şu olabilir: "Şeytan, resûl veya peygamber (nebi) ne zaman Allah'ın kelâmını insanlara duyurmuşsa, türlü çeşit itirazlarda bulunmuş ve halkın arasında şüphe uyandırmıştır. Şeytan, Allah'ın kelamına bambaşka anlamlar vermeye çalışmış ve bu şekilde insanları bu kelâmdan uzaklaştırmayı başarmıştır."

99- Burada "temennâ" veya "temenni" kelimesinin iki anlamına göre yine iki açıklama yapılabilir. Yani, ilk anlamına göre "Allah, Şeytan'ın müdahalelerine rağmen nebisinin temennisini yerine getirir, (Bir nebinin temennisi, elbette ki, görevini yüzünün akıyla tamamlamasından başka bir şey olamaz) ve âyetlerini yani nebisine verdiği sözleri) tahkim eyler." ikinci anlamına göre de şekli şu olur: "Allah, şeytanın yaptığı itiraz ve uyandırdığı şüpheleri yok eder. Şeytan'ın bir âyet hakkında yarattığı şüpheyi Allah daha açık bir âyetle ortadan kaldırır."

100- Yani, Cenab-ı Allah şeytanın nerede ne gibi müdahalede bulunduğunu, ne gibi fitne yarattığını ve bunların ne gibi tahribat yaptığını çok iyi bilir. Allah'ın hikmeti, şeytanın her fitnesini temelinden bozar.

لِيَجْعَلَ

مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِّلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ
قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ
قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾

53-54- Şeytan'ın ilka eylediği şey, kalplerinde bir maraz bulunanlara ve yürekleri katı olanlara fitne yapmak içindir. Zâlimler haktan uzak bir dalâlet içindedirler. Kendilerine ilim verilenler, onun (Kur'ân'ın) Rabbin tarafından gelen bir hak olduğunu bilip ona iman etsinler ve kalplerinde bir itmi'nan hasıl olsun. Allah iman edenleri doğru yola hidayet edicidir.[101]

Açıklamalar

101- Yani Cenab-ı Allah, şeytanın fitne, hile ve desiselerini insanları sınavdan geçirmek, ölçmek ve iyi ile kötüyü ayırmak için bir vesile yapmıştır. Kötü niyetli ve kötü huylu kimseler Şeytanın oynadığı oyunlardan yanlış netice çıkarırlar ve dolayısıyla, kötü yola düşerler. İyi niyetli ve dürüst kimseler ise aynı şeylerden nebi ve Kitabullah'ın doğru olduğunu anlar ve Şeytanın bu fitnelerinin zararlı olduğuna karar verirler. İmanlı ve inançlı kimseler peygamberlerin davetinin hayırlı ve yararlı olduğuna inanırlar, çünkü böyle olmazsa, şeytanın bu kadar telaşlı ve tedirgin olması için bir sebep olmadığını anlarlar.

Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetlerinin anlamı basit ve barizdir. Bunların anlamı o zamanın şartları göz önünde bulundurulduğu takdirde daha kolay anlaşılacaktır. Bilindiği gibi, Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in daveti kritik bir safhaya girmişti. Öyle bir safha ki, derine inmeyen gözler Hz. Peygamber'in amaç ve hedeflerine ulaşamadığı ve başarısız kaldığını sanıyorlardı. Görünüşte bir kişi belli bir gaye ve maksat için çalışmış, kendi halkının tek bir Allah'a inanması ve doğru yola gelmesi için uğraşmıştı ve 13 yıl boyunca didinmesine rağmen ancak bir arpa boyu yol alabilmişti. Bunca yıl sonra da doğduğu memlekette önemli herhangi bir başarı kazanamayınca bir avuç taraftarlarıyla beraber başka bir şehre hicret etmişti. Bu şartlar altında, kâfir ve müşrikler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, "ben Allah'ın resûlüyüm, ben O'nun desteğine sahibim, beni tekzip eden millete Allah'ın azabı gelecektir" gibi sözlerini dinleyince hem kendisinin, hem Kur'ân-ı Kerim'in doğruluğuna şüphe ederlerdi. İman edenler de birtakım tereddüt ve şüphe geçirirken kâfir ve müşrikler bıyık altından güler ve kendisine alaylı olarak şöyle derlerdi: "Hani, nerede senin Allah'ın ve O'nun azabı? Hani, Allah senden yanaydı? O, desteğini çekti mi? Bize azab gelecek diye korkuttun. Ne oldu o azab? Ne zaman gelecek o azab?" İşte bu tür sorulara daha önceki âyetlerde cevap verilmiştir ve burada da aynı konuya değinilmiştir. Daha önceki âyetlerde muha-

tap kâfir ve müşriklerdi, burada ise muhatap, kâfirlerin propagandasının etkisinde kalanlardır. Kur'ân-ı Kerim'in bu hususta verdiği cevabın özeti şudur:

"Bir milletin kendi peygamberini tekzib etmesi insanlık tarihinde ender rastlanan bir olay değildir. Geçmişte bunun sayısız örnekleri vardır. Sonra, bu tekzibin neticesinin ne olduğunu siz çok iyi biliyorsunuz. Peygamberlerini tekzib eden milletlerin kötü sonu ve kendilerine gelen felâketin belirtileri bugün de tarihî harebeler ve eserler olarak gözünüzün önünde bulunuyor. Eğer gerçekten samimiyseniz, bu harabe ve kalıntılardan ibret alabilirsiniz. Şimdi, bazı milletlerin ve sizin de peygamberleri tekzib eder etmez azaba uğramamanız konusuna gelince, bazı gerçekleri çok iyi bilmelisiniz. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde küfür ve dalâlet içinde olan milletlere azabın geleceği elbette ifade olunmuştur. Bu azab mukadderdir, ama bunun, bir milletin inkârcı olmasından hemen sonra geleceğini kimse söylememiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de azab getireceğini söylememiştir. Bu hususta karar verme yetkisi ancak Allah'a aittir ve kendisi aceleci değildir. Yüce Allah nasıl ki, geçmişte milletleri helâk etmeden kendilerine yeterli mühlet vermiştir, size de bu mühleti tanımaktadır. Bu mühlet müddeti bazı durumlarda bir yüzyıla kadar uzayabilir, ama bu demek değildir ki, Allah'ı, peygamberini ve kitabını yalanlayan bir millete azab geleceğine dair yapılan uyarılar boş veya asılsızdır.

Ayrıca, peygamberin dilek ve isteklerinin tamamlanmasında pürüzlerin çıkması ya da dâvetlerine karşı bir cephenin oluşması ve kendilerine türlü çeşit iftira ve itirazlarda bulunulması da ender rastlanan olaylar değildir. Geçmişteki peygamberlerin çoğu bu tür muhalefet ve mukavemetlerle karşılaşmışlardır. Fakat sonunda Yüce Allah bütün şeytanî kuvvetleri yok etmiştir. Her türlü engellere rağmen Hak daveti gelişmiş ve yayılmıştır ve kuvvetli âyetlerle bütün şüphe ve tereddütler ortadan kaldırılmıştır. Şeytan ve onun yandaşları çirkin oyunlarıyla Allah'ın âyetlerini boşa çıkarmak istiyorlar, ama Cenab-ı Allah yine kendilerini, iyi ve kötünün şeçimi için birer ölçü yapmıştır. Bu suretle sınavdan geçerek başarılı olan insanlar Hak dâvetine icabet ederken zayıf ve çürük kişiler Hak'tan kaçar ve batıla sığınırlar."

Siyâk ve sibâka göre yukarıdaki âyetlerin basit anlamı budur. Ne var ki, bir rivâyet yüzünden bu âyetlerin tefsiri öylesine karışmıştır ki,

bununla dinin temelleri sarsılmıştır. Burada biz bu konuya ayrıntılı olarak değinmek istiyoruz. Amacımız, Kur'ân-ı Kerim'i anlamak isteyen ve hatta bunun ilmini yapmakta olanların, bazı rivâyetlere körü körüne bağlı kalmanın ne kadar tehlikeli olabileceğini anlamalarını sağlamaktır. Yapacağımız tahliller ve vereceğimiz açıklamalara göre Kur'ân-ı Kerim'i incelerken hangi rivâyetlere inanmaları ve hangi rivâyetleri bir yana bırakmaları gerektiğini, Kur'ân-ı Kerim'i yanlış tefsir eden rivâyetleri nasıl eleştirmeleri ve reddetmeleri gerektiğini anlayacaklardır.

Bu hususta anlatılan hikâye şudur: "Sözde Resûlullah (s.a.v.) İslâm'a karşı kâfirlerin nefretini kaldıracak ve onların İslâm'a daha çok yaklaşmalarını sağlayacak birtakım vahiylerin gelmesini arzu ediyordu. Resûlullah (s.a.v.) bu istikamette düşünürken ve kendisi Kureyşlilerin bir toplantısında iken, Necm sûresi nâzil oldu ve kendisi bunu okumaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) "e-fe-raeytüm el-lâte ve el-uzzâ ve menâte-s-sâlisete-l-uhrâ" sözlerine gelince ağızından şu kelimeler dökülüverdi: "Tilke-l-garânıkat-el-ulâ ve inne şefâatehünne le-tercâ" (bunlar yüksek rütbeli tanrıçalardır ve onların şefaati muhakkak beklenmelidir). Bundan sonra Resûlullah (s.a.v.) sûrenin diğer âyetlerini normal olarak okumaya devam etti, taa ki, sûrenin sonunda secde etti ve diğer Müslümanlar ile müşrikler de secde ettiler. Mekkeli kâfirler dedi ki, "artık bizimle Muhammed arasında herhangi bir ihtilâf kalmamıştır. Biz de zâten aynı şeyi diyoruz. Yani, Hâlik (yaratıcı) ve Râzık (rızık veren) Allah'tır, ama mabûdlarımız Allah katında bizim için şefaatte bulunacaklardır." Akşam Hz. Cebrâil geldi ve Resûlullah'a dedi ki, "siz ne yaptınız? Ben bu iki cümleyi getirmedim." Bunu duyunca güya Resûlullah (s.a.v.) çok üzüldü. Bunun üzerine Allah, el-İsrâ sûresinin şu âyetlerini indirdi: "Onlar bizim sana vahyeylediğimiz şeyden bizim üzerimize iftira edesin diye seni bile fitneye düşüreceklerdi. Öyle olursa seni dost edineceklerdi. Eğer biz seni dinde sabit kılmasaydık, onlara az bir şey meyledecektin. O taktirde, sana gerek hayatta gerekse öldükten sonra iki kat azap tattırırdık. Sonra azabımızı def'edecek bir yardımcı da bulamayacaktın." (Âyet: 73-75).

"Sa'id bin Cübeyir'in başvurduğu yolun dışında diğer hangi yollarla bu hikâye rivâyet olunmuşsa, onlar ya zayıf ya da münkatı (kesik)'dır. Ama, anlatımların çokluğu, bunun bir aslının olduğunu göste-

riyor. Ayrıca, Bezzâr'ın çıkardığı rivâyetler silsilesiyle bu hikâyenin en az bir adet kesintisiz bağlantısı kurulmuştur. (Bu bağlantı şöyledir: Yusuf bin Hammâd, Üneyye bin Hâlid, Şu'be, Ebî Bişr, Sa'id bin Cübeyir ve İbn Abbas). Bu hikâye iki yoldan da 'mürseldir', ama bunun râvileri sahih kaynaklara göredir. Bu iki yol Taberî tarafından naklolunmuştur. Bunlardan bir silsilenin başında Yunus bin Yezîd ve İbn Şihâb ve diğer silsilenin başında Mu'temir bin Süleyman Hammâd bin Seleme ve Davûd bin Ebî Hind ile Ebu'l-Âliye bulunuyorlar."

Bu hikâyeyi olduğu gibi kabul etmiş olanlar için bir şey diyemeyeceğiz; çünkü onlar bunun zâten doğru olduğuna inanıyorlar. Fakat, burada bu hikâyenin muhaliflerine bir çift sözümüz olacaktır. Gerçek şu ki, muhalifler de bunu hakkıyla eleştirmemiş ve reddetmemişlerdir. Muhaliflerin bir grubu bunu reddediyor, çünkü bunun kaynakları veya senetleri zayıftır. Demek ki, bu zevât, senetlerin kuvvetli olması halinde bu hikâyeyi aynen kabul edeceklerdi. İkinci grup bunu reddediyor, zira böyle bir hikâye bütünüyle dinimize gölge düşürüyor ve dinimizle ilgili her şey şaibe ve şüphe altında kalmış oluyor. Böyle bir durumda Şeytan'ın müdahalesinin haddi hesabı olmaz. Onun nerede ne yaptığını kestirmek zor olur. Aynı şekilde Resûlullah'ın (s.a.v.) şahsî ve nefsânî söz ve hareketlerinin nerede başlayıp nerede bittiğini hesaplayamayız. Bu tür düşünce ve deliller belki de iman etmeye azimli olanları tatmin edebilir, ama başka kimseleri değil. Meselâ, zâten her şeye şüphe ile bakan ve titiz bir incelemeden sonra iman edip etmemeye karar verecek kimseler için böyle bir düşünce hiç de yararlı olamaz. Bu gibi şüpheci ve kararsız kimseler, şüphelendikleri her şeyi dinden çıkarma yoluna gitmeyeceklerdir. Onlar kolayını düşünecekler ve diyecekler ki, en az bir tâne meşhur sahabi ve birçok tabiîn ve tebe'ut-tabiîn ve çeşitli güvenilir râvilerden naklolunan bir hikâye, sadece dinimiz şaibe altında kalıyor diye niçin reddedilsin? Bu hikâyenin şüpheli olduğunu düşünmektense dinin tümünün şüpheli ve şaibeli olduğunu düşünecekler ve bunu tümden reddedeceklerdir.

Şimdi, tenkidin doğru ve makul yolu ne olabilir? Biz hangi ölçülere dayanarak –senetleri, kaynakları ve rivâyetleri ne kadar kuvvetli olursa olsun– bu hikâye'nin uydurma olduğunu ispatlayabilir ve reddedebiliriz.

Gelin, o ölçü ve kıstaslara bakalım:

Evvelâ, hikâye kendi içinde çelişkili ve tutarsızdır. Hikâyede deniliyor ki, olay, Habeşistan'a ilk hicret yapıldıktan sonra meydana gelmişti. Nitekim, bu olayla ilgili haberi alır almaz, Habeşistan'daki Müslümanlardan bir grup ümitlenerek Mekke'ye dönüverdi. Ama buraya bir nokta koyup büyük tarih farklarına bir göz atalım:

— Muteber tarihî kayıtlara göre Habeşistan'a ilk hicret, Nübüvvet'ten sonra Recep 5. yılda yapılmıştı. Habeşistan'daki muhacirlerin bir grubu, İslâm ile küfür arasındaki sulh haberini öğrenip üç ay sonra yani, aynı yılın Şevvâl ayında, Mekke'ye dönmüş oldu. Bu demektir ki, hikâyede anlatılan olay da mutlaka Nübüvvet'ten sonra 5. yılda cereyan etmiştir:

— İddialara göre Resûlullah (s.a.v.)'ı azarlamak ve uyarmak üzere İsrâ sûresinin ilgili âyeti inmiştir. Ama İsrâ sûresinin Mi'râc'dan sonra indiği herkesçe bilinmektedir. Muteber rivâyetlere göre Mi'rac, Nübüvvet'ten sonra 11. veya 12. yılda meydana gelmiştir. Bundan çıkan sonuç şudur: Allah'ın tekzibi ve uyarısı anlatılan olaydan tam 5-6 yıl sonra yapılmıştır.

— Teselli olarak indirildiği söylenen Hacc sûresinin 52. âyetinin ise bütün sûre ile birlikte Medine'ye hicretten sonra yani 1. Hicrî yılında indiği bizzat sûrede işlenen konunun ifade tarzından anlaşılıyor. Demek ki, Allah'ın tekzib ve uyarısından sonra da 2-2.5 yıl geçtikten sonra Cenab-ı Allah'ın Resûlullah (s.a.v.)'ı affettiği ve olayın, Şeytan'ın bir oyunuyla meydana geldiği beyan olunmuştur.

Aklı başında olan bir kişi, Allah'ın kelâmına Şeytan'ın veya şahsî sözlerinin karışmasından 6 yıl sonra tekzip ve uyarının yapıldığını ve bu fiilin affının ya da sözü edilen karışık sözlerin iptalinin 9 yıl sonra yapıldığını kabul edebilir mi?

Sonra, hikâyede iddia edildiği gibi, hatalı okuma ya da karışma, Necm sûresinin okunuşu sırasında meydana geldi ve bahis mevzuu sözleri, Peygamber (s.a.v.), Şeytan'ın vesvesesi, oyunu veya kendi ard düşüncesiyle okuyuverdi. Yine bu iddialara göre Resûlullah (s.a.v.), sûrenin başında ve sonunda herhangi bir hataya düşmedi. Bundan sonra deniliyor ki, Mekkeli kâfirler bu sözleri dinledikten sonra sevinçten uçmaya başladılar ve artık Hz. Muhammed (s.a.v.) ile kendileri arasında herhangi bir ihtilaf ve kavganın kalmadığını ilân edip secde ettiler. Şimdi, Necm sûresinin ilgili bölümünü hep beraber okuyalım:

"Bana haber verin ki, Lât ve Uzza'ya mı tapıyorsunuz? Diğer üçüncüsü olan Menât'a mı ibadet ediyorsunuz? (Bunlar yüksek rütbeli tanrıçalardır ve bunların şefaatı muhakkak beklenmelidir). Erkek sizin, dişi O'nun mu? O takdirde, bu insafsız bir taksimdir. Bu putlar sizin ve babalarınızın uydurdukları isimlerden başka bir şey değildir. Allah bunun için bir hüccet indirmedi. Onlar ancak zanna ve nefislerinin istediğine tabi olurlar. Halbuki, kendilerine Rabblerinden bir hidâyet gelmiştir." (âyet: 19-23).

Görüyor musunuz? Yukarıdaki âyetlerde parantez içinde aldığımız sözler ne gibi bir tezâd ve tenakuz yaratmıştır? Bir yandan deniliyor ki, "sizin tanrıçalarınız çok değerli ve tapılmaya lâyık varlıklardır"; diğer yandan da buyuruluyor ki, "Enâyiler, siz ne yaptığınızın farkında mısınız? Siz bunların, Allah'ın kızları olduğunu nerden çıkarıyorsunuz? Bu ne biçim adalettir ki, kendinize erkekleri ayırıyorsunuz ve Allah'a dişileri bırakıyorsunuz? Gerçekte bunlar birer uydurma ve safsatadır. Bu gibi ayırımların, Allah ile hiçbir ilgisi yoktur. Bir kişi aynı konuşmasında bu, birbirinden zıt, iki şeyi söyleyebilir mi? Bir an için farzedelim ki, bu saçma sapan sözler aklı başında olan bir kişinin ağızından çıkmış ve diyelim ki, Şeytan, Resûlullah (s.a.v.)'a galip gelip (!) ağzından bu birbirini tutmayan sözleri döktürüvermiştir. Fakat toplantıda bulunan Kureyşlilerin o koskoca kalabalığı deli miydi? O kâfir ve müşrikler, akıllarını mı kaçırmışlardı ki, önce kendi tanrıçalarının methini duyunca sevinçten göbek atmaya başladılar, ama hemen sonra aynı tanrıçaların mütemadiyen kötülenmesi, eleştirilmesi, aşağılanması ve batıl itikâtlarıyla alay edilmesini tamamıyla duymazlıktan geldiler? Onlar sağır mı, yoksa dilsiz miydi? Yoksa sadece tanrıçalarının övgüsünü duydular da, sonra onların lânetlenmesini işitmediler ve hiçbir tepki göstermediler? Toplantının sonunda da hep beraber secdeye gittiler. Sadece bu değil, Necm sûresinin bundan sonraki bölümlerinde ve sonuna kadar putperestlik ağır bir dille yerilmiş ve tarihten sapık ve putperest milletlerin örneği verilerek Kureyşli kâfirlerin doğru yola gelmeleri istenmiştir. Kureyşliler bütün bunları sessizlik içinde dinledikten sonra sûrenin başındaki sadece bir cümle yüzünden, "bugün bizimle Muhammed arasındaki kavga bitti" diyebilirler miydi?

Olayın kendi içindeki tutarsızlığı işte böyledir. Bundan sonra gelin bakalım; hikâyede bahsedilen üç sûre ve bu sûrelerin âyetleri acaba

aynı sıraya göre mi inmiştir, yoksa tarihî kayıtlar başka gerçekleri mi ortaya koymaktadırlar? Hikâyede deniliyor ki, değişiklik ve ekleme Necm sûresinde olmuştur. Bu sûre ve ilgili âyetlerin Nübüvvet'ten sonra beşinci yılda indiği belirtiliyor. Bundan sonra el-İsrâ sûresiyle Resûlullah (s.a.v.)'ın ikaz edildiği, Hac sûresinin 52. âyetiyle de yanlışlıkla eklenmiş olan âyetin iptal edildiği ve Resûlullah (s.a.v.)'ın teselli edildiği kaydedilmiştir. Şimdi ortada iki ihtimal kalıyor: Ya ekleme ve karışım olayının meydana geldiği sırada tekzip ve teselli ile ilgili âyetler inmiştir. Ya da, bu âyetler sıra ile el-İsrâ ve Hacc sûreleriyle birlikte inmiştir. Eğer durum düşünülen ilk ihtimal gibiyse, söz konusu iki âyet neden Necm sûresiyle birleştirilmedi? Ve neden 6 yıl beklendikten sonra, el-İsrâ sûresi indiği zaman, tekzib ve tenbihi ihtivâ eden bu âyetler buna bir yama gibi ekleniverdi? Sonra, niçin aynı şekilde iptal ve teselli ile ilgili âyet, 2-2.5 yıl bekletildi ve Hacc sûresi ininceye kadar başka bir sûreye ilâve edilmedi? Kur'ân-ı Kerim böyle mi toplanmış ve düzenlenmiştir ki, bir zamanda inen âyetler bir hayli bekletilsin, sağda ve solda unutulsun ve istenilen sûreye yamalı bohça gibi ekleniversin? Şimdi eğer yukarıda bahsedilen âyetler böyle ayrı ayrı ve bölük pörçük nâzil olmamışsa, o zaman tekzib eden âyet 6 yıl sonra ve iptal ile teselli eden âyet de 8-9 yıl sonra el-İsra ve el-Hacc sûreleriyle beraber mi indirilmiştir? Aradaki müddet farkı göz önünde bulundurulursa, bu âyetlerin inişinin mantıklı bir tarafı olabilir mi? Eğer bu âyetler gerçekten iddia edildiği gibi ekleme ve karışım olayıyla ilgiliyse, bunlar el-İsrâ ve el-Hacc sûresinde ne arıyor?

İşte bu noktaya gelince olayı objektif ve makul ölçüler içinde eleştirmemizin mümkün olduğunu görüyoruz. Yani tefsiri yapılmakta olan bir âyetin önceki ve sonraki cümleler ile bağlantısı, fikir birliğini ve işlenen konuyu dikkate almalıyız. İsrâ sûresinin 8. rükû'unu okuyan ve ondan önceki ve sonraki bölümlerine de bakın. Burada kullanılan ifade, uslûp ve işlenen konuda, 6 yıl önceki bir vak'a sebebiyle Resûlullah (s.a.v.)'ın azarlanmasını gerektiren herhangi bir ipucu bulunabiliyor mu? (Onlar bizim sana vahiy eylediğimiz..... sözleriyle başlayan bu âyetlerde Resûlullah'ın tekzip edildiğini veya azarlandığını gösteren bir şey de yok. Bu hususu yine bir kenara bırakalım) Aynı şekilde el-Hacc sûresinin 52. âyetinden önceki ve sonraki bağlantılara ve fikir birliğine bakalım. Bu âyette hiç şöyle denildiği söylenebilir mi?:

"Ey nebi, 9 yıl önce Kur'ân'a bir şeyler katma gibi işlediğin hata üzerine üzülme. Bundan önce de aynı hareketleri diğer peygamberler, Şeytan'ın tesirinde kalarak yapıyorlardı. Peygamberler bu gibi hatalar yapınca ve kendilerinden ya da Şeytan'dan İlâhi Kitab'a herhangi bir şey katınca Allah onları iptal eder ve âyetlerini sağlamlaştırır."

Biz daha önce de belirttik ve burada tekrar belirtmek istiyoruz ki, bir rivâyet veya hadis, senedi ve kaynağı her ne kadar sağlam ve kuvvetli olursa olsun, metni ve muhtevası saçma, yanlış ve tutarsız ise ve Kur'ân-ı Kerim'in sözleriyle, tertibi, fikir birliği ifadeleri ve üslubuyla çatışıyor ise muteber ve geçerli sayılamaz. İşte bu ispatlama tarzı ve bu hususta verilen deliller şüpheci bir kişi ve tarafsız bir araştırmacıyı bile tatmin edecek ve susturacak mahiyettedirler. Bir mü'mine gelince, böyle bir hikâye ve olayı ilk bakışta reddeder; çünkü bunlar Kur'ân-ı Kerim'deki bir değil, bir düzine âyetlerle çatışıyor ve çelişiyor. Bir Müslüman bu hikâye ve olayın râvilerinin Şeytan tarafından kandırıldığını daha kolaylıkla kabul edebilir; ama Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in kendi nefsinin isteğiyle Kur'ân-ı Kerim'e bir tek kelime eklemiş olduğuna inanamaz. Bir Müslüman, Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın bir ân bile Tevhid'e biraz bile şirk katarak kâfirleri memnun etmek istediğini, veya Allah'ın kâfirlerle barışması için bazı emir ve hükümler gönderdiğini düşündüğünü ya da vahyin kendisine şüpheli ve şaibeli bir şekilde geldiğini ve Cebrail'in sözlerine Şeytan'ın karışmasını kendisinin fark edemediğini düşünemez. Bu gibi zan ve fikirler, Kur'ân-ı Kerim'in her satır ve kelimesine büsbütün aykırıdır. Bu tür ihtimal ve iddialar Müslümanların, Kur'ân-ı Kerim ve Hazreti Peygamber (s.a.v.)'e olan iman ve bağlılıklarıyla da ters düşüyor. Sadece senet ve kaynakların çokluğunu görerek Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim ve Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında böylesine tehlikeli, zararlı ve yaralayıcı hikâye ve olaylara inananlara pes doğrusu (!) Allah bizi bu gibi hatâ ve günâhlardan korusun.

Şimdi hadislerin bu kadar muteber ve güvenilir râvileri ile anlı ve şanlı muhaddis, müfessir ve tarihçilerin bir hikâyeyi ispatlamak maksadıyla bir araya gelmeleri sebebiyle ortaya çıkacak bir soru ya da şüpheyi de giderirsek daha iyi olacak. Aklımıza bir soru gelebilir. Bu kadar büyük isimlerin hepsi nasıl bir konuda yanılmış olabilirler? Bu hikâyenin hiçbir aslı astarı yoksa, bu kadar çok muteber râvi ve bu ka-

dar tanınmış muhaddisler, nasıl Hazreti Peygamber (s.a.v.)'e ve Kur'ân-ı Kerim'e böylesine korkunç ve ağır bir suçlama ve iftirada bulunabilirler? Bu sorunun cevabını biz yine hadislerin hazinesinde bulabiliriz. Buharî, Müslim, Ebu Davûd, Nesâ'î ve Müsned Ahmed'de bu hikâye gerçek şekliyle anlatılmıştır. Bütün hikâye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Necm sûresini tilâvet etmesi ve bunun sonunda secde edince toplantıda hazır bulunan bütün Müslüman ve müşriklerin secde etmesinden ibarettir. Bunda, aslında hayret edilecek bir şey yoktu ve pek garipsenmemeliydi. Zira, evvelâ Kur'ân-ı Kerim'in bizatihî son derece tesirli ve büyüleyici bir üslubu vardır. Üstelik, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in mübarek ağızıyla okunmasının, bu etkiyi daha da arttıracağı unutulmamalıdır. Bu iki faktörün birleşerek toplantıdakileri büyülediği ve secdeye gitmelerine sebep olduğu pek uzak bir ihtimal değildir. Zâten, bundan dolayıdır ki, Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sihirbaz ve büyücü gibi lakâblar takıyorlardı. Bundan sonra, öyle sanılıyor ki, Kureyşliler bu bir ânlık dalgınlıkları üzerine pişmanlık duydular ve onlardan bazısı buna bir gerekçe bulmaya çalıştılar ve dediler ki, "vallahi, biz bunu yapmak istemiyorduk, ama biz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ağzından mabûdlarımızı öven bazı sözler duyduktan sonra secdeye gittik". Diğer tarafta, bu olay Habeşistan'daki Müslüman muhacirlere, "İslâm ile Küfür arasında sulh temin edildi" diye ulaştı; zira, görgü tanıkları müşrik ve Müslüman herkesin aynı anda secde ettiklerini görmüşlerdi. Bu söylenti öylesine yoğunlaştı ki, Habeşistan'daki muhacirlerin hepsi değilse de, çoğu Mekke'ye dönmüş oldu. Bu olaydan sonra, aradan geçen 100 yılda, Kureyşlilerin secde etmesi olayı ve bu secde ile ilgili Kureyşlilerin ileri sürdüğü gerekçe ve Habeşistan'daki Müslümanların yurda dönüşü, hepsi bir araya gelip gerçek bir olay şeklini aldı ve bazı çok mümtâz âlim, muhaddis, müfessir ve tarihçiler bunu kabullenmek zorunda kaldılar. İnsan, insandır. En bilgili ve imanı kuvvetli kişi bile hatâya düşebilir. Din büyüklerine büyük bir hayranlık besleyenler ise dinî coşku ve velvele yüzünden bazan hakikatlerle beraber mübalağalı hikâye ve olayları da gerçekmiş gibi kabul ediverirler. Kötü niyetli insanlar ise bu iyi ve dürüst insanların sadece hata ve kötülüklerini bir yerde toplayıp bu zevât vasıtasıyla bize intikal eden hadis-i şerif ve hatta Kur'ân'ın tümünün güvenilir olmayıp, haşa çöpe atılmaya lâyık olduğunu ispatlamaya çalışırlar!

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾
الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ
رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ
مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

55-59- Kâfirler, kendilerine ansızın kıyamet gelinceye veyahut akîm (kısır)[102] günün azabı kendilerine ulaşıncaya kadar ondan (Kur'ân'dan) şüphe edip dururlar. O gün hüküm ve saltanat Allah'ındır. O, (mü'minler'e kâfirler) arasında hükmeder. İman edip sâlih amel işleyenler nimetleri bol Cennetlerdedirler. Küfür ile âyetlerimizi tekzib edenlere de, elemli bir azab vardır. Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülmüş veya ölmüş olanlara gelince, Allah onları güzel bir rızık ile rızıklandıracaktır. Çünkü, Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır. Allah, onları hoşnut olacakları bir yere sokacaktır. Allah, alîm ve halîmdir.[103]

Açıklamalar

102- Burada kullanılan asıl kelime "akîm"dir ki sözlük anlamı "kısır"dır. Bir günün kısır olduğunu söylemenin iki anlamı olabilir. Birincisi, her şeyin ters gittiği meşum bir gün. Böyle bir günde insan ne yaparsa ters olur. İnsan'ın ümit bağladığı her şey boşa çıkar. Ümitler, ümitsizliğe dönüşür, sevinçler, üzüntüye çevrilir. İkincisi, öyle bir gün ki, bundan sonra geceyi görmek nasip olmaz. Her iki anlama göre de, bir milletin felâketi ve kötü kaderi için karar verildiği gün olarak kabul edilebilir. Meselâ, Nûh kavmine tufânın geldiği gün, "kısır" veya talih-

siz bir gündü. Aynı şekilde Âd, Semûd, Lût kavimleri, Medyen halkı ve diğer bazı milletlerin azaba uğradıkları gün, "akîm" ve "meşum" bir gündü, zira bu milletler bunun akabindeki geceyi görmediler.

103- Cenab-ı Allah, alîmdir, yani, kimin kendi uğruna evini barkını terkettiğini ve hangi mükâfata lâyık olduğunu çok iyi bilir. Allah, halîmdir, yani, kendi yolunda hicret edenlerin ufak tefek hataları yüzünden büyük fedakârlıklarını unutmaz. Yüce Allah imanlı kimselerin küçük hatalarını affeder ve bunları görmezlikten gelir.

ذَٰلِكَ ۚ
وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِۦ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ
لَيَنصُرَنَّهُ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

60- Evet öyledir, mü'minlerden kim, kendisine yapılan cezanın misli ile mukabele eder ve sonra yine aleyhine tecavüz edilirse, Allah ona yardım eder.[104] Allah, affedicidir, mağfiret edicidir.[105]

Açıklamalar

104- Daha önce zulme karşı koyacak durumda olmayanlardan bahsedilmişti. Burada ise zalimlere karşı güç kullanabileceklerden söz ediliyor. İmam Şafiî bu âyetten kısas hükmünü çıkarmış ve kime nasıl ve ne ölçüde zulüm yapılmışsa, zâlimden aynı şekilde bedel alınmasının gerektiğini belirtmiştir. Meselâ, bir kişi başka bir kişiyi boğarak öldürmüşse, o da boğularak öldürülecektir. Aynı şekilde bir kişi başka bir kişiyi ateşte yakarak öldürmüşse o da yakılarak öldürülecektir. Ancak Hanefi mezhebinden olanlar, kâtilin cinayet şekline göre değil, kısasın bilinen şekline göre alınmasına inanıyorlar.

105- Bu âyetin iki anlamı olabilir ve sanırız ikisi de doğrudur: Birincisi, kan dökme ve katliam kendi başına hoş bir şey değildir, ama zulme karşı akıtılan kan Allah tarafından affediliyor. İkincisi, kulu olduğunuz Allah, rahman ve rahîmdir, bağışı boldur. Onun için, siz de mümkün olduğu kadar alçak gönüllü olun, düşmanlarınızın hatalarını affedin. İman sahiplerinin ahlâkının en belirgin tarafı, merhametli, sabırlı, bağışlayıcı ve erdemli olmalarıdır. Mü'minlerin de intikam alma hakkı vardır, ama kendileri sadece intikamcı bir tutum içine girmemelidirler.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ
فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ
هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ
الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

61-62- Evet[106] öyle, çünkü Allah, geceyi gündüze, gündüzü de geceye sokar.[107] Gerçekten Allah Semi'dir, Basir'dir.[108] Evet öyledir. Çünkü Allah, bizzatihi haktır. Onların, O'ndan başka taptıkları da batıldır.[109] Allah yücedir, pek büyüktür.

Açıklamalar

106- Bu paragrafın, hemen yukarısındaki cümle ile değil, bütün bir paragraf ile ilgisi olduğunu unutmamalıyız. Yani, küfür ve zulüm yolunu seçenlere Yüce Allah azabını indirir, mü'min ve salih kullarına mükâfat verir, hak yolunda olan mazlumları kurtarır, ve zulme bütün güçleriyle karşı koyan iman sahiplerini muzaffer kılar. Bütün bunları Cenab-ı Allah neden yapar? Çünkü, Allah affedici ve mağfiret edicidir.

107- Yani, bütün kâinata hâkim olan Allah'tır. Gece ve gündüz, O'nun kudretinin birer cilvesidirler. Bu açık seçik mananın yanısıra, bir ince anlam daha var. Şöyle ki, gecenin karanlığından günün aydınlığını doğuran, ve pırıl pırıl olan günü gecenin karanlığına boğan Allah, bugün kuvvet ve kudretin zirvesinde bulunanları yarın iktidardan düşürüp rezil edebilir ve bugün Hak ve imanın ışığını örten küfür ve cehâletin karanlığı bir anda yok edilebilir ve her taraf ilim ve marifetin nurunu yayabilir.

108- Yani, Allah hem görüyor, hem dinliyor. O, haşa kör ve sağır değildir.

109- Yani, gerçek yetkililere sahip olan hakikî Rab, Allah'tır. Bu sebeple, O'na tapanlar kayıp veya zarara uğramazlar. Allah'ın dışın-

daki bütün mabûdlar sahte, yalan ve çaresizdirler. Kendilerine bir takım özellik ve güzellikler yakıştırılan tanrı veya tanrıçalar aslında birer hiçtirler. Bu sebeple, Allah'tan yüz çevirip bu sahte tanrı veya tanrıçalara itimat edenler hiçbir zaman felâh ve refâh bulamayacaklardır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ
مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ۝ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا
فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝

63-64- Görmezmisin ki, Allah gökten su indirir de onunla yeryüzü yemyeşil bitkilerle örtülür.[110] Allah, gerçekte latif ve habîrdir.[111] Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur. Allah, her şeyden müstağni ve bizatihi hamde lâyıktır.[112]

Açıklamalar

110- Burada da açık anlamın arkasında çok ince bir işaret vardır. Açık anlama göre, burada Allah'ın kudretinden bahsedilmiştir, fakat ince işareti şudur: Nasıl ki, Allah'ın yağdırdığı yağmurla kupkuru bir arazi birdenbire yemyeşil bir tarlaya dönüşür. Arap topraklarına sürekli Allah'ın rahmeti olarak yağmakta olan vahiylerle bu ıssız çöl, din, iman, ilim, ahlâk ve medeniyetin eşsiz bir bahçesi haline gelecektir.

111- Allah "lâtiftir"in anlamı şudur: Cenab-ı Allah çok ince ve hissedilmeyen yollarla kararını uygular ve iradelerini gerçekleştirir. Allah'ın tedbirleri öylesine hikmetlidir ki, başlangıçta sonları hiç kestirilemez. Dünyada milyonlarca çocuk her gün doğar; ama bunlardan biri olan İbrahim'in, dünyanın üçte birinin ruhanî lideri olacağını başka birisi olan Cengiz'in Asya ile Avrupa'yı birbirine katacağını kim tahmin edebilirdi? Teleskop'la başlayan bilimsel maceranın atom ve hidrojen bombalarıyla sonuçlanacağını kim düşünebilirdi? Christof Columbus gemisiyle denize açılırken, Yeni Dünya veya Amerika Birleşik Devletleri'nin temelinin atılmakta olduğunu kim kestirebilirdi? Kısacası Allah'ın tedbir ve planları, tamamlanıncaya kadar kimse tarafından tahmin

edilemez. Allah "habîr"dir. Yani, her şeyden haberdardır. Allah, kâinattaki her şeyin durumunu ve amacını çok iyi biliyor.

112- Yani, Cenab-ı Allah hiçbir kimseye muhtaç değildir ve bütün övgüler onun içindir. Kimse O'nu methetse de, etmese de, O bizatihi "mahmûd"dur, yani methedilmiştir, methedilmeye lâyıktır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي
فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ
إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ
ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

65-66- Görmezmisin ki, Allah, size yerde olan şeyleri, ve emri ile denizde akıp giden gemileri musahhar kılmıştır. Semayı yeryüzüne düşmekten koruyan O'dur. Ancak kıyamette O'nun izni ile düşecektir.[113] Allah insanlara karşı re'fet ve merhamet sahibidir. Sizi diriltten, sonra öldürecek olan, daha sonra da tekrar diriltecek olan O'dur. Doğrusu insan çok nankördür.[114]

Açıklamalar

113- Burada "sema"dan, bütün uzay ve her nesnesi, orantılı olarak boşlukta duran kâinat kastedilmiştir.

114- İnsan çok nankördür, çünkü, peygamberlerin anlattıkları ve gösterdikleri bütün gerçekleri inkâr ediyor.

لِكُلِّ
أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ
وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِنْ جَادَلُوكَ
فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾

67-69- Biz her ümmete[115] bir şeriat[116] tayin ettik. Onlar, bununla amel ederler. Bunun için din işinde seninle münazaa etmesinler.[117] Sen Rabbine dâvet et. Çünkü sen, gerçekten hidâyete götüren doğru bir yol üzerindesin.[118] Eğer seninle (din hususunda) mücadele ederlerse de ki: "Allah yaptıklarınızı bilir". Allah, kıyamet gününde ihtilâf eylediğiniz şeyler hususunda aranızda hükmünü verecektir.

Açıklamalar

115- Yani, her peygamberin ümmeti.

116- Burada kullanılan "mensek" kelimesi kurban kesme anlamında olmayıp bütün bir ibadet nizamı anlamındadır. Bundan önce bu kelime, "kurban kesme şekli" olarak tercüme edilmişti, zira orada müteakip cümle şöyle idi: "Allah'ın kendilerine rızık eylediği Kurbanlar üzerine O'nun ismini anmaları için..." Fakat burada bu kelimeyi sadece "kurban kesme" anlamında kabul etmek için ortada herhangi bir sebep yoktur. Hatta, "ibadet" kelimesini de sadece "tapmak" değil, "kulluk" ve "itaat" anlamında kabul etsek aslına daha yakın olacaktır. Başka bir deyimle, buna "şeriat" dememiz daha doğru olacaktır. Nitekim, el-Maide sûresinde buna benzer bir şey söylenmiştir: "Sizden her birinize bir şeriat ve yol tayin ettik" (âyet: 48).

117- Burada Hz. Peygamber'e deniliyor ki: "Geçmişte peygamberlerin kendi ümmetleri için getirdikleri bir şeriat gibi, sen de bu devirde kendi ümmetine bir şeriat getirmişsindir. Artık kimse seninle ihtilâfa düşmesin, seninle kavga etmesin, çünkü bu dönemin Hak yolu budur. Câsiye sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Sonra (Ey Habibim) seni de dinden bir şeriat üzerine görevli kıldık. Öyle ise, ona tabi ol. Bilmeyenlerin arzu ve isteklerine tabi olma." (âyet: 18). Tafsilat için bk: Tefhim-ül Kur'ân, eş-Şûara, dipnot : 20.

118- Bu cümle, daha önceki cümlenin tefsirinde açıklamaya çalıştığımız fikri daha da berraklaştırıyor

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ
إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾

70-71- Bilmezmisin ki, Allah göklerde ve yerde olanı bilir. Bütün bunlar "Levh-i mahfûz"da yazılıdır. Bu, Allah için kolaydır.[119] Allah'ı bırakıp, haklarında hüccet ve delil bulunmayan ve kendilerinin dahi (Tanrı oldukları hususunda) bir bilgileri bulunmayan şeylere ibadet ederler.[120] Zâlimlere yardımcı yoktur.[121]

Açıklamalar

119- Burada işlenen konunun iyice kavranması için bu sûrenin 55'ten 57'ye kadar olan âyetleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

120- Yani, Allah'ın herhangi bir kitabında, "Ben filan filan kişi veya yaratıkları kendime ortak olarak seçmişimdir. Siz bana olduğu gibi, onlara da tapmalısınız" denmemiştir. Ayrıca, kâfir ve müşrikler herhangi bir kaynaktan Allah'ın bazı ortakları olduğunu da öğrenmiş değillerdir. Hal böyle iken, bu cahil kimselerin yer yer mabud ve tanrıçalar yaratmaları, onlara ibadet etmeleri, onlara adak adamaları, dua etmeleri ve buna benzer hareketlerde bulunmaları bir aldatmaca ve hurafe değilse nedir?

121- Yani, bu aptal kimseler, bu tanrı ve tanrıçaların ahirette kendilerine yardımcı olacaklarını sanıyorlar. Halbuki bu tanrı ve tanrıçalar kendilerine bile yardım etmekten âcizdirler. Çünkü, kendilerinde hiçbir kuvvet veya kudret yoktur. Kâfir ve müşriklere Allah da yardım etmez, zira onlar O'ndan yüz çevirmişlerdir. Kısacası, bu putperestler, aptallıklarından dolayı kendilerine zulm ediyorlar.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ
الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ
عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا ۗ قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُ ۗ النَّارُ
وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾
يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ
مِن دُونِ اللَّهِ لَن يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ ۖ وَإِن يَسْلُبْهُمُ
الذُّبَابُ شَيْئًا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾
مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾

72-74- Kendilerine apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman kâfirlerin yüzlerinden inkârlarını görür, tanırsın. Kendilerine âyetlerimizi okuyanlara nerdeyse hücum edecek gibi davranırlar. De ki: "Size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi?[122] O Cehennemdir. Allah onu kâfirlere va'detmiştir. O ne kötü gidilecek yerdir." Ey insanlar, size bir misal getirildi. Onu dinleyiniz. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız hep biraraya toplansalar bir sinek bile yaratamazlar. Eğer sinek onlardan bir şey kaparsa, onu ondan kurtaramazlar. İsteyen de istenen de âciz.[123] Kâfirler, Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Allah çok kuvvetli ve galiptir.

Açıklamalar

122- Yani, ilâhi kelamın âyetlerini dinledikten sonra sizin duyduğunuz öfkeden daha şiddetlisi ya da bu âyetleri okuyanlara yaptığınız kötü muameleden daha kötüsüyle karşı karşıya kalacaksınız.

123- Yani medet umanlar üstün bir kuvvetten daha zayıf ve çaresiz oldukları için yardım talep ederler. Fakat, bu kâfir ve müşrikler yalvardıkları ve taptıkları sözde tanrı veya tanrıçalar öylesine çaresizdirler ki, üzerlerine konan bir sineği bile uzaklaştıramazlar. Artık hem kendileri hem de yardım için başvurdukları varlıkların zayıf ve çaresiz olanların çaresizliğini siz kıyaslayın.

اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ
سَمِيْعٌ بَصِيْرٌ ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ۝

75-76- Allah, hem meleklerden, hem de insanlardan peygamberler seçer,[124] Allah işiticidir, görücüdür. Allah, onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir.[125] Bütün işler Allah'a döndürülür.[126]

Açıklamalar

124- Burada denilmek isteniyor ki, müşriklerin kendilerine ma'bud olarak seçtikleri varlıklar arasında melekler ve peygamberler en üst mevkiye sahiptirler, ama bunların durumu da haberci ve elçilerden farklı değildir ve bunlar da Allah'ın seçtiği görevlilerdir. Sadece bu husus kendilerine, Allah'ın işlerinde ortak olmalarına sebep olamaz.

125- Bu cümle Kur'ân-ı Kerim'de genelikle şefaat ile ilgili batıl

itikâdın reddi için kullanılır. Burada da, daha önceki cümleden sonra böyle bir şey söylemenin anlamı, insanların melekler, peygamberler ve ermiş kişilere tanrı veya mabûd olarak olmasa da Allah nezdinde birer şefaatçı veya aracı olarak başvurmanın da yanlış olduğudur. Zira, her şeyi işiten ve gören varlık sadece Allahu Teâlâ'dır. Herkesin ve her şeyin iyi ve kötü, açık ve gizli yanlarını ancak O bilir. Melek ve peygamberler dahil hiçbir mahlûk neyin ne zaman uygun olduğunu bilmezler. Bu nedenle, Yüce Allah, en yakın mahlûkatına bile izni olmaksızın başkası için şefaatte bulunma hakkı tanımamıştır.

126- Yani her türlü emir ve tedbirler Allah'a aittir. Kâinat'ın büyük veya küçük hiçbir varlığı da baş vurulmaya veya tapılmaya lâyık değildir. Bütün davalar Allah'ın mahkemesinde görülür ve karara bağlanır. Onun için, müracaat edilecek veya yalvarılacaksa, Allah'a yalvarılsın. Kendi ihtiyaçları bile karşılamaktan âciz olanlara yalvarmak neye yarar?

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟
وَٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾

77- Ey mü'minler, rükû ve secde edin. Ve Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki, felâh bulasınız.[127]

Açıklamalar

127- Yani, refâh ve felâh bulunulacaksa bu davranışla bulunacak. Fakat her kim bu davranış içinde olursa, ibadet ve amelleri yüzünden böbürlenmemeli ve ulu orta övünmemelidir. Bir kişi dua ve ibadet ediyorsa, mutlaka felâh bulacağını düşünmemelidir. Her dindar ve dürüst kişi bütün iyi amellerinin yanısıra Allah'ın fazl ve merhametini beklemelidir. Bir kişi, ancak Allah'ın felâh vermesiyle felâh bulabilir.

"Hayır işleyin ki, felâh bulasınız"ın anlamı, iyi ve dürüst bir kişinin felâh bulmasının şüpheli olduğu değildir, aksine bu otoriter bir konuşma tarzıdır. Bir hâkim veya padişah emrine tabi olan kişiye, sadece "filanca işi yap ki, filanca makama terfi edebilesin" derse, o kişinin evinde bayram yapılır. Zira, bu sözler, bütün yetkilere sahip, merha-

metli ve nazik olan bir efendinin, emir kuluna verdiği bir sözdür ve kendisinin bu sözlerden cayması veya sözlerini tutmaması beklenemez.

İmam Şafiî, İmam Ahmed, Abdullah bin Mübarek ve İshak bin Rahaviye'ye göre Hacc sûresinin bu âyeti de bir secde âyetidir. Ancak İmam Ebu Hanife, İmam Malik, Hasan Basrî, Said bin el-Müseyyeb, Said bin Cübeyir, İbrahim Neh'î ve Sufyan Sevri bu âyetin tilâveti sırasında secde etmenin uygun olmadığı kanısındadırlar. Bu her iki grubun görüşlerini aşağıda özetliyoruz.

İlk gruptakiler söz konusu âyette secde emri açık seçik olarak yer aldığı için secdeden yanadırlar. Buna ilâveten Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Merduyye ve Beyhakî tarafından naklolunan Ukbe bin Âmir (r.a.)'in rivayetidir ki şöyledir: "Ben arz ettim, 'ya Resûlullah (s.a.v.) iki secdesi bulunduğu için Hacc sûresi diğer sûrelerden üstündür.' Resûlullah (s.a.v.) 'evet' dedi ve 'bu yerlerde secde etmeyenler bu sûreyi okumasınlar' diye buyurdu." Bu hususta ileri sürülen bir delil de Ebu Davud ve İbn Mace'de yer alan Hz. Amr ibnu'l-Âs'ın şu rivayetidir: "Resûlullah bana Hacc sûresinde iki secde olduğunu söylemişti". Bu hususta ileri sürülen dördüncü delil de Hz. Ömer, Ali, Osman, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu'd-Derda, Ebu Musa el-Aş'arî ve Ammar bin Yasir'in rivâyetidir. Buna göre Hacc sûresinde iki secde vardır.

İkinci grubun görüşü şudur: Söz konusu âyette sadece secde değil, rükûdan da bahsedilmiştir ve Kur'ân-ı Kerim'de rük'u ve secde sözleri bir arada geçince umumiyetle namaz kastedilir. Ayrıca, rük'u ile secde, sadece namaza mahsustur, bunlar namazdan soyutlanamaz. Bu grup, Ukbe bin Âmir'in, Hacc sûresinde iki secde bulunduğuna ilişkin rivâyetinin senedinin de zayıf olduğunu savunuyor. Adı geçen rivâyeti İbn Lehye'a, Ebu Mus'ab, Haccac bin Yusuf ile birlikte Kâbe'ye mancınık ile taş atan kişidir. Bu grup Amr ibnu'l-Âs'ın rivâyetini de güvenmek açısından zayıf ve sakat kabul ediyor. Çünkü bu rivâyeti Said el-Atkî, Abdullah bin Müneyin el-Kelâbi'ye dayanarak naklediyor ve ikisi de meçhuldur. Bunların kim olduğu ve ne yaptıkları bilinmiyor. Bu grubun son olarak çeşitli sahabelerin rivâyeti ile ilgili de itirazı vardır. Bu gruba göre İbn Abbas, el-Hacc sûresinde iki secdenin bulunmasını şöyle izah etmiştir: Birinci secde elzem (mecburî) ve ikinci secde talimî (seçmeli)dir.

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ
فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ
مِنْ قَبْلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا
شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

78- Allah uğrunda hakkıyla cihad edin.[128] O, sizi mümtaz kıldı.[129] Din işlerinde size bir güçlük yüklemedi;[130] babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi.[131] Bundan evvelki kitaplarda ve bu Kur'ân'da size Müslüman ismini takan Allah'tır.[132] Tâ ki, peygamber sizin üzerinize, siz de bütün insanlar üzerine şahid olasınız diye.[133] Artık namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'ın dinine sarılın[134] ki, O, sizin Mevlânızdır. O ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.

Açıklamalar

128- Cihad'ın anlamı sadece "kıtâl" yani savaş veya kan dökme değildir. Bu kelime aynı zamanda mücadele, çekişme, yarışma, gayret, çalışma ve didinme anlamında da kullanılır. Bu bakımdan, cihad veya mücahid kelimelerinde, mücadele edilmesi gereken mutlaka bir karşıt kuvvetin bulunduğu anlam da saklıdır. "Cihâd fillâh"in mefhumu ise şudur: Mukavemet eden kuvvet, Allah'a sadakat, kulluk ve itaate karşıdır. Bu hususta yapılacak mücadele, karşıt kuvvetin mukavemetini kırmak Allah'a itaat ve sadakatta kusur etmemek ve dünyada Allah'ın kelimesi ve kelâmının duyurulması, buna karşı küfrün kuvvetinin kırılması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamak demektir. Bu mücadelenin ilk hedefi, her zaman Allah'a karşı isyân etmeye hazır ve bir insanı iman ve itaat yolundan caydıran nefs-i emmâredir. Bu nefs-i emmâre kontrol edilmediği ve ezilmediği müddetçe dışa yönelmek veya başka cephelerde savaşmak mümkün değildir. Bu sebepten dolayıdır ki, bir savaştan dönen gazilere hitap eden Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştu: "Siz küçük cihad'tan büyük cihâd'a geri gelmişsinizdir". Bunun üzerine sahabeler "büyük cihâd"ın ne olduğunu sordular.

Resûlullah buyurdu: "İnsanın kendi nefsine karşı mücadele etmesi". Bundan sonra cihâdın daha geniş alanı bütün dünyadır. Dünyada her türlü isyâncı kuvvetlere karşı kalp, beyin, vücut ve mal ile mücadele etmek asıl cihâddır ve burada işte bundan bahsedilmiştir.

129- Yani, bütün insanlar arasından ancak Müslümanlar yukarıda bahsedilen vazife ve hizmetleri yerine getirmek üzere seçilmişlerdir. Bu konu Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif yerlerde muhtelif şekilde işlenmiştir. Meselâ, Bakara sûresinde şöyle denilmiştir: "Sizi vasat (orta, mutedil) bir ümmet kıldık". (âyet: 143). Ve Âl-i İmran sûresinde de şöyle buyurulmuştur: "Siz insanlar arasından çıkarılmış bir ümmetsiniz". (âyet: 110). Burada da şunu belirtelim ki, bu âyetlerin dışında bazı diğer âyetler de eshâb-ı kiramın üstünlüğünü ve kendilerine dil uzatanların yanlış tutumunu ortaya koymuştur. Yukarıdaki âyetin ilk muhatapları elbette ki, sahabelerdir.

130- Yani Müslümanların hayatı geçmişte din adamları, keşişler ve kâhinlerin bağlı oldukları milletlere uyguladıkları sayısız kısıtlama ve dayanılmaz sınırlamalardan yoksundur. İslâmiyette ilim, fen ve teknolojide gelişme sağlanması yolunda fikir veya düşünceleri sınırlandıran herhangi bir engel yoktur. Aynı şekilde pratik hayatta, toplum veya uygarlığın gelişmesini tökezleyen herhangi bir kısıtlama da yoktur. Müslümanlara sade ve basit bir akîde ve kanun nizamı verilmiştir ki, bununla maddi ve manevi alanlarda istedikleri yolu katetsinler. Buna benzer hüküm şu âyette yer alıyor: "O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten nehyeder. Tertemiz ve iyi olan şeyleri helâl, kötü ve zararlı olan şeyleri harâm eder, onların sırtlarındaki ağır yükü kaldırır. Onların zincirlerini kırar." (el-A'raf: 157).

131- Gerçi Müslümanlar, İbrahim milleti gibi Nûh, Mûsa ve İsâ milleti olarak da adlandırılabilirler. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de kendilerine devamlı İbrahim milleti demenin üç sebebi vardır: Birincisi, Kur'ân-ı Kerim'in ilk muhatapları Araplardı ve bunlar diğer bütün peygamberlerden çok Hz. İbrahim'e mensup ve alışıktılar. Arapların tarihinde, gelenek görenek ve inançlarında en büyük etki ve nüfuz Hz. İbrahim (a.s.)'indi. İkincisi, Hz. İbrahim öylesine güzide bir peygamberdi ki, büyüklüğü ve üstünlüğü konusunda Müslümanların yanısıra diğer milletler meselâ, Yahudi, Hıristiyan, müşrik Araplar ve Ortadoğu'nun Sabîîleri hemfikirdiler. Peygamberlerden hiçbiri böyle bir mev-

kiye sahip değildi. Üçüncüsü, Hz. İbrahim bütün bu milletlerden önce doğmuş ve yaşamıştır. Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiîlerin Hz. İbrahim (a.s.) den sonra ortaya çıktığı bilinen bir husustur. Müşrik Araplar'da da putperestlik çok daha sonra başlamıştır. Rivâyetlere göre, Araplar'da putperestlik, Beni Hüza'a'nın reisi olan ve Ma'âb (Mevâb) bölgesinden Hübal adlı putu getiren Amr, bin Lahiyy tarafından başlatılmıştır. Amr bin Lahiyy, M.Ö. 500-600'de yaşamıştır. O halde, müşrik Arapların da Hz. İbrahim (a.s.)'den yüzyıllar sonra doğduğu söylenebilir. Bu durumda, Kur'ân-ı Kerim'in başka dinlerin yerine "İbrahim'in dininde olunuz" demesinin anlamı, insanlara Allah'ın dinini ve hak yolunu hatırlatmaktır. Yani eğer Hz. İbrahim (a.s.) ve dini hak üzerinde idiyse onun yolu takip edilmelidir. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın daveti de aynı yoldadır. Tafsilât için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Bakara sûresi dipnot: 134-135, Âl-i İmran sûresi, dipnot: 58-79, en-Nahl, dipnot: 120.

132. Bu âyette kullanılan "size" kelimesi sadece bu âyetin inişi sırasında hazır bulunan Müslümanlara mahsus değildir. Bu âyetin muhatapları, sadece daha sonra iman edenlere de mahsus değildir. Bu âyetin muhatapları, insanlık tarihinin başlamasından Kıyamet'e kadar Tevhîd'e, risâlete, âhirete ve ilâhi kitaplara iman eden herkestir. Burada denilmek isteniyor ki, Hak milleti daha önce de Nûhî, İbrahimî, Musevî ve Mesihî adlarıyla değil, "müslim" (Allah'a teslim veya tabi olan) adıyla tanınırlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bu milletin ismi ve lakâbı "Muhammedî" değil "müslim"di, ve bugün de durum aynıdır. Bu hakikatı anlayamayanlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e tabi olanların adlarının, Kur'ân'dan önce hangi ilâhi kitapta "müslim" olduğu sorusu üzerine kafa patlatmışlardır.

133- Açıklama için bk: Tefhim-ül Kur'ân, Bakara sûresi, dipnot: 144. Bu konuya ayrıca "Şahadet-i Hak" (Hakkın Şahitliği) adlı kitapçığımızda etraflıca değinmişizdir.

134- Başka bir deyimle, "Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Hidayetinizi O'ndan alın, hayat kanununu O'ndan alın. Sadece O'na itaat edin. O'ndan korkun. Bütün ümitlerinizi O'na besleyin. Yardım için O'na başvurun ve ancak O'na güvenin."

EL-MÜ'MİNÛN SÛRESİ

Adı: Bu sûrenin adı, ilk âyette geçen "el-Mü'minûn" kelimesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Anlatım, üslûp ve işlenen konu, kısacası her bakımdan bu sûrenin Mekke döneminin ortalarında indiği anlaşılıyor. Geri plandaki gelişmeler ve olaylar, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ile kâfirler arasında amansız bir mücadelenin başladığını gösteriyorsa da, bunların henüz doruğa ulaşmadığı görülüyor. 75. ve 76 .âyetlerden, bazı güvenilir kaynaklara göre, Mekke döneminin ortalarında vuku bulduğu kesin olan şiddetli kıtlık sırasında bu sûrenin indiği açıklık kazanıyor. Urve bin Zübeyr'in bir rivâyetine göre Hz. Ömer (r.a.) o zamana kadar müslümanlığı kabul etmişti. Urve, Abdurrahman bin Abdülkarî'ye atfen Hz. Ömer'in şu sözünü naklediyor: "el-Mü'minûn sûresi ben Hz. Peygamber Efendimizin yanında iken indi". Hz. Ömer (r.a.) vahyin inişi sırasında Resûlullah (s.a.v.)'in halet-i ruhiyesini görmüştü. Sûrenin ilk 10 âyetinin inişi tamamlandıktan sonra Resûlullah (s.a.v.), Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Bana az önce öylesine 10 âyet indi ki, bunların icaplarına uyan bir kişi cennete gidecektir." Resûlullah (s.a.v.) daha sonra sûrenin ilk âyetlerini okudu. (bkz. Ahmed, Tirmizi, Nesaî ve Hâkim).

Konusu: el-Mü'minûn sûresinin ana fikri Hz. Peygamber'in sözlerine itaat ve sünnetini tatbik etmektir ve bütün sûre bu konunun etrafında dönmektedir.

Sûrenin başında Hz. Peygamber'in sözlerini dinleyenlerin, bazı meziyet ve özelliklere sahip olmaya başladıkları ve bunların hem dünyada hem ahirette felâh bulacakları anlatılmıştır.

Bundan sonra insanoğlunun doğuşu, gök ile yerin ortaya çıkışı,

nebat ile hayvanatın türemesi ve diğer tabiat hârikalarına dikkat çekilmiştir. Bunun amacı, Hz. Peygamber'in tevhid ve me'âd ile ilgili söylediklerini gerek insanın kendi varlığının, gerekse bütün kâinatın varlıklarının doğrulamakta olduklarını insanlara belirtmektir.

Daha sonra çeşitli peygamberler ve ümmetlerinden bahsedilmiş, bunlardan ibret alınması istenmiştir. Bu hususta dikkate değer noktalar şunlardır:

Birincisi, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in davetine karşı gösterilen şüphe ve yapılan itirazlar yeni değildir. Daha önce de Allah'ın resûlleri olarak kabul edilen peygamberlere o devirlerin cahil ve sapıkları tarafından aynı itirazlarda bulunulmuştu. Akılları başlarında olanlar kendi gözleriyle görsünler: Adı geçen peygamberler mi, yoksa kendilerine itiraz edenler mi haklıydılar? Tarihin bize bu konuda verdiği ders nedir?

İkincisi, Tevhid ve âhiret ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) in verdiği talimat geçmişteki peygamberlerin öğretilerinden farklı değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyanın şimdiye kadar hiç duymadığı bir emirler manzumesi getirmemiştir. Bunlar geçmişte de değişik zamanlarda ve değişik milletlere duyurulmuştur.

Üçüncüsü, peygamberlerin söz ve emirlerine uymayan ve muhalefette ısrar eden milletlerin hepsi korkunç akıbete uğramışlardır.

Dördüncüsü, her devirde ve her millete Allah tarafından daima aynı din indirilmiştir ve bütün peygamberler aynı gayeye hizmet etmişlerdir. Peygamberlerin hepsi aynı kaynaktan gelmiş ve aynı gaye için çalışmışlardır. Allah'ın dini İslâm'ın dışında, dünyada görülen din ve inançların diğer bütün şekilleri, insanların hayal gücünün ürünleridir ve bunların hiçbiri doğru veya hak değildir.

Bu peygamber hikâyeleri ve bunların taşıdığı derslere dikkat çekildikten sonra dünyada insanların maddî durumunun iman ve inançlarının bir ölçüsü olmayacağı belirtilmiştir. Yani eğer bir kişi dünyanın bütün nimetlerine sahipse, şan ve şöhret, para, mal ve mülk, çoluk, çocuk ve iktidara sahipse onun doğru yolda olduğu, Allah'ın ona yakın ve ondan hoşnut olduğu anlamı çıkarılamaz. Aynı şekilde bir kişinin fakir veya çaresiz olması, imanının zayıf olduğu veya Yüce Allah'ın onu sevmediğinin bir belirtisi değildir. Bir insanın Allah katında sevilip se-

vilmemesi, takdir edilip edilmemesinin tek ölçüsü onun imanı, Allah'tan korkup korkmaması ve dürüst olup olmamasıdır. Bu hususun önemle belirtilmesinin belli bir sebebi vardı: Hazret-i Nebi-yi Kerim (s.a.v.)'in dâvetine en büyük direniş ve eleştiri maddi durumu, şan ve şöhreti bakımından her biri yüksek yer işgal eden Mekkeli zengin kabile reislerinden geliyordu. Bolluk ve mutluluk içinde yüzen ve güçleri gittikçe artan bu kabile reisleri ve bunların nüfuzu altında olan diğer birçok kimse yanılgıya düşüyor, kendilerinin doğru yolda olduğuna ve tanrılar ile tanrıçaların kendilerine nimetlerini yağdırmakta olduklarına inanıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in etrafında bulunan her türlü maddi imkândan yoksun, fakir ve çaresiz kimselerin ise tanrı ve tanrıçaların gazabına uğradıkları, tuttukları yolun doğru olmadığı ve Allah'ın kendilerini sevmediği sanılıyordu.

Bundan sonra Mekkelilerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine inanmaları için çeşitli deliller verilmiştir. Ayrıca, kıtlık ve açlığın Allah'ın bir ikazı olduğu, bundan korkarak doğru yola gelmeleri, aksi takdirde Allah'ın ağır bir darbesini yiyecekleri kaydedilmiştir.

Sûrenin sonlarına doğru Mekkeli kâfir ve müşriklerin dikkati tekrar kendi vücutlarında ve kainâtta varolan mucizelere çekilmiştir. Kendilerine deniliyor ki, bakın ey cahiller, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in size anlatmak istediği Tevhid ve ölümden sonraki hayat gibi gerçekleri görmüyor musunuz? Etrafınızda bunun birçok belirtileri yok mudur? Akıl ve mantığınız bunu kabul etmiyor mu?

Bundan sonra Hz. Peygamber'e de bazı öğütler verilmiş, kâfir ve müşrikler kendisine her ne kadar kötü muamelede bulunurlarsa bulunsunlar, temkinli davranması ve Şeytan'ın kışkırtmalarına kanmaması gerektiği bildirilmiştir. Sûrenin sonunda hak düşmanlarının âhirette hesaba tabi tutulacakları, hak davetine ve müminlere yaptıkları kötülüklerin faturasını mutlaka ödeyecekleri belirtilmiştir.

EL-MÜ'MİNÛN SÛRESİ

(118 Âyettir, Mekke'de Nazîl Olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝١

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

1- Muhakkak mü'minler felâh bulmuştur.[1]

Açıklamalar

1- Burada "mü'minler" kelimesinden, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmiş, davetini kabul etmiş, kendisini rehber ve önder saymış ve anlattığı hayat tarzını benimsemiş kimseler kastedilmiştir.

"Felâh"ın sözlük anlamı başarı ve refahtır, ve "kırık", "zarar" ve "umutsuzluk" anlamına gelen "hüsrân"ın zıddıdır. "Eflaharracul", falanca şahıs başarı kazandı, muradına erdi, mutlu ve müreffeh oldu, çabaları olumlu sonuç verdi ve durumu düzeldi, demektir.

Yukarıdaki âyette kullanılan "kad eflaha" deyimi, "felâh bulmuştur" şeklinde tercüme edilebilir. Sözlere bu kelimelerle başlamanın hikmeti ve geniş anlamı, vahyin indiği ortam göz önünde bulundurulmadan tam olarak kavranamaz. Bilindiği gibi, İslâm davetinin muhalifleri

Mekkeli kabile reisleri müreffeh ve mutlu bir hayat yaşıyorlardı. Ticaretten alabildiğine kâr ediyor, servet üstüne servet topluyor ve dünyanın bütün nimetlerinden istifade ediyorlardı. Buna karşı İslâm davetini kabul edenlerin durumu içler acısıydı. Bunların çoğu fakir ve çaresizdi. Vaktiyle durumları iyi olan bazı müminler de ekonomik boykot ve sosyal kısıtlamalar yüzünden fakirleşmişlerdi. Böyle bir durumda, sözlere "Muhakkak mü'minler felâh bulmuştur" cümlesiyle başlamak şu demekti: "Sizin felâh ve hüsran ölçüleriniz yanlış, düşünceleriniz sakat ve görüşleriniz dardır. Geçici ve sınırlı nimet ve mutluluklarınız felâh değil, hüsrandır. Asıl mutlu, başarılı ve müreffeh olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in taraftarlarıdır. Mü'minler bu davete uymakla hem dünya hem ahiretin nimetlerini kazanmışlardır. Sizler zararlı alışverişlerinizin sonucunu hem bu dünyada, hem ahirette göreceksiniz." İşte "el-Mü'minun" sûresinin ana fikri budur ve bütün sûrede bu husus çeşitli tarzlarda anlatılmaya çalışılmıştır.

الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝٢

2- Onlar[2] namazlarında huşua riayet ederler.[3]

Açıklamalar

2- Buradan başlayarak 9. âyete kadar anlatılan mü'minlerin sıfatları, İslâm'ı kabul etmek suretiyle felâh bulmalarının birer delilidir. Başka bir deyimle, böylesine meziyet ve güzel ahlâka sahip olanların mutlaka felâh bulacakları belirtilmiştir. Bunca erdem ve yeteneklere sahip olanların başarısız veya umutsuz olmayacakları kaydedilmiştir. Bu güzel ahlâklı ve sâlih kimseler felâh bulmazlarsa başka kimler felâh bulacaktır, denilmiştir.

3- "Huşû"nun mânâsı bir kişinin başka bir kişinin önünde saygıyla eğilmesi, boynunu eğmesi, aczini belirtmesi ve saygısını göstermesidir. Bu, hem ruhsal, hem bedensel bir olaydır. Ruhsal açıdan "huşû" bir kişinin başka bir kişinin büyüklüğü, debdebesi ve görkemliliğinden etkilenmesi demektir. Bedensel "huşû", bir kişinin bir başka kişinin önüne çıkınca başını eğmesi, bakışlarını yere dikmesi, sesini alçaltması ve ge-

nellikle saygıdeğer bir kişinin debdebesine kapılması halinde vücudunda ve dış görünüşünde meydana gelen diğer değişiklikler demektir. Namazda huşua riayet etmenin anlamı, ruhen ve bedenen yukarıdaki durumda bulunmaktır ve namazın ruhu işte budur. Hadislere göre bir defasında Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir kişinin namaz kılarken kendi sakalını karıştırmakta olduğunu gördü ve şöyle dedi: "Eğer bu adamın kalbinde huşû olsaydı, vücudunda da bunun belirtileri görülürdü."

Gerçi huşû aslında kalple ilgilidir ve kalp huşûu kendiliğinden vücudu etkisi altına alıyor. Nitekim yukarıdaki hadiste de aynı husus dile getirilmiştir. Fakat şeriatta namaz için bazı özel kurallar konmuştur ki, bunlar bir yandan kalp huşûuna yardımcı oluyor ve bir yandan da huşûnun azalan ve çoğalan durumlarında namaz fiilini hiç olmazsa dış görüntüsüyle belli bir düzeyde korumayı sağlıyorlar. Bu kurallardan biri, bir kişinin sağa sola dönmemesi ve başını kaldırıp yukarıya bakmamasıdır. (Namaz sırasında en fazla gözlerinin sağ ve sol uçlarıyla bakılabilir. Hanefî ve Şafiî mezhebine göre gözler, secde yerinden başka tarafa kaymamalıdırlar. Malikî mezhebinde ise gözlerin ön tarafta olmalarında ısrar ediliyor). Namaz sırasında sallanmak ve çeşitli taraflara eğilmek de yasaktır. Elbiseleri sürekli olarak toparlamak, silkelemek ve onlarla oynamak da yasaktır. Secdeye giderken oturma veya secde etme yerini temizlemek de yasaklar arasına giriyor. Dik durmak, çok yüksek sesle kır'at etmek ve kırat sırasında melodik bir ses çıkarmak da namaz kurallarına aykırıdır. Çok bariz bir biçimde esnemek ve geğirmek de namazın adâbına aykırıdır. Hızlı hızlı baştan savmak gibi namaz kılmak da hoş olmayan bir harekettir. Dinî emirlere göre namazın bütün erkânı gayet sakin ve rahat eda olunmalıdır ve bunlardan biri, meselâ rükû veya secde, tamamlanmadan diğerine geçilmemelidir. Namaz sırasında birşey rahatsız ediyorsa, elin bir hareketiyle bir tarafa itilmelidir, fakat o el devamlı kullanılmamalıdır veya her iki el oynatılmamalıdır.

Daha çok dış görünümle ilgili olan bu hareketlerin dışında namaz kılan kişinin türlü çeşit düşüncelere kapılmaması esastır. İradenin dışında düşüncelerin beyne hücum etmesi insanî bir zaaf ve doğal bir olaydır. Fakat namaz kılan kişinin bütün çabası bu tür düşüncelerden sıyrılıp tek Allah'a yönelmesi ve ağzından çıkan sözler ve duaları kalbinin de aynen doğrulaması olmalıdır.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾

3- Onlar, boş sözden ve faydasız işten yüz çevirirler.[4]

Açıklamalar

4- Burada kullanılan Arapça kelime "lağv"dır ki, her türlü faydasız, boş ve beyhude söz veya hareketlere denilir. "Me'redûn" kelimesini biz "yüz çevirirler" olarak tercüme ettik. Ama bu tabir âyette anlatılan hususu tam mânâsıyla ortaya koymuyor. Âyette denilmek isteniyor ki, mü'minler boş söz veya hareketlere tenezzül etmezler; bunlarla hiç ilgilenmezler, boş sözlerin söylendiği veya hareketlerin yapıldığı yerlere uğramazlar, faydasız ve fuzulî sözler söyleyen veya hareketlerde bulunanlara tesadüfen rastladıkları zaman da onlardan derhal kurtulurlar. Aynı husus başka bir yerde şöyle dile getirilmiştir: "Boş ve batıl şeylerin yanından geçtiklerinde onlar bulaşmadan, şerefli olarak geçerler." (el-Furkan: 72).

Yukarıdaki kısa cümlede anlatılan şey aslında bir mü'minin en büyük meziyetidir. Bir mü'min her an kendi sorumluluğunun idrâki içindedir. Dünyanın bir sınav yeri olduğuna; hayat, ömür veya zaman gibi çeşitli kavramların ise sınav için verilen süre olduğuna inanır. Bu sorumluluk duygusu bir mü'mini, bir sınav salonunda sınav kağıtlarını büyük bir ciddiyet ve metanet ile doldurmakta olan bir öğrenci haline getirir. Nasıl ki, bir öğrenci sınavın birkaç saatinin gelecek yaşantısı ve mesleğine büyük bir etki yapacağını anlayarak kendisine ayrılan sürenin her saniyesini sınav kağıtlarını en iyi şekilde doldurmaya çalışmakla geçirir, ve tek bir saniyesini boşa harcamaz; bir mü'min de dünyadaki ömrünün her saniyesini âhirette kendisine yarayacak şekilde geçirir. O kadar ki, eğlence ve oyunlardan da sadece zamanın geçirilmesi için değil, bazı yararlı sonuçların doğmasında yardımcı olanları seçer. Ona göre zaman "öldürülecek" değil, "kullanılacak" bir şeydir.

Bunun yanısıra, mü'min aynı zamanda ciddi, metin, dürüst, temiz, hoş sohbetli ve efendi bir kişidir. Gevezelik, kaypaklık, âvarelik ve

hokkabazlık ona yakışmaz. Şaka yaparsa da terbiyesini bozmaz. Çirkin söz söylemez, edebsiz hareketlerde bulunmaz. Maskaralığı sevmez. Konuşurken boş lâflar söylemez. Müstehcen, ayıp, yalan ve küfürle dolu konuşmaların yapıldığı bir yer veya topluluk bir mü'mini en çok rencide eden şeylerdir. Zaten Allah'ın bir mü'mine vadettiği Cennette boş laf ve hareketlerin bulunmadığı ifade olunmuştur.

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ ۝٤

4- Zekât yolunu takip ederler.[5]

Açıklamalar

5- "Zekât vermek" ve "zekât yolunu takip etmek" arasında büyük fark vardır ve bunların eş anlamlı olduğunu sanmak yanlıştır. Bilinen ve sık sık kullanılan "yut'ûnez zekât" yerine burada "lizzekât-i fâilûn" tabirinin kullanılmasının elbette başka bir anlamı olsa gerek. Arapça zekât kelimesi iki anlam taşır: "temizlik" ve "gelişme veya yetişme." Birşeyin gelişmesine engel olanları defetmek ve onun gerçek cevherini ortaya çıkarmak, işte bu iki husus zekât kavramını ortaya koyar. Bu kelimenin İslâmiyet'te iki ayrı anlamı daha vardır. Birincisi tezkiye için ayrılan veya dağıtılan mal, ikincisi tezkiye fiilinin kendisi. "Yu'tûnez zekât" denince, insanların tezkiye için mallarının belli bir bölümünü muhtaçlara dağıtması anlamı çıkıyor ve böylece bu olay sadece mal veya paranın dağıtılmasıyla sınırlı kalıyor. Fakat "lizzekât-i fâilûn" denince bu iş para veya malın ayrılmasıyla sınırlı kalmayıp nefis, ahlâk, hayat, ve mal, kısacası herşeyin tezkiyesi (temizlenmesi)'ne kadar genişler. Ayrıca, bu temizlik sadece bir kişinin kalp ve ruh temizliğiyle sınırlı olmayıp etrafındakilerin hayatlarının temizlenmesine kadar uzanır. O halde yukarıdaki âyetin meali şöyle olabilir: "Kalp, ruh, vücut ve ahlâk temizliğini yaparlar." Yani, mü'minler sadece kendi yaşıtlarını ve düşüncelerini temiz tutmaz, etrafındakilerin vücut ve ruh temizliğini yaparlar. Kendi bünyelerindeki insanlık cevherini ortaya koymakla yetinmez, kendilerinin dışındaki dünyanın gelişmesi için de çaba harcarlar. el-A'lâ sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Nefsini temizleyen felâh bulmuştur. Rabbinin ismini zikredip namaz kılan." (14-15). Eş-Şems

sûresinde de şöyle buyurulmuştur: "muhakkak nefsini ıslâh ve temiz kılan kişi felâha ermiştir." Kaldı ki, yukarıdaki âyet, bu âyetlerden daha geniş anlamlıdır. Çünkü bu âyetler sadece nefsin tezkiyesinden bahsederken yukarıdaki âyet hem tezkiye fiilinin mahiyetini belirtiyor, hem insanın kendisi ve çevresini temiz tutmasının önemini dile getiriyor.

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝٥ إِلَّا عَلَىٰٓ
أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝٦

5-6- Irzlarını korurlar.[6] Ancak kendi zevcelerine veyahut malik oldukları cariyelere karşı münasebetleri müstesnadır. Onlar bunda kınanmazlar.[7]

Açıklamalar

6- Bu cümlenin iki anlamı vardır: Bir, "Vücutlarının örtülmesi gereken yerlerini örterler," yani çıplaklıktan kaçınırlar ve mahrem yerlerini başkalarına göstermezler. İki, "ırz ve namuslarını korurlar", yani cinsel istek ve ihtiyaçlar konusunda ölçüsüz davranmazlar; şehvetin kölesi olmazlar. (Tafsilat için bkz. "Tefhimü'l-Kur'ân", en-Nur sûresi, 30-32. dipnotlar).

7- "Irz veya mahrem yerlerinin korunması" deyimi yüzünden ortaya çıkan anlaşmazlığın giderilmesi için burada bu sözler kullanılmıştır. Dünyada çok eski zamanlardan beri şehvet veya cinsel isteğin kötü birşey olup, cinsel ihtiyacın doğru ve meşru yollardan olsa dahi karşılanmasının dürüst ve Allah'a ermiş kişiler için uygun bir şey olmadığına inanılmıştır. Eğer mesele sadece bundan ibaret olsaydı "Felâh bulan iman sahipleri kendi ırz ve mahrem yerlerini korurlar" demekle yetinilirdi. Böylece, iman sahiplerinin donlarını hiçbir zaman çıkarmadıkları, yabancılara edeb yerlerini hiçbir zaman göstermedikleri, dünyadan ellerini ayaklarını çekmiş kalender kişiler oldukları, evlilik veya âile ve yuva kurma gibi kavramlardan çok uzak kaldıkları anlaşılırdı. Ama buraya bir cümle eklenerek bazı istisnalar getirilmiş ve insanların kendi karılarıyla cinsi münasebette bulunmalarının itiraz edilecek veya kınanacak bir tarafı olmadığı kaydedilmiştir. Günah veya yasak olan sadece insanların kendilerine caiz olan karılarının dışında kalan ka-

dınlarla cinsel ilişkide bulunmalarıdır. Yukarıda âyetler bazı dinî emirleri de beraberlerinde getiriyorlar ki, bunları şöyle özetleyebiliriz:

(1) "Edeb yerlerinin muhafaza edilmesi" emrine iki tür kadın girmemiştir. Bunlardan biri "zevceler," diğeri de "cariyeler"dir. "Zevceler" tabiri, hem Arapça sözlüğüne göre, hem Kur'ân-ı Kerim'de yer alan açıklamalara göre nikâhlı kadınlar için kullanılıyor. Bu tarife nikâhlı kadınlar, yani zevceler, karılar, eşler vs. girerler. "İnsanların malik olduğu kadınlar"dan, hem Arapça dil kurallarına, hem de Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerine göre, cariyeler kastedilmiştir. Bu âyet gösteriyor ki, Müslümanlar hem karılarıyla, hem cariyeleriyle cinsi münasebette bulunabilirler. Zevcelerle cinsi münasebet nikâha dayalıyken, cariyelerle ilişkiler "mülkiyet"e dayanır. Eğer cariyelerle cinsi münasebette bulunmak için nikâh kıymak gerekli olsaydı, bunlardan ayrıca söz edilmesine gerek yoktu, çünkü nikâhlı karılar tarifine bunlar da girerdi. Günümüzde cariyeler ile "temettu" (cinsi münasebet)'nun gereğine inanmayan bazı müfessirler en-Nisa sûresinin 25. âyetini bir delil olarak gösteriyorlar. Âyet şöyledir: "Sizden mali gücü olmadığından her mü'mine kadını nikâhlamaya gücü yetmiyen, mü'mine cariyelerden biri ile evlensin." Ne kadar ilginçtir ki, bu müfessirler aynı âyetin bir bölümünü kendi fikirlerine uyduğu için benimsiyor, diğer bir bölümünü ise, fikirlerine ters düştüğü için reddediyor veya görmezlikten geliyorlar. Çünkü aynı âyetin devamında şöyle denilmiştir: "O cariyeleri sahiplerinin izni ile nikâhlayın ve nikâh bedellerini (mehir) bilinen şekilde ödeyin." Bu sözler açıkça gösteriyor ki, burada bahsedilen kişi, bir cariyenin maliki değil, hür bir kadınla evlenmesine mali durumu izin vermeyen ve bu sebeple, başka bir kişinin tasarrufunda olan bir cariye ile nikâh kıymak isteyen bir kişidir. Yoksa, bir kişinin kendi cariyesi ile evlenmesi söz konusu olsaydı, "o cariyeleri, sahiplerinin izni ile nikâhlayın" demenin anlamı ne olabilirdi? Maalesef, Kur'ân-ı Kerim'i kendi amaçlarına âlet etmek isteyenler "nikâhlayın" kelimesini benimsiyor ve bunun hemen ardındaki "sahiplerinin izniyle" sözlerini görmezlikten geliyorlar. Bu müfessirlerin bu âyetten çıkardıkları mânâ, Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetlerine de ters düşüyor. Eğer bir kişi kendi düşüncelerinin esiri olmayıp Kur'ân-ı Kerim'i doğru olarak okumak ve anlamak istiyorsa, en-Nisa sûresinin 3. ve 25., Ahzab sûresinin 50. ve 52. ve Me'âric sûresinin 30. âyetini el-Mü'minun sûresinin yukarıdaki âyetiyle birlikte okusun ve o zaman Kur'ân-ı Kerim'in bu hususta ne

demek istediğini kendisi anlayacaktır. Bu meselenin etraflıca bahsi için bk: "Tefhimü'l Kur'ân", en-Nisa suresi, dipnot: 44; "Tefhimât" "Resâyil ve Mesâyil", cilt: I, s. 324-333.

(2) "İllâ alâ ezvâcihim ev-mâ meleket eymânuhum" cümlesinde kullanılan "alâ" kelimesi burada açıklanan kuralın sadece erkeklerle ilgili olduğunu gösteriyor. "Kad eflahal-mü'minûn"dan "hâlidûn"a kadar diğer âyetler de müzekker zamirler kullanılmış olmasına rağmen hem erkek hem kadını kapsarlar. Zira, Arapça'da erkek ve kadınlardan topluca bahsedilince daima müzekker zamirler kullanılır. Irzların korunmasıyla ilgili olarak "alâ" kelimesi kullanılmak suretiyle ise bu emirden bazı durumlarda sadece erkekler müstesna kılınmıştır. İşte bu ince noktayı anlamayan bir kadın Hz. Ömer (r.a.) zamanında kendi uşağıyla "temettu" (cinsi münasebet)'te bulunuverdi. Bu mesele Ashâb-ı kiram'ın meclisinde görüşülürken herkes şöyle dedi: "Bu kadın Allah'ın kitabının mealini yanlış anlamıştır. Burada, bu emrin sadece erkeklere mahsus olduğuna göre nikâhlı kadınlar için kocalarının helâl olup olmadığı sorusu akla gelmemelidir. Böyle bir soru anlamsızdır, çünkü karıları konusunda kocaların ırzlarını koruma emrinden müstesna kılınmasıyla karılar kendi kocaları konusunda bu emirden müstesna sayılmışlardır. Karılar veya zevceler için ayrıca bir açıklamaya gerek görülmemiştir. Böylece bu istisna emrinin kapsamı fiilen sadece bir erkek ve onun mülkü olan zevcesiyle sınırlı kalıyor ve kadın için uşağı harâm kılınıyor. Bir kadın için uşağının harâm kılınmasının hikmeti şudur: Bir uşak efendisi olan kadının cinsel açlığını giderebilir, ama ne onun, ne de yuvasının dayanağı olamaz; bu da âile hayatının yozlaşmasına yol açar.

(3) "Onlar bunda kınanmazlar" cümlesi, yukarıda bahsedilen iki meşru yolun dışında cinsel ilişkilerin kurulmasının diğer bütün yollarını ister zina, ister fiil-i livata (homoseksüellik) veya başka herhangi bir fiil olsun haram kılmıştır. Ancak kendi kendine tatmin (mastürbasyon) konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. İmam Ahmed bin Hanbel mastürbasyonu caiz olarak niteliyor. İmam Malik ile İmam Şafiî ise bunun kesinlikle harâm olduğunu belirtmişlerdir. Hanefî mezhebine göre bu haram ve yasak bir fiildir, ama bir kişi kendisine sahip olamayarak böyle bir harekette bulunmuşsa, affedilmesi beklenebilir.

(4) Bazı müfessirler yukarıdaki âyetle "mut'a"nın hürmetini de is-

patlamaya çalışmışlardır. Bu müfessirlere göre "memtu'a" kadın ne zevce, ne de cariye tarifine giriyor. Bu kadın elbette ki, bir cariye değildir. Bu kadın zevce de değildir, çünkü zevcelikle ilgili hukukî kurallara kendisi uymuyor. Ne kendisi erkeğin varisi olabilir, ne de erkek onun varisi olabilir. Âdet süresi yoktur. Boşanma ve nafaka gibi sorunlar da yoktur. Bu kadın dört karı tarifine de girmiyor. Bu sebeple, "zevce" ve "cariyenin" dışında üçüncü tür bir kadındır. Buna talip olanı Kur'ân-ı Kerim "sınırı geçen" olarak nitelendiriyor. Şüphesiz, bu kuvvetli bir fikirdir, ama bunun zayıf bir yanı da vardır ki, buna göre bu âyetin "mut'a"nin haram oluşuyla ilgili olduğu kesinlikle söylenemez. Şimdi bu zayıf yanını da açıklayalım: Hazreti Peygamber (s.a.v.) "mut'a"nın harâm oluşuyla ilgili kesin emri Mekke'nin fethinin gerçekleştiği yılda vermişti ve bundan önce "mut'a"ya müsaade vardı. Şimdi, Mekke döneminde ve Hicretten birkaç yıl önce indiği ittifakla kabul edilen bu âyette "mut'a"nın haram edildiği emrinin yer aldığını farzetsek, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Mekke'nin fethine kadar buna nasıl müsaade ettiğini düşünmeliyiz. Onun için "mut'a"nın haram kılınmasının, Kur'ân-ı Kerim'in kesin bir emrine değil, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünnetine dayandığını söylememiz sanırız daha doğru olacaktır. Sünnette bunun isbatı olmasaydı, sadece bu âyete dayanarak mut'anın haram kılınmasına hüküm verilemezdi. Sırası gelmişken "mut'a" ile ilgili iki önemli noktaya da değinelim. Birincisi, "mut'a"nın haram kılındığı, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve hareketleriyle sabittir. Onun için, bu fiilin Hz. Ömer (r.a.) tarafından haram kılındığının ileri sürülmesine gerek yoktur. Hz. Ömer (r.a.) bu emrin sahibi değil, açıklayıcı ve uygulayıcısıydı.

Hz. Peygamber (s.a.v.) "mut'a" ile ilgili emri son günlerde verdiği ve henüz halka yayılmadığı için Hz. Ömer (r.a.) yayılması ve uygulanması için çaba harcadı. İkincisi, Şiîlerin, "mut'a"yı mutlaka mübah ve caiz kılma yolundaki tutumları ise Kur'ân ve sünnet ile bağdaşmaz. İlk çağlarda bu geleneğe göz yuman bazı sahabe, tâbiîn ve fakihler bunun ancak şiddetli ihtiyaç halinde ve son bir çare olarak geçerli sayıyorlardı. Ama bunlardan hiçbiri, bunun normal nikâh gibi "mübah-ı mutlak" olduğunu düşünmüyordu. "Mut'a"nın mübah olduğuna inananların başında yer aldığı söylenen Hz. İbn Abbas (r.a.) ise bu hususta şunları söylüyor: "Bu, ölü gibidir; sadece muztar (ıztırap çeken, kriz geçiren) için helâldir". Hz. İbn Abbas daha sonra bu görüşünü

gözden geçirmiş ve herkesin serbestçe "mut'a"ya başvurmaya başladığının farkına vardıktan sonra bundan vazgeçmişti. İbn Abbas (r.a.) veya birkaç arkadaşının bu görüşten vazgeçtikleri kabul edilmezse dahi "mut'a"ya sadece şiddetle ihtiyaç veya kriz halinde müsaade edildiği belirtilebilir. Mutlak "mut'a", gereksiz "temettu" ve nikâhlı zevcelerin yanında "memtu"lardan istifade, öylesine keyfi bir cinsel özgürlüktür ki, buna şeriat-ı Muhammediye'nin müsaade etmesi şöyle dursun, normal bir insan bile imkân vermez. Ben öyle sanıyorum ki, Şiîler arasında bile namuslu bir kimse, kızı veya kız kardeşi için bir kişinin nikâh yerine "mut'a" teklifiyle gelmesini kabul etmeyecektir. "Mut'a" sisteminin benimsenmesi, toplumda fahişeler gibi, herkesin temettusu için hazır bir kadın grubunun bulunmasına göz yummak demektir. Ya da, böyle bir sistem ancak zenginlerin yararına olur. Örneğin, eloğlunun kızlarına tasarruf hakkı sadece zengin kişilere ait olur. Yüce Allah ve onun sevgili Peygamberinin şeriatından böylesine çirkin, iğrenç ve dengesiz bir kanun beklenilebilir mi? Ayrıca Allah ve Resûlünden, her iffetli ve namuslu kadının kendisi için bir utanç vesilesi ve ahlâksızlık sayabileceği bir fiili caiz kılmaları beklenilebilir mi?

فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ۝٧

7- Bundan başkasını arayanlar hedeflerini aşanlardır.[7a]

Açıklamalar

7a- Bu, "ırzlarını korurlar" sözlerinden dolayı meydana gelebilecek herhangi bir anlaşmazlığın giderilmesi için kullanılan bir istisna cümlesidir. Dünyada geçmişte ve şimdi de şehvet veya seksüel gücün kendi başına kötü birşey olduğu ve cinsel ihtiyacının, ister caiz, ister caiz olmayan yollardan olsun, giderilmesinin, iyi, dürüst ve Allah'a yakın olan kimseler için doğru ve tasvip edilmeyecek birşey olduğu düşünülüyor. Bu anlaşmazlık veya yanlış düşünce, sadece "felâh bulmuş mü'minler ırzlarını korurlar" yolunda bir cümle kullanılmış olsaydı, daha da körüklenmiş olacaktır. Zira, böylece Allah'a ibadet eden, dini vecibelerini yerine getiren ve sâlih amel işleyen kimselerin seksten tövbe etmeleri gerekirdi. Bunların uçkurlarına dikkat etmeleri, rahip ve

dünyevî işlerden ellerini eteklerini çekmiş olmaları ve evlilik gibi işlerden uzak durmaları gerekirdi. Bu sebepten dolayıdır ki, burada bu istisna cümlesi kullanılmış ve konuya açıklık getirilmiştir. Buna göre caiz olarak ve meşrû yollarla cinsel ihtiyacın giderilmesi kötü veya kınanacak birşey değildir. Ancak, nefsî ve şehevî duyguların esiri olarak cinsel ihtiyacın caiz olmayan ve gayrimeşru yollarla giderilmesi yasaktır ve bu gibi yollarla baş vuranlar da, "hedeflerini aşanlar" sayılabilirler.

İstisna durumu meydana getiren bu cümleden çıkan emirleri şöyle özetleyebiliriz:

(1) Irzların korunmasıyla ilgili genel emirden şu iki tür kadınlar müstesna kılınmışlardır: Birincisi "ezvâc" (zevceler), ikincisi "mâ meleket eymânuhum" (başkalarının mülkü olan cariyeler). Arapça'nın bilinen kurallarına göre ve bizzat Kur'ân-ı Kerim'in kast ettiği anlama göre, "ezvâc" kelimesi, bir kişiyle doğrudan nikâha girmiş, başka bir deyişle onun meşru eşi olan bütün kadınlar için kullanılır. Türkçe'de bunu "zevce", "eş" veya "karı" gibi kelimelerle ifade edebiliriz. "Mâ-meleket eymânuhum" tâbirine gelince, gerek Arapça dil ve gramer kurallarına göre, gerekse Kur'ân-ı Kerim'in kullanımına göre bu bir kişinin mülkü olan bir kadın, yani cariye demektir. Böylece bu âyet açıkça gösteriyor ki, nikâha alınmış olan zevce veya memlûke olan cariye ile cinsel ilişki kurmak caizdir ve cariye ile cinsel ilişkide bulunmanın gerekçesi "nikâh" değil, "mülk" veya "sahip olmak"tır. Eğer cariye ile nikâh kılınmak şart olsaydı, ondan ayrıca bahsetmenin gereği yoktu, zira nikâhlı olması halinde o da "zevceler" sınıfına girerdi. Cariyelerle temettunun gerekçesini kabul etmeyen çağımızın bazı müfessirleri, en-Nisâ sûresinin 25. âyetinde geçen "Sizden malî gücü olmadığından hür mümine kadını nikâhlamaya gücü yetmeyen, mü'mine cariyelerden biri ile evlensin" emrine istinaden cariye ile temettunun ancak nikâh kılınmasından sonra caiz olduğu görüşünü ileri sürüyorlar. Fakat, bu bayların durumu çok ilginçtir ki, iyi ve uygun buldukları takdirde aynı âyetin bir bölümünü benimsiyorlar ve görüşleriyle çelişen diğer bölümünü bir yana bırakıyorlar. Çünkü yukarıdaki âyetin devamında cariyeler ile nikâhın hangi şartlarda kılınması ifade edilmiştir: "O cariyeleri, sahiplerinin izniyle nikâhlayın ve onlara bilinen şekilde mehir ödeyin". Bu sözler gösteriyor ki, burada bizzat cariyelerin

sahiplerinden değil, hür kadınlarla evlenmenin malî yükünü kaldıramayan ve başka bir kişinin memlûkesi olan bir cariye ile evlenmek isteyen bir kişiden bahsedilmektedir. Çünkü, eğer sahibi bulunduğu bir cariye ile evlenmek isteyen bir kişiden söz edilmiş olsaydı, onun o cariyenin sahibinden izin almasına emir verilmesine ne gerek vardı? Ama ne yazık ki, Kur'ân-ı Kerim ile bir çocuk gibi oynayanlar, "nikâhlayın" sözünü kabul ediyor, ama aynı âyette geçen "sahiplerinin izniyle" sözlerini bir kenara atıyorlar. Ayrıca, bir âyetten öyle bir anlam çıkarıyorlar ki, aynı konuda Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetleriyle açıkça çelişiyor. Eğer bir kişi, kendi görüşünü değil, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesini ortaya koymak istiyorsa En-Nisâ sûresinin 3. ve 25. âyetlerini, el-Ahzab'ın 50. 52. ve el-Mearıc sûresinin 30. âyetini, el-Mü'minûn sûresinin yukarıdaki âyetiyle karşılaştırsın ve o zaman, Kur'ân-ı Kerim'in gerçek emir ve konusunun bu hususta ne olduğunu kendisi görsün. (Bu konuda diğer ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nisâ sûresi, 44. dipnot; "Tefhimât", ve "Resâyil ve Mesâyil".)

(2) "Bundan başkasını arayanlar hedeflerini aşanlardır" hükmünden önceki şartlı cümle, yani "Ancak kendi zevcelerine yahut malik oldukları cariyelere karşı münasebetleri müstesnadır" anlamına gelen Arapça metni, "İllâ alâ ezvâcihim ev mâ meleket eymânuhum"da geçen "alâ" kelimesi, bu âyette belirtilen kanunun sadece erkekler ile ilgili olduğunu açıkça gösteriyor. Birinci âyetten başlayarak 11. âyete kadar ise müzekker zamirleri kullanılmış olmasına rağmen, erkekler ile kadınların, her ikisini kapsıyor. Zira, Arapça'da kadınlar ile erkeklerden topluca bahsederken müzekker zamirleri kullanılıyor. Fakat burada, "ırzlarını korurlar" hükmünden müstesna kılınan kişiler için "alâ" kelimesi kullanılmak suretiyle, bu hükmün sadece erkekler için geçerli olduğu ve kadınları kapsamadığı ortaya konmuştur. Eğer burada "karşı" yerine "-dan" ırzlarını korumamalarının kınanacak birşey olmadığı hükmü verilmiş olsaydı, o zaman bunun hem erkek, hem kadınları kapsadığını diyebilirdik. İşte bu ince farkı bilmediği için bir kadın Hz. Ömer zamanında kendi (erkek) uşağıyla temettu (cinsel münasebette) etmiş oldu. Bu mesele, Sahabe-i Kirâm'ın danışma meclisine sunulduğunda herkes o kadının, Allah'ın kitabını yanlış anladığında ittifak etti. Burada, bu istisna sadece erkeklerle ilgiliyse, zevceleri için kocaları nasıl helâl olabilir diye bir soru sorulmamalıdır. Bu konuda herhangi bir şüphe veya tereddüt yersizdir, çünkü er-

kekler veya kocalar, karılarına karşı ırzlarını koruma emrinden müstesnâ bırakılınca, karılar da kocalarına karşı ırzlarını koruma emrinden kendiliğinden müstesna kılınmış oluyorlar. Bu sebeple, onların ayrıca müstesna kılındığını belirtmeye lüzum görülmedi. Sonuç olarak, istisna emri fiilen sadece erkekler ile memlûkeleri olan cariyelere kadar sınır kalmış oluyor, ve buna karşılık, bir kadının kendi erkek kölesi veya uşağıyla cinsel ilişkide bulunması haram kılınmış oluyor. Bir kadının kendi kölesi veya uşağıyla cinsel ilişkisinin haram kılınmasının hikmeti şudur: Bir erkek köle, ev sahibesinin nefsî ve cinsel isteklerini pekâlâ giderebilir; ama evlenmeden ailesinin bir ferdi olamaz ve ailenin diğer fertleriyle iyice kaynaşamaz. Bu bakımdan, aile yapısının zedelenme ihtimali vardır.

(3) "Bundan başkasını arayanlar hedeflerini aşanlardır" cümlesi, yukarıda belirtilen iki caiz yolun dışında cinsel ihtiyaçların giderilmesinin diğer bütün yollarını, ister zina, fiil-i livâtâ, ister hayvanlarla cinsî münasebette bulunmak olsun v.s. yasaklanmıştır. Yalnız kendi kendine tatmin ve mastürbasyon konusunda fakihler arasında ihtilâf vardır. İmam Ahmed bin Hanbel bunun caiz olduğunu belirtirken, İmam Mâlik ile İmam Şafiî bunu kesinlikle haram kılmışlardır. Hanefî âlimlere göre de haramdır, ancak aşırı şehvet veya tahrik halinde bir kişinin elinden böyle bir hata işlendiği takdirde kendisi affedilebilir.

(4) Bazı müfessirler bu âyete dayanarak mut'a'nın da haram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, mut'a edilen (memtu'a) kadın ne zevce, ne cariye tarifine giriyor. Onlara göre, bu kadının cariye olmadığı kesindir. Zevce veya eş de değildir, çünkü zevcelikle ilgili ne kadar yasal kurallar varsa, bunların hiçbiri kendisine uymuyor. Ne erkeğin vârisidir, ne de erkek onun vârisidir. Onun için iddet de konmamıştır. Boşanma, nafaka, ila', zihâr ve li'an v.s. gibi kavramlar da geçersizdir. Hatta, 4 kadınla nikâhın sınırlı olduğu kaideye de girmiyor. Kendisi, "zevce" veya "cariye"nin tarifine girmiyorsa, mutlaka, Kur'ân-ı Kerim'in "hadlerini aşanlar" konusunda uyardığı "bundan başkasını arayanlar" sınıfına giriyor. Doğrusu, bu tartışma tarzı çok sağlam ve kuvvetlidir, ama bunun da zayıf bir noktası vardır ki, buna dayanılarak yukarıdaki âyetin mut'a'yı haram kıldığına karar veremeyiz. Zayıf nokta şudur: Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) mut'anın haram kılınmasına ilişkin son ve kesin emrini Mekke'nin fethedildiği yıl vermiş-

tir ve bundan önce bunun caiz olduğuna ve izin verildiğine dair birçok güvenilir hadisler vardır. Mut'a'nın hürmetiyle ilgili Kur'ân-ı Kerim'in emrinin, Mekke'de, Hicretten birkaç yıl önce inmiş olduğu sabit olan Mü'minûn sûresinin söz konusu âyetiyle verildiğini bir an için farzetsek bile, Hz. Peygamber'in mut'aya, Mekke'nin fethine kadar izin verdiğini düşünebilir miyiz? Onun için, mut'anın hürmetinin, Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir kesin emrine değil, Resûlullah'ın sünnetine dayalı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Eğer Resûlullah'ın sünnetinde bu hususta açık bir emir bulunmasaydı, mut'ayı sadece bu âyete dayanarak yasaklamak zor olurdu. Hazır mut'adan bahsederken, burada iki noktayı açıklamamız sanırız yerinde olacaktır. Birincisi, bunun bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yasaklandığı hadislerden sabittir. Onun için, bunu Hz. Ömer (r.a.)'in haram kıldığını söylemek doğru olmayacaktır. Bu emrin kaynağı, Hz. Ömer değildi. O sadece bunu duyurma ve uygulama görevini yaptı. Bu emri Resûlullah, ömrünün sonuna doğru vermiş ve pek çok kişiye ulaşamamıştı. Bu sebeple, Hz. Ömer bunun halka duyurulmasını sağladı ve bir kanunla resmen uygulamaya koydu. İkincisi, Şiîlerin mut'ayı kesinlikle mübâh ve helâl kılmalarının dayanağı Kitap ve Sünnette kesinlikle yoktur. İlk çağ sahabeleri ile tabiîn ve fakihler bunu caiz kabul etmişlerse de, ancak şiddetli ihtiyaç ve ellerde olmayan bazı durumlarda caiz kılmışlardı. Onlardan hiçbiri, bunu nikâh gibi mutlak mübâh veya olağan birşey olarak kabul etmemişti. Bu müsaadeyi verenler arasında adı ilk sıralarda verilen Hz. İbn Abbas (r.a.) kendi görüşünü şu kelimelerle ifade etmiştir: "Bu (mut'a), muztar (aşırı ihtiyaç duyan)ın dışında kimse için helâl olmayan bir ölü gibidir". İbn Abbas, bu müsaadeyi kötüye kullananların arttığını ve meselenin aşırı ihtiyaca kadar sınırlı olmadığını görünce bu görüşünden de vazgeçmişti. İbn Abbas ve onun gibi düşünen diğer âlim ve fakihlerin görüşlerinden vazgeçtiğini kabul etmezsek dahi, mut'anın ancak şehvetin kontrol edilmez hale geldiği veya bu yola başvurulmaktan başka bir yol kalmadığı takdirde caiz olduğunu düşündüklerini söyleyebiliriz. Şeriat-ı Muhammediye'ye mal etmek ve Ehl-i beyt imamlarını töhmet altında bırakmak şöyle dursun, mut'anın kesinlikle mübah olduğunu düşünmek, ihtiyaç olsa olmasa, temettu etmek, hatta nikâhlı zevceler varken bile memtu'alardan yararlanmak öyle iğrenç birşeydir ki, buna dürüst, sadık ve haysiyetli bir erkek bile isyan eder. Kanaatimce, Şiîlerden de efendi ve haysiyetli olan

hiçbir kimse kendi kızı veya kız kardeşinin, izdivaç veya evlilik için değil, mut'a için istenildiğine tahammül edemez. Bu durumda kala kala sadece bir ihtimal kalıyor: Toplumda, genelev kadınları gibi temettu'ya açık olan kadınların küçük ve değersiz bir zümresi varlığını sürdürsün; ya da, mut'a kanunu toplumun sadece güçsüz ve fakir ailelerin kızları için uygulansın ve toplumun varlıklı ve güçlü sınıfın erkekleri bunlardan alabildiğince yararlansın!... Allah ve Resûlünün şeriatında böylesine adâletsizce kanunların bulunduğu ve uygulandığını bekleyebilir miyiz? Ve Allah ve Resûlünün, namuslu ve faziletli her kadının kendisi için onur kırıcı ve alçaltıcı bir fiili mübâh kılması beklenebilir mi?

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ
صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝

8-9- Onlar emanetlerine ve ahitlerine riayet[8] ederler. Onlar namazlarını gereği üzere devamlı kılarlar.[9]

Açıklamalar

8- Burada "emanetler" kelimesi, Cenab-ı Allah'ın bir topluma, millete veya ferde emanet ettiği bütün şeyler için kullanılmıştır. "Ahitler" kelimesi de Yüce Allah ve insanlar arasında, insanlar ile insanlar arasında veya bir millet ile başka bir millet arasında varılan bütün anlaşma, sözleşme ve ahitler için kullanılmıştır. Bir mü'min, emanete hıyanet etmeme ve sözlerinden dönmeme sıfatını taşır. Hz. Peygamber hutbelerinde genellikle şöyle derdi: "Emanet vasfına sahip olmayan kişinin imanı yoktur; sözlerini tutmayan bir kişinin ise dini yoktur" (Beyhakî, "Fi Şu'b-ül İman"). Buhari ile Müslim'de ittifakla nakledilen Hz. Peygamber'in bir hadisi şöyledir: "Dört kötü alışkanlık vardır ki, bunlara sahip olan bir kişi tam bir münafıktır; bunlardan herhangi birine sahip olan bir kişi, ondan kurtulmadığı sürece nifâkın bir özelliğini taşır: (1) kendisine verilen emaneti muhafaza etmez, (2) konuşurken yalan söyler, (3) verdiği sözü bozar ve (4) biri ile kavga edince ahlâk ve faziletin bütün sınırlarını aşar."

9- Daha önceki âyetlerde "huşu"dan bahsedilirken "namaz" kelimesi tekil olarak kullanılmıştı, burada ise çoğul kullanılmıştır. Arala-

rındaki fark şudur: Daha önce "namaz"dan sadece bir ibadet şekli olarak bahsedilmişti; burada ise "namazlar"dan çeşitli zamanlarda ve şekillerde kılınan namazlar kastedilmiştir. Namazlar kılınırken birçok şeylere dikkat edilir. Meselâ, namaz saatleri, namaz erkânı, namaz âdâbı, namaz kuralları v.s. Namaz kılan bir kişi kendi vücudunu ve elbiselerini temiz tutar. Sık sık yıkanır, abdest alır, namaz vakitlerini geçirmemeye çalışır, oyalanmaz, namazın bütün erkân ve kurallarına uymaya dikkat eder, namazda âyetleri ve duaları anlayarak ve hissederek okur, kendisinin Allah'ın huzurunda olduğunu görür, papağan gibi ezbere kelime ve cümleler okumadığını düşünür ve böylece yaptığı ibadetin hazzına varır.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ
يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

10-11- İşte onlar varis olanlardır. Onlar orada, ebedi kalmak üzere Firdevs'e[10] varis olacaklardır.[11]

Açıklamalar

10- "Firdevs" hemen hemen bütün dillerde var olan cennet kavramı için kullanılan müşterek bir kelimedir ve bu dillerde değişik bir şekilde geçmiştir: Meselâ Sanskritçesi "Perdişâ", eski Keldanicesi "Perdisa", eski İrancası "Piridayza", İbranicesi, "Perdis", Ermenicesi "Perdiz", Süryanicesi "Ferdisu", Yunancası "Paradisus", Latincesi "Paradisis" ve Arapçası "Firdevs". Bütün bu kelimelerle, etrafı surlarla çevrili, geniş, insanların yaşadığı bitişik, her türlü ağaç ve meyvelerle, özellikle üzümlerle dolu güzel bir bahçe kastediliyor. Bazı dillerdeki cennet kavramı birçok evcil hayvan ve kuşları da içine alır. Firdevs kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'den önce de Cahiliyye döneminde kullanılıyordu. Kur'ân-ı Kerim'de ise bu kelime ile çeşitli bahçelerin grubu kastedilmiştir. Nitekim, el-Kehf sûresinde şöyle denilmiştir: "Onların menzilleri Firdevs cennetleridir" (âyet: 107). Bundan anlaşılacağı gibi, Firdevs, bir-

çok bağ ve bahçenin bulunduğu genişçe bir yerdir. İman sahiplerinin Firdevs'e vardıktan sonra bulacakları nimetler konusundan Tâhâ (dipnot: 83) ve el-Enbiya (dipnot no: 99) sûrelerinde ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.

11- Bu âyetlerde dört önemli konuya değinilmiştir:

1) Hangi millete, ırka ve ülkeye mensup olursa olsunlar, Kur'ân-ı Kerim ve Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in emirlerine uyarak bu özelliklere sahip olanlar dünyada da, âhirette de felâh bulacaklardır.

2) Felâh sadece iman ve ahlâk veya amelin bir neticesi olmayıp ikisinin toplamının adıdır. Bir kişi ancak Allah'tan gelen emirleri kalben kabul ettikten ve fiilen benimsedikten sonra felâh bulabilir.

3) Felâh sadece dünyevi ve maddi refah ve sınırlı ve geçici başarıların adı değildir. Bu daha geniş anlamlı ve kapsamlı bir rahatlık ve mutluluğun adıdır ki, hem dünyada hem âhirette kalıcı başarı ve mutluluk demektir. Felâh, iman ve sâlih amelsiz bulunmaz. Bu kuralı, ne sapıklığın geçici mutlulukları ve başarıları, ne de mü'minlerin karşılaştığı geçici zorluklar bozabilir.

4) Mü'minlerin bu özellikleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in davasının haklılığı ve doğruluğunun bir delili olarak belirtilmiştir ve bu bahis, buradaki âyetlerin daha sonraki ibare ve bahislerle bağlantısını sağlıyor. Üçüncü rükûnun sonuna kadar bahsin dayanağı pratik bir örnektir. Yani deniliyor ki, ey insanlar, unutmayın, bu Peygamber'in öğretileri toplumunuzda bakın ne büyük karakter, ahlâk ve meziyetlere sahip insanlar yaratmıştır. Kendiniz karar verin, bu öğretiler haklı ve yerinde olmasaydı, bu sonuçların elde edilmesi mümkün müydü? Bundan sonra gözle görülen bazı gerçekler ortaya konmuştur: İnsanlara deniliyor ki, bakın kendi vücudunuzu ve çevrenizi inceleyin, bunlarda ne görüyorsanız, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in size anlatmak ve açıklamak istediği tevhid ve ahiret fikrinin doğru ve haklı oluşunun kanıtlarıdır. Bundan sonra tarihten örnekler verilerek deniliyor ki, bir peygamber ile muhalifleri arasındaki çekişme ve mücadele yeni değildir. Bu mücadele çok eski çağlardan beri devam edegeliyor ve bu mücadele her devirde aynı şekilde sonuçlanmıştır. Bu mücadelenin sonucu da kimin haklı kimin haksız veya bâtıl olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ
مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ
مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا
ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ
إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

12-16- And olsun biz insanı çamurdan süzülmüş bir hülasadan yarattık. Sonra onu sarp ve metin bir yerde bir nutfe yaptık. Sonra o nutfeyi kan pıhtısı, kan pıhtısını da et parçası yaptık. Ve et parçasını da kemiklere çevirdik. Kemiklere de, et giydirdik.[12] Sonra onu başka bir yaratılışla inşa ettik.[13] sûret yapanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir.[14] Sonra siz bunun arkasından muhakkak öleceksiniz. Sonra, siz kıyamet günü muhakkak diriltileceksiniz.

Açıklamalar

12- Açıklama için bkz: el-Hacc sûresinin 5, 6 ve 9 nolu dipnotları.

13- Yani, herhangi bir kişi, anne rahminde bulunan ceninin bir gün insan gibi dünyaya gelip, akıl, mantık, ilim ve sanatın akıllara durgunluk verecek yetenek ve güçleri ortaya koyacağını hiç tahmin edemez. Anne rahminde bir çocuk bir et ve kemik parçasından fazla birşey olmuyor ve doğumdan sonraki aşamaya kadar geçtiği çeşitli süreçlerde hayat belirtileri o kadar görülmüyor. Anne karnındaki bebek ne duyabiliyor, ne görebiliyor, ne konuşabiliyor, ne akıl ve mantığını, ne de yetenek ve güçlerinin bir örneğini veriyor. Dünyaya geldikten sonra ise bu bebek anne karnındaki durumundan bambaşka bir şekil kazanmış oluyor. Bu bebek artık gören, duyan ve konuşan bir varlıktır. Tecrübe ve müşahede ile bilgisini artırıyor. Varlığında saklı olan benliği gücünü ve üstünlüğünü, ta ilk andan itibaren hakimiyeti altındaki herşeye ve her kişiye kabul ettirmeye çalışıyor. Ve yetişip büyüdükçe kişiliğinde başkalarından ayrı bir varlık olduğu iyice kökleşmiş oluyor. Genç iken çocukluğundan ayrı birşey oluyor. Orta yaşlıyken gençliğin-

den daha farklı birşey oluyor. Yaşlanınca ise gençler onun gençliği veya çocukluğunun ne olduğunun farkında bile olmazlar. Bu kadar çok değişiklik bu dünyada başka yaratıklarda herhalde görülmez. Bir kişi, bir yandan yaşlı ve olgun bir kişinin çalışmaları, yetenekleri ve güçlerini görür ve diğer yandan 50-60 yıl önce bu kişinin anne rahmine giren bir meni damlası olduğunu düşünürse elbette ki, dilinden çıkan sözler biraz sonra geçen cümleden farklı olmayacaktır.

14- Aslında burada "fetebârek-allah" tabiri kullanılmıştır ki, tercüme yapılırken anlamı tam olarak ifade edilemez. Sözlük ve dilbilgisi kurallarına göre bu tabirin iki anlamı vardır: Birincisi, "Allah çok mukaddes ve münezzehtir". İkincisi, Allah, hayır ve iyilik ile meziyetlere sahiptir ki, bu özellikler kendisinde herkesin beklediğinden daha çok vardır, kısacası hayır ve meziyetleri sonsuzdur. (Daha geniş açıklamalar için bkz: "Tefhimü'l-Kur'ân", el-Furkân, dipnot no: 1 ve 19). Bu her iki anlamı düşünecek olursak, insanların yaratılışının çeşitli merhalelerinden bahsedildikten sonra "fetebârek-allah" tabirinin yalnız övgü için kullanılmadığını anlarız. Bu tabir hem bir delil, hem delilin neticesidir. Bununla deniliyor ki, bir toprak parçasını geliştirip insan haline getiren Allah muhakkak tektir, ortakları olmasına imkan yoktur, yarattığı insanı tekrar diriltebilir ve kudreti sadece insanı yaratmakla sınırlandırılamaz, O pek çok şey yaratmaya kâdirdir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

17- Biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık.[15] Biz yaratmaktan gafil değildik.[16]

Açıklamalar

15- Burada aslında hem "yollar" hem "katlar" anlamına gelen "tarâyık" kelimesi kullanılmıştır. Kelimenin ilk anlamını kabul edersek, bununla 7 gezegenin geçitleri ve yörüngeleri kastedilmiş olur. Bu âyetin indiği çağda insanlar sadece 7 gezegenden haberdar oldukları için burada sadece bu gezegenlerden bahsedilmiştir. Bu demek değildir ki, gezegenler için bunlardan başka geçit veya yörüngeler yoktu. Yukarıdaki kelimenin ikinci anlamını kabul edersek, bununla göğün 7

katı kastedilmiş olur. "Sizin üstünüzde" deyiminin bir anlamı ilk önce akla gelen olağan anlamdır. Bunun ikinci mânâsı da şudur: "Sizden daha büyük olarak bu 7 yol (gök) yarattık". Nitekim, başka bir yerde şöyle denilmiştir: "Gökleri ve yeri yaratmak insanları yaratmaktan daha büyüktür." (el-Mü'min: 57).

16- Bunun değişik bir tercümesi şöyle olabilirdi: "Biz yaratmaktan habersiz değildik." Yukarıda yaptığımız tercümeden anlaşılacağı gibi, Cenab-ı Allah'ın yarattıkları boş veya anlamsız değildir. Yüce Allah herşeyi belli bir plana göre ve amaç için yaratmıştır. Allah'ın kurduğu düzende belli bazı kanun ve usuller uygulanıyor. Bu kanun ve kurallar çok anlamlı ve yararlı olup bütün kainâtın ayakta kalmasını sağlıyor. Kainâttaki en küçük şeyden en büyüğüne kadar tam bir âhenk ve denge vardır. Bu büyük eserin her köşesinde, yaratıcısının hikmetini ispatlayan deliller görülüyor. Yukarıdaki ifadeyi başka bir şekilde incelediğimizde şu anlamlar ortaya çıkıyor: Yüce Allah, bu kâinatta yarattığı en küçük nesneden en büyük Yaratığa kadar hepsinin ihtiyaçlarını biliyor ve karşılıyor. Cenab-ı Allah, yarattığı şeylerin durum ve ihtiyaçlarından gafil veya habersiz değildir. Allah'ın iradesi ve isteğine aykırı hiçbir plan yapılamaz, hiçbir şey yürüyemez. Allah, bütün herşeyin tabii ihtiyaçlarını karşılıyor ve bu hususta hiçbir aksaklık veya eksikliğe meydan vermiyor. Allah, her zerre ve her yaprağın durumunu çok iyi biliyor.

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ
ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾

18-19- Gökten suyu yetecek kadar indirdik ve onu yerde iskân[17] eyledik. Şüphe yok ki, biz o suyu gidermeye kâdiriz.[18] Sizin için o su ile hurma ve üzüm bahçeleri yaptık. İçlerinde sizin için birçok meyveler vardır[19] ki, onlardan yersiniz.[20]

Açıklamalar

17- Bununla normal yağmur kastedilmiş olabilir. Ama âyetin kelimelerini dikkatlice incelediğimizde şu anlam da çıkabilir: Cenab-ı Allah, ta dünyanın yaratılışı sırasında kıyamete kadar küremizin su ihtiyaçlarını karşılayacak kadar su bir defasında dünyaya indirmiştir. Bu su yer küresinin çukur ve alçak yerlerine dolarak deniz ve göller meydana getirmiş, ayrıca yeraltı su kaynakları yaratmıştır. Hava değişiklikleri ve tabiat şartları bu suyu çeşitli şekillere sokuyor. Bu kuyu, yağmur, rüzgâr, karla kaplı dağlar, nehir, kaynak ve kuyuları dünyanın çeşitli bölgelerine yayıyor. Bu su, birçok bitki, hayvan ve insanların doğuşu ve yapısında bir unsur teşkil ediyor, daha sonra buharlaşıp öz kaynağına dönüyor. Dünyanın yaratılışından bu yana bu su rezervinde ne tek bir damla eksilmiş ne buna tek bir damla ilâve etme ihtiyacı duyulmuştur. Bundan daha şaşırtıcı husus, bugün ilk okul çocuklarının bile bildiği gibi, suyun iki gaz-hidrojen ve oksijen- den meydana gelmesidir. Bu su bir defasında öylesine büyük miktarda oluştu ki, dünyanın bütün denizleri doldu taştı ve şimdi ise buna bir damla bile ilâve edilmiyor. Bir defasında bu kadar çok hidrojen ve oksijeni birleştirip bu kadar çok su yapan kimdi? Ve bugün dünyamızda bol miktarda bulunmasına rağmen hidrojen ve oksijenin, su haline gelmesi için gereken oranda birleşmesini önleyen kimdir? Ve su buhar olup fezada kaybolunca hidrojen ve oksijenin birbirinden ayrılmasını önleyen kimdir? Dinsizler ve imansızlar bu soruları cevaplayabilirler mi? Ya da, su, rüzgâr, sıcak ve soğuğu ayrı birer tanrı olarak kabul eden putperestler bunlara bir cevap verebilirler mi?

18- Yani, suyu yok etmenin bir değil, birçok yolları vardır ve Cenab-ı Allah bunlardan herhangi birini benimseyip insanları hayatın en büyük kaynağından mahrum edebilir. Bu bakımdan bu âyet el-Mülk sûresinin şu âyetinden daha geniş anlam taşıyor: "De ki: Eğer suyunuz yerin dibine geçerse, size akarsuyu kim getirir" (âyet: 30).

19- Yani, hurma ve üzümlerin dışındaki meyveler.

20- Yani, "siz bu bağ ve bahçelerin mahsulleri, meselâ, meyve, tahıl, tahta ve diğer bazı şeylerden gelir elde ediyorsunuz."

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ
مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنۢبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ
فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ
كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ
﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾

20-23- Sina dağından çıkan bir ağaç[21] yarattık ki, o yağı ile ve yiyenlere bir katıkla beraber biter. Sizin için davarlarda da ibret vardır. Onların karınlarında olan şeyden[22] size içiririz. Ve sizin için onlarda, daha birçok faydalar vardır. Onlardan yersiniz. (Karada) onlara ve (denizde) gemilerin üzerine binersiniz ve yük yüklersiniz.[23] Yemin olsun ki, biz Nuh'u kavmine (peygamber olarak) gönderdik.[24] "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka ilâh yoktur. (O'nun) azabından sakınmaz mısınız?" dedi.[25]

Açıklamalar

21- Bununla, Akdeniz'in en önemli mahsullerinden biri olan zeytin kastedilmiştir. Bir zeytin ağacı ortalama 1500-2000 yıl yaşar. Hatta, Filistin'de öylesine kocaman ve dallı budaklı zeytin ağaçları görülmüştür ki, bunların Hz. İsa'nın zamanından beri ayakta durdukları rivâyet olunur. Burada Sina dağında bahsetmesinin maksadı, Sina gibi meşhur bir dağın bulunduğu bölgede yetişen zeytin ağaçlarına işaret etmektir.

22- Yani, süt. Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde, "süt"ün hayvanlardan elde edilen kan ve fışkının dışında bir üçüncü madde olduğu belirtilmiştir (en-Nahl, âyet: 66).

23- Burada hayvanlar ve gemilerden bir arada bahsedilmesinin sebebi, Arapların yolculuk etmek ve yük taşımak için genellikle deve kullanmalarıdır. Burada develer için kullanılan "kara gemisi" tabiri de unutulmamalıdır. Nitekim Cahiliyye dönemi şairlerinden Zü'r-Rumme'nin bu tabiri kullandığına tanık oluyoruz.

24- Bkz: el-A'raf, âyetler: 59-64, Yunus, âyetler: 71-73, Hûd, âyetler: 25-48, el-İsrâ, âyet: 3, el-Enbiyâ, âyetler: 76-77.

25- Yani, gerçek bir ilâh olan Allah'ı bırakıp sahte ve çaresiz tanrılara ibadet etmekten korkmuyor musunuz? Bütün bu dünya ve kâinattaki herşeyi yaratan, yaşatan, öldüren ve onlara rızkını veren Cenab-ı Allah'ın saltanatında yaşamanıza rağmen başkalarına itaat ve ibadet etmenin cezasının çok büyük olacağını bilmiyor musunuz?

فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا
مِن قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً ۖ مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

24- Kavminden küfreden bir cemaat: "Bu, ancak sizin gibi bir insandır.[26] Sizin üzerinize üstünlük kurmak istiyor.[27] Eğer Allah dileseydi melekler indirirdi.[27A] Biz, evvelki atalarımız zamanından böyle şey işitmedik."

Açıklamalar

26- Bir beşerin peygamber ve bir peygamberin beşer olmayacağı bütün dinsiz ve sapık insanların ortak görüşüdür. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim, Furkan-ı Hamid, bu görüşü şiddetle reddetmiş, bütün peygamberlerin beşer olduğu ve beşerler için beşerlerin peygamber olarak gönderildiği defalarca dile getirmiştir. (Tafsilât için bk: el-A'raf, âyetler: 63-69, Yunus, âyet: 2, Hûd: 27-31, Yusuf: 109, Er'Ra'd: 38, İbrahim 10-11, En-Nahl 43, el-İsra: 94-95, el-Kehf: 11, el-Enbiyâ: 3, 34, el-Mü'minûn: 33, 34, 37, el-Furkân: 7, 20, Eş-Şu'ara: 154, 186, Yâsin: 15, Fusilet: 6, dipnotlarıyla beraber).

27- Bu da hak düşmanlarının eski ve çok bilinen bir silahıdır. Muhalifler ve kâfirler, hak sesini duyurmak ve ıslâh bayrağını çekmek isteyen birine derhal bir etiket yapıştırır ve kendisinin iktidara susamış bir kişi olduğunu söylerler. Firavun aynı suçlamayı Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Harun (a.s.)'a yöneltmiş ve "Siz ülkede şân ve şöhret kazanmak için ortaya çıkmışsınız" demişti. (Yunus, âyet: 78). Hz. İsa (a.s.) da aynı iftira ile karşı karşıya gelmiş ve kendisinin yahudilerin hükümdârı ve li-

deri olma hevesine kapıldığı ileri sürülmüştü. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) de benzeri itham ile karşı karşıya gelmiş ve Kureyşli kabile reisleri kendisinin mal ve mülk ve iktidar sahibi olmak istediğini sanmışlardı. Bundan dolayıdır ki, Kureyşli kabile reisleri Hz. Muhammed (s.a.v.) ile pazarlığa girişmiş ve kendisinin iktidara talip olması halinde "muhalefet"i bırakıp "iktidar" saflarına gelmesini istemiş ve kendisini kral olarak tanıyacaklarına söz vermişlerdi. Aslında ömürleri boyunca bu dünya ve bu dünyanın nimetleri ile şan ve şöhret için uğraşanlar, bu dünyada bir kişinin iyiniyet, samimiyet ve feragat ile sadece insanların felâhı ve refâhı için çalışmasına imkân vermezler. Kendi nüfuz ve iktidarlarını kurmak için milleti kandırmayı ve aldatmayı bir alışkanlık haline getirmiş olanların gözünde sahtekârlık, hile, dolandırıcılık ve riyâkârlık gayet tabii sayılıyor ve ıslahât'ın hilesiz yapılamayacağından emin oluyorlar. Kısacası, herkesi kendilerine kıyas ediyorlar. Fakat ne tuhaftır ki, ıslah işine girişenlere "iktidara susamış" etiketi daima iktidar sahipleri ve dalkavukları tarafından yapıştırılıyor. Sanki, kendileri veya efendilerinin sahip oldukları iktidarı tapu ile almış oluyorlar ve iktidar koltuğuna yapışık oldukları sürece kendilerine herhangi bir itirazda bulunulamaz. (Daha ayrıntılı bilgiler için bkz: dipnot no: 36).

Burada şu husus ta unutulmamalıdır ki, bir iktidar veya kurulu bir düzene karşı sesini yükseltip reform yapmak veya devrim gerçekleştirmek amacıyla mücadeleye başlayan bir kişi veya grup yoldaki engelleri kaldırmak ve savundukları görüş veya düzeni hakim kılmakla mükelleftir. Ayrıca, böyle bir kişi veya grup amaçlarına ulaştığı veya davalarının başarı kazandığı takdirde bir topluluğun lideri olması kaçınılmaz hale gelir. Bundan sonra kurulan yeni düzende ya iktidar bir kişi veya grubun, ya da kendilerine çok bağlı taraftarlarının elinde bulunur. Peygamberler veya ıslahatçıların herhangi birinin çabalarının amacının kendi görüş ve düzenini hakim kılmak olmadığı söylenebilir mi? Ve bunlardan herhangi birinin görüş ve davasının başarıya ulaşmasından sonra bir topluluğun lideri haline gelmediği iddia edilebilir mi? Bundan sonra bu gibi kimselerin aslında "iktidara susamış" kişiler olduğu veya bütün çabalarının amacının iktidar elde etmek olduğu belirtilebilir? Bu sorulara kötü niyetli hak düşmanlarının dışında kimse olumlu karşılık verebilir mi? Gerçek şu ki, iktidarın kendisine talip olmak ve hayır bir iş için çalışmak arasında büyük bir fark vardır. Bu fark hırsız olan bir kâtilin suç âleti ile bir operatör-doktorun bıçağı

arasındaki fark kadar büyüktür. Eğer bir kişi, her ikisinin vücutlarda yara açtığını ve sonunda maddi menfaat elde ettiğini söylüyorsa aklından zoru vardır demektir. Yoksa, her ikisinin niyeti, tutumu, takip ettiği yol ve karakterlerinde o kadar büyük fark vardır ki, aklı başında olan bir kişi bir hırsız-katil ile bir doktoru birbirine karıştıramaz.

27A- Bu, Nuh kavminin ne Allah'ın varlığını, ne de meleklerin tâbi oldukları varlığın bütün âlemlerin Rabbi olduğu gerçeğini inkâr etmediklerinin bir delilidir. Nuh kavminin asıl sapıklığı, Allah'ı inkâr etmekten değil, O'na ortaklar koşmaktan ileri geliyordu. Nuh kavmi, Allah'ın vasıf, hak ve selahiyetlerine başkalarını ortak ediyordu.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِۦ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا۟ بِهِۦ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ
ٱنصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ أَنِ ٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ
بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ فَٱسْلُكْ فِيهَا
مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ
مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۖ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾
فَإِذَا ٱسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى ٱلْفُلْكِ فَقُلِ ٱلْحَمْدُ
لِلَّهِ ٱلَّذِى نَجَّىٰنَا مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِى مُنزَلًا
مُّبَٰرَكًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾

25-29- "O, herhalde kendisinde cinnet olan bir kimsedir. Bir müddet, onu gözetleyiniz" dediler. Nûh, "Ya Rabbi, beni tekzib etmelerine mukabil bana yardım et" dedi.[28] Ona, "Nezaretimiz altında ve vahyimiz mucibince gemiyi yap" diye vahyettik. Emrimiz geldiğinde tandırdan su fışkırdı.[29] Nûh'a: "Gemiye herşeyden bir çift ile, aileni bindir. Ancak onlardan helâk olacağına dair hüküm geçmiş bulunan müstesna. Ve bana nefislerine küfür ile zulüm edenler hakkında hitabda bulunma. Çünkü onlar boğulacaklardır" dedik. Sen ve seninle beraber olanlar gemiye binince: "Bizi o zalim kavimden kurtaran Allah'a hamdolsun"[30] de. Yine de ki: "Rabbim, Beni bereketli bir yere kondur. Sen, indirenlerin en hayırlısısın".[31]

Açıklamalar

28- Yani, "Benim adıma bu tekzibin intikamını al". Nitekim başka bir yerde şöyle buyurulmuştur: "Nihayet o da Rabbine dua edip 'Ben mağlubum, artık intikamımı sen al' dedi." (el-Kamer, âyet: 10). Nûh sûresinde de şöyle buyurulmuştur: "Nûh şöyle demişti: 'Ey Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma. Eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar. Ve ancak fâcir ile kâfir doğururlar!" (âyet: 26-27).

29- Bazı kimseler "tandır"dan yeryüzünün kastedildiğini, bazı kimseler de yayla veya yüksek ova kastedildiğini belirtmişlerdir. Bazıları, "fârattannur"dan sabah oluşu veya güneşin doğuşunu anlamışlardır. Yine bazılarına göre bu "hami-el vatîs" gibi bir benzetmedir ve "ortalığın kaynadığı" anlamına gelebilir. Ancak ortada makul bir sebep yokken Kur'ân-ı Kerim'in bazı sözlerini mecâzî mânâlarıyla kabul etmeye gerek yoktur. Nitekim yukarıdaki âyet okunduktan sonra anlaşılıyor ki, meşhur Nûh tufanı kopmadan önce bir tandırın altından suyun fışkırması planlanmıştı. Nûh tufanı gibi büyük bir sel ve kasırganın bir tandırdan çıktığına inanmanın ancak güçleştiği takdirde yukarıdaki mecâzî mânâlara başvurulabilir. Ancak Allah'ın kudreti büyüktür. O, en olmayacak şeyleri yapabilir.

30- Hz. Nûh ve taraftarlarına, "zalim kavimden" kurtulmaları için "Allah'a hamdolsun" demeleri için verilen bu emir, o kavmin ne kadar alçaldığını ve yerin dibine battığını gösteriyor.

31- "İndirmek" Arapça'da sadece indirmek değil "misafirperverlik" anlamına da gelir. Yani bu duada deniliyor ki, "Ya Rabb, biz artık senin misafirleriniz ve Sen de evsahibimizsin."

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا
لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾
فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم
مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾

30-32- Bunda nice ibretler vardır.[32] Doğrusu biz onları imtihan edenleriz.[33] Sonra onları takib eden diğer bir nesil yarattık.[34] Onlara da kendilerinden bir peygamber gönderdik. O da: "Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. (Hâlâ Allah'ın azabından) sakınmaz mısınız?" dedi.

Açıklamalar

32- Yani bu misal çok ibret vericidir ve bundan halkı Tevhid'e çağıran peygamberlerin doğru yolda ve şirklerinde ısrar eden kâfirlerin yanlış yolda oldukları dersi alınabilir. Bugün Mekke'de aynı durumla karşı karşıya gelinmiş bulunuyor. Hak ile bâtıl arasındaki bu mücadele de tıpkı Hz. Nûh devrinde olduğu gibi, haktan yana olanların lehinde sonuçlanacaktır. Cenab-ı Allah'ın vereceği karar ne kadar gecikirse geciksin, haktan yana olanların sonu hayır olacaktır. İlâhi karar mutlaka verilecektir ve bu elbette haktan yana olanların lehinde ve bâtıldan yana olanların aleyhinde olacaktır.

33- Bu âyetin bir tercümesi şu olabilir: "Doğrusu, biz imtihanı mutlaka yapacaktık". Her iki durumda da anlatılmak istenen husus aynıdır. Burada denilmek isteniyor ki, Yüce Allah bir milete yeryüzü ve içindeki bütün nimetlerini bahşedip başıboş bırakmaz, aksine sıkı kontrolden geçirir ve kendisine verilen nimetleri iyi mi yoksa kötü mü kullandığını görür. Nûh kavmine ne olduysa bu ezelî ve değişmez kanuna göre oldu ve Cenab-ı Allah hiçbir milletin keyfi hareket etmesine izin veremez. Hiçbir millet Allah'ın sevgilisi değildir ve bu bakımdan ona özel muamele yapılamaz.

34- Bazı müfessirler bu nesilden Semud kavminin kastedildiğini, çünkü daha sonra belirtildiği gibi, bu kavmin "müthiş bir gürültü"den helâk olduğunu belirtirler. Kur'ân-ı Kerim'de bazı diğer yerlerde Semud kavmine "müthiş gürültü veya patlama" gibi bir azabın indiği ifade olunmuştur (Bkz: Hûd: 67, el-Hicr: 83 ve el-Kamer: 31). Bazı diğer müfessirler burada aslında Âd kavminden bahsedildiğini, zira Kur'ân-ı Kerim'e göre Nûh kavminden sonra ortadan kaldırılan kavmin bu olduğunu belirtirler. (Bkz: el-A'raf: 69). Bu ikinci görüş bizce daha doğrudur. Çünkü "onları takiben diğer bir nesil yarattık" sözleri buna işaret ediyorlar. Bu bakımdan, sadece "müthiş gürültü veya patlama" sözleri yüzünden bunların Semud kavmi olmasında ısrar etmek doğru bir yol değildir. Çünkü nasıl ki bu "gürültü" canlıların ölümüne sebep

olabilir, aynı şekilde canlıların kitle halinde ölmeleri sebebiyle patlak veren mahşerî sesde olabilir.

وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا إِلَّا
بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُم
بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾

33-34- Dünya hayatında, kendilerine nimet verdiğimiz halde,[35] küfredip ahirete kavuşmayı yalanlayan o peygamberin kavminden ileri gelen bir gürûh: "Bu, ancak sizin gibi beşerdir. Yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor. Eğer siz kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz, o zaman hüsrana düşenlerden olursunuz."[36]

Açıklamalar

35- Bu hususlar dikkate değerdir. Peygamber'e karşı birleşip muhalefet bayrağını açanlar yüksek tabakadan ve milletin lideri durumunda olanlardı. Müşterek sapıklıkları âhireti inkâr etmeleriydi ve bu sebeple Yüce Allah'a herhangi bir hesap vermek zorunda olmadıkları düşüncesiyle dünya hayatına bayılıyor ve maddi refah ve mutluluğu en büyük kazanç olarak görüyorlardı. Bu sapıklığa büsbütün batmalarının bir sebebi de içinde bulundukları bolluk ve mutluluktu. Kendilerinin zenginlik ve her türlü nimetler içinde yüzmelerini, doğru yolda olduklarının bir delili olarak kabul ediyorlardı ve dünyada her türlü başarı ve mutluluklara ulaşmalarını sağlayan inanç, ahlâk düzeni ve yaşam biçiminin yanlış olabileceğine bir türlü inanamıyorlardı. Hak davetine muhalefet edenlerin her zaman bu özellikleri taşıdıklarına tarih şahittir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de Mekke'de ıslah faaliyetlerine devam ettiği sırada durum böyleydi.

35- Bazı müfessirler, bu sözleri bahsi geçen milletin fertlerinin birbirine söylediklerini zannetmişlerdi. Halbuki bunları o miletin ileri gelenleri halka duyurmaya çalışıyorlardı. Siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan millete hâkim olan zümre, halkın, peygamberin çekici kişiliğine ve

sözlerine kapılacağını ve böylece sahip oldukları iktidar ve nimetlerden uzaklaşacağını anlayınca bu tür konuşmalar yapmak suretiyle halkı kandırmaya başladı. Bu da, Nûh kavminin ileri gelenlerinin yaptıklarının bir başka örneğidir. Onlar, Hz. Nûh (a.s.)'in peygamber filan olmadığını ve sadece iktidar hevesi için halkı kandırmaya çalıştığını öne sürüyorlardı. Burada ise bu zümre halka şunları söylüyordu: "Ey ahali, görmüyor musunuz, bu adamın sizden herhangi bir farkı yoktur? O da sizin gibi etten ve kemikten yapılmış bir insandır. O halde, o neden sizden daha üstün olsun ve siz ona itaat edesiniz? Siz onun durumunu bizimkine kıyaslamayın. Bizim etten veya kemikten olmamız ve bizim de sizin gibi yediğimiz ve içtiğimiz sizi ilgilendirmez. İktidarımız veya liderliğimiz söz konusu değildir, çünkü bu tartışma götürmez bir şekilde kabul edilmiştir. Tartışma konusu olan kurulmak istenen yeni iktidar ve liderliktir." Bu bakımdan, bu zümrenin mantığı Nûh kavminin ileri gelenlerininkinden fazla farklı değildir. Zira Nûh kavminin ileri gelenleri, kendi iktidar ve maddi menfaatlarını korumak için her türü cambazlığı yapıyor, ama Allah yolunda cansiperâne çalışmakta olan peygambere "iktidar heveslisi" etiketini yapıştırmaktan geri kalmıyor ve zerre kadar utanç duymuyordu.

أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا
وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ۝ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ۝ إِنْ هِيَ إِلَّا
حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ۝ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى
اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ۝ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا
كَذَّبُونِ ۝ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ۝
فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ۝ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ۝
مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ۝ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا
تَتْرَا كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا
وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

35-44- "O size ölüp toprak ve kemik olduktan sonra mezardan çıkıp diri-leceğinizi mi va'd ediyor?". "Tehdid edildiğiniz o şey ne uzak, ne uzak! Hayat, ancak bizim bu dünya hayatımızdır. Bazımız ölür, bazımız yaşar. Fakat biz öldükten sonra tekrar diriltecek değiliz. O, herhalde, Allah'a yalan iftira eden bir adamdır.[36A] Biz ona inanmayız" dediler. Peygamber: "Rabbim, beni yalanlamalarına karşı, bana yardım et" dedi. Allah: "Az bir müddet sonra onlar pişman olacaklar" buyurdu. Hak olarak onları şiddetli bir azap gürültüsü yakalayıverdi. Ve onları selin götürdüğü süprüntü[37] gibi alıp götürdü. Zâlim olan kavme hakkın rahmetinden uzaklık olsun. Onlardan sonra başka nesiller yarattık. Hiçbir ümmetin eceli, ne tekaddüm eder, ne de geri bırakılır. Sonra peygamberlerimizi birbirini müteakip gönderdik. Her ümmete peygamberi geldiğinde onu tekzip ettiler. Biz de onları birbiri ardınca helâk ettik. Ve onları bir varmış bir yokmuş gibi yaptık. İman etmeyen kavim,[38] Hakk'ın rahmetinden uzak olsun.

Açıklamalar

36A- Bu sözlerden anlaşılacağı gibi, bu kavim de Allah'ın varlığını inkâr etmiyordu ve asıl sapıklığı, Allah'a ortak koşmaları veya şirkti. Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde de bu kavmin suçunun aynı olduğu belirtilmiştir. Bkz: el-A'raf: 7, Hûd: 53-54, Fussilet: 14, el-Ahkâf: 21-22.

37- Burada sel sularının sürüklediği ve etrafa yaydığı pislik anlamına gelen "gûs'a" kelimesi kullanılmıştır.

38- Yani kaba bir deyimle "peygamberlerin söylediklerini yapmayan veya onlara itaat etmeyen kavim".

ثُمَّ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَٰرُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
وَمَلَإِيْهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ
لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ
الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾

45-49- Sonra Musa ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle, apaçık hüccet[39] ve işaretler ile gönderdik. Fir'avn ve cemaatına gönderdik, onlar ululuk[40] gösterdiler. Çünkü onlar kibirli bir kavim idiler. "Kavimleri bize hizmet ve kulluk

eden,[40A] bizim gibi iki beşere41 iman mı edecekmişiz?" dediler. Onları yalanlayarak helâk edilenlerden oldular.[41] Biz Musa'ya kavmi (İsrailoğulları) hidâyet bulsunlar diye kitabı (Tevrât'ı) verdik.[42]

Açıklamalar

39- İşaretlerin yanısıra "apaçık hüccet" demenin maksadı, bu işaretlerin, Hz. Musa ve Harun'un, Allah'ın gönderdiği peygamberler olduğunun "açık delilleri" olmasıdır. Ya da, "işaretler"den, asâ'nın dışında Mısır'da gösterilen diğer bütün mu'cizeler, ve "apaçık hüccet"ten asâ mu'cizesi kastedilmiş olabilir. Zira, bu mu'cizeden sonra her iki kardeşin Allah'ın resûlleri olduğu açık bir biçimde ispatlanmıştı. (Tafsilât için bk: "Tefhimü'l Kur'ân", ez-Zuhruf, dipnotlar: 43-44).

40- Burada kullanılan Arapça kelimelerin anlamı şunlar olabilir: (1) "Onlar çok zâlim, gaddar ve kibirliydiler". (2) "Onlar çok kibirliydi ve çok ululuk gösterdi."

40A- Burada kullanılan Arapça kelimelerin tam anlamı "Kkavimleri bize ibadet eden"dir. Arapça'da bir kişinin birine ibadet etmesi, O'na kulluk ve itaat etmek anlamına eşittir. Aynı şekilde bir kişinin birine kulluk ve itaat etmesi de "ibadet"e eşdeğerdir. Bu husus, hem "ibadet" kelimesinin anlamı, hem de peygamberlerin sürekli olarak "Ey millet, her türlü ibadeti terk edip sadece tek Allah'a ibadet et" gibi telkinlerde bulunmalarını iyice aydınlatmış oluyor. Yani, onların gözünde "ibadet" sadece "tapma"dan ibaret değildi. Onlar, hiçbir zaman, "Allah'a tapın, ancak başka tanrı veya yaratıklara bağlılığınıza devam edin" demek istememişlerdi. Aksine, "ibadet"in kulluk ve itaat gibi geniş anlamıyla birlikte başkalarına yapılmasını istemiyorlardı. Onlar her bakımdan Allah'a ibadet edilmesi, O'na kulluk ve itaat edilmesini istiyorlardı. (Ayrıntılar için bkz: "Tefhimü'l Kur'ân," el-Kehf, dipnot: 50).

41- Açıklama için bkz: dipnot no: 26.

42- Hz. Musa ve Hz. Harun'un hikâyesinin ayrıntıları için bk: el-Bakara: 49-50, el-A'raf: 103-136, Yunus: 75-92, Hûd: 96-99, el-İsra: 101-104, Tâhâ: 9-80.

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ
وَمَعِينٍ ۝

50- Meryem'in oğlu İsa'yı da, anasını da bir mucize kıldık.[43] Onları sularının bol, güzel ve yüksek bir yerde iskân ettik.[44]

Açıklamalar

43- Dikkat buyurulursa, burada "bir mucize Hz. İsa idi ve bir mucize Hz. Meryem'in kendisiydi" ya da Meryem ile Meryem oğlu İsa'nın iki mucize olduğu belirtilmemiş, aksine ikisinin bir mucize veya işaret olduğu kaydedilmiştir. Bunun anlamı, ikisinin durumunun bir mucize olduğundan başka birşey olabilir mi? Gerçekte, Meryem oğlu İsa'nın babasız doğması ve Hz. Meryem'in de herhangi bir erkekle cinsi münasebette bulunmaksızın hamile kalması büyük bir mucize idi. Bu durumda, Hz. İsa'nın babasız doğmasını kabul etmeyenler, "İsa'yı da, anasını da bir mucize kıldık" sözlerini nasıl karşılayacak ve bunlara nasıl bir gerekçe bulmaya çalışacaklardır? (Daha etraflıca bilgiler için bk: "Tefhim-ül Kur'ân" Âl-i İmran, dipnotlar: 44, 53, en-Nisa: dipnotlar: 190, 212, 213, Meryem, dipnotlar: 15-22, el-Enbiyâ, dipnotlar: 89-90). Burada iki nokta daha dikkate değerdir: Birincisi, Hz. İsa ile annesinin durumu cahil insanların belirgin bir zaafını ortaya koyuyor. İnsanlar, yukarıda adları geçen peygamberlere, "siz de bizim gibi birer insansınız, bir insan peygamber olamaz" diyerek iman etmediler. Ama aynı insanlar, Hz. İsa ile annesi birer insan olmasına rağmen onlara iman ve itaat etmekte o kadar mübalağa ettiler ki, onları insanlık derecesinden kaldırıp tanrılık makamına yükselttiler. İkincisi, Hz. İsa'nın mucizevî doğumuna ve beşikte konuşmasına şahit olup da ona iman etmeyen ve delâletlerinde ısrar edenler ile Hz. Meryem'e olmadık iftiralarda bulunanlar öylesine cezalandırıldılar ki, bütün dünya için ibret nişanesi oluverdiler.

44- Çeşitli kişiler bundan çeşitli yerlerin kastedildiğini belirtmişlerdir. Meselâ, Şam, Ramallah, Kudüs ve Mısır. Hıristiyan rivâyetlerine göre Hz. Meryem, Hz. İsa'nın doğumundan sonra iyi korunması ve yetişmesi için iki defa memleketini terketmek zorunda kaldı. Birincisinde Kral Herodes zamanında oğlunu Mısır'a götürdü ve kralın ölümüne kadar orada kaldı. İkincisinde Erhilaus döneminde Galile'nin Nâsıra kentine sığınmak zorunda kaldı. (Matfa: 2, 13-23). Gerçek şu ki, Kur'ân-ı Kerim'in burada hangi yeri kastettiği pek anlaşılmıyor. Burada kullanılan "Rebve" kelimesi, düz ve çevresindeki yerlerden yüksek olan bir mıntıka anlamına gelir. Buradaki ifadeye göre

bu bölgede yaşamak için ihtiyaç duyulan herşey vardı. Burada yaşayan biri bol suyundan da yararlanıp bir hayat sürebilirdi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُوا۟ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا ۖ إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾

51- Peygamberlere:[45] "Ey peygamberler, temiz ve helâl şeylerden yiyin. Güzel amel işleyin.[46] Ben sizin yaptıklarınızı bilirim."

Açıklamalar

45- Geçen iki rükûda bazı peygamberlerden bahsedilmiş ve burada da bütün peygamberlerden topluca bahsedilmiştir. Bu demek değildir ki, bu âyet indiği zaman bütün peygamberler bir arada bulunuyordu. Hayır. Burada anlatılmak istenen şudur: Her çağda her millete gelen peygamber veya peygamberlere aynı emir verilmiştir. Zaman ve yer farkı gözetilmeksizin peygamberlere her zaman aynı emir ve ikazlarda bulunulmuştur. Daha sonraki âyette bütün peygamberlerin tek bir millet ve topluluk olduğu ifade edildiği için burada da kendilerinden topluca söz edilmiştir. Bu hitabet tarzının maksadı verilen emrin önem ve etkinliğini ortaya koymaktır. Ne var ki, bu ince ve zarif hitabet şekli çağımızın bazı sapık ve kötü niyetli kimselerinin aklına yatmadığı gibi bu âyetteki talimatın Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den sonra dünyaya gelecek peygamberlere yönelik olduğunu ve böylece peygamberlik silsilesinin devam ettiğini dünyaya anlatmaya çalışmışlardır. Dil, edebiyat ve hitabetin basit kurallarını anlamaktan âciz olan bu öküz kafalıların Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmeye kalkışmaları şaşırtıcı doğrusu.

46- Temiz şeylerden, kendileri temiz olan ve de temiz yollarda elde edilen şeyler kastedilmiştir. Burada temiz ve helâl rızık'tan söz edilmek suretiyle ruhbanlık ile dünyadârlık arasında İslâm'ın gösterdiği ılımlı yola işaret edilmiştir. Bir Müslüman ne bir rahip gibi kendini dünyanın nimetlerinden soyutlayabilir, ne de dünyaya tapan biri gibi helâl ve harâm farkı gözetmeksizin herşeyi yiyip içebilir. Dikkat buyurulursa sâlih amelden önce temiz ve helâl yiyeceklerden söz edilmiştir. Bu demektir ki, harâm yiyen ve içen bir kişinin sâlih amel işlemesi söz konusu olamaz. Hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu nak-

lolunmuştur: "Cenab-ı Allah kendisi temiz olduğu için temiz şeyleri sever". Hz. Peygamber'in daha sonra şöyle dediği ifade olunur: "Bir kişi uzun bir yolculuktan sonra yorgun-argın eve geliyor ve ellerini açarak "Ya Rabb, Ya Rabb" diye dua ediyor. Ama bu adamın ekmeği harâm, elbisesi harâm ve hatta vücudu harâm oluyor. Böyle bir adamın duası kabul olunur mu? " (Müslim, Tirmizi, Ahmed).

وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا
رَبُّكُمْ فَٱتَّقُونِ ۝٥٢ فَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝٥٣

52-53- "Muhakkak bu ümmetiniz bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. Artık benden korkun"[47] dedik. Onlar dinleri hususunda çeşitli fırkalara ayrıldılar. Her fırka kendi ellerindeki ile böbürlendi.[48]

Açıklamalar

47- "Bu ümmetiniz tek bir ümmettir", yani "siz tek bir millet veya topluluksunuz". Arapça'da "ümmet" kelimesi, temel bir noktada birleşen insanlar topluluğuna denilir. Peygamberler, zamân ve yer ayırımı olmaksızın aynı akide, aynı din ve inanç ve aynı dâvette birleştikleri için aynı ümmetin fertleri sayılmıştır. Zaten hemen sonraki âyette tek noktanın ne olduğu açıklanmıştır. (Daha çok ayrıntı için bkz: el-Bakara, âyetler: 130-133, Âl-i İmran: 19-20, 33-34, 64, 79-85, en-Nisa: 150-152, el-A'raf: 59, 65, 73, 85, Yusuf: 37-40: Meryem: 49-59, el-Ebiya: 71-93).

48- Bu basit bir ifade olmayıp sûrenin başından verilmekte olan delilin bir parçasıdır. Delilin özeti şudur: Hz. Nûh (a.s.)'dan başlayarak Hz. İsa (a.s.)'ya kadar bütün peygamberler aynı dini tebliğ etmişlerdir; aynı tevhid akidesi ve âhiret inancını halka aşılamaya çalışmışlardır. Bu bakımdan insanoğlunun tabii ve değişmez dini İslâm'dır, diğer din ve inançlar ise bunun bazı gerçeklerinin değiştirilmesi ve bazı uydurma kuralların getirilmesinden doğmuşlardır. Bu durumda yanlış yolda olanlar, asıl dine -yani İslâm'a- dâvet edenler değil, doğru olduğunu sandıkları şu veya bu dine bağlı olanlardır.

فَذَرْهُمْ فِى غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ۝٥٤

54- Onları belli bir vakte kadar bu dalâletlerinde bırak.[49]

Açıklamalar

49- Dikkat ederseniz, burada ilk cümleden sonraki cümle arasında bir boşluk var ki, bunun doldurulması, okuyucu veya dinleyicinin hayal gücüne bırakılmıştır. Zâten bu konuşmanın ortamı, bu boşluğun doldurulması için yeterlidir. Şimdi biz bu ortamı hatırlatalım: Allah'ın bir kulu ve peygamberi 5-6 yıldan beri halkı hak dinine çağırıyor; bunun için türlü çeşit deliller sunuyor; tarihten örnekler veriyor ve bu şekilde dâvetinin iyi neticeleri herkesin gözüyle görülüyor; ayrıca, karakteri ve kişiliği de kendisinin güvenilir bir kişi olduğunu gösteriyor. Fakat, bütün bunlara rağmen kâfir ve müşrikler atalarından kendilerine miras kalan dalâlet ve bâtıl inançlarında ısrar ediyorlar. Sadece bu değil, bütün açık seçik delillerle kendilerine anlatılmakta olan hakkı tanımıyorlar ve üstelik hakka davet edenin peşine takılıyor ve davasına zarar vermek için inat, yalan, iftira, alay, zulüm ve itham, kısacası, her türlü silahı kullanmaktan geri kalmıyorlar. İşte bu ortamda hak dininin haslet ve fazileti ile daha sonraki devirlerde icat edilen yeni yeni dinlerin içyüzünün ortaya konmasından sonra, "Onları belli bir vakte kadar bu dalâletlerinde bırak" demenin anlamı kendiliğinden anlaşılmış oluyor. Bu demektir ki, "Eğer bu kâfir ve müşrikler kendi dalâletlerinde ısrar ediyorlarsa, onları kendi hallerine bırak". Burada bir yanlış anlamaya da mehil vermemek icab ediyor. Burada, Cenab-ı Allah, peygamberinden sapıkları kendi hallerine bırakmalarını istiyorsa, bu asla, dâvet ve tebliğ işlerini bırakması anlamına gelmemelidir. Çünkü burada asıl üzerinde durulan husus tebliğden vazgeçilmesi değil, gaflet uykusunda olanların uyarılmasıdır. Ayrıca, "belli bir vakte kadar" sözleri de çok manidardır. Burada gaflet ve dalâlet için bir sınır getirilmiştir. Yani, bu gaflet ve dalâlet ilelebet sürmeyecek ve bir gün mutlaka son bulacaktır. O zaman kimin hak ve kimin batıl üzerinde olduğu gün gibi aşikâr olacaktır.

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا

نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ بَل لَّا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

55-56- Onlar zannederler mi ki, evlâd ve mal vermemizden dolayı kendi hayırlarına acele ediyoruz? Hayır, onlar anlamıyorlar.[50]

Açıklamalar

50- Bu noktada sûrenin başındaki âyetlere bir defa daha göz atalım. Burada başta anlatılan konuya tekrar dönülüyor. Kâfir ve müşrikler çok sınırlı bir felâh, mutluluk ve maddi refâh kavramına sahiptiler. Onlara göre kimin hali vakti iyi ise felâha kavuşmuştu. Kim daha iyi yiyor, içiyor, maddi durumu iyi, geliri dolgun, çoluk çocuk sahibiyse ve toplumda isim yapmış ve nüfuz sahibi olmuşsa mutluluğa erişmiş ve rahata kavuşmuştu. Bu tür imkân ve nimetlerden mahrum olanlar ise başarısız ve mutsuzdu. Temelde sakat olan bu inanç nedeniyle bu kâfir ve müşrikler daha büyük bir yanılgıya düştüler. Ve o da şuydu: Refah ve mutluluk içinde olanlar mutlaka doğru yoldadırlar, hatta Allah'ın sevgilileridirler. Zira, böyle olmasaydı bu kadar nimetlere nasıl nail olabilirlerdi? Buna karşılık bu nimetlerden mahrum olanlar akide ve amelleri bakımından yanlış yoldadır ve Allah veya tanrıların gazabına uğramışlardır. Aslında maddeci görüşe sahip olanların dalâlet içinde kalmalarının en büyük sebeplerinden biri olan bu yanılgı Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif yerlerde bahse konu edilmiş ve muhtelif şekilde tekzip edilmiştir. Meselâ, bk: el-Bakara: âyet 126, 212, el-A'raf: 32, Et-Tevbe: 55, 69, 85, Yunus: 17, Hûd: 3, 27-31, 38-39, er-Ra'd: 26, el-Kehef: 28, 32-43, 103-105, Meryem: 77-80, Tâhâ: 131-132, el-Enbiya: 44, dipnotlarıyla beraber).

Bu hususta bazı gerçekler vardır ki, onları bilmeyen bir kişinin zihni ve fikri hiçbir zaman açılmaz. Bunları aşağıda sıralayalım:

Birincisi, mutluluk, refah ve felah gibi kavramların gerçek anlamları bilinmelidir. Bunların, bir fert, grup veya milletin sadece maddi refâh veya geçici başarılarından çok daha geniş anlamlar taşıdığı unutulmamalıdır.

İkincisi, mutluluk, refah ve felâhı bu kadar sınırlı kavramlar olarak kabul ettikten sonra bir de hak ile Bâtıl ve hayır ile şerrin ölçüsü olarak benimsemek öylesine büyük bir hatadır ki, bundan kurtulmadan bir kişi akide, fikir, ahlâk ve siret bakımından hiçbir zaman doğru yol bulamaz.

Üçüncüsü, dünyamız aslında dârü'l-ceza değil dârü'l-imtihândır.

Buradaki ahlâkî ve manevî suçların cezası çok sınırlı ölçülerle ve çok düzensiz bir şekilde verilir. Aynı şekilde ahlâkî ve manevî haslet ve iyiliklerin mükâfatı da her zaman verilmez veya verilirse de kifayetli olmaz. Bu gerçeği gözardı edip, burada her türlü nimetlerin birer "ödül" olduğu ve bu nimetlerin verilmesinin, hak ve doğru yolda olmanın bir ispatı olduğu ve bunun aksine türlü çeşit dünyevî sıkıntı ve eziyetlerin birer "ceza" olduğu ve bunların verilmesinin bâtıl ve yanlış yolda olma ve Allah'ın gazabına uğramanın bir ispatı olduğunu düşünmek büyük bir hata ve aptallıktır. Hak ve hukuk ile ahlâk ölçülerini çarpıtan bundan daha büyük bir çarpık düşünce olamaz. Hak ve hakikatı arayan bir kişi ta başta dünyamızın bir imtihan yeri olduğunu ve burada fertler ile milletler ve bütün insanların türlü çeşit şekilde imtihan edilmekte olduklarını anlamalıdır. Bu imtihan sırasında kişilerin veya milletlerin geçtikleri çeşitli aşamalar, kesin "ceza" veya "ödül" olarak kabul edilmemeli ve dolayısıyla, bütün düşünce, görüş, ahlâk ve amellerin iyi veya kötü oluşunun ölçüleri olarak görülmemelidirler.

Dördüncüsü, "felâh" kavramının elbette ki, hak ve iyilikle çok yakın ilgisi vardır ve şüphesiz, bâtıl ve kötülüğün sonu hüsrândır. Ama bu dünyada bâtıl ile kötülük pekâlâ, geçici ve gösterişli olsa dahi, felâh ile beraber olabilirler. Aynı şekilde hak ve iyiliğin geçici olsa dahi hüsrânla sonuçlanması mümkündür. Bu olgular çoğunlukla yanıltıcıdır. Bu bakımdan, hak ile bâtıl ve hayır ile şerin tesbiti için sağlam, değişmez ve kalıcı bir ölçüye gerek vardır. İşte bu ölçüyü bize peygamberlerin öğretileri ve semavî kitaplar sağlarlar. İnsan aklı veya aklıselim bu ölçünün doğruluğunu kabul ediyor ve insanlığın ortak manevî kavramları bunun böyle olduğunu belirtiyorlar.

Beşincisi, bu bir kişi veya topluluk bir yandan haktan yüz çevirip fısk-ü fücur ve zulm-ü isyân bataklığına batmış olmasına rağmen her türlü nimetlere nail olursa, o kişi veya topluluğun hem akıl, hem Kur'ân-ı Kerim açısından, Cenab-ı Allah'ın büyük bir imtihanına tabi olduğu ve gerçekten, Allah'ın rahmetine değil, gazabına uğradığı düşünülmelidir. Böyle bir kişi veya topluluk, hatâsı yüzünden Allah'ın darbesini yese, o kişi veya topluluğa Allah'ın merhamet ettiği ve düzelmesi için fırsat verdiği anlaşılmalıdır. Fakat, büyük bir gaflet ve dalâletin neticesinde "ödül" veriliyorsa, o kişi veya topluluğa ibret verici bir ceza verilmesine kanaat getirildiği bilinmelidir. Sapık bir fert ve-

ya milletin teknesi rahatça yüzüyorsa, bu demektir ki o, tekne iyice dolup batacaktır. Bunun aksine, bir tarafta gerçekten hakka tapılıyor, ahlâk ve faziletin en iyi örnekleri veriliyor, her konuda doğru hareket ediliyor, dürüst davranılıyor, herkese iyi muamele yapılıyor, insanlara sevgi ve şefkatla davranılıyor ve hiçbir günah işlenmiyor ve bir tarafta bu iyilikleri yapan fert veya millete binbir sıkıntı ve eziyet veriliyor ve darbe üstüne darbe vuruluyorsa, bu aslında Allah'ın gazabı değil rahmetinin alâmetidir. Kuyumcu altını ateşe veriyor ve durmadan dövüyorsa, maksadı onu ayıklamak ve müşteriler için en cazip ve değerli hale getirmektir. Dünya piyasasında bu altın gerçek değerini bulmasa da mesele yoktur: Kuyumcu bu altının değerini kendisi biçecek, hem de değerinden fazlasını ödeyerek alacaktır.

إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ۝٥٧ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِ
رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ۝٥٨ وَالَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ۝٥٩

57-59- Şunlar ki, Rablerinin azabından korkarlar.[51] Ve şunlar ki, Rablerinin âyetlerine iman ederler.[52] Ve şunlar ki, Rablerine şirk koşmazlar.[53]

Açıklamalar

51- Yani bu insanlar dünyada Allah korkusuyla yaşarlar, sözlerini ve hareketlerini kimsenin kontrol etmediğini düşünmezler. Allah korkusu onları her türlü yanlışlık ve günahlardan korur.

52- Burada "âyetler"den hem peygamberlerin Allah'tan getirdiği âyetler hem insanın nefsinde ve bütün kâinatta bulunan âyetler veya işaretler kastedilmiştir. Semavî kitapların âyetlerine iman etmek onları tasdik etmek demektir. İnsanlardaki ve kâinatlardaki işaretlere iman etmek de ortaya koydukları hakikatleri kabul etmek demektir.

53- Gerçi âyetlere iman eden bir kişinin tevhide de inanması gerekiyor. Fakat burada iman sahiplerinin Rablerine şirk koşmamalarından şu maksatla bahsedilmiştir: Ekseriya insanlar âyetlere iman etmelerine rağmen şirkin şu veya bu şekline devam ederler. Meselâ, riyâ da bir şirktir. Ya da enbiyâ veya evliyâların talimatını şirke varacak derecede abartmak. Ya da, Allah'ın dışındaki varlıklara dua ve iba-

dette bulunmak. Ya da, Allah'a düşman olanlara gönüllü olarak itaat etmek. Demek ki, Allah'a ortak koşmamak, itaat, ibadet, kulluk ve imanın en hâlis veya katıksız şeklidir.

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾

60- Ve şunlar ki, kendilerine verilenden verirler.[54] Ve Rablerine döneceklerinden kalpleri titrer.

Açıklamalar

54- Arapça'da "İ'tâ" kelimesi sadece para, mal veya maddi herhangi birşey vermek için değil, aynı zamanda manevî şeyler vermek için de kullanılır. Bu kelime bir kişinin başka bir kişinin itaatını kabul veya reddetmesi için kullanılır. Bu itibarla, burada "kendilerine verilenden verirler"in anlamı, hem para ve mallarını vermeleri, hem de Allah'a itaat ve kulluk etmeleri olabilir.

Bu açıklamamızdan sonra yukarıdaki âyeti yorumlayacak olursak şöyle diyebiliriz: İman sahipleri, Allah'a itaat ederken ne kadar iyilik yapsalar ve ne kadar fedakârlıkta bulunsalar, böbürlenmez, kibirlenmez ve çizmeden yukarıya çıkmazlar. Aksine, ellerinden geleni yaptıktan sonra bile daima tereddüt ve endişe içinde olurlar. Yaptıklarının Allah'ın hoşuna gidip gitmeyeceği, günâhlarının affedilip edilmeyeceği ve kıyamet gününde aklanıp aklanmayacakları konusunda tereddüde düşerler. Ahmed, Tirmizi, İbn Mâce, Hakem ve İbn Cerir'in naklettiği bu hadis bu konuya açıklık getiriyor: Hz. Âişe (r.a.), Hz. Peygamber Efendimize sordu: "Ya Rasulullah, bunun mânâsı, bir kişinin hırsızlık ve zinâ yapar ve içki içerken Allah'tan korkması mıdır?". Bu soru gösteriyor ki, Hz. Âişe (r.a.) bunu "ye'tûna mâ atav" (ne yapıyorlarsa yapıyorlar) mânâsında kabul ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) de cevap olarak şunları söyledi: "Hayır, ey Sıddîk'ın kızı, bundan namaz kılan, oruç tutan, zekât veren ve Allah'tan korkan şahıs kastedilmiştir. "Bu demektir ki, yukarıdaki âyet "ya tûna" olarak değil "yutûna" olarak okunmalıdır. Bu âyet bir mü'minin hangi hâlet-i ruhiyede Allah'a iman ve ibadet ettiğini gösteriyor. Bunun eşsiz örneğini Hz. Ömer'in dünyamızdan ayrılırken içinde bulunduğu durumda görebiliyoruz. Hz. Ömer

(r.a.) gibi mümtaz bir halife hayatında İslâmiyete yaptığı değerli hizmetlere rağmen ruhunu Azrail'e teslim etmeden önce Allah'ın muhasebesinden korkararak "Ahirette kıl payı bile kurtulsam şükredeceğim" demişti. Hz. Hasan Basrî ne güzel demiştir: "Mü'min itaat ederken bile korkar, münafık ise günâh işlerken bile korkmaz."

أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا
نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّن دُونِ
ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ
إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ ﴿٦٤﴾

61-64- İşte onlar; hayırlarda sür'at yarışı yaparlar. Ve (cennete girişte) önde gidenlerdir. Biz, bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mükellef kılarız.[55] Yanımızda hakkı söyleyen bir kitab vardır. Onlar zulme uğratılmazlar.[57] Fakat kâfirlerin kalpleri bundan gaflet ve dalâlettedir[58] Belki bundan başka işleri vardır ki, onlar onunla meşguldürler. Nihayet onların ileri gelenlerini[59] azap ile yakaladığımız zaman hemen feryad ederler.[60]

Açıklamalar

55- Burada bu cümle büyük bir anlam taşıyor ve bunu iyice anlamakta fayda vardır. Daha önce hayır ve iyi işlerde yarışanların kimler olduğu ve ne sıfatlar taşıdığı anlatılmıştır. Bundan hemen sonra "Biz bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mükellef kılarız" denilmiştir. Bu demektir ki, söz konusu şahsî evsaf, meselâ güzel ahlâk, doğruluk, dürüstlük ve fazilet, insanüstü birer özellik değillerdir. Sizin gibi etten ve kemikten insanlar, doğru ve güzel olanı yaptıktan sonra bu özelliklere sahip olmuşlardır. Bu bakımdan burada Mekkeli kâfirlere deniliyor ki, "Sizden insanüstü veya olağanüstü şeylerin talep edildiğini sanmayın. Siz hem tuttuğunuz yolda yürüyecek, hem de bir avuç Müslümanın takip ettiği yolu seçecek güçtesiniz. Bu imkânlardan birini seçmekte serbestsinizdir. Bu seçimde yanlışlık yapıp bütün güç ve enerji

ile yeteneklerinizi kötülükler yapmak ve iyiliklerden mahrum kalmak için kullanıyorsanız, hata ve kabahat size aittir. Doğru yolu seçmenin gücünüzün dışında birşey olduğunu belirtmek suretiyle mesuliyetinizden kurtulamazsınız. Zira, bu saçma sebebi ileri sürdüğünüz an size sorulacaktır: 'Pekiyi, doğru yolu seçmeniz gücünüzün dışında bir şey idiyse, sizin gibi etten ve kemikten insanlar bu yolu seçip nasıl güzel ahlâk ve faziletin en yüksek noktasına erişebildiler?"

56- Burada kitaptan, herkesin hayatı ve yaptıklarıyla ilgili her an hazırlanmakta olan "amel defteri" kastedilmiştir. Bu hususta Kehf sûresinde şöyle denilmiştir: "Amel defterleri meydana konulur. Mücrimleri o kitapta olan şeylerden korkmuş ve ürkmüş görürsün: 'Eyvah, bize, bu ne kitaptır! Ne küçük ne de büyük birşey unutmayıp hepsini saymış' derler". âyet: 49). Bazı kimseler burada Kitap'tan Kur'ân-ı Kerim kastedildiğini belirterek konuyu karmaşık hale getirmişlerdir.

57- Yani, ne bir kişi işlemediği günah veya suç için iftiraya uğrayacak, ne de bir kişi hak ettiği mükâfattan mahrum kalacaktır. Ne ceza ne de mükâfat verilirken haksızlık yapılacaktır. Herkes hak ettiği ceza veya mükâfatını alacaktır.

58- Yani, kâfirlerin kalpleri, yaptıkları, söyledikleri, düşündüklerin hepsinin bir yere kaydedildiğinden ve bunların hesabını verileceğinden habersizdir.

59- "Mütrefîn" kelimesinin anlamı, her türlü dünyevi nimet ve servete nail olup Allah ve insanların haklarından gâfil olanlardır. Tercümede her ne kadar "ileri gelenler" denilmişse de, bundan bolluk, lüks ve keyif içinde yaşayan vurdumduymaz kişiler anlaşılmalıdırlar. Bu cümlede kullanılan "azap" kelimesi de ahirette değil, bu dünyada zâlimlerin uğrayacakları azap anlamındadır.

60- Burada "feryâd" için kullanılan Arapça kelime "cû'ar"dır ki, bir öküzün büyük acı ve eziyet halinde çıkardığı ses anlamındadır. Bu kelimenin kullanılmasının maksadı, hiçbir merhamete lâyık olmayan kişilerin feryâd ve haykırışının faydasız ve boş olduğunu göstermektir. Bu, hafif bir alay taşıyan bir kelimedir. Yani, burada şöyle denilmek isteniyor: "Ne haber serseriler? Yaptıklarınız için ceza çekme zamanı gelince nasıl da inlemeye başladınız!"

لَا تَجْـَٔرُوا۟ ٱلْيَوْمَ ۖ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾
قَدْ كَانَتْ ءَايَـٰتِى تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾
مُسْتَكْبِرِينَ بِهِۦ سَـٰمِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا۟ ٱلْقَوْلَ أَمْ جَآءَهُم
مَّا لَمْ يَأْتِ ءَابَآءَهُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾

65-68- Bugün (boşuna) feryad etmeyin.[61] Çünkü siz, bizden yardım olunmayacaksınız. Size âyetlerim okunurdu da siz, gerisin geri dönerdiniz.[62] Ona karşı kibreder ve gece sohbetlerinde onu hicvederdiniz.[63] Onlar sözü (Kur'ân'ı) iyice düşünmediler mi?[64] Yoksa kendilerine evvelki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?[65]

Açıklamalar

61- Yani, o gün kâfirlere böyle hitap edilecektir.

62- Yani, ey dinsiz ve imansızlar, siz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dediklerine kulak asmıyordunuz. Hz. Peygamber (s.a.v.) âyetlerini okurken siz kulaklarınızı tıkardınız.

63- Burada kullanılan kelime "sâmeran"dır. "Sâmer" gece konuşmak, dedikodu yapmak, sohbet etmek, hikâyeler anlatmak demektir. Bundan anlaşılıyor ki, Araplar bu tür sohbetleri gece yaparlardı.

64- Yani, bunların Allah'ın kelâmına inanmamalarının sebebi, bunu anlamamaları mı? Eğer bu kâfir ve müşrikler Kur'ân-ı Kerim'e iman etmiyorlarsa, bunun sebebi anlamamaları değildir. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim bir bilmece değildir. Bu ilâhî kitapta insan aklının kabul edemeyeceği herhangi bir konu veya olay yoktur. Kâfir ve müşrikler bunun her kelimesini ve cümlesini çok iyi anlıyorlar, ama yine de bunun talimâtına uymak istemedikleri için buna muhalefet ediyorlar.

65- Yani, bu kâfir ve müşriklerin, Kur'ân-ı Kerim'in öğretilerini dinlememelerinin sebebi, bunların şimdiye kadar hiç bilinmemiş, duyulmamış veya görülmemiş olması mıdır? Eğer kâfir ve müşrikler böyle bir mazeret ileri sürüyorlarsa doğru değildir. Çünkü, Allah tarafından peygamberlerin mebus edilmesi, insanlara ilâhî kitap getirmeleri, in-

sanları Tevhide dâvet etmeleri, ahiretteki sorgudan korkutmaları ve ahlâkın bellibaşlı nimetlerini dile getirmeleri tarihte hiç rastlanmayan şeyler değildir; aksine bunun sayısız misalleri vardır. Arabistan'ın etrafındaki ülkeler, meselâ, Irak, Suriye ve Mısır'da ortaya çıkan peygamberler aynı emir ve talimatı getirmiştir ve Mekkeli kâfirler, bunlardan habersiz olduğunu söyleyemezler. Nitekim, bizzat Arap topraklarında Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hud, Sâlih ve Şuayb (a.s.) gibi çeşitli peygamberler doğmuştur. Bu peygamberlerin isimlerini kâfirler çok iyi biliyor, onların Allah tarafından gönderildiğini, kendi kavimlerinin vaktiyle müşrik olmayıp tek Allah'a ibadet ve itaat ettiklerinden de habersiz sayılmazlar. Bu itibarla, hiç duyulmamış hâşâ tuhaf bir kelâm olduğu için Kur'ân-ı Kerim'i inkâr ettikleri doğru değildir. (Tafsilât için bkz: el-Furkân, dipnot No: 84, Fussilet sûresi, dipnot no: 5 ve Seb'e sûresi, dipnot no: 35).

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٦٩﴾

69- Yoksa kendi peygamberlerini tanımadılar da, onun için mi inkâr ediyorlar?[66]

Açıklamalar

66- Yani, kâfir ve müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e inanmamaları ve kelâmını inkâr etmelerinin sebebi, kendisinin tamamıyla yabancı ve tanınmaz olup birdenbire ortaya çıkıp "ey ahali bana iman edin" demesi midir? Gayet tabii ki, hayır. Çünkü, kâfirleri İslâm'a davet eden kişi kendi soy, ırk ve kabilelerinden biridir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyu sopu gizli değildir. Yaşantısı da gizli değildir. Çocukluğundan orta yaşına kadar aralarında yaşamıştır. Kâfirler onun doğruluğu, dürüstlüğü ve temiz karakterini çok iyi biliyorlar. Ona "emin" lakâbını vermişler ve emanete hıyanet etmeyeceğini biliyorlar. En düşmanları bile hiçbir zaman yalan söylemediğini biliyorlar. Herkes kendisinin güzel ahlâk ve faziletinin timsali, kibar ve temiz kalpli, sabırlı, metin, barış-sever ve yardımsever olduğunu kavga ve dövüşten kaçtığını, iyi huylu, başkalarına karşı muamelede dürüst, verdiği sözleri tuttuğunu, başkalarına zulmetmediğini, zâlimlere yardım etmediğini,

başkalarının haklarını ödediğini, zorda sıkıntıda olan herkese yardım elini uzattığını, herkese kapısının açık olduğunu çok iyi biliyor. Kâfir ve müşrikler çok iyi biliyorlar ki, peygamberlik mevkiine erişmesinden bir gün öncesine kadar bile Hz. Muhammed (s.a.v.) müstakbel bir din için gizli veya açık çalışmalar yapmıyordu. Ayrıca, peygamberlik vazifesini üstlenmesinden bu yana aynı sözler söylediğini, davası veya dâvetinde hiç bir değişiklik yapmadığını da çok iyi biliyorlar. Sadece bu değil, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in inandığı ve tebliğ ettiği şeyleri kendisinin de yaptığını, söz ve hareketlerinde herhangi bir çelişki bulunmadığını çok iyi biliyorlar. (Daha çok ayrıntılar için bkz: Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot no: 21, Yunus, dipnot No: 21 ve el-İsrâ, dipnot No: 105).

أَمْ يَقُولُونَ بِهِۦ جِنَّةٌۢ ۚ بَلْ جَآءَهُم بِٱلْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٠﴾

70- Yoksa, "Onda bir delilik var" mı diyorlar.[67] Hayır o (peygamber) onlara hakkı (Kur'ânı) getirdi. Halbuki onların çoğu hakkı sevmiyorlar.

Açıklamalar

67- Yani Arap müşrikler gerçekten Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bir mecnun olduğuna inanarak mı ona muhalefet ediyorlar? Gayet tabii ki, hayır. Çünkü karşı çıkmalarının sebebi bambaşkadır. Ağızlarıyla ne söylerlerse söylesinler, içlerinden Hz. Muhammed (s.a.v.)'in normal bir insan olduğunu, aklî dengesinin bozulmadığını, hatta aklı ve mantıkta kendilerinden üstün olduğunu pekâla biliyorlar. Ayrıca, normal bir insan ile deli bir kişi arasındaki fark öylesine az değildir. Ancak inatçı ve akılsız bir insan, Kur'ân-ı Kerim gibi büyüleyici bir kelâmı (hâşâ) bir divânenin hezeyanları olarak düşünebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatı, yaşantısı ve karakteri kimseden saklı mıydı? Onu gören ve onunla tanışan bir kişi kendisinin deli divâne olduğunu söyleyebilir miydi? Bundan daha saçması, bugünkü Batılı şarkiyatçıların hezeyanlarıdır. Bu, kendilerini bilmez insanlar bugün kalkıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arada sırada sara nöbetine tutulduğunu ve bu durumda ağzından vahiy denilen sözler döküldüğünü iddia edebilmektedirler. Bunlara sormak gerek, sara nöbetine tutulan bir kişinin kelâmı dünya-

nın kaderini değiştirecek mahiyette olabilir mi? Sonra, Hz. Muhammed (s.a.v.) bu uluslararası ve evrensel hareketin başına geçip bunun fiilen gerçekleşmesi için pratik örnekler vermedi mi? (Hâşâ) deli ve sara nöbetine tutulan bir kişiden bu gibi şeyler beklenebilir miydi?

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ ۚ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَن
ذِكْرِهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ وَهُوَ
خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾

71-73- Eğer hak, onların hevasına tabi olsaydı, göklerle yer ve onlarda olanlar fesada uğrardı.[68] Hayır biz, hakkı onların va'zı için getirdik. Onlar da, zikirden yüz çeviricidirler.[69] Yoksa onlardan bir ücret mi istiyorsun? Rabbinin ücreti daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.[70] Sen onları doğru bir yola davet ediyorsun.

Açıklamalar

68- Bu kısa cümlede, iyice anlaşılması gereken çok önemli bir noktaya temas edilmiştir. Doğru sözü söyleyeni dokuz köyden kovarlar diye bir deyim vardır ki, tamamıyla doğrudur. Gaflet ve dalâlet içinde olan aptal kimseler doğru söz söyleyene kızar ve hatta, düşman olurlar. Yani, bu insanlara göre doğru veya gerçek olanlar değil, duymak istedikleri ve beğendikleri şeyler söylenmelidir. Halbuki gerçekler her zaman gerçektir, bunları ister biri beğensin ister beğenmesin. Bütün dünya birleşse dahi, sadece keyfi öyle istiyor diye, gerçeği hayal ya da doğruyu yanlış yapamaz. Aptal kafalar, istedikleri ile gerçekler arasında bir fark varsa, bunda kabahatın gerçeğe değil kendi çarpık düşüncelerine ait olduğunu anlamakta güçlük çekerler. Bunlar gerçeğe karşı çıkarak ona değil sadece kendilerine zarar vereceklerdir. Bu kâinat nizamı hangi değişmez gerçekler ve kanunlara dayalıysa onlar arasında yaşamakta olan insanın düşünce, istek, arzu ve hareket tarzını değiştirmesi gerekiyor ve bu amaçla, her an ve her zaman gerçeğin

ne olduğunu anlamak için tecrübe ve müşahedeler yapmalıdır. Sadece aşırı derecede aptal ve inatçı bir kişi, yalnız kendisinin düşündüğü, canının istediği veya taassupları nedeniyle öyle olması gerektiğini sandığı konularda inat edebilir ve inanç ve düşüncelerine aykırı düşen en makul ve sağlam delilleri reddedebilir.

69- Burada asıl metinde "zikr" kelimesi geçmiştir. Bunun üç anlamı vardır ve üçü de buraya uygundur: (1) Zikr: Tabiatın anlatımı. Bu anlama göre âyetin tercümesi şu olabilir: Biz (Allah) kâfir ve müşriklere başka bir dünya değil, bu dünya ve tabiatta bilgi veriyoruz ki, böylece unutmuş oldukları dersi öğrensinler. Fakat onlar gerçekleri kabul etmekten kaçınıyorlar. Onlar aslında kendi kendini aldatıyorlar. (2) Zikr: Nasihat. Bu anlama göre âyetin tercümesi şu olabilir: Biz onlara ne anlatıyorsak onların iyiliği içindir. Biz onlara nasihatta bulunuyoruz ve bu nasihattan kaçarak ancak kendilerine zarar veriyorlar. (3) Zikr: Şeref ve üstünlük. Bu anlama göre âyetin tercümesi şu olabilir: Biz onlara öyle birşey sunuyoruz ki, bunu kabul ederlerse şeref ve üstünlük kazanacaklardır. Eğer bundan yüz çevirirlerse bizzat kendi şeref ve üstünlüklerini ortaya koyacak güzel bir fırsatı kaçırmış olurlar.

70- Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risaleti lehinde verilen başka bir delildir. Burada denilmek isteniyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) tebliğ ve irşat çalışmalarını herhangi bir kişisel çıkar gütmeden sürdürüyor. Hiçbir kimse, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kişisel çıkarlar elde etmek için bu çalışmalar yaptığını ileri süremez. Çünkü, tebliğ işlerine başlamadan önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'in maddi durumu kat kat iyiydi. Eskiden ticareti gelişiyor ve iyi kâr elde ediyordu. Şimdi ise sefaletin pençesinde bulunuyor. Eskiden toplumda yüksek bir mevkiye sahipti, herkes tarafından seviliyor ve sayılıyordu. Şimdi ise sokak serserilerinin sözlü ve fiziksel saldırılara hedef oluyor, hatta canı bile tehlikede bulunuyor. Eskiden ailesi ve çoluk çocuklarıyla rahat bir hayat geçiriyordu. Şimdi ise her bakımdan başı belaya girmiş ve her zaman huzursuz durumda görülüyor. Şimdi öyle bir davaya dört elle sarılmıştır ki, bütün memleket kendisine düşman kesilmiş, hatta en yakın akraba ve yakınları kana susamışlardır. Çıkarcı, fırsatçı ve bencil bir kişinin böyle bir maceraya girişebileceği söylenebilir mi? Çıkarcı ve fırsatçı bir kişi, bütün millete ve memleketi kendisine düşman etmek yerine halkının ve milletinin hassasiyetle durduğu konularda kendisine canla başka arka

çıkmaya ve liderliğine yükselmeye çalışırdı. Kur'ân-ı Kerim'de bu husus sadece Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliği değil diğer bütün peygamberlerin davası ile ilgili olarak da defalarca anlatılmaya çalışılmıştır. Tafsilât için bk: el-En'am: 90, Yunus: 72, Hûd: 29, 51, Yusuf: 104, el-Furkân: 57, eş-Şuara: 109, 127, 145, 164, 180, Sebe: 47, Yasin: 21, Sâd: 86, Eş-Şûra: 23 ve En-Necm: 40, dipnotlarıyla beraber.

وَإِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ عَنِ ٱلصِّرَٰطِ لَنَٰكِبُونَ ﴿٧٤﴾

وَلَوْ رَحِمْنَٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِم مِّن ضُرٍّ لَّلَجُّوا۟ فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾

74-75- Sen, onları doğru bir yola davet ediyorsun. Fakat ahirette iman etmeyenler, doğru yoldan sapanlardır.[71] Eğer biz onlara merhamet edip, kendilerinden mübtelâ oldukları zararı giderecek olursak yine inat ile taşkınlıklarında devam ederlerdi.[72]

Açıklamalar

71- Yani, kâfirler, âhireti inkâr ettikleri için sorumsuz olmuşlardır, sorumluluğun yokluğuyla da düşüncesiz ve kaygısız olmuşlardır. Hayatlarının bir anlamı ve amacı olmadığı ve ömürleri boyunca yaptıklarının hesabını birine veremeyeceklerine inanmadıkları için hak nedir, bâtıl nedir diye kaygılanmıyorlar. Tıpkı hayvanlar gibi yaşamalarının tek gayesi açlık ve cinsel ihtiyaçlarını gidermektir. Bunun dışında hak ve bâtıl ile ilgilenmezler. Yaşadıkları dar çerçeve içinde amaçlarına ulaşmakta bir zorluk çektiklerinde sadece bu zorluğun giderilmesi yollarını ararlar ve başka birşeye karışmazlar. Bu insanlar doğru yolu ne ararlar ne bulurlar.

72- Burada Mekkeli kâfirlerin kuraklık yüzünden karşı karşıya bulundukları açlık tehlikesi ve çektikleri eziyete işaret edilmiştir. Bazı müfessir ve âlimler bu kuraklıkla ilgili rivâyetleri naklederken iki ayrı kuraklık hikâyesini birbirine karıştırmışlardır ve bu sebeple burada bahsedilen vak'a'nın Medine'ye hicretten önce mi yoksa sonra mı meydana geldiğini anlamakta güçlük çekiliyor. Gerçek şu ki, Hz. Muhammed

(s.a.v.)'in hayatında Mekkeliler iki defa kuraklık tehlikesi geçirmişlerdir; bunların biri peygamberlik makamına erişmesinden kısa bir süre sonra, diğeri de Hicretten birkaç yıl sonra. İkinci kuraklık vak'ası Sumâme bin Usâl Yemâme'den Mekke'ye gıda sevkiyatını durdurduktan sonra meydana gelmiştir. Burada ikinci değil, birinci kuraklıktan bahsedilmiştir. Kutüb-ü Sitte'de İbn Mesud (r.a.)'ın şu rivâyeti yer alıyor: Kureyşliler Hz. Peygamber'in dâvetini kabul etmeyip büyük mukavemet gösterince Resûlullah (s.a.v.) Allah'a şu duayı yaptı: "Ya Allah, onlara karşı bana, Yusuf (a.s.)'ın 7 yıllık kuraklığı gibi bir kuraklıkla yardım et". Nitekim korkunç bir kuraklık baş gösterdi. Öyle ki, aç insanlar ölüleri yemeye başladılar. Mekke döneminde inen sûrelerde bu kuraklığa defalarca atıfta bulunulmuştur. Meselâ, bk: el-En'am: 42-44, el-A'raf: 94-99, Yunus: 11-12, 21 en-Nahl: 112-113, ed-Duhan: 10-16, dipnotlarıyla beraber.

وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا
يَتَضَرَّعُونَ ۝ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ
إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ
وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝

76-79- Doğrusu biz onları azab ile yakaladık da, yine Rablerine boyun eğmediler. Onlar yalvarmazlar. Onların üzerine çok şiddetli bir azabın kapısını açtığımızda onun içinde ümitsizliğe düşeceklerdir.[73] Halbuki, size kulakları, gözleri ve kalpleri veren O'dur. Buna azıcık teşekkür etmez misiniz?[74] Sizi, arzda her tarafa dağıtan O'dur. Hepiniz O'na dönüp toplanacaksınız.

Açıklamalar

73- Asıl metinde "müblesûn" kelimesi kullanılmıştır ki, "ümitsizlik"le tam olarak ifade olunamaz. "Balas" ile "eblâs" kelimeleri birkaç anlamda kullanılıyor. Meselâ, şaşıp kalmak, dehşete kapılmak, üzüntü ve acıdan perişan olmak gibi anlamlarda. Ümitsizlik ve başarısızlık sebebiyle çileden çıkmak da bunun bir yönüdür ve bundan dolayıdır ki, Âdem'e secde etmeyi inkâr eden şeytana "İblîs" denilmiştir. Bu ad,

ümitsizlik ve başarısızlık sebebiyle onuru kırılan ve her türlü küstahlık ve kötülüğü yapabilecek hale gelen bir kişi anlamını taşıyor.

74- Burada deniliyor ki, ey ahmaklar, size bu gözler, kalp ve beyin, hayvanlar gibi davranmanız için mi verilmiştir? Siz bu organ ve kabiliyetlerinizi sadece vücudunuz ve nefsinizi tatmin etmek ve sadece hayat seviyenizi yükseltmeye çabalamak için mi kullanacaksınız? Sizin insan olarak yaratılmanıza rağmen hayvan olarak kalmakta ısrar etmenizden daha büyük bir nankörlük olabilir mi? Eğer gözler herşeyi görmelerine rağmen hakikatı göremezler, kulaklar herşeyi dinlemelerine rağmen ibret alınacak birşeyi dinleyemezler ve beyin herşeyi düşünmesine rağmen bir vücuda nasıl girdiği, ve o vücut sahibinin hayatının gayesinin ne olduğunu anlayamazsa, bunların hepsinin bir inek veya öküzün değil bir insanın vücudunda bulunması son derece esef vericidir.

وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ
الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ
﴿٨١﴾ قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَا إِلَّا
أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُل لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾

80-85- Dirilten ve öldüren O'dur. Gece ve gündüzün ihtilafı da, O'nun (eseri)'dur.[75] Artık akıllanmayacak mısınız?[76] Hayır, kâfirler evvelkilerin dediği gibi dediler. Onlar: "Biz, ölüp toprak ve kemik olduktan sonra tekrar diriltilecek miyiz? Yemin ederiz ki, bize de, atalarımıza da, daha önce bu, va'd olunmuştur. Bu eskilerin masallarından başka birşey değildir"[77] dediler. (Habibim) De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin, yeryüzünde ve onda olanlar kimindir?" "Allah'ındır" diyecekler. Sen de de ki: "O halde, düşünüp ibret almaz mısınız?[78]

Açıklamalar

75- Bilgi kaynakları (beş duyu ve düşünce) ve bunların doğru kullanılmayışı konusunda insanların uyarılmasından sonra şimdi de gözle görülür, kulaklarla duyulur gerçeklere işaret edilmiştir. Doğruyu arayan bir kişi gözlerle gördüğü gerçekler veya kulaklarla duyduğu delillere inanarak aradığı hedefe varabilir. Hakikatin peşinde olan bir kişi bu kâinat nizamının Allahsız olmadığını veya birden fazla tanrının bulunmadığını, tevhid esasına dayandığını, ayrıca gayesiz ve maksatsız, sadece bir oyuncak, veya anlamsız bir tılsım olmadığını, aksine hikmete dayandığını ve bu nizamda insanın kimseye sorumlu olmaması ve bir gün toprak olacağından başka birşeye yaramamasının doğru olmadığını anlar.

76- Dikkat buyurulursa burada hem tevhid, hem ölümden sonraki hayat lehinde deliller verilmiştir. Daha sonra zikrolunan delillerle hem şirk, hem ahiretin inkârına darbe indirilmiştir.

77- Müşriklerin âhireti inkâr etmesi sadece âhireti reddetmek değil, aynı zamanda Allah'ın kudret ve hikmetine de inanmamak demekti.

78- Yani bu kâfir ve müşrikler şunu iyice bilmelidirler ki, Allah'tan başka kimse ibadete ve itaate layık değildir ve Allah'ın bu dünyayı ve içindeki nüfusu tekrar yaratması hiç de zor değildir.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَ رَبُّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ ۝ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ قُلْ مَنْ
بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ۝ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ۝
بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُونَ ۝

86-90- De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?". "Allah'ındır"[79] diyecekler. Sen de ki: "O halde O'ndan korkmaz mısınız".[80] De ki: "Herşeyin mülkü, tasarrufu kimin elindedir?[81] O korur, kendisi ise korunmaya muhtaç değildir. Eğer biliyorsanız söyleyin." (Yine) "Allah'ındır" diyecekler. De ki: "Niçin aldanıyorsunuz?"[82] Doğrusu, biz onlara hakkı (Kur'ân'ı) getirdik. Onlar yalancıdırlar.[83]

Açıklamalar

79- Burada aslında sadece "Allah" kelimesi kullanılmıştır. Ama bu kelime, "bütün bunlar Allah'ındır" anlamındadır.

80- Yani, siz Allah'a baş kaldırır ve O'ndan başkalarına ibadet ederken niçin korkmuyorsunuz? Yer ve göğün Hâkiminin bir gün sizden hesap soracağından niçin korkmuyorsunuz?

81- Burada aslında "melekût" kelimesi kullanılmıştır ki, bu hem padişahlık, hem mülkiyet mânâlarını taşımaktadır. Bu bakımdan bu kelime çok geniş anlamlıdır. Burada şöyle denilmiştir: "Herşeye tam hakimiyet kimin elindedir?"

82- Burada kullanılan asıl kelimeler "enne tusharûna"dır ki, "siz nasıl büyüleniyorsunuz?" anlamındadır. Burada şu hakikatı iyice anlamalıyız: Sihir veya büyü temelde bir göz boyama veya aldatmadır. Sihir, birşeyi gerçek şekil ve mahiyetinden farklı olarak gösterir ve gören bir kişinin kafasında o şeyin sihirbaz tarafından gösterilmek istenen şekli ve mahiyeti hakkında yanlış intiba yaratır. Burada bu münasebetle dinleyenlere soruluyor: "Sizi kim büyülemiştir ki, gerçekleri gözünüzle görmenize rağmen kabul etmiyorsunuz? Aklınızı kim çelmiştir ki, Mâlik olmayanlar size mâlik gibi görülüyor, iktidar sahibi olmayanlar herşeye kâdir gibi anlaşılıyor? Gözlerinizi bağlayan kimdir ki, kendisinden başkasının sizi koruyamayacağı, sizi affetmeyeceğini bildiğiniz Allah'a ihanet ediyor, başkaldırıyor, nankörlük ediyor ve sizi koruyamayacakları gün gibi aşikâr olanlara güveniyor ve inanıyorsunuz? Siz kimin sözlerine kanıp, herşeye kâdir olan Allah'ın sizden hesap sormayacağı, size verdiği nimetleri nasıl kullandığınızı sormayacağına ve bütün kâinatın hakiminin bu dünyada kendi hakimiyetinizi ilân etmenizin veya başkalarının hakimiyetine tabi oluşunuzun hesabını sormayacağına inanıyorsunuz? Kureyşlilerin Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın bir sihirbaz olduğu iddiası göz önünde tutulduğu takdirde yukarıdaki sorular daha da önem kazanıyorlar. Burada kendiliğinden

şu soru da sorulmuş oluyor: Ey kâfir ve müşrikler, size hakikatleri gösterene sihirbaz diyorsunuz, ama size gece gündüz yalanlar söyleyen, gerçeklere aykırı sözler söyleyen, akıl ve mantığın kabul edemeyeceği masallar anlatan ve türlü çeşit yalanlar uyduranlara hiç şüphe ile bakmıyorsunuz, bu nasıl iştir?

83- Onlar yalancıdırlar. Zira Allah'tan başka kimselerin de ulûhiyete, yani ilâhi sıfatlara, yetkilere, haklara ve güçlere sahip olduğuna inanıyorlar. Onlar yalancıdırlar. Zira bu hayattan sonra ölüm ve ölümden sonra hayat olduğuna inanmıyorlar. Onların yalanları, onların itiraflarıyla sabittir. Bir yandan yer ve göğün ve bütün kâinatın hâkiminin Allah olduğuna inanmak ve diğer yandan ulûhiyetin sadece O'na değil başkalarına da ait olduğunu söylemek iki zıt şeydir. Aynı şekilde hepimizi ve bütün kâinatı Allahu Teâlâ'nın yarattığına inanmak ve öte yandan, Allah'ın kendi yarattığı mahlûkları tekrar diriltemeyeceğini söylemek akıl ve mantığa aykırıdır. Onun için onların kabul ettikleri gerçekler gösteriyor ki, onların benimsedikleri iki inanç, yani şirk ve âhiretin inkârı yalan ve yanlıştırlar.

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِن وَلَدٍ وَمَا
كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾

91-92- Allah evlâd edinmemiştir.[84] O'nunla birlikte başka bir ilâh yoktur. Eğer başka bir ilâh olsaydı, her biri kendi yarattığını götürür. Ve birbiri üzerine galebe ederlerdi.[85] Allah onların vasıflarından münezzehtir. Gaybı ve hazırı bilen Allah, müşriklerin koştuğu şirklerden çok yücedir.[86]

Açıklamalar

84- Burada bu sözlerin sadece Hıristiyan inançlarının reddi için söylendiği düşünülmemelidir. Arap müşrikler de kendi tanrılarının Allah'ın evlâtları olduğunu sanıyorlardı. Dünyanın diğer bazı müşrikleri

de benzeri inanca sahiptirler. Fakat Hıristiyanlarda "Allah'ın oğlu" akidesi çok belirgin bir biçim aldığı için bazı müfessirler bu âyetin sadece kendileriyle ilgili olduğunu zannetmişlerdir. Halbuki, başından beri Kureyşli ve Mekkeli kâfirlere hitap edilmiştir. Konuşma bu şekilde cereyan ederken birden bire Hıristiyanlara yönelmenin bir anlamı yoktur. Ancak burada genelde Allah'ın evlâtları olmadığı belirtilerek bütün bu tür akideler reddedilmiştir.

85- Yani, kâinatın muhtelif kuvvetleri ve sahalarının ayrı ayrı Hâlik ve Mâliklerinin olması hiç mümkün değildi. Zira böyle olsaydı, bu kâinatın çeşitli kuvvetleri, sayısız eşyası, yıldız ve gezegenlerindeki eşsiz uyum ve dengeyi koruyacak ve sürdürecek kadar, aralarında işbirliği olamazdı. Düzendeki uyum ve denge iktidarın tek elde olduğunu gösteriyor. Bu iktidar muhtelif hâkimler arasında paylaşılmış olsaydı aralarında ihtilâfın çıkması işten bile değildi. Hatta bu ihtilâf çatışma ile sonuçlanırdı. Aynı husus, el-Enbiya sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı ikisi de fesâda uğrarlardı" (âyet: 22). el-İsra sûresinde de şöyle denilmiştir: "Eğer müşriklerin dedikleri gibi, O'nunla beraber başka ilâhlar olsaydı, onlar arşın sahibine galebe çaresini ararlardı" (âyet: 42).

86- Bu âyette şefaat ve Allah'tan başka kimselerin gaybın bilgisine sahip olmalarıyla ilgili müşriklerin yanlış akidesine işaret edilmiştir. (Açıklama için bkz: Tefhimü'l-Kur'ân, Tâhâ, dipnot: 85-86 ve el-Enbiya: dipnot 27).

قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيَنِّي
مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾
وَإِنَّا عَلَىٰ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ
مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

93-98- De ki: "Rabbim, Onların va'd olundukları şeyi bana göstereceksen beni o zalimler topluluğu ile beraber bulundurma,[87] Rabbim." Biz, onlara va'd ettiğimizi sana göstermeye kâdiriz. Fenalığı en güzel (haslet)'le defet. Onların neler vasfetmekte olduklarını çok iyi biliyoruz. De ki: "Rabbim, şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım. Rabbim, onların huzurumda bulunmalarından Sana sığınırım."[88]

Açıklamalar

87- Bu demek değil ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ona tabi olanlar kendilerine geçmişteki lânetlenmiş milletler gibi bir azabın gelmesinden korkuyorlardı ve kendisi böyle bir dua etmeseydi, bu azap gelmiş olacaktı. Bu konuşma tarzının gayesi, dinleyenlere, asıl korkulması gereken şeyin Allah'ın azabı olduğunu belirtmeye çalışmaktır. İlâhi azap, arzulanan veya imrenilen birşey değildir ve eğer Allah kendi merhameti ve tevazusuyla azabı göndermeyi geciktirdiyse, itaatsızlık ve ahlâksızlığa büsbütün düşülmemelidir. İlâhî azap öylesine korkunç şeydir ki, sadece günahkârlar değil, dindar kimseler ve iman sahipleri de bundan sakınmalıdırlar ve bundan hiçbir zarar görmemeye dikkat etmelidirler. Burada şu noktayı da unutmayalım: Toplu itaatsızlık ve ahlâksızlık yüzünden gelen azapta yaşlar ile kurular da ezilmiş olurlar. Bu sebeple, günahkâr ve ahlâksız bir toplumda yaşayan dindar ve dürüst bir insan her zaman Allah'a sığınmalı ve gazabından korkmalıdır.

88- Açıklama için bkz: "Tefhimü'l-Kur'ân", el-En'am: dipnot: 71-72 el-A'raf: dipnot: 138, 150-153, Yunus, dipnot: 39, el-Hicr, dipnot: 48, en-Nahl, dipnot: 122-124, el-İsrâ, dipnot: 58-63, Fussilet, dipnot: 36-41.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾
لَعَلِّىٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّآ ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۖ
وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِى
ٱلصُّورِ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾

99-101- Nihayet onlardan her birine ölüm geldiğinde: "Rabbim, beni (dünyaya) geri döndürün.[89] Ta ki, dünyada bıraktığım şeylerle salih amel işleyeyim"[90] der. Hayır[91] öyle şey olmaz. Bu, onun söylediği hükümsüz bir sözdür.[92] Onların arkalarında ba's olunacakları kadar kabir vardır.[93] Sûr'a üfürüldüğü zaman aralarında o gün ne nesep yardımlaşması vardır ve ne de birbirinin halinden sorabilirler.[94]

Açıklamalar

89- Asıl metinde "rabbir-ciûni" kelimeleri kullanılmıştır. Allahu Teâlâdan söz edilirken çoğul sözcükleri kullanmanın bir sebebi, diğer bütün dillerde olduğu gibi, saygı olabilir. Bir başka sebebi, bazı müfessirlerin belirttiği gibi, duanın tekrarlanması veya üzerine basa basa meselâ, "beni geri gönder, beni geri gönder" diye söylenmesi olabilir. Yine bazı diğer müfessirlere göre burada "rabbi" kelimesi Allah'a ve "irciûni" de o suçlu ruhu zaptedip götürmekte olan meleklere aittir. Yani bu durumda tercüme şöyle olabilir: "Allahım, (ey melekler) beni geri döndürün."

90- Bu konuya Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde temas edilmiştir. Günahkâr insanların ölüm sınırına girmelerinden başlayarak âhirette ve cehenneme girinceye kadar, hatta bundan sonra da, kendilerinin tekrar dünyaya gönderilmeleri, oraya dönüp tövbe etmeleri, hiçbir zaman Allah'a başkaldırmayacaklarına ve her zaman doğru yolda bulunacaklarına dair söz vererek defalarca yalvaracakları belirtilmiştir. (Tafsilât için bkz: el-En'am, 27-28, el-A'raf: 53, İbrahim: 44-45, el-Mü'minun: 105-115, eş-Şuara: 102, Secde: 12-14, Fatır: 37, ez-Zümer: 58-59, el-Mü'min: 10-12, eş-Şura: 44, dipnotlarıyla beraber).

91- Yani, mahşerde suçları sabit olanlar tekrar dünyaya gönderilmeyeceklerdir. Onların iyi amel işlemeleri için yeni bir imkân verilmeyecektir. Bunun sebebi şudur: Dünyaya bir insan sınav için tekrar gönderilirse, bunun ancak iki şekli olacaktır: Ya öldükten sonra gördükleri aklında aynen kalacaktır, ya da daha önceki hayatında olduğu gibi zihninden ve aklından herşey silinerek gönderilecektir. İlk durumda imtihanın maksadı kendiliğinden ortadan kalkıyor. Çünkü dünyamızda bir kişinin doğru yol bulup bulmaması akl-ı selimine dayanıyor. Eğer bir insan hakikatleri görüp hakkı tanıyorsa doğru yolu bulmuş demektir. Burada esas olan insan hürriyetidir. Yani kötü yerine iyiyi seçme kabiliyetidir. Eğer bir kişiye hakikat gösterilip itaatsızlık ve

günâhkarlığın zararlarından da fiilen haber verilir ve bu şekilde seçme imkânı ve hürriyeti bırakılmazsa sınavdan geçirilmesinin ne anlamı olabilir? Bu durumda elbette ki, herkes doğruyu ve hakkı seçecektir. İmtihanın ikinci şekline gelince, bu aynı plağın tekrar çalınmasından başka bir şey değildir. Eğer bir kişi aynı ortamda, aynı şartlarda ve aynı zaman içinde yapılan sınavda herhangi bir başarı göstermemişse, yapılacak bir başka imtihanda da başarılı olması beklenemez. (Ayrıntılı bilgiler için bk: "Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 228, el-En'am: dipnotlar: 6, 139-140, Yunus: dipnot: 26).

92- Bir başka tercüme de şöyle olabilir: "O zaten bunu diyecektir." Yani, söz konusu kişi artık ne dese anlamsızdır. Başı belâya girdikten sonra başka ne diyebilir? Gerçek şu ki, söylediklerinin hepsi lâfü güzaf'tır. Eğer aynı kişi bugün dünyaya geri gönderilirse, yaptıklarının beterini yapacaktır. Onun için, o ne diyorsa desin, artık geriye dönüş yoktur.

93- Burada Arapça metinde kullanılan farsçada "perde" anlamına gelen "berzah"tir, ki "duvar" veya "kabir" olarak yorumlanabilir. Âyette deniliyor ki, bu insanlar ile kıyâmet ve dünya arasında bir duvar vardır ve bu duvar hiç yıkılmayacaktır.

94- Bu demek değildir ki, her türlü akrabalıklar ortadan kalkacak ve kimse kimsenin babası veya oğlu olmayacaktır. Bu, mahşerde herkesin kendi derdine düşeceği ve kimse ile ilgilenemeyeceği demektir. Dertleşme veya yardımlaşma gibi bir şey olmayacaktır. Meselâ el-Me'aricte şöyle denilmiştir: "Hiçbir dost bir dostu sormayacak. Onlar birbirlerine gösterirler. Günahkâr o günün azabına (karşılık şunları) fidye olarak vermeyi ister, evlatlarını, karısını ve kardeşini, kendisini barındırmakta olan akrabasını. Ve yeryüzünde olanların tamamını; sonra kendisini kurtarsın" (âyet: 10-14).

فَمَنْ
ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ
﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾

102-104- O günde mizanı (sevabı) ağır gelenler felâh bulanların ta kendileridir.[95] Mizanı hafif gelenler ise kendilerine yazık edenlerdir.[96] Onlar Cehennemde ebedî kalıcıdırlar. Ateş yüzlerini yalar; Orada onlar dişleri sırıtıp kalacaklardır.[97]

Açıklamalar

95- Yani, kimlerin sevabı daha büyük ve ağırsa onlar cennete gidecek, felâh ve saadete kavuşacaklardır.

96- Felâh ile hüsran konusunda sûrenin başında ve 4. rükû'da belirtilen hususları da göz önünde tutunuz.

97- Arapça metinde "dişleri sırıtıp kalacaklar" olarak tercüme ettiğimiz kelime "kâlihûna"dır. "Kâleh" Arabça'da derisi yüzülmüş ve dişleri dışarıya fırlamış yüze, meselâ kızarmış koyun veya kuzu başına denilir. Abdullah bin Mes'ud'a "kâleh"in mânâsı sorulduğunda kendisi şöyle dedi: "Siz kızarmış kuzu başı görmediniz mi?"

أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا
غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا
فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ
﴿١٠٨﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ
أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ
بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ
عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾

105-112- (Onlara şöyle denir): "Size âyetlerim okunurken onları inkâr eden siz değil miydiniz?" Onlar: "Ya Rabbi, bize bedbahtlığımız galebe etmişti. Biz dalâlete düşmüş bir kavim idik. Ey Rabbimiz, bizi cehennemden çıkar.

Eğer yine küfre dönersek o vakit biz zâlimlerizdir" derler. Allah: "Yıkılıp gidin içine, ses çıkarmayın" buyurur. Çünkü kullarımdan bir takımı vardır ki, onlar: 'Ey Rabbimiz, iman ettik, bizi mağfiret et ve bize rahmet eyle. Sen rahmet edenlerin en hayırlısısın' derlerken, siz onları alaya aldınız. Hatta bu, beni hatırlamayı size unutturdu. Ve onlara gülüyordunuz. Bugün sabretmelerine karşılık bu mükâfatı onlara verdik.[99] Onlar zafere erenlerin ta kendileridir." (Allah, kâfirlere) "Dünyada ne kadar kaldınız?" der.[100]

Açıklamalar

98- Yani kendinizi savunmak ve kurtulmak için saçma sapan sözler söylemeyin. Ama bu demek değildir ki, her zaman için susun. Gerçi bazı rivâyetlerde insanların son defa konuştuktan sonra bir daha konuşmamak üzere susacakları belirtilmiştir. Fakat, bu rivâyetler Kur'ân-ı Kerim'in kayıtlarına aykırıdır. Zira bundan sonra yine Kur'ân'da bu insanlar ile Allah arasındaki konuşma yer almıştır. Bu bakımdan ya bu rivâyetler yanlıştır, ya da insanların tamamıyla sessiz kalması değil, sadece kendi afları için Allah'a tekrar yalvarmaması faraziyesi daha doğrudur.

99- Burada tekrar kimlerin felâh bulacakları ve kimlerin hüsrana uğrayacakları ifade olunmuştur.

100- Açıklama için bk: "Tefhimü'l-Kur'ân", Tâhâ, dipnot: 80.

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ ﴿١١٣﴾
قَالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ
أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ
الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾

113-116- Onlar da "Bir gün, yahut günün bir kısmı kaldık, onu hesap edenlerden sor" derler. Allah: "Siz orada pek az kaldınız. Eğer bunu bilseydi-

niz.[101] Sizi ancak boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız."[102] diyecek. Mülk ancak kendi hakkı olan Allah, çok yücedir.[103] O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Kerim olan Arş'ın Rabbidir.

Açıklamalar

101- Yani dünyada peygamberlerimiz, buradaki hayatın imtihan salonunda geçen birkaç saat olduğunu, bunların her şey olmadığını ve bu birkaç saatin hayatın ta kendisi olmadığını, gerçek hayatın ölümden sonra âhiretteki yaşantı olduğunu, orada insanların ebediyen yaşayacaklarını, dünyadaki geçici menfaat ve zevkler için âhiretteki ebedi hayatınızı zehir edecek hareketlerde bulunmamanız gerektiğini ısrarla anlatmışlardır. Ne var ki, siz o zaman bu telkinleri duymazlıktan geldiniz ve âhiret diye ölümden sonraki hayatın bir safsata olduğunu sandınız, her şeyin bu dünyada olup bittiğini ve her türlü zevklerin burada tatmin edilmesi gerektiğini zannettiniz. Ama siz şimdi pişmanlık duyuyor ve dünyaya geri dönüp amelinizi düzeltmek istiyorsunuz ki, bu artık imkânsızdır.

102- Burada kullanılan kelime "abesen"dir ki, "oyun olarak" veya "oyun olsun diye" anlamındadır. Yani siz bunu sadece bir oyun mu sanıyorsunuz? Biz dünyayı boşuna yaratmadık.

103- Yani, Allahu Teâlâ herhangi bir yanılgıya düşmeyecek veya tanrılıkta ortaklar koşulmayacak kadar yücedir.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ
إِلَٰهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِندَ رَبِّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الْكَافِرُونَ ۝ وَقُل رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ۝

117-118- Delili olmadığı halde[104] Allah ile beraber başka bir ilâha tapanın hesabı[105] (cezası) Rabbi katındadır. Muhakkak kâfirler felâh bulmazlar.[106] (Habibim) de ki, "Ey Rabbim, mağfiret et. Ve rahmet eyle. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın."[107]

Açıklamalar

104- Bu âyetin bir başka tercümesi şöyle olabilir: "Yaptığı hareket için hiçbir gerekçe olmadığı halde, Allah ile beraber başka bir ilâha tapanın".

105- Yani, böyle bir kişi cezasız kalmayacaktır.

106- Burada yine kimin felâh bulacağı ve kimin hüsrana uğrayacağı kaydedilmiştir.

107- Bu duanın inceliğine ve geniş anlamına dikkat buyurmanızı isterim. Birkaç satır önce âhirette, Cenab-ı Allah'ın, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve sahabelere düşman olanları, "Sevgili kullarımın yaptığı dualarını alay konusu yapıyordunuz" diyerek affetmeyeceği belirtilmişti. Burada ise Hz. Muhammed (s.a.v.)'e (ve bu arada sahabelere de) yukarıda zikredilen duayı aynı okuma emri veriliyor. Bu demektir ki, bunca tenbih ve ikazlardan sonra bile kâfir ve müşrikler bu duayı alay konusu yaparlarsa âhirette kendi kuyularını kendilerini kazmış olacaklardır.

EN-NÛR SÛRESİ

Adı: Sûrenin beşinci rükuunun birinci âyetinde geçen "Allah-u nûru's semavât-i vel-ardi" sözlerinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu sûrenin Beni el-Mustalık gazvesinden sonra indiği bütün âlim ve müfessirler tarafından kabul edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in kendi ifadesine göre de bu sûre, İfk vak'asıyla ilgili olarak inmiştir. (İfk vak'ası sûrenin ikinci ve üçüncü rükûunda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır). İfk vak'asının, Beni el-Mustalık gazvesi sırasında meydana geldiği rivâyetlerden sabittir. Ancak, bu gazvenin Hicretten sonra 5. yılda meydana gelen Ahzâb gazvesinden önce mi yoksa sonra mı meydana geldiği asıl ihtilâf konusudur. Bu hususun açığa kavuşmasında fayda vardır. Zira, hicâb veya çarşaf ile ilgili emirler Kur'ân-ı Kerim'de sadece iki sûrede yer almıştır. Birincisi Nûr, ikincisi de Ahzâb, ki bunun Ahzâb gazvesi sırasında indiği ittifakla kabul olunmuştur. Şimdi eğer Ahzâb gazvesini daha önce vuku bulduğunu farzetsek, hicâb veya çarşaf ile ilgili emirlerin el-Ahzâb sûresinde başlayarak en-Nûr sûresinde tamamlandığını söyleyebiliriz. Fakat eğer Beni el-Mustalık gazvesi daha önce cereyan etmişse hicâb ile ilgili ilk emirlerin en-Nûr'da verildiğini ve el-Ahzâb'da tamamlandığını ifade edebiliriz. Böyle bir durumda hicâb ile ilgili şer'î hükmün hikmetini anlamamız güçleşiyor. Bu sebeple, en-Nûr sûresinin iniş tarihini kesin olarak tesbit etmemiz vazgeçilmez bir nokta olarak ortaya çıkıyor.

İbn Sa'd'ın rivâyetine göre Beni el-Mustalık gazvesi Hicretten sonra 5. yılın Şaban ayında ve daha sonra Ahzâb veya Hendek savaşı 5. yılın Zilhicce ayında meydana geldi. Bu ifadenin lehinde en büyük delil, Hz. Âişe'nin İfk olayıyla ilgili naklettiği rivâyetleridir. Bu rivâyetlerden bazısında Hz. Sa'd bin Ubâde ile Sa'd bin Mu'âz ara-

sındaki kavgadan söz edilmiştir. Ve bütün güvenilir rivâyetlere göre Hz. Sa'd bin Muaz, Ahzâb gazvesinden hemen sonra meydana gelen Beni Kureyza savaşında ölmüştü. Bu bakımdan Hz. Sa'd bin Muaz'ın Hicretten sonra 6'da hayatta olmasına imkan yoktur.

Diğer tarafta, Muhammed bin İshâk'ın ifadesi vardır ki, buna göre Ahzâb veya Hendek savaşı 5. yılın Şevval ayında ve Beni el-Mustalık savaşı 6. yılın Şaban ayında meydana gelmişti. Bu ifade çok sayıda güvenilir rivâyetler tarafından da doğrulanıyor. Bu rivâyetler Hz. Âişe ve diğer bazı kişiler tarafından naklolunmuştur. Bunlara göre Hicab ile ilgili emirler İfk vak'asından önce gelmiş ve el-Ahzâb sûresinde yer almıştı. Bunlardan ayrıca, Hz. Zeyneb'in Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlendiği de anlaşılıyor. Bilindiği gibi, Hz. Zeyneb Ahzâb gazvesinden önce Hicretten sonra 5'te Hz. Peygamber ile evlenmişti ve bu olaydan Ahzâb sûresinde bahsedilmiştir. Bu rivâyetlerden ayrıca, Hz. Zeyneb'in kız kardeşi Hamme binti Cahş'ın, kızkardeşinin sadece Hz. Âişe'nin kuması olduğu için kendisine iftirada bulunduğu da anlaşılıyor. Bir kızkardeşin kumasına karşı kumalık kıskançlığının doğması için elbette ki, kumalık akrabalığının başlamasından sonra belli bir sürenin geçmesi gerekiyor. Bütün bu faktörler, İbn İshâk'ın ifâdesini kuvvetli kılıyor.

Bu rivâyetlerin kabûlünde eğer birşey mani ise o da, İfk olayı sırasında Hz. Sa'd bin Muaz'ın varlığıdır. Fakat bu meselenin de kolayı var. Şöyle ki, bu olayla ilgili Hz. Âişe tarafından naklolunan rivâyetlerden bazısında Hz. Sa'd bin Muaz'dan ve bazısında Hz. Useyd bin Hudayr'dan bahsedilmiştir. İkinci tür rivâyetler bizzat Hz. Âişe tarafından anlatılan diğer bütün ayrıntılara uyuyor. Aksi takdirde sadece Hz. Sa'd bin Muaz'ın yaşadığı döneme uysun diye Beni el-Mustalık gazvesi ve İfk olayını, Hendek ve Kurayaza vak'alarından önce meydana geldiğini farzetsek, hicâb ile ilgili âyetin iniş tarihi içinden çıkılmaz hale gelecektir. Zira bu durumda hem bu âyetin inişi hem Hz. Zeyneb'in nikâhının Hendek ve Kurayza vak'alarından önce meydana geldiğini kabul etmek zorunda kalacağız. Halbuki, gerek Kur'ân-ı Kerim gerekse çok sayıda güvenilir rivâyetlerde, Hz. Zeyneb'in nikâhı ve hicâb ile ilgili emrin, Ahzâb ve Kurayza olaylarından sonra vuku bulduğu konusunda ittifak edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, İbn Hazm ile İbn Kayyım ve bazı diğer araştırmacılar, Muhammed bin İshâk'ın rivâyetinin doğru olduğunu belirtmişlerdir ve biz de aynı kanıdayız.

Tarihî Şartlar: en-Nûr sûresinin, Hicretten sonra 6. yılın ikinci yarısında ve el-Ahzâb sûresinin inişinden birkaç ay sonra indiğini tesbit ettikten sonra bu sûrenin hangi ortamda ve şartlarda indiğine bir göz atalım.

Bedir savaşından sonra Arabistan'da başlayan İslâmî hareket Hendek gazvesine kadar öylesine gelişmiş ve güçlenmişti ki, ister müşrikler ister Yahudiler, ister münafıklar ister tarafsız olan kimseler, bu günden güne gelişen kuvvetin sadece silah veya askerlerle durdurulamayacağını hissetmeye başlamışlardı. Hendek savaşı için bütün bu kuvvetler birleşmiş ve 10 bin askerle Medine'ye hücum etmişti. Ne var ki, bir ay uğraşmalarına rağmen herhangi bir başarı kazanmadan geldikleri gibi dönmek zorunda kalmışlardı. İstilâcı İslâm düşmanlarının Medine sınırlarından ayrılmasından sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.) şu kehanette bulunmuştu: "Ey müslümanlar, bundan sonra Kureyş size taarruzda bulunamayacak, aksine siz onlara hücum edeceksiniz." (İbn Hişam: Cilt: III, s. 266).

Bu, İslâm düşmanlarının kuvvetinin taarruzda bulunamayacak kadar azaldığının ilânıydı. Buna karşılık artık Müslümanlar kendilerini savunacak durumdan çıkıp hücuma geçecekler ve kâfirleri kendilerini savunmaya zorlayacaklardı. Zâten durumun gerçek değerlendirmesi bu olacaktı ve karşı taraf da bunun farkındaydı.

İslâm'ın bunca güçlenmesi ve gelişmesinin sebebi Müslümanların sayısal üstünlüğü değildi. Bedir ve Hendek savaşına kadar sayısal yönden kâfirler, Müslümanlardan çok üstündü. Müslümanlar o sırada Arabistan nüfusunun sadece 1/10'ini teşkil ediyorlardı. Müslümanların gücü, askeri üstünlükten de ileri gelmiyordu. Kâfirler asker, silâh ve malzeme bakımından Müslümanlardan çok ilerde idiler. Müslümanlar ekonomik durum ve nüfuz bakımından da ticari ve ekonomik kaynaklarının tümünü ellerinde toplamışlar ve Müslümanlar açlıktan kıvranıyorlardı. Kâfir ve müşrikleri Arabistan'ın bütün müşrik ve ehl-i kitap kabileleri desteklerken, Müslümanlar herkesi yeni bir dine davet ettikleri için eski dinî nizamdan yana olanların himayesini kaybetmişlerdi. Bu şartlar altında Müslümanların devamlı güçlenmesi ve gelişmesine yardımcı olan husus, düşmanlarının da kabul ettiği gibi, ahlâkî üstünlükleriydi. Bir yanda Resûlullah (s.a.v.)'ın ve sahabelerin tertemiz karakterleri vardı, diğer yanda da haslet ve güzel ahlâk

müslümanların bireysel ve toplumsal yaşantısını büsbütün değiştirmiş, aralarında eşi görülmemiş disiplin, birlik, ve dayanışma tesis etmişti. Disiplinsiz, gevşek ve düzensiz birer toplum olan müşrikler ile Yahudiler bu sebeplerden dolayı ister barış, ister savaş döneminde olsun, Müslümanlara karşı yenilmeye mahkûmdular.

Alçak ve küstah kimselerin belli bir özelliği vardır: Başkalarının meziyetleri ve kendilerinin ayıpları su yüzüne çıkar çıkmaz kendi eksikliklerini giderip başkalarının meziyetlerine sahip olma yerine başkalarında kendileri gibi ayıp ve kötülüklerin doğması için ellerinden geleni yaparlar. Ve bunu başaramazlarsa, daha âdi yollara başvurur, başkalarına o kadar çok çamur atarlar ki, bazan meziyet ve hasletleri gözden kayboluverir. Askeri alanda yenilgiye uğrayıp tesirsiz kalan İslâm düşmanlarının içinde bulunduğu durum buydu. Onların silahları artık iftira, itham ve fitne idi. Bir yandan Müslümanların ileri gelenlerine iftira atmak ve bir yandan Müslümanlar arasına fitne ve nifâk sokmayı daha uygun buldular. Zâten Müslümanların içinde bir grup münafıklar bu tür ilişkileri iyi beceriyorlardı ve bu amaçla Medineli münafıkların âlet edilmesi daha uygun görüldü. Münafıklar, Müslümanları içten vurmaya çalışırken Yahudiler ve müşrikler pusu kurup zamanı gelince Müslümanları can evinden vurmaya çalışacaklardı.

Bu taktik çok cazipti ve uygulanması için Hicretten sonra 5 yılının Zilkade ayında iyi bir fırsat doğuverdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) Arabistan'da "tebniyet" (evlât edinme)'nin cahilâne geleneğine son vermek amacıyla evlâtlığı, Hz. Zeyd bin Hâris'in boşadığı karısı, Cahş'ın kızı Zeyneb ile evlendi. Bu evlilik Medine'de büyük fitne ve aleyhte propagandalara mucip oldu. Münafıklar bu evliliğe karşı çıkarken dışarıdan Yahudiler ile müşrikler de yardımlarına koştular. Bu müfteri çevreler bu olaya bambaşka bir hava vermek için yalan üstüne yalan söylemeye başladılar. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kendi evlâtlığının zevcesine âşık olduğunu, evlâtlığının bunu öğrenince öfke içinde zevcesini boşadığını ve bundan sonra Hz. Peygamber'in kendi geliniyle evlendiğini yaymaya başladılar. Bu yalanlar öylesine inandırıcı bir şekilde yayıldı ki, Müslümanların büyük bir çoğunluğu bunun etkisinde kaldılar. Nitekim daha sonraki devirlerde bu olayı değerlendiren tefsir ve hadis âlimleri de yer yer hataya düşmüşler ve İslâm düşmanlarının zehirli propagandasının etkisinden bazan kendilerini kurtaramamışlardır. Ba-

tılı Doğu bilimcileri ise bunu bulunmaz bir nimet olarak ele almış ve kitaplarında ballandıra ballandıra bahsetmişlerdir. Olayı çarpıtanlar şu hususları herhalde görmezlikten geliyorlar: Hz. Zeyneb (r.a.), Abdülmuttalib'in kızı ve Hz. Muhammed'in öz teyzesi Ümeyme'nin kızıydı ve çocukluğu ile gençliği Hz. Muhammed'in yanında geçmişti. Bu bakımdan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bir gün Hz. Zeyneb'i görüp hâşâ yıldırım aşkına tutulması sözkonusu olamaz. Ayrıca, bu olaydan tam bir yıl önce Hz. Zeyneb'in, Hz. Zeyd bin Hâris ile evlenmesini sağlamıştı. Hz. Zeyneb'in kardeşi, Abdullah bin Cahş bu evlilikten hoşnut değildi. Hz. Zeyneb de öyle idi. Zira, Kureyş'in en soylu ailesinin bir kızı, serbest bırakılan bir köle olan Hz. Zeyd ile evlenmeyi kendisi için bir haysiyetsizlik sayardı. Fakat Müslümanlar arasında sosyal sınıfları ortadan kaldırmaya kararlı olan Hz. Peygamber buna ilk önce kendi sülâlesinden başlamış ve Hz Zeyneb'in Hz. Zeyd ile evlenmesi için nüfuzunu kullanmıştı. Bütün bunları dost ve düşman herkes biliyordu. Ayrıca, Hz. Zeyneb'in sosyal açıdan kendisini Hz. Zeyd'den üstün görmesinin evliliklerinin yürümemesi ve nihayet boşanma ile sonuçlanmasına sebep olduğu herkesin mâlûmuydu. Buna rağmen utanmaz müfteriler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yüz kızartıcı iftiralarda bulunmayı tercih ettiler ve bunları öylesine yaydılar ki, etkileri bugüne kadar devam ediyor.

Bundan sonra ikinci saldırı Beni el-Mustalık gazvesi sırasında yapıldı, ve bu ilkinden daha büyük ve sertti. Beni el-Mustalık Kızıldeniz kıyısında Cidde ile Râbığ arasındaki Kudeyd bölgesinde yaşayan Beni Huzâ'a'nın bir koluydu. Kudeyd'de Mur'yesî adlı bir kaynak vardı. el-Mustalık'a karşı başlatılan seferin bir adı da Mur'yesî gazvesidir.

Hicrî 6 yılının Şaban ayında Beni el-Mustalık kabilesinin başka kabilelerle beraber Müslümanlara karşı savaş hazırlığı yaptığı öğrenildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu haberi alır almaz fitneyi baş kaldırmadan ezmek üzere bir kuvvetle beraber Kudeyd'e hareket etti. Sefer esnasında Abdullah bin Ubey de münafıkları toplayarak Müslümanlara katıldı. İbn Sa'd'ın rivâyetine göre bundan önce bu kadar çok sayıda münafık Müslümanların herhangi bir savaşına katılmamışlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mur'yesî'de âni bir taarruzla düşmanı ensesinden yakaladı. Çarpışma kısa sürdü ve Müslümanlar, kâfirleri bütün silah ve malzemeleriye esir aldılar. Çarpışmaların bitmesinden sonra İslâm or-

dusu henüz Mur'yesî'de beklerken bir gün Hz. Ömer'in müstahdemi, Cehcâh bin Mes'ud Gefarî ve Hazrec kabilesinin müttefiklerinden Sinan bin Debercuhenî su almak konusunda birbiriyle kavga etmeye başladılar. Biri Ensârı diğeri Muhacirleri yardıma çağırdı ve iki tarafın halkı toplanınca mesele halledildi. Fakat Ensarın Hazrec kabilesine bağlı olan Abdullah bin Ubey fitneyi büyüttü. Ubey, Ensârı şu sözlerle kışkırtmaya başladı: "Aman kardeşler, bu muhacirler gelip başımıza belâ olmuşlardır. Biz bu Kureyşli dilencileri koynumuzda yılan gibi besliyoruz. Aslında bu sizin hatanızdır. Siz onlara kucağınızı açtınız ve buraya getirip yerleştirdiniz. Kendi toprak ve mallarınıza onları ortak ettiniz. Şimdi desteğinizi çekmenin tam sırası. Bakın o zaman bunlar nasıl sürünürler." Daha sonra yemin ederek şunları söyledi: "Medine'ye döndükten sonra bizden şerefli olanlar bu rezil insanları şehirden kovsun."[1] Bu gelişmelerle ilgili haber Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşınca Hz. Ömer, Abdullah bin Ubey'in öldürülmesi gerektiğini söyledi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) şu cevabı verdi: "Ama, Ömer, herkes diyecek ki, Muhammed kendi adamlarını öldürüyor." Resûlullah (s.a.v.) bundan hemen sonra da Mur'yesî'den çıkış emri verdi ve ertesi gün öğlene kadar hiçbir yerde konaklamadı. Böylece orduda bulunan muhalif unsurlar çok yoruldukları için birbirine sataşma veya kışkırtıcı sözler dinleme fırsatını bulamayacaklardı. Yolda Useyd bin Hudayr, "Ya Resûlullah, siz bugün zamansız yola çıkma emri verdiniz?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), de "Hazretin ne dediğini duymadın mı?" diye sordu. Useyd, "Hangi hazret?" dedi. Resûlullah da "Abdullah bin Ubey" diye cevap verdi. Useyd şunları söyledi: "Ya Resûlullah, o adamı boş verin. Siz Medine'ye gelmeden önce biz onu kral yapmaya karar vermiştik ve onun için taç hazırlıyorduk. Siz gelince bütün ümitleri suya düşüverdi Abdullah bin Ubey şimdi kıskançlıktan ölüyor."

Bu fitne henüz taze iken yolculuk sırasında yeni ve daha büyük bir fitne ortaya çıkarıldı. Bu öylesine tehlikeli bir tertip idi ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve sadık sahabeleri akıllı ve temkinli davranmasaydı, Medine'deki yeni Müslüman topluluk bir iç savaşta kaybolup gidecekti. Bu, Hz. Âişe'ye yapılan asılsız ithamdı. Bu olayı bizzat Hz. Âişe'nin ağzıyla dinleyelim. Arada açıklanması gereken bazı konuları bazı diğer âlimlerin rivayetleriyle mümkün olduğu kadar açmaya çalışacağız.

[1] "Münafikûn" sûresinde buna benzer sözler naklolunmuştur.

"Resûlullah (s.a.v.) sefere çıkarken yanına alacağı zevcesini seçmek için kura çekerdi.[2] Beni el-Mustalık gazvesine çıkarken çekilen kurada benim adım çıktı ve ben Resûlullah'a eşlik ettim. Dönüşte Medine'ye bir menzil kala gece konakladık. Daha şafak sökmeden de tekrar yola çıkma hazırlığına başladık. Ben yerimden kalkıp ihtiyacımı gidermek için dışarıya çıktım. Konak yerine dönerken gerdanlığımın düştüğünü fark ettim. Ben gerdanlığımı ararken kervan yola koyuldu. Âdet olduğu üzere yola çıkarken beşiğime otururdum ve beni dört kişi deveye yüklerdi. Biz kadınlar o sıralarda az beslenme nedeniyle zayıflayıp hafiflemiştik. Bu sebeple, beşiğimi kaldıranlar benim içinde olup olmadığımı yoklama gereğini duymadılar ve içinde olmadığımı düşünemediler. Neticede boş beşiği deveye yerleştirip yola koyuldular. Ben gerdanlığımı bulup konak yerine dönünce kimseyi görmedim. Çaresiz, çarşafıma sarılıp oraya uzandım ve kendime dedim ki, kervandakiler beni bulamayınca buraya dönüp beni nasıl olsa alacaklar. Bunları düşünürken uykum geldi ve uyuyuverdim. Sabahleyin Safvân bin Muattal yattığım yerden geçti ve beni görür görmez tanıdı. Zira hicap ile ilgili emir inmeden önce Safvân beni birkaç defa görmüştü. (Safvân Bedir savaşına katılan sahabelerden biriydi. Umumiyetle geç saatlere kadar uyumaya alışıktı.[3] Bu sebeple ordugâhta sabaha kadar uyumuş ve kervanı kaçırmıştı. Şimdi de Medine'ye dönüyordu.) Safvân beni görünce devesini durdurdu. Safvân kendine hâkim olamayarak "innâlillahi ve inna ileyhi râciun" dedi ve "Vay canına, Resûlullah'ın zevcesi de burada kalmıştır" diye ekledi. Haykırışını dinleyince uykudan uyandım ve yerimde oturup yüzümü örttüm. Safvân benimle konuşmadı ve

2. Bu kura bir piyango ile kıyaslanmamalıdır. Aslında bütün zevcelerin hakları eşitti. Zevcelerden birinin birine tercih edilmesi söz konusu değildi. Eğer Hz. Peygamber kendisi zevceleri arasında bir seçim yapsaydı, kumaları kırılır ve birbirine kin beslemeye başlarlardı. Bu durumda kura en iyi yoldu. Şeriatta hakları eşit olan, ancak aralarında tercih yapmanın zor olduğu kişiler için kura çekmek caizdir.
3. Ebu Davuz ve diğer hadis kitaplarında Hz. Safvân'ın zevcesinin, kendisinin çok uyuduğunu Hz. Peygamber'e şikayet ettiği kaydedilmiştir. Hz. Safvân da bu alışkanlığı ailesinden aldığını Resûlullah'a belirterek affına sığınmıştır. Safvân bin Muattal geç saatlere kadar uyuduğu için namazları zamanında kılmazdı. Hz. Peygamber kendisinin uyandığı zaman namaz kılmasına müsaade etti. Muhaddislerin çoğu Safvân'ın geç kalmasının sebebinin bu olduğunu belirtmişlerse de bazıları, geride unutulan bazı eşyaları bulup arkadan gelmekle kendisinin görevlendirildiğini de yazmışlardır.

devesini getirip yanıma oturttu. Sonra bir kenara çekilip oturdu. Bense deveye bindim. Safvân devenin yularını tuttu ve yola çıktık. Öğle vaktinde ordu bir yere konaklamış ve kayboluşumun farkına henüz varmadan biz oraya yetiştik. Bundan sonra iftiracılar kazanı kaldırdılar. Bunlar arasında Abdullah bin Ubey başta idi. Ne var ki, o zamana kadar iftira ve töhmetin mahiyetini bilmiyordum.

(Diğer rivâyetlere göre Hz. Âişe (r.a.), Hz. Safvân'ın devesi üzerinde ordugâha varınca ve kendisinin gece geride kaldığı ortaya çıkınca Abdullah bin Ubey birden bire bağırıverdi: "Ey millet, görüyor musunuz, vallahi bu kadın kurtulamamıştır. İşte bakınız, Peygamberinizin karısı geceyi geçirdiği adamla beraber alenen buraya geliyor.")

"Medine'ye vardıktan sonra hastalandım ve yaklaşık bir ay yataktan kalkmadım. Bu arada şehirde dedikodular gittikçe yayılıyordu. Bu dedikodular Resûlullah (s.a.v.)'ın kulağına da gitmişti. Ama ben bütün bunlardan habersizdim. Fakat dikkatimi çeken bir şey vardı. Resûlullah (s.a.v.) eskiden hastalandığımda bana gösterdiği ilgiyi göstermiyordu. Eve gelir ve evdekilere, "Durumu nasıl?" diye sormakla yetinirdi. Benimle hiç konuşmazdı. Bu sebeple, mutlaka bir şeyin olup bittiği kanaatine vardım, ama meseleyi kurcalayamadım. Sonra Resûlullah (s.a.v.)'den izin alıp hastalığımın geçmesi için annemin evine gittim.

"Derken bir gece ihtiyacımı gidermek için Medine'nin dışına çıktım. O zamana kadar evlerimizde helâ yapılmamıştı ve hepimiz ihtiyaçlarımızı gidermek için ormana giderdik. Yanımda annemin teyzesinin kızı olan, Mıstah bin Usâse'nin annesi vardı. (Diğer rivâyetlere göre adı geçen ailenin geçimini Hz. Ebu Bekr (r.a.) sağlıyordu. Fakat bu iyiliğe rağmen Hz. Âişe'ye iftira kampanyasına Mıstah da katılmıştı.) Yolda Mıstah'ın annesinin ayağı bir yere çarptı ve o an ağzından 'Lânet olası Mıstah' sözleri çıktı. Ben, 'Ne biçim annesiniz, oğlunuzu lânetliyorsunuz. Hem de oğlunuz Bedir savaşına katılmıştı' dedim. Bunun üzerine kendisi, 'Vallahi, kızım sen çok safsın. Onun ne haltlar karıştırdığını bilmiyor musun?' diye sordu ve daha sonra hakkımda ne gibi iftiraların yapıldığını ayrıntılı bir şekilde anlattı. (Münafıkların dışında iftira kampanyasına katılanlar arasında Mıstah, ünlü İslâm şairi Hassân bin Sabit, ve Hz. Zeyneb'in kızkardeşi, Hamme bint Cahş en başta idiler). Anlatılanları duyunca öfkeden titremeye başladım, orma-

na ne için geldiğimi unuttum, doğru eve gittim ve geceyi ağlayarak geçirdim.

"Ben annemlere geldikten sonra Resûlullah (s.a.v.) Hz. Ali ile Usame bin Zeyd'i yanına çağırarak durumu görüştü ve fikirlerini almak istedi. Hz. Usame (r.a.) hakkımda iyi sözler söyledi ve "Ya Rasûlüllah, biz zevcenizin hep iyiliklerini gördük. Hakkında söylenenlerin hepsi yalan ve iftiradır" dedi. Hz. Ali şunları söyledi: "Ya Resûlullah, dünyada kadınlar az değildir, siz kendinize başka bir eş bulabilirsiniz. Yine de durumu araştırmak istiyorsanız hizmetçiyi çağırıp ifadesini alabilirsiniz." Bunun üzerine hizmetçi çağırıldı ve kendisinden durumun anlatılması istendi. Hizmetçi şunları söyledi: "Vallahi, sizi hak ile göndermiş olan Allah'a yemin ederek söylüyorum, onda ayıp sayılabilecek tek bir şey görmedim. Ama şundan şikayetçiyim: Buğday unu alıp hamuru yoğururken bir aş yapmam gerekiyor. O zaman hanımefendiye diyorum ki, lütfen hamura dikkat edin. Ama ekseriya bakıyorum ki, kendisi uyumuş ve bu arada keçi gelip hamuru yemiş." Aynı gün Resûlullah (s.a.v.) hutbede şunları söyledi: "Müslümanlar, aileme dil uzatmak ve bana eziyet etmekte bütün sınırı geçmiş olan şahsın hakkından kim gelecek? Vallahi, ben ne eşimde, ne de onunla beraber iftiraya uğrayan kişide herhangi bir kötülük görmedim. Sözkonusu kişi yokluğumda evime bile uğramamıştır." Bunun üzerine Useyd bin Hudayr (bazı rivâyetlere göre, Hz. Sa'd bin Mu'âz)[4] yerinden kalkıp, "Ya Resûlullah, eğer bahsettiğiniz kişi kabilemizden ise boynunu vuralım, ve eğer kardeşlerimiz Hazreclilerden ise, hakkında ne karar verirseniz onu yerine getirelim" dedi. Bunu duyan Hazrec kabilesi reisi Sa'd bin Ubade yerinden fırlayarak, "Sen yalan söylüyorsun, sen onu öldüremezsin, çünkü Hazrecli olduğunu düşünerek boynunu vurmaktan söz ediyorsun. Eğer o kabilenizin bir ferdi olsaydı, boynunu vurmaktan hiç söz etmezdin," dedi. Useyd bin Hudayr buna cevap olarak, "Sen münâfıksın, onun için de münâfıkları himaye ediyorsun" dedi. Bunu der demez Mescid-i Nebevî'de bir kıyamettir koptu. Halbuki

4. Bu çelişkinin sebebi, Hz. Aişe'nin isim yerine Evs seyyidi lakâbını kullanması olabilir. Bazı muhaddisler, bu lakâbın Hz. Savd bin Mu'az'a ait olduğunu zannetmiştir. Zira, yaşadığı sürece Savd, Evs kabilesinin reisiydi ve tarih kitaplarında bu hüviyetiyle daha çok meşhur olmuştur. Ama gerçek şu ki, bu hadisenin cereyan ettiği sırada amcazadesi Useyd bin Hudayr kabile reisiydi.

o sırada Hz. Peygamber minberde idi. Evs ile Hazrec arasında bir çatışma çıkması bir an meselesiydi.[5] Ancak Resûlullah onları yatıştırmayı başardı, sonra da minberden indi."

Hz. Âişe'nin hikâyesinin diğer ayrıntılarını, sûrenin tefsirinde kendisine Allah tarafından beraat ve affın gelişiyle ilgili olarak vermeye çalışacağız. Burada sadece şunu anlatmakla iktifa edeceğiz ki, Abdullah bin Ubey, Hz. Âişe ile ilgili iftirayı yapmakla bir taşla birkaç kuş vurmayı tasarlamıştı. Abdullah bin Ubey bir yandan Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekr'in namusunu lekelemeye çalıştı ve bir yandan da İslâmî hareketin ahlâkî temelini sarsmaya yeltendi. Sadece bunlar değil, bu iftira ile İslâm camiasında emsâli görülmemiş bir iç savaş başlayacaktı. Bu suretle sadece Muhacirler ve Ensâr birbirine girmeyecek, ayrıca Ensâr de aralarında kavgaya tutuşacaklardı.

Konusu: İşte bu şartlarda İslâm düşmanlarının ilk saldırıları sırasında el-Ahzâb sûresinin son 6 rükûu ve ikinci saldırıları sırasında en-Nûr sûresinin tümü nâzil oldu. Bu şartları ve ortamı gözümüzün önünde bulundurarak her iki sûreyi sıra ile incelediğimizde içerdikleri emirlerin hikmetini daha iyi anlayabiliriz.

Görüldüğü gibi, münâfıklar, Müslümanları en üstün oldukları ahlâk alanında alaşağı etmek istiyorlardı. Cenab-ı Allah, münâfıkların, Müslümanlara yönelik ahlâkî saldırı üzerine öfke ve gazabını belirtmek ya da Müslümanları bir karşı saldırıya geçmeye teşvik etmek yerine bütün dikkatini kendilerine, ahlâk duvarlarında bulunduğu gedikleri doldurma ve daha da güçlendirme tavsiyesinde bulunmuştur. Yukarıda, Hz. Zeyneb (r.a.)'in nikâhı sırasında kâfir ve münâfıkların ne gibi bir yaygara kopardıklarını az önce gördünüz. Şimdi de el-Ahzâb sûresine bir göz atıp bir durum değerlendirmesini yapınız. Göreceksi-

---

5. Hz. Sa'd bin Ubâde çok sâlih ve dürüst Müslümanlardan olup Hz. Peygamber'e büyük bir içtenlikle bağlıydı. Ayrıca Medine'de İslâmiyet'in gelişmesinde önemli rolü olmuştu. Ancak bütün bunlara rağmen kabilesine beslediği aşırı bağlılığı henüz atamamıştı. Bu sebepten dolayı da kendi kabilesine mensup olan Abdullah bin Ubey'i destekledi. Yine bu sebeple, Mekke fethi sırasında "Bugün kan gövdeyi götürecek. Burânın hürmeti helâl olmuştur" demekten kendini alamamış ve bunu tepki olarak Resûlullah ondan İslâm bayrağını almıştı. Ayrıca, ömrünün sonuna kadar Hz. Ebu Bekr'e biat etmemişti. (Bkz: İbn Hacer ve İbnü'l-Ber)

niz ki, bütün bu yaygaralar, sosyal reformla ilgili aşağıdaki emirler geldiği sırada koparılmıştı:

1) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcelerinden, evlerinde vakur ve ağır-başlı bir şekilde oturmaları, süslenip püslenip dışarıya çıkmamaları, gayri mahrem kişilerle konuşurken alçak sesle konuşmamaları istendi, zira böyle yapıldığı takdirde müfterilerin dedikodu yapma imkânının doğabileceğine işaret edildi (âyet: 32-33).

2) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evine yabancı erkeklerin girmeleri yasaklandı ve bu erkeklerin, Hz. Peygamber'in eşlerinden bir şey isterken araya perde koymaları istendi. (Âyet: 53).

3) Mahrem ve mahrem olmayan akrabalar arasındaki fark ortaya kondu. Eşlerin ancak mahrem akrabaları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evine serbestçe girip çıkabilirler (âyet: 55).

4) Müslümanlara, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcelerinin, anneleri kadar kutsal ve her zaman için haram oldukları ve dolayısıyla, onlara karşı niyetlerinin temiz olması anlatıldı (âyet: 53-54).

5) Müslümanlara, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kırma ve kendisine zarar ve eziyet vermelerinin, gerek dünyada gerekse âhirette Allah'ın büyük bir gazab ve azabına sebep olabileceği ve bu yüzden böyle davranmamaları anlatıldı. Ayrıca herhangi bir Müslümanın namusuna karşı dil uzatmalarının veya haksız iftiraya uğramalarının büyük bir günâh olduğu belirtildi (âyet: 57-58).

6) Bütün Müslüman kadınlara, dışarıya çıkarken kendilerini çarşafla örtmeleri ve yüzlerini iyice kapamaları emredildi (âyet: 59).

Daha sonra, İfk olayı sebebiyle Medine halkı arasında huzursuzluk baş gösterince en-Nûr sûresi, ahlâk ve fazilet, toplum ve kanun ile düzene dair bazı emirlerle indirildi. en-Nûr sûresiyle gelen emirlerin maksadı her şeyden önce, İslâm toplumunu, ahlâkî bozuklukların doğması ve yayılmasından korumak, ve her şeye rağmen bu kötülük önlenememişse, bunu kökünden kazımaktı. Biz bu emir ve tavsiyeleri sûrede geçtiği şekilde ve sıra ile aşağıda belirtmeye çalışacağız. Böylece okuyucular, Kur'ân-ı Kerim'in insanın hayatının ıslâhı ve inşası için ne gibi kanunî, ahlâkî, ve sosyal tedbirleri ne kadar hikmetli bir şekilde dile getirdiğini anlayabilsinler:

1) Daha önce de sosyal bir suç sayılan zina (bkz: Nisa sûresi, âyetler: 15-16) ağır ceza suçu haline getirildi ve cezası 100 kırbaç olarak tesbit edildi.

2) Ahlâken çöküntü içinde olan zâni ve zâniyelerin sosyal açıdan tamamen boykot edilmeleri ve mü'minlerin onlarla evlilik bağları kurmamaları istendi.

3) Birini zina ile suçlayıp da dört şahit getirmeyen iddiacıya 80 kırbaç vurulması emri verildi.

4) Bir kocanın karısını zina ile suçlaması halinde "li'ân" usulü uygulanması tavsiye edildi.

5) Hz. Âişe (r.a.) hakkında yapılan dedikodular ve asılsız iftiralar şiddetle tekzip edilerek Müslümanların, iyi, dürüst, ahlâklı ve faziletli bildikleri bir kişi hakkında yapılan iftiraları gözleri kapalı kabul etmemeleri ve yaymamaları istendi. Bu tür dedikodu ve asılsız ithamlar yapılırken bunları yaymak yerine gizlemeleri istendi. Bu hususta dikkat edilmesi gereken bir usul olarak, temiz bir erkeğe temiz bir kadının yakıştığı, temiz bir erkeğin kötü ve ahlâksız bir kadın ile hiçbir uyum sağlamayacağı belirtildi. Aynı şekilde efendi ve temiz bir kadının kötü bir erkek ile hiç geçinemeyeceğine dikkat çeklidi. Bundan sonra, Müslümanlara şöyle denildi: "Siz, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in temiz ve nezih bir kişi olduğunu iyi biliyorsunuz. O halde, kötü, ahlâksız ve düşük karakterli bir kadının onun hayat arkadaşı olduğuna nasıl kanaat getirebilirsiniz? Yabancı bir erkekle fiilen zina bile yapabilen bir kadın Resûlullah (s.a.v.) gibi temiz bir insanla geçinebilir mi? Demek ki, bütün bu yalan ve iftiralar alçak bir kişinin asılsız iddialarından başka bir şey değildir, ve bunu kabul etmek şöyle dursun, olabilirliğini düşünmek bile yanlıştır. Siz gözlerinizi dört açınız ve iftira edenin kim olduğunu ve bununla ne yapmak istediğini iyice anlayınız."

6) Asılsız iftiralarda bulunan, onun-bunun hakkında dedikodular yapan ve Müslüman toplulukta fuhuşu teşvik eden, yapan ve yayanların alkışlanması değil, cezalandırılması gerektiği ifade edildi.

7) Müslüman toplulukta toplumsal ilişkilerin iyi niyet üzerinde kurulması tavsiye edildi. Bir insanın, suçu ispatlanıncaya kadar masum sayılması kuralı kabul edildi. Buna karşı, bir insanın, suçsuzluğu ispatlanıncaya kadar suçlu sayılması zihniyeti şiddetle reddedildi.

8) İnsanların birbirlerine ziyarete giderken evlerine ancak ev sahibinin izni ile girmesi şart koşuldu.

9). Gerek erkekler gerekse kadınların bakışlarına dikkat etmeleri ve birbirine dik dik, arzu veya şehvetle bakmaları yasaklandı.

10) Kadınların, evlerinde bile başlarını ve göğüslerini örtmeleri istendi.

11) Kadınların, mahrem akrabaları ve hademelerinin dışındaki erkeklerin önüne süslü-püslü çıkmamaları şart koşuldu.

12) Kadınların dışarıya çıktıkları zaman makyaj, süs ve ziynetlerini saklamaları, hatta dikkat çeken veya fazla ses çıkaran mücevherler de takmamaları istendi.

13) Toplumda ister erkek ister kadının evlilikten kaçmaları ve müzmin bekâr kalmalarının hoş bir şey olmadığı belirtilerek bekâr kimselerin evlendirilmeleri için bütün imkânların seferber edilmesi emredildi. Hademe ve hizmetçilerin de bu kuralın dışında kalmamaları öğütlendi. Çünkü, evlenmemiş veya yalnız yaşamakta olan erkek veya kadınlar fuhuşa daha yatkındırlar ve bu tür insanlar seks ve fuhuşla ilgili haber ve dedikoduları hem dinlemeye, hem yaymaya daha meraklıdırlar.

14) Köle kadın ve erkeklerin serbest bırakılması için "mukâtibet" yolu benimsendi ve efendileri ile diğer kimselerin "mukâtip" kölelere mali yardım yapmaları tavsiye edildi.

15) Köle kadınların fahişe olarak çalıştırılmaları yasaklandı. Arabistan'da fahişeliği köle kadınlar yapardı. Bu itibarla, köle kadınların kötü amellere âlet edilmelerinin yasaklanmasıyla fahişelik kanunen ortadan kaldırılmış oldu.

16) Aile huzur ve düzeninin korunması için istirahat saatlerinde (yani, sabah, öğle ve gece) hizmetçiler veya küçük çocukların, kimsenin odasına izinsiz girmemeleri, en samimi evlâtların bile bu kurala riayet etmeleri emredildi.

17) Yaşlı kadınların evde başörtüsüz kalmalarının bir zararı olmadığı, ama yine de süslenmekten kaçınmaları gerektiği bildirildi. Ayrıca, başörtülü olmalarının daha iyi olduğu kaydedildi.

18) Kör, topal, sakat veya hasta kimselerin bir kişinin evinde izinsiz bir şey yemelerinin hırsızlık fiili sayılmadığı ve kendilerinin bundan dolayı cezalandırılamayacağı ifade edildi.

19) Yakın akrabalar ile samimi arkadaşların kendi evlerinde imişcesine akrabaları ve dostlarının evinde yiyip içmelerine müSa'de edildi. Bu suretle, toplumun bireylerinin birbiriyle kaynaşmaları için zemin hazırlandı. Böylece fertler arasındaki dostluk ve işbirliği daha da arttırıldı ve karşılıklı sevgi, saygı ve işbirliğini bozacak unsurlar ortadan kaldırıldı.

Bu emir ve tavsiyelerle, münâfıklar ile mü'minlerin belli başlı vasıfları ortaya kondu. Böylece, İslâm toplumunda kimlerin gerçek, kimlerin sahte Müslüman olduğu ortaya çıkarıldı. Buna karşılık Müslümanların toplumsal düzeni ve disiplini daha da güçlendirilerek kâfir ve münâfıklara karşı daha güçlü ve birlik içinde olmaları sağlandı.

Bütün bu bahiste dikkate değer bir husus, en-Nûr sûresinin tümünün, alçakça yapılan iftiralar ve haince uydurulan yalanlara tepki olarak ağır bir dil taşımamasıdır. Bir yandan bu sûrenin hangi şartlar altında indiğine bakın ve diğer yandan bu sûrenin konusu ve uslûbuna dikat edin. Göreceksiniz ki, böylesine tahammül edilmez, tahrik edici ve kışkırtıcı ortamda bile Kur'ân-ı Kerim toplum ve aile kanunlarının inceliklerini gayet temkinli ve ciddi bir biçimde ortaya koyuyor. Maslahatlar veriliyor, hikmetli nasihatlar veriliyor, akıllı sözler söyleniyor ve talim ve terbiyenin bütün nezaketlerine dikkat ediliyor. Bu üslûp ve ifade, çok tahrik ve tedirgin edici bir ortamda bile fitne ve iftiralara karşı sabırlı, temkinli, soğukkanlı, vakur ve anlayışlı davranmamızı gerekli kılmasının yanısıra, Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in yazdığı bir kelâm olmadığını da ispatlıyor. Zira, böylesine üstün ve faziletli bir ifade ve üslûp ancak insanüstü bir Zâttan sadırolabilir. Öyle bir Zât ki, zaman ve mekân sınırlarını aşarak ve her türlü insanî düşünce ve duygulardan uzak kalarak insanlığa doğru yolu gösteriyor. Şâyet Kur'ân-ı Kerim Hz. Muhammed (s.a.v.)'in eseri olsaydı, bütün üstün meziyetlerine rağmen, ailesine ve namusuna yapılan alçakça ve haince saldırılardan sonra ifadelerinde bir insanın acı ve üzüntüleri mutlaka görülürdü.

EN-NÛR SÛRESİ

(64 âyettir, Medine'de nâzil olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سُورَةٌ أَنزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Bu indirdiğimiz ve (hükümlerin takibini) farz kıldığımız bir sûredir. Onda ibret alasınız diye biz[1] apaçık âyetler indirdik.

Açıklamalar

1. Bütün bu cümlelerde "biz" üzerinde önemle durulmuştur. Yani bu sûreyi ve bütün Kur'ân-ı Kerim'i indiren başka kimse değil, "biz"iz denmek istenmiştir. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerim, kuvvetsiz ve kabiliyetsiz bir vaizin kelâmı gibi yabana atılacak bir kitap değildir. Hepiniz anlamalısınız ki, bu ilâhî kelâmı indiren Zât, canınız ve kaderinize hükmediyor ve siz öldükten sonra bile O'ndan kurtulamazsınız.

Birinci cümlede bu sûrede bahsedilen hususların sadece gönüllü olarak benimsenecek tavsiye veya nasihatlar ile sınırlı kalmayıp, kesin emirlerin yer aldığı ve bunlara uyulmasının farzedildiği ifade olunmuş-

tur. Yani denilmek isteniyor ki, eğer Müslüman ve mü'minseniz, bu emirlere uymanız farzdır.

İkinci cümlede bu sûrede yer alan emir, işaret veya âyetlerin muğlak ve anlamsız değil, aksine apaçık ve kolay anlaşılır olduğu kaydedilmiştir. Yani bu açık emirler dururken "Aman efendim, bazı meseleleri anlayamadık, onun için onlara göre hareket edemedik" diye kimse bahaneler ileri süremez.

Diyebiliriz ki, bu kısa cümleler en-Nûr sûresinin önsözü veya giriş bölümleridir. Bunların hemen ardından ilâhî emirler sıralanmıştır. Sadece bu cümleler, Cenab-ı Allah'ın en-Nûr sûresindeki emirlere ne kadar önem verdiğini kendiliğinden gösteriyor. Başka hiçbir sûrenin emirlerine böylesine güçlü ve etkin giriş yapılmamıştır.

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ
بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ
عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

2: Zina eden kadın ve erkekten her birine yüzer değnek vurunuz.[2] Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız. Allah'ın dininde onlara karşı sizi bir acıma tutmasın.[3] Ve onların azaplarına, mü'minlerden bir zümre şahid olsun.[4]

Açıklamalar

2. Bu meselenin birçok kanunî, ahlâkî ve tarihî yönleri vardır ki, ayrıntılı bir biçimde ele alınıp tartışılmadığı takdirde çağımızda birçok kişi bunun bir şeriat kanunu olduğunu anlayamayacaktır. Bu sebeple meselenin bu çeşitli yönlerine aşağıda sıra ile bir göz atalım.

(1). Herkesin iyice vakıf olduğu zinanın genel anlamı şudur: "Bir erkek ile bir kadının karı-koca olmaksızın cinsel ilişkide bulunmaları". Bu hareketin ahlâk açısından kötü, din açısından günâh ve toplum açısından ayıp ve itiraza lâyık olması ta eski çağlardan günümüze kadar insan toplumlarınca sözbirliği ile kabul edilmiştir. Ve bu ilkeye, akıllarını nefislerine tabi edenler ya da sapıklıklarını bir ideoloji veya felsefe

haline getirmiş kimselerin dışında kimse itiraz etmemiştir. Bu evrensel görüş birliğinin sebebi de insan tabiatının zinaya karşı olmasıdır. Gerek insan türünün devamı gerekse insan kültür ve medeniyetinin korunmasının temeli, erkek ve kadınların sadece zevk ve haz için birleşip ayrılmaları değil, her çiftin kalıcı ilişkiler kurma ve birçok şey paylaşmasına dayanmaktadır. Bu kurala göre beraber yaşayan çiftler toplum tarafından iyice bilinmeli, onaylanmalı ve hatta korunmalıdır. Aksi takdirde insan soyu bir gün bile yaşayamaz. Çünkü, bir insan yavrusu yaşaması ve gerek bedensel, gerekse ruhsal bakımdan gelişmesi için yılların ilgi, sevgi, bakım, ve eğitimine muhtaçtır. Bir kadın, o yavrunun dünyaya gelmesine sebep olan erkeğin yardımı olmaksızın bütün bu görev ve sorumlulukları yeterince yerine getiremez. Aynı şekilde erkek ile kadın arasında işbirliği olmaksızın insan kültür ve medeniyeti de ayakta duramaz. Çünkü kültür ve medeniyetin temeli zâten bir erkek ile bir kadının beraber yaşamaları, bir yuva ve aile meydana getirmeleri ve yine bu ailelerin birbiriyle irtibat ve akrabalık kurmaları üzerine atılmıştır. Eğer kadın ile erkek bir yuva ve aileyi meydana getirme vazifesini bir yana bırakıp birbiriyle serbestçe cinsel ilişkide bulunmaya ve her türlü kısıtlamalardan yoksun bir hayat sürmeye başlarlarsa bütün insanlar dağılacak, yuva ve aileler ve dolayısıyla toplumlar yıkılacak ve kültür ile medeniyetin temeli kökünden kazılmış olacaktır. Bu sebeplerden dolayı, kadın ve erkeklerin bilinen ve kabul edilen kurallar ve bağların dışında beraber olmaları tabiata aykırıdır. Ve yine bu sebeplerden dolayıdır ki, insanlar bu tür ilişkileri her devirde büyük bir ayıp, büyük bir ahlâksızlık ve dinî açıdan büyük bir günah saymıştır. Yine aynı sebeplerden dolayı her çağda insan toplumları nikâh ve evliliği tasvip ve teşvik etmiş ve zinayı ortadan kaldırmak için çaba harcamışlardır. Fakat bu çabalar harcanırken bazı yerlerde ve devirlerde insan soyu ve medeniyetine zinanın zararları konusunda bilgi farkı sebebiyle çeşitli kanunlar, ahlâk anlayışı, kültür ve dinî nizamlarda farklılıklar meydana gelmiştir ki, bu da doğal bir şeydir.

(2). Zinanın haram kılınmasında görüş birliğine varılmasından sonra anlaşmazlığın çıktığı husus zinanın kanunen suç sayılıp sayılmaması veya başka bir deyimle, cezaya lâyık bir fiil olup olmamasıdır. İşte İslâmiyet ile diğer dinler ve kanunlar arasındaki belirgin fark buradadır. İnsan tabiatına uygun ve en çok yaklaşmış olan toplumlar zina veya kadınlar ile erkekler arasındaki gayri meşru münasebetleri suç

saymış ve bunun için ağır cezalar vermişlerdir. Ne var ki, insan toplumları dejenere oldukça zinaya karşı tutumları yumuşamış ve gevşemiştir.

Bu konuda yapılan ilk hata, zina-yı mutlak (fornication) ile başka bir kadınla zina (adultery) gibi zina fiilini ikiye ayırmaktı. Bu tarife göre ilk zina fiili "önemsiz bir hata" sayılırken, ikincisi cezaya lâyık görüldü.

"Zina-yı mutlak"ın hukukî anlamı şudur: "İster evli ister bekâr olan bir erkeğin, bir kişinin karısı olmayan bir kadınla cinsî münasebette bulunması". Görüldüğü gibi, burada esas olan erkeğin değil, kadının durumudur. Yani bir erkek evli de olsa bekâr da olsa, kocasız bir kadınla yatarsa, yaptığı hareket "zina-yı mutlak" olacaktır. Eski Mısır, Babil, Asur ve Hindistan'da uygulanan kanunlarda bu zinanın cezası ya çok azdı ya hiç yoktu. Bu kanunlar Eski Yunanistan ve Roma'ya geçti ve Yahudiler de bunun etkisinden kurtulamadılar. Kitab-ı Mukaddes'te bu zinanın cezası sadece para veya fidyedir. Kitab-ı Mukaddes'in "İhraç" (Göç) Bölümünde bu konuda şu satırlara rastlıyoruz:

"Eğer bir kişi, herhangi bir kimse ile nişanlanmamış olan bekâr bir kızı kandırıp onunla cinsî münasebette bulunursa, ona mehrini ödeyip onunla evlensin. Fakat o kızın babası onu o adamla evlenmeye yanaşmazsa, o adam bekâr kızlara uygun fidye (veya nakit para) ödesin." (Bölüm: 22, âyet: 16-17).

Kitab-ı Mukaddes'in "Tesniye" Bölümünde aynı hüküm başka türlü yer almıştır, ve buna getirilen açıklıkla zina yapan erkeğin, kirlettiği kızın babasına 50 gümüş akçe vermesi istenmiştir. (Bölüm: 22, âyet: 28-29). Ancak Yahudi kanunlarına göre bir erkeğin bir rahibin kızıyla zina yapmasının cezası idamdır. Bu durumda zina yapan kızın diri diri yakılması da emrolunmuştur. (Bkz: Everyman's Talmud, s. 319-320).

Bu kanunun Hinduizm'in kurallarına ne kadar yakın olduğunu görmek için Manu'nun Dhram Shashtra'sının şu satırlarını okumalısınız:

"Eğer bir erkek kendi kast (sınıf)'ının bir kızıyla rızasıyla zina yaparsa herhangi bir cezaya çarptırılmaz. Eğer kızın babası razı ise ona bir miktar para verip kızıyla evlenebilir. Fakat kız yüksek bir kast ve erkek aşağı bir kasta bağlıysa, zina yapan kız evden kovulmalı, erkeğin ise bütün organları kesilmelidir". (Adhhiyay-8, Ashlok: 365-366).

Eğer kız bir Brahmin'in ise, zina yapan erkek diri diri yakılmalıdır." (Ashlok: 377).

Aslında bütün bu kanunlarda başka bir kadınla, yani bir kişinin (ister evli ister bekâr olsun) başka bir kişinin karısıyla zina yapmak asıl ve büyük suçtu. Zina fiili sadece bir erkek ile bir kadının cinsel birleşmesi açısından suç değildi, asıl suç bu erkek ile kadının, bir kişiyi kendisine ait olmayan bir çocuğu yetiştirme tehlikesine sokmaktan ileri geliyordu. Demek ki, asıl suç zina değil, soy karışımı, bir çocuğun başka bir kişinin parasıyla yetişip mirasına konma ihtimaliydi. İşte böyle bir durumda gerek erkek gerekse kadın suçlu muhtelif cezalara çarptırılıyorlardı. Mısır'da zinadan mahkum olan erkek sopa ile dövülür, kadının ise burnu kesilirdi. Benzeri cezalar Babil, Asur ve Pers imparatorluklarında da verilirdi. Hindistan'da ise zaniye kadın köpekler tarafından parçalanırdı, zani erkek ise kızgın somyaya yatırılıp ateşte yakılırdı. Eski Yunan ve Roma kanunlarına göre ilk önce bir erkek, kendi karısıyla zina halinde yakaladığı bir erkeğin kafasını uçurma veya para bedelini alma hakkına sahipti. Daha sonra M.Ö. birinci yüzyılda İmparator Augustus, zina suçunu işlemiş olan erkeğin mal ve mülklerinin yarısının zaptedilip sürgüne gönderilmesi, kadının ise mehrinin yarısının iptal ve mal ve mülklerinin üçte birisinin zaptedilerek memleketin ücra köşesine sürgüne gönderilmesi cezaları uygulanmaya başladı. İmparator Constantin (Constanius) ise bu kanunu değiştirip gerek erkek gerekse kadının idam edilmesini emretti. Leo ile Marcian döneminde ise bu ceza müebbede çevrildi. İmparator Justinian döneminde ise bu ceza daha da hafifletildi. Buna göre zaniye bir kadın kırbaçlanıp bir manastıra gönderilirdi; kocasına ise, isterse iki yıl sonra onu oradan çıkarma veya ömür boyu orada kalmasına ses çıkarmama serbestliği verilirdi.

Yahudi kanunlarında bir erkeğe, evli bir kadınla cinsî münasebette bulunma (zina yapma)'sı için verilen ceza şöyle sıralanmıştır:

"Bir erkek, bir cariye yahut bir kişinin nişanlısı olan bir kadınla zina yapar ve ne fidyesi ödenmiş ne de serbest bırakılmışsa, ikisine ceza verilmelidir. Ama ikisi de öldürülmemelidir, zira kadın azâd değildir". (Ahbar: 19-20)

"Bir erkek başka bir erkeğin karısı, yani komşusunun karısıyla yatarsa, zani ve zaniye ikisi idam edilmelidir". (Ahbar: 10-20)

"Eğer bir erkek, kocası olan bir kadınla zina halinde yakalanırsa ikisi de ölüm cezasına çarptırılmalıdır." (Tesniye: 22-23).

"Eğer bakire bir kız bir erkeğe bağlanmışsa (yani nişanlanmışsa) ve başka bir erkek onu şehirde bulup onunla cinsel ilişkide bulunursa, siz ikisini de şehrin kapısına getirip ölünceye kadar taşlayın. Kız bu cezayı haketmiştir, çünkü şehirde bulunmasına rağmen bağırıp çağırmamıştır ve erkek de buna lâyıktır, çünkü eloğlunun kızının ırzına geçmiştir. Ancak aynı erkek aynı şekilde nişanlanmış bir kızı açık arazide veya tarlada bulup zorla ırzına geçerse, sadece erkek ölümle cezalandırılacak ve kıza hiçbir şey yapılmayacaktır." (Tesniye: 22:22-26).

Ne var ki, Hz. İsa'nın doğumundan çok önce Yahudi âlimler, fakihler, eşraf ve halk bu kanunu resmen ortadan kaldırmışlardı. Bu Kitab-ı Mukaddes'te yer alan ilâhî bir emirdi, ancak bunu fiilen uygulamaktan kimse yana değildi. Hatta Yahudilerin tarihinde bu kanunun uygulandığının bir isbatı yoktur.

Hz. İsa halkı hakka davet etmeye başlayınca Yahudi ulema bu sele sed koymaya çalıştılar, ama başaramadılar. Bunun üzerine kendisine bir oyun oynamaya karar verdiler ve bir zaniyeyi Hz. İsa'nın yanına getirip hakkında karar vermesini istediler. (Yuhanna, Bölüm: 8, âyet: 1-11). Maksatları sadece Hz. İsa'yı sıkıştırmaktı. Yani kararı ne olursa olsun onun aleyhinde kullanacaklardı. Eğer Hz. İsa recm (taşlama) yerine başka bir ceza vermiş olsaydı, kendisinin maddi ve dünyevî menfaatlar için ilâhî kanunu değiştirmeye çalışan tuhaf bir peygamber olduğunu ilân edeceklerdi. Yok eğer Hz. İsa recm cezasını vermiş olsaydı kendisinin bir yandan Roma hukukuna aykırı davrandığını, diğer yandan da Tevrat'ın bütün şeriatının aynen uygulanacağını halka duyuracaklardı. Ancak Hz. İsa (a.s.) tek bir cümle ile Yahudi ulemânın oyununu bozdu. Hz. İsa, "Aranızda kim her türlü günahtan yoksun ise zaniyeyi taşlasın" dedi. Bunu duyar duymaz Yahudi âlim, fakih ve hukukçuların kalabalığı dağılıverdi. Böylece Yahudi din ve şeriatını koruduklarını iddia edenler herkesin gözü önünde rezil oldular. Zaniye kadın yalnız kalınca Hz. İsa kendisine telkin ve nasihatte bulundu ve tövbe ettirip evine yolladı. Zira kendisi ne bir hakimdi, ne de zina hadisesiyle ilgili şahitler dinlemişti. Ayrıca, ilâhî kanunları uygulayacak bir İslâm devleti de henüz kurulmamıştı.

Hz. İsa'nın karşılaştığı bu olay ve çeşitli vesilelerle söylediği sözleri Hıristiyanlar yanlış yorumladılar ve zina suçuyla ilgili bambaşka bir kavram geliştirdiler. Meselâ, kanun ve dinî hükümlerine göre evli olmayan bir erkeğin evli olmayan bir kadınla cinsî münasebette bulunması günâhtır, ama cezaya lâyık bir fiil değildir. Zina fiili ancak suçlulardan birinin, ister kadın ister erkek olsun, evli olması halinde suçtur. Ancak bu fiili suç yapan, salt zina değil, bir sözleşmeyi, yani evlilik akdini bozmaktır. Hıristiyanlara göre evli bir kişinin zina yapması, kilisede kurban taşı (altar) önünde rahib vasıtasıyla eşiyle ilgili yaptığı sözleşmeyi ihlâl etmesi sebebiyle suç sayılır ve dolayısıyla kendisi de suçludur. Fakat bu suçun cezası, zani erkeğin karısının, kocasının kendisini aldattığını ispatlayıp boşanma izni alması, zaniye kadının kocasının ise karısını mahkemeye verip ayrılma izni alması ve bunun yanısıra karısıyla ilişki kuran erkekten tazminat istemesinden başka bir şey değildir. İşte Hıristiyan kanunlarına göre evli zani ve zaniyelere verilen ceza ancak budur ve ne yazık ki, bu ceza da her iki yanı keskin bir kılıç gibidir. Şöyle ki, bir kadın kocasının kendisini aldattığını ispatlayıp ondan ayrıldıktan sonra ömür boyu bir daha evlenemeyecektir. Aldatılan koca da hemen hemen aynı akıbete uğrayacaktır, çünkü Hıristiyan kanunları ona da ikinci kez evlenme hakkı tanımıyor. Demek ki, aldatılan eşler ancak hayat boyunca bir rahip veya rahibe gibi, başka bir deyimle cinsî ilişkisiz yaşamayı göze aldıkları takdirde kendilerini aldatan ve evlilik dışı ilişkide bulunan eşlerini dava edebilirler.

Çağımızın Batılı medenî ve ceza hukuku ki, bunların çoğu Müslüman ülkelerde uygulanıyor, işte bu değişik kavramlara dayanıyor. Bu kanunlara göre zina belki de ayıp, ahlâksızlık veya günah olabilir, ama bir suç asla. Zina, ancak zorla ırza geçildiği şekliyle suçtur, yani karşı tarafın rızası alınmadan onunla cinsî münasebette bulunmak bir suç teşkil eder. Evli bir erkeğin zina yapması ancak karısı isterse bir şikâyet konusu olabilir ve bunu ispatlayarak ondan boşanabilir. Zinayı işleyen evli bir kadınsa, kocası hem ondan, hem onunla yatan erkekten şikayetçi olup mahkemeye verebilir ve hem karısından boşanabilir, hem de zani erkekten manevî tazminat alabilir.

(3) İslâm hukuku, bütün bu kavramların aksine bizzat zinayı cezaya lâyık bir suç sayıyor. Evli kişilerin bu suçu işlemesi ise cezayı bir kat daha artırıyor. Bir suçlunun "bir sözleşmeyi" bozması ve başkasının

yatağına halel getirmesinden çok kendi arzularını tatmin etmek için meşru bir yol varken gayrimeşru yolu tercih etmesinden hak ettiği cezayı görmesi gerekiyor. İslâm hukuku, zinaya bambaşka bir açıdan bakıyor ve böyle bir fiilin serbest bırakılması halinde hem insan soyunun hem insan medeniyetinin tükeneceği görüşünü savunuyor. İnsan neslinin ve medeniyetinin korunması ve devam etmesi için kadın ile erkek arasında sadece kanunların çerçevesinde güvenilir ilişkilerin kurulması şarttır. Kadın ile erkek arasındaki ilişkilere gelişigüzel serbestlik tanınırsa bu ilişkilerin sınırlılığı ve meşruluğu kendiliğinden ortadan kalkar. Zaten, insanların yuva ve aile sorumluluklarını taşımadan arzularını tatmin etmek için geniş imkânlar tanınırsa, yine arzularını tatmin etmek için böylesine ağır sorumlulukların altına girmeleri beklenemez. Bu, tıpkı yolculara biletsiz trende yolculuk serbestisi tanındıktan sonra bilet almaları şartını koşmak gibi bir şeydir. Eğer yolcuların bilet almaları şartsa, bu yöntemi etkili hale getirmek için biletsiz yolculuk yapmanın bir suç olması kesinlikle açıklanmalıdır. Böyle bir durumda eğer bir kişi parasızlık sebebiyle biletsiz yolculuk ediyorsa kendisine nisbeten az ceza verilmeli ve parası bol olmasına rağmen böyle bir hareket yaparsa cezası daha ağır olmalıdır.

(4) İslâmiyet, insan toplumunu zina tehlikesinden kurtarmak için sadece cezaî müeyiddeler silahına sarılmakla yetinmez, ayrıca birçok ıslah edici ve caydırıcı tedbirler de önerir. Cezaî müeyyideleri ise ancak son çare olarak tavsiye eder. Bu demek değildir ki, herkes bu suçu işlesin ve gece gündüz ağır bir şekilde cezalandırılsın. Bunun gayesi, insanların bu tür suç işlemelerini önlemek ve böyle bir ceza yemelerine fırsat bırakmamaktır. İslâmiyet her şeyden önce insan nefsinin ıslâhına çalışır, kalbine gaiplerden haberdar ve her şeye kâdir olan Allah'ın korkusunu yerleştirir, insanın ölmesinden sonra bile sorgu ve sualdan kurtulamayacağı âhiretin var olduğu hissini uyandırır, ilâhî kanunlara başkaldırmak yerine itaat etme fikrini yerleştirir ve zina ile hayasızlığın, Allah'ın en çok nefret ettiği hareket olduğunu vurgular. Bu noktaya Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif yerlerde temas edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm buna karşılık nikah ve izdivaçlar için bütün kolaylıkları gösterir. Bir kadınla yetinilmemesi halinde dörde kadar kadınla evlenme izni verir. Anlaşma olmadığı takdirde erkek için talâk (boşanma) ve kadın için "hul'a" imkânları sağlanmıştır. Geçimsizlik gibi bir durumda tarafların aile meclisinden en yüksek mahkemeye kadar başvurup uzlaşmaları ve

uzlaşma sağlanmadığı takdirde ayrılıp başkalarıyla nikâh kılmaları için de bütün imkânlar sağlanmıştır. Bu hususta el-Bakara, en-Nisa ve Talâk sûrelerinde ayrıntılı bilgi verilmiştir. en-Nûr sûresinde de erkek ve kadınların evlenmeden yaşamalarına karşı çıkılmış, bunların evlendirilmesi, hatta cariye ve kölelerin bekar kalmamaları gerektiği ifade olunmuştur. İslâmiyet ayrıca toplumda zinaya ortam hazırlayan, teşvik eden sebepleri de ortadan kaldırır. Zinanın cezaları açıklanmadan bir yıl önce inen Ahzâb sûresinde kadınların evden çıkmadan önce örtünmeleri, başörtüsü kullanmaları istenmiş ve Müslüman kadınları örnek aldıkları Hz. Peygamber'in evinin kadınlarına içeride iken terbiye ve metanetle oturmaları, kendi güzellik ve ziynetlerini sergilememeleri ve yabancı bir erkek ile alışveriş yaparken hicaplı hareket etmeleri emredilmişti. Kendileri için Cahiliyye'nin hayasız kadınları değil, Nebi-yi Ekrem (s.a.v.)'in kadın ve kızlarının birer model olduğu ehl-i iman kadınlar arasında bu alışkanlıklar giderek yayıldı. Aynı şekilde ağır ceza hükümleri belirlenmeden önce kadın ile erkekler arasındaki serbest ilişkiler yasaklandı, süslü püslü kadınların dışarıya çıkmaları kısıtlandı ve zina için imkân ve kolaylıklar sağlayan bütün sebep ve vasıtalar ortadan kaldırıldı. Bundan sonra zinanın ağır cezasıyla ilgili hükümler verildi. Bunun yanısıra, yine bu en-Nûr sûresinde fuhuşun yayılışının önlenmesi, fahişeliğin yasaklanması, erkek ile kadınların başkaları tarafından delilsiz zina ile suçlanmasının önüne geçilmesi ve şehvetle bakmaktan başlayarak mahrem olmayan kadın ve kızlarla cinsî münasebette bulunmaya kadar varan kötü bakış veya başka bir deyimle "göz zinası"nın yapılmaması için çeşitli emirler verildi. Ayrıca kadınların evlerinde mahrem ve mahrem olmayan akrabaları arasında fark gözetmeleri ve mahrem olmayanların önüne süslenerek çıkmamaları istendi. Böylece, bir parçası olarak zina için hukukî cezalar getirilen bütün bir ıslah planını iyice anladığınızı sanırız. Bu ceza, bütün iç ve dış ıslah tedbirlerine rağmen meşru yolları terkedip gayri meşru yollarla kendi nefislerini tatmin etmeye çalışan karanlık niyetli ve kötü karakterli insanların hakettikleri şekilde cezalandırılması ve kötü ahlâklı birkaç kişiye bu ağır cezalar verilmek suretiyle toplumda benzeri temayüllerde bulunan diğer kimselerin hizaya getirilmesi için konmuştur. Bu ceza sadece bir suçun cezası değil, aynı zamanda İslâm toplumunun zevk ve sefaya düşkün kimselerin ve bütün ahlâk sınırlarını aşan kimselerin bir eğlence yeri olmadığını kanıtlayan bir yöntemdir. İslâmiyet'in bu

ıslâh sistemine bu açıdan bakan bir kişi bu sistemin tek bir parçasının bile yerinden oynatılmayacağını anlamakta güçlük çekmeyecektir. Bu sistem ve düzende reform veya değişiklik sevdasına kapılan bir kişi, ya bunu anlamayıp ıslahatçı hüviyetine bürünen bir budaladır, ya da asıl niyeti, Hâkim-i Mutlak'ın bu sistem ile güttüğü maksadı değiştirmek olan bir fesatçıdır.

(5) Zina, Hicretin 3. yılında cezaya lâyık bir fiil ilân edilmişse de devletin polisi ve adlî mercilerinin harekete geçmelerine sebep olan bir kanun suçu değildi. Bu daha çok sosyal ve ailevî bir suç olup ancak aile tarafından cezalandırılan bir fiildi. O sıralarda zina hükmü şöyle idi: Eğer dört güvenilir şahid bir kadın ile bir erkeğin zina yaptığına tanıklık yaparlarsa ikisi de dövülmeli ve kadın evde hapsedilmelidir. Fakat bu hükümle beraber bu uygulamanın ikinci emre kadar geçerli olduğu ve asıl kanunun bundan sonra uygulanacağı belirtilmişti. Bundan iki buçuk-üç yıl sonra bu sûrede yer alan emir gelmiştir. Bu emre göre eski uygulamaya son verilmiş ve zina mahkemenin dikkatine maruz bir suç haline gelmiştir.

(6) Yukarıdaki âyette zina ile ilgili öngörülen ceza sadece "zina-yı mutlak"a (salt zina) ait olup, İslâm hukuku açısından çok ağır bir suç teşkil eden evlilikte zina ile ilgili değildir. Burada zina fiiline katılanların ikisinin evli olmadığı yine Kur'ân-ı Kerim'in bir ifadesiyle anlaşılıyor. Nitekim en-Nisa sûresinde şöyle buyurulmuştur:

"Kadınlarınızdan fuhuş irtikâb edenlere karşı içinizden dört şahit getiriniz. Eğer dört şahit şehadet ederlerse o kadınlara ölüm gelip alıncaya veyahut onlara Allah bir yol açıncaya kadar evlerde tutunuz (hapsediniz)." (âyet: 15)

Aynı sûrede daha sonra şöyle buyurulmuştur:

"Sizden malî gücü olmadığından hür mü'mine kadını nikâhlamaya gücü yetmeyen, mü'mine cariyelerden biri ile evlensin. Allah imanınızı çok iyi bilir... Evlendikten sonra fuhuş irtikâb ederlerse o zaman hür kadınlara olan cezanın yarısı kadarı ile cezalandırılırlar. (âyet: 25)

Yukarıdaki âyetlerin ilkinde şimdilik evde hapsedilmeleri emrolunan zaniye kadınların kurtuluşu için Cenab-ı Allah'ın bir imkân sağlayacağı belirtilmiştir. Bu demektir ki, en-Nisa sûresinin yukarıdaki âyettinde vaad olunan emir elimizdeki en-Nûr sûresinde verilmiştir.

Yukarıdaki âyetlerin ikincisinde evli cariyelerin zina suçuyla ilgili cezaya yer verilmiştir. Dikkat edilirse, burada tek bir âyette ve aynı konuda iki defa "muhsane" lerden (mü'mine kadın) söz edilmiştir ve ister istemez her iki yerde bu kelimenin aynı anlamı olduğunu kabul etmeliyiz. Şimdi âyetin başında "sizden malî gücü olmadığından her mü'mine kadını nikâhlamaya gücü yetmeyen" denilmiştir. Gayet tabii ki, burada evli kadın değil, hür ve evli olmayan kadın kastedilmiştir. Âyetin sonunda ise, evlendikten sonra fuhuş yapan cariyelerin, hür kadınların çarptırıldığı cezanın yarısıyla cezalandırılmasından bahsedilmiştir. Bu cümlede de "muhsane"den evli değil, ailenin koruması altındaki evlenmemiş kadın kastedildiği ortadadır. Böylece Nisâ sûresinin bu iki âyeti, zina ile ilgili vaad edilen emrin Nûr sûresinde yer aldığını ve yukarıdaki âyette yalnızca evli olmayanların zina suçlarının cezasından söz edildiği anlaşılmış oluyor. (Tafsilat için bkz: Tefhim-ül Kur'ân, en-Nisa, dipnot: 46).

(7) Evli kadın ve erkeklerin zina yapmalarının cezasıyla ilgili emir Kur'ân-ı Kerim'de değil, hadis-i Şerif'te yer almıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, sadece sözle değil fiilen de evliler için recm (taşlayarak öldürme) cezasını verdiğine dair çeşitli hadisler vardır. Daha sonra dört halifenin de kendi halifelikleri sırasında aynı cezayı verdikleri ve kanunî ceza olarak ilân ettikleri rivâyetlerle sabittir. Sahabe-yi kiram ve tabiîn de bu konuda ittifak halinde idiler. Bu cezanın İslâmiyet'in ilk çağında şer'î bir hüküm olmadığını gösteren tek bir söz gösterilemez. Daha sonra her devirde ve her ülkenin Müslüman fakihleri bu cezanın ispatlanmış bir sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir. Aslında, bu cezanın doğru olduğunu gösteren öylesine kuvvetli ve bağlantılı hadisler var ki, akıllı ve bilgili bir kişi bunları inkâr edemez. İslâm tarihi boyunca Haricîler ile Mü'tezile hariç, kimse bunun doğru oluşuna itiraz etmemiştir. Haricîler ile Mu'tezile'nin itirazı da, bu hadis ve uygulamanın Hz. Peygamber'e ait olmasından değil, Kur'ân'ın özüne aykırı olmasından ileri geliyordu. Fakat, Haricîler ile Mu'tezile bu konuda büyük bir yanılgıya düşmüşlerdi. İddialarına göre Kur'ân-ı Kerim'de zâni ve zaniyeden bahsedildikten sonra zinanın cezasının 100 kırbaç (değnek) olarak belirlendiği için her türlü zani ve zaniyeye aynı ceza verilmesi uygundu ve evli zani ve zaniye diye ayırım yapmak ve kendilerine farklı ceza verilmesi İlâhî Kanun'a aykırıydı. Fakat, Kur'ân-ı Kerim'in sözleri kadar, Hz. Peygamber'e ait olduğu sabit olan sözlerin

de hukukî değer taşıdıklarını herhalde bilmiyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'de hırsız erkek veya kadının cezasından bahsedilirken de aynı kat'i ifade kullanılmış ve ellerinin kesilmesi emrolunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ait olduğu söylenen açıklamalarla sınırlanmazsa, bu genel emre göre bir kişi bir iğne veya elma bile çalsa, hırsız ilân edilecek ve bir kolu omuzundan kesilecektir. Diğer tarafta, milyonlarca lirayı çalmış bir hırsız, yakalandıktan sonra kendi nefsini ıslâh ettiğini ve hırsızlıktan tövbe ettiğini söylerse onu serbest bırakmak zorundasınız. Zira, Kur'ân-ı Kerim şöyle buyuruyor: "Zulmünden, irtikab eylediği hırsızlıktan sonra tövbe edip kendini düzeltirse Allah affeder." (el-Maide: 39). Aynı şekilde, Kur'ân-ı Kerim sadece sütanne ve kız kardeşinin haram olduğunu söylüyor; süt kızın hürmetine ise temas etmiyor veya açıklık getirmiyor. Kur'an sadece iki kızkardeşin cima'sını yasaklıyor. Hala, yeğen, teyze ve amca kızıyla cimanın haram olduğunu söyleyen bir kişi, Kur'ân açısından zan altında kalıyor. Kur'ân-ı Kerim, üvey kızın, ancak üvey babasının evinde yetişmesi halinde haram olduğuna hüküm veriyor. Üvey kızın mutlak hürmeti Kur'ân-ı Kerim açısından doğru değildir. Kur'ân-ı Kerim, sadece bir kişinin yolculuk ederken ve borç senedini yazacak arzuhalci bulunmazken rehin alınmasına izin veriyor. Yolculuk söz konusu değilken ve arzuhalcı bulunurken rehin alınması Kur'an'a aykırı olmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'in genel emri şudur: "Alışveriş yaparken yanınızda şahitler bulundurun". Buna göre, gece gündüz şahitsiz yapılan alışverişler usulsüz ve geçersiz sayılmalıdır. Bu, birkaç misâlden, recm hükmünün, Kur'an'a aykırı olduğunu ileri sürenlerin mantığının yanlış olduğu sanırız kolayca anlaşılıyor. Şeriat nizamında, bir nebinin, Allah'ın emrini halka iletmekten sonra bu emrin amacının ne olduğu, buna uyulma şeklinin ne olduğu, hangi konuları kapsadığı ve hangi meselelerle ilgili başka emirler geleceğini veya geldiğini anlatması, onun vazifesinin bir parçasıdır. Bir nebinin bu vazifeyi inkâr etmesi veya muhataplarının bu vazifeyi yok sayması, dine aykırıdır, üstelik böyle bir tutum ve davranış her şeyi arapsacına dönüştürür.

(8). Zinanın hukukî tarifi (tanımı) konusunda fukahâ arasında ihtilâf vardır. Hanefî fakihler, tarifini şöyle yaparlar: "Bir erkeğin, ne menkûhesi (nikâhlısı) ne emâneti (mülk-i yeminde) olan, ne de menkûhesi veya memlûkesi olduğu zannıyla bir kadınla önden cinsi münasebette bulunması." Bu tarife göre vati fi dübür (arkadan cinsi

münasebet), amel-i kavm-i Lût (homoseksüellik) ve behâyım ile (hayvanlarla) cima v.s. zina kapsamına girmez ve sadece bir kadınla normal bir cinsi münasebet zina sayılıyor. Böyle bir cinsi münasebet, ister şer'î bir hak olarak, ister böyle bir düşünce olmaksızın olsun, zinâdır. Bunun aksine, Şafiî mezhebindekiler, Zinanın tarifini şöyle yapmışlardır: "bir cinsel organı, şeriat açısından haram olan, ama tabiat açısından rağbet edilebilen başka bir cinsel organa sokmak". Malikî ulemaya göre bunun tarifi şudur: "şer'î hak veya zannı olmaksızın önden veya arkadan (vajina'ya veya makada) erkek veya kadın ile cinsi münasebette bulunmak". Görüldüğü gibi, bu iki tarife göre fiil-i livâta veya homoseksüellik de zinaya dahildir. Ne var ki, bu iki tarif de, zinanın bilinen ve genellikle kabul edilen tarifine uymuyor. Şurası unutulmamalıdır ki, Kur'ân-ı Kerim, her zaman kelime veya tabirleri, umumun bildiği ve anladığı mânâda kullanılır. Ama tabii ki Kur'ân-ı Kerim'in de, bazı kelime veya tabirleri özel bir terim olarak kullandığı görülüyor. Maamafih, bu gibi durumlarda Kur'an'ın amacı ve ifadesi belli oluyor. Burada ise, zina kelimesinin özel bir mânâda kullanılmasına dair herhangi bir işaret yoktur. Bu sebeple, bunu biz genel anlamında kabul edeceğiz; yani bu fiil bir kadınla tabii, ama gayrimeşru ilişkiye kadar sınırlı olup cinsî münasebet ve şehvetin (erotizm, sapıklık) başka şekillerini kapsamıyor. Ayrıca, şurası da bilinmelidir ki, fiil-i livâtanın (homoseksüellik) cezası konusunda Ashâb-ı kirâm arasında ihtilâf vardır. Şayet bu fiil de İslâmî ıstılâha göre zinaya dahil olsaydı, belli ki, bu konuda ihtilâfa düşmek için ortada herhangi bir sebep yoktu.

(9). Bir zina fiilinin, cezaya layık olması için erkek cinsel organın (penis) kadın cinsel organına (vajina) girmesi kâfidir. Tam duhûl veya cinsel birleşmenin doruğa ulaşarak tamamlanması gerekmiyor. Bunun aksine, penis vajinaya girmemiş ve erkek ile kadın yatakta bir arada bulunmuş, birbirini okşarken veya birbiriyle sevişirken, ya da çıplak görülmüşse, ikisinin zâni ve zâniye olarak mahkum edilmesi mümkün değildir ve bunlar yeterli sebepler sayılmaz. İslâmî şeriat, bir çiftin uygunsuz durumda bulunmasından sonra tıbbî muayeneye tabi tutulması ve zinanın ispatı aranmasını ve adli tıp raporuna göre zina hükmü verilmesini de tavsiye ve tasvip etmiyor. Bu gibi hayâsızlıkta bulunan ve yakalanan çift için bazı cezai müeyyideler var ki, bunu ya mahkeme hâkimi, ya da İslâm devletinin şura meclisi tayin edebilir. Eğer ceza kırbaçlanma olarak tayin olunmuşsa, sayısı 10'u geçmemelidir. Zira,

hadiste şöyle buyurulmuştur: "Allah'ın tayin ettiği hudûdun dışındaki suçlar için 10'dan fazla kırbaç vurulmamalıdır". (Buhari, Müslim, Ebu Davud). Ve eğer bir kişi yakalanmamış ve kendisi nedamet duyarak suçunu itiraf etmişse, tövbe etmesi kâfidir. Abdullah bin Mes'ûd'un rivâyetine göre bir şahıs Resûlullah'ın huzuruna gelip "Taşrada bir kadınla cinsel birleşmenin dışında her şey yaptım. Artık ya Resûlullah bana ne ceza isterseniz verebilirsiniz" dedi. Hz. Ömer, "Yüce Allah ayıbını örttüyse, sen de öyle bırakabilirdin" dedi. Resûlullah ise bir şey söylemedi. O şahıs daha sonra oradan gitti. Bir süre sonra Resûlullah o şahsı tekrar çağırdı ve şu âyeti okudu: "Gündüzün iki tarafında ve gecenin bir kısmında namaz kıl. Çünkü iyilik, kötülükleri giderir." (Hûd: 114). Bir kişi, "Bu hüküm sadece bu adama mı mahsustur?" diye sordu. Hz. Muhammed de, "Hayır, herkes içindir" dedi. (Müslim, Tirmizi, Ebu Davud, Nesaî). Sadece bu değil, şeriata göre eğer bir kişi kendi suçunu açıklamadan itirafta bulunursa, o meseleyi fazla kurcalamak ve ille bütün ayrıntıları bilmek caiz değildir. Meselâ, bir kişi, Hz. Peygamberin huzuruna gelip arz etti: "Ya Resûlullah, bana had vâcip olmuştur, benim için haddi tayin ediniz." Hazret-i Peygamber o adama, hangi hadde göre cezalanması gerektiğini sorma gereğini duymadı. Aynı kişi namazdan sonra tekrar ayağa kalktı ve "Ben suçluyum, bana ceza verin" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber, "Sen biraz önce bizimle namaz kılmadın mı?" diye sordu. O adam da "evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah kendisine şu cevabı verdi: "O halde, Allah senin suçunu affetti" (Buhari, Müslim, Ahmed).

(10). Bir kişinin (ister erkek, ister kadın olsun) mahkum edilmesi için sadece zina fiilini işlemesi yeterli değildir, aksine hükümlünün durumunun incelenmesi ve bazı şartların aranması şarttır. Bu şartlar evli olan veya olmayan zâni veya zâniyeler için farklıdır.

Evli olmayan kişilerin zina fiilini işlediğinin iddia edilmesi halinde aklî dengesinin yerinde olması ve yetişkin olması lâzımdır. Aklî dengesi bozuk veya yaşı küçük olan bir kişi için zina ile ilgili ceza verilmez.

Evli olan bir zâni veya zâniyeden aklî dengesinin yerinde olması ve yetişkinlik şartlarının yanısıra, şu aşağıdaki şartlar da aranmalıdır:

(a). Hükümlü köle olmamalı, azâd olmalıdır. Bu şart konusunda bütün fukahâ ve mezhepler ittifak halindedir. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim kendisi, bir köleye "recm" cezasının verilemeyeceğini ifade ediyor. Az

önce belirttiğimiz gibi, nikâhtan sonra zina suçunu işleyen bir cariyeye, evli olmayan serbest bir kadına verilen cezanın yarısı verilecektir. Fukahâ, aynı hükmün bir erkek köle için de geçerli olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır.

(b) Hükümlü resmen evli olmalıdır. Bu şart hakkında da tam bir ittifak vardır. Bu şart gereğince, emânet olarak velâyetine verilen bir kadın ile temettu etmiş veya nikâhında bir pürüz olan bir kişi evli sayılmayacaktır. Yani, bu kişi zina suçunu işlerse kendisine recm değil, kırbaç cezası verilecektir.

(c) Bir erkeğin veya kadının sadece nikâhlı olması yeterli değildir; bilinçli ve gerçek bir şekilde karısıyla veya kocasıyla cinsel ilişkide bulunmuş olması da gereklidir. Sadece nikâh kılınmış olması bir erkek ile kadına "muhsane" veya "muhsan" hüviyeti vermez ve zina yapması halinde recm cezasına lâyık kılmaz. Bu şart konusunda da fukahânın çoğu ittifak etmişlerdir. Fakat, İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed şunu da ilâve etmişlerdir: Bir erkek veya kadın, ancak nikâhları ve gerdeğe girmeleri sırasında serbest (azâd), olgun (yetişkin) ve aklî dengeleri yerinde olduğu takdirde muhsan veya muhsane (evli) sayılacaklardır. Bu şarta göre meydana gelen değişiklik şudur: Eğer bir erkek, cariye, küçük yaşlı (yetişkin olmayan) ve aklî dengesi yerinde olmayan bir kadınla nikâhlıyken tam bir cinsel ilişkide bulunmuşsa da, zina suçu sabit olduğunda, recm cezasına maruz kalmayacaktır. Aynı şekilde, bir kadın da, köle, küçük yaşlı ve deli kocasıyla tam bir cinsel ilişkide bulunmuş olmasına rağmen zina halinde recm cezasına çarptırılamayacaktır. Bu konuyu düşünecek olursak, bu ilâve şartın, bu iki zeki ve basiretli imam tarafından konmasının isabetli bir karar olduğunu anlarız.

(d) Hükümlü, Müslüman olmalıdır. Bu şart konusunda fakihler arasında bazı görüş ayrılıkları vardır. İmam Şafiî, İmam Ebu Yusuf ve İmam Ahmed bu şartı kabul etmiyorlar. Onlara göre, evli bir zımmi (gayrimüslim) bile zina işlerse, recm cezasına tabi tutulacaktır, yani taşlanacaktır. Fakat, İmam Ebu Hanife ile İmam Malik, evlilerin zinadan sonra taşlanma cezasının sadece Müslümanlar için olduğu hakkında ittifak etmişlerdir. Bu görüşün lehinde verilen en mâkul ve sağlam delil şudur: Bir kişinin taşlanarak öldürülmesi gibi korkunç bir cezaya çarptırılmadan önce evli olduğu ve zina fiilini tam olarak yaptığı-

na dair inkâr edilmez deliller bulunmalıdır. Fıkıhta bunun için kullanılan kelime "ihsan"dır. Yani hükümlünün tam ihsan halinde olması ve zina suçunu işlemekten çekinmemesi şarttır. "İhsan"ın sözlük anlamı, "ahlâkî istihkâm"dır, ve bu ahlâk kalesi üç hisar veya duvardan meydana gelir: İlk hisar, bir kişinin Allah'a ve âhirete iman etmesi ve ilâhî şeriatı kabul etmesinden ibarettir. İkincisi, toplumun bağımsız bir ferdi olmasından ibarettir. Yani, bir kişi başkasının kölesi olmamalıdır ki, bağımlılığı, kendi arzu ve isteklerinin caiz ve meşru şekilde yerine getirilmesinde bazı engeller çıkarsın, ve mecburen günah işlesin ve hiçbir aile veya topluluk onun ahlâkı ve namusunun korunmasında yardımcı olmasın. Üçüncü hisar veya duvar nikâh veya evliliktir ki, böylece bir kişi caiz yollarla kendi duygusal ve cinsel ihtiyaçlarını giderebilsin. İşte bu üç hisar bir araya gelince, "ahlâkî istihkâm" veya ahlâk kalesi tamamlanıyor ve ancak şehveti için üç duvarı da yıkmakta tereddüt etmeyen bir kişi taşlanmayı hak ediyor. Fakat, ilk ve en büyük hisar veya duvar, yani Allah'a, âhirete ve şeriata imanın bulunmadığı bir yerde elbetteki kale de tamamlanmış sayılmaz ve bu sebeple, bir kişiye en şiddetli cezayı gerektirecek fücûr aynı büyüklükte değildir. Bu delil, İshâk İbn Rahaviye'nin kendi Müsned'inde ve Dâr akutnî'nin kendi Sünen'inde nakledilen, İbn Ömer'in şu rivâyeti ile de doğrulanıyor: "Allah'a şirk koşan, muhsan değildir." Gerçi Hz. İbn Ömer'in, bu rivâyette Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bir hadisini mi naklettiği, yoksa kendi fetvâsını mı verdiği ihtilâf mevzuudur. Fakat, bu zaafa rağmen buradaki ifade çok kuvvetli ve anlamlıdır. Buna cevap olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Yahudilerin bir zina davasında recm (taşlanma) kararı verdiği bir delil olarak gösterilirse, bu istidlâlin doğru olmadığını söyleyebiliriz. Zira, bu dava ile ilgili tüm muteber ve güvenilir rivâyetler bir araya getirilince, Hazret-i Peygamber Efendimizin, Yahudilere İslâm şeriatını değil, kendi kanunlarını uyguladığı ve bunlara göre karar verdiği anlaşılacaktır. Buhari ve Müslim'de yer alan rivâyete göre bu dava Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlatıldığında, Resûlullah kendilerine şu soruyu yöneltti: "Kitabınız, Tevrât bu konuda ne diyor?" Yahudilerde zinanın cezasının recm olduğu anlaşılınca Resûlullah şunları buyurdu: "Ben de Tevrât'ta olanları hükmediyorum". Başka bir rivâyete göre, Resûlullah bu dava ile ilgili kararını açıklarken şöyle buyurdu: "Ya Allah, senin hükmünü dirilten ben ilk kişiyim, halbuki onlar bunu öldürmüştü" (Müslim, Ebu Davud, Ahmed).

(11) Zina fiilini işlemiş olan bir kişinin mahkûm edilmesi için bu fiili serbest iradesiyle işlemiş olması gereklidir. Eğer bir kişi cebir, baskı ve zulümle bu fiile zorlanmışsa, ne suçlu sayılacak, ne de cezaya lâyık olacaktır. Bu konuda şeriatın şu genel kuralı uygulanıyor: "Bir kişi cebren yaptırılan işlerden sorumlu değildir". Ayrıca, biraz ilerde bu sûrede zinaya mecbûr edilen kadınların affedildiği ifade ediliyor. Bunun dışında, çeşitli hadislerde, bir zorla ırza geçme olayında sadece ırza geçenin cezalandırıldığına, ırzına geçilenin ise cezasız kaldığına dair kayıtlar vardır. Tirmizi ve Ebu Davûd'daki rivâyetlere göre bir kadın karanlıkta namaz kılmak üzere evden çıktı. Yolda bir kişi yolunu kesip zorla ırzına geçti. Kadının feryadı üzerine halk toplandı ve tecâvüz eden kişi yakalandı. Resûlullah (s.a.v.) tecâvüz edene recm cezası verdi ve kadını serbest bıraktı. Buhari'deki bir rivâyete göre Hz. Ömer'in halifeliği devrinde bir adam bir kıza cebren tecâvüz etmekle suçlandı. Hz. Ömer, suçun failine kırbaç cezası verdi ve kızı serbest bıraktı. Bu deliller gösteriyor ki, tecâvüze uğrayan veya ırzına geçilen bir kız veya kadın hakkındaki kanunda görüş birliği vardır. Ancak bir erkeğin cebren cinsi münâsebete zorlanması veya bir kadın tarafından ırzına geçilmesine dair hükümlerde bazı ihtilâflar vardır. İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şafiî ve İmam Hasan bin Sâlih'e göre zinaya zorlanan bir erkek de affedilmelidir. İmam Züfer'e göre böyle bir erkek de cezaya tabi olmalıdır, zira cinsel ilişki, penis sertleşmeden gerçekleşemez; penisin sertleşmesi de, o erkeğin cinsel açıdan uyarılmış veya şehvetlenmiş olduğunun delilidir. İmam Ebu Hanife diyor ki, hükümet veya bir yetkilisi, bir erkeği zina yapmaya zorlamışsa, o erkek ceza yemeyecektir; zira, bir suçu işleyen veya suça teşvik eden hükümetin kendisi ise, o hükümet ceza verme hakkına sahip değildir. Fakat, erkeği hükümetin dışında başka bir kimse zinaya mecbur etmişse, o erkek cezalandırılmalıdır; çünkü zina suçunu şehvetsiz yapamazdı ve şehvetlenme zorla olan bir şey değildir. Bu üç görüşten herhalde birinci görüş daha doğru ve yerindedir. Çünkü, penisin sertleşmesi, cinsel uyarı veya şehvetin belirtisi bile olsa, ille irade, rıza ve temayülü ispatlamaz. Bunu şu misalle açıklayabiliriz. Zâlim bir kişi efendi ve sağlam karakterli bir kişiyi zindana atıyor; yanına da çırılçıplak genç ve güzel bir kadını bırakıyor ve zina suçu işlemediği sürece onu orada bırakmaya kararlı bulunuyor. Böyle bir durumda o erkek ile kadın zina fiilini işler ve o zalim kişi zinayı gören dört şahidi mahkemeye su-

narsa, çiftin, içinde bulunduğu acayip durum hiç göz önüne alınmadan taşlanmasına veya kırbaçlanmasına mı karar verilecektir? Bu gibi durumlarda bir kişinin, iradesine hâkim olmadan veya arzu etmeden şehvetlenmesi, cinsel açıdan uyarılmış olması mantık, psikoloji ve fizyoloji açısından pekâlâ mümkündür. Meselâ diyelim ki, bir kişiye, hapse atıldıktan sonra içmek için şaraptan başka bir şey verilmiyor. Böyle bir durumda bu kişi canını kurtarmak için şarap içiverirse, şartlar elbette ki çok kötüydü, ama iradesi olmaksızın şarabı kendi ağzına dökemezdi gibi bir mantıkla kendisine ceza vermek câiz olur mu? Bir suçun işlenmiş olmasını kabul etmek için sadece iradenin değil serbest (hür) iradenin olması şarttır. Bir suçu işlemeye mecbur edilen, başka bir deyişle, iradesi bu yöne çevrilen bir kişi, bazı durumlarda kesinlikle suçlu sayılmaz. Bazı durumlarda ise sınırlı ölçüde suçlu sayılır ve buna göre de cezası hafif olur.

(12) İslâm kanunları, hükümetten başka kimseye zâni veya zâniyeye karşı gereken işlemlere başlama ve cezayı infaz etme yetkisi vermez, aynı zamanda mahkeme veya yargı kurum ve kuruluşlarının dışında kimseye zâni veya zâniye haklarında karar verme yetkisini de vermez. Söz konusu âyette "değnek vurunuz" sözlerinin muhatapları-nın, halk değil İslâm devletinin yetkilileri ve kadıları olduğu konusunda, ümmetin bütün fakihleri arasında görüş birliği vardır. Fakat, bir köle ile ilgili olarak, efendisinin "had" belirleyip belirlememesi hakkında bazı görüş ayrılıkları vardır. Hanefî mezhebinin bütün imamları, bir efendinin, kölesi hakkında "had" tayin etme hakkına sahip olmadığı konusunda ittifak halindedirler. Şafiî mezhebindekiler aksi fikri savunuyorlar. Malikî mezhebindekiler, bir hırsızlık olayında bir efendinin, kölesinin elini kesme hakkına sahip olmadığını, ancak zina, kazf ve içki içme konusunda "had" tâyin edebileceğini belirtiyorlar.

(13) İslâm hukuku, zinayı, memleket kanunlarının bir parçası olarak kabul ediyor ve bu bakımdan zina ile ilgili kanunun, Müslüman olan veya olmayan herkesi kapsadığı ortadadır. Bu konuda İmam Mâlik hariç, herhalde, kimse ihtilâfa düşmemiştir. Recm cezasının gayrimüslimlere uygulanmamasıyla ilgili Hz. İmam Ebu Hanife'nin değişik görüşü, bu kanunun, memleket kanununun bir parçası olmayışından kaynaklanmıyor. Onun asıl ayrıldığı nokta, recmin şartlarından birini zâni veya zâniyenin tam anlamıyla "muhsan" ve "muhsane" olmasıdır.

İhsan, İslâm olmadan tamamlanamaz ve bu sebeple, İmam Ebu Hanife, Müslüman olmayanları recm cezasının dışına bırakmıştır. Bunun aksine, İmam Mâlik'e göre bu hükmün muhatapları kâfirler değil, Müslümanlardır ve bu sebeple, zina haddi, Müslümanların aile kanununun (medeni hukuku) bir parçası sayılıyor. Müstamine (başka bir ülkeden dârü'l-İslâm'a resmi izinle gelen kişi) gelince, İmam Şafiî ve İmam Ebu Yusuf'a göre, Dârü'l-İslâm'da zina yapması halinde hakkında "had" uygulanacaktır. Ancak İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed müstamine "had" uygulanamayacağını ifade ediyorlar.

(14) İslâm Hukuku, bir kişiyi kendi suçunu itiraf etmeye zorlamaz; ya da zina suçundan haberdar olanların, ilgili makamlara mutlaka ihbarda bulunmalarını gerektirmez. Maamafih, ilgili makamlar olayı öğrenince suçu veya suçluyu affedemezler. Hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözleri yer almıştır: "Sizden herhangi bir kişi bu pis işlere bulaşırsa, Allah'ın örttüğü perdede saklı kalsın; fakat önümüzde perdeyi aralarsa, biz O'na karşı Kitabullah'ın emir ve hükümlerini mutlaka uygularız" (bkz. Ahkâmü'l-Kur'ân). Ebu Davud'da şöyle bir hadis var: Ma'iz bin Malik Eslemî tarafından zina suçu işlendikten sonra Hezzal bin Nu'aym, kendisine, Hazret-i Peygamber'e gidip suçunu itiraf etmesini öğütledi. Ma'iz de Resûlullah'a gidip suçunu itiraf etti. Bunun üzerine Resûlullah bir yandan Ma'iz'e recm cezası verdi, bir yandan da Hezzal'a şöyle dedi: "Keşke ayıbını örtseydin. O zaman daha iyi olurdu". Ebu Davud ve Nesaî'de bir başka hadiste Resûlullah'ın şöyle buyurduğu kaydedilmiştir: "Hudûdu siz aranızda hallediniz. Bana intikal eden had (yani haddi gereken suç ile ilgili bilgi) ise vâcip hale gelecektir".

(15) İslâm hukukunda zina suçu ile ilgili herhangi bir uzlaşma veya anlaşmaya imkân yoktur. Hemen hemen bütün hadis kitaplarında şöyle bir vak'a'dan söz edilmiştir: Genç bir oğlan bir adamın yanında ücretli işçi olarak çalışıyordu. O genç, patronunun karısıyla zina yaptı. Gencin babası patronuna 100 adet keçi ve bir cariye verip meseleyi kapatmak konusunda anlaştı. Fakat, dava Hz. Peygamber'e intikal edince Resûlullah, gencin babasına, "keçiler ve cariye sana kalsın" diyerek zâni ve zâniye hakkındaki hükmü verdi. Bu hadise, zina suçunda uzlaşmaya ve anlaşmaya yer olmadığının yanısıra, İslâm hukukunda ırz ve namusun hiçbir bedeli olmadığı ve ödenmediğini de gösteri-

yor. Namusun maddi ölçülerle ölçülmesi ve paralarla satın alınma geleneği ancak Batıda vardır.

(16) İslâm devlet ve hükümetinin temsilcileri, bir kişinin zina suçu tam olarak ispatlanıncaya kadar herhangi bir işleme başlamaz. İspat ve delil olmaksızın idarî ve adlî makamlara, hangi kaynaklardan olursa olsun, bilgi ulaşılırsa da, bir kişinin cezalandırılması için emirler verilemez. Medine'de bir kadın vardı; fahişe olduğu dilden dile dolaşıyordu. Buhari ile İbn Mâce'nin bazı ifadeleri bu yöndedir. Fakat kadının fahişeliği hakkında herhangi bir delil yoktu, ve bu sebeple, kendisine herhangi bir ceza verilmedi. Halbuki, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.), hakkında şu sözleri de söylemişti: "Eğer delil olmaksızın recm yapan (taşlayan) biri olsaydım, bu kadını mutlaka recm ettirirdim."

(17) Zina suçunun ilk akla gelen delili ve ispatı, şahitliğe dayalı olmasıdır. Şahitlik ile ilgili şu noktalara dikkat edilmelidir:

a) Kur'an'ın ifadesine göre, zina için en az dört görgü şahidi olmalıdır. Bu husus, en-Nisa sûresinin 15. âyetinde belirtilmiştir ve mevcût Nûr sûresinde de biraz ilerde iki defa ifade olunmuştur. Şahitlerin şehadeti olmaksızın, kadı kendi bilgisine dayanarak, suçun işleyişini kendi gözleriyle görmüş olsa bile, sanıkları mahkûm edemez.

b) Şahitler, İslâmiyetin şahitlik kanununun icaplarını yerine getiren ve standartlara uyan kişiler olmalıdır. Güvenilir ve inanılır olmaları şarttır. Meselâ, daha önce herhangi bir davada yalancı şahit olmamış, hain damgası yememiş, emânete hıyânet etmemiş, hüküm giymemiş ve sanıklara karşı kin, nefret ve düşmanlık beslememiş olan v.s. kişiler şahitlik yapabilirler. Kısacası, sözlerine güven olmayan ve kendisi de güvenilir olmayan bir şahidin ifadesi üzerine kimse taşlanamaz ve kırbaçlanamaz.

c) Şahitler, sanıkları tam bir cinsel ilişkide bulundukları, yani "sürmedân'ın içine sapı ve kuyuya ipin girdiği gibi" birbirine girdikleri vaziyette gördüklerini ifade etmelidirler.

d) Şahitlerin hepsi, ne zaman, nerede, kimin, kiminle zinâ ettiği konusunda tam bir ittifak halinde olmalıdırlar. Bu temel noktalarda ifadelerdeki çelişki veya anlaşmazlık şahitliği çürütür, dolayısıyla davayı düşürür.

Şahitlikle ilgili bu ağır şartlar gösteriyor ki, İslâm hukukunun amacı, her tarafta idam sehpalarının kurulması, adamların taşlanması veya kırbaçlanmasını görmek değildir. Aksine, İslâm, bütün reform, ıslâh ve önleyici tedbirlere rağmen, toplumda kalan ve tam dört kişi tarafından cinsel birleşmeleri sırasında izlenebilecek kadar ahlâksızlaşan ve hayâsızlaşan bir çifti cezalandırmak istiyor.

(18). Kocası bulunmayan bir kadının veya efendisi belli olmayan bir cariyenin hamile kalmasının, "karineli" şahitlik yoluyla zina suçu işleyip işlememesine delâleti konusunda bazı ihtilâflar vardır. Hz. Ömer, böyle bir durumda hamileliğin, zinanın delili olacağı kanaatındadır ve aynı fikri Malikî ulema ve fukahâ da kabul etmişlerir. Fakat fukahânın galip ekseriyeti, sadece hamileliğe dayanarak bir kadının taşlanması veya kırbaçlanmasının doğru olmadığı görüşündedir. Bu ağır ceza için ya usulüne uygun şahitlik olmalıdır, ya da sanığın itirafı. Şüphe ve tereddüdün, sanığın cezalandırılmasına değil, affedilmesine yardımcı olması, İslâm hukukunun temel kurallarından biridir. Hazreti Peygamber'in bir hadisi şöyledir: "Cezaları, mümkün olduğu kadar önlemeye çalışınız" (İbn Mâce). Bir başka hadis şöyledir: "Cezaları, Müslümanlardan mümkün olduğu kadar uzak tutunuz. Eğer bir zanlının affedilmesi yolu varsa affediniz. Zira, bir hâkimin, afta hata yapması, cezada yanılmasından daha iyidir" (Tirmizi). bu bakımdan, hamilelik, zina şüphesi için her ne kadar kuvvetli delil olursa olsun zinanın kesin delili değildir. Çünkü, yüz binde bir bile olsa, bir kadının rahmine, cinsel ilişki olmaksızın, spermin geçmesi ve hamile kalması ihtimâli vardır. Bu küçük şüphe ve ihtimal bile, bir kadının recm veya kırbaç gibi korkunç cezadan kurtulması için yeterli olsa gerek.

(19) Zina şahitlerinin çelişkiye düşmeleri, anlaşamamaları veya şahitliklerinin suçun ispatı için yeteri olmaması halinde şahitlerin de yalancı şahitlikten v.s. cezalandırılıp cezalandırılmaması konusunda fukehâ arasında görüş ayrılığı vardır. Fukahanın bir grubu, şahitlerin kâzıf ilan edileceği ve 80 kırbaç cezasına çarptırılacağını belirtiyor. Bir başka grup, kendilerinin iddiacı değil, şahit olarak geldiklerini belirterek, cezaya çarptırılmayacaklarını ifade ediyor. Bu gruba göre, şahitlere karşı böylesine sert bir tutum takınılması halinde zinanın şahitliği büsbütün güçleşecek ve imkânsızlaşacaktır. Bu yönteme başvurulsa, kim tehlikeyi göze alıp şahitliğe gelecek? Çünkü dört şahitten bi-

rinin veya birkaçının çelişkili ifade vermeyeceği, ya da şahitlikleri yeteri olmayacağı kestirilemez. Bizce, ikinci grup ulemâ ve fukahânın görüşü doğrudur. Zira, şüpheden, sanıklar gibi, şahitler de yararlanmalıdırlar. Şahitlikleri, sanık veya sanıklara zinanın korkunç cezasının verilmesi için yeterli değilse, kendileri için de, "kazf"ın korkunç cezasının verilmesi için kâfi olmamalıdır. Tabii, kesin yalancı ve müfteri olmaları hariç. İlk görüşün lehinde iki büyük delil sunulur: (1) Kur'ân-ı Kerim, zina ile ilgili iftira veya yalancı şahitliği cezaya lâyık görmüştür. Fakat, bu delil yanlıştır, zira Kur'ân-ı Kerim bizzat "kâzıf" (zina ile suçlayan) ve şahit arasında ayırım yapmıştır; ve bir şahit, sadece mahkeme ifadesini, suçun ispatı için yeterli bulmadı diye kâzıf ilân edilemez. (2) Muğire bin Şu'be'nin davasında Hz. Ömer, Ebu Bekre ve şahit olan iki arkadaşına kazf cezası vermişti. Ne var ki, bu dava, ayrıntılı br şekilde incelendiğinde, şahitliğin suçun ispatı için yeterli bulunmadığı bir dava için emsal veya örnek olamaz. Sözkonusu dava, ayrıntılı olarak şöyle idi: Basra valisi Muğire bin Şu'be ile Ebu Bekre arasındaki ilişkiler bozuktu. İkisinin evi bir caddede karşı karşıya idi. Günlerden bir gün, rüzgârın etkisiyle her iki evin pencereleri açılıverdi. Ebu Bekre, kendi evinin penceresini kapatmak üzere yerinden kalkınca gözleri karşıdaki pencereye takıldı, ve orada Muğire'yi bir kadınla cinsel birleşme halinde gördü. Ebu Bekre'nin yanında üç arkadaşı (Nâfı' bin Kelede, Ziyad ve Şibl bin Ma'bed) vardı. Ebu Bekre, "Gelin arkadaşlar, Muğire'nin ne yaptığına şahit olun" dedi. Arkadaşları, "Bu kadın kimdir?" diye sordular. Ebu Bekre, "Ümmü Cemil" dedi. Ertesi gün olayın şikâyeti Hz. Ömer'e gönderildi. Hz. Ömer şikayeti duyar duymaz Hz. Muğire'yi azl edip yerine Ebu Musa Eş'arî'yi Basra valisi tayin etti ve sanığı şahitlerle birlikte Medine'ye çağırdı. Kurulan mahkemede, Ebu Bekre ile beraber iki şahit, Muğire'yi beraber gördükleri kadının Ümmü Cemil olduğu konusunda emin olmadığını söyledi. Duruşma sırasında Muğire, şahitlerin bulundukları açıdan kadını görmelerinin mümkün olmadığını ve zevcesi ile Ümmü Cemil'in birbirine çok benzediklerini savundu. Zâten hadisenin seyri gösteriyor ki, Hz. Ömer gibi âdil bir halifenin devrinde bir eyalet vâlisi, resmi ikâmetgâhında, karısıyla beraber otururken başka bir kadını çağırıp onunla zina yapamazdı. Ebu Bekre ile arkadaşlarının, Muğire'nin kendi evinde karısı yerinde Ümmü Cemil ile sevişiğini sanmaları asılsız ve mesnetsiz bir tahmin ve yanlış bir zan ve düşünce idi. Bundan dolayıdır ki, Hz.

Ömer sanığı serbest bırakmakla kalmadı, Ebu Bekre, Nafi' ve Şibl'e kazf haddini de uyguladı. Demek istiyoruz ki, bu karar, bu davanın özel mahiyetinden dolayı verilmişti ve bu, şahitlerin ifadeleri suçun ispatı için yetmediği zaman onların mutlaka cezalandırılmaları gerektiği şeklinde genel bir kural olarak kabul edilmemelidir. Davanın ayrıntıları için (bk: Ahkâmü'l-Kur'ân, İbnü'l-Arabi, cilt: 2, s. 88-89).

(20) Şahitliğin dışında, bir suçlunun zina suçunun sabit olması için kendi ikrarı ve itirafı gereklidir. Bu itiraf açık ve kesin bir şekilde zina suçunun işlenmesiyle ilgili olmalıdır. Yani, sanık, karşı cinsteki biriyle, cinsel uzuvları birbirine girmiş vaziyette ilişkide bulunduğunu itiraf etmelidir. Mahkeme de, sanığın cebir veya hile olmaksızın, hür iradesiyle, aklî dengesi yerinde ve bilinçli olarak bu işi yaptığına kanaat getirmelidir. Bazı fukahâya göre, sanığın bir defa suçunu itiraf etmesi kâfi değildir; dört defa ayrı ayrı itiraf etmesi gereklidir. (İmam Ebu Hanife, İmam Ahmed, İbn Ebi Leylâ, İshâk bin Rahviye ve Hasan bin Sâlih'in görüşü budur). Bazıları ise sadece bir defalık itirafı kâfi buluyorlar (İmam Malik, İmam Şafiî, Osman el-Betti ve Hasan Basrî v.s. bu görüşe sahiptirler). Ayrıca, başka herhangi bir delile dayanmadan sadece sanığın itirafı üzerine karar verilmişse, sanık hakkındaki ceza infaz edilmeye başlandığı sırada, taşlanmak veya kırbaçlanmaktan dehşete kapılarak fikrini değiştirdiği açıkça belli olursa dahi, itirafından vazgeçmesi halinde, infaz yapılmayacaktır. Bu kuralın dayanağı, zina davalarıyla ilgili hadislerde yer alan çeşitli emsalleridir. Meselâ, bu hususta en çok bilinen dava Maiz bin Malik Eslemî'nindir; ki, bu, çeşitli sahabelerden naklen hemen hemen bütün hadis kitaplarında kayd olunmuştur. Maiz bin Malik Eslemî, Hz. Hezzal bin Nuaym'ın yanında yetişip büyüyen Eslem kabilesine bağlı yetim bir oğlandı. Maiz, Hz. Hezzal'ın evinde serbest bırakılan bir cariye ile zinada bulundu. Hz. Hezzal ona dedi ki, "Resûlullah'a git ve işlediğin günâh hakkında kendisine bilgi ver; o, belki de hakkında mağfiret duası yapar." Maiz, Mescid-i Nebevî'ye gidip Hazret-i Peygamber'e "Ya Resûlullah, beni temizleyin, ben zina yaptım" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ondan yüzünü çevirdi ve, "Haydi ya, git buradan ve Allah'a tövbe ve istiğfarda bulun". Fakat Maiz bir daha gelip aynı şeyi söyledi ve Resûlullah da aynı şekilde yüzünü çevirdi. Maiz üçüncü defa yine Hz Peygamber'e gelip aynı şeyi söyledi ve Hz. Peygamber yine yüzünü çevirdi. Hz. Ebu Bekr ona dedi ki, "Bak, sen aynı şeyi dördüncü defa söylersen

Resûlullah seni taşlatır (recm ettirir)". Fakat Maiz yine ısrar etti, ve aynı şeyi söyedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) kendisine dönüp, "Belki de sen öptün veya koklaştın veya o kıza kötü bir gözle baktın (ve zannettin ki onunla zina yapmışımdır)". Fakat Maiz, "hayır, öyle değil" dedi. Resûlullah, "Onunla yattın mı, demek istiyorsun?" diye sordu. Maiz de "evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah tekrar sordu: "Sen onunla seviştin mi?" O "evet" dedi. Resûlullah tekrar, "Sen onunla cinsel ilişkide mi bulundun?" diye sordu. O yine "evet" diye cevap verdi. Bundan sonra, Hz. Peygamber, Arapça'da sadece cinsel ilişki için kullanılan ve müstehcen ve amiyâne sayılan bir kelime kullandı. Bu kelime, Hz. Peygamber'in ağzından ne daha önce ne daha sonra duyuldu. Bir kişinin canı söz konusu olmasaydı, mübârek ağzından böyle çirkin ve iğrenç bir kelime çıkmayacaktı. Fakat, o genç bu soruya da "evet" cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine tereddüt etti ve "Senin şeyin onun şeyi içine kaybolduğu kadar mı onunla seviştin?" diye sordu. O yine "evet" cevabı verdi. Daha sonra, "Sürmedân'ın sapının içine ve ipin bir kuyunun içine girdiği gibi mi?" diye sordu. O yine "evet" dedi. Sonra Resûlullah ile o genç arasında şu konuşma geçti:

- Sen zinanın ne olduğunu biliyor musun?

- Evet, ben o kadınla, bir kocanın karısıyla helâl olarak yaptığı bir şeyi haram bir şekilde yaptım.

- Sen evli misin?

- Evet

- İçkili değilsin ya?

- Hayır.

Bunun üzerine bir kişi kalkıp o gencin ağzını kokladı ve içki içmediğini doğruladı. Daha sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) mahallelilerden aklî dengesinin yerinde olup olmadığını sordu. Onlar aklının yerinde olduğunu söylediler. Resûlullah, daha sonra, Hezzal'a dönerek, "Keşke sen bunun perdesini aralamasaydın, daha iyi olurdu" dedi. Nihayet, Maiz'e recm cezasını verdi. Maiz recm edilmek (taşlanmak) üzere şehrin dışına çıkarıldı. Taşlanmaya başlayınca infaz yerinden kaçtı ve "arkadaşlar, size yalvarıyorum, beni Resûlullah'ın yanına götürün. Benim kabiledeki adamlar beni yaktı, beni kandırdılar ve Resûlullah'ın beni öldürtmeyeceğini söylediler" dedi. Ancak taşlayanlar onu taşlaya-

rak öldürdüler. Daha sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) olaydan haberdar olunca taşlayanları azarladı ve şöyle buyurdu: "Siz onu niçin bırakmadınız? Bana getirmiş olsaydınız, belki de tövbe ederdi ve Allah da tövbesini kabul ederdi."

Bir başka olay, Gâmid kabilesine (Cuheyniye kabilesinin bir kolu) bağlı Gâmidiyye adlı kadınla ilgilidir. O, da Resûlullah (s.a.v.)'e gelip, zina yaptığına dair dört defa itirafta bulundu ve gayrimeşru bir çocuğa hamile kaldığını ifade etti. Resûlullah ona da, ilk itirafından sonra, "Haydi git buradan Allah'tan af dile ve tövbe et" dedi. Fakat o kadın, "Ya Resûlullah, beni de Maiz gibi başınızdan savmak mı istiyorsunuz? Ben zinadan sonra hamile kaldım" dedi. Burada, itirafla beraber hamilelik de olunca, Resûlullah onu Maiz gibi defalarca sorguya çekmedi ve kendisine şu nasihatı verdi: "Pekiyi, sen sözümü dinlemiyorsan, şimdi git, doğumdan sonra gel". Çocuğun doğumundan sonra söylendiği gibi, Hz. Peygamber'e geldi ve "Beni temize çıkarın" dedi. Resûlullah, "Şimdi git, çocuğa süt ver, sütünle beslenmesi lâzım, süt devresi bitince gel" dedi. Daha sonra, çocuk sütten kesilince yine Resûlullah'a geldi, yanında bir ekmek parçası da getirdi ve çocuğa Resûlullah'ın yanında ekmek yedirdi ve şöyle dedi: "Ya Resûlullah, görüyorsunuz, çocuk sütten kesilmiştir, şimdi ekmek yiyor." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) çocuğu başka bir kişinin vilâyetine ve kefâletine verdi, kadına da recm cezası verdi.

Bu olaylarda sanıkların dört defa itirafta bulundukları kesin bir ifade ile belirtilmiştir. Ebu Davud'daki rivâyete göre, sahabeler, Maiz ve Gamidiyye'nin, tam dört defa itirafta bulunmamaları halinde recm edilmeyeceklerine genellikle inanıyorlardı. Fakat bir üçüncü olayda (ki bundan 15. paragrafta bahsettik) sadece şu sözlere rastlanıyor: "Gidip onun karısına sorun, o da itirafta bulunursa, onu recm edin". Burada dört itiraftan söz edilmemiştir ve bu sebeple, fakihlerin bir grubu, sadece bir itirafın yeterli olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir.

(21) Yukarıda emsâl olarak naklettiğimiz üç davadan anlaşılıyor ki, suçunu itiraf eden bir suçluya, kiminle zina ettiği sorulmaz; zira, bu şekilde bir değil, iki kişiye ceza vermek gerekiyor ve şeriat, insanlara ceza vermeye hevesli değildir. Fakat bir sanık kendisi, suç ortağının ismini ifşa ederse, suç ortağı da sorguya çekilecek ve o da itirafta bulunursa cezayı yiyecektir. Suç ortağının suçunu reddetmesi halinde ise

sadece itirafta bulunan suçlu cezalandırılacaktır. Bu ikinci durumda, yani ikinci taraf veya suç ortağının, suçunu kabul etmemesi halinde, suçluya uygulanacak haddin mahiyeti konusunda fakihler arasında ihtilâf vardır. İmam Malik ile İmam Şafiî'ye göre aynı nitelikteki suçu kabul ettiği için suçlu, zina haddine lâyık olacaktır. İmam Ebu Hanife ile İmam Evzâî'ye göre ikinci taraf veya suç ortağının inkârı üzerine suçlunun zina suçu şüpheli hale geldiği için kazf haddine lâyık olacaktır. Ne olursa olsun, kazf suçu kesindir; ve cezası da aynıdır. İmam Muhammed'in bir fetvasına göre (ve İmam Şafiî'nin bir sözü de bu meâldedir) bu suçluya hem zina, hem kazf'ın cezaları verilecektir; çünkü kendi zina cürmünü kendisi ikrar etmiştir ve ikinci tarafın suçunu ispatlayamamıştır. Buna benzer bir dava, Resûlullah (s.a.v.)'ın önüne de gelmişti. Bu dava ile ilgili rivâyet Sehel bin Sa'd tarafından naklolunmuş ve Müsned-i Ahmed ile Ebu Davud'da yer almıştır. Sözleri şöyledir: "Bir şahıs, Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelip bir kadınla zina yaptığını söyledi. Resûlullah, kadını çağırdı. Kadın suçunu kabul etmedi. Bunun üzerine Resûlullah o şahsa had uyguladı ve kadını serbest bıraktı". Bu rivâyette adı geçen şahsa uygulanan haddin mahiyeti açıklanmamıştır. Bir başka rivâyet, İbn Abbas tarafından Ebu Davûd ve Nesaî'de naklolunmuştur. Özeti şudur: Resûlullah (s.a.v.) itiraf eden kişiye zina haddi uyguladı. Daha sonra kadına soru sordu, kadın suçunu kabul etmedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) kişiye kırbaç (kazf) cezası verdi. Ne var ki, bu rivâyetin senetleri zayıftır. Çünkü, bu rivâyetin râvisi (rivâyet eden), Kasım bin Feyyaz'ın güvenilmez olduğu çeşitli muhaddisler tarafından ifade olunmuştur. Bu rivâyet ayrıca, kıyas ve tahmine göre de doğru değildir. Çünkü, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, suçluya haddini uyguladıktan veya kırbaç cezasını verdikten sonra kadının durumunu öğrenmeye çalışması beklenemez. Akıl, mantık ve adaletin gereği, suçlunun, bir kadının ismini verdikten sonra o kadının ifadesi alınmadan davanın sonuçlanmamasıdır ve Hz. Peygamber'in de bunu görmezlikten geldiği söylenemez. Nitekim, Sehl bin Sa'd ile ilgili rivâyet bunu görmezlikten geldiği söylenemez. Nitekim, Sehl bin Sa'd ile ilgili rivâyet bunu göstermektedir. Bu bakımdan, yukarıdaki ikinci rivayet dikkate değer değildir.

(22) Zina suçunun ispatlanmasından sonra zâni ile zâniyeye verilmesi gereken ceza konusunda fakihler anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Çeşitli mezhebe bağlı fakihlerin görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

Evli erkek ve kadının zina ile ilgili cezası:

- İmam Ahmed, Davud ez-Zahirî ve İshâk bin Rahaviye'ye göre 100 kırbaç, sonra taşlanarak öldürülmeleri.

- Diğer bütün fakihler bu iki cezanın bir arada verilmemesinde ve suçluların taşlanarak öldürülmelerinde ittifak etmişlerdir.

Evli olmayan erkek ve kadının zina ile ilgili cezası:

- İmam Şafiî, İmam Ahmed, İshak, Davud, Zahirî, Süfyan Sevrî, İbn Ebi Leylâ ve Hasan bin Sâlih'e göre erkek ve kadın her ikisine 100 kırbaç ve bir yıllık sürgün cezası.

- İmam Mâlik ve İmam Evzaî'ye göre erkeğe 100 kırbaç ve bir yıllık sürgün; kadına sadece 100 kırbaç. (Sürgün, bu imamlara göre, bir suçlunun, bulunduğu şehir veya yerleşim merkezinden en az ikindi namazı (kasr namazı) vakti gelinceye kadar uzak bir yerleşim merkezine gönderilmesi demektir. Fakat, Zeyd bin Ali ile İmam Cafer Sâdık, suçlunun hapse atılmasıyla de sürgün hükmünün yerine getirilmiş olduğuna inanıyorlar.)

- İmam Ebu Hanife ile öğrencisi İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer ve İmam Muhammed'e göre erkek ile kadın her ikisine 100'er kırbaç vurulmalıdır. Bunun dışında sürgün veya hapis gibi başka bir ceza had kapsamına girme; ağır cezaya ait (ta'zir) cezalardır. Meselâ, kadı, suçlunun ahlâksız olduğuna kanaat getirir veya zâni ile zâniye arasındaki ilişkilerin çok derin ve köklü olduğunu görürse onları sürgüne de gönderebilir. (Had ile ta'zir arasındaki fark şudur: Had, suçun ispatı için gerekli şartlar tamamlandıktan sonra verilen belli bir cezadır. Ta'zir ise mevcut kanunlarda niteliği, süresi veya miktarı belli olmayan ve ancak mahkemenin takdirine bağlı olan bir cezadır).

Fakihlerin, yukarıda belirtilen görüşleri çeşitli hadislere dayanır, ki bunlar şöyle sıralanabilir:

Müslim, Ebu Davud, İbn Mâce, Tirmizi ve İmam Ahmed'in naklettiği Hz. Ubâde bin Samit'in bir rivâyeti şöyledir: Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Benden alın, benden alın. Allah, zâniye kadınların yolunu tâyin etmiştir. Evli olmayan erkeğin evli olmayan kadın ile zina yapmasının cezası, 100 kırbaç ve sürgündür, evli erkeğin evli kadın ile zinasının cezası ise 100 kırbaç ve recmdir." Bu hadis senet (kaynak) iti-

barıyla doğru olmasına rağmen öylesine çok sahih rivâyetler vardır ki, bunlardan, bu hükmün ne Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında, ne Hulefâ-yı Râşidîn devrinde uygulandığı, ne de fukahânı, ruhuna tam uygun olarak fetvâ verdikleri anlaşılıyor. İslâm fıkhında üzerinde ittifak edilen husus şudur: Zâni ile zâniyenin muhsan veya muhsane olup olmamaları ayrı ayrı mütalaa edilmelidir. Evli olmayan bir erkek, ister evli, ister evli olmayan bir kadınla ilişkide bulunsun, aynı cezaya tabi olacaktır. Kadının durumu da aynıdır. Kadın evli olursa, onunla zina yapan erkek evli olsa da olmasa da, kadın aynı cezayı hakedecektir. Aynı şekilde, bakire olduğu zaman da, onunla yatan kişi muhsan olsa da olmasa da, kadın aynı cezaya çarptırılacaktır).

Hz. Ebu Hüreyre ve Hz. Zeyd bin Halid Cuheynî'nin bir rivâyeti Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesaî, İbn Mâce tarafından naklolunmuştur ki, şöyledir: İki Arap, Hz. Peygamber'e bir dava getirdiler. Biri, "Oğlum, bu adamın yanında ücretli işçi olarak çalışıyordu; onun karısıyla gayrimeşru ilişki kurdu. Ben ona, 100 keçi ve bir cariye vermek şartıyla meseleyi kapatmaya razı ettim. Fakat ilim sahipleri, bunun Kitabullah'a aykırı olduğunu söylediler. Lütfen, davamızda Kitabullah'a göre karar verin" dedi. Diğeri de, "Lütfen, Kitabullah'a göre kararınızı verin" dedi. Resûlullah, "Evet, elbette, ben Kitabullah'a göre karar vereceğim. Senin keçilerin ve cariyen sana kalsın. Oğluna 100 kırbaç ve bir yıllık sürgün cezası verilecektir" dedi. Daha sonra, Eslem kabilesinin bir üyesine şöyle dedi: "Uneys, git şu adamın karısına sor; itiraf ederse, onu recm et." Kadın itiraf etti ve taşlanarak öldürüldü. (Görüldüğü gibi, burada recmden önce kırbaçlanma ile ilgili bir kayıt yoktur ve evli olmayan bir kişinin (erkeğin) evli bir kadınla yatması üzerine kendisine değnek ve sürgün cezası verilmiştir).

Muaz ile Gamidiyye'nin davalarıyla ilgili olarak hadis kitaplarında ne kadar tafsilât varsa, hiçbirinde, Resûlullah'ın, suçluları recimden önce kırbaçlattığına dair herhangi bir ifade yoktur.

Resûlullah (s.a.v.)'ın, herhangi bir davada recmin yanısıra kırbaç cezasını da verdiğini gösteren herhangi bir hadis yoktur. Evli zâni veya zâniyeler ile ilgili bütün davalarda sadece recm cezası verdiği görülmektedir.

Hz. Ömer'in, evli olanların recm edilmesini kuvvetle savunduğu meşhur hutbesi, Buhari, Müslim, Tirmizi ve Nesaî'de çeşitli kaynaklar

tarafından naklolunmuştur. İmam Ahmed de bununla ilgili çeşitli rivâyetlere kendi eserlerinde yer vermiştir. Fakat bunlardan hiçbirinde recm ile kırbaç cezalarının aynı zamanda verilmesinden bahsedilmemiştir.

Râşid halifelerden sadece Hz. Ali, hem recm, hem kırbaçı bir cezada birleştirmiştir. İmam Ahmed ile Buhari, Âmir Şu'abî'ye dayanarak şu vak'ayı nakletmişlerdir: Şurâhe (Şarâhe) adlı bir kadın gayrimeşru bir çocuğa hamile olduğunu itiraf etti. Hz. Ali perşembe günü onu kırbaçlattı ve Cuma günü recm ettirdi ve şu sözleri söyledi: "Ben onu Kitabullah'a göre kırbaçlattım ve Resûlullah'ın sünnetine göre taşlattım." Bu bir vak'anın dışında Hîlafet-i Râşide'de kırbaç ile beraber recm cezasının da verildiğinin başka bir örneği yoktur.

Ebu Davud ve Nesaî'nin naklettiği Cabir bin Abdullah'ın bir rivâyetine göre bir şahıs zina suçunu işledi ve Resûlullah ona sadece kırbaç cezası verdi. daha sonra evli olduğu anlaşılınca onu taşlattı. Bunun dışında, daha önce naklettiğimiz bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın evli olmayan zâni ve zâniyelere sadece kırbaç cezası verdiğini ifade etmiştik. Meselâ, namaz kılmak üzere evinden çıkan kadın ile cebren zina yapan kişi, ve zina yaptığını ikrar eden erkek ve zinâyı inkâr eden kadın olayında kırbaç cezası verilmişti.

Hz. Ömer, Rabi'ye bin Umeyy bin Halef'ı içki içmek suçundan sürgüne gönderdi. Rabi'ye kaçıp Rumlara (Bizanslılar) sığındı. Bunun üzerine Hz. Ömer bundan böyle kimseye sürgün cezası vermeyeceğini söyledi. Aynı şekilde Hz. Ali de evli olmayan erkek ve kadını zina suçuyla sürgüne göndermekten vazgeçti, zira bu karardan bir fitne doğma ihtimali bulunduğu söyledi. (Ahkâmü'l-Kur'ân: el-Cessâs, cilt: 3, s. 315).

Bütün bu rivâyetlere baktığımızda Hz. Ebu Hanife ile onun yolunu izleyen diğer ulema ve fukahânın görüşünün doğru olduğunu açıkça görebiliyoruz: Yani, muhsan ve muhsanenin cezası yalnız recmdir; evli olmayan suçluların cezası ise yalnız 100 kırbaçtır. Kırbaç ve recm, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den başlayarak Osmanlı devletine kadar hiçbir zaman bir araya getirilmemiştir. Kırbaç ile sürgün cezalarının birleştirilmesine gelince, bunlar bazan uygulanmış, bazan uygulanmamıştır. Bu konuda Hanefî mezhebinin açık tavrı kendiliğinden ortaya çıkıyor.

(23) Kırbaç darbelerinin mahiyetiyle ilgili işaret bizzat Kur'ân-ı Kerim'de bulunuyor: "Fe aclidu". Celd kelimesi, "cild" (deri)'den çıkmıştır; bütün dil bilgisi uzmanları ve müfessirler bu kelimeyi böyle anlamışlardır. Yani, kırbaç veya değneğin darbesinin etkisi sadece deriye kadar sınırlı olsun, eti yıpratmasın. Başka bir deyişle, eti parçalayan veya deriyi yırtıp yara yapan bir kırbaç darbesi, Kur'an'a aykırıdır.

Vurmak için ister kırbaç kullanılsın ister değnek, her ikisi de vasat olmalıdır; ne çok kalın ne çok sert, veya ne çok ince ne çok yumuşak. Muvatta'da İmam Malik'in bir rivâyeti şöyledir: Resûlullah, kırbaç cezasını vermek üzere kırbaç istedi; kırbaç çok kullanıldığı için yıpranmış ve aşınmıştı. Resûlullah, "Bundan daha sertini getirin" dedi. Bundan sonra, kullanılmadığı için henüz yumuşamayan bir kırbaç getirildi. Resûlullah her ikisinin ortasında olan bir kırbaç istedi. daha sonra, hayvanlara binilirken kullanılan kırbaç getirildi. Resûlullah bu kırbacı kullandı. Buna benzer bir rivâyet Hz. Ömer (r.a.) hakkında Ebu Osman en-Nehdi tarafından naklolunmuştur. Bu rivâyete göre Hz Ömer de orta tipte bir kırbaç veya kamçı kullanırdı. (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs, cilt: 3, s. 322). Kırbaçlamak için ucunda düğüm olan veya ucu çatal gibi olan kırbaç veya değnek kullanmak da yasaktır.

Vuruşta vasat olmalıdır. Hz. Ömer, kırbaçlayana, "Koltuğun açılmayacak şekilde vur" diye tenbih ederdi. Yani, kolu tam açıp vurmak doğru değildir (Ahkâmü'l-Kur'ân, İbnü'l-Arabi, cilt: 2, s. 84, Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs, cilt: 3, s. 322). Bütün fakihler, darbe veya vuruşun "müberrih" yani yara yapacak şekilde olmamasında birleşmişlerdir. Ayrıca, tek bir yerde değil, vücudun her tarafına vurulmalıdır. Ağız ve haya yerleri, (Hanefi mezhebine göre baş da bunun dışındadırlar. Diğer bütün organlara az az darbe vurulmalıdır. Hz. Ali, bir kişiyi kırbaçlatırken şöyle dedi: "Her uzva hakkını ver, sadece ağzı ve haya yerleri bunun dışında kalsın". Bir başka rivâyette şu sözler var: "Sadece baş ve haya yerleri bunun dışında kalsın" (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs, cilt: 3, s. 321). Hz. Peygamber Efendimizin buyruğu ise şöyledir: "Kimsenin yüzüne vurmayın" (Ebu Davûd).

Erkek ayakta, kadın otururken kırbaçlanmalıdır. İmam Ebu Hanife zamanında, Kûfe kadısı, İbn Ebi Leylâ, bir kadını ayakta kırbaçlattı. İmam Ebu Hanife bu olayı şiddetle tenkid etti ve kadının kararının yanlış olduğunu ifade etti. (Bu husus, İmam Ebu Hanife'nin, mahkemeye

hakaret konusundaki tutumunu da belirliyor). Cezanın infazı sırasında kadın tamamıyla giyinik olmalıdır, hatta vücudunun bir tarafı açılmasın diye elbisesi bağlanmalıdır. Üzerinde battaniye ve manto gibi kalın giysiler bulunuyorsa çıkarılmalıdır. Erkeğin durumu ise ihtilâflıdır. Bazı fakihler, şalvar veya pantolon gibi bir şeyi giymesini yeterli bulurken, bazıları gömleğin de çıkarılmasını ifade ediyorlar. Hz. Ubeyde bin Cerrah bir zâniye kırbaç cezası verdi. Suçlu, "Bu günahkâr vücut iyice dayak yemelidir" diye gömleğini çıkarmaya başladı, ama Hz. Ubeyde, ilgililere "gömleğini çıkarmasına izin vermeyin" dedi (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs, cilt: 3, s. 322). Hz. Ali zamanında bir kişi kırbaçlandı, üzerindeki çarşaf çıkarılmadı.

Çok sıcak veya çok soğuk bir havada kırbaçlamak yasaktır. Kışın hava ılık olduğu ve yazın hava serin olduğu zaman kırbaç cezası infaz edilebilir.

Suçlunun bağlanıp kırbaçlanması da yasaktır. Tabii, suçlunun kaçma ihtimali bulunduğu durumlarda bu şart kalkabilir. Hz. Abdullah bin Mes'ud diyor ki, suçlunun çıplak ve bir direğe bağlanıp kırbaçlanması helâl değildir.

Fakihler her gün en az 20 kırbaç vurulmasını caiz saymışlardır. Fakat bütün cezayı bir arada tamamlamak daha iyidir.

Kırbaçlamak için cellatlık görevi, cahil ve vahşi bir kişiye değil, şeriatin icaplarını bilen ve vuruşun nasıl olması gerektiğini anlayan, bilgili ve kültürlü bir kişiye verilmelidir. İbn Kayyım'ın, Zâdü'l Me'âd adlı eserinde belirttiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zamanında Hz. Ali, Hz. Zübeyir, Mikdâd bin Amr, Muhammed bin Mesleme, Asım bin Sabit ve Dahhak bin Süfyan gibi bilgili, kültürlü, sâlih ve asil kişiler cellâdlık görevini yaparlardı. (c. I, s. 44-45).

Eğer suçlu hasta ise, yaşama ümidi yoksa veya çok yaşlıysa kanunun icaplarını yerine getirmek üzere, 100 ufak kolu olan bir ağaç dalı ya da 100 çubuklu bir süpürge ile bir defa vurulmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yaşlı ve hasta bir kişi zina suçuyla yakalandı ve Resûlullah kendisi için böyle bir ceza belirledi. (Ahmed, Ebu Davud, Nesaî, İbn Mâce). Eğer hamile kadının kırbaçlanması gerekiyorsa, çocuğun doğması ve nekâhat devresinin geçmesine kadar beklenilmelidir. Eğer hamile kadının recm edilmesi (taşlanması) gerekiyor-

sa, çocuğu doğduktan ve sütten kesildikten sonra ceza infaz edilmelidir.

Eğer zina, şahitlikle sabit olmuşsa şahitler kırbaçlamaya başlayacaklar ve eğer sadece itirafla sabit olmuşsa, kadı ilk kırbacı vuracaktır. Bu uygulamanın hikmeti şudur: Gerek şahitler gerekse kadı veya hâkimler kendi kararlarını hafife almasınlar. Şurâhe (Şarahe) davasında Hz Ali, recm cezasıyla ilgili kararını verdikten sonra şöyle dedi: "Eğer suçlunun herhangi bir şahidi olsaydı, ilk kırbaçı o vuracaktı; fakat bu kadına, itirafı üzerine ceza veriliyor. Onun için, cezanın infazına ben başlayacağım". Hanefî mezhebine göre bu vâciptir; Şafiî mezhebindekiler bunu vâcip saymıyor; ama herkese göre, daha iyi yol budur.

Kırbaç cezasıyla ilgili bu ayrıntılara bakınız ve bu cezanın vahşice olduğunu ileri sürenlerin cesaretine de bir göz atınız. Güya, bunlara göre bugün hapishanelerde verilen korkunç dayak cezaları ve yapılan işkenceler çok medeni ve insancıldır. Mevcut kanunlara göre sadece mahkeme değil, bir cezaevinin müdürü bile, bir mahkuma, hakaret veya emre karşı gelme suçundan 30 kadar kırbaç cezası verebilir. Cezaevlerimizde bu gibi cezalar vermek üzere yetiştirilmiş bir gardiyan veya nöbetçi devamlı hazır ve nazır bulunuyor. Kırbaç ve kamçıların sağlamlığına diyeceğiniz yok; deriden yapılmış kırbaç veya değnek, mahkûmun vücudunu kesercesine yapışsın diye suda ıslatılıyor. Mahkûmu tamamıyla soyuyorlar, sadece haya yerlerini örtecek bir don giymiş oluyor. Cellâd uzaktan koşarak geliyor ve bütün gücüyle vücudun belli bir yerine vuruyor; bu hareket defalarca tekrarlanıyor; ta ki, et parçalanmış oluyor ve bazan kemikleri bile ortaya çıkıyor. En güçlü mahkûm bile 30 değnek veya kırbaç yedikten sonra bayılıyor ve yarasının kapanması uzun bir zaman alıyor. Bu "medenî ve insancıl" (!) cezayı cezaevlerinde kendi elleriyle uygulayanlar hangi yüzle, İslâm'ın kırbaç cezasına "vahşi" veya "barbarca" gibi isimler takıyorlar? Bugün medeni denen toplumlarda gizli haber alma teşkilâtları ve casusluk şebekelerinin, suçları ispatlanmamış ve sadece zan altında kalan kimseler (bunlara siyasi suçlular da dahildir), ne kadar acımasızca davrandıkları, ne kadar acayip ve korkunç işkence ve eziyetler yaptıkları ve bu insanlık dışı yöntemlere başvurarak ne çok kişiyi öldürdükleri hepimizin malûmudur.

(24) Recm cezasının infazından sonra suçlu ölürse, kendisine tam bir Müslüman muamelesi yapılacaktır. Suçlunun cenaze merasimi İslâmi kanunlara göre yapılacaktır. Cenaze namazı kılınacaktır ve ihtimamla Müslüman mezarlığına defnedilecektir. Hakkında mağfiret duası yapılacaktır ve kimsenin onun hakkında kötü söz söylemesi caiz olmayacaktır. Buhari'de yer alan Cabir bin Abdullah'ın bir rivâyetine göre recmden sonra Ma'iz bin Malik ölünce Resûlullah (s.a.v.) onu hayır duasıyla yâdetti ve cenaze namazını kendisi kıldırdı. Müslim'de yer alan Hz. Buride'nin rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ma'iz bin Malik hakkında mağfiret duası ediniz. O öyle bir tövbe etmiştir ki, tüm ümmete dağılırsa herkes için yeterli olacaktır". Aynı rivâyete göre Gamidiyye, taşlandıktan sonra ölünce, cenaze namazını bizzat Resûlullah (s.a.v.) kıldırdı ve Hz. Halid bin Velid ondan kötü sözlerle bahsedince şunları söyledi: "Halid, diline dikkat et. Elinde canım olan Zât'a yemin ederim, o kadın öyle bir tövbe etti ki, zâlimce gümrük vergisi alan gümrük memuru bile öyle bir tövbe etseydi, affedilecekti". Ebu Davud'da Hz. Ebu Hureyre'den rivâyet edilen şu hadis vardır: Ma'iz olayından sonra bir gün Resûlullah (s.a.v.) yoldan geçiyordu. İki kişinin Ma'iz hakkında gıybet ettiklerini duydu. Birkaç adım ilerde bir eşeğin ölüsünü gördü, orada durdu ve o iki kişiye dedi ki: "Buyurun, bundan birkaç parça yiyin". Onlar, "Ya Nebiyyullah, bunu kim yiyebilir?" diye hayretlerini belirttiler. Resûlullah (s.a.v.) cevap verdi: "Az önce kardeşinizden yediğiniz şey, bu yemekten daha kötüydü." Müslim'de İmran bin Huseyin'in bir rivâyeti vardır. Buna göre Hz. Ömer, Gamidiyye'nin cenaze namazı sırasında, "Ya Resûlullah, şimdi zâniyenin namazını mı kılacağız?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) da, "O, öyle bir tövbe etmiştir ki, bütün Medine ahalisine dağıtılırsa yeter" diye cevap verdi. Buhari'de yer alan Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyetine göre bir kişi içki içme suçundan cezalandırılıyordu. Birinin ağzından, "Allah seni kahretsin" sözleri çıktı. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (s.a.v.), "Böyle söyleme, ona karşı Şeytan'a yardım etme" dedi. Ebu Davûd'da şu ilâve satırlar da vardır: Resûlullah dedi ki: "Aksine, ya Rab, onu affet, ona acı de". İslâm'da cezanın ruhu işte budur. İslâm, en büyük ve âdi suçluyu bile kin ve düşmanlıkla değil, iyiniyet ve hayırseverlik ile cezalandırıyor ve cezanın infazından sonra ona muhabbet ve şefkatle bakıyor. Bir devletin ordusu veya güvenlik kuvvetlerinin öldürdükleri veya bir mahkeme kararıyla idam edi-

lenlerin cenazelerine hiç önem verilmemesi ve arkalarından övgüyle söz edilmesinin yasaklanması, ancak bugünkü "medeni ve ileri" (!) dünyanın belirgin özelliğidir. Ve ahlâkî cesarete (çağımızda bu, küstahlığın ve hayasızlığın adıdır) bakınız ki, bütün dünyaya medeniyet, kültür ve eşitlik dersi verilmeye kalkışılıyor!

(25) Mahrem olan kadın veya erkekler ile zina ile ilgili şeriat kanunu, homoseksüellik (eşcinsellik) ile ilgili Şer'î hükümler "Tefhimü'l-Kur'ân" da yer almıştır. Hayvanlar ile cinsî münasebette bulunmayı da bazı fukahâ zina kabul ediyor ve bunun için zina haddinin uygulanması gerektiğini ifade ediyorlar. Fakat, İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Züfer, İmam Malik ve İmam Şafiî bunun zina olmadığını ve bunun failine zina haddi değil, "ta'zir" cezasının verilmesini öngörüyorlar. Daha önce açıkladığımız gibi, "ta'zir" ile ilgili karar, ya bir kadının takdiriyle belirlenen ceza ya da memleketin meclis-i şurası tarafından tayin edilen cezaya bağlı olur.

3. Bu âyette her şeyden önce dikkate değer olan şey, burada ceza hukukuna "Allah'ın dini" denilmesidir. Bu demektir ki, din, sadece namaz, oruç, hac ve zekât değildir; memleket kanunu da dindir. Dini tesis etmek sadece namaz kılmak ve diğer ibadetleri yapmak değil, Allah'ın kanunları ve şeriat nizamını kurmak ve uygulamak demektir. Allah'ın kanunu ve şeriatı uygulanmayan bir yerde namaz kılınsa ve diğer ibadetler yapılsa da din eksiktir. Allah'ın kanununun benimsenmediği ve başka kanunların uygulandığı yerde güya Allah'ın dini reddedilmiştir.

Burada dikkate değer bir başka nokta, Cenab-ı Allah'ın, zâni ile zâniye için tayin ettiği cezanın infazında suçluya merhamet edilmemesi ile ilgili ikazıdır. Bu nokta, Resûlullah'ın şu hadisinde daha iyi bir şekilde açıklanmıştır: "Kıyamet gününde, had (ceza)'dan bir kırbaç azalmış olan bir hâkim Allah'ın huzuruna çıkarılacak. Kendisine niçin böyle bir harekette bulunduğu sorulacaktır. Hâkim, 'kullarına merhamet olsun diye', diyecektir. O zaman, Allah, 'Yâ, demek sen onlara benden daha çok merhametliydin', diyecektir. Daha sonra, cehenneme götürülmesi emrolunacaktır. Sonra başka bir hâkim getirilecek, ki haddan bir kırbaç daha fazla vurdurmuştur. Kendisine bunu niye yaptığı sorulacaktır. O, 'senin emrine karşı gelmekten kaçınsınlar diye' diye cevap verecektir. Bunun üzerine, 'demek onlar hakkında benden

daha hakîm (ileri görüşlü) idin?" buyurulacaktır. Daha sonra, kendisinin cehenneme götürülmesi emrolunacaktır". (Tefsir-i Kebir, cilt: 6, s. 225). Bu durum, mahkeme kararının merhamete dayandırılmasıyla ilgilidir. Bir de, sanık ve suçluların toplumdaki yerine göre mahkeme kararında yapılan değişikliklerdir, ki ciddi bir suçtur. Sahih hadislerde Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde, Hazret-i Peygamber'in, bir hutbesinde şöyle buyurduğu kaydolunmuştur: "Ey insanlar, sizden önceki ümmetler helâk oldular. Zira, onlarda mümtaz ve asil bir kişi hırsızlık yapınca serbest bırakılıyordu ve fakir ve güçsüz bir kişi hırsızlık yapınca cezalandırılıyordu." Başka bir rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Dünyalıların bir had (ceza) uygulamaları, 40 günlük yağıştan daha faydalıdır." (Nesaî ve İbn Mâce).

Bazı müfessirler bu âyetten şu anlamı çıkarmışlardır: Sanığın suçu ispatlandıktan sonra, ne serbest bırakılmalı, ne cezasında indirim yapılmalıdır, kendisine tam 100 kırbaç vurulmalıdır. Bazıları ise bu âyeti şöyle açıklamışlardır: Suçluya, vücudu acı duymayacak şekilde hafifçe kırbaç vurulmamalıdır. Bize kalırsa, âyetin sözleri her iki anlamı kapsamaktadır, hatta burada her iki anlam verilmek istenmiştir. Ayrıca, şu anlam da çıkıyor: Zâni ve zâniyeye ancak Allah'ın tayin ettiği ceza verilsin bunda herhangi bir tahrif yapılmasın. Kırbaç veya kamçı cezasını, merhamet ve acımak duygusuyla değiştirmek günahtır, bu cezayı vahşice ve barbarca olarak düşünmek ise kesin küfrdür ve imanla bir araya gelemez. Cenab-ı Allah'ı Rab olarak tanımak ve aynı zamanda (hâşâ) "vahşi" ve "barbar" olduğunu sanmak ancak küstâh münafıkların işidir.

4. Yani ceza alenen halk arasında infaz edilsin, ki bir yanda suçlu utanç ve pişmanlık duysun ve diğer yandan, halk ders ve ibret alsın. Bu hususda İslâm'ın ceza anlayışını ortaya koyuyor. el-Maide sûresinde haksızlığın cezasından bahsedilirken, "Erkek ve kadın hırsızın irtikâb ettiklerinin cezası ve Allah tarafından ikab olmak üzere ellerini kesiniz" (âyet: 38) denilmiştir. Burada ise zâni ile zâniyenin kalabalığın önünde cezalandırılması emrolunuyor. Bundan anlaşılıyor ki, İslâm'da cezanın üç gayesi vardır: (1) Suçluya, başka bir kişiye veya topluma yaptığı haksızlık ve kötülüğün bedeli verilsin. (2) Suçlunun tekrar aynı suçu işlemesi önlensin. (3) Suçlunun çektiği ceza başkaları için ibret olsun; ki böylece, toplumda bu yönde eğilimleri olan kimsele-

rin kafası yerine gelsin ve böyle bir suç işlemeye cesaret etmesinler. Cezanın alenen infazının bir başka faydası da, ilgili makamların suçluya, kanunun öngördüğü şartların dışında yumuşaklık veya sertlik göstermelerinin önlenmesidir.

اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً ۖ

وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَآ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ۝٣

3: Zina eden erkek, zina eden kadını veyahut müşrik olan bir kadını nikâhlayabilir. Zina eden kadını da ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek nikâhlar. Bu şekilde evlenmek mü'minlere haram kılınmıştır.[5]

Açıklamalar

5. Yani sâlih olmayan bir zâniye ancak zâniye veya müşrik bir kadın uygundur. Zâni, sâlih bir mü'min kadına uygun değildir. İman sahiplerinin bile bile kendi kızlarını ve kızkardeşlerini bu zânilere vermeleri haramdır. Aynı şekilde, sâlih olmayan zâniyeler için de ancak onlar gibi zâniler veya müşrikler uygundur. Zâniyeler, sâlih mü'minler ile evlenmeye lâyık değillerdir. Mü'minlerin, ahlâksız olduklarını bildikleri bu gibi kadın veya kızlarla evlenmeleri haramdır. Bu hüküm, ancak tövbe etmeyen ve aynı tutumlarını sürdüren erkek ve kadınları kapsamaktadır. Tövbe edip kendilerini ıslâh etmiş zâni ve zâniyeler bu hükmün kapsamına girmezler. Zira, tövbeden sonra "zâni" ve "zâniye" sıfatları ortadan kalkıyor.

Zâni ile nikâhın haram oluşundan, İmam Ahmed bin Hanbel, nikâhın hiç kılınmaması anlamını çıkarmıştır. Fakat doğru olan, nikâhın yasaklanmasıdır. Bu hükme aykırı olarak kıyılan bir nikâhın kanun açısından nikâh sayılmaması ve nikâhlı olmalarına rağmen çiftin zâni ve zâniye sayılması doğru değildir. Resûlullah'ın genel kaide olarak söylediği bir sözü vardır: "Haram, helâli haram kılmaz" (Taberanî, Dârekutnî). Başka bir deyişle, gayrimeşru bir fiil, başka bir meşru fiili gayrimeşru hale getirmez. Onun için, bir kişinin zina etmesi, bir kadınla nikah kılınması halinde de zina etmiş olması veya onunla kötü

olmayıp evlenen kadının da, zâniye sayılmasını gerektirmez. Prensip olarak, devlete ve memlekete karşı isyan edenin dışında kimsenin gayrimeşru fiili, onu yasadışı veya kanundan çıkmış bir kişi kılmaz, ki bundan sonra hiçbir fiili ve hareketi meşru sayılmasın. Bu husus göz önünde bulundurularak bu âyeti inceleyecek olursak, neyi amaçladığını kolayca görebiliriz. Yani, kötülükleri ve ahlâksızlıkları herkesçe bilinenleri nikâh için seçmek bir günâhtır ve iman sahipleri böyle bir hareketten uzak durmalıdırlar. Zira, bu şekilde ahlâksızlıklar teşvik edilmiş oluyor. Halbuki, şeriat, bunların toplumun nefret edilmesi gereken mikropları olduğunu ortaya koymak istiyor.

Aynı şekilde bu âyetten şu sonuçta çıkıyor: Zâni Müslüman, müşrik kadınla ve zâniye Müslüman kadın, müşrik erkekle nikahlanabilir. Âyetin anlatmak istediği şudur: Zina öylesine kötü ve iğrenç bir fiildir ki, Müslüman olup bu suçu işleyen bir kişi, Müslüman toplumda temiz ve sâlih kişilerle yaşama hakkını kaybediyor. Böyle bir kişi ya kendisi gibi suçlularla akrabalık kurmalı ya da müşriklerle ki, onlar temelden ilâhî emirlere inanmıyorlar.

Bu âyetin gaye ve hedefleri, Hazret-i Peygamber'in, çeşitli hadislerde yer alan sözleriyle açıkça ortaya konmuştur: Müsned-i Ahmed ve Nesaî'de Abdullah bin Amr bin Âs'ın bir rivâyetine göre fahişelik yapan Ümmü Mehzûl adında bir kadın vardı. Bir Müslüman onunla evlenmek istedi ve Hz. Peygamber'den müSa'de istedi. Hz. Peygamber müSa'de vermedi ve kendisine yukarıdaki âyeti okudu. Tirmizi ve Ebu Davûd'da yer alan bir rivâyete göre Mürsed bin Ebî Mürsed adlı bir sahabi, Cahiliyye döneminde Mekke'de kötü bir kadın olan İnâk ile gayrimeşru bir ilişki içinde bulunmuştu. Mürsed daha sonra o kadınla evlenmek için Resûlullah (s.a.v.)'tan izin istedi. Mürsed iki defa isteğini belirtti: Fakat Resûlullah (s.a.v.), susmayı tercih etti. Mürsed üçüncü defa isteğini belirtince Resûlullah aynı âyeti okudu. Bunun dışında çeşitli rivâyetlerde Hz. Abdullah bin Amr ile Hz. Ammar bin Yasir Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu ifade etmişlerdir: "Deyyus olan bir şahıs (yani, karısının başka erkeklerle ilişkisi olduğunu bilmesine rağmen onunla yaşamaya devam eden kocası) cennete giremez". (Ahmed, Nesaî, Ebu Davud, Tiyalisî). Şeyheyn, Ebu Bekr ile Ömer evli olmayan erkek ve kadınlar zina etmek iddiasıyla yakalanınca önce kendilerine kırbaç cezası verirlerdi ve daha sonra ikisini birbiriyle evlendirirdi. İbn

Amr'ın rivâyetine göre, bir gün bir adam perişan bir vaziyette Hz. Ebu Bekr'e geldi ve kendisine sessizce bir şeyler anlattı. Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer'e, kendisini ayrı bir yere götürüp meselenin ne olduğunu öğrenmesini söyledi. Hz. Ömer'in sorması üzerine o adam dedi ki, evine gelen bir misafir onun kızıyla yatıvermiş. Hz. Ömer, ona, "Lânet olsun sana, kızının namusunu örtemedin", dedi. Nihayet, o kız ile misafir hakkında dava açıldı ve ikisine had uygulandı ve daha sonra ikisinin nikâhı kılındı ve Hz. Ebu Bekr tarafından bir yıllığına sürgüne gönderildiler. Benzeri birkaç olay Kadı Ebu Bekr İbnü'l-Arabi'nin "Ahkâmü'l-Kur'ân" adlı eserinde yer almıştır (cilt: 2 s. 86).

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ
ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ۝٤
إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

4-5: Namuslu ve hür kadınlara zina isnadında bulunup sonra dört şahid getirmeyenlere seksen değnek vurun. Onların şehadetlerini ebediyyen kabul etmeyin. İşte onlar fasıkların ta kendileridir. Ancak bu zina isnadından tevbe edip, hallerini düzeltenlere karşı, Allah Gafûrdur, Rahîmdir.[6]

Açıklamalar

6. Bu emrin gayesi, toplumda insanların gayrimeşru ilişkileri, çapkınlıkları, sapıklıkları ve serbest cinsel ilişkileriyle ilgili dedikodulara son vermektir. Zira bu gibi dedikoduların sayısız zararları vardır. Bunların en büyüğü de, toplumda zinaya müsait bir ortamın oluşmasıdır. Cinsel bakımdan serbest hareket eden kadın veya erkeklerle ilgili hikâyeler ve maceralar insanlara birer marifet veya imrendirilecek başarılar şeklinde aktarılıyor, bunlar ballandırıla ballandırıla anlatılıyor, ayrıca bu tür hikâyelere toplumun birçok kişilerinin adları da karıştırılıyorsa, bununla cinsel duygular uyarılıyor, cinselliğe ilgi arttırılıyor, ve hor görülmesi gereken ahlâksız ve sapık erkek ve kadınların toplumun çeşitli kesimlerinde el üstünde tutulma ve rahat bir hayat sürme imkânları doğuyor. Şeriat, bu tür cinsel yozlaşmayı ve ahlâksızlığı da-

ha ilk aşamada önlemek istiyor. Bir yandan, zina eden ve şahitlikle suçu sabit olan birine, cezaların en ağırını veriyor; diğer yandan da, birini zina ile suçluyan veya hakkında zina iddiasında bulunan birinin, iddiasını ispatlamasını istiyor, ispatlamazsa, kendisine 80 kırbaç veya değnek vurulmasını söylüyor ki, bir daha yalancı şahitlik yapmasın ve masum bir kişiye iftirada bulunmasın. Ayrıca, bu kötü hareketin (zina) saklanması ve hiç bahsedilmemesine de özen gösterilmiştir. Meselâ, zina iddiasında bulunan bir kişi, gözleriyle sanığı bu menfur hareketi yaparken görmüşse de başkalarına anlatmasın, böylece pislik olduğu yerde kalabilir ve başka bir yere yayılmaz. Maamafih, eğer iddiacı zina ile ilgili sağlam ve kesin delillere sahipse, halk arasında bunun dedikodusunu yapmak yerine idari ve adli mercilere başvurmalı ve sanığı mahkemede suçlamaya ve cezaya çarptırtmaya çalışmalıdır.

Bu kanunun iyice anlaşılması için ayrıntılarını da iyice bilmek gerekir. Ayrıntıları şunlardır:

(1). Âyette "isnadda bulunanlar" veya (suçlayanlar) kelimeleri kullanılmıştır, ama bunlardan, genel bir isnad veya suçlama değil, "zina isnadı" veya zina suçlaması kastedilmiştir. Önce zinanın hükmünden söz edildi ve biraz ilerde "li'ân"dan bahsedilecektir. Bu ikisi arasında "isnad" kelimesinin kullanılmasından neyin kastedildiği açıkça belli oluyor. Ayrıca, "namuslu ve hür kadınlara isnadda bulunanlar" tabiri de, suçlamanın namuslu ve temiz kadınların iffetine karşı olduğunu gösteriyor. Sonra, itham veya suçlamada bulunanların dört şahit getirmeleri istenmiştir. Bu da, İslâm hukukunda sadece zinaya mahsus şehadet şartıdır. Bu sebeplerden dolayıdır ki, ümmetin bütün uleması, bu âyette sadece zinanın ithamından bahsedildiğinde ittifak etmişlerdir. Bu tür ithama ulema ve fukahâ, "kazf" adını vermişlerdir ki, bu tür itham, hırsızlık, içki içme, faizcilik veya küfr ile ilgili suçlamalardan ayrı olsun. "Kazf"ın dışındaki itham veya suçlamalar üzerine cezayı bizzat kadı veya ilgili devletin meclis-i şurası tayin ediyor. Kazf ile ilgili cezalar ve adalete hakaret ve manevi tazminat davalarıyla ilgili hükümleri de aynı merciler tayin edebilirler.

(2). Gerçi âyette "namuslu ve hür kadınlara zina isnadında bulunup" tabiri kullanılmıştır. Fakat fakihlere göre bu hüküm sadece kadınları değil, namuslu ve temiz erkekleri de kapsıyor. Aynı şekilde ithamda bulunanlar için erkek zamiri kullanılmış olmasına rağmen bun-

dan hem erkek hem kadınlar kastedilmiştir. Yani eğer kadınlar da kazf cürmünü işlerlerse aynı cezayı göreceklerdir. Zira, kazifin suçunun tesbiti sırasında cinsiyet farkı gözetilsin diye bir kayıt yoktur. Onun için kanunun asıl şekli şudur: Namuslu ve hür erkek veya kadına zina isnadında bulunan erkek veya kadınlar dört şahit getirmezlerse seksen kırbaç cezası yiyeceklerdir. (Burada muhsan veya muhsaneden evli erkek veya kadın değil, temiz erkek ve kadınlar kastedilmiştir)

(3). Bu hüküm itham edenin, ancak muhsan ve muhsaneyi töhmet altında bırakması halinde geçerlidir. Muhsan olmayan kadın veya erkeğe zina isnadında bulunanlar için bu hüküm geçerli değildir. Muhsan olmayan kadın veya erkek ile ilgili zina suçlaması zâten sözkonusu olamaz. Fakat böyle değilse, yani namuslu ve temiz kişileri zina ile suçlayan, ancak herhangi bir delil veremeyenlerin cezasını kadı bizzat tayin edebilir ya da meclis-i şura duruma göre bir kanun çıkarabilir.

(4). Bir kazf fiilinin cezaya lâyık olması için bir kişinin başka bir kişiye mesnetsiz zina suçu isnad etmesi kâfi değildir. Bunun için kâzif (ithamda bulunan), ve makzûf (suçlamaya hedef olan)'da ve biraz da kazf fiilinde bazı şartların aranması gerekiyor.

Bir kâzif veya suçlayıcıda aranması gereken şartlar şunlardır: (1) Yetişkin ve olgun olmalıdır. Kâzif küçük yaşlıysa ona had değil ta'zir uygulanacaktır. (2) Aklî dengesi yerinde olmalıdır. Bir mecnûna veya deliye kazf haddi uygulanamaz. Ayrıca, haram olan şeylerin dışındaki bir şeyden (mesela, narkozdan) sarhoş olmuş veya şuurunu kaybetmişse de suçlu sayılmayacaktır. (3) Hür iradesiyle böyle bir harekette bulunmuş olmalıdır Başka birinin cebri ve baskısıyla kazf suçunu işleyen cezalandırılmayacaktır. (4) Makzûfun babası veya dedesi olmamalıdır, zira bunlara kazf haddi uygulanamaz. Bunun dışında Hanefî mezhebindekiler bir beşinci şart olarak kâzifin dilsiz olmamasını göstermişlerdir. Eğer kâzif işaretlerle suçlamada bulunursa kazf haddine tabi olmayacaktır. Fakat İmam Şafiî bu konuda farklı görüş belirtmiştir. Kendisine göre, eğer dilsizin işaretleri gayet açık seçik ve herkesin anlayabileceği şekilde ise, o kâziftir. Zira onun işaretleri, namuslu bir kişiye leke sürülmesi bakımından normal bir kişinin sözleriyle suçlamalarından, hiçbir şekilde az ve hafif değildir. Bunun aksine, Hanefi ulema ve fukahâya göre sadece işaretler, bir kişiye 80 kırbaç ve-

ya değneğin vurulması için yeterli değildir. Dilsize bu suç için sadece ta'zir verilebilir.

Makzûfta aranan şartlar şunlardır: (1) Makzûf akıllı, bilinçli ve aklî dengesi yerinde olmalıdır; yani şuuru yerindeyken zina suçuna muhatap olmalıdır. Bir deli veya aklî dengesi yerinde olmayan birine (sonradan aklı yerine gelse de, gelmese de) zina suçunu isnad edenler kazf cezasına tabi olmayacaklar. Zira, bir mecnûn veya deli kendi namusunu ve iffetini korumaktan acizdir ve hakkında yapılan zina şahitliği kabul edilse dahi, zina ne haddine lâyık oluyor, ne de namusuna gölge düşüyor. Bu bakımdan ona karşı ithamda bulunan bir kişi de, kazf haddine tabi olmamalıdır. Ne var ki, İmam Malik ile İmam Leys bin Sa'd, mecnûnun kâzifinin, mesnetsiz bir ithamda bulunduğu gerekçesiyle kazf haddine tabi olacağını ifade ediyorlar. (2) Makzûf yetişkin ve olgun olmalıdır. Yani yetişkin iken zina suçuyla suçlanmalıdır. Bir çocuğa karşı böyle bir ithamda bulunmak veya yetişkin bir kişiyi, çocukluğunda zina yapmakla suçlamak, kazf haddini gerektirmez. Çünkü, mecnun gibi, bir çocuk da, kendi namusunu koruyamaz ve bu bakımdan ne zina haddine tabi olabilir, ne de namusu kirlenir. Ancak İmam Malik buluğa yaklaşmakta olan bir delikanlıya zina suçunun yakıştırılmasının kâzifi hadde lâyık kılmadığını, fakat cinsi münasebete müsaid, buluğ çağına yakın bir kız hakkında suçlamada bulunan kişinin cezayı hakedeceğini ifade ediyor. Zira, bu şekilde sadece kızın değil, ailesinin namusu da kirlenmiş oluyor ve kızın geleceği mahvoluyor. (3) Müslüman olmalıdır. Yani, bir kişi ancak iman sahibi iken zina ile suçlanması dikkate alınmalıdır. Kâfir hakkında böyle bir suçlamada bulunmak veya Müslüman olmadan önce böyle bir harekette bulunmakla suçlanmak, haddi gerektirmez. (4) Hür ve serbest olmalıdır. Bir köleyi veya cariyeyi suçlamak, ya da hür bir kişiye, köleliği sırasında zinada bulunmakla suçlamak haddi gerektirmez. Zira, bir köle ile cariye mecbur ve mahkûm olduğu için bazı durumlarda kendi namusunu koruyamaz. Zâten Kur'ân-ı Kerim'de de köle veya cariyenin muhsan veya muhsane olmadığı ifade olunmuştur. Nitekim, en-Nisa sûresinde "muhsane" kelimesi, "cariye"nin zıddı olarak kullanılmıştır. Fakat Davud ez-Zahirî bu delili kabul etmiyor ve köle ile cariye hakkında asılsız suçlama ve iddiada bulunan birinin hadde lâyık olduğunu belirtiyor. (5) "Afif" olmalıdır, yani zina veya zina şüphesinden tamamıyla uzak olmalıdır. Zinadan pak olmak demek, hakkında daha

önce zina suçu ispatlanmamış olmak demektir. Zina şüphesinden pak olmanın anlamı şudur: Makzûf gizli veya usulsüz bir nikâh yapmış olmamalıdır, zimmetine emanet olarak verilen kız veya kadınla cinsi ilişkide bulunmuş olmamalıdır veya nikâh şüphesiyle ya da şaibeli bir nikâhla karşı cinsle cinsel ilişkide bulunmuş olmamalıdır. Ne yaşantısı ahlâksız, namussuz ve âdi gibi suçlamalara imkân vermeli, ne de geçmişte zinadan daha aşağı derecede bir suçu işlediği sabit olmalıdır. Zira, bütün bu durumlarda namusu zedeleniyor ve namusundan pek çok şeyi kaybetmiş olan bir kişiye hatalı bir zina suçlamasında bulunan bir kişi 80 kırbaç cezası yiyemez. Hatta, kazf haddi uygulanmadan önce makzûfun geçmişte zina suçu işlediği sabit olursa da, kâzif serbest bırakılacaktır. Çünkü, suçladığı kişinin namuslu olmadığı meydana çıkmış oluyor.

Bu beş durumda kâzife had cezasının uygulanamayacağı kuralı kendi başına önemli ve yerindedir. Fakat, bu demek değildir ki, bir deliye, bir çocuğa, bir kâfire, bir köle veya cariyeye veya afif olmayan bir kişiye, inandırıcı herhangi bir delil olmaksızın zina suçu isnad eden bir kişi ta'zire de lâyık olmayacaktır.

Şimdi gelelim, bizzat kazf fiilinde aranan şartlara. Bir itham veya suçlamayı iki şey "kazf" haline getirebilir: Ya kâzif, makzûfu, ispatlandığı takdirde makzûfa had uygulanmasını gerektirecek zina ile suçlamıştır; ya da, makzûfun bir zina sonucu doğduğunu (gayrimeşru çocuk olduğunu) ileri sürmüştür. Bu her iki durumda, suçlama açık ve kesin olmalıdır. Kinâyeler, benzetmeler, lakap takmalar v.s. gayrimeşru ilişkileri kastederse de itibar edilecek türden değillerdir. Meselâ, bir erkeğe fâsık, fâcir, ırz düşmanı, çapkın, âdi ve namussuz demek, bir kadına fahişe, kahpe, sokak kadını, sürtük ve şehvet düşkünü adını takmak veya bir İstanbul efendisini bir zorbaya benzetmek, kinâye ve benzetmelerdir ve kesin kazfı gerektirmezler. Aynı şekilde,"piç", "o... çocuğu" ve "it oğlu it" gibi küfürler de açık kazf tarifine girmezler. Fakat imalı konuşmaların kazf olup olmadığı konusunda fukahâ arasında ihtilâf vardır. Meselâ, konuşmalar sırasında bazı kimseler şöyle konuşurlar: "Evet, ama ben (senin gibi) zâni değilim" veya "annem beni (senin gibi) zinadan sonra doğurmadı ya". İmam Malik'e göre, eğer konuşan kişi, muhatabının zina yaptığını veya zinanın neticesinde doğduğunu açıkça ima ediyorsa, bu bir kazf vak'asıdır ve buna göre

had gerekli olacaktır. Fakat İmam Ebu Hanife ve ona tabi olan diğer fukahâ ile İmam Şafiî, Süfyân Sevrî, İbn Şübrume ve Hasan bin Sâlih, ne olursa olsun, imada şüphe payı bulunduğunu ve bu sebeple haddin uygulanamayacağını ifade ediyorlar. İmam Ahmed ile İshâk bin Rahaviye'ye göre kavga ve münakaşa sırasında imada bulunulmuşsa kazftır, fakat şakalaşma sırasında böyle yapılmışsa kazf değildir. Râşit halifelerden Hz. Ömer ile Hz. Ali (r.a.) ima edilerek yapılan suçlamalar üzerine had uygulamışlardı. Bir olay şöyledir: Hz. Ömer devrinde, iki kişi kavga etti ve küfürleştiler. Biri, muhatabına şöyle dedi: "Ne babam zâni, ne annem zâniye idi". Dava Hz. Ömer'e intikal etti. Hz. Ömer yanında bulunanlardan, bu sözlerden ne anladıklarını sordu. Bazı kimseler, "Bu adam kendi ana-babasından övgüyle bahsetmiştir, karşı tarafa saldırmamıştır" dediler. Bazıları, ise, "Bu adamın kendi ana-babasını övmesi için başka sözler yok muydu? Onları böyle mi övmeliydi? Böyle bir özel durumda bu sözleri kullanmakla karşı tarafın anne ve babasını zina ile suçlamak istemiştir" dediler. Hz. Ömer ikinci gruptaki kişilerin fikrini beğendi ve had cezasını verdi. (Cessâs, c. 3, s. 330). Bir kişiyi eşcinsellikle suçlamanın kazf olup olmadığı da ihtilaf konusudur. İmam Ebu Hanife bunun için kazfın gerekmediğine inanıyor. İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Malik ve İmam Şafiî bunu kazf sayıyor ve had hükmüne tabi buluyorlar.

(5) Kazf suçunun devletin müdahalesini gerektirip gerektirmediği konusu da fukahâ arasında anlaşmazlık konusudur. İbn Ebi Leylâ'ya göre bu hakkullah'tır: Dolayısıyla makzûfun bu hususta bir talebi olsa da olmasa da, kâzif'e gereken had uygulanacaktır. İmam Ebu Hanife ile aynı görüşte olan ulemâya göre bu, suçun ispatından sonra haddin uygulanmasının vâcip olduğu bakımdan elbette hakkullah'tır, ama hakkında dava açmak makzûfun isteğine bağlıdır ve bu bakımdan insan hakkıdır. İmam Şafiî ile İmam Evza'î de aynı görüştedirler. İmam Malik'e göre ise bunun bazı şartları vardır. Meselâ, hâkimin önünde kazf suçu işlenirse, mahkemenin dikkatine maruz bir suçtur; aksi takdirde kovuşturmaya veya davaya başlanması makzûfun isteğine bağlıdır.

(6) Kazf, anlaşmaya kabil veya uzlaşılır bir suç değildir. Eğer makzûf, mahkemeye başvurmazsa mesele yoktur, fakat dava bir defa mahkemeye intikal ettikten sonra kâzif, iddiasını ispatlamaya mecbur-

dur; ispatlamazsa hadde lâyık olacaktır. Onu ne mahkeme, ne makzûf affedebilir, ne de mali bir bedeli ödenebilir. Kâzif tövbe etmek veya özür dilemek suretiyle de cezadan kurtulamaz. Resûlullah'ın bu sözünü daha önce nakletmiştik: "Haddi aranızda affediniz. Fakat had ile ilgili bir meseleyi bana getirirseniz, o vâcip olacaktır."

(7) Hanefî imamlarına göre, kazf haddiyle ilgili talebi ya makzûfun kendisi ya da makzûfun bulunmadığı durumlarda, nesebi lekenen akrabaları, meselâ babası, annesi, evlâtları veya evlâtlarının evlâtları yapabilirler. Fakat, İmam Malik'e ve İmam Şafiî'ye göre bu hak verâsete lâyıktır. Yani, makzûf öldükten sonra her şer'î varisi bu haddi talep edebilir. Fakat gariptir ki, İmam Şafiî, zevce ile kocayı bu kuralın dışında sayıyor ve bunun için, ölüm ve sonra evlilik bağının sona erdiği, ve eşlerden hiçbirine karşı yapılan asılsız iddia veya iftiranın neseblerini etkilemediği görüşünü ileri sürüyor. Ne var ki, bu her iki delil de zayıftır. Had talebini tevrise lâyık saydıktan sonra, ölümün eşleri birbirinden ayırdığına ve evlilik bağlarını kopardığını söylemek bizzat Kur'an'a aykırıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, eşlerin, ölümden sonra birbirinin vârisi olduğunu ifade etmiştir. Eşlerden birinin ölümünden sonra diğerinin nesebinin, iftira üzerine zedelenmediği yolundaki iddiaya gelince, bu husus belki de koca ile ilgili doğru olabilir, ama karısıyla ilgili değil. Çünkü, kimin karısı suçlanır ve töhmet altında kalırsa, onun bütün sülâlesi zan altında kalıyor. Ayrıca, kazf haddinin, sadece nesebe dokunduğu için vâcip edildiğini sanmak da yanlıştır. Bunun, neseb ile beraber namus ve şerefi de gölgelemesiyle yakından ilgisi vardır. Dürüst, efendi ve faziletli bir erkek veya kadın için, karısı veya kocasının zinâ ile suçlanması az utandırıcı bir şey değildir. O halde, kazf haddiyle ilgili talep, tevrise lâyıksa, eşlerin bunun dışına bırakılması için makul bir sebep yoktur.

(8) Bir kişinin kazf fiilini işlediğinin ispatlanmasından sonra, hadden kurtulması için dört şahidi mahkemeye getirmesi gerekmektedir. Bu şahitler mahkemede makzûfun filan erkek veya kadınla zina ettiğini gördüklerini şehadette bulunmalıdırlar. Hanefî mezhebine göre dört şahid aynı zamanda mahkemeye gelmeli ve aynı zamanda ifade vermelidirler. Zira, sıra ile ve belli aralıklarla gelirlerse, her biri kâzif olacaktır ve her birine gene dörder şahit gerekecektir. Fakat, bu kuvvetli bir görüş değildir. İmam Şafiî ve Osman el-Batti'nin dediği gibi, şahit-

lerin bir arada veya sıra ile gelmelerinin fazla bir şey farketmediği sanırız daha doğrudur. Hatta, diğer davalarda olduğu gibi, şahitlerin sıra ile gelip ifade vermeleri daha iyidir. Hanefî ulemaya göre bu şahitlerin âdil, yani sözlerinde doğru ve güvenilir, veya dürüst ve faziletli olmaları gerekmiyor. Kâzif, dört fâsık veya kötü karakterli şahit bile getirse hem kendisi kazf haddinden kurtulacaktır hem makzûf zinâ haddine tabi olmayacaktır; zira şahitler âdil değildir. Ancak kâzif, kâfir veya kör, veya köle ya da kazf suçuyla daha önce hüküm giymiş şahitleri sunmakla cezadan kurtulamaz. İmam Şafiî'ye göre ise, kâzif, fâsık şahitler getirdiği takdirde şahitler ile beraber hadde lâyık olacaktır. İmam Malik de aynı görüşü ortaya koymuştur. Özetleyecek olursak, bu konuda Hanefî görüşü daha ehvendir. Yani, eğer şahitler âdil ise kâzif, kazf suçundan beraat edecektir ve makzufun zina suçu ispatlanmış olacaktır. Fakat eğer şahitler âdil değilse, kâzifin kazfı ve makzûfun zina fiili ve şahitlerin doğruluğu veya yalanı, her şey şaibe altında kalacaktır ve bu şaibe yüzünden hiçbir kimsenin haddi vâcip sayılmayacaktır.

(9) Kendisini kazf suçundan beraat ettirecek (kurtaracak) bir şehadet sunamayan bir kişi için Kur'ân-ı Kerim'in hükmü üçtür: Birincisi, kendisine 80 kırbaç vurulmalıdır. İkincisi, şehadeti hiçbir zaman kabul edilmemelidir. Üçüncüsü, kendisi fâsık ilan edilmelidir. Bundan sora, Kur'an'ın hükmü budur: "Daha sonra, tövbe eden ve kendilerini ıslâh edenler bundan müstesnâdırlar. Allah Gafûrdur, Rahîmdir"). Burada merak konusu olan husus şudur: Bu cümlede, tövbe ve ıslâhtan, yukarıdaki üç hükümden hangisi kastedilmiştir? Fakihler, bunun ilk hüküm ile bir ilgisi olmadığı konusunda hemfikirdirler. Yani, tövbe ile had ortadan kaldırılmayacak ve suçluya mutlaka kırbaç cezası verilecektir. Fakihler, ayrıca, bu istisnanın son hükümle ilgisi olduğu konusunda da hemfikirdirler. Yani, tövbe ve ıslâhtan sonra suçlunun fasıklığı ortadan kalkacaktır ve Allahu Teâlâ onu affedecektir. Bu hususta, suçlunun salt kazf fiili ile mi, yoksa mahkeme'nin bu yönde karar vermesiyle mi fasık olduğu konusu sadece ihtilâf konusudur. İmam Şafiî ve Leys bin Sa'd'e göre, sanık salt kazf fiiliyle fasık oluveriyor ve dolayısıyla, o andan itibaren şahitliği geçersiz sayılıyor. Bunun aksine, İmam Ebu Hanife, ona tabi olan diğer ulemâ ve fukahâ ile İmam Malik, sanığın ancak mahkeme kararıyla fasık olduğu kanaatindedirler ve bu sebepten dolayı, mahkeme kararının kesinleşmesine kadar şahitliğinin kabul

edilebileceğini ifade ediyorlar. Fakat doğru olan şudur: Bir suçlunun Allah nezdinde fasık olması salt kazf fiilinin neticesidir; halk arasında ve resmen fasık olması ise mahkemece suçunun ispatına ve cezalandırılmasına bağlıdır. Şimdi ortadaki hüküm, yani kâzifin şahitliğinin hiçbir zaman kabul edilmemesi meselesi kalıyor. "Ancak bu zina isnadından tevbe edip hallerini düzeltenlere karşı Allah Gafûrdur, Rahîmdir" cümlesinin bu hüküm ile ilgili olup olmadığı konusunda fakihler arasında geniş görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bir gruba göre, bu cümle sadece son hüküm ile ilgilidir, yani tövbe etmiş ve kendisini ıslâh etmiş olanlar hem Allah nezdinde, hem halk arasında fasık sayılmayacaklardır, fakat, daha önceki iki hüküm geçerli olacaktır; yani suçluya had da uygulanacak ve şahitliği de kabul edilmeyecektir. Bu grupta Kadı Şureyh, Said bin Müseyyeb, Said bin Cübeyr, Hasan Basrî, İbrahim Nehaî, İbn Sîrîn, Mekhûl, Abdurrahman bin Zeyd, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Süfyan Sevrî ve Hasan bin Sâlih gibi mümtaz imamlar yer alıyor. Başka bir grup, ilgili cümlenin ilk hüküm ile değil, diğer iki hüküm ile ilgili olduğu görüşünde bulunuyor.Yani, tövbeden sonra kazftan hüküm giyen bir hükümlü, hem şahitlik yapabilecektir, hem fasık da sayılmayacaktır. Bu grupta Atâ, Tavus, Mücahid, Şa'bî, Kasım bin Muhammed, Salim, Zührî, İkrime, Ömer bin Abdülaziz, İbn Ebî Nuceyh, Süleyman bin Yesar, Mesrûk, Dahhâk, Malik bin Enes, Osman'ül Battî, Leys bin Sa'd, Şafiî, Ahmed bin Hanbel ve İbn Cerir Taberi gibi büyük âlimler yer alıyor. Bu zâtlar, kendi görüşlerinin lehinde başka delillerin yanısıra, Hz. Ömer'in, Muğire bin Şu'be'nin davasında verdiği kararı da gösteriyorlar. Zira, bu zâtların rivâyetlerinde Hazret-i Ömer'in, Ebu Bekre ile iki arkadaşına şöyle dediği kaydediliyor: "Eğer tövbe ederseniz, (veya yalanınızı itiraf eder) bundan böyle şahitliğinizi kabul ederim, yoksa yok." Rivâyetlere göre Ebu Bekre'nin iki arkadaşı tövbe ettiler, ancak kendisi şikayetinde ısrar etti. Görünürde bu çok kuvvetli bir delildir. Fakat, Muğire bin Şu'be'nin davasıyla ilgili olarak daha önce verdiğimiz ayrıntılardan, bu meselede bu emsâle dayanarak istidlâlde bulunmanın doğru olmadığı anlaşılıyor. Yani, o olayda fiilin kendisinde, herkes ittifak halinde idi ve Muğire de bunu inkâr etmiyordu. Anlaşmazlık, kadının hüviyetiyle ilgiliydi. Muğire'nin dediği gibi, bu kadın kendi karısıydı, ama şikâyetçiler bunu Ümmü Cemil sanıverdiler. Ayrıca, Muğire'nin zevcesi Ümmü Cemil'e çok benziyordu ve şikâyetçilerin, bulunduğu yerden,

açıdan ve ışık v.s. gibi ortamdan, zevcesini Ümmü Cemil'e benzetmeleri imkânı çok büyüktü. Bütün karineler ve şartlar Muğire bin Şu'be'den yana idiler ve resmi şahitlerden biri de kadının pek iyi görülmediğini kabul etmişti. Bu sebeplerden dolayıdır ki, Hz. Ömer, Muğire bin Şu'be'nin lehinde karar verdi ve Ebu Bekre'ye ceza verdikten sonra yukarıdaki rivâyetlerde yer alan sözü söyledi. Bu şartlarda Hz. Ömer'in yukarıdaki sözleri söylemesinin gayesinin ne olduğu açıkça anlaşılıyor. Yani kendisi onlara demek istiyordu ki, siz boş yere Muğire'yi zina ile suçladınız; sizin suçlamanız sadece kötü niyet ve varsayımdan kaynaklanıyordu, bu sebeple, bundan böyle insanları sadece zan ve şüphe ile itham etme huyunuzdan vazgeçiniz ve tövbe ediniz, yoksa bundan böyle şahitliğiniz kabul edilmeyecek, kaale alınmayacaktır. Bundan, Hz. Ömer'e göre, açıkça yalancı ve sahtekâr olduğu kanıtlanan bir kişinin tövbe etmesinden sonra şahitliğine itibar edilebileceği sonucu asla çıkarılmamalıdır. Aslında bu meselede ilk grubun görüşü daha doğru ve ağırlıklıdır. Bir insanın tövbesinin gerçek şeklini Allah'tan başka kimse bilmez. Bizce, tövbe eden bir kişiye, fasık lâkabıyla çağırılmayacak kadar serbestlik tanınabilir; ancak sadece tövbe etti diye, inandırıcı olmayan ve güvenini kaybeden sözlerine inanılacak kadar kolaylık sağlanmamalıdır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in tövbe ve ıslâh şartıyla istisna saymasıyla ilgili ifade de bunun ancak fısklarıyla ilgili olduğunu ortaya koyuyor. Zira, ilk önce "seksen değnek vurun" ve "onların şehadetlerini ebediyyen kabul etmeyin" gibi sözler birer emir gibi söylenmiştir. Daha sonra, "İşte onlar fasıkların ta kendileridir" denmiştir; bunun tonu da bir gerçeği ifade eder gibidir. Bundan hemen sonra, "ancak bu zina isnâdından tevbe edip hallerini düzeltenlere karşı" hükmünü taşıyan cümle yer almıştır ki, bu da, üçüncü söz, yani fısk veya fasıklarla ilgili söylenen sözle doğrudan ilişkili olduğunu gösteriyor. Bunu, daha önceki iki söze yani seksen değnek ve şehâdete bağlamak yanlıştır. Bununla beraber, istisnanın son cümleye kadar sınırlı olmadığını farzetsek dahi, bunun sadece "şehadetlerini ebediyyen kabul etmeyin" cümlesine kadar sınırlı olduğunda ısrar etmek niye; o zaman, bunun "seksen değnek"li cümleyi de kapsadığını niye söylemeyelim?

(10) Burada bir soru sorulabilir: Tövbe eden ve kendilerini düzeltenlerle ilgili istisna hükmünün niçin ilk emir, yani seksen değnek vurulmasıyla ilgili olduğunu düşünmeyelim? Kazf bir yerde bir çeşit

hakaret veya aşağılama değil midir? Bir kişi hakkında zina isnadında bulunup yeterli deliller veremeyen bir kişi hatasını kabul edip tövbe eder ve gelecekte kendisine çekidüzen verirse, ona seksen değnek vurulmakta niçin ısrar ediliyor, o niçin serbest bırakılmıyor? Zira, Allahu Teâlâ zaten böyle diyor ve kendisinin Gafûr ve Rahîm olduğunu söylüyor. Allah'ın affettiği kişiyi kulların cezalandırmaları tuhaf değil midir? Bu uzun ve çok yönlü soruyu kısaca cevaplamamız mümkündür. Tövbe sadece ağızla "tövbe" demek değildir. Bir kişi, ancak bütün varlığıyla, duygularıyla, kalben inanarak ve ancak o şekilde davranarak tövbe ettiği zaman tövbe etmiş sayılır. Hangi şeyden tövbe ediyorsa onu tamamıyla unutmalı, ona sünger çekmeli, kendini o açıdan ıslâh etmeli ve hayra yönelmelidir. Tövbenin bu şeklini ancak Allah bilebilir, başka kimse bilemez. Bu sebepten dolayıdır ki, tövbe ile dünyevî değil uhrevî cezalar affedilir. Aynı sebepten dolayıdır ki, Cenab-ı Allah kâziflerin tövbe etmelerinden sonra serbest bırakılmalarına açıkça emir vermemiştir; aksine tövbe edenler için kendisinin Gafûr ve Rahîm olduğunu söylemiştir. Tövbe ile dünyadaki bütün günâhlar ve cezalar affedilmeye başlansa, hangi günahkâr veya suçlu tövbe etmez.

(11) Bu hususta bir başka soruda sorulabilir ki, o da şudur: Bir kişinin, zina suçlaması için yeterli delil bulamayışı onun mutlaka yalancı olduğunu göstermez. Belki de suçlaması doğrudur, ama yeterince delil bulamamıştır? O halde, şu veya bu sebepten dolayı, niçin sadece yeterince delil sunamadığından dolayı hem Allah nezdinde hem insanlar arasında "fâsık" damgası yesin? Bunun cevabı şudur: Eğer bir kişi kendi gözleriyle başka bir kişiyi gayrimeşru cinsi münasebette bulunurken görmüşse dahi, bunun dedikodusunu yaptığı ve şehadete veya delile dayanmayan ithamda bulunduğu takdirde günahkârdır ve suçludur. Şeriat-ı İlâhî, toplumun bir köşesinde pisliğiyle yaşamakta olan bir kişinin pisliğinin bütün topluma yayılmasından yana değildir. Eğer bir kişi böyle bir pisliği çok iyi biliyorsa, yapacağı iki işi vardır: Ya pisliği bulunduğu yerde bıraksın ve buna göz yumsun, ya da İslâm devletinin yetkililerinin bu pisliği temizleyebilmeleri için bu hususta yeterli ve inandırıcı deliller sunsun. Bu iki yolun dışında bir üçüncü yol yoktur. Halk arasında bunun dedikodusunu yaparsa, pisliği bütün topluma yayma suçunu işlemiş olacaktır ve kesin deliller olmaksızın mülkî ve adlî makamlara başvurursa, pislik temizlenemeyecektir. Yani, mahkeme asıl suçu veya suçluyu cezalandıramayacaktır, bunun neticesinde

hem pislik yayıldıkça yayılacaktır, hem suçlular, zâni ve zâniyeler ile fuhuş yapanlar cesaret alacaklardır. Bu bakımdan, delil ve şehâdet olmaksızın kazf fiilini işleyen bir kişi, suçlaması her ne kadar gerçek ve doğru olsa ve kendisi yalancı olmasa da, fasık ilân edilecektir, ve gereken cezayı hak edecektir.

(12) Kazf haddiyle ilgili Hanefi fukahânın görüşü, kâzife, zâni veya zâniyeye nisbetle daha hafif kırbaç vurulması yönündedir. Yani sayı olarak elbette 80 kırbaç vurulacaktır, ama darbeler o kadar sert olmayacaktır. Zira, hangi suç ve kusurdan dolayı kendisine eza veriliyorsa, onda tamamıyla yalancı olduğu kesinlikle söylenemez.

(13) Kazfın tekrarıyla ilgili Hanefî ve diğer fukahânın görüşü şudur: Kâzif ister ceza çekmesinden önce, ister ceza çekmesi sırasında bir kişiye kaç defa zina isnadında bulunursa bulunsun, sadece tek hadde tabi olacaktır. Ayrıca, had cezasının infazından sonra da, eski suçlamasında ısrar ederse ve tekrar aynı suçlamada bulunursa yine eski cezası kâfi olacaktır. Fakat, cezanın infazından sonra ilgili kişiye yeni bir zina suçu isnad ederse yeni bir dava açılacak ve yine aynı hukuki safhalardan geçilecektir. Meselâ, Muğire bin Şu'be'nin davasında Ebu Bekre cezalandırıldıktan sonra uluorta, "Muğire'nin zina suçu işlediğini ifade ediyorum" demeye devam etti. Hz. Ömer onu tekrar yargılamak istedi, fakat kendisi eski iddiasını tekrarladığı için Hz. Ali onun hakkında yeni bir dava açılmasına mehil olmadığını söyledi, ve Hz. Ömer de bu fikri kabul etti. Bundan sonra, hemen hemen bütün fakihler, cezasını çekmiş olan bir kâzifin ancak yeni bir zinâ suçlamasında bulunduğu zaman yakalanabileceği, eski suçlamasını tekrar ettiği sürece herhangi bir hukuki işleme tabi olmayacağı konusunda görüş birliğine vardılar.

(14). Kazf-ı cemaat veya toplu kazf konusunda fukahâ arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefî fukahâya göre, bir kişi, ister aynı sözlerle, ister başka sözlerle, birçok kişi hakkında zina ihbarında bulunmuş olsun, haddin uygulanmasından sonra yeni bir kazf fiilinde bulunmadığı sürece tek bir hadde lâyık olacaktır. Zâten ilgili âyette "namuslu ve hür kadınlara zina isnadında bulunup" ifadesi kullanılmıştır yani sözkonusu olan birden çok kadınlardır. Bu demektir ki, sadece bir ferde değil bir cemaate veya topluma karşı zina suçlamasında bulunan bir kişi tek bir hadde lâyık olacaktır. Zâten zinâ olayı, en az iki kişinin katılmasıy-

la meydana geliyor. Bir çift ile ilgili zina ihbarını yapan için şeriatın müfessir ve açıklayıcıları bir tek had cezası uygun görmüşlerdir, ve erkeği suçlaması için ayrı, kadını suçlaması için de ayrı cezalara tabi olması gerektiğini ileri sürmemişlerdir. Bunun aksine, İmam Şafiî diyor ki, bir kişi bir topluluğu, aynı ifadelerle ya da başka ifadelerle suçlarsa, o topluluğun her üyesi için ona ayrı ayrı had uygulanmalıdır. Aynı görüşü Osman el-Battî de ileri sürmüştür. İbn Leylâ ile Şa'bî ve Evza'î'ye göre ise, bir kelime ile bütün bir topluluğa zina isnad eden bir kişi bir hadde lâyık olacaktır ve topluluğun her üyesini tek tek suçlayan bir kişi her biri için ayrı ayrı hadde lâyık olacaktır.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝٦
وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٧ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا
الْعَذَابَ أَن تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٨
وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِن كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝٩
وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ۝١٠

6-10: Zevcelerine zina isnad edip ve kendi nefislerinden başka şahitleri olmayanların her birinin şehadeti; kendisinin hakikaten doğrulardan olduğunu Allah'a yemin ile dört kere şehadet etmesidir. Beşinci şehadet de, eğer yalancı ise, Allah'ın lânetinin kendisi üstüne olmasını ifade etmesidir. Zina yapmakla itham edilen kadın, dört defa bu suçu isnad edenin (kocasının) yalancı olduğu hakkında Allah için şehadet etmekle nefsinden azabı defeder. Beşincide de, eğer kocası sâdık ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını söylemesidir.[7] Eğer üzerinize Allah'ın fazl ve rahmeti olmasaydı, rüsvay olurdunuz. Allah tevbeyi kabul eden hikmet sahibidir.

Açıklamalar

7. Bu âyetler, yukarıdaki âyetlerin inmesinden bir süre sonra nâzil oldular. Kazf haddiyle ilgili hüküm nâzil olduktan sonra birçok kişi

kendi kendilerine sormaya başladılar: İnsan, başka insanların zinası ve fuhuşuna göz yumabilir; şahidleri zamanında bulamazsa, ağzına kilit vurabilir ve meseleyi unutabilir. Fakat eğer kendi karısı zâniye ve ahlâksızsa ne yapsın? Onu öldürürse, cinayet suçunu işlemiş olacaktır ve cezaya lâyık olacaktır. Şahidleri aramaya çıkarsa, zina olayı bitmiş olacaktır. Böyle bir durumda nasıl sabredebilir? Karısını boşayıp evine yollayabilir. Fakat, kadın da, dostu da, maddi ve manevi cezadan kurtulacaklardır. Üstelik, bu gayrimeşru ilişkiden bir çocuk doğarsa, başkasının çocuğuna babalık etmek zorunda kalacaktır. Bu soruyu ilk önce bir varsayım olarak Hz. Sa'd bin Ubade sordu ve "Evde böyle bir olay olursa, şahid mahid aramam, karımı o anda kılıçtan geçiririm" bile deyiverdi (Buhari ve Müslim). Fakat kısa bir süre sonra birkaç koca, evlerinde kendi karılarının başka erkeklerle yattıklarını görüp Hz. Nebi-yi Kerîm'e şikâyette bulundular. Meselâ, Abdullah bin Mes'ud ve İbn Ömer'in rivâyetlerine göre Ensâr'dan biri (muhtemelen, Uveymir Aclanî) Hz. Peygamber'in huzuruna gelip "Ya Resûlullah, bir kişi kendi karısını başka bir erkekle uygunsuz vaziyette bulup bunu başkalarına anlatırsa siz hemen kazf haddi uygulayacaksınız, failleri öldürürse siz de onu öldürürsünüz ve susmayı tercih ederse öfke ve kederden kahrolacaktır. Bu kişi ne yapsın, Allah aşkına?" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber, Allah'a, bu meseleyi halletmek için dua etti. (Müslim, Buhari, Ebu Davud, Ahmed, Nesaî). İbn Abbas'ın rivâyetine göre Hilâl bin Umeyye de Hazret-i Peygamber'e gelip karısının başka bir erkekle cinsi münasebette iken kendi gözüyle gördüğünü haber verdi. Hz. Peygamber, "Delil getir, yoksa senin için kazf haddi uygularım" dedi. Bu sözler sahabe arasında heyecan ve şaşkınlık yarattı. Hilâl bin Umeyye de şöyle dedi: "Ya Resûlullah, sizi peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ediyorum, size kendi gözlerimle gördüklerimi ve kulaklarımla duyduklarımı anlatıyorum, inanın ki, doğruyu söylüyorum. Hiç şüphe yok ki, Allahu Teâlâ yüzümü ak çıkaracak bir hüküm indirecektir." Bundan sonra bu (yukarıdaki) âyet indi. (Buhari, Ahmed, Ebu Davud). Yukarıdaki âyetlerde belirlenen çözüm veya karara İslâm hukuk dilinde "li'ân" denilir.

Bu hükmün nâzil olmasından sonra Resûlullah'ın çeşitli davalarla ilgili olarak verdiği kararların ayrıntıları hadis kitaplarında yer almıştır ve bunlar aynı zamanda "li'an" kaide ve kurallarını ortaya koyuyor-

lar.

Hilâl bin Umeyye'nin davasıyla ilgili etraflıca bilgiler Kütüb-ü Sitte, Müsned-i Ahmed ve Tefsir-i İbn Cerir'de İbn Abbas ve Enes bin Malik'in rivâyetleri ile yer almışlardır. Bu rivâyetlere göre, yukarıdaki âyetlerin inişinden sonra Hilâl ile karısı Hz. Peygamber'in mahkemesine çıkarıldılar. Hz. Peygamber ilk önce Allah'ın emrini okudu, daha sonra ikisine, "Âhiretteki azabın, dünyadaki azaptan daha zor olduğunu sakın unutmayın" dedi. Hilâl, karısıyla ilgili iddiasının doğru olduğunu söyledi. Karısı ise kendisinin yalan söylediğini belirtti. Resûlullah, "o zaman bu ikisi arasında mulâ'enet yapılsın" dedi. Bunun üzerine Hilâl yerinden kalktı ve yeminler etmeye başladı. Hz. Peygamber bu sırada her defasında, "Allah, sizden birinin mutlaka yalancı olduğunu biliyor. O halde, sizden kim tövbe edecek?" diye sordu. Beşinci yeminden önce orada bulunanlar Hilâl'e, "Allah'tan kork, dünyadaki azap âhiretteki azaptan daha hafiftir. Bu beşinci yeminle size azap vâcip olacaktır" dediler. Fakat Hilâl, "Burada yüzüm açık çıkaran Allah ahirette de bana azap vermeyecektir" deyip beşinci defa da yemin etti. Bundan sonra kadın yerinden kalktı ve o da yemin etmeye başladı. Beşinci yeminden önce o da uyarıldı ve kendisine, "Allah'tan kork, ahiretteki azaba nisbet ile dünyadaki azabı çekmek daha kolaydır. Bu beşinci yemin sana ilâhî azabı vâcip kılacaktır" denildi. Bunun üzerine kadın bir az durakladı ve tereddüt eder gibi oldu. Orada bulunanlar onun suçunu itiraf edeceğini sandılar. Ama kadın, "Ben kabilemin alnına leke sürmek istemiyorum" diye beşinci yeminini de etti. Bunun üzerine Resûlullah ikisinin arasını tefrik etti ve kararını şöyle verdi: "Kadının, karnında taşıdığı çocuk kendisine ait olacaktır; babasıyla ilgisi olmayacaktır ve kadın, lohusa devresi sırasında nafakası veya geçimi için Hilâl'den herhangi bir şey talep edemeyecektir; zira, kendisi boşanma veya ölüm gibi sebepler olmaksızın kocasından ayrılıyor." Bundan sonra, Hz. Peygamber dinleyicilere şöyle dedi: "Lütfen çocuk olduktan sonra bakın, çocuk babasına mı çekmiştir yoksa, annesinin zina yaptığı iddia edilen adama mı çekmiştir? Eğer çocuk şöyle şöyle olursa Hilâl'e çekmiştir ve eğer şöyle bir surete sahip olursa o adama çekmiştir." Doğumdan sonra çocuğun, zina ile suçlanan adama çektiği görüldü. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "Eğer ortada yeminler olmasaydı (ya da Allah'ın kitabı bu meselede hükmünü vermemiş olsaydı) bu kadına çok kötü davranırdım"?

Uveymir Aclânî'nin vak'asının rivâyetleri Sehl bin Sa'd, Sidî ve İbn Ömer (r.a.) tarafından Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesa'î, İbn Mâce ve Müsned-i Ahmed'de naklolunmuştur. Bu rivâyetlere göre Uveymir ve karısı Mescid-i Nebevî'ye çağırıldılar. Mula'enetten önce Hz. Peygamber onları da tenbih etti ve üç defa, "Sizden birinin yalancı olduğunu Allah çok iyi biliyor. O halde, sizden biri tövbe etmeyecek mi?" diye sordu. Onlardan kimse tövbe etmeyince Mula'enet'e başlandı. İşlem tamamlandıktan sonra, Hz. Uveymir, "Ya Resûlullah bundan sonra bu kadını yanımda bulundurursam yalancı olurum" diyerek Resûlullah'ın iznini almadan karısını boşayıverdi. Sehl bin Sa'd'ın ifadesine göre Resûlullah, Uveymir'in üç defa "boş ol" demesinin geçerli olduğunu söyledi ve ikisini birbirinden ayırdı, ve sözlerini şöyle tamamladı: "Bu, aralarında li'ân yapan her çiftin boşanmasıdır". Bundan sonra li'ân eden çiftlerin tekrar bir araya gelmeyecek şekilde boşanmaları sünnet haline geldi. Fakat İbn Ömer sadece Hz. Peygamber'in bu çifti birbirinden ayırdığını ifade etmekle yetiniyor. Sehel bin Sa'd ayrıca kadının hamile olduğunu ve Uveymir çocuğun kendisinden olmadığını söylediğini, bu sebeple çocuğun annesine mensup edildiğini ve bundan böyle çocuğun annesinden ve annesinin çocuğundan miras almalarının bir sünnet haline getirildiğini belirtiyor.

Bu iki davanın dışında hadislerde bazı diğer davalara da rastlanıyor, ancak bunların kime ait olduğu iyice anlaşılmıyor. Bunların bazısının gene yukarıdaki davalarla ilgili olduğu mümkündür. Fakat, bazı diğer davalar da elbette vardır. Bunlarla, li'an kanununun bazı diğer önemli yönleri aydınlanmış oluyor.

İbn Ömer bir davanın tafsilâtını anlatırken bir yerde şöyle diyor: Eşler, li'ân ettikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ikisini birbirinden ayırdı (Buhari, Müslim, Nesaî, Ahmed, İbn Cerir). İbn Ömer'in bir başka rivâyeti şöyledir: Bir adam ile karısı arasında li'ân yapıldı. Adam, gebeliğin (çocuğun) kendisinden olmadığını söyledi. Nebi-yi Kerim ikisi arasında tefrik etti ve çocuğun sadece annesine ait olduğuna karar verdi. (Kütüb-ü Sitte, Ahmed). Yine İbn Ömer'in bir rivâyetine göre mula'enetten sonra Resûlullah şöyle buyurdu: "Sizin hesabınız artık Allah'a aittir. Sizden biri mutlaka yalancıdır". Daha sonra erkeğe şöyle dedi: "Bu (kadın) artık senin değildir. Sen ne ona hak iddia edebilirsin, ne ona bedensel bir zarar verebilirsin, ne de

ona karşı intikam alıcı bir harekete girişirsin." Erkek, "ama ya Resûlullah benim malım?" dedi. (Yani, mehrim ne olacak? Onu bana geri verdirin). Bunun üzerine Resûlullah şu cevabı verdi: "Sen malını geri alma hakkına sahip değilsin. Eğer sen ona gerçekten doğru bir zina isnadında bulundunsa, malın ondan helâl bir şekilde zevk almanın bedeli olacaktır; ve eğer ona gerçeğe dayanmayan bir iftirada bulundunsa, malın senden daha da uzaklaşmıştır, yani malın o kadına nisbetle senden daha uzaktır" (Buhari, Müslim, Ebu Davûd).

Dârekutnî, Hz. Ali İbn Ebî Talib ve İbn Mes'ud (r.a.)'un şu sözlerini nakletmiştir: "Li'ân eden eşlerin bir daha bir araya gelmemeleri bir sünnet olmuştur" (Yani, bu gibi çiftler birbiriyle yeniden nikahlanamazlar). Yine Darekutnî, Hz. Abdullah bin Abbas'ın, şu sözlerini nakletmiştir: Resûlullah, böyle bir çiftin bir daha beraber olamayacağını kendisi söylemiştir.

Kabîse bin Zu'ayb'in bir rivâyetine göre Hz. Ömer'in halifeliği sırasında bir şahıs, kendi karısının gayrimeşru bir çocuğa hamile olduğunu iddia etti, ama daha sonra onun kendisinden gebe kaldığını kabul etti. Fakat doğumdan sonra çocuğun yine kendisinden olmadığını ileri sürdü. Mesele Hz. Ömer'in mahkemesine götürüldü. Hz. Ömer, o adama kazf haddi uyguladı ve çocuğun kendisine ait olduğuna karar verdi. (Dârekutnî, Beyhakî).

İbn Abbas'ın rivayetine göre bir adam Hz. Peygamber'in yanına gelip "benim bir karım var, onu seviyorum; ama o kendisine uzanan hiçbir eli geri çevirmiyor" dedi. (Unutulmamalıdır ki, bu bir kinâye idi ve bunun mânâsı, hem herkesle zina yaptığı, hem hafif meşrep olup herkese pas verdiği olabilirdi). Resûlullah (s.a.v.) o adamın, karısını boşamasını söyledi. Fakat o adam, karısısız olmadan yaşayamayacağını belirtti. O zaman, Resûlullah şöyle dedi: "Peki, onunla yaşamaya devam et". (Yani, Resûlullah, sözkonusu adamdan kinâyesini açıklamasını istemedi veya neyi ima ettiğini sormadı ve sözlerinden zina anlamı çıktı diye li'ân emri vermedi) (Nesaî).

Ebu Hüreyre (r.a.) diyor ki, bir Arap, Resûlullah (s.a.v.)'e gelip, "Karım simsiyah bir oğlan doğurmuştur; ben o çocuğun benden olmadığını sanıyorum" dedi. (Yani, sadece çocuğun rengi kendisini şüpheye düşürmüştü. Yoksa, karısına zina suçu isnad etmesi için herhangi

bir sebep ortada yoktu). Daha sonra, aralarında şu konuşma geçti:

- Senin develerin var mıdır?

- Evet, var.

- Renkleri nedir?

- Bademî renginde.

- Onlardan gri herhangi biri var mı?

- Evet, bazıları öyledir.

- Bu renkler nerden geldi?

- Birilerine çekmişlerdir, belki de. (Yani atalarından bazısının rengi öyle olabilir).

- O zaman bu çocuk da birine çekmiş olabilir, değil mi?

Bu konuşmadan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) o Araba, çocuğundan bütün ilişkilerini koparma izni vermedi. (Buhari, Ahmed, Müslim, Ebu Davud).

Yine Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) li'ân ile ilgili âyetten söz ederken şöyle buyurdu: "Ailesine, ait olmayan bir çocuğu sokan bir kadın (yani, gayrimeşru ilişkiden doğan bir çocuğu kocasının başına yıkan kadın) ile Allah arasında herhangi bir bağ yoktur. Allah, onu hiçbir zaman Cennet'e sokmayacaktır. Kendi nesebini (çocuğunu) inkâr eden bir erkek ile Allah arasında kıyamette bir perde olacaktır ve Cenab-ı Allah o adamı herkesin önünde rezil edecektir". (Ebu Davud, Nesaî, Darimi).

Li'an ile ilgili âyet ve yukarıda bahsettiğimiz rivâyetler, misaller ve emsâller ile şeriatın usulleri, li'ân kanununun kaynaklarıdır ve fakihler bunların ışığında li'ân ile ilgili kaide ve kuralları tesbit etmişlerdir, ki ana hatlarıyla şöyledirler:

(1) Karısının kötü karakteri ve başkalarıyla yasak ilişkilerini gördükten sonra li'ânın icaplarına dikkat etmeden onu öldüren kocanın durumuyla ilgili olarak fakihler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir gruba göre, kendisi had uygulama hak ve yetkisine sahip olmadığı için öldürülecektir. Başka bir gruba göre, doğruluğu ispatlandığı takdirde ne öldürülecektir, ne yaptığı hareketten dolayı sorguya çekile-

cektir. (Yani, adı geçen adamın, gerçekten karısını zina fiilinden dolayı öldürdüğü sabit olursa). İmam Ahmed ve İslâk Rahaviye'ye göre bu adam, karısını zina suçundan dolayı öldürdüğüne dair iki şahit getirmelidir. Malikî âlimlerden İbnül Kasım ile İbn Habib şu ek şartı da koşmuşlardır. Bu adamın öldürdüğü kişi, karısıyla zina yapan erkek ise, evli olursa cezadan kurtulacaktır; yoksa, bekârsa, ondan kısas alınacaktır. Fakat fakih ve âlimlerin genellikle üzerinde anlaştıkları nokta şudur: Karısının zina yaptığını iddia eden kişi, karısıyla yatan kişiyi öldürmüşse, ancak zinanın dört şahidini getirmesi veya öldürmesinden önce bizzat zâninin suçunu itiraf etmesi ve ayrıca evli olması halinde kısastan kurtulabilecektir. (Neylü'l Evtâr, cilt: 6, s. 228).

(2) Li'ân meselesi evde hallolunmaz, mahkemeye veya adlî makamlara başvurmak elzemdir.

(3) Li'ân için sadece erkek değil, kadın da davacı olabilir. Özellikle, kocasının kendisini haksızca zina ile suçladığını ve çocuğunun kendisinden olmadığını söylediğini gören bir kadın mahkemeye başvurup li'ânı talep edebilir.

(4) Li'an bütün çiftler için istisnasız geçerli midir; yoksa, bunun bazı şartları veya istisnaları mı vardır? Bu konuda fukahâ arasında bazı ihtilâflar vardır. İmam Şafiî'ye göre, yemini hukuk açısından geçerli ve boşama yetkisine sahip olan bir kişi li'ân yapabilir. Yani, İmam Şafiî'ye göre, eşler ister Müslüman, ister kâfir, ister hür, ister köle, ister şahitlikleri geçerli, ister geçersiz, ister Müslüman kocanın karısı Müslüman veya zımmi olsun, akıllı ve yetişkin olmaları li'ân için kâfidir. Hemen hemen aynı görüş İmam Mâlik ve İmam Ahmed'indir. Eğer kadın ile erkek ikiside kâfir veya köle, veya kazf suçundan dolayı hüküm giymişse aralarında li'ân olmayacaktır. Ayrıca, bir kadın daha önce gayrimeşru veya şüpheli bir şekilde bir erkekle ilişkili görülmüşse de li'ân geçerli sayılmayacaktır. Hanefî âlim ve fakihlerin, bu şartları şu sebeple belirlemişlerdir: Li'an ile kazf kanunu arasındaki fark, başka bir erkeğin kazf fiilinde bulunması halinde hadde lâyık olması ve kocanın sözkonusu olması halinde li'ân edip kurtulmasından başka bir şey değildir. Diğer bütün açılardan li'ân ile kazf aynı şeylerdir. Ayrıca, Hanefî mezhebindekiler, li'ândaki yeminlerin şahitlik seviyesinde olduğu için, li'ân için şahitliğe uygun olmayanların uygun ve yeterli olmadığını belirtiyorlar. Fakat hakikat şudur ki, bu hususta Hanefî âlim ve fa-

kihlerin görüşü zayıftır ve doğru olanı İmam Şafiî'nin dediğidir. Bunun birinci sebebi, Kur'ân-ı Kerim'in, zevcenin kazfını, kazf âyetinin bir bölümü olarak saymaması, aksine başka bir kanuna tabi etmesidir. Bu bakımdan, bunu kazf kanununa dahil edip kazf ile ilgili bütün şartları koşamayız. Li'an âyetinin kelimeleri, kazf âyetindekinden farklı olup ikisi de ayrı ayrı hükmü ihtiva etmektedir. Bu bakımdan, li'ân kanunu, kazf âyetinden değil, li'ân âyetinden çıkarılmalıdır. Meselâ, kazf âyetinde cezayı, namuslu kadınlara (muhsanelere) zina iftirasında bulunan şahıs hak ediyor. Halbuki, li'ân âyetinde zevcenin (kadın) muhsane (namuslu) olma şurtı yoktur. Eğer bir kadın daha önce günâhlar işlemiş veya çeşitli erkeklerle yatıp kalkmış, ama sonradan tövbe edip bir erkek ile evlenmiş ve kocası ona haksızca zina isnadında bulunmuşsa, li'ân âyeti, kocaya, karısı bir zamanlar günahkâr bir hayat sürdüğü için, onu töhmet altında bırakma veya nesebini (çocuğunu) inkâr etme izni vermiyor. Aynı derecede önemli bir başka sebep de, zevcenin kazfı ile bir yabancı kadının kazfı arasındaki, yerle gök kadarki farktır; bu ikisine hukukun yaklaşımı aynı olamaz. Bir kişinin başka bir kadınla hiçbir ilgisi yoktur; ne duygusal olarak, ne namus, ne cinsel, ne sosyal haklar, ne de aile ve sülâle bakımından. Ancak toplumu, her türlü pislik ve ayıptan arınmış olarak görme eğiliminde olan bir kişi, o kadının kişiliği, karakteri ve karşı cins ile olan ilişkileriyle ilgilenebilir. Bunun aksine, bir kişi kendi karısıyla tek yönden değil, birçok yönden çok yakın ve ciddi bir ilişki içinde oluyor. Bir erkeğin karısı onun soyu ve malının emanetçisidir; hayat arkadaşıdır, yoldaşıdır, sırdaşıdır, onunla çok ince duygularla bağlıdır. Onun kötü karakteri, ahlâksızlığı, hovardalığı ve hafifmeşrepliği, hem kocasının namus ve şerefini, hem çıkarlarını zedeler, hem de ailesi, yuvası ve soyunu yıkar. Bu iki ayrı mesele nasıl aynı olabilir ve nasıl aynı kanuna tabi olabilir? Bir zımmi (gayrimüslim), bir köle veya bakşından mahkumiyet geçmiş olan bir kocanın durumu, hür, şahitliği geçerli bir Müslüman kocanın durumu, (karısıyla ilgili olarak) herhangi bir bakımdan değişik veya az ehemmiyetli olabilir mi? Eğer kendi gözüyle karısını başka bir erkekle gayrimeşru bir ilişkide görürse veya karısının başkasından hamile kaldığına eminse, ona li'ân hakkı verilmemesi için herhangi bir mâkul sebep var mıdır? Bu kişiyi böyle bir haktan mahrum ettikten sonra kanunlarımızda ona bir çıkış yolu gösterebilir miyiz? Kur'ân-ı Kerim'in buyruğuna bakılırsa, amacı, evli çiftleri, şu içinden çıkılmaz

durumdan kurtarmaktır: Karısının gerçekten aldatmaları ahlâksızlığı, fuhuşu, uçarılığı ve gayrimeşru hamileliğinden bir kocanın kurtarılması, veya kocasının yalan iftiraları ya da çocuğunu inkâr etmesi üzerine bir kadının içine düştüğü durumdan kurtarılması. Bu kolaylık, sadece şahitliğe lâyık Müslümanlara mahsus değildir ve Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre, bunu sadece bu özelliğe sahip kimselerle sınırlı kılacak herhangi bir sebep yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in, li'ân yeminlerini şahitlik saydığı için şahitliğin şartlarını burada uygulaması gerektiği görüşüne gelince, buna göre eğer âdil ve şahitliği geçerli bir koca yemin eder ve karısı yemin etmekten kaçınırsa, kadın recmedilmelidir, çünkü, zina suçunu işlediği sabit olmuştur. Fakat tuhaftır ki, Hanefî ulema kadının recm edilmesi kararını vermiyorlar. Bu da, bu yeminleri kendilerinin bile şahitliğe eşit tutmadıklarının ispatıdır. Fakat gerçek şudur ki, Kur'ân-ı Mecid, Furkan-ı Hamid de, bu yeminlere şahitlik tabirini vermesine rağmen şahitliğe eşit saymıyor, yoksa kadının, dört yerine sekiz defa yemin etmesini isteyecekti.

(5) Li'ân sadece kinâye, şüphe, ima veya benzetme yüzünden değil; sadece bir kocanın karısına zina suçunu açıkça yakıştırması ve çocuğunu kendi çocuğu olarak kabul etmemesi üzerine gerekli hale geliyor. İmam Malik ile Leys bin Sa'd, buna ilâveten şu şartı da belirtiyorlar: Bir koca yemin ederken, kendi gözleri ile karısını zina ederken gördüğünü ifade etmelidir. Ne var ki, bu şart asılsızdır ve ne Kur'ân-ı Kerim'de, ne hadiste buna dair bir kayıt vardır.

(6) Eğer bir koca, karısını zina ile suçladıktan sonra yemin etmekten kaçınırsa İmam Ebu Hanife ve ona tabi olan diğer ulemaya göre zindana veya hapse atılmalıdır ve li'ân etmediği, ve suçlamasının asılsız olduğunu itiraf etmediği sürece bırakılmayacaktır; ayrıca, suçlamasının asılsız olduğunu itiraf ettiği takdirde kendisine kazf haddi uygulanacaktır. Bunun aksine İmam Malik, İmam Şafiî, Hasan bin Sâlih ve Leys bin Sa'd'ın görüşü şudur: Li'ân'dan kaçmak zaten yalanın itirafıdır ve sadece buna dayanılarak kocaya kazf haddi uygulanabilir.

(7) Eğer kocasının yemin etmesinden sonra karısı li'ân'dan kaçınırsa Hanefî ulemaya göre hapse atılmalıdır ve li'ân etmediği ve zinasını itiraf etmediği sürece hapiste kalmalıdır. Diğer tarafta aynı ulema, kadının recm edilmesi hükmünü veriyorlar. Bu hükmün dayanağı Kur'ân-ı Kerim'deki şu emirdir: Kadın yemin etmediğine göre ona azap ver-

mek lâzımdır. Fakat bu istidlâlin zayıf yanı, Kur'ân-ı Kerim'de "azab"ın mahiyetinin tayin edilmesi yerine kesin bir cezadan bahsedilmesidir. Eğer burada cezadan, zinanın cezasının kastedildiği söylenirse, bunun cevabı şudur: Zinanın cezasının vâcip olması için dört şahidin kesin bir ifadesi şarttır. Bu şart, bir kişinin sadece dört defa yemin etmesiyle yerine getirilemiyor. Bir kocanın yeminleri, kendisinin kazf cezasından kurtulması ve karısına li'ân hükmünün uygulanması için yeterlidir, ama, kadının zina ettiğini ispatlamak için kâfi değillerdir elbette. Bir kadının, karşılıklı olarak yemin etmekten kaçınması elbette ki, bazı şüpheler, hatta çok kuvvetli şüpheler uyandırıyor; ancak sadece şüphelere dayanılarak hudûd uygulanamaz. Bu mesele, bir erkeğin kazf haddiyle kıyas edilmemelidir; zira onun kazfı ispatlanmış olduğundan dolayıdır ki, li'âna mecbur ediliyor. Fakat bunun aksine kadının zinası ispatlanmamıştır; zira, kendi itirafı veya dört şahidin ifadesi olmadan bu suç ispatlanamaz.

(8) Eğer li'ân sırasında kadın hamile ise, İmam Ahmed'e göre, kocası o hamileliğe sahip çıksa da, çıkmasa da, li'ân zâten, kocasının, hamilelikten ilişkisi kesilmesi ve çocuğun kendisine ait olmaması için kâfidir. İmam Şafiî'ye göre bir erkeğin, karısına zina suçu isnad etmesi ile karısının hamileliğine sahip çıkmaması aynı şey değildir; bu sebeple, erkek hamileliğin sorumluluğunundan açıkça vazgeçmediği sürece, çocuk, zina suçlamasına rağmen, kendisinin sayılacaktır. Zira, kadının zâniye olması, hamileliğin mutlaka zinadan kaynaklandığını göstermez.

(9) İmam Malik, İmam Şafiî ve İmam Ahmed, hamilelik sırasında, erkeğin, karısının kendisinden hamile kalmadığını açıklamaya izin vermişlerdir ve bu bakımdan li'ân'ı caiz saymışlardır. Fakat İmam Ebu Hanife'ye göre eğer erkeğin suçlamasının dayanağı zina değil, sadece karısını, hamileliğin kendisine ait olmadığı bir vaziyette gördüğü şüphesi ise, li'ân meselesi, doğuma kadar ertelenebilir; zira bazan karındaki ur gibi bazı hastalıklar da hamilelik intibaı uyandırabilir ve tedavinin sonunda hastalık kesinleşebilir veya doğum gerçekleşmeyebilir.

(10) Eğer baba, çocuğunun nesebini inkâr ederse li'ânın yapılmasında ittifak edilmiştir. Ayrıca, çocuğu bir defa kabul ettikten sonra (ister bu kabullenme kesin bir ifade şeklinde olsun; ister kabullenme izle-

nimini veren hareketler, meselâ doğumdan sonra kutlamayı kabul etmek, bir babaya mahsus şefkat ve sevgi göstermek veya çocuğun yetişmesiyle yakından ilgilenmek gibi hareketler olsun) bir baba nesebini inkâr etme hakkına sahip değildir, inkâr ederse kazf haddine lâyık olacaktır; bu konuda da ittifak vardır. Fakat, bir babanın, nesebin ne kadarını inkâr etme hakkına sahip olduğu konusunda ihtilâf vardır. İmam Malik'e göre, karısının hamile olduğu sırada kocası evde ve yanında bulunmuşsa çocuğun doğmasına kadar inkâr etme fırsatına ve hakkına sahiptir. Fakat karısının hamile kalması sırasında evde veya yanında değil, uzakta ise ve çocuğun doğması sırasında da yanlarında değilse, bu hamilelikten haberdâr olduğu zaman nesebini inkâr etme hakkına sahiptir. İmam Ebu Hanife'ye göre doğumdan sonra 1-2 gün içinde haber alıp nesebini inkâr ederse, li'ân edip çocuğun sorumluluğundan kurtulacaktır; ancak aynı hareketi 1-2 yıl sonra yaparsa, çocuğa babalık yapmak zorunda kalacaktır. İmam Ebu Yusuf'a göre, çocuğun doğumundan veya doğum haberini aldıktan sonra 40 gün içinde nesebini inkâr etme hakkına sahiptir; daha sonra bu hak ortadan kalkacaktır. Fakat, bu 40 günlük süre anlamsızdır. Doğru olan Hz. Ebu Hanife'nin görüşüdür; yani nesebin reddi, sürenin uzaması için makul bir sebep veya gerekçe olmazsa, doğum haber alındıktan sonra ancak bir-iki günde mümkündür.

(11) Eğer kocası, karısını, boşadıktan sonra zina yapmakla suçlarsa İmam Ebu Hanife'ye göre li'ân yapılmayacak ve kazf davası açılacaktır. Zira, li'ân sadece eşlere mahsustur. Halbuki, boşanmış olan karısı artık onun meşru eşi değildir. Ama ric'î talak (boşanma) bundan müstesnadır. Boşanma ric'î ise, ancak rücu müddeti içinde zina suçlaması yapılabilir. Fakat İmam Malik'e göre, bu kazf, ancak ortada bir çocuğun sorumluluğunu üstlenip üstlenmeme meselesi olmadığı zaman bahis konusu olacaktır. Aksi takdirde erkek, ba'in talak (boşanma)'dan sonra da li'ân hakkına sahiptir. Zira, o kadını kötülemek veya rezil etmek için değil, sadece kendisinden olmadığını sandığı bir çocuğun sorumluluğundan kurtulmak için li'ân ediyor. Hemen hemen aynı görüşü İmam Şafiî de ileri sürmüştür.

(12) Li'ân'ın hukukî neticelerinden bazısı hakkında fakihler ittifak etmiş, bazısı hakkında ise ihtilâfa düşmüşlerdir.

Üzerinde ittifak edilen hukukî sonuçlar bunlardır: Kadın ile erkek

her ikisi herhangi bir cezaya tabi tutulmayacaklardır. Erkek, çocuğun nesebini inkâr ederse, çocuk ancak annesinin sayılacaktır ve ne babasıyla ilgisi kalacaktır, ne de ondan miras alabilecektir. Annesi onun varisi olacaktır ve o da annesinin varisi olacaktır. Li'ân sırasında zâniye olmasına çevredekiler tarafından kesin gözüyle bakılsa bile, kimse kadına resmen zâniye diyemeyecektir ve çocuğuna da zinadan doğan (o... çocuğu) veled demeye hakkı olmayacaktır. Li'ândan sonra o kadını veya çocuğunu eski suçuyla suçlayan bir kişi veya kişiler hadde lâyık olacaklardır. Kadının mehri (nikâh parası) iptal olunmayacaktır. Kadın, ay başlığı veya iddeti (boşanmadan sonra yeni evliliğin yasak olduğu müddeti) sırasında eski kocasından ne nafaka, ne barınak alabilir. Kadın li'ân ettiği erkek (kocası) için haram olacaktır.

İhtilâf şu iki konuda vardır: Birincisi, li'ândan sonra erkek ile kadının ayrılma şekli, ikincisi, li'âna dayalı bir ayrılmadan sonra eski karı-koca tekrar bir araya gelebilirler veya evlenebilirler mi? İmam Şafiî'ye göre erkek, li'ânını bitirdiği an ayrılış gerçekleşiyor. Kadın karşılıklı olarak li'ân etse de etmese de bu böyledir. İmam Malik, Leys bin Sa'd ve Züfer'e göre erkek ile kadın her ikisinin li'ânı tam bittikten sonra ayrılış gerçekleşebilir. İmam Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise li'ân kendiliğinden ayrılığı gerçekleştirmiyor, bunun için mahkemenin kararı şarttır. Eğer bir koca, karısını boşarsa daha iyidir, yoksa mahkeme hakimi ikisini ayıracaktır. İkinci konuda İmam Malik, Ebu Yusuf, Züfer, Süfyan Sevrî, İshak bin Rahaviye, Şafiî Hasan bin Ziyad ve Ahmed bin Hanbel'in görüşü şudur: Li'âna dayalı olarak birbirinden ayrılan çiftler her zaman için birbirine haram oluveriyorlar ve ikinci defa nikâhlanmalarına imkân yoktur. Aynı görüşü Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Abdullah bin Mes'ud da ileri sürmüşlerdir. Bunun aksine Said bin Müseyyeb, İbrahim Neha'î, Şa'bî, Said bin Cübeyr, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in (r.a.) görüşü şudur: Eğer bir koca kendi yalanını (yani karısına asılsız zina iftirasını) kabul eder ve kazf haddi de uygulanırsa, ayrılışlarından sonra bu karı-koca tekrar nikâhlanabilirler. Bu imam ve fakihlere göre bu çifti birbirine haram kılan şey li'ândır; ikisi yeminlerinde ısrar ettiği sürece hürmet devam edebilir. Ama bir koca yalanını itiraf ettikten sonra li'ân ile beraber hürmet de ortadan kalkar.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ ۚ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم ۖ بَلْ هُوَ
خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ
كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

11: O iftira haberini getirenler,[8] içinizden bir zümredir.[9] Bu iftirayı, sizin için bir kötülük sanmayın. Bilakis, o hakkınızda bir hayırdır.[10] Onların her birine kendi kazandığı kadar günah vardır. Onlardan günahın büyüğünü yüklenen[11] için büyük bir azap vardır.

Açıklamalar

8. Burada Hz. Âişe'ye yapılan iftiradan bahsedilmiştir. Burada bu suçlamanın "ifk" (iftira) olarak tanımlanması, zâten bunun Allah tarafından tekzip ve reddedilmesi anlamına geliyor. "İfk"in sözlük anlamı, sözü ters söylemek, evirip çevirmek veya gerçeğe aykırı konuşmaktır. Bu sebeple, "ifk" iftira veya yalana eş anlamda kullanılıyor. Bu kelime bir suçlama için kullanıldığı takdirde kesinlikle iftira ve asılsız bir itham demektir.

Burada, Nûr sûresinin inişine sebep olan olaya temas edilmeye başlanıyor. Biz zâten sûrenin giriş bölümünde bu olayın ilk bölümünü Hz. Âişe'nin rivâyetine dayanarak size nakletmiştik. Olayın geri kalan bölümünü de gelin onun ağzından dinleyelim:

Bu iftiraya dair dedikodular yaklaşık bir ay şehirde dolaşıp durdu. Hz. Nebi-yi Kerim (s.a.v.) bu devrede büyük eziyet çekti. Ben de perişandım; ağlamak ve sızlamaktan başka bir şey yapamıyordum. Anne babam da üzüntü ve acıdan kıvranıyorlardı. Nihayet bir gün Resûl-i Ekrem (s.a.v.) gelip yanıma oturdu. Bunu dedikodunun çıktığı günden beri ilk defa yapıyordu. Hz. Ebu Bekr ile Ümmü Rumân (Hz. Âişe'nin annesi) önemli bir aşamaya gelindiğini hissettiler. Onun için, onlar da yanıma gelip oturdular. Resûlullah (s.a.v.) bana şöyle dedi: "Âişe, senin hakkında gelen haberler var. Onları biliyorsundur. Eğer sen masumsan, Allahu Teâlâ senin beraatine karar verecektir. Fakat gerçekten bir günâh işlemişsen, Allah'a tövbe et ve ondan af dile. Bir kul ken-

di günâhını itiraf ve tövbe edince Allah onu affeder." Bu sözleri dinleyince gözyaşlarım dindi, ve babama, Resûlullah'ın söylediklerine cevap vermesini söyledim. Babam, "Vallahi, kızım, ben ne diyeceğimi bilemiyorum" dedi. Bunun üzerine "Annem, sen bir şey söyle" dedim. Annem de, "Vallahi kızım, ben de şaşkınım, ne söyleyeceğimi bilmiyorum" dedi. Ben dedim ki, "Kulağınıza bir şey gelmiştir ve siz de buna inanmışsınızdır. Eğer kendimin masum olduğunu söylesem –ve Allah biliyor ki, ben masumum– siz bana inanmayacaksınız. Ve eğer yapmadığım bir şeyi boşuna itiraf etsem –ve Allah biliyor ki, ben böyle bir şey yapmadım– siz sözlerime inanacaksınız." Ben o sırada Hz. Yakub'un adını hatırlamaya çalıştım, ama hatırlayamadım. Nihayet, bu durumda benim için Hz. Yusuf'un babasının dediği gibi "Fe sabrun cemîl" demekten başka bir çare olmadığını söyledim. (Burada, Hz. Yakub'un önünde küçük oğlu Bünyamin'in hırsızlıkla suçlandığı vak'aya işaret edilmiştir. Yusuf sûresinin 10. rükuunda bu konuya etraflıca temas edilmişti). Bundan sonra yatağa uzandım ve yüzümü başka tarafa çevirdim. O an, kendi kendime, Cenab-ı Allah'ın benim günâhsızlığımı bildiğini ve hakikatı bütün çıplaklığıyla ortaya koyacağını düşündüm. Fakat, kıyamete kadar okunacak bir vahyin hakkımda nâzil olacağını aklımın ucundan bile geçirmemiştim. Cenab-ı Allah benim savunmamı yapacak kadar kendimi üstün görmüyordum. Benim düşüncem şuydu: Belki de, Resûlullah rüyasında Allah'ın benim hakkımda beraat kararını vereceğini görecektir. Derken, vahyin inişi sırasında olduğu gibi Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in belli bir hâlet-i ruhiyeye girdiğini farkettim. Bu, öylesine zorlu bir durum olurdu ki, bazan şiddetli soğuk sırasında bile mübarek yüzünden boncuk boncuk ter dökülürdü. Biz birdenbire sustuk. Ben zaten korku içinde idim. Ama anne-babam da donakalmışlardı. Onlar, Cenab-ı Allah'ın kararının ne olacağından korkuyorlardı. Fakat bu stres devresi geçince Resûlullah (s.a.v.) birdenbire rahatladı ve sevinci gözlerinden okunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) gülerek şunları söyledi: "Mübarek olsun, Âişe, Allah senin için beraat kararını verdi"'. Daha sonra Resûlullah 10 âyet okudu (yani, Nûr sûresinin 11. âyetinden 21. âyetine kadar). Annem, "haydi evlâdım kalk, Resûlullah'a teşekkür et" dedi. Ben de dedim ki "Ben ne kendisine, ne ikinize teşekkür edeceğim; ben Allahıma teşekkür edeceğim, zira o beraatime karar vermiştir. Sizse bu iftirayı bile kesin bir ifade ile reddetmediniz." (Burada şunu hemen belir-

telim ki, bu sözler, bir rivâyetin tercümesi olmayıp, hadis ve siyer kitaplarında Hz. Âişe ile ilgili olarak naklolunan bütün rivâyetler burada özetlenmiştir).

Burada şu ince nokta da unutulmamalıdır ki, Hz. Âişe'nin beraatiyle ilgili ifadeden önce tam bir rükuda Cenab-ı Allah, zina, kazf ve li'ân ile ilgili hükümleri belirtmek suretiyle zinanın sadece özel sohbetlerde gönül eğlendirmek üzere kullanılan bir konu olmayıp, zina meselesinin, özellikle zina ithamının çok ciddi bir mesele olduğunu ortaya koymuştur. Bir kişiyi zina ile suçlamak son derece kritik bir meseledir. Suçlayıcı, suçlamasında haklıysa şahitler getirmelidir. Zina sabit olduğu takdirde zâni ile zâniyeye korkunç ve ibret verici bir ceza verilmelidir. Fakat suçlama asılsızsa, suçlayıcı kişiye 80 değnek veya kırbaç vurulmalıdır ki, bir daha böyle bir iftirada bulunmasın. Zina suçlaması bir koca tarafından yapılıyorsa, bu mesele bir mahkemede li'ân yoluyla hallolmalıdır. Zina öylesine ciddi bir suçlamadır ki, bunu bir kez ağzından kaçıran kişi dahil, ilgili taraflardan hiçbiri rahat oturamaz. Dünyada iyilik ve güzelliği yaymak üzere kurulan İslâm toplumunda zina konusu hiçbir şekilde hafife alınmamalıdır. Bu toplumda zina ne eğlence vasıtası yapılmalıdır, ne de dedikodu ve hoşça vakit geçirmek için cazip bir konu haline getirilmelidir.

9. Hz. Âişe'ye zina iftirasında bulunanların sadece birkaç kişi olduğu rivâyetlerden anlaşılıyor. Bunların adları şöyledir: Abdullah bin Ubey, Zeyd bin Rüfa'e (ki, muhtemelen, Yahudi münafık Rüfa'e bin Zeyd'in oğluydu), Mıstah bin Usâse, Hassan bin Sabit ve Hamne binti Cahş. Bunlardan ilk iki kişi münafık ve diğer üç kişi, kendi zaaf ve hataları sebebiyle fitneye karışmış olan mü'minlerdir. Bunların dışında az veya çok bu günâha karışan başka hiçbir kimsenin ismi hadis veya siyer kitaplarında bulunmuyor.

10. Yani, bu fitne ve iftiradan korkmamalısın. Münafıklar kendi akıllarına göre size büyük bir darbe indirmişlerdir, fakat onların silahları geri tepecektir ve kötü olarak görünen bir şey sizin için hayırlı olacaktır. Giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi, münafıkların bu fitneyi ortaya çıkarmalarının gayesi, Müslümanların en üstün olduğu olan, yani ahlâk ve fazilette kendilerini yenilgiye uğratmaktı. Fakat Cenab-ı Allah, münafıkların bu komplosunu da boşa çıkardı, hatta Müslümanlar için hayırlı kıldı. Bu kritik dönemde gerek Resûlullah (s.a.v.), gerekse

Hz. Ebu Bekr ile diğer akrabaları ve gerekse diğer Müslümanların takındıkları tutum, kendilerinin kötülükten ne kadar uzak, ve ne kadar sabırlı, metin, soğukkanlı, mütevazi ve âdil olduklarını açıkça ortaya koydu. Hz. Nebi-yi Kerim'in bir işareti, namus ve şerefine, haremine ve ailesine tecavüz eden birkaç alçağın boynunun vurulması için kâfiydi. Fakat Resûlullah (s.a.v.) tam bir ay sabretti, fevrî bir harekette bulunmadı ve Allah'ın emri geldikten sonra da, kazf suçları sabit olan sadece üç mü'mine haddi uyguladı, münafıklara ise dokunmadı. Fitneye adı karışanlardan biri Hz. Ebu Bekr'in akrabasıydı; O Ebu Bekr ki, öz kızının namusuna leke sürülmek istenmişti. Kendisi, müfteri akrabasıyla ailesinin geçimini üzerine almıştı. Fitnenin ortaya çıktığı andan beri kalbi parçalanıyordu, ama Allah'ın bu temiz kulu, ne onunla aile ilişkilerini kesti, ne de onlara sağladığı mali yardımı durdurdu. Hz. Peygamberin (s.a.v.) zevcelerinden hiçbiri, kumalarına atılan çamura bulaşmadı, hatta bu hususta müfterilere en küçük hoşgörü göstermedi, ne sözleriyle ne de hareketleriyle. Hatta Hz. Zeyneb'in öz kardeşi Hamne bint Cahş, kendi kızkardeşi yararına kumasını kötülemeye çalışıyordu; ama Hz. Zeyneb kuması hakkında hep iyi sözler söyledi. Hz. Âişe'nin kendi ifadesine göre, Hz. Peygamber'in zevceleri arasında en çok kıskandığı ve gıpta ettiği ya da yarıştığı kişi Hz. Zeyneb idi. Fakat, İfk vak'asıyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Zeyneb'e soru sorunca kendisi sadece şunları söyledi: "Ya Resûlullah (s.a.v.) Allah'a yemin ederim ki, ben onda iyilikten başka bir şey görmüyorum". Hz. Âişe'nin efendiliği de örnek alınacak cinsten idi. Mesela, Hz. Hassan bin Sabit onu kötüleyenler arasında yer alıyordu. Ama o, ona her zaman hürmet ve nezâketle muamele ederdi. Bazı kimseler, kendisinin onu kötüleyenler arasında yer aldığını hatırlattılar. Fakat Hz. Âişe, Hz. Hassan bin Sabit'in, İslâm düşmanı şairlere Hz. Peygamber (s.a.v.) ve İslâm adına hak ettikleri cevabı verdiğini söyleyerek ağızlarına kilit vurdu. İşte mesele ile doğrudan ilgili olanların hâli bu idi. Müslüman halkın temkinli ve anlayışlı tutumu ise Hz. Ebu Eyyüb Ensarî ile zevcesi arasında geçen şu konuşma ile belli oluyor: Dedikodular üzerine Hz. Eyyüb'ün zevcesi dikkatini bu meseleye çekince kendisi, "Eyyüb'ün annesi, sen Âişe'nin yerinde olsaydın, böyle bir harekette bulunur muydun?" diye sordu. Zevcesi, "Vallahi, hiç böyle bir şey yapmazdım" dedi. Hz. Ebu Eyyüb Ensarî ise şu cevabı verdi: "O halde, Hz. Âişe sen-

den daha iyidir ve ben diyorum ki, ben Safvan'ın yerinde olsaydım, böyle bir şey hiç aklıma gelmezdi, çünkü Safvan benden daha iyi bir Müslümandır". Böylece, münafıkların yaratmak istedikleri büyük huzursuzluk ve çalkantı hiç gerekleşmedi, aksine Müslümanlar kendi sabır ve metanetleriyle ahlâkî üstünlüklerini bir defa daha ispatlamış oldular.

Bu olayın faydalı bir yönü de vardır: Bu olay, İslâm medenî hukukunda ve diğer kanunlarda çok önemli bazı kaide ve kuralların hazırlanmasını sağladı. Bu olay sebebiyle, Müslümanlar, Cenab-ı Allah tarafından öyle emir ve talimatlar aldılar ki, bunlar tatbik edilmesi halinde İslâm toplumu ilelebet fuhuş ve kötülükler ile ahlâksızlığın doğması ve büyümesinden kurtulabilir ve tesadüfen doğsalar da, kısa zamanda ortadan kaldırılabilirler.

Bu olayın bir başka hayırlı tarafı da, Hz. Peygamber'in, gaip ilmine sahip olmadığının, her şeyi ancak Allah tarafından anlatıldığı kadar bildiğinin, yani bunun dışında, başka bir insan ile arasında herhangi bir fark bulunmadığının herkes, özellikle Müslümanlara anlaşılmasıydı. Bilindiği gibi, Resûlullah (s.a.v.) tam bir ay mânen ve ruhen eziyet çekti ve tam bir kararsızlık içinde yaşadı. Bazan zevcelerine, bazan bir hizmetçiye, bazan Hz. Ali'ye ve bazan Hz. Usame'ye sorular sordu, onların fikrini öğrenmeye çalıştı. En son da Hz. Âişe'ye şöyle dedi: "Eğer günahı işlemişsen tövbe et, işlememişsen umarım ki, Allahu Teâlâ, günahsızlığını ispatlayacaktır." Eğer Hz. Peygamber gaipten haberdâr olsaydı, bir ay eziyet ve çile çekmez, ona-buna soru sormaz ve Hz. Âişe'ye tövbe telkininde bulunmazdı. Fakat ne zaman ki, Allah tarafından vahy geldi, Resûlullah bir aylık süre içinde bilemediği hakikatı öğrenmiş oldu. Böylece, Cenab-ı Allah, Müslümanların, peygamberleri hakkında mübalağa etmeleri ve geçmişteki bazı kavimler gibi birer tanrı haline getirmelerini pratik yollarla önledi. Belki de, Cenab-ı Allah'ın bir ay kadar vahiy göndermemesinin altında bu hikmet ve maslahat yatıyordu. Vahiy ilk gün gelseydi, bu amaç elde edilemezdi. (Tafsilât için bkz: Tefhimü-l Kur'an).

11. Yani, bu itham ve fitnenin yaratıcısı olan Abdullah bin Ubey. Bazı rivâyetlerde bu âyette kastedilen kişinin Hassan bin Sabit olduğu ileri sürülmüştür, ki yanlıştır. Zira, Hassan bin Sabit'in hatası, münafıkların propagandasına âlet olmasından başka bir şey değildi. Hafız İbn

Kesîr'in dediği gibi, eğer böyle bir rivâyet Buhari'de de olmasaydı hiç kaale alınmayacaktı. Bu hususta uydurulan bir rivâyet Benî Umeyye ile ilgilidir. Bazı rivâyetlere göre Beni Umeyye, bu âyette Hz. Ali'nin kastedildiği görüşünde idi. Bu rivâyetler Buhari, Taberanî, ve Beyhakî'de Hişam bin Abdülmelik Emevî'ye istinaden naklolunmuştur. Halbuki, Hz. Ali'nin bu fitne ile hiçbir ilgisi yoktu. Mesele sadece şuydu: Hz. Peygamber (s.a.v.) çok üzgün ve düşünceli olduğu bir halde Hz. Ali'ye fikrini sorunca kendisi "Ya Resûlullah, Cenab-ı Allah sizi bu konuda sıkıntı içinde bırakmamıştır. Çok kadınlar var. İsterseniz Âişe'yi boşayıp başka biriyle nikâh kıyabilirsiniz" dedi. Bu demek değildir ki, Hz. Ali, Hz. Âişe'ye atılan iftirayı aynen tasdik etmişti; onun maksadı sadece Hazret-i Peygamber'i, içinde bulunduğu üzüntülü ve düşünceli durumdan kurtarmaktı.

لَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ
وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَآ إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَّوْلَا جَآءُو
عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَآءِ فَأُولَٰٓئِكَ عِندَ
اللَّهِ هُمُ الْكَٰذِبُونَ ﴿١٣﴾

12-13: Bunu işittiğiniz vakit erkek ve kadın mü'minler kendi vicdanlarında iyi bir zanda[12] bulunarak, niçin "Bu apaçık bir iftiradır" demediler?[13] İftira edenler, buna niçin dört şahit getirmediler? Madem ki, şahit getirmediler, o halde onlar, Allah katında yalancıdırlar.[14]

Açıklamalar

12. Bunun bir başka tercümesi de şu olabilir: Bunu işittiğiniz vakit erkek ve kadın mü'minler kendi millet ve cemiyetlerinin fertleri hakkında niçin iyiniyetli düşünmediler veya onlar hakkında neden iyi şeyler düşünmediler? Bu âyetin sözleri bu her iki anlamı taşıyor. Bu çift anlamlı cümlenin kullanılmasında bir incelik var ki, burada iyice anlaşılmalıdır. Hazret-i Âişe ile Safvan bin Muattal'ın başından geçen olay,

(bir peygamberin eşi olmasının dışında) bir kadının kervan yürürken, şu veya bu sebeple geride kalması, ve yine tesadüfen geride kalan bir erkeğin, onu devesine almasından başka bir şey değildi. Şimdi eğer bir kişi, bu çiftin yalnızlıktan istifâde ederek hâşâ günaha girdiğini öne sürüyorsa, iki faraziyeye dayandığı söylenebilir: Birincisi, iddiacı (ister erkek, ister kadın olsun) kendisi, olay yerinde olsaydı, günah işlemeden duramazdı. Zira böyle bir kişi günahtan kurtulabiliyorsa sadece karşı cinsle yalnız kalamadığı içindir, yoksa böyle bir fırsat eline geçince günaha girmekten kurtulamaz. İkincisi, bağlı olduğu toplum hakkındaki düşüncesi çok çarpıktır ve kötü niyete dayalıdır. Ona göre, toplumun fırsat bulan hiçbir erkeği veya kadını günah işlemekten geri kalamaz. Bu, alelâde bir erkek veya kadın sözkonusu olunca böyledir. Fakat, erkek ile kadın hemşehri olsalar ve kadın kervanın gerisinde kalmış ve onun gibi geride kalan erkeğin bir arkadaşı, tanıdığı veya komşusunun karısı, kızkardeşi veya kızı olsa, mesele daha da ciddi boyutlar kazanıyor. Bu durumda, sözkonusu kişinin gerek kendi kişiliği, gerekse toplumu hakkında ahlâk ve dürüstlükle hiçbir ilgisi olmayan son derece çirkin, iğrenç ve sapık düşünceleri olduğu ortaya çıkıyor. Azıcık karaktere sahip olan bir kişinin, bir arkadaşı, tanıdığı veya komşusunun karısı, kızı veya kızkardeşini bir yolculuk sırasında yalnız bulur bulmaz ilk işinin namusunu kirletmek ve daha sonra evine götürmek olduğu söylenebilir mi? Burada ise mesele bin kat daha vahimdi. Sözkonusu olan hatun, alelâde bir kadın değil, her Müslümanın anne olarak saygı gösterdiği Resûlullah (s.a.v.)'ın zevcesiydi. Bu hatûnu bizzat Allahu Teâlâ, Müslümanlara bir anne gibi haram kılmıştı. Erkek ise kervan veya kafilenin bir ferdi, aynı ordunun bir neferi ve aynı şehrin sakini olmasının yanısıra, bir Müslümandı, o hatunun kocasını Allah'ın Resûlü ve İslâm dininin lideri olarak tanıyordu ve o liderin bir işareti üzerine canını feda etmek üzere Bedir gibi çetin bir savaşa katılan bir mücahitti. Meselenin bütün bu yanları göz önünde bulundurulursa haklarındaki söylenti ve dedikodunun, hayal edilebilecek en çirkin ve iğrenç düşüncenin ürünü olduğu anlaşılır. Bu sebeple, Cenab-ı Allah buyuruyor ki, İslâm toplumundan kimler bu tür iftirada bulundu veya dedikodu yaptılarsa bizzat kendi kişiliklerindeki çirkin ve kötü düşüncelerini ortaya koymakla kalmadılar, ayrıca toplumun diğer fertleri hakkında zan, şüphe ve çirkin emellerini kustular.

13. Yani, bu, üzerinde hiç durulacak bir konu değildi. Bunu duyar

duymaz her Müslüman onun tamamıyla yalan ve iftira olduğunu anlamalıydı. Belki de bazı kimseler, bu böyle idiyse, Resûlullah (s.a.v.) ve Hz. Ebu Bekr'in bunu neden ilk gün tekzip etmediğini ve niçin bu kadar büyüttüğünü sorabilirler. Bunun cevabı şudur: Bir koca ile bir babanın durumu diğer insanlardan farklı olmuyor. Gerçi bir koca, karısını en iyi bilen bir kişidir ve aklı başında bir koca, efendi, sadık ve namuslu karısıyla ilgili iftira ve yalanlara kanmaz. Fakat iftira bir kere yapıldıktan sonra zor bir duruma düşüyor. Zira bunu önemsiz ve yalan bir şey olarak kaale almazsa bile, milletin diline kilit vurmak kolay değildir. Küstâh, bedbin ve kötü huylu kimseler bu sessizliği bir fırsat bilir ve sinsi propagandalarına devam etme imkânını bulurlar; cesaretleri artar ve yangına körükle giderler; herkese, kadının kocasının aklını çeldiğini, başkaları ile yatıp kalkmasına rağmen boynuzlu kocasının kendisinin sadık ve namuslu olduğunu düşünmeye devam ettiğini söylerler. Kadının anne-babası da benzeri bir zorlukla karşı karşıya bulunurlar. Bu zavallılar, kızlarına atılan çamuru temizlemeye kalkışır ve kendisinin namuslu, vefakâr ve fedakâr bir zevce olduğunu söylerlerse de, kimseye inandıramazlar. Herkes, "Ne de olsa anne-babadırlar, kızlarının namuslu olduğunu elbette söyleyeceklerdir" deyip geçer. İşte Hazret-i Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ümmü Rumân'ın durumu böyle idi. İnsanların menfi düşünce ve eğilimleri kendilerini içten içe kemiriyor ve üzüldükçe üzülüyorlardı. Yoksa, Hz. Âişe'nin namusundan herhangi bir şüphe etmiyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) zâten hutbesinde ne zevcesinde, ne iftiraya adı karışan erkekte herhangi bir kötülük görmediğini açıkça ifade etmişti.

14. "Allah katında", Allah'ın kanununa göre demektir. Cenab-ı Allah zâten Hz. Âişe'nin namusuna leke sürülmek istendiğini çok iyi biliyordu ve hakkındaki iddianın asılsız ve geçersiz olması, iftiracıların şahitleri getirmemelerine bağlı değildi.

Burada, iddia veya zina ithamının asılsız ve yanlış olmasına delil olarak sadece şahitlerin bulunmamasının gösterilmesi konusunda yanlış bir intiba alınmamalıdır. Bu yanlışlık, olayın asıl mahiyetini göz önünde bulundurmamaktan ileri geliyor. Zina suçlamasında bulunanlar, suçlamalarını, ağızlarıyla söyledikleri şeyi, kendileri veya kendilerinden birinin, kendi gözleriyle gördüğü için yapmamışlardı. Onlar bu büyük iftirayı, sadece Hz. Âişe'nin, kervanın gerisinde kalması ve Saf-

van'ın da onu kendi devesine bindirip kervana gelmesine dayanarak atıyorlardı. Aklı başında olan hiçbir kimse, böyle bir ortamda Hz. Âişe'nin gerilerde kalmasının, bir planın bir parçası olduğunu düşünemez. Birbiriyle sevişmek niyetinde olan kimseler suçu her halde böylesine alenen yapmazlar ki, kervanın başının eşi bir bahane bulup arkada kalsın ve onunla ilişkide bulunmuş olan erkek onu kendi devesine bindirip herkesin gözünün önünde tekrar kervana getirsin. Durum apaçık ortada idi; ikisinin masum olduğu da meydanda idi. Böyle bir durumda kendilerine zina isnadı, ancak görgü tanıklarının ifadelerine dayanılarak yapılabilirdi. Ne var ki, münafık ve müfterilerin attığı iftira veya zina suçlaması için hiçbir dayanak yoktu.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَآ اَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ اِذْ تَلَقَّوْنَهُ
بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ
هَيِّنًا ۖ وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا
يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ
اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ
اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ ۚ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾

14-18: Eğer dünya ve âhirette Allah'ın fazl ve rahmeti üzerinize olmasaydı, o daldığınız dedikodu sebebi ile size büyük bir azap çarpardı. O vakit siz, iftirayı birbirinize anlatıyordunuz. Hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığınız o şeyi, ağızlarınızla söylüyordunuz ve bunu da kolay sanıyordunuz. Halbuki, o (günah bakımından) Allah katında çok büyüktür. Onu işittiğiniz zaman, "Bunu söylemek bize yakışmaz. Hâşâ bu büyük bir iftiradır" deseydiniz ya. Eğer inanıyorsanız, bunun gibisine bir daha ebediyyen dönmemenizi Allah size öğütlüyor. Ve Allah size âyetlerini açık bildiriyor. Allah Alîm ve Hakîmdir.[15]

اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۙ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

19-20: Mü'minler arasında, fuhşun yayılmasını arzu edenlere dünya ve âhirette acıklı bir azap vardır.[16] Allah bilir, siz bilmezsiniz.[17] Eğer Allah'ın, üzerinize fazlı ve rahmeti olmasaydı, azabınızı çarçabuk verirdi. Allah Raûf ve Rahîmdir.

Açıklamalar

16. Şartlar, olayın gelişme şekli ve ortamına göre bu âyetin sade ve basit tercümesi şudur: "Bu tür iftirada bulunan ve kötü sözlerin yayılmasını ve böylece İslâm toplumunda ahlâksızlığın büyümesini arzu edenlere büyük azap vardır". Fakat, âyetin ima ettiği şeyler, fuhuşun her türlüsünü ve yayılışını kapsamaktadır. Seksin ve kadının bir meta haline getirilmesi ve fuhuşun yayılmasında etken olan bütün şeyler, meselâ genelevler, cinsel duyguları tahrik eden ve kamçılayan hikâye, roman, şarkı, şiir, resim, fotoğraf, film, tiyatro oyunları ve porno tarifine giren diğer bütün eğlenceler, ayrıca, kadın-erkek dansları, toplantıları ve eğlencelerinin yapıldığı gece kulübü ve oteller de bu kapsama giriyorlar. Kur'ân-ı Kerim bu tür işlere fiilen katılan veya âlet olan herkesin, gerek bu dünyada, gerekse âhirette suçlu ve cezaya lâyık olacaklarını ifade ediyor. Bu sebeple, bir İslâm devletinin, fuhuşun yayılmasına sebep olan her türlü kaynak ve araçları ortadan kaldırması farzdır. Bu devletin kanunları ve kolluk kuvvetleri, Kur'ân-ı Kerim'in burada halka karşı suçlar olarak saydığı işlere karışanlara lâyık oldukları cezaları vermeye hazır ve yetkili olmalıdırlar.

17. Yani, sizler, bu gibi hareketlerin toplumu ne kadar derinden etkilediğini, ne çok kişinin karakter ve fikirlerini kösteklediğini ve ne büyük toplumsal yaralar yarattığını bilmiyorsunuz. Bunu sadece Allah bilmektedir. Onun için, Allah'a güvenin ve emrettiği gibi, kötülükleri ortadan kaldırmak için bütün gücünüzle çalışın. Bunlar, müsamaha edilmesi gereken küçük şeyler değildir. Bunlar aslında çok ciddi suç ve günahlardır ve bunların failleri ağır şekilde cezalandırılmalıdır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّبِعُواْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ وَمَن يَتَّبِعْ خُطُوَٰتِ
ٱلشَّيْطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۚ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ

يُزَكِّي مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ أُو۟لُوا۟ ٱلْفَضْلِ مِنكُمْ
وَٱلسَّعَةِ أَن يُؤْتُوٓا۟ أُو۟لِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ
وَلْيَعْفُوا۟ وَلْيَصْفَحُوٓا۟ ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾

21-22: Ey mü'minler, Şeytanın vesvesesine uymayın (izi ardınca gitmeyin). Şeytanın vesvesesine tabi olana o, kötülüğü ve meşru olmayanı emreder. Eğer üzerinize Allah'ın fazlı ve rahmeti olmasaydı sizden hiç biriniz ebediyyen temize çıkamazdınız.[18] Fakat, Allah, dilediğini temize çıkarır. Allah işitir ve bilir.[19] Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar akrabasına, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermemek hususunda yemin etmesin, bağışlasın ve aldırmasın. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah Gafûrdur ve Rahîmdir.[20]

Açıklamalar

18. Yani, Şeytan sizi kötü yola götürmeye ve kötülüklere bulaştırmaya öylesine heveslidir ki, Allahu Teâlâ fazlı ve rahmetiyle size, iyi ile kötünün farkını anlatmasa ve size ıslâh olma imkânı vermeseydi, sizden hiç biri temize çıkmaz ve iyi birer insan olmazdı.

19. Yani, Cenab-ı Allah'ın, istediği kullara temize çıkma imkânı vermesi keyfi bir şey olmayıp gerçek bilgiye dayanmaktadır. Allahu Teâlâ, hangi insanın iyiye, hangisinin kötüye yatkın olduğunu biliyor. Yüce Allah, bir insanın yalnız olduğu sırada aklından geçenleri biliyor, onun yaptıklarını görüyor. Allah doğrudan bilgisine dayanarak bir insanın iyi veya kötü yola gitmesine karar veriyor.

20. Hz. Âişe'nin ifadesine göre, bu âyetlerle beraatine karar verildikten sonra Hz. Ebu Bekr o ândan itibaren Mıstah bin Usâse'ye yardımı kesmeye karar vermeyi düşündü. Zira, Mıstah ne akrabalığı düşünmüş, ne ömür boyu kendisine ve ailesine Hz. Ebu Bekr'in yaptığı yardım ve iyilikleri göz önüne almıştı. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu. Âyeti dinledikten sonra Hz. Ebu Bekr, "vallahi, Ya Rab, hatalarımızı affetmeni mutlaka dileriz" dedi ve Mıstah'a yardımına yeniden başladı, hatta daha çok ikram ve ihsanda bulunmaya başladı. Hz.

Abdullah bin Abbas'ın rivâyetine göre Hz. Ebu Bekr'in dışında bazı diğer sahabeler de, Hz. Âişe'ye iftirada bulunanlara herhangi bir maddi yardımda bulunmama andını içmişlerdi, ancak bu âyetin inişinden sonra andlarından vazgeçtiler. Böylece, bu fitne yüzünden Müslümanlar arasında çıkan anlaşmazlık ve tatsızlık derhal sonra erdi.

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Eğer bir kişi bir şeye yemin eder, daha sonra bu yeminin hayırlı bir tarafı olmadığını anlayınca bundan vazgeçerse, yeminini bozmasının kefaretini vermesi gerekir mi? Fakihlerin bir grubu, kötülüğü bırakıp iyiliği seçmenin zâten bir çeşit kefaret olduğuna inanıyorlar ve bu bakımdan başka bir kefârete ihtiyaç olmadığını belirtiyorlar. Bu fakihler, fikirlerini, Cenab-ı Allah'ın bu âyetle Hz. Ebu Bekr'in yeminini bozmasını istediğine ve kefâret emri vermediğine dayandırıyorlar. Ayrıca, Hz. Muhammed'in şu sözlerini de delil olarak ortaya koyuyorlar: "Eğer bir kişi yemin eder ve başka bir şeyin daha iyi olduğunu anlarsa, iyi şeyi tercih etmelidir ve bu iyi şey onun kefâretidir". Fakat fakihlerin bir başka grubu, Allahu Teâlâ'nın, yemin etme ve bozma ile ilgili hükmünü Kur'ân'da başka bir yerde kesin bir şekilde verdiğini (el-Bakara, âyet: 225, el-Maide, âyet: 89); bu âyeti iptal etmediğini ve açık bir ifade ile değiştirmediğini ortaya koymuştur. Bu sebeple, yeminle ilgili daha önceki hüküm geçerli kalıyor. Hak Teâlâ burada Hz. Ebu Bekr'e yeminini bozma emri elbette vermiştir; ama kefaretin vâcip olmadığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in sözlerine gelince, bunun anlamı sadece şudur: Kötü veya uygunsuz bir şey için yemin etmekten doğan günâh, iyi ve uygun bir şey yapmakla temizlenmiş oluyor. Resûlullah (s.a.v.)'in sözlerinin gayesi, kefaretin mânâ ve faydasını ortadan kaldırmak değildir. Nitekim, Resulûllah (s.a.v.)'in bir başka hadisiyle bu mesele halledilmiş oluyor: "Bir kişi bir şey için yemin etmiş ve daha sonra başka bir şeyin daha iyi olduğunu öğrenmişse, daha iyi şeyi yapmalıdır ve kendi yemininin kefaretini ödemelidir". Bu demektir ki, yemini bozmanın kefareti başka, iyilik yapmamanın günâhının kefareti başka bir şeydir. Bir şeyin kefâreti, iyiliği veya daha iyisini benimsemektir, ikincisinin kefareti ise Kur'an tarafından tayin olunmuştur. (Tafsilat için bk: Tefhimü'l-Kur'ân, Sâd sûresi, dipnot: 46).

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ
لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ
أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾
يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

23-25: Namuslu ve habersiz[21] mü'min kadınlara, zina isnadı ile iftirada bulunanlara, dünya ve ahirette lânet olundu. Onlara büyük bir azap vardır. Kıyamet günü kendi dilleri ve ayakları, yaptıkları şeyler için aleyhlerine şahitlik edecektir.[21A] O günde Allah, onlara hak olan cezalarını verecek, onlar da Allah'ın apaçık hakkın kendisi olduğunu bileceklerdir.

Açıklamalar

21. Burada aslında "gafilât" kelimesi kullanılmıştır. Yani, saf, temiz, sade, hile ve oyun bilmeyen, kalpleri temiz, karakterleri sağlam, erkeklerde gözleri olmayan, fuhuş ve ahlâksızlıktan anlamayan, erkeklerle düşüp kalkmayan, evliyseler kocalarından başka erkeklere kötü bir amaç veya cinsel açıdan yaklaşmayan, kocalarını aldatmayan, kocalarına taparcasına bağlı olan dürüst kadınlar ve kızlar. Bunlar öyle kızlar ve kadınlardır ki, kendilerine zina suçu atılabileceğini akıllarının uçlarına bile getirmezler. Hadislerde ifade edildiği gibi Resûlullah (s.a.v.), namuslu ve temiz kadınlara iftirada bulunmanın "yıkıcı" ve "felaket" olarak adlandırılan yedi büyük günahtan biri olduğunu söylemiştir. Taberanî'de yer alan Hz. Huzeyfe'nin bir rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Temiz ve namuslu bir kadına iftira atmak, 100 yıllık sâlih ameli yok etmek için kâfidir".

21A. Açıklama için bk: Tefhimü'l-Kur'ân, Yâsin sûresi, dipnot: 55, Fussilet sûresi, dipnot: 25).

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ
لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

26: Kötü kadınlar (ve kötü sözler) kötü erkeklere. Kötü erkekler kötü kadınlara. İyi kadınlar iyi erkeklere. İyi erkekler de iyi kadınlaradır. Onlar (iyi kadın ve erkekler) haklarında (iftiracıların) söyledikleri sözlerden uzaktırlar.[22] Onlara mağfiret ve şerefli rızık vardır.

Açıklamalar

22. Burada kötü ve pis kişilerin kötü kişilerle ve iyi ve temiz kişilerin temiz kişilerle birer çift oluşturdukları gibi bir prensip ortaya konmak istenmiştir. Kötü karakterli bir kişi, her bakımdan iyi ve temiz olup sadece bir kötülükte veya kötü harekette bulunamaz. Onun büyük kötülüğünü ayakta tutan ve yaşatan, huy, hareket, alışkanlık ve tutumlarındaki pek çok kötülüklerdir. Bir kişinin hareketlerinde ve karakterinde hiçbir eseri bulunmayan bir kötülük birdenbire patlak vermez. Bu, günlük hayatta sık sık rastlanan bir psikoloji gerçeğidir. Şimdi, sizin, hayat hikâyesini çok iyi bildiğiniz çok namuslu, dürüst, ve temiz bir erkeğin, zina eden ve onunla bununla düşüp kalkan bir kadınla ömür boyu sevgi, saygı ve uyumlulukla yaşayabileceğini nasıl düşünebiliyorsunuz? Fuhuş yapan, ve karakteri kötü olan bir kadının hiçbir hareketi, konuşması, mimikleri, oturuşu, kalkışları ve başkalarından ahlâksızlığının anlaşılmadığını söyleyebiliyor musunuz? Ya da, temiz nefisli ve yüksek ahlâklı bir erkeğin, bu gibi "marifetleri" olan bir kadın ile mutlu bir hayat sürebileceğine ihtimal verebiliyor musunuz? Burada bu noktaya dikkat çekilmesinin gayesi, bundan böyle başkaları hakkında yapılan zina suçlamalarına insanların körü körüne inanmamaları, kimin suçlandığı, ne ile suçlandığı ve suçun ispatlanıp ispatlanmadığını görmelerini sağlamaktır. Eğer suçlama uygun ve makul ise, kabul edilebilir veya en azından, mümkün veya beklenir sayılabilir. Fakat tamamıyla saçma, asılsız, desteksiz ve gülünç olan bir iftira veya suçlama, sadece bir ahmak veya küstâhın ağızından çıktı diye nasıl kabul edilebilir?

Bazı müfessirler bu âyeti şöyle tefsir etmişlerdir: Kötü şeyler kötü insanlar içindir (yani kötü insanlara yakışır) ve iyi şeyler iyi insanlar içindir; ve iyi insanlar, kötü insanların kendileri hakkında söyledikleri şeylerden münezzehtirler. Bazı diğer müfessirler bundan şu anlamı çıkarmışlardır: Kötü amelleri, kötü, iyi amelleri iyi insanlar hak etmişlerdir. İyi ve sâlih kimseler, kötü amellerin kendilerine yakıştırılmasından münezzehtirler. Yine bazı diğer kimseler şöyle bir anlam çıkarmışlar-

dır: Kötü işleri ancak kötü insanlar, iyi işleri ancak iyi insanlar yaparlar. İyi insanlar, bu müfterilerin söyledikleri işleri yapmaktan uzaktırlar. Âyetin sözleri bütün bu tefsir ve yorumları içine alacak kadar geniş anlamlıdırlar. Fakat, âyetin sözlerine dikkatli bakılınca daha önce açıklamaya çalıştığımız anlamın daha yerinde olduğu görülecektir. Bizim vermeye çalıştığımız anlam, sanırız diğer bütün yorumlardan daha ağırlıklıdır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا۟ وَتُسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ
أَهْلِهَا ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

27: Ey iman edenler,[23] kendi evinizden başka evlere, sahiplerinin rızasını[24] almadıkça ve onlara selâm vermedikçe girmeyiniz. Eğer iyice düşünürseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

Açıklamalar

23. Sûrenin başında verilen emirlerin gayesi, toplumda meydana gelen herhangi bir bozukluğa son vermekti. Şimdi ise verilen emirlerin gayesi, toplumda hiç bir bozukluğa meydan vermemenin yollarını göstermektir. Yani burada gaye, hastalığın tedavisi değil, bizzat hastalığın başgöstermesini önlemektir. Maksat, toplumda bu tür hastalık veya ahlâkî bozukluklara yol açabilecek sebepleri ortadan kaldırmaktır. Bu yeni emirleri incelemeden önce şu iki noktaya dikkat etmemiz gerekmektedir.

Birincisi, Allah'ın, İlk olayını yorumladıktan sonra hemen bu emirleri vermesi şu gerçeği ortaya koyuyor: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcesi gibi, üstün ve mübarek bir şahsiyetin adını basit bir zina olayına karıştırmak, bu faziletli zâta çamur atmak ve bunun toplum içinde bu kadar yankılar uyandırması, ortada sekse fazlasıyla düşkün bir toplum veya şehvet kokan bir havanın bulunduğuna işaret ediyordu. Cenab-ı Allah'a göre bu seks merakı ve şehvetli havanın ortadan kaldırılması için bazı tedbirler alınması gerekiyordu. Bu tedbirler, insanların birbir-

lerinin evlerine serbestçe girip çıkmalarının yasaklanması, birbirine yabancı olan erkek ve kadınların birbirleriyle fazla samimi olmaları veya kaynaşmalarının önlenmesi, kadın ve kızların yakın çevrelerinin dışındaki mahrem olmayan akrabaları ve yabancıların önüne süslenip püslenip çıkmalarının kısıtlanması, fahişeliğin tamamıyla yasaklanması, erkek ve kadınların uzun bir süre bekâr veya yalnız olmalarına izin verilmemesi, hatta köle ve cariyelerin bile uzun süre bekâr kalmalarının önlenmesinden ibaretti. Başka bir deyişle, Allah nezdinde, kadınların peçesiz olması ve toplumda çok sayıda erkek veya kadının evlenmeden yalnız yaşaması, bir toplumda hissedilmez bir şehvet dalgasının var olmasının iki temel sebebidir ve bu şehvet dalgası veya sekse elverişli hava sebebiyle insanların gözleri, kulakları, dilleri, kısacası bütün duyu ve duyguları gerçek veya gerçek dışı bir seks skandalı için her zaman hazır bekler durumda olurlar. İşte bu tür toplumsal bozuklukların giderilmesi için Allah'ın emrettiği ve tavsiye ettiği tedbirler bunlardır. Eğer ona göre diğer bazı tedbirler daha uygun ve etkin olsaydı, tabii ki, onları emrederdi.

İkincisi, ilâhî şeriat bir kötülüğü haram kılmak veya bunu suç sayıp cezasını tayin etmekle yetinmez. Aksine bir kişinin bu kötülüğe bulaşması ona daha çok kötülük yapma imkânı sağlayacağı için, bu kötülüklere mecbur etmesine yol açan bütün sebepleri ortadan kaldırmaya da özen gösterir. Ayrıca, şeriat, bir kişinin suçun tam sınırına varmasından çok önce kurtulabilmesi için suçun sebepleri, etkenleri, imkânları ve kaynaklarına da kısıtlama getirir. Şeriat, insanların her zaman suç sınırlarına yaklaşmaları, oralarda dolaşmaları, her gün yakalanıp cezalandırılmaları durumunu da hoş görmez. Şeriat sadece bir müfettiş veya savcı değil, aynı zamanda bir dost, sırdaş, sempatizan ve reformcudur da. Bu sebeple, insanların her türlü ahlâkî ve sosyal ayıp ve kötülüklerden kurtulmaları için gereken bütün eğitim, kültür, ahlâk ve toplum tedbirlerini almaya büyük önem verir.

24. Burada aslında "hatta tasta'nesû" ifadesi kullanılmıştır. Bunu bazı müfessir ve âlimler "hatta tasta'zenu" olarak anlamışlardır ki, yanlıştır. Bu iki tabir arasında gözardı edilmemesi gereken ince bir fark vardır. Eğer âyette "hatta tasta'zenu" tabiri kullanılmış olsaydı, anlamı şöyle olurdu: "Kendi evinizden başka evlere, sahiplerinden izin almadıkça ve onlara selâm vermedikçe girmeyiniz." Ne var ki, Cenab-

ı Allah burada "hatta tasta'nesû" tabirini kullanmayı daha uygun görmüştür. İstisnas'ın kökü "üns"tür (dostça ilgi) ki, Türkçe'de aynı anlamı (mûnislik) taşımaktadır. İşte bu köke dayanarak "isti'nas" kelimesini kullandığımızda "mûnisliğini kazanmak" ve "kendine alıştırmak" gibi anlamlara geldiğini göreceğiz. O halde, yukarıdaki âyetin doğru anlamı şudur, "Başka evlere, sahiplerini kendinize alıştırmadıkça (dost edinmedikçe) girmeyiniz". Bunu daha da açıklayacak olursak, başkalarının evlerine girmeden önce onların onayını ve olurunu almak gerektiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayıdır ki, biz burada genellikle kullanılan "sahiplerinin iznini" yerine "sahiplerinin rızasını" ifadesini kullanmayı daha uygun gördük.

فَإِنْ لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ ۖ
وَإِن قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۝

28: Eğer o evde kimseyi bulmazsanız[25] size izin verilinceye kadar girmeyin.[26] Eğer size "geri dönün" denilirse dönüp geri gidin. Bu, sizin için daha temiz (bir davranış)'tır.[27] Allah, yaptıklarınızı bilendir.

Açıklamalar

25. Cahiliyye döneminde Araplarda kötü bir alışkanlık vardı. Günaydın, veya iyi akşamlar deyip başkalarının evlerine çekinmeden girip verirlerdi. Bu gibi âniden girişleri sebebiyle bazan kadın ve kızları uygunsuz bir durumda buluverirlerdi. Allahu Teâlâ bu durumun düzeltilmesi için herkesin kendi oturduğu yerde yalnız olma, özel durumda olma ve mahrem kalma hakkını tanıdı. Bir kişinin evindeki mahremiyetine halel getirilmesini yasakladı ve ancak ev sahibinin müsa'de ve rızasıyla yalnızlığının bozulmasına izin verdi. Bu ilâhî emrin inmesinden sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, görgü, kültür ve medenî davranışlarla ilgili uygulamaya başladığı kaide ve kurallar şunlardı:

(1) Hazreti Peygamber, mahremiyet veya yalnızlık hakkını, sadece

evlere girmekle sınırlandırmayıp genel bir kural haline getirdi. Buna göre başkalarının evlerine bakmak, röntgencilik yapmak, ispiyonculuk yapmak ve başkalarına ait mektupları izinsiz okumak yasaklandı. Resûlullah'ın azad ettiği kölelerden Hz. Sevban'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Göz bir defa girdikten sonra, şahsen girmek için izin almaya ne hâcet vardır?" (Ebu Davud). Hz. Huzeyl bin Şurceyl'in bir rivâyeti şöyledir: Bir kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi ve tam kapıda iken içeriye girmek için izin istedi. Resûlullah kendisine şöyle dedi: "Haydi, biraz beri gidip dur. İzin alma emri, içeriye göz atmamak içindir" (Ebu Davud). Bizzat Hz. Peygamber bir kişiye ziyaretçi olarak gittiğinde tam kapının önünde durmazdı. Zira, o zamana kadar kapılara perde asma âdeti yaygınlaşmamıştı. Resûlullah (s.a.v.) kapının sağında veya solunda durup izin isterdi (Ebu Davud). Hz. Peygamber'in müstahdemi, Hz. Enes diyor ki, bir defasında bir kişi dışardan Resûlullah'ın odasının içine bakmaya çalıştı. Resûlullah'ın elinde o sırada bir ok vardı ve o, o kişiye o okla saldıracak gibi yaklaştı (Ebu Davud). Hz. Abdullah bin Abbas'ın bir rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Din kardeşinin mektubuna göz gezdiren bir kişi yangına göz gezdirir. (Ebu Davud). Sahih hadislerde yer alan bir rivâyete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Senin evinin içine bakan bir kişiye taş atıp bir gözünü patlatırsan hiçbir günaha girmezsin". Benzeri bir hadis şöyledir: "Evlerinin içine bakmakta olan bir kişinin gözlerinden birini patlatanlar hiçbir muhasebeye tabi olmazlar." Bu hadisi sözlük anlamına göre kabul eden İmam Şafiî, röntgencilik yapan bir kişinin gözünün çıkarılmasını caiz olarak nitelendirmiştir. Ancak Hanefî imam ve âlimler bu buyruğun sadece röntgencilik anlamına gelmeyip, bir kişinin izinsiz başkalarının evlerine girmesi ve uyarılara aldırmadan hareketinde ısrar etmesiyle ilgili olduğuna işaret etmişlerdir. Bu âlimlere göre bu durumda çıkan kavga veya arbedede evin mahremiyetine halel getirmeye çalışan kişinin bir gözünün patlaması veya vücudunun herhangi bir organının kırılması veya kaybolması üzerine ev sahiplerine karşı herhangi bir hukukî işlem yapılmasına mehil olmayacaktır. (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs, cilt: 3, s. 385).

(2) Fakihler, gözlerle ilgili hükmün kulaklar veya işitme için de geçerli olduğunu beyan etmişlerdir. Meselâ, kör bir kişi yabancı bir eve giriverirse, gözleri elbette ki, hiçbir şey görmez, ama kulakları bazı

nahoş şeyler duyabilir. Bu da mahremiyete bir çeşit halel getirme mahiyetindedir.

(3) İzin alma emri, sadece başkalarının evlerine girerken değil, kişinin bizzat kendi evinde kadınlar, meselâ, anne ve kız kardeşlerinin bulunduğu odalara veya bölüme girerken de geçerlidir. Hz. Peygamber'e bir kişi sordu: Ya Resûlullah, annemin yanına gitmek için de mi izin almamız gerek? Resûlullah, "evet" dedi. O kişi şöyle dedi: "Benden başka, anneme hizmet eden kimse yoktur. Her defasında onun yanına giderken izin mi almam gerek? Resûlullah şu cevabı verdi: "Anneni çıplak görmen hoşuna mı gidecektir?" (İbn Cerir, Atâ bin Yesar'ın rivâyetiyle). Abdullah bin Mes'ud diyor ki: "Kendi anne ve kızkardeşlerinizin yanına giderken de izin alın" (İbn Kesîr). Hatta, İbn Mes'ud şöyle diyor: Bir kişi kendi karısının yanına giderken bile ses çıkarmalıdır. Hz. İbn Mes'ud'un zevcesinin ifade ettiği gibi, Hz. Abdullah bin Mes'ud eve gelirken, geldiğini belli eden bazı sesler çıkarır veya işaret verirdi. Âniden eve dalmaktan hoşlanmazdı. (İbn Cerir).

(4) İzin alma şartı, ancak ilgili evde veya çevrede ansızın bir felâketin gelmesi, meselâ, yangın, hırsızlık, sel veya kasırga gibi beklenmedik olayların patlak vermesi halinde ortadan kalkar. Bu gibi durumlarda izinsiz, çevredeki evlerden yardım talep edilebilir.

(5) Evlere girişin izne bağlanması kuralı ilk defa yürürlüğe konunca bazı kimseler buna kolayca intibak edemediler veya bu uygulamayı yadırgadılar. Bir defasında bir şahıs Hz. Peygamber'in yanına gelip kapıdan seslenmeye başladı, "İçeriye gireyim mi?" Yüce Peygamber hizmetçisi Revze'ye, "Bu adam izin istemeyi bilmiyor" dedi ve ekledi: "Haydi, yerinden kalkıp ona şöyle söylemesini bildir: "Esselamü aleyküm, acaba içeriye girebilir miyim?" (İbn Cerir, Ebu Davud). Cabir bin Abdullah diyor ki, bir defasında rahmetli babamın borçlarıyla ilgili olarak Resûlullah'ın evine gittim ve kapıya vurdum. Resûlullah, "kim o?" diye sordu. Ben, "Benim" dedim. Resûlullah birkaç defa, "Benim?", "Benim?" dedi, yani, "Benim, ne demek, senin kim olduğun nasıl anlaşılacak?" demek istedi. (Ebu Davud). Kelede bin Hanbel adında bir şahıs bir iş için Resûlullah (s.a.v.)'in yanına gitti ve selâm vermeden yanına oturdu. Resûlullah kendisine, "lütfen dışarıya git ve esselamü aleyküm dedikten sonra içeriye gir" dedi. (Ebu Davud). İzin alma kuralının en iyi uygulaması, ziyaretçinin kendi ismini verip izin istemesi ve sonra

eve girmesiydi. Hz. Ömer (r.a.) ise Resûlullah'ın huzuruna çıkarken, "Esselâmü aleyküm yâ Resûlullah, Ömer içeriye girebilir mi?" diye sorardı. (Ebu Davûd). Resûlullah, izin istemeyi üçle sınırlandırmıştı ve üçüncü defa da herhangi bir cevap alınmaması halinde geri dönülmesini istemişti. (Buhari, Müslim ve Ebu Davud). Hazret-i Peygamber de aynı kuralı uyguluyordu. Nitekim, bir defasında Hz. Sa'd bin Ubade'nin evine gitti ve esselamü aleyküm ve rahmetullah diyerek iki defa izin istedi, fakat içerden herhangi bir cevap alamadı; üçüncü defa da cevap alamayınca geri döndü. Hz. Sa'd arkasından koşarak geldi ve şöyle dedi: "Ya Resûlullah, ben sesinizi duyuyordum; fakat mübarek ağzınızdan selâmet ve rahmet sözlerinin azami derecede çıkmalarını istiyordum; onun için çok yavaşça cevap veriyordum". (Ebu Davud, Ahmed). Bu üç sesleniş ard arda değil, belli aralıklarla olmalıdır ki, ev sahibi meşgulse işini bitirip cevap verme imkânı bulabilsin.

(6) Eve girme müSa'desi, ev sahibininki, veya ev sahibi adına konuşabilen güvenilir biri, meselâ hizmetçi veya başka sorumlu bir kişininki, olmalıdır. Güvenilir olmayan biri, meselâ küçük bir çocuk müSa'de verirse içeriye girilmemelidir.

(7) MüSa'de isterken ısrar etmek veya müSa'de verilmemesi halinde kapıya dikilmek caiz değildir. Eğer üç defa izin istenmesi üzerine ev sahibi izin vermez veya görüşmeyi reddederse, geri dönülmelidir.

26. Yani, başkasına ait boş olan bir eve girmek caiz değildir; ama ev sahibi buna izin vermişse mesele yoktur. Meselâ, görüşmek istediğiniz bir kişi size derse ki, "Ben olmasam da siz eve girip beklersiniz" demişse veya görüşme sırasında kendisi başka bir yerde olmasına rağmen sizin evinde beklemenizi istemişse, o eve girebilirsiniz. Yoksa, evin boş oluşu veya kimsenin cevap vermeyişi size o eve girme hakkını vermiyor.

27. Yani bunun üzerine darılmamalı, gocunmamalıdır. Bir kişi, görüşmek istemediği bir kişi ile görüşmeme veya bir meşguliyet dolayısıyla evine sokmama hakkına sahiptir. "Geri dönün" ifadesinden fakihler şu anlamı çıkarmışlardır: Böyle bir durumda kapıya dikilmemeli ve oradan ayrılmalıdır. Hiç bir kimse başka bir kimseyle mutlaka görüşme veya kapısına dikilip onu rahatsız etme hakkına sahip değildir.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا
غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ
﴿٢٩﴾ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا
فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾

29-30: Kendisinde istifadeniz olan ve içinde oturulmayan evlere[28] girmenizde günâh yoktur. Allah, açıkladığınızı da, gizlediğinizi de bilir. Mü'min erkeklere söyle ki, gözlerini haramdan sakınsınlar[29] ve ırzlarını muhafaza etsinler.[30] Bu, onlar için temiz bir harekettir. Allah onların yaptıkları şeylerden haberdardır.

Açıklamalar

28. Bu evlerden, insanların girip çıkmalarının serbest olduğu otel, motel, han, misafirhane, kervansaray, dükkan ve mağazalar v.s. kastedilmiştir.

29. Burada kullanılan asıl kelimeler "ya'guddu min ebsârihim"dir. "Gadd"ın anlamı, bir şeyi azaltmak, indirmek veya düşürmektir. "Gadd-ı basr" genellikle, yere bakmak olarak ifade edilebilir. Fakat burada bu sözlerle sadece yere bakmak kastedilmemiştir. Bunların anlamı, dik dik bakmamak, her şeye serbestçe bakmamak, daha doğrusu, bir kişinin gözlerini haramdan sakınmasıdır. Yani asıl olan göz namusu ve iffetidir. Gözler ister yere, ister yukarıya baksın, çirkin veya müstehcen bir şeye bakmamalıdır. "Min" kelimesi ile bütün gözler değil, bazı gözlerin sakınılması kastedilmiştir. Başka bir deyişle, Cenab-ı Allah istiyor ki, insanlar her şeye açık açık bakmasınlar ve bakışlarını belli bir dairede bırakmsınlar. Cümlenin seyrine bakılırsa, asıl kısıtlanan veya yasaklanan erkeklerin kadınlara bakmaları, insanların birbirinin haya yerlerine göz dikmeleri veya müstehcen görüntüye veya şeye bakmaktır.

Kitabullah'ın bu emrinin açıklaması Sünnet'e göre şöyledir:

(1) Bir erkeğin, karısı veya mahrem kadınların dışında başka bir kadına tam olarak bakması helâl değildir. İlk bakış tesadüfi olduğu için affedilebilir, ancak bir erkeğin, güzel gördüğü veya cazibesine kapıldığı bir kadına tekrar bakması doğru değildir. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) bu gibi bakışmayı, göz zinası olarak nitelendirmiştir. Resûlullah (s.a.v.)'in buyruğuna göre bir kişi bütün duyularıyla zina eder. Bakmak göz zinasıdır, sulu konuşmak dil zinasıdır, sesten cinsel zevk almak kulak zinasıdır, birine kötü niyetle ve şehvetle dokunmak veya çirkin bir amel için yürümek el kol ve ayak zinasıdır. Bunlar sanki zinanın başlangıçlarıdır ve zirveye ulaşınca cinsel organlarla tam bir birleşme ya gerçekleşir, ya da gerçekleşmez. (Buhari, Müslim, Ebu Davud). Hz. Büreyde'nin bir rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'ye bir defasında şöyle dedi: "Ya Ali, bir bakıştan sonra ikinci bir bakış atma. İlk bakış affedilir, ama ikincisi affedilmez". (Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud ve Darimi). Hz. Cerir bin Abdullah Becelî diyor ki, "Bana bir defasında Resûlullah dedi ki, "gözlerini çevir veya yere bak". (Müslim, Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud, Nesaî). Abdullah bin Mes'ud'in bir rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurdu: "Bakış, İblis'in zehirli oklarından biridir. Benden korkup bu oku bırakan birine kalbini huzura kavuşturacak bir iman vereceğim". (Taberani). Ebu Umâme'nin bir rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Bir kadının güzelliğini ilk defa görüp gözlerini çeviren bir Müslümanın ibadetini Cenab-ı Allah zevkli ve lezzetli yapar". (Müsned-i Ahmed). İmam Câfer Sadık, babası İmam Muhammed Bakır'a ve o da, Hz. Cabir bin Abdullah Ensari'ye dayanarak rivâyet ediyorlar ki, Veda hutbesi sırasında Hz. Peygamber'in, o zaman bir delikanlı olan amca oğlu Fadl bin Abbas, Maş'er-i Haram'dan dönüşte kendisiyle beraber bir devenin üzerinde yolculuk ediyordu. Yoldan kadınlar geçerken Fadl onlara bakmaya başladı. Resûlullah onun yüzünü kapattı ve başka bir tarafa çevirtti. (Ebu Davud). Aynı Veda hutbesi sırasında Has'em kabilesinin bir kadın yolda Hz. Peygamber'i durdurup bir konuda fikrini almaya başladı; Fadl bin Abbas da ona dik dik bakmaya başladı; Hz. Peygamber, Fadl'ın yüzünü tutup başka bir tarafa çevirdi (Buhari, Ebu Davud, Tirmizi).

(2) Burada yanlış bir anlama olabilir ve gözleri haram şeylerden sakındırma veya yere bakma emrinin, kadınların yüzleri açık bir şekilde dolaşmalarının serbest olması üzerine verildiği, zira böyle bir ser-

bestlik olmaksızın yere bakmanın anlamsız olduğu ileri sürülebilir. Ama, bu itiraz aklen ve fiilen yanlıştır. Şöyle ki, çarşaf veya peçe kullanma emrinden sonra da, bir erkek ile bir kadının tesadüfen birbiriyle karşılaşma durumu olabilir; ve peçeli bir kadın bile bazı durumlarda yüzünü açma mecburiyetinde kalabilir. Ayrıca, bir İslâm toplumunda çarşaf ve peçe ile ilgili kanun yürürlükte olsa dahi, azınlıktaki gayrimüslimlerin kadınları peçesiz dolaşabilirler. Bu sebeple, gözlerin haram şeylerden sakınılması emri kadınların yüzlerinin ille açık olduğunu ispatlamaz. Bu itiraz fiilen de yanlıştır. Şöyle ki, daha önce inen el-Ahzâb sûresine göre çarşaf ve hicabın çeşitli kuralları uygulanmaya başlamıştı. Getirilen kurallar arasında yüzün saklanması da vardı ve Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bu kurala uyulduğu birçok rivâyetlerden sabittir. Çok güvenilir kaynaklara dayanılarak dile getirilen Hz. Âişe ile ilgili İfk olayının ayrıntılarına bakıldığında Hz. Âişe'nin şu ifadesinin önemli olduğu anlaşılır: "Ormandan çıkıp baktığımda kervanın hareket ettiğini gördüm; orada oturdum. Sonra yorgunluktan orada uyuyakaldım. Safvân bin Muattal oradan geçerken yerde birinin yatmakta olduğunu gördü. O beni görür görmez tanıdı, çünkü çarşaf ve peçe ile ilgili emir gelmeden önce beni görmüştü. Beni tanıyıp, İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn'u okuyunca, onun sesinden uyandım ve yüzümü örttüm." (Buhari, Müslim, Ahmed, İbn Cerir, Siret-i İbn Hişam). Ebu Davûd, Kitabü'l-Cihad'da şöyle bir vak'aya yer vermiştir: Ümmü Hallâd adında bir kadının oğlu savaşta şehid olmuştu. Oğlu hakkında bilgi almak üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi; yüzü peçeliydi. Bazı sahabeler hayret ettiler ve bu durumda da yüzünün nasıl peçeli olduğunu düşündüler. Zira bu gibi durumda, yani oğlunu kaybetmiş bir annenin üstü başının perişan olması gerekirdi. Bunun üzerine kadın şu cevabı verdi: "Ben oğlumu kaybettim, namusumu değil". Yine Ebu Davud'da yer alan bir rivâyete göre Hz. Âişe şöyle diyor: Kadınlardan biri Resûlullah'a çarşafının içinden elini uzatarak dilekçesini verdi. Resûlullah, sordu: "Bu erkek eli mi, yoksa kadın eli midir?" Kadın: "Bu kadın elidir" dedi. Resûlullah, "Kadın eliyse, hiç olmasa tırnaklarına kına yaksaydın" diye cevap verdi. Daha önce bahsettiğimiz iki olaya gelince, bunlar Hz. Peygamber döneminde kadınların peçesiz olduğunun delili olamaz. Zira, bu olaylar hac mevsimine rast gelmişti ve bildiğimiz gibi, hac peçesiz yapılır. Ehrâmlıyken çarşaf veya peçe kullanmak yasaktır. Ama hac mevsiminde bile tedbirli ha-

nımlar namahrem erkeklere yüzlerini göstermeyi sevmezlerdi. Meselâ, Hz. Âişe'nin bir rivâyetine göre kendisi bazı kadınlarla birlikte Veda hutbesi sırasında ehrâmlı olarak Mekke'ye gidiyordu. Yolcular yanlarından geçerken çarşaflarını, yüzlerini saklayacak kadar önce çekiyorlardı ve onlar geçtikten sonra yüzlerini tekrar açıyorlardı. (Ebu Davud).

(3) Yere bakma veya haramlardan gözleri sakınma emri kapsamına girmeyen durumlar ancak mecburen bir kadına bakma ihtiyacıdır; meselâ bir erkek ile kadının, nikâh niyetiyle birbirini görmesi veya bir kadının görücülüğe çıkması v.s. Bu gibi durumlarda bir kadın ile kızı görmek sadece serbest değil, aynı zamanda ehvendir. Muğire bin Şu'be'nin bir rivâyeti şöyledir: Ben bir yerden bir kız isteyecektim. Resûlullah bana kızı görüp görmediğimi sordu. Ben "hayır" dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Onu görürsen daha iyi olur; zira, bu şekilde aranızda daha iyi bir uyum olabilir." (Ahmed, Tirmizi, Nesaî, İbn Mâce, Darımi). Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre bir adam bir yerden kız istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine şu öğütü verdi: "Kızı görürsen iyi edersin, çünkü Ensar kızlarının gözleri arızalı oluyor" (Müslim, Nesaî, Ahmed). Cabir bin Abdullah'ın rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Sizlerden biri, bir kadınla nikah kıymak istediği zaman kadının, kendisini nikâha meylettiren herhangi bir özelliğini görmesi daha iyi olur." (Ahmed, Ebu Davûd). Müsned-i Ahmed'de Ebu Humeyde'nin bir rivâyeti şöyledir: Resûlullah, görücü usulünü, "Bunu yapmakta herhangi bir sakınca yoktur" sözleriyle tarif etmiştir. Resûlullah, nikâhı kıyılacak kızın, kendisi farkında olmadan, bakılmasına veya incelenmesine de izin vermiştir. Bu noktadan hareketle fakihler demişlerdir ki, lüzumü halinde, meselâ şüpheli bir kadının bir suçun soruşturulması sırasında incelemeye tabi tutulması, bir mahkemede duruşma sırasında hâkimin sanık veya tanık kadına bakması veya bir doktorun tedavisi sırasında hastasına bakması v.s. serbesttir.

(4) Gözlerin haramlardan sakınılma emrinin bir gayesi de insanların birbirinin haya yerlerine bakmamalarını sağlamaktır. Resûlullah (s.a.v.)'in bir buyruğu şöyledir: "Bir erkek başka bir erkeğin haya yerlerine bakmasın, bir kadın da başka bir kadının haya yerlerine bakmasın" (Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi). Hz. Ali'nin rivâyetine göre Resûlüllüh (s.a.v.) kendisine şöyle dedi: "Ölü ya da diri, bir insanın baldırına bakma." (Ebu Davud, İbn Mâce).

30. "Irzları muhafaza etmek"ten sadece caiz olmayan şehvet veya cinsel uyarıdan sakınmak değil, insanların kendi haya yerlerini başkalarına göstermemeleri de kastedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) erkeğin haya yerinin sınırını, karın göbeğinden dizlerine kadar tayin etmiştir. Meselâ şu ifadeye bakın: "Erkeğin haya yeri göbekten dizlerine kadardır" (Dârekutnî, Beyhaki). Vücudun bu kısmının, eşinden başkasının önünde açması haramdır. Ashâb-ı Suffe'den biri olan Hz. Cerhad-ı Eslemî'nin rivayetine göre bir defasında, kendisi Hz. Peygamber'in meclisinde baldırı açık bir vaziyette oturuyordu. Resûlullah kendisine şöyle serzeniş etti: "Baldırın saklanması gereken bir şey olduğunu bilmiyor musun?" (Tirmizi, Ebu Davud, Muvatta). Hz. Ali'nin rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Baldırınızı açmayın" (Ebu Davud, İbn Mâce). Çıplaklık sadece halkın önünde değil, yalnızken de yasaktır. Nitekim, Hz. Peygamber'in bir hadisi şöyledir: "Sakın, hiçbir zaman çıplak kalmayın. Zira, zarurî ihtiyaçlarınızı giderirken ve karılarınızın yanında olmanın dışında sizden hiçbir zaman ayrılmayanlar (yani, hayır ve rahmet melekleri) vardır. Onun için, onlardan utanın ve onlara saygı gösterin" (Tirmizi). Başka bir hadis şöyledir: Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Haya yerlerinizi, zevceniz ve cariyelerinizin dışındakilerden muhafaza edin". Sorusu olan sordu, "Peki, biz yalnızken ne olmalı?". Resûlullah buyurdu: "O zaman, Cenab-ı Allah, kendisinden utanılmasına daha lâyıktır". (Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mâce).

وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَٰرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ
فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ
عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ ءَابَآئِهِنَّ
أَوْ ءَابَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَآئِهِنَّ أَوْ أَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَٰنِهِنَّ
أَوْ بَنِىٓ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ أَخَوَٰتِهِنَّ أَوْ نِسَآئِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَٰنُهُنَّ أَوِ التَّٰبِعِينَ غَيْرِ أُو۟لِى ٱلْإِرْبَةِ مِنَ ٱلرِّجَالِ أَوِ ٱلطِّفْلِ

الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ
بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ ۚ وَتُوبُوا إِلَى
اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

31: Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar.[31] Namuslarını korusunlar.[32-33] Zinetlerinden[34] görünen kısmı hariç,[35] diğerlerini göstermesinler. Örtülerini başlarına çeksinler.[36] Ve zinetlerini[37] kocalarından, yahut babalarından veya kocalarının babalarından[38] yahut oğullarından veya kocalarının oğullarından[39] yahut kendi kardeşlerinden[40] veya erkek kardeşleri ile kızkardeşlerinin oğullarından[41-42] yahut iyi tanıdık kadınlarından[43] veyahut cariyelerinden[44] veya kadınlara meyli olmayan erkeklerden[45] veya kadınların gizli yerlerine muttali olmayan küçük çocuklardan[46] başkasına göstermesinler. Gizli olan zinetleri bilinsin diye ayaklarını vurmasınlar.[47] Ey mü'minler, hepiniz birden Allah'a tevbe edin ki,[48] felâh bulasınız.[49]

Açıklamalar

31. Kadınlar için yere bakma veya gözlerini haram şeylerden sakınma emri erkeklerinki gibidir. Yani, kadınlar kasten erkekleri görmemelidirler; tesadüfen bir erkeği görürlerse bakışlarını kaçırsınlar ve başkalarının haya yerlerini de görmesinler. Ancak, erkeklerin kadınlara bakışı ile, kadınların erkeklere bakışıyla ilgili emirlerde biraz fark vardır. Meselâ, hadislerde şöye bir rivâyet vardır: Hz. Ümmü Seleme ile Hz. Meymune (r.a.), Hz. Peygamber'in yanında otururken Hz. İbn Ümmi Mektûm (r.a.) geldi. Hz. Peygamber her iki zevcesine "örtünün" dedi. Zevceler dedi ki, "Ya Resûlullah o kördür, gözleri görmez ve o bizi tanımaz". Resûlullah, "Ama, siz kör değilsiniz, siz onu görmüyor musunuz?" diye sordu. Hz. Ümmü Seleme'nin açıklamasına göre "Bu olay, hicap ile ilgili emirlerin gelmesinden sonra meydana geldi". (Ahmed, Ebu Davûd, Tirmizi). Bu olay, Muvattâ'nın bu rivâyetiyle de doğrulanıyor: Hz. Âişe (r.a.) yanına gözü görmeyen bir adam gelince örtündü. Kendisine, niye örtündüğü sorulduğunda cevabı şuydu: "O beni görmüyor, ama ben onu görüyorum ya!" Bir başka rivâyette Hz. Âişe'den naklolunmuştur: Hicri 7 yılında Habeşlilerin bir heyeti Medine'ye geldi ve heyet Mescid-i Nebevî'nin bahçesinde bir gösteri düzenledi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Âişe'nin bu gösteriyi izlemesini sağla-

dı. (Buhari, Müslim, Ahmed). Bir başka rivâyet de şöyledir: Fatma bint Kays, kocası tarafından boşandıktan sonra iddet devresini nerede geçireceği sorusu ortaya çıktı. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun Ümmü Şerik Ensariye'nin yanında kalmasını tavsiye etti, daha sonra kendisine şöyle dedi: "Onun evine sahabelerim çok giderler (Hz. Ümmü Şerik Ensariye zengin bir kadındı ve pek çok kişiyi devamlı olarak ağırlar, ziyafetler düzenlerdi). Onun için, sen İbn Ümmü Mektûm'da kal; onun gözü görmez, onun yanında serbestçe kalabilirsin." (Müslim, Ebu Davud). Bu rivâyetleri bir arada incelediğimizde görüyoruz ki, kadınların erkeklere bakmalarıyla ilgili kısıtlama ve yasaklar erkeklerin kadınlara bakmaları kadar sert ve katı değildir. Kadınların, bir mecliste veya toplantıda erkeklerle karşılıklı oturdukları sırada kendileriyle bakışmak yasaktır. Yoldan geçerken veya uzaktan bir oyun veya gösteriyi izlerken erkeklere şöyle bir bakmak yasak değildir; ayrıca, herhangi bir ihtiyaç halinde bir evde otururken erkeklere bakmak da sakıncalı değildir. İmam Gazali ve İbn Hacer Askalanî de hadislerden aynı sonucu çıkarmışlardır. Şevkanî, "Neylü'l-Evtâr" adlı eserinde İbn Hacer'in şu sözlerini nakletmiştir: "Bu gerekçeyle, kadınların dışarıya çıkmalarıyla ilgili durumlar doğrulanmış oluyor. Kadınlar, kendilerini erkekler görmesinler diye camiye, sokaklara, çarşıya ve pazara yüzleri örtülü şekilde çıkar, yolculukta aynı şekilde yaparlardı. Buna karşılık, erkeklere, kadınlar kendilerini görmesinler diye yüzlerini saklama veya örtme emri verilmedi. Bundan, ikisinin durumunun değişik olduğu anlaşılıyor." Ama, kadınların erkeklere gelişigüzel bakmaları ve yakışıklılıklarını doyasıya seyretmeleri caiz değildir.

32. Yani, kadınlar gereksiz şehvet ve cinsel uyarıdan sakınmanın yanısıra kendi haya yerlerini başkalarına göstermesinler. Bu hususta erkekler ile ilgili emirler kadınlar için de geçerlidir. Ama, kadınların haya yerlerinin ölçüsü erkeklerinkinden farklıdır.

Erkekler için kadınların haya yerleri, el ve yüzlerinin dışında bütün vücuttur, ki bunu kocalarının dışında babaları ve kardeşleri de dahil, kimse göremez. Ayrıca, kadınlar, vücut hatlarını veya şeklini açıkça gözlerin önüne seren dar, kısa veya şeffaf elbiseler giymemelidirler. Hz. Âişe'nin bir rivâyetine göre kızkardeşi Esma bint Ebu Bekr, Resûlullah (s.a.v.)'in yanına geldi, üzerinde ince bir elbise vardı. Resûlullah hemen yüzünü ondan çevirdi ve "Esma, erginlik çağına gel-

miş bir kadının, yüzü ve ellerinin dışında, vücudunun başka bir bölümünü göstermesi iyi değildir" dedi. (Ebu Davud) Benzeri bir olay, İbn Cerir tarafından Hz. Âişe'ye dayanılarak naklolunmuştur. Rivâyete göre Hz. Âişe'nin evine Abdullah binti Tufeyl'in kardeş dediği kızı gelmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) eve geldiğinde onu gördü ve yüzünü ondan çevirdi. Hz. Âişe, "Ya Resûlullah, bu benim yeğenimdir" dedi. Resûlullah şöyle dedi: "Erginlik çağına gelmiş bir kadının, vücudunu yüzü ve ellerinin dışında başkalarına göstermesi helâl değildir". Resûlullah bundan sonra kendi kolunun bileğine kadar işaret ederek ancak oraya kadar bir bölümün açık kalabileceğini, kolun diğer bölümünün kapalı kalacağını gösterdi. Bu hususta sadece şu istisna vardır: Kadınlar mahrem olan akrabaları, meselâ baba, erkek kardeş v.s.nin önünde günlük işleri sırasında gerektiği kadar; meselâ, hamur yoğururken gömlek kollarını yukarıya doğruya çevirmeleri kadar veya yerleri siler ve paspaslarken şalvar v.s. paçalarını kıvırmaları kadar yerlerini açabilirler.

Kadınlar için kadınların haya yerlerinin ölçüsü, erkek-erkeğe gibidir. Yani, karın göbeklerinden dizlere kadar olan bölüm. Bu demek değildir ki, kadınlar, kadınların önünde yarı çıplak bulunsunlar. Bu şu demektir, göbek ile diz arasındaki bölümün örtünmesi farzdır, ama başka bölümlerin örtünmesi farz değildir.

33. Şurası unutulmamalıdır ki, şeriat-i ilâhiyeye göre kadınların erkekler gibi sadece gözlerini haramlardan sakınmaları ve haya yerlerini muhafaza etmeleri istenmemiştir; onların bazı diğer şeylere de dikkat etmeleri gerekmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, bu hususta kadınlar ile erkekler eşit değildirler.

34. Zinet kelimesi, süslenme, püslenme, giyinme ve kuşanmayı kapsamaktadır. Bunları üç kategoriye ayırabiliriz: (1) Güzel elbiseler veya modaya uygun kıyafetler (2) mücevher (3) baş, yüz, el, kol, ayak ve vücudun diğer kısımlarını süsleyen aksesuarlar. Çağımızda "makyaj" tarifine giren süsler, malzemeler ve aksesuarlar bu kategoriye giriyor. Zinetin gösterilmesinin kimlere yasak olduğu daha sonra etraflıca anlatılmıştır.

35. Bu âyetin anlamı, değişik tefsirler yüzünden karmakarışık hale gelmiştir; halbuki, mesele apaçık ortadadır. İlk cümle şöyledir: "La yubdina zinetehunna" (zinetlerini göstermesinler). Daha sonra "illa"

kelimesiyle müstesna sayılan şeyler şöyle ifade olunmuştur: "Zinetlerinden görünen kısmı hariç". Bu açıkça gösteriyor ki, kadınlar bizzat kendi makyaj, elbise ve mücevher v.s.lerini göstermesinler; fakat, ellerinde olmayan sebeplerden dolayı bazı zinetleri görülmüş olursa sakıncası yoktur. Meselâ, çarşaf veya peçenin, rüzgârın etkisiyle uçması ve bazı zinetlerin meydana çıkması veya gövdenin üst kısmını kaplayacak bir çarşafın veya başörtüsünün giyilmesi, ki bunun saklanması mümkün değildir ve kendi başına bir çekiciliği vardır. Bu âyeti, Hz. Abdullah bin Mesud, Hasan Basrî, İbn Serin ve İbrahim Nehaî bu anlamda kabul etmişlerdir. Bunun aksine bazı müfessirler, müstesna olan şeyler arasında, insanların kendi alışkanlıkları yüzünden gösterdikleri veya meydanda bıraktıkları zinetleri saymışlardır. Bu müfessirler bu tarife göre gösterilebilecek şeyler arasında yüz ve el ile bunların bütün süsleri ve malzemelerinin de bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Yani bunlara göre, bir kadını saçlarını boyalı, gözlerini sürmeli ve boyalı, yanaklarını boyalı, dudaklarını rujlu, ellerini ve parmaklarını bilezikli, yüzüklü, kulaklarını küpeli ve ayaklarını halhallı v.s. olarak erkeklere göstermesi sakıncalı değildir. Bu görüşte olanlar arasında İbn Abbas, ona tabi olan fakihler ve Hanefî mezhebinin alimlerinin önemli bir bölümü yer almaktadır. (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs, cilt: III, s. 388-389). Ne var ki, bu yanlışlık, "ma zahar"ı, "ma yuzhiru" olarak kabul etmekten ileri geliyor; halbuki, bu açıkça Arapça gramerine aykırı birşeydir. "Görünmek" ile "göstermek" arasındaki fark ortadadır ve Kur'ân-ı Kerim'in, "göstermek" değil, "görünmek" kelimesini kullandığı hepimizin mâlûmudur. O halde, bu gereksiz zorlama ve "göstermek"te ısrar niye? İstisna haddini "gösterme"ye kadar genişletmek, hem Kur'ân'a aykırıdır, hem Hz. Peygamber zamanındaki uygulamaya; çünkü o devirde, hicab emrinin gelmesinden sonra, kadınların, yüzleri açık bir vaziyette dolaşmadıkları kesindir. Hicab, yüzün örtünmesini de kapsıyordu ve hac sırasında ehram içinde bulunmanın dışında peçe kadınların kıyafetinin ayrılmaz bir parçası haline getirilmişti. Ayrıca, bu görüşü savunurken, yüz, el ve ayakların, kadının haya yerleri olmadığı gibi şaşırtıcı bir gerekçe de ortaya konuyor. Halbuki, haya yerleri ile hicap veya örtünme arasında çok büyük fark vardır. Haya yerlerinin mahrem erkeklere gösterilmesi de yasaktır. Hicab ise, kadın ile mahrem olmayan erkekler arasında ayırım yapılmak üzere konan bir kuraldır ve burada, bahis konusu haya yerleri değil, hicaptır.

36. Cahiliyye döneminde kadınlar başlarını kısmen örten bir eşarp bağlarlardı ki, bunun saç tokası gibi bir düğmesi olurdu. Bağırları açık olduğu için boyun ve göğsün üst kısmı meydanda olurdu. Göğüslerini örtmek için bluz veya gömlek gibi bir şey giyerlerdi; omuzlarına ve sırtlarına kadar iki-üç saç örgüsü uzanırdı. (Tefsir-i Keşşâf, cilt II, s. 90, İbn Kesîr, cilt: III, s. 283-284). Bu âyetin inişinden sonra kadınların ve kızların eşarp giymeleri gerekli kılındı. Eşarp veya başörtüsü, baş ve gövdenin üst kısmını tamamıyla örtüyordu. Bu âyetin inişinden hemen sonra Müslüman kadınların, başörtüsü giyme emrine nasıl uyduklarını Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatmıştır: Nûr sûresi nâzil olduktan sonra mü'minler bunu Resûlullah'ın mübarek ağzından dinlediler, sonra evlerine dönüp karılarına, kızlarına ve kızkardeşlerine bu âyetleri aktardılar. Hiç bir Ensâr kadını "Örtülerini başkalarına çeksinler" ifadesini dinledikten sonra yerinde rahat durmadı. Hemen kalkıp kuşaklarını ve yatak çarşaflarını çıkarıp yırttılar ve başörtüsü haline getirdiler. Ertesi sabah namaz için Mescid-i Nebevi'ye gelen kadınlardan hiçbiri başörtüsüz değildi. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Âişe'nin başka bir rivâyeti naklolunmuştur ki, buna göre ilâhî emrin gelmesinden sona kadınlar, ince ve şeffaf kumaşlı başörtülerini bırakıp kalın kumaşlar seçtiler ve bunları başörtüsü haline getirip giydiler. (İbn Kesir, cilt: III, s. 284, Ebu Davûd, Kitab-ül Libâs).

Başörtünün ince veya şeffaf kumaştan olmamasıyla ilgili emir, ilgili âyetlerle kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Nitekim Ensar kadınlar, ne gibi kumaşın başörtüsü için uygun olduğunu hemen anladılar ve öyle hareket ettiler. Ayrıca şeriatın başı, Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu meseleyi müphem bırakmamış ve gerekli açıklamayı yapmıştır. Dıhye Kelbi'nin ifadesine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Mısır'da dokulmuş muslin (ince kumaş) hediye geldi. Resûlullah bu kumaşın bir parçasını Hz. Dıhye Kelbi'ye vererek, "Bunun bir parçasıyla kendine gömlek yap, başka bir parçasını da zevcene başörtüsü yapmak için ver; ama bedeninin hatlarını göstermesin diye altına bir de astar koysun" diye tenbih etti. (Ebu Davûd, Kitab-ül Libâs).

37. Yani, kadınların kendi zinetlerini serbestçe gösterebileceği veya zinetleriyle serbestçe hareket edebileceği çevre, bu kişilerden oluşuyor. Kadınlar, bu çevrenin dışında kim olursa olsun, ister akraba, ister yabancı olsun, kimseye zinetlerini göstermemelidirler. Kadınlar bu sı-

nırlı çevrenin dışında kimseye makyajlarını, süslerini, yüzlerini, ellerini ve ayaklarını kasten veya umursamazlıkla göstermemelidirler; fakat bütün iyi niyet ve çabalarına rağmen bazı zinetleri kazaen görülmüş olursa Allah katında muaftır.

38. Burada aslında "âba" kelimesi kullanılmıştır ki, sadece baba değil, dede veya büyük dede veya büyük baba veya ecdâdı ifade etmek için kullanılır. Demek ki, bir kadın, bütün bu büyüklerin önüne, kendi babası ve kayınpederinin önüne çıktığı gibi çıkabilir.

39. "Oğullar" tarifine torunlar da giriyor ve bu hususta öz veya üvey farkı yoktur. Bir kadın kendi evlâtları ve evlâtlarının evlâtları önünde olduğu gibi üvey evlâtları ve torunlarının önünde zinetleriyle serbestçe haraket edebilir.

40. "Kardeşler" ifadesi, her türlü öz ve üvey erkek ve kız kardeşler ile aynı anneden doğan kardeşler için kullanılmıştır.

41. Erkek ve kız kardeşlerin oğullarından, üç çeşit kardeşlerin torun ve büyük torunları kastedilmiştir.

42. Burada akrabalar ve yakınlar ile ilgili emirler sona erdiği için daha ileriye gitmeden önce başlıca üç noktaya temas edelim; çünkü bunlar anlaşılmazsa aklımızda bazı soru işaretleri kalabilir:

Birinci nokta şudur: Bazı kimseler, zinetlerin gösterilme hürriyetinin sadece burada bahsedilen akrabalarla sınırlı olduğunu zannediyorlar ve diğer bütün kişiler, hatta öz amca ve dayının önünde kadınların örtünmeleri gerektiğine inanıyor ve bunun için diyorlar ki, Kur'ân-ı Kerim'de bu akrabalar mahrem olarak gösterilmemiştir. Halbuki, bu iddia doğru değildir. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Âişe'nin, öz amca ve dayıları şöyle dursun, üvey amca ve dayıların önüne çıkmasından herhangi bir mahzur görmemişti. Kütüb-u Sitte ile Müsned-i Ahmed'de Hz. Âişe'nin bir rivâyeti şöyledir: Ebu'l-Ku'ays'ın kardeşi Afleh Hz. Âişe'yi ziyarete geldi ve eve girmek için izin talep etti. Hicab ve peçe ile ilgili emirler inmiş olduğu için Hz. Âişe kendisine içeriye girme izni vermedi. Afleh kendisine şu mesajı yolladı: "Sen benim yeğenimsin, zira sen kardeşim Ebul-Ku'ays'ın karısının sütünü emmiştin." Fakat Hz. Âişe'nin bu konuda bazı tereddütleri vardı. Derken Hz. Peygamber (s.a.v.) teşrif etti ve Afleh'in, Hz. Âişe'nin yanına gelebileceğini belirtti. Bu demektir ki, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) yukarıdaki

âyeti sadece orada bahsedilen kişilerin mahrem olduğu anlamında kabul etmemişti. Hz. Peygamber'in bu âyetten çıkardığı sonuç şuydu: Bir kadının nikâhı kimlerle haram ise onlar bu âyetin kapsamına giriyor ve onların önünde kendi zinetleriyle serbestçe hareket edebilir. Meselâ, amca, dayı, damat ve aynı anneden olan veya sütünü içen çocuklar. Tâbiînden Hz. Hasan Basrî de aynı görüşü ortaya koymuş, bunu Allame Ebu Bekr Cessâs, "Ahkâmü'l-Kur'an'da teyid etmiştir. (cilt III, s. 39).

İkinci mesele şudur: Ebedî hürmet ilişkisinde olmayan akrabalar (ki onlarla bir bakire veya dul bir kadın evlenebilir) ne mahrem akrabalar grubuna giriyorlar ki, kadınlar kendilerine zinetlerini serbestçe gösterebilsin; ne de tamamıyla yabancıların grubuna giriyorlar ki, kadınlar kendilerine zinetlerini hiç göstermesinler. Bu iki üç nokta arasındaki orta yolu şeriat tayin etmemiştir, zira bu mümkün değildir. Bunun sınırları çeşitli akrabaların durumu, meselâ, yakınlığı, yaşı, aileler arasındaki ilişkiler ve tarafların durumu, meselâ aynı evde veya ayrı ayrı evlerde oturmak bakımından ister istemez farklı olacaktır ve olmalıdır. Bu konuda Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in tutum ve davranışları bizim için yol gösterici mahiyettedir. Çeşitli hadislere göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in baldızı ve Hz. Ebu Bekr'in küçük kızı olan Hz. Esma, Resûlullah'ın karşısına çıkardı ve son güne kadar yüzünü ve ellerini göstermesi bakımından Resûlullah'tan çekinmezdi. Meselâ, Veda Hutbesinde durumu böyle idi, ki bu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ebediyete intikalinden ancak birkaç ay önceki olaydır. (Bk: Ebu Davud, Kitabü'l Hacc, Bâb-ül Muharrem, Yu-eddib Gulame). Aynı şekilde, Ebu Talib'in kızı ve Hz. Peygamber'in amca kızı olan Hz. Ümmü Hani, son zamana kadar Reshulüllah'ın önüne çıkardı ve yüz ve ellerini örtmezdi. Meselâ, Mekke fethi sırasında başından geçen bir olayı kendisi anlatmıştır ki, bununla bu durum ispatlanmış oluyor. (Bk: Ebu Davud, Kitabü's-Savm, Bâb-ün fin-niyet-i fis-savm verruhsati fihe). Diğer yandan, şöyle bir olayla karşılaşıyoruz: Hz. Abbas, oğlu Fadl'ı ve Hz. Peygamber'in öz amca oğlu Rebia bin Haris bin Abdülmüttalib oğlu Abdülmüttalib'i, Resûlullah'ın yanına, "Siz artık büyüdünüz, iş veya meslek sahibi olmadan evlenemezsiniz, onun için gidip Resûlullah'tan iş isteyin" diyerek gönderdiler. Bu iki genç, Hz. Zeyneb'in evinde Resûlullah ile görüştüler. Hz. Zeyneb, Fadl'ın öz halasının kızıydı. Abdülmüttalib'in ba-

basıyla aynı akrabalığı vardı. Ancak Hz. Zeyneb, bu iki gencin önüne çıkmadı ve kendileriyle perdenin ötesinden konuştu. (Ebu Davud, Kitab-ül Harac). Bu iki olayı bir arada inceleyecek olursak, meselenin mahiyeti ve özünün yukarıda anlattığımız gibi olduğunu anlarız.

Üçüncü nokta şudur: Akrabalık şüpheliyse, mahrem akrabaların önüne de kadınlar peçesiz ve çarşafsız çıkmamalıdırlar. Buhari, Müslim, ve Ebu Davud'da yer alan rivâyete göre Ümmül-Mü'minîn Hz. Sevde'nin kardeşi bir cariyeden doğmuştu. Bununla ilgili olarak Hz. Sa'd bin Ebî Vakkas'a, kardeşi Utbe şu vasiyette bulundu: Cariyeden olan genci yeğenin olarak kabul et, çünkü o benim nutfemle doğmuştur. Bu dava, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iletilince, Resûlullah, Hz. Sa'd'ın başvurusunu şu sözlerle reddetti: "Oğlan kimin yatağında doğmuşsa onundur; zâniye gelince, payına sadece taş toprak kalır." Fakat aynı zamanda Hz. Sevde'ye, oğlanın önüne çıkmama emrini verdi, çünkü onun kardeşi olup olmadığı şüpheli hale gelmişti.

43. Burada aslında "nisâihinne" kelimesi kullanılmıştır ki, sözlük anlamı "onların kadınlarıdır". Burada bu kadınların kimler olduğunu daha önce anlamaya çalışacağız. Biz ilk önce şunu belirtmeliyiz ki, burada "bütün kadınlar" için geçerli olan "en-nisa" kelimesi kullanılmamıştır. Zira böyle bir şey olsaydı, Müslüman kadınların, din ve ırk ayırımı yapmadan bütün kadınların önünde kendi zinetlerini göstermeleri serbest olacaktı. "Nisâihinne" demekle, bu kadınların belli bir zümre olduğu ifade olunmuştur. Burada söz konusu olan belli bir kadın zümresidir; bu zümre nedir? Bu hususta fakihler ve müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bir gruba göre "nisaihinne"den sadece Müslüman kadınlar kastedilmiştir. Müslüman kadınlar, ister zımmi, ister başka bir gruba dahil olsunlar, gayrimüslim kadınlar karşısında tıpkı erkekler gibi hicab ve peçe ile ilgili kurallara riayet etmelidirler. İbn Abbas, Mücahit ve İbn Cüreyh bu gruba dahildirler, ve bunlar kendi görüşleri lehinde şu olayı naklediyorlar: Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ebu Ubeyde'ye şöyle yazmıştı: "Duyduğuma göre bazı Müslüman kadınlar, gayrimüslim kadınlarla beraber hamama gitmeye başlamışlardır. Halbuki, Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının vücudunu, kendi milletinden (Müslümanlar) başka kimsenin görmesi helâl değildir." Hz. Ebu Ubeyde bu mektubu alınca çok telaşlandı ve ağzından şu sözler döküldü: "Yâ Allah, vücu-

dunun renginin açılması için hamamlara giden Müslüman kadının yüzünü âhirette kara çıkart". (İbn Cerir, Beyhaki, İbn Kesîr).

Başka bir grup, bu ifade ile bütün kadınların kastedildiğini öne sürüyor. Meselâ, İmam Râzi'nin görüşü budur. Ama bu görüşü ileri sürenler burada özellikle "nisâihinne" kelimesinin kullanıldığına herhalde dikkat etmiyorlardır. Çünkü, alelâde kadınlar kastedilmiş olsaydı, bu ifadenin kullanılmasına ne gerek vardı? Sadece "en-nisa" kelimesi kullanılmaz mıydı?

Üçüncü görüş de şudur: Burada kastedilen kadınlar, yakından tanınan, yakın aile ilişkilerinde olan, aynı muhitte olan veya aynı iş yerinde bulunan kadınlardır. Bunlar hem Müslüman, hem gayrimüslim olabilirler. Bu yorum hem mâkul, Hem Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine uygundur. Bu ifade kullanmak suretiyle, ya yabancı, ya ahlâk ve karakterleri bilinmeyen, ya da dış görünüşlerine göre durumları şüpheli olan kadınlar temiz ve yüksek ahlâklı mü'min kadınların çevresinden uzak tutulmak istenmiştir. Bu görüş, Hz. Peygamberin zevcelerine, zımmi kadınların da geldiğini belirten hadislerle doğrulanmış oluyor. Yani burada asıl değer ölçüsü din değil, ahlâk ve karakterdir. Temiz, güvenilir ve dürüst ailelere mensup güzel ahlâklı, terbiyeli ve dürüst kadınlarla, ister Müslüman, ister gayrimüslim olsunlar, Müslüman kadınlar yakın ve samimi bir ilişki içinde olabilirler. Ancak, hayasız, düşük karakterli, onunla bununla düşüp kalkan kadınlar, Müslüman olsalar dahi, karşılarında mümin kadınlar peçeli ve çarşaflı olmalıdırlar. Zira, bu gibi kadınlarla yakınlık ve samimiyet, mahrem olmayan erkekler kadar zararlıdır özellikle, ahlâk açısından. Durumları ve karakterleri bilinmeyen yabancı ve tanımadık kadınlara gelince, onlara karşı muamele bizce mahrem olmayan akrabalarınkinden ileriye gitmemelidir. Yani, Müslüman kadınlar bu gibi kadınların yanına yüz ve ellerinin dışında diğer yerleri kapalı ve örtülü bir şekilde çıkmalıdırlar.

44. Bu emrin yorumu konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Bir grup fakihler, bundan sadece bir kadının emrindeki cariyelerin kastedildiğini sanıyor. Bu gruba göre, ilâhî buyruğun gayesi şudur: Bir Müslüman kadın, emrindeki cariyeler ister müşrik, ister ehl-i kitaptan olsun, karşılarına zinetleriyle çıkabilir. Fakat uşaklarına, ister emrinde olsun veya olmasınlar, yabancı birer erkek gibi bir muamele yapmalıdır ve peçeli olmalıdır. Abdullah bin Mes'ud, Mücahid, Hasan

Basrî, İbn Sirin, Said bin Müseyyeb, Tâvus ve İmam Ebu Hanife'nin görüşü bu yöndedir ve İmam Şafiî'nin bir sözü de bu görüşü destekler niteliktedir. Bu fakihlere göre bir uşak için hanımefendisi mahrem değildir; azâd olduktan sonra eski hanımefendisi ile nikâh kıyabilir. Onun için, uşaklık veya kölelik, bir kadının, uşağına, veya kölesine mahrem erkekler gibi davranmasını gerektirmez. Bazı kimseler itiraz edebilirler ki, "Mâ meleket eymânuhunnâ" hem erkek hem kadın köleler için geçerli olmasına rağmen burada neden sadece "cariyeler" olarak kabul olunmuş ve tercüme edilmiştir? Buna cevap olarak yukarıdaki zâtlar şu delili veriyorlar: Evet, kullanılan ifade hem erkek hem kadın köle ve hizmetçilere tatbik edilebilir, ama bağlama göre burada "cariyeler" en uygun bir tercümedir. Daha önce "nisaihinne" kelimesi kullanılarak çok iyi tanınan veya yakın çevredeki kadınlara samimi olunması gerektiği ifade edilmişti ve şimdi "cariyeler" için "mâ meleket eymânuhunnâ" deyişi kullanılarak Müslüman kadınların, diğer kadınlar gibi, cariyelerin önüne de zinetleri ile çıkabileceği ifade olunmuştur.

Fakihlerin başka bir grubu, hicabı gerektirmeyenler arasında erkek ve kadın her iki cinsten kölelerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Ehl-i Beyt imamlarından bazısı ve İmam Şafiî'nin görüşü bu yöndedir. Bu grup, âyette kullanılan "mâ meleket eymânuhunnâ" ifadesine sıkı sıkıya bağlı kalmakla yetinmiyor, bu konuda sünnetten de bazı örnekler sunuyorlar. Meselâ, bir vak'a şöyledir: Yüce Peygamber, Abdullah bin Mas'edet-ül Fazâri isimli bir köleyi Hz. Fâtımatü'z-Zehra'nın yanına götürdü. Hz. Fâtıma o sırada kısa bir çarşaf giymişti; öyle ki, başını örttüğü zaman ayakları, ayaklarını örttüğü zaman başı açık kalıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun telaşını gördükten sonra, "Mesele yok, burada sadece senin baban ve kölen vardır" diye buyurdu. (Ebu Davud, Ahmed, Beyhakî; Enes bin Malik tarafından rivâyet edilmiştir). İbn Asâkir'in, ünlü tarih kitabında belirttiği gibi, Yüce Peygamber (s.a.v.) bu köleyi Hz. Fâtıma'ya vermişti. Hz. Fâtıma bu köleyi büyüttü ve daha sonra azâd etti. Fakat bu köle, bu iyiliğin bedelini ihanetle verdi ve Sıffin savaşı sırasında Hz. Ali'nin düşmanı ve Hz. Muaviye'nin ateşli destekçisi oluverdi. Aynı grup, Hz. Peygamber'in bu buyruğunu da delil olarak ortaya koyuyor: "Sizlerden biri, kölesiyle yakın bir temasta olduktan sonra onu serbest bırakmaya karar verir ve o köle de serbest bırakılma bedelini ödeme duru-

munda ise, ona karşı hicabın kurallarına uymaya başlamalıdır" (Ebu Davûd, Tirmizi, İbn Mâce; Ümmü Seleme tarafından rivâyet edilmiştir).

45. Aslında burada kullanılan ifade şudur: "Tabi (emir altında) olan ve arzulamayan (kadınlara ilgi duymayan) erkekler". Bundan anlaşılıyor ki, Müslüman bir kadın, mahrem erkeklerin dışındaki erkeklerin önünde ancak şu şartla zinetlerini gösterebilir. Birincisi, o erkek ona tabi, yani emrine tabi olmalıdır. İkincisi, o erkek çeşitli sebeplerden dolayı, meselâ yaşı, sakatlığı, cinsel güçsüzlüğü, aşırı fakirlik ve sefalet veya mahkûmiyet yüzünden efendisinin karısı, kızı, kardeşi veya annesini arzulamayacak, veya kötü bir niyetle bakamayacak durumda olmalıdır. Bu emri, itaatsızlık veya isyân değil, itaat düşüncesiyle okuyacak bir kişi, ilk bakışta, bunun kapsamına bugünkü garson, şöför, aşçı, uşak ve diğer genç hizmetçilerin girmediği kanaatine varacaktır. Müfessir ve fakihler, bu kelimeleri şöyle yorumlamışlardır:

İbn Abbas: Bu kelimelerden, kadınlarla hiç ilgilenmeyen, onları arzulamayan çok saf ve temiz ve hatta budala birisi kast edilmiştir.

Katadeh: Karnını doyurmak için size muhtaç olan, çaresiz ve gariban bir kişi

Mücahid: Kadınlara değil, sadece ekmeğe talip olan bir ahmak.

Şa'bî: Ev sahibine tamamıyla tabi ve muhtaç olup kadınlara bakacak cesareti olmayan bir kişi.

İbn Zeyd: Bir aileye aşırı derecede bağlı olup, aynı evde yetişen ve o ailenin bir ferdi haline gelen bir erkek eleman; ki, evin kadınlarında gözü olmayıp buna cesaret de etmez. Bu kişi, o aileye sadece ekmeği için bağlı kalır.

Tavus ve Zuhrî: Ne kadınlara meyil eden, ne de buna cesaret eden bir budala.

(İbn Cerîr, cilt: 18, s. 95-96, İbn Kesîr, cilt: III, s. 285).

Bu açıklamalardan daha net ve açık, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde meydana gelen ve Buhari ve Müslim, Ebu Davud, Nesaî ve Ahmed gibi muhaddislerin, Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'ye dayanarak naklettikleri olaydır: Medine'de bir hadım vardı. Hz. Peygamber'in zevceleri ve diğer hanımlar bu hadımı "kadınlara meyli olmayan erkek" olarak evlerine girip çıkmasına izin verirlerdi. Bir defasında Hz.

Peygamber (s.a.v.), Ümmü'l-mü'minîn Hz. Ümmü Seleme'nin yanına gittiğinde bu hadımın Hz. Ümmü Seleme'nin kardeşi Abdullah bin Umeyye ile konuştuğunu gördü. Hadım, Hz. Abdullah'a diyordu ki, "Taif fethedilirse Gîylan Sakafî'nin kızı Bâdiye'yi kendine almayı unutma." Hadım bundan sonra Bâdiye'nin güzelliği ve vücudunu meyletmeye başladı ve hatta mahrem yerlerini de ballandıra ballandıra anlattı. Bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.), "Vay Allah'ın düşmanı, demek sen gözlerini ona dikmişsin" dedi. Yüce Peygamber bundan sonra zevcelerinin bu hadımın önüne çıkmalarını yasakladı, onu Medine'den çıkardı ve diğer hadım ve kadınsı erkeklerin evlere girmelerini yasakladı. Zira, kadınlar kendilerini zararsız sayarak gereken tedbirler almıyorlardı ve onlar da, bu kadınların durumunu erkeklere anlatırdı. Bundan anlaşılıyor ki, erkeğin, sadece fiziksel bir rahatsızıktan dolayı cinsel birleşmede bulunma etkisini kaybetmesi veya iktidarsız olması kâfi değildir. Eğer böyle bir erkek gizli cinsel istek ve tutkulara sahipse ve kadınlarla ilgilenirse birçok fitnelere yol açabilir.

46. Yani, cinsel açıdan henüz olgunlaşmamış çocuklar. Bu tarife göre ancak 10 veya 12 yaşlarına kadar erkek çocuklar zararsız sayılabilir ve onların önünde kadınlar zinetleriyle çıkabilirler. Bundan yukarı yaştaki çocuklar ergin olmasalar dahi, cinsel bakımından bilgi sahibi olabiliyor veya uyarılabiliyorlar.

47. Hz. Muhammed (s.a.v.) bu emri sadece mücevherlerin sesine kadar sınırlandırmamış, ve bunun gözlerin dışında başka duyu ve duyguları kamçılayan nesneleri de kapsadığını ifade etmiştir. Nitekim, Hazret-i Peygamber, kadınların güzel kokular sürerek dışarıya çıkmalarını yasaklamıştır. Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kulları olan kadınların, camiye gelmelerini yasaklamayın; ancak onlar güzel kokularla gelmemelidir" (Ebu Davûd, Ahmed). Buna benzer bir rivâyete göre bir kadın camiden çıkarken Hz. Ebu Hureyre onun yanından geçti ve onun koku sürmüş olduğunu farketti. Dolayısıyla, onu durdurup "Ey Allah'ın kulu, sen camiden mi geliyorsun?" diye sordu. Kadın "evet" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Hureyre şöyle dedi: "Ebu'l-Kâsım sallallahü aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu duydum: Güzel koku sürüp camiye gelen bir kadının namazı, evine gidip cenâbet guslü yapıncaya kadar kabul olunmaz". (Ebu Davud, İbn Mâce, Ahmed, Nesaî). Ebu Musa Eş'arî, Hz.

Peygamber'in şöyle buyurduğunu belirtmiştir: "Erkekler hoşlansın diye ıtır sürerek yoldan geçen kadın şöyledir, böyledir". (Yani, Resûlullah böyle bir kadını tarif etmek için çok ağır sözler kullandı). (Tirmizi, Ebu Davûd, Nesaî). Resûlullah'ın buyruğuna göre kadınlar parlak renkli, ama kokusu çok hafif olan parfüm sürmeliydiler. (Ebu Davud).

Resûlullah, aynı şekilde, kadınların ortada herhangi bir sebep yokken erkeklere seslerini duyurmalarından da hoşlanmazdı. Kadınların gerektiğinde konuşmalarına Kur'ân-ı Kerim izin vermişti ve bizzat Hz. Peygamber'in zevceleri dinî konulardaki görüşlerini halka anlatırlardı. Ama, herhangi bir gereği yokken ve ayrıca dinî ve ahlakî faydaları da yokken kadınların, erkeklere seslerini duyurmaları hoş görülmemiştir. Nitekim, topluca namaz kılınırken imamın bir hata yapması halinde erkeklerin "Sübhanallah" demeleri, kadınların ise sadece bir ellerini başka ellerine vurarak İmam'ı uyarmaları emrolunmuştur. (Buhari, Müslim, Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud, Nesaî, İbn Mâce).

48. Yani, şimdiye kadar bu konuda yaptığınız hatalardan dolayı tövbe ediniz ve bundan böyle kendi söz ve hareketlerinizi Cenab-ı Allah ve Resûlullah'ın emirlerine göre düzeltiniz.

49. Bu noktada, bu ilâhî emirlerin gelmesinden sonra Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'in ruhuna uygun olarak İslâm toplumunda yaptığı diğer bazı reformlardan sözetmemiz sanırız uygun olacaktır:

(1) Yüce Peygamber, bir kadınla, mahrem akrabaları yanında yokken, akraba veya yakınları bile olsa, başka erkeklerin yalnız görüşmeleri veya onun yanında oturmalarını yasakladı. Hz. Câbir bin Abdullah'ın ifadesine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kocaları yanlarında bulunmayan kadınların yanına gitmeyin, zira şeytan, içinizde kan gibi dolaşmaktadır" (Tirmizi). Aynı Hz. Câbir'in bir rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kişi, bir kadınla, herhangi bir mahrem akrabası yanında yokken yalnız görüşmemelidir. Zira, o anda üçüncü kişi şeytan oluyor" (Ahmed). İmam Ahmed, Âmir bin Rabi'ye'ye dayanarak benzeri bir rivâyet daha nakletmiştir. Bu hususta Resûlullah'ın ne kadar dikkat ettiği şu vak'adan anlaşılıyor: Resûlullah, Hz. Safiyye ile beraber geçti. Resûlullah onları durdurup "Yanımdaki zevcem Safiyye'dir" dedi. Onlar, "Fesübbanallah, ya Resûlullah, hakkınızda kötü birşey düşünebilir miyiz?" diye hayretlerini belirttiler. Yüce Peygamber ise şu

cevabı verdi: "Şeytan, insanın içinde kan gibi dolaşır, hakkımda kalbinizde bir kuşku uyandırmasından korktum da." (Ebu Davûd, Kitab-üs Savm).

(2) Yüce Peygamber, yabancı bir erkeğin elinin bir kadına değmesini de yasakladı. Nitekim, Hz. Peygamber, biat sırasında erkeklerin elini kendi eline alırdı, ancak kadınlarınkini almazdı. Hz. Âişe'nin ifadesine göre Resûlullah'ın eli hiçbir yabancı kadına değmezdi. Resûlullah bir kadınla sözlü bir biat ederdi ve sonra biatın bittiğini duyururdu. (Ebu Davûd, Kitab-ül Harac).

(3) Yüce Peygamber, bir kadının yalnız ya da bir nâmahremi ile yolculuk etmesini şiddetle yasakladı. Buhari ve Müslim'de yer alan İbn Abbas'ın rivâyetine göre Resûlullah, hutbesinde şöyle buyurdu: "Bir erkek, yanında bir mahremi yokken bir kadınla yalnız görüşmemeli ve bir kadın, yanında mahremi yokken seyahat etmemelidir." Bir kişi yerinden kalkıp, "Karım hacca gidiyor, benim ismim de sefere çıkacak olanlar arasında yazılmıştır" dedi. Resûlullah şöyle buyurdu: "O halde, sen karınla beraber hacca git". Bu konuda çeşitli hadisler İbn Ömer, Ebu Said Hudrî ve Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivâyetleri ile muteber hadis kitaplarında yer almıştır. Bunlarda sadece seyahat süresi veya yolculuğun mesafesi bakımından farklılıklar var, ama Allah'a ve âhirete iman eden mü'min bir kadının, mahremi olmaksızın yolculuk etmesinin helâl olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Bu hadislerde 12 mil veya daha uzun, bir günlük, bir gecelik ve gündüzlük, iki günlük veya üç günlük bir yolculuğun yasak olduğu kaydedilmiştir. Fakat bu farklılık ne bu hadisleri geçersiz kılıyor, ne de bunlardan birini başkalarına tercih etmemizi gerektiriyor. Çünkü, bu görüş ayrılığının makul bir sebebi olsa gerek ve ne zaman nasıl bir olay meydana gelmişse, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona göre hükmünü vermiş olabilir. Meselâ, bir kadın üç günlük yolculuğa çıkıyordur ve Hz. Peygamber, mahrem bir refakatçisi olmadan yola çıkmaktan men etmiştir veya başka bir kadın bir günlük mesafeye gidiyormuş ve Hz. Peygamber onu da durdurmuştur v.s. Yani, bu durumda asıl olan çeşitli kişilerin soruları ve onlara verilen çeşitli cevaplar değil, Hz. İbn Abbas'ın rivâyetinde ifade edilen kuraldır. Yani, genellikle yolculuk veya seyahat olarak kabul edilen bir olay bahis konusu ise, bir kadın, mahrem bir refakatçisi olmadan yola çıkmamalıdır.

(4) Yüce Peygamber (s.a.v.), erkekler ile kadınlar arasındaki serbest ilişki ve sıkı-fıkı oluşunu, hem söz, hem hareketleriyle, mümkün olduğu kadar yasakladı. İslâm'ın sosyal hayatında Cuma günü ve Cuma namazının ehemmiyeti herkesçe mâlûmdur. Cuma namazını bizzat Cenab-ı Hak farz kılmıştır ve Cuma namazının cemaat halinde kılınmasının ehemmiyeti Hz. Peygamber'in şu buyruğuyla ortaya konmuştur: Bir kişi mazeretsiz camiye gelmeyip namazı evinde kılarsa, namazı kabul olunmayacaktır. (Ebu Davud, İbn Mâce, Dârekutnî, Hakim; Hz. İbn Abbas'ın rivâyetiyle). Ancak Hz. Peygamber, Cuma'nın kadınlar için farz olmadığını ifade etti. (Ebu Davud, Ümmü Atiyye'nin rivâyetiyle; Darekutnî ve Beyhakî, Cabir'in rivâyetiyle; Ebu Davud ve Hakim, Tarık bin Şahab'ın rivâyetiyle). Resûlullah, cemaat ile kılınan namazlara da, kadınların iştirakını farz kılmayı "eğer cemaate gelmek isterlerse, kendilerine mani olmayın" emrini vermekle yetindi ve bunu şöyle açıkladı: Kadınlar için evde namaz kılmak, camide namaz kılmaktan daha üstündür. İbn Ömer ile Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kulları olan kadınların camiye gelmelerine mani olmayın" (Ebu Davud). İbn Ömer'in bazı diğer rivâyetleri de buna benzemektedir. Meselâ, "Kadınların gece camiye gelmelerine izin verin". (Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesaî, Ebu Davud). Bir başka hadis şöyledir: "Kadınlar için evleri daha iyi olmasına rağmen camiye gitmelerine mani olmayın" (Ahmed, Ebu Davud). Ümmü Humeyd Sa'idiyye diyor k: Ben Resûlullah'a dedim ki, "Ya Resûlullah, ben arkanızda namaz kılmayı çok arzuluyorum." Resûlullah dedi ki: "Senin, kendi odanda namaz kılman selâmlıkta kılmandan daha iyidir; senin, kendi evinde namaz kılman, mahallenin camiinde kılmandan daha iyidir ve senin kendi mahallenin camiinde namaz kılman, merkezî camide namaz kılmandan daha iyidir". (Ahmed, Taberanî). Hemen hemen aynı sözler Ebu Davud'da Abdullah bin Mes'ud'dan naklolunan rivâyette yer almaktadır ve Hz. Ümmü Seleme'nin bu rivâyetinde Hz. Peygamber'in şu sözleri vardır: "Kadınlar için en iyi mescid, evlerinin içleridir". (Ahmed, Taberani). Fakat, Hz. Âişe, Beni Umeyye'de kadınların durumuna değinerek şu ifadeyi kullanmıştır: "Eğer Resûlullah kadınların bugünkü durumunu görmüş olsaydı, onların camiye gitmelerini, tıpkı İsrail oğullarının yaptığı gibi, kesinlikle yasaklardı" (Buhari, Müslim, Ebu Davud). Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevî'ye kadınların girişi için ayrı bir kapı ayırmıştı; ve Hz. Ömer kendi hükûmet döneminde erkeklerin bu kapıdan girmelerini tamamıyla ya-

saklamıştı. (Ebu Davud, Bâb-ı İ'tizâl-ün Nisa fi'l Mesâcid ve Bâb-i Ma Câ'e fi Hurûc-ün Nisa'i ilel Mesâcid). Cemaatte kadınların safı arkada olurdu ve namazın bitiminden sonra Resûlülah, kadınların ayrılıp gitmelerine fırsat vermek için biraz beklerdi. (Ahmed, Buhari, Ümmü Seleme'nin rivâyetiyle). Resûlullah'ın bir buyruğu şöyledir: Erkeklerin en iyi safı en öndeki, en kötüsü de en arkadaki (yani kadınlara yakın olan)'dır. Aynı şekilde kadınların en iyi safı en arkadaki, en kötüsü de en öndekidir (yani erkeklere yakın olan) (Müslim, Ebu Davûd, Tirmizi, Nesaî, Ahmed). Bayramlarda kadınlar toplu namazlara katılırdı, ancak yerleri ayrı olurdu ve Resûlullah, hutbeden sonra kadınların yerine gidip kendilerine ayrıca hitap ederdi. (Ebu Davûd, Câbir bin Abdullah'ın rivâyetiyle; Buhari ve Müslim, İbn Abbas'ın rivâyetiyle). Bir defasında Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevî'nin dışında, yolda erkekler ile kadınların birbirinden ayırt edilmeyecek şekilde beraber yürüdüklerini görünce kadınlara şöyle dedi: "Durun, sizin sokağın ortasında yürümeniz doğru değildir, kenardan yürüyün". Bunu duyan kadınlar yolun kenarından yürümeye başladılar. (Ebu Davud). Bu emirler açıkça gösteriyor ki, erkekler ile kadınların birbirine karışma ve kaynaşmaları İslâm'ın ruhuna tamamen aykırıdır. Allah'ın evi olan mescit ve camilerde bile erkekler ile kadınların birbirinden kesin şekilde ayrı kalmalarına özen gösteren bir dinin, okullarda, üniversitelerde, iş yerlerinde, kulüp ve derneklerde ve toplantılarda iki cinsin birbiriyle serbest temasına göz yummasına imkân var mıdır?

(5) Hz. Peygamber (s.a.v.) aşırıya kaçmamak şartıyla kadınların süslenip püslenmelerine izin vermekle kalmamış, bazan bunun için gereken tenbihlerde de bulunmuştur. Süs ve makyaj olarak Cahiliyye döneminden kalma bazı alışkanlık ve modaların lânetlenecek cinsten ve bir milletin felâketine yol açabilecek türden olmaları sebebiyle kesinlikle yasaklamıştır. Bunlar şunlardır: Saçlara başkalarının saçlarını katarak uzun ve sık göstermek; vücudun çeşitli kısımlarında dövme yapmak, sun'i benek yapmak, kaştaki saçları kesmek veya düzeltmek; yüzdeki kılları temizlemek, tıraş ettirmek, dişleri aşırı derecede fırçalayıp inceltmek ve zayıflatmak, dişleri delmek ve safran ve benzeri maddelerle yüzü boyamak. Bu emirler Kütub-ı Sitte ve Müsned Ahmed'de Hz. Âişe, Hz. Esma bint Ebu Bekr, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbas ve Hz. Muaviye'nin muteber rivayetleri ile yer almşıtır.

Allah ve Resûlü'nün bu açık emirlerini öğrendikten sonra bir mü'min için sadece iki seçenek kalıyor: Ya Cenab-ı Allah'ın, Kur'ân-ı Kerim'de ve Resûlullah'ın, kendi sünnetinde bu kadar açık ve ayrıntılı bir biçimde ortaya koyduğu bu emirlere uyup kendisi, evi ve toplum hayatını her türlü ahlâkî fitnelerden korusun, ya da kendi nefsinin zaafı sebebiyle bu emirlere aykırı hareket ediyorsa, en azından yaptıklarını günâh olarak yapsın ve olur olmaz tevil ve bahanelerle günâhı sevaba çevirmeye kalkışmasın. İki şıkkı bırakıp Kur'ân-ı Kerim'in emirlerine açıkça karşı gelerek Batı toplumunun bütün pisliklerini benimsemeye kalkışan ve üstelik bu davranışlarının tamamıyla İslâm'a uygun olduğunu ve İslâm'da hicab, peçe ve çarşafla ilgili herhangi bir emrin bulunmadığını iddia edecek kadar küstahlaşanlar aslında büyük günâh işliyor ve cehâlet ve nifâk ve itaatsızlığın en kötü örneğini veriyorlar ki, bu ne dünyada ne âhirette hoş görülebilir. Ne yazık ki, Müslümanlar arasında, münafıklardan de iki adım ileri, öyle küstâh kişi ve gruplar vardır ki, Cenab-ı Allah ve Resûlünün emirlerinin yanlış ve dinsiz ve imansız Batılılardan öğrendikleri şeylerin doğru olduğuna inanıyorlar. Bunlar aslında Müslüman değillerdir. Çünkü, bütün itaatsizlik ve isyandan sonra Müslüman kalırlarsa, İslâm ve küfr gibi kavramlar anlamsız hale gelirler. Eğer bu kişiler kendi isimlerini değiştirir ve resmen İslâm'dan çıkarlarsa hiç olmazsa medeni cesarete sahip olduklarına kanaat getireceğiz. Fakat ne gariptir ki, bu beyler bu gibi aykırı düşünceye sahip olmalarına rağmen kendilerinin Müslüman olduklarını iddia edebiliyorlar. Böyle bir âdilik ve aşağılığın başka bir örneğin dünyada herhalde yoktur. Böyle bir ahlâk ve karaktere sahip olanların hiçbir hile, desise, sahtekârlık, düzenbazlık ve hıyânetten kaçmayacakları kesindir.

وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِن
يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾
وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ
مِن فَضْلِهِ ۗ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ

إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ ۚ وَلَا
تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

32-33: Sizden bekârları[50] ve köle ile cariyelerinizden salih olanları[51] evlendirin.[52] Eğer fakir iseler, Allah onları fazl ve keremi ile zengin yapar.[53] Allah'ın ihsanı geniştir. O, herşeyi bilicidir. Evlenmeye imkân bulmayanlar, Allah onları fazlından zenginleştirinceye kadar iffetlerini korusunlar.[54] Köle ve cariyelerinizden bedel mukabilinde (mükâtebe)[55] azâd olunmasını arzu edenlere, hayırlı[56] olacaklarına kanaat getirirseniz, mükatebeyi kabul ediniz.[57] Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.[58] Eğer iffetli hayatı isterlerse cariyelerinizi dünya malı için fuhuşa zorlamayın.[59] Onları buna zorlayanlar (günahkâr olur). Onları (cariyeleri) da bu zorlayıştan sonra Allah mağfiret eder ve çok esirgeyicidir.

Açıklamalar

50. Burada aslında "ayâmâ" kelimesi kullanılmıştır ki, genellikle "dul kadınlar" anlamındadır. Ancak burada bu kelime evli olmayan bütün erkek ve kadınlar için kullanılmıştır. "Ayâmâ", "ayyem"in çoğuludur ve ayyem, karısı olmayan erkeğe veya kocası olmayan kadına denir. Bu bakımdan burada "sizden bekârlar" gibi bir tercüme daha uygundur.

51. Yani, sizlerle muameleleri iyi olan ve evlilik hayatını düzgün bir şekilde süreceklerine kanaat getirdiğiniz köle ve cariyeler. Efendileriyle ilişkileri iyi olmayan, ona saygılı olmayan, ve huyu ve karakteri, eşleriyle düzenli bir hayat geçirmelerine uygun olmayan köle ve cariyeleri evlendirme vazifesi efendilerine ait değildir. Çünkü böyle bir durumda bu evlilik huzurdan çok huzursuzluk getirir ve çiftlerin hayatını mahveder. Köle ve cariye olmayanlarla ilgili olarak böyle bir şart koşulmamıştır, çünkü serbest ve ergin bir kişiyi evlendirenler genellikle birer danışman, yardımcı, tanışma aracı rolünü oynarlar. Bu gibi bir evlilikte asıl taraflar evlenen erkek ve kadındır ve önemli olan rızalarıdır.

Fakat köle ve cariyelerin izdivâcının sorumluluğu efendilerine aittir. Bir efendi bile bile, bir kişiyi saygısız, kavgacı veya aşırı derecede ahlâksız ve hasta biriyle evlendirirse bütün vebâli kendisine aittir.

52. Burada emir kipini gören âlimlerin bir grubu, Cenab-ı Allah tarafından böyle bir emir verildiğini sanmışlardır. Halbuki durumun kendisi, bunun bir emir olmayacağını ortaya koyuyor. Gayet tabii ki, başka kimselerin bir kişiyi nikâhlandırması vâcip olamaz. Bir an içi böyle birşeyin farz veya vâcip olduğunu düşünsek dahi, nikâhı kıydırılan kişinin durumu ne olabilir? Nikâhı kıyılmak istenen bir kişi herkesin sözüne evet mi demelidir? Başkaları nerede isterlerse ve kimler isterlerse, onunla evlenmesi şart mıdır? Böyle bir şey farz ise, demek ki, kendi nikâhı hakkında hiçbir söz hakkına sahip değildir. Ve eğer bu kişi inkâr etme hakkına sahipse, bu işi yapmak isteyenlerin kendi vazifelerini yerine getirebilecekleri nasıl söylenebilir? İşte konunun bütün bu yönlerini düşünmüş olan âlimlerin çoğu Cenab-ı Allah'ın bu konudaki buyruğunun vâcip değil, sadece ehven olduğuna karar vermişlerdir. Yani bu âyetin anlamı şudur: İslâm toplumunda halk, evlenmemiş kişilerin bulunmamasına dikkat etmelidir. Aile, eş-dost ve komşular bu konuyla yakından ilgilenmelidirler ve kimsesizlere de devlet yardım elini uzatmalıdır.

53. Bu demek değildir ki, evlenen veya nikâhlanan herkes Allah tarafından zenginleştirilecektir. Burada anlatılmak istenen, insanların bu konuda çok hesaplı veya tutumlu davranmamasıdır. Yani, kızın anne-babası ve yakınları, onu istemeye gelenleri sadece fakirdirler diye reddetmemelidirler. Aynı şekilde, damadın anne ve babaları, kazancı çok yüksek oluncaya kadar evde oturtmaya çalışmamalıdırlar. Ayrıca, erkekler de maddi bakımdan rahata ve refaha kavuşuncaya kadar evlenmelerini ertelememelidirler. Gelirleri az bile olsa, Allah'a tevekkül edip evlenmelidirler. Çünkü, bazan evlilik kısmet getirir. Evlenince bir erkeğin karısının tutumlu ve hesaplı davranması eve bereket ve rahatlık getirir. Erkek de sorumluluğunun artmasının bilinciyle daha çok çalışıp daha çok para kazanır. Bir erkeğin karısı, bazı işler yaparak kocasına maddi bakımdan yardımcı olabilir. Ayrıca, gelecekte kimin nasibinde ne yazıldığı bilinmez. Hali vakti iyi olanların durumu kötüye gidebilir veya bunun tam tersi olabilir. Onun için, insanlar bu konuda asla hesap-kitap yapmamalıdırlar.

54. Bu âyetler, Hazret-i Peygamber'in bu hadisleriyle en iyi şekilde açıklığa kavuşmuşlardır: Hz. Abdullah bin Mes'ud'un bir rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Gençler, sizden evlenebilenler evlensinler; zira, bu, insanın kadınlara kötü gözle bakmaktan korunması ve namusunun güvence altına alınması için önemli bir yoldur. Evlenme imkânına sahip olmayanlar ise oruç tutsunlar, zira oruç insanın heyecanını yatıştırmanın iyi bir yoludur" (Buhari ve Müslim). Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Üç kişiye yardım etmek Allah'ın vazifesidir: Bir, temiz ve namuslu kalmak için evlenen erkek; iki, kitabet malını ödeme niyetinde olan mükâtip; ve üç, Allah'ın yolunda cihad etmek üzere yola çıkan kişi" (Tirmizi, Nesaî, İbn Mâce, Ahmed, ayrıntılı açıklamalar için bkz: Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nisa, âyet: 25).

55. "Mükâtebet" veya "mükâtebe"nin sözlük anlamı "yazışma"dır. Ancak bir terim olarak bunun anlamı şudur: Bir köle veya cariyenin kendisinin serbest bırakılması için efendisine bedelini teklif etmesi ve bu bedelin kabul olunmasından sonra bunun kağıda dökülmesi; yani bir köle veya cariyenin serbest bırakılmasıyla ilgili kaide, kural, ödeme şartları ve belirlenen miktarını içeren anlaşma. İslâmiyet'in, köle ve cariyelerin serbest bırakılması için belirlediği bazı kurallardan biri işte mükâtebe'dir. Bedelin para olarak ödemesi şart değildir. Taraflar anlaşırlarsa, bir köle veya cariyenin, efendisi için belli bazı hizmetlerde bulunması da bedel sayılabilir. Anlaşmaya varıldıktan sonra efendinin köle veya cariyesinin serbest bırakılması engellemesi doğru değildir. Anlaşmaya varıldığı takdirde efendi, kölesini veya cariyesini, verilen süreden önce ödeme için sıkıştırmayacaktır, onların kendi bedellerini ödeyebilmek amacıyla başka yerlerde çalışmalarına izin verecektir ve ödemelerini kurallara uygun şekilde yapmalarından sonra onları serbest bırakacaktır. Hz. Ömer (r.a.) zamanında bir köle, efendisiyle mükatebe yaptı ve belirlenen süreden önce kitabet malı (bedeli)'ni efendisine götürdü. Efendisi, bedeli birden değil, birkaç yılda veya ayda taksitle alacağını söyledi. Köle bununla ilgili şikâyetini Hz. Ömer'e götürdü. Hz. Ömer, köleye, "Sen bu parayı Beytü'l-Mal'a yatır, ondan sonra serbestsin" dedi. Daha sonra, kölenin efendisine, bedelinin topluca Beytü'l-Mal'a yatırıldığını, canı isterse hemen hepsini birden alabileceğini, istemezse bunun kendisine taksitle birkaç ay veya yılda

ödenebileceğini bildirdi. (Darekutnî; Ebu Said Makbarî'nin rivâyetiyle).

56. Burada "hayır"dan üç şey kastedilmiştir:

Birincisi, köle veya cariyelerde kitabet bedelini ödeme selâhiyeti olmalıdır. Yani, onlar çalışarak kendi hürriyetinin bedelini efendilerine ödeyecek halde olmalıdırlar. Nitekim, bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Ancak çalışarak hayatını kazanabilecek köle (cariye) ile mükatebe ediniz. Aksi takdirde sokaklarda dilencilik yapar." (İbn Kesir, Ebu Davud'a atfen).

İkincisi, köle ve cariyeler, sözlerine güvenilip anlaşma yapılmasını mümkün kılacak doğruluk ve dürüstlüğe sahip olmalıdırlar. Yoksa, efendileriyle mükâtebe edip serbest olur ve geçici süre içinde kazandıklarını çar-çur edebilir ve böylece efendilerine gereken ödemeyi yapamazlar.

Üçüncüsü, köle ve cariyelerin efendileri, onlarda ahlâksızca eğilimler veya İslâm'a ve Müslümanlara karşı kinci bir görüş bulmasınlar; zira, bu şekilde hürriyetleri Müslüman toplumu için zararlı olabilir. Başka bir deyişle, bu köle ve cariyeler toplumun dürüst ve faydalı fertleri olmalıdırlar, toplumu dinamitlememelidirler. Şurası unutulmamalıdır ki, o devirde köle ve cariyeler sınıfına savaş esirleri de giriyordu ve bu sözler, bu husus gözönünde tutularak kullanılmıştır.

57. Bu âyeti bazı fakihler şu anlamda kabul etmişlerdir: Bir köle veya cariye, mükatebe isteğinde bulunduğu zaman efendisinin onu kabul etmesi vâciptir. Atâ, Amr bin Dinar, İbn Sirin, Mesrûk, Dahhâk, İkrime, Zahiriye ve İbn Cerir Taberî'nin görüşü budur ve İmam Şafiî de bunu kabul etmiştir. İkinci grup fakihler ise bunun vâcip değil, müstehab ve mendûb olduğu kanaatindedirler. Bu gruba Şa'bî, Mukâtil bin Hayyân, Hasan Basri, Abdurrahman bin Zeyd, Süfyan Sevrî, Ebu Hanife ve Malik bin Enes gibi büyük isimler dahildir ve buna daha sonra İmam Şafiî de katılmıştır. İlk grubun görüşünü teyid eden iki husus var: (1) Âyette "katibuhum" (onlarla mükatebe ediniz) ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade, bunun Allah'ın emri olduğunu göstermektir. (2) Muteber rivâyetlere göre meşhur fakih ve muhaddis, Muhammed bin Sirin'in babası Sirin, efendisi Hz. Enes'ten mükatebe isteyince Hz. Enes bu isteği kabul etmedi. Bunun üzerine Sirin, Hz. Ömer nezdinde şikâyette

bulundu. Hz. Ömer meseleyi öğrenince kırbaçı kaldırıp Hz. Enes'e bağırdı: "Allah'ın emrine göre mükatebe et" (Buhari). Fakihler bu olaya dayanarak diyorlar ki, Hz. Ömer bu hususta hissi veya şahsi bir davranışta bulunmamış, bütün sahabelerin önünde adil bir karar vermişti ve sahabeler de buna itiraz etmemişlerdi. Bu bakımdan sözkonusu âyet gayet açık seçik bir şekilde Hz. Ömer tarafından açıklanmış ve yorumlanmıştır. Diğer grup fakihlerin görüşü şudur: Cenab-ı Hak sadece '"mükatebeyi kabul ediniz" emri vermemiş, aksine, "onların (köle ve cariyeler) hayırlı olacağını bilirseniz" şartını da ileri koşmuştur. Bu hayırlı olma şartı da, bir efendinin keyfine ait bir şey olup bir mahkemenin belirleyeceği bir ölçüsü yoktur. Kanun şeklindeki emirler böyle olmaz. Bu bakımdan, bu emir yalnızca, nasihat ve telkin olarak kabul edilmeli, kanun niteliğindeki bir emir değil. Bu fakihler, Sirin ile ilgili olay için şu cevabı veriyorlar: O devirde mükatebe isteğinde bulunan tek köle Sirin değildi. Hz. Peygamber ve dört halife döneminde binlerce köle vardı ve bir çoğu mükatebe yapmıştı. Sirin ile ilgili olayın dışında başka herhangi bir davada mahkemenin kendi içtihad hakkını kullanıp kararı uyguladığı görülmemiştir. Hz. Ömer'in davranışı ise şöyle açıklanabilir: Hz. Ömer'in kararı, bir mahkeme kararından çok Müslüman topluluğun bir büyüğünün müdahalesi olarak kabul edilebilir. Hz. Ömer sadece bir hâkim değil, milletin bütün fertleriyle bir baba ilişkisi içinde olan bir büyüktü. Bu bakımdan, bazan bir mahkeme hâkiminin yapmaya cesaret edemediği veya yetkisine sahip olamadığı konularda bir büyük veya baba olarak müdahale edebiliyordu.

58. Bu, muhatapları hem efendiler, hem Müslümanlar hem İslâm devleti olan genel bir emirdir.

Burada efendilere deniliyor ki, kitabet bedelinin bir kısmını affetsinler. Nitekim, çeşitli rivâyetlere göre, sahabeler, mükatiplerinin kitabet bedelinin oldukça büyük bir bölümünü affederlerdi. Hatta, Hz. Ali, her zaman mükatebet bedelinin 1/4'ini affetmiş ve aynı şekilde davranılmasını tavsiye etmiştir. (İbn Cerir).

Müslüman kamuoyuna verilen emir şudur: Kendilerinin serbest bırakılması için mükâtebet bedelinin ödenmesi konusunda yardım çağrısında bulunan köle ve cariyelere ellerinden gelen yardımı esirgemeyin. Kur'ân-ı Kerim'de zekâtın dağıtım ve kullanımıyla ilgili emirler arasında "boyunduruğun kaldırılması" yani, "köle ve cariyelerin serbest bıra-

kılması" da yer almıştır. (Tevbe sûresi, âyet: 60). Aynı şeklide "boyunduruğun açılması" Allah katında çok sevaplı bir iştir. (Beled sûresi, âyet: 13). Hadislere göre, bir defasında bir Arap Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelip "Bana, beni cennete götürecek bir hareketten sözediniz" dedi. Resûlullah şöyle buyurdu: "Sen birkaç kelime ile çok önemli bir soru sordun. Sana söyleyeceğim şu: Köleyi serbest bırak; kölelerin hürriyetlerine kavuşmalarında yardımcı ol; birine hayvan vermen gerekirse, çok süt veren hayvan ver; sana zalimce davranan akrabana iyi davran. Bunu yapamazsan, aç olanın karnını doyur, susamış olana su ver, iyiliği telkin et ve kötülükten men'et. Bunları da yapamazsan, kendi diline hâkim ol; ağzın açıldığı zaman iyilik için açılsın, yoksa kapalı kalsın." (Beyhaki, Fi Şu'ab-ül İman anil Berâi bin Azib).

İslâm devletine verilen emir şudur: Beytü'l-Mâl'da toplanan zekâtın bir bölümünü köle ve cariyelerin serbest bırakılması için kullanılsın.

Burada şu husus unutulmamalıdır ki, eski çağlarda köleler üç çeşit olurdu: Bir, savaş esirleri, iki, yakalanıp köle yapılan ve satılan hür kişiler ve üç, nesillerden beri köle olan ve ecdâdlarının ne zaman köle yapıldığını veya kölelerin hangi kısmına girdiğini bilmeyenler. İslâm'ın doğuşu sırasında kölelik yaygın bir uygulama ve gelenekti. Arabistan ve dünyanın diğer ülkelerinde yukarıda belirtilen sınıfa ait köleler yaşıyordu ve bütün ekonomik ve sosyal düzen, çiftçi veya işçilerden çok bu kölelere dayanıyordu. İslâm'ın karşılaştığı ilk sorun şuydu: Yüzyıllardır süregelen kölelik geleneğine veya kölelere ne yapılmalıdır? İkinci sorun, kölelik sorunun nasıl bir çözüme bağlanacağıydı. İlk sorun ile ilgili olarak İslâm, eski çağlardan beri süregelen köleler üzerinde efendilerinin bütün hak ve yetkilerini kaldırmadı. Zira böyle yapsaydı, sadece sosyal ve ekonomik düzen bütünüyle felce uğramaz, aynı zamanda Arabistan'da Amerika'dan daha büyük ve ciddi bir iç savaş patlak verir; ve Amerika'da nasıl ki bugün bile zenciler baskı altında bulunmakta ve temel hak ve hürriyetleri için mücadele etmektedirler, kölelik sorunu yine tam anlamıyla çözümlenemezdi. İslâm, bu basit ve basiretsizce bir yolu terkedip kölelerin boyunduruğuna son verilmesine yönelik çok köklü bir ahlâkî hareketi başlattı ve tavsiye, nasihat, telkin ve teşvikin yanısıra, dinî emir ve idarî kanunlarla şu seçenekleri ortaya koydu: İnsanlar, âhiretteki kurtuluşlarını göz önünde alarak ellerindeki köle ve cariyeleri gönüllü olarak azâd etsinler; kendi hata veya günah-

larının kefaretini ödemek için dinî emirlere göre kölelerini serbest bıraksınlar; kölelerini, fiyatlarını (bedel, mükatebe) alıp serbest bıraksınlar. İslâm'ın başlattığı bu örnek kampanyanın bir bölümü olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) bizzat 63 köleyi serbest bıraktı. Mübarek zevcelerinden sadece Hz. Âişe'nin serbest bıraktığı kölelerin sayısı da 67'yi buluyordu. Resûlullah'ın amcası Hz. Abbas kendi hayatında 70 köleyi serbest bıraktı. Hakim bin Hizâm 100, Abdullah bin Ömer 1.000, Zül'kala Himyeri 8.000 ve Abdurrahman bin Avf (r.a.) 30.000 köleyi hürriyetlerine kavuşturdular. Aynı şekilde, başta Hz. Ebu Bekr ve Hz. Osman (r.a.) olmak üzere birçok sahabe, çok sayıda köleleri serbest bıraktılar. Başlıca hedefleri, âhirette huzur ve Allah'ın rızası olduğu için köleleri serbest bırakmak için bir yarış sürüp gitti. Hali-vakti iyi olan herkes, elindeki köleleri salıveriyor veya durmadan satın alıp serbest bırakıyordu. Öyle ki, ilk çağın kölelerinin hemen hemen hepsi, Râşit Halifeler devri kapanıncaya kadar serbest bırakılmışlardı.

Bundan sonra geleceğe ait mesele kalıyordu. Bir kere, İslâm, hür bir kişinin köle yapılması, satılması veya satın alınmasını kesinlikle haram kıldı ve bütün kanuni yollarını kapadı. Savaş esirlerinin köle yapılmasıyla ilgili müSa'de (dikkat edilirse, emir değil müSa'de) şu şarta bağlandı: Savaş esirlerinin bağlı olduğu hükûmet İslâm devletiyle esir mübadelesi konusunda herhangi bir anlaşma yapmaya yanaşmaz veya esirlerin kendileri, fidye veya bedellerini ödeyecek durumda olmazlarsa. Ayrıca, bu kölelerin serbest olmaları için mümkün olan bütün yollar açık bırakıldı. Yani, mali durumları müsaitse, efendilerine bedellerini ödeyip hürriyetlerine kavuşsunlar; bir hayır iş olarak veya Allah'ın rızası için serbest bırakılsınlar; efendileri kendi günahlarının kefareti için kendilerini serbest bıraksınlar; efendileri sadece hayatları boyunca kendilerini köle olarak kullansınlar ve ölümlerinden sonra serbest bırakılmaları konusunda vasiyette bulunsunlar (İslâm fıkhında bu düzenlemeye "tedbir" ve bu düzelmeye tabi olan köleye "müdebbir" denilir); ya da, bir kişi kendi cariyesiyle temettü ettikten sonra çocuk doğursun; bu durumda o adamın ölümünden sonra, gereken vasiyeti yapmışsa da, yapmamışsa da, o cariye kendiliğinden serbest kalacaktır. İşte, İslâm kölelik meselesini böyle halletmiştir. Câhil kimseler, meseleyi anlamadan itiraz edip dururlar ve bazı mazeretçiler de bunlara cevap verirken, İslâm'ın köleliğin bazı şartlarla kalmasına izin verdiği gerçeğini de inkâr etmeye kalkışırlar.

59. Bu demek değildir ki, cariyeler kendileri temiz kalmak istemiyorlarsa, fuhşa mecbur edilebilirler. Bunun anlamı şudur: Eğer cariyenin biri fuhuş yaparsa, kendi fiili veya suçundan kendi sorumludur. Kanuna göre kendi suçundan kendi sorumludur; fakat, eğer efendisi onu zorla kötü yola iterse, sorumluluğu efendisine aittir ve bu davada cezaya çarptırılacak olan odur. Zâten cebir veya zor lâfı, bir kişinin kendi rızası ve iradesine karşı bir şey yaptırıldığı zaman ortaya çıkıyor. "Dünya malı için" tabirine gelince, bu, hükmün ispatı için bir şart veya kısıtlama olarak kullanılmış değildir ki, efendisi parasını yemiyorsa, cariyesini fuhuşa zorladığından sorumlu tutulmayacaktır. Aksine, bunun amacı, bu kazancı da yasağa sığdırmaktır. Yani hem bir cariyeyi fuhşa zorlamak, hem parasını yemek haram ve yasaktır.

Fakat burada verilen hüküm veya emrin bütün gayesi, sadece sözleri ve bağlamıyla iyice anlaşılmıyor. İyice anlaşılması için bu emrin hangi şartlarda indiği de gözönünde tutulmalıdır. Araplar arasında umumiyetle fahişeliğin iki çeşidi revâçta idi. Bunlardan biri ailevî fahişelik ve diğer genelevdeki fahişelikti.

Ailece veya aile içinde fahişelik yapanların çoğu, herhangi bir koruyucusu olmayan, serbest bırakılan cariyelerdi. Fakat bunların bazıları bir aile veya kabilenin desteğine de sahip olurlardı. Cariye olmayan kadınlar da bu mesleğe girmiş olanlardandı. Bu kadınlar aynı zamanda birkaç erkeğin metresi olarak yaşarlardı. Umumiyetle bir ev tutarlardı ve kendileriyle anlaşmış olan birkaç erkek bu eve gelirlerdi. Erkekler hem cinsel ihtiyaçlarını giderir, hem evin geçimine katkıda bulunurlardı. Kadın hamile kalıp çocuk doğurunca, çocuğunun kime ait olduğunu söylerse o, onun babası olurdu. Güya bu toplu metres hayatı, Cahiliyye dönemi insanlarının bir çeşit "nikâh" olarak kabul ettiği meşrulaşmış bir müessese idi. İslâm'ın gelişiyle, bir kadının sadece bir kocasının bulunduğu bilinen nikâh şekli meşru ilân edildi ve diğer bütün şekiller "izan" tarifine girip kendiliğinden hâram hale geldiler (Ebu Davûd, Bâb Fi Vücûh'ün Nikâh...

Açık fahişelik mesleği tamamıyla cariye kızlara dayanıyordu. Bu fahişeliğin de iki çeşidi vardı: Birincisi, bazı kimseler cariyelerini birer metâ gibi görür ve onları çalıştırıp para kazanmaya bakarlardı. Âdet olduğu üzere, cariyelerinden her ay yüklü para getirmelerini isterlerdi. Bu zavallı kızlar para bulmak için mecburen fahişelik yaparlardı.

Zâten istenilen büyük meblağı kazanmak için vücutlarını satmaktan başka bir çare yoktu. Bu fahişeliğin ikinci türü, genelev açmaktı. Zengin kişiler genç ve güzel cariyelerini evin belli bir köşesine oturtur ve evin üzerine bayrak ve buna benzer bazı işaretler koyarlardı. Bu işaretleri gören kişiler ihtiyaçlarını nerede giderebileceklerini hemen anlarlardı ve o tarafa yönelirlerdi. Bu cariyelere "kalikiyât" ve evlerine "mevâhir" denilirdi. Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden önce, Medineliler tarafından "kral"lığı ilân edilmesi beklenen ve daha sonra Hz. Âişe (r.a.)'ye iftirada bulunan Abdullah bin Ubey, ki İslâm tarihinde da münâfıkların lideri olarak geçmiştir, böyle bir genelevin sahibiydi. Bu genelevde 6 güzel cariye-fahişe vardı. Abdullah bin Ubey bunlar vasıtasıyla sadece servetine servet katmıyor, kendisine gelen misafirlerine iyi bir hizmet yapmalarını temin ediyor ve ayrıca bu fahişelerden doğan gayrimeşru çocukları uşak ve hizmetçiler ordusuna katıyordu. Adı Mu'âze olan bu cariye-fahişelerden biri Müslümanlığı kabul etti ve işini bırakmak istedi. İbn Ubey ona işkence yaptı. Kızcağız gidip Hz. Ebu Bekr'e şikayette bulundu. Hz. Ebu Bekr de meseleyi Resûlullah'a iletti. Resûlullah da bu kızın o zâlimden kurtarılmasına emir verdi. (İbn Cerir, cilt: 18, s. 55-58, 103-104, el-İsti'âb el-İbn Abdil Ber, cilt: II, s. 762, İbn Kesir, cilt: III, s. 288-289). İşte bu âyet, Cenab-ı Allah katında o sıralarda indi. Bu gelişmeler gözönünde bulundurulursa, asıl gayenin, sadece cariyelerin fuhşa itilmesinin önlenmesi değil, İslâm devleti sınırları içerisinde fahişeliğin kanunen de ortadan kaldırılması ve aynı zamanda bu işe mecburen itilen kadınların affedilmesi olduğu anlaşılır.

Cenab-ı Allah tarafından bu emrin gelmesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) "İslâm'da fahişeliğe yer yoktur" diye duyuruda bulundu. (Ebu Davud, İbn Abbas'ın rivâyetiyle, Bâb-ı Fi İddia-yı Veled-üz Zina). Resûlullah'ın bundan sonra verdiği ikinci emir, fahişelik veya zinadan elde edilen kazancın tamamıyla haram, pis ve yasak olmasıyla ilgili idi. Râfi' bin Hadic'in rivâyetine göre, Yüce Peygamber (s.a.v.), "mehr el-bağı, yani zina bedelinin, iğrenç, pis, çirkin ve en kötü gelir olduğunu ilân etmiştir. (Ebu Davud, Tirmizi, Nesaî). Ebu Huzeyfe'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber zina veya fahişelikten elde edilen geliri haram kılmıştır (Buhari, Müslim, Ahmed). Ebu Mes'ud Ukbe bin Amr'ın rivâyetine göre Resûlullah, zina gelirinin alışverişini yasaklamıştır (Kütüb-i Sitte, Ahmed). Resûlullah'ın üçüncü emri şöyle idi: Bir cariyeden

ancak el ve ayak hizmetleri alınabilir ve efendisi nereden topladığı veya nasıl kazandığı bilinmeyen bir meblağ veya para cezası ondan almamalıdır. Râfi bin Hadic, "Resûlullah, bir cariyeden, kaynağı meçhul ve şaibeli olan gelir alınmasını kesinlikle yasaklamıştır" demiştir. (Ebu Davud, Kitab-ül İcâre). Râfi bin Rifa'e Ensarî'nin rivâyetinde ise bu emri daha ayrıntılı bir şekilde yer almıştır: "Allah'ın Peygamberi (s.a.v.), bir cariyenin, ellerinin çalışmasının dışında başka türlü kazandığı geliri yasaklamıştır. Resûlullah, ellerin çalıştırılmasını da kendi ellerine çeşitli şekiller vererek göstermiştir ki, bunlardan ekmek pişirmek, iplik yapmak veya kumaş dokumak veya örgü örmek gibi anlamlar çıkmıştır" (Müsned-i Ahmed, Ebu Davûd, Kitab-ül İcâre). Benzeri anlam taşıyan bir rivâyet Ebu Davûd ve Müsned-i Ahmed'de Hz. Ebu Hureyre'den naklolunmuştur ki, bundan cariyelerin kazancı veya zina gelirinin yasak olduğu ifade olunmuştur Aynı şekilde, Yüce Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetinin ruhuna uygun olarak Arabistan'da o sıralarda revâçta olan fahişeliğin her türlüsünü din ve kanun açısından yasaklamakla kalmadı, ayrıca, Abdullah bin Ubey'in cariyesi Mu'âze'nin durumuyla ilgili olarak verdiği kararlar, cariyesini zorla fuhşa sürükleyen ve bu yoldan para kazanan efendisinin cariyesi üzerindeki bütün mülkiyet hakkının kalktığını açıkça ortaya koydu. İmam Zühri'nin rivâyeti bu yöndedir ve bunu İbn Kesir, Müsned-i Abdurrezzak'a dayanarak nakletmiştir.

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ
خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

34: Biz size açık açık bildiren âyetler, sizden evvel geçenlerin misalleri ve muttakîler için de bir takım öğütler indirdik.[60]

Açıklamalar

60. Bu âyet, sadece bir önceki âyetle değil, sûrenin başından beri devam etmekte olan bahisle bağlantılıdır. "Açık açık bildiren âyetler"den, zina, kazf ve li'ân'ın tarifi, kaide ve kurallarının yer aldığı âyetler kastedilmiştir. Meselâ, bu âyetlerden iman sahiplerinin, zina ve fuhuş yapan erkek ve kadınlarla nikâh ve evlilik konusunda dikkatli davranmaları, onları sosyal açıdan boykot etmeleri, temiz ve dürüst insanlara asılsız zina suçlarını isnad etmemeleri, toplumda fuhuş ve

ahlâksızlığı yaymamaları erkek ve kadınların kendi gözlerini kötülüklerden saklamaları, mahrem yerlerini korumaları, kadınların hicap, peçe ve çarşafın kaidelerine uymaları, evlenebilecek yaşta kimselerin dul veya bekâr kalmalarının hoş karşılanmadığı, köle ve cariyelerin serbest bırakılması için kitabet sisteminin uygulanması ve toplumun fahişelik lânetinden kurtarılmasıyla ilgili çeşitli emirler yer almaktadır. Bu buyruklardan sonra deniliyor ki, biz size eğriyi, doğruyu anlattık, muttakilere (Allah'tan korkanlara) doğru yol bulmaları için gereken emirler verdik; artık bundan sonra bu emirlere karşı gelirseniz, demek ki, siz Kur'ân-ı Kerim'de birçok misalleri verilen mağdûr ve mahkûr millet-lerin ibret verici akıbetine uğramak istiyorsunuz. Herhalde, bir talimâtname'nin sonunda böylesine sert kelimeler ve ağır dil az kullanılır. Fakat, kendinin Müslüman olduğunu iddia eden ve bu talimatnâmeyi okuduktan ve böylesine ağır ve sert bir uyarıyı dinledikten sonra bile, bu emirlere karşı gelen bir millete ne demeli?

اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ ؕ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ ؕ اَلزُّجَاجَةُ
كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا
شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ؕ نُوْرٌ
عَلٰى نُوْرٍ ؕ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ
الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٣٥﴾

35: Allah[61] göklerin ve yerin nûrudur.[62] O'nun nûrunun meseli: Şark ve garba nisbeti olmayan,[63] mübarek[64] zeytin ağacının ateşe temas etmeksizin kendi kendine ışık verecek kadar parlak olan şişeden kandil içinde bulunan çerağ gibidir. Bütün bunlar nûr üstüne nûrdur.[65] Allah, dilediğini nûruna kavuşturur,[66] ve insanlara anlamaları için meseller irâd eder. Allah, her şeyi bilicidir.[67]

Açıklamalar

61. Buradan itibaren konuşmanın muhatabı münafıklardır. Münafıklar, İslâm toplumunda fitneler üstüne fitneler çıkarıyor ve kâfir düşmanlar Müslümanlara dışardan saldırırken bunlar İslâm'ı, İslâmî hareketi ve İslâm devleti ile toplumunu içten içe kemirmeye çalışıyorlardı. Bunlar iman iddiasında bulunuyor, Müslümanlar arasında yaşıyor ve özellikle Ensârla yakın bir aile ve akraba ilişkilerinde bulunuyorlardı. Bu bakımdan, fitne ve fesad çıkarmak için uygun bir zamana ve zemin buluyorlardı ve bazı saf Müslümanlar kendilerine hem âlet oluyor, hem arka çıkıyorlardı. Ne var ki, münafıkların gözünü dünyacılık ve maddecilikleri kör etmişti ve bütün iman iddialarına rağmen Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber vasıtasıyla dünyaya yayılmakta olan hidâyet nûrundan mahrumdular. Burada kendilerine doğrudan hitap edilmeden haklarında söylenenlerin başlıca üç amacı vardır: Birincisi, kendileri uygun bir şekilde uyarılsınlar. Çünkü, Cenab-ı Allah'ın rahmeti ve uluhiyetinin ilk amacı, bir kula, doğru yoldan ne kadar sapmış olursa olsun, veya Allah'a ne kadar isyan etmiş olursa olun, son ana kadar gereken uyarıda bulunmaktır. İkincisi, iman ile nifâk arasındaki fark açıkça ortaya konsun ki, akıl sahibi bir kişi için İslâm toplumunda gerçek mü'minler ile sahte Müslümanlar veya münâfıklar arasındaki farkı görmek kolaylaşsın ve bu tenbih, telkin ve tavsiyelere rağmen münafıkların ağına düşen veya onların menfûr amellerine âlet olan bir Müslüman, kendi suçundan kendi sorumlu olsun. Üçüncüsü, Allah'ın, iman sahiplerine vaadlerinin ancak samimiyetle iman eden ve imanın gereklerini yerine getirenler için olduğu konusunda münafıklar açık açık uyarılsın. Bu vaadler sadece adları Müslüman olanlar için değildir. Onun için, münafıklar ile fâsıklar bu vaadlerden pay alacaklarını boşuna beklemesinler.

62. Kur'ân-ı Kerim'de "gök ve yer" tabiri genellikle kâinat için kullanılır. Bu bakımdan, bu âyetin bir tercümesi şu da olabilir: Allah kâinatın nûrudur.

Nûr, eşyaların görülmesi, aydınlanması ve belli olmasına sebep olan şey demektir. Yani, kendi belli olan ve başka şeyleri belli eden bir şey. İnsanların kafasında nûr veya ışığın asıl kavramı budur. İnsanlar, hiçbir şeyin görülmemesi veya belli olmaması durumuna zûlmet veya karanlık adını vermişlerdir. Bunun aksine, her şey görülmeye ve belli

olmaya başlayınca "ışık gelaı" veya "aydınlık oldu" ifadesi kullanılır. Cenab-ı Allah için "nûr" veya ışık kelimesi temelde bu anlamda kullanılmıştır; yoksa, Ulu Allah hâşâ bir ışık, ışın veya şu'a değildir ki, hızı saniyede 186 bin mil olup gözlerimizin perdesine yansıyıp beynimizin görüş merkezini etkiler; ve bize görme imkânı verir. Işık veya aydınlığın bu özel durumu, insanın kafasının yarattığı kelimenin anlamının dışındadır; yoksa, bu durum, bu maddeler âleminde insanın karşı karşıya geldiği ışıklara ve aydınlıklara göre kullandığı kelime ile ifade bulurdu. Cenab-ı Allah için insanların dilinde kullanılan bütün kelime ve ifadeler kendi temel anlamlarına göre kullanılır, maddi ve fiziksel vasıta ve şekillerine göre değil. Meselâ biz Yüce Allah için "görme" kelimesini kullanırız. Bu demek değildir ki, Allah tıpkı insanlar veya hayvanlar gibi göz denen bir organla görür. Meselâ, O'nun için "işitme" kelimesini kullanırız. Bu demek değildir ki, O tıpkı bizim gibi kulaklarla işitir. Yine, O'nun için "tutma" veya "yakalama" fiilini kullanırız. Bu demek değildir ki, Allah'ın gerçekten elleri var ve O, bunlarla bir şeyi tutar veya yakalar. Bütün bu kelimeler her zaman birer simge veya benzetme olarak kullanılır ve ancak çok cahil ve akılsız bir kişi, görme, işitme ve tutmanın, bizim bildiğimiz veya yaşadığımız sınırlı anlamdaki görme, işitme ve tutmanın dışında mümkün olamayacağına inanabilir. Aynı şekilde, nûru veya ışığı sadece bizim anladığımız anlamda parlak bir merkezden çıkıp gözlerimizin perdesine yansıyan ışın olarak kabul etmek yanlıştır. Yüce Allah, böylesine sınırlı ve kısır bir alanda bir ışık değildir; aksine en geniş anlamda bir ışıktır. Yani, bu kâinatta her şeyin tezahür sebebi ve kaynağı O'dur, diğer bütün şeyler zûlmet ve karanlıktır. Işığın veya aydınlığın kendisi ve ışıklı veya ışık saçan bütün şeyler sadece birer yansıtıcıdırlar, Allah'ın verdiği ışığı bize ulaştırırlar, kendilerinde ne ışık var, ne de bunu yansıtacak güç.

Nûr kelimesi, ilim ve bilgi için de kulanılır. Bunun aksi cehâlet ve bilgisizlik, yani karanlıktır. Cenab-ı Hak bu anlamda da, kâinatın nûrudur. Zira, bütün gerçekleri bilen ve doğru yolu gösteren O'dur. Onun feyzi ve inayeti olmazsa, insanlar cehalete ve dolayısıyla yanlış ve kötü yola sürüklenirler.

63. Yani, yüksek ve açık bir arazide bulunan, sabah akşam güneş alan ve hiçbir şeyin gölgesinde olmayan bir ağaç. Böyle bir ortamda

yetişen bir zeytin ağacının yağı çok nefis olup lambada kullanıldığında çok iyi ışık verir. Sadece doğuya veya batıya bakan ve az güneş alan zeytin ağaçlarının yağı kaliteli olmaz ve lambada kullanıldığı zaman iyi ışık vermez.

64. Mübarek kelimesi, çok yararlı anlamdadır.

65. Buradaki benzetmede çerağ, yani lamba, Allahu Teâlâ; şişe, kâinat; ve kandil, Cenab-ı Hakk'ın kendisini halkın gözünden gizlediği perde için kullanılmıştır. Başka bir deyişle, bu aslında gizlilik değil şiddetli gösteriş perdesidir. Eğer insan gözü bu çerağı veya nûru görmekten âcizse, bunun sebebi aradaki karanlık değil, aradaki perdenin şeffaf olmasıdır ve bu şeffaf perdeden sızan ışık öylesine yoğun, parlak, güçlü, şiddetli ve kapsamlıdır ki, insanın sınırlı ve yetersiz görme kabiliyeti tamamıyla çaresiz ve âciz kalıyor. Yani, bu ışık gözleri kamaştırıp kör ediyor. İnsanın sınırlı görme kabiliyeti, sadece azalıp çoğalan, kaybolup tekrar doğan, mukabilinde karanlık olan ve ancak bu tezatla kendini belli eden sınırlı ve yetersiz ışıkları görebilir veya kavrayabilir. Hiçbir mukabili veya zıddı olmayan, hiçbir zaman kaybolup sönmeyen ve her zaman aynı şiddet ve parlaklıkla ortada bulunan Mutlak Nûr'u ise hiç kavrayamaz, göremez.

Şark ve garba nisbeti olmayan zeytin ağacının yağından yakılan lamba (çerağ) tabirine gelince, bu sadece lambanın ışığının şiddetini ve parlaklığını ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Eski çağlarda, zeytin yağından yakılan lambalar en iyi ışık verirlerdi ve bu yağın en kalitelisi de yüksek ve açık bir yerde bulunan zeytin ağacından elde edilirdi. Benzetmedeki ifadelerden, bir lambaya benzetilen Allah'ın, başka bir kaynaktan enerji aldığı anlaşılmamalıdır. Bu lamba bildiğimiz lamba değildir; bunun eşi yoktur. Nasıl ki, en parlak ve en çok ışık veren lamba etrafındaki her şeyi aydınlatır, İlâhi Zât da bütün kâinatı pırıl pırıl etmiştir ve etmektedir.

"Ateşe temas etmeksizin kendi kendine ışık verecek kadar parlak" demenin gayesi de, lambanın ışığının çok kuvvetli ve parlak oluşunu vurgulamaktır. Şimdi, bir kere, kendi kendine parlayan ve son derece parlak ışık veren bir yağın bulunduğu berrak bir lambayı gözünüzün önüne getirmeye çalışınız. Şunu hemen belirtelim ki, yukarıda bahsettiğimiz üç şey, yani en iyi kaliteli zeytinyağı, zeytin ağacının yüksek ve

aydınlık bir yerde bulunması ve yağın ateşle temas olmaksızın yanması, mesel veya temsilin esas parçaları olmayıp, temsil'in ilk bölümü, yani lambanın parçalarıdır. Temsilin asıl temel parçaları şunlardır: Çerağ (lamba), şişe ve parlak kandil.

âyette "O'nun nûrunun meseli" denmesiyle de, daha önce, "Allah göklerin ve yerin nûrudur" şeklinde geçen cümleden doğabilecek herhangi bir anlamsızlık ortadan kalkmış oluyor. Yani, Allah için "nûr" kelimesinin kullanılması, O'nun sadece bir nûr veya ışıktan ibaret olduğu demek değildir. Gerçek şu ki, Cenab-ı Allah bir Kâmil ve Ekmel Zât'tır ki, ilim, hikmet ve kudret v.s. sahibi olmasının yanısıra, nûr sahibidir de. Ancak kendisine "nûr" demenin anlamı, O'nun nûrun en mükemmeline sahip olmasıdır. Nasıl ki, son derece güzel bir kişiye "güzellik budur" denilir, burada da nûrun en mükemmeline sahip olması bakımından Ulu Allah'a "nûr" denilmiştir.

66. Yani, Allah'ın nûru bütün evreni aydınlatmasına rağmen bundan yararlanmak herkese nasip olmaz. Cenab-ı Allah'ın nûruna ancak O'nun dilediği dürüst ve mü'min kimseler ulaşabilirler. Yoksa, bir kör için nasıl gece ile gündüz arasında bir fark yoksa, basiretsiz bir kişi de güneş, ay, yıldız ve şimşeğin parlaklığını görür, ama Allah'ın nûrunu göremez. Böylesine basiretsiz ve talihsiz bir kişi için kâinatın her tarafında karanlık vardır. Gözleri görmeyen bir kişi, burnunun dibindeki hiçbir şeyi bile göremez; ona ancak bir cisim değdiği zaman onun varlığından haberdar olabilir. Aynı şekilde basiretsiz bir kişi, Allah'ın nûruyla parlamakta olan burnunun dibindeki bir şeyi göremez. O, ancak basiretsizliği yüzünden başı derde girdiği zaman gerçeği görebilir.

67. Bunun iki anlamı vardır. Birincisi, Cenab-ı Allah, hangi gerçeği hangi güzel örneğiyle gösterebileceğini çok iyi biliyor. İkincisi, Cenab-ı Allah, bu nimeti, yani kendi nûrunu kimin hakettiğini çok iyi biliyor. Allah'ın nûruna talip olmayan, yani hidâyeti istemeyen ve yalnız dünyevi ve maddi zevklerini tatmin etmeye çalışan birine böyle bir nimetin verilmesinin bir mânâsı yoktur.

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ
أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ
الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ
اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

36-38: (O kandil) o evlerde yakılır.[68] Allah, onların ta'zim edilmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Onlar, oralarda sabah ve akşam Allah'ı tesbih ederler. Birtakım adamlar vardır ki, onları ticaret ve alış-veriş, Allah'ı zikretmekten, namazlarını kılmaktan ve zekâtlarını vermekten alıkoymaz. Onlar kalplerin ve gözlerin dehşetle döneceği günden korkarlar. Allah, onların amellerinin mükâfatını daha iyi bir şekilde verir ve onlara fazlından daha ziyade verir. Allah dilediği kimseye hesapsız rızık verir.69

Açıklamalar

68. Bazı müfessirler, burada "evler"den mescit veya camiler kastedildiğini ve bunlara ta'zim edilmesi veya saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı diğer müfessirler bunlardan mü'minlerin evleri kastedildiğini ve bunların ahlâk yönünden saygıya lâyık veya yüksek olması gerektiğini açıklamışlardır. "İçlerinde isminin anılmasına izin vermiştir" yolundaki ifade mescit veya cami mefhumuna daha yakındır. Fakat dikkat edilince, ikinci görüşteki müfessirleri doğrulayacak bazı unsurlar bulunmaktadır. Zira, ilâhî şeriat, ibadeti, ruhban sınıfı veya kahinler olmaksızın ibadetin icaplarının yerine getirilemediği, ruhbanlar veya kâhinlerin etkisindeki dinler gibi sadece mâbedlerle sınırlandırmamıştır. Aksine, burada bir ev de tıpkı mescit veya cami gibi bir ibadet yeridir ve herkes kendisinin rahibi veya kâhinidir. Yukarıdaki sûrede genellikle ailevî ve sosyal hayatın düzene sokulması için gereken emir ve talimatlar verildiği için biz ikinci görüşün daha yerinde olduğunu düşünmekteyiz. Ama, ilk görüşü de reddetmek için mâkûl bir sebep yoktur. Bize kalırsa, burada evlerden ister normal evler, ister mescit veya camiler kastedilmiş olsun, ikisi de aynıdır.

69. Burada, Cenab-ı Allah'ın mutlak nûrunu idrak edip bundan istifade edilmesi için gereken özellikler sıralanmıştır. Allahu Teâlâ ne dağıtıyor veya ne ihsan ediyorsa, körü körüne (hâşâ) etmiyor. İhsanları keyfi veya sebepsiz değildir. O kime verirse iyice tartarak ve inceleyerek verir. Bir kuluna ihsanda bulunmadan önce onun, O'na sevgi ve saygı besleyip beslemediğini, kalbinde O'na karşı korku olup olmadığını, O'nun mükâfatına talip ve azabından kurtulma arzusu olup olmadığını araştırır. Onun dünya sevgisine kapılmadığını ve bütün dünya işlerine rağmen Allah'ı zikrettiğini araştırır; onun Yaradan'a bağlı olup olmadığını inceler; birkaç günlük hayatın menfaat ve zevklerine kapılmayıp âhiretteki ebedi yaşantıya bağladığı umuduna dikkat eder. İşte bütün bu hususlar gözden geçirildikten sonra bir kişinin Allah'ın nûrundan faydalanıp faydalanmamasına karar verilir. Ve Allah vermeye başlayınca, sonu gelmez; O, verdikçe verir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَعْمَٰلُهُمْ كَسَرَابٍۭ بِقِيعَةٍ
يَحْسَبُهُ ٱلظَّمْـَٔانُ مَآءً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَهُۥ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ
ٱللَّهَ عِندَهُۥ فَوَفَّىٰهُ حِسَابَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۝

39: Kâfirlerin amelleri[70] bir sahrada görünen serap gibidir ki, susayan onu bir su zanneder. Yanına gittiğinde bir şey bulamaz. Kâfirler de amellerinin yanında Allah'ın cezasını bulurlar. Allah da onların hesaplarını görür. Allah hesabı çok çabuk görendir.[71]

Açıklamalar

70. Yani, Allah tarafından geçmişte peygamberleri vasıtasıyla ve o sıralarda Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla verilen Hak mesajını samimiyetle kabul etmeyenler veya reddedenler. Yukarıdaki âyetler gösteriyor ki, Allah'ın nûrunu idrak eden ve bundan faydalananlar gerçek ve sâlih Müslümanlardır. Şimdi ise, bunun tam tersi anlatılıyor ve bu nûru bulma ve bundan yararlanmanın tek ve gerçek kaynağı, yani peygamberi inkâr eden ve öğretilerine uymayanların durumu anlatılıyor. Bunlar, ister ağızlarıyla başka bir şey söyleyip kalben iman etme-

yenler, ister ağız ve kalp her ikisiyle hakikatı inkâr ve reddedenler olsun, sonuçta kâfir ve inkârcıdırlar.

71. Burada verilen misal ile, küfr ve nifaklarına rağmen göstermelik bazı iyi ameller işleyen ve âhirete de inananların, şu sakat düşüncesine işaret edilmiştir ki, samimi inanç ve iman ile, iman sahiplerinin özellikleri ve Peygamber'e itaat ve sadakat olmaksızın bu amelleri âhirette faydalı olacaktır. Burada kendilerine deniliyor ki, sizin bu boş imanlarınız ve göstermelik amelleriniz, birer seraptır. Nasıl ki, çölde susamış ve bitkin bir yolcu uzaktan kumların parlayışını görüp bunu bir göl sanıyor ve bu seraba doğru boşuna koşuyor, siz de boş amellerinize dayanarak hayat yolundan geçiyor ve felâkete sürükleniyorsunuz. Ve nasıl ki, serabı gören bir yolcu gölü gördüğü yerde hiçbir şey bulamıyor ve yine susuz kalıyor, siz de ölümden sonra dirilince göstermelik amellerinizin hiçbir faydasını göremeyeceksiniz. Aksine, mahşerde, Allahu Teâlâ, küfr ve nifâkınız ve göstermelik amellerinizi terâzide tartıp size çok ağır cezalar verecektir.

أَوْ كَظُلُمَاتٍ

فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ
بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ
اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَن فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى
اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾

40-42: Yahut, kâfirlerin ameli derin bir denizde karanlık gibidir ki, onu dalga üzerine dalga ve daha üstünde de bulut kaplar. Bunlar birbiri üstüne yığılmış karanlıklardır. O kadar ki, elini uzatsa onu bile göremez.[72] Allah'ın

kendisine nûr vermediği kimseye, bir ışık yoktur.[73] Görmedin[74] mi ki, göklerde ve yerde olan şeyler ile saf saf olan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Hepsi kendi duasını ve tesbihini bilir. Allah, onların yaptıkları şeyleri bilicidir. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Ve nihayet dönüş ancak Allah'adır.

Açıklamalar

72. Burada, göstermelik iyi ameller yapanlar da dahil, bütün kâfir ve münâfıklardan bahsedilmiştir. Burada deniliyor ki, dünyada geçerli olan deyim ve terimlere göre bu tür insanlar, her ne kadar her türlü bilimin uzmanı, bilgin ve bilge bile sayılsalar ve kendi bilim alanının otoritesi olarak ün yapmış bile olsalar, hayatlarının tamamıyla boşa geçtiği ve tam bir cehalet içinde bulundukları kabul edilecektir. Bu tür insanlar, tamamıyla karanlık içinde ve hiçbir ışığın ulaşamadığı bir yerde takılıp kalanlar gibidirler. Bunlar zannediyorlar ki, atom ve hidrojen bombaları ile sesten hızlı uçaklar ve aya giden roket ve uzay araçları geliştirmek bilim ve teknolojidir. Bunlara göre ekonomi, maliye, hukuk ve felsefede uzmanlaşmak ilimdir. Halbuki, gerçek bilim ve teknoloji bunların yanından bile geçmemiştir. Gerçek bilime göre bunlar zırcahildir ve bunun aksine, okumamış bir köylü, halkın marifetine varmışsa, allâme-yi cihândır.

73. Burada, "Allah, gökler ve yerin nûrudur" diye başlayan konuşmanın amacının ne olduğu nihayet açıklanmıştır. Yani, kâinatta Allah'ın nûrundan başka bir nûr yokken ve her şey bu nûrla görülür ve aydınlanırken bu nûrdan mahrum kalan bir kişi elbette ki, karanlığın tam içinde kalacaktır. Başka bir ışık bulunmadığı, tek bir yerden bir ışığın gelmediği için başka bir ihtimal de yoktur.

74. Daha önce belirtildiği gibi, Cenab-ı Hak, kâinatın nûrudur; fakat bu nûru idrak ve bundan istifade etme imkânına ancak iyi ve sâlih kişiler sahip olabilirler. Diğer kimseler böylesine kâmil ve cihanşümûl bir ışığa rağmen karanlıkta kalırlar. Şimdi ise bu nûra ulaşılmasına yardımcı olan sayısız işaret ve alâmetlerden sadece birkaçından sözediliyor. Maddi değil manevi gözleriyle gören kimseler her yerde Allah'ın hikmeti, kuvveti ve kudretini görebilirler. Fakat, manevi gözleri veya kalp gözleri kapalı olanlar, yüzlerindeki gözlerini ne kadar açarsa açsınlar, biyoloji, jeoloji ve patoloji gibi birçok "loji"leri çok iyi kavrayabilmelerine rağmen Allah'ı hiçbir yerde göremezler.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ
بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ
السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ
عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾
يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ
﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ
وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ
يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ
مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ
آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ
وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

43-47: Görmez misin ki, Allah bulutları takım takım sürer, sonra onları birleştirir. Sonra da birbiri üstüne yığar. Aralarından yağmur çıktığını görürsün. Allah, gökte dağ halindeki birikintilerden[75] dolu indirip onunla istediğine musibet veriyor. Ve istediği kimseden de bunu bertaraf eder. Onun şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri kamaştırır. Allah gece ile gündüzü arka arkaya çeviriyor. Bunlarda basiret sahipleri için ibret vardır. Allah, bütün hayvanları sudan yarattı. Bunlardan kimi karnı üstünde, kimi iki ayağı üzerinde, kimi de dört ayağı üzerinde yürüyor. Allah, dilediğini yaratır. Çünkü, Allah, her şeye kâdirdir. Biz hakikatı beyan eden âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletir. (Münafıklar): "Allah'a ve Resûlüne iman edip itaat ettik" derler. Onlardan bir kısmı bu sözleri söyledikten sonra yüz çevirirler. Onlar mü'min değildirler.[76]

Açıklamalar

75. Bunlardan, mecâzî anlamda "gökteki dağ" denilen, soğuktan donmuş veya birikmiş bulutlar kastedilmiş olabilir. Bunlardan, dünyadaki dağlar da kastedilmiş olabilir. O dağlar ki, göğe doğru yükselmişlerdir ve tepelerindeki buz yüzünden hava da soğuyor ve bulutlar donuyor ve sonra bunlardan dolu yağıyor.

76. Yani münâfıkların "yüz çevirmeleri" veya itaattan kaçmaları, iman iddialarını kendiliğinden çürütmüş oluyor. Zâten, bu hareketleriyle, "biz iman ettik ve itaatı kabul ettik" gibi lâflarını kendiliğinden yanlış çıkarmış oluyorlar.

وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ يَأْتُوٓا۟
إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾

48-49: Aralarında hükmetmesi için Allah ve Resûlüne dâvet olunduklarında[77] onlardan bir zümre yüz çevirip dönerler.[78] Eğer hak kendilerinin lehinde ise, peygamberlere koşarak gelirler.[79]

Açıklamalar

77. Bu kelimeler gösteriyor ki, bir peygamberin hükmü veya kararı, Allah'ın hükmüdür; ve peygamber'e dâvet edilmek, sadece peygambere değil, Allah'a da davet edilmek demektir. Ayrıca, bu âyet ve yukarıdaki âyetle, Allah'a ve Resûlüne itaat edilmeden bütün iman iddialarının boş olduğu ve Allah ile Resûlüne itaatın da, Müslümanların gerek fert, gerekse toplum olarak Allah ve Resûlünün getirdikleri mesaj ve kanunlara uymaktan başka bir şey olmadığı herhangi bir kuşkuya yer vermeden açıkça ortaya konmuştur. Eğer Müslümanlar böyle bir davranış içinde değillerse, iman ve inançla ilgili iddiaları büsbütün

münafıkçadır. (Krş. en-Nisa sûresi, âyetler: 59-61 ve 89-92, dipnotlarıyla beraber).

78. Bu durumun sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'e mahsus olduğu düşünülmemelidir. Aksine, Hz. Peygamber'den sonra da, iş başında olan ve Kitabullah ile Resûlullah'ın sünnetine göre karar veren her hükûmetin adlî celbi, Allah ve Resûlünden yüz çevirmiş sayılmalıdır. Bu durumu Resûlullah (s.a.v.) bizzat bir hadisinde şöyle açıklamıştır: "Müslüman hâkimler tarafından mahkemeye çağrılan bir kişi mahkemeye gelmezse zâlimdir ve hiçbir hakka sahip değildir" (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs, cilt: III, s. 405; Hasan Basrî tarafından naklolunmuştur). Başka bir deyişle, böyle bir kişi hem cezayı, hem gıyabında aleyhinde tek taraflı karar verilmesini de hak ediyor.

79. Bu âyet şu gerçeği açıkça ortaya koyuyor: Allah'ın şeriatından işine gelenleri hevesle ve memnuniyetle kabul eden, ama menfaatı, arzusu ve zevklerine ters gelenleri reddedip dünyanın diğer kanun, kaide ve kurallarını benimseyen bir kişi mü'min değil, münâfıktır. İman ve inançla ilgili iddiaları yalandır, zira o, Allah'a ve Resûlüne değil, kendi menfaat ve zevklerine iman etmektedir. Tutumu ve yaklaşımı bu olan bir kişi, ilâhî şeriatın bir bölümünü kabul etse dahi, bu kabul edişi Allah katında hiçbir önem taşımamaktadır.

أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَن
يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ۚ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾
إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَن
يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾
وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُل لَّا تُقْسِمُوا ۖ
طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ
مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى
الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

50-54: Kalplerinde hastalık mı var bunların? Yoksa şüphe mi ediyorlar? Yahut Allah ve Resûlünün kendilerine zulmetmelerinden mi korkuyorlar? Hayır, zâlim olan kendileridir.[80] Aralarında hükmetmesi için Allah ve Resûlüne dâvet olunduklarında mü'minler, "işittik ve itaat ettik" derler. Muradına erenler işte onlardır. Allah'a ve Resûlüne itaat eden ve Allah'tan korkup kendisinden ittika edenler fevz ve kurtuluşa erenlerdir. Münafıklar, eğer kendilerine emredersen (cihad için) çıkarız diye yemin ettiler. De ki, "Yemin etmeyin. Sizden istenen hâlis bir itaattır.[81] Allah, işlediklerinizden haberdardır."[82] De ki: "Allah'a itaat edin ve peygambere itaat edin". Eğer itaattan yüz çevirirseniz, O'na düşen vazife tebliğdir. Sizin üstünüze düşen de size yükletilendir (itaattir). Eğer O'na itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Peygamberin vazifesi apaçık tebliğden başkası değildir.

Açıklamalar

80. Yani, bu tutum ve davranışın ancak üç sebebi olabilir: Birincisi, bu gibi kimseler gerçekten hiç iman etmemişlerdir ve sadece münâfıkça Müslümanları aldatmak ve Müslüman toplumun bir parçası olarak çeşitli menfaatları sağlamak için Müslüman olmuşlardır. İkincisi, bunlar iman etmiş olmalarına rağmen bazı temel konularda şüpheye ve tereddüde düşmüşlerdir. Yani, Peygamber'in ve Kitab'ın Allah'tan gelip gelmediği, âhiretin olup olmayacağı, yoksa bunun sadece bir masal mı olduğu ve Allah'ın da var olup olmadığı, yoksa bunun da sadece hayali bir şey mi olduğu konusunda kuşkuları vardır. Üçüncüsü, bunlar Allah'ı Allah ve Resûlü Resûl olarak kabul etmesine rağmen onların kendilerine (hâşâ) zulmedeceği, yani Kitabullah'ın işlerine gelmeyen veya sıkıntıya sokan bazı emirler içerdiği ya da Resûlullah'ın menfaat ve zevklerine aykırı bazı talimatlar verdiği gibi bir inancı taşımaktadırlar. Bu üç ihtimalden hangisi doğru olursa olsun, bu kişilerin zâlim ve münâfık olduklarından hiç şüphe edilmemelidir. Bu gibi aykırı düşünceler taşıyıp Müslümanlara katılan, iman iddiasında bulunan ve Müslüman toplumunun bir parçası olup çeşitli kazançlar elde etmeyi

tasarlayanlar aslında büyük sahtekâr, gaddar ve haindirler. Bu kişiler hem kendi nefislerine zulmediyorlar, zira bu şekilde küstâhlıkları giderek körükleniyor, hem de sözlerine ve görünümüne aldanarak kendi milletinin bir parçası olarak kabul edip kendileriyle her türlü sosyal, medeni, kültürel, siyasi ve ahlâkî bağlar kuran Müslümanlara da zulmediyorlar.

81. Demektir ki, iman sahiplerinden istenen itaat ve bağlılık, iyice bilenen ve tanınan ve hiçbir kimsenin şüphe edemeyeceği itaattır. Böyle bir itaatı belirtmek için yeminler etmeye gerek yoktur. Sahte itaat sözü elbette yemin gerektirir ve buna rağmen gereken güveni uyandırmaz. Gerçekten itaatkâr ve sâdık olanların davranışı kimsenin gözünden kaçmaz, ve bunun için yemin etmelerine gerek kalmaz.

82. Yani bu gibi sahtekârlık ve aldatmaca sadece insanları kandırabilir; gizli saklı her şeyi bilen, hatta insanların niyet ve gizli duygularına vâkıf olan Allahu Teâlâ'yı ise hiçbir şekilde yanıltamazlar.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم
مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن
كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾

55: Sizden iman eden ve amel-i sâlih işleyenlere Allah, kendilerinden evvel geçenleri nasıl kâfirlerin yerlerine getirdi ise, onları da yeryüzünde (müşriklerin yerine) halife olarak geçireceğini, onlar için razı olduğu dinlerini (İslâm'ı) payidâr kılacağını, korkudan sonra onları kat'î bir eminliğe çevireceğini vaad etmiş ve "Bana ibadet edin. Bana hiçbir şeyi ortak tutmayın" diye emreylemiştir.[83] Bundan sonra küfredenler fasıklardır.[84]

Açıklamalar

83. Bu bölümün başında işaret ettiğimiz gibi, burada muhatap münâfıklardır ve kendilerine denilmek isteniyor ki, Cenab-ı Allah'ın, yeryüzünde başka milletlerin yerine halife yapacağı yolunda verdiği söz sadece adları Müslümanlar gibi olanlarla değil, imanları sağlam olan, ahlâk ve amelleri bakımından sâlih olan, Allah'ın en sevdiği dinin emir ve icaplarını yerine getiren ve her türlü şirkten kaçınıp sadece Allah'a kulluk edenler ile ilgilidir. Bu gibi sıfatlar taşımayan ve sadece ağızlarıyla iman iddiasında bulunanlar, ne böyle bir söze lâyıktırlar, ne de böyle bir söz kendilerine verilmiştir. Dolayısıyla, böyle bir vaadde pay aramasınlar.

Bazı kimseler halifeliği sadece iktidar, siyasi üstünlük ve siyasi hakimiyet olarak kabul ediyorlar ve bu âyetten şu sonucu çıkarıyorlar: Dünyada halifeliğe, yani siyasi iktidar ve hâkimiyete kim sahipse, o mü'min, sâlih, Allah'ın en sevdiği dine bağlı, şirkten uzak ve Allah'ın gerçek kuludur. Bu beyler daha da ileriye giderek, çıkardıkları yanlış sonucu ve anlamı doğrulamak amacıyla iman, salâh, din-i Hak, Allah'a kulluk ve ibadet ile şirk, kısacası her şeye kendi anladıkları şekilde bambaşka anlamlar vermeye ve te'viller yapmaya çalışıyorlar. Bize kalırsa, Kur'ân-ı Kerim'in bu en çirkin tahrifâtıdır ve bunu yapanlar, Yahudiler ile hıristiyanların tahrifatlarını da geride bırakmaya çalışıyorlar. Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetinin böylesine maksatlı bir tefsiri ve çirkin açıklaması, Mukaddes Kitabımızı bütünüyle tahrif etmekle beraber, İslâmiyetin her şeyini altüst etmek anlamındadır. Halifeliğin böylesine saçma bir tanımından sonra, hangi çirkin yollarla ve kaba kuvvetlerle olursa olsun, dünyada siyasi üstünlük sağlayan iktidar ve hükûmete sahip olan her kişi ve grup ister Allah'ı, vahyi, risâleti ve âhireti inkâr etmiş, ister Kur'ân-ı Kerim'in "kebair" olarak lânetlediği faiz, zina, içki ve kumar gibi fısk ve fücûrun her türlü illetine kapılmış olsun, dürüst ve sâlih mü'minler (!) sınıfına girmiş olacaklar. Şimdi bunlar sâlih ve mü'min kişiler olarak kabul edilirse, o zaman gerçek mü'min ve sâlih olanlar kimlerdir? Eğer bu gibi kimseler, sahip oldukları iman ve hasletleri sebebiyle halife olmuşlarsa, iman, fizik kanunlarına uymak ve salâh, bu fizik ve tabiat kanunlarını başarılı bir biçimde icra etmek ve uygulamaktan başka bir anlam taşıyabilirler mi? Allah'ın sevdiği din de, dünyada bilim ve teknolojide mümkün olduğu kadar

ilerleyip ekonomi, ticaret, sanayi ve siyasette büyük ilerleme kaydetmekten başka bir şey olabilir mi? Allah'a kulluk etmenin mânâsı ise, kişisel ve toplumsal başarılar için yapılan mücadelenin kaide ve kurallarına uymaktan başka bir şey olabilir mi? Şirke gelince, bir kişi veya toplumun, bu "faydalı" kaide ve kuralların dışında bazı zararlı" kuralları benimsemekten başka bir anlam taşıyabilir mi? Şimdi bana söyleyin, yüreği temiz ve gözleri açık bir kişi, Kur'ân-ı Kerim'i anlayarak okumuşsa, bu kutsal kitapta iman, sâlih amel, Hak dini, Allah'a ibadet, tevhid ve şirkin anlamının yukarıda belirtildiği gibi olduğunu ifade edebilir mi? Böyle bir ifade, ancak hayatında Kur'ân-ı Kerim'i hiç anlamadan okuyan ve şuradan buradan bazı âyetlerini ele alıp bunları kendi felsefesine göre tahrif etmeye çalışan ya da Kur'ân-ı Kerim'i okurken, kendi kafasına göre bunun içindekilerin tamamıyla saçma sapan bir şey olduğunu sanan bir kişi tarafından yapılabilir. Halbuki, bu Yüce Kitap'ta Cenab-ı Allah'ın tek ilâh, olduğu, indirdiği vahyin tek hidâyet vasıtası olduğu, gönderdiği peygamberin söz ve emirlerine itaat edilmesi gerektiği ve dünyadaki hayatın sonunda başka bir hayatın olduğunu sadece ağızla kabul etmenin yeterli olmayıp, âhiretteki hesaplaşmayı boş verip bütün amaç ve hedeflerinin bu dünyada başarı kazanmaları olduğuna inananların öbür dünyada felah ve refahtan mahrum kalacakları önemle ve tekrar tekrar ifade olunmuştur. Bu konulara öylesine çok değinilmiş ve öylesine her vesile ile dikkat çekilmiştir ki, Kitabullah'ı samimiyet ve dürüstlükle okuyan hiçbir kimse yukarıda söz edilen "yeni yorumcu"lar gibi yanılgıya düşemez. Bu yorumcular, saçma fikirlerini yukarıdaki âyette geçen "istihlâf" kelimesinin yalnış anlamı üzerine bina etmişlerdir. Halife, hilâfet veya istihlâfı bilenler bu beylerin saçmalığına düşmezler.

Kur'ân-ı Kerim'de hilâfet ve istihlâf üç değişik anlamda kullanılmıştır ve nerede ne anlam taşıdıkları, bağlama göre derhal ortaya çıkmış oluyor.

Bu kelimelerin bir anlamı şudur: "Allah'ın verdiği yetkilere sahip olmak". Bu anlama göre, bütün insanlar yeryüzünde Allah'ın halifeleridirler.

İkinci anlamı şudur: "Allah'ın yüce hâkimiyetini kabul edip şeriat ile ilgili (tabiatla ilgili değil) emirlerine göre halifelik yetkilerini kullanmak". Bu anlama göre sadece sâlih bir mü'min halife sayılıyor; zira

halifeliği gerçek anlamda o yapıyor. Bunun aksine, kâfir ve fâsık bir hâkim, hükümdar veya yönetici, halife değil, bir âsidir. Zira, o yeryüzünde asıl iktidar sahibi olan Yüce Allah'ın devrettiği yetkileri sadakatla değil, isyan ve tuğyanla kullanıyor.

Üçüncü anlamı şudur: "Bir dönemde siyasi iktidar ve ekonomik kalkınmanın ön safında yer alan bir milletin yerine geçmek". Daha önce hilâfetin iki anlamı "naiplik" veya "temsilcilik"ten kaynaklanmıştı. Burada ise "haleflik" gibi anlam geçerlidir. Arapça sözlüklerinde "hilâfet" için bu her iki anlam yani, "naiplik" ve "haleflik" çok yaygın bir şekilde yer almıştır.

Burada "istihlaf" âyetini yukarıdaki açıklamaların ışığında okuyacak bir kişi, "hilâfet" kelimesinin, sadece tabiat kanunlarına göre değil, Allah'ın şer'î emirlerine göre temsilcilik hakkını tam mânâsıyla yerine getiren bir hükûmet veya iktidar için kullanıldığını anlamakta zerre kadar tereddüt etmeyecektir. Onun için deniliyor ki, bu halifeliğe veya iktidara ancak, iman ve sâlih amel gibi sıfatlar taşıyanlar lâyık olacaklardır. Bu noktadan hareketle, halifeliğin neticesinde Allah'ın sevdiği dinin, yani İslâm'ın, sağlam temellere oturtulacağı belirtilmiştir. Ve yine aynı sebepten dolayı, bu ödülü kazanmanın şartları arasında Allah'a kullukta kusur etmemek ve şirke kapılmamak veya Allah'a ortak koşmamanın yer aldığına da işaret edilmiştir. Cenab-ı Allah'ın böyle bir vaadini buradan kaldırıp uluslararası alana getirmek ve örneğin, bugün dünyada siyaset sahnesinde at oynatan Amerika ile Rusya gibi iki süper devletin yanısıra birçok güçlü ve muktedir, ama fâsık ve fâcir olan rejimlerin ayağına sermek, cehâlet, dalâlet ve isyânın en çirkin ve en tiksindirici örneğidir. Eğer bütün bu rejim ve şeytanî güçler halifelik gibi yüce makama lâyık görülürse, Firavun ile Nemrûd ve nicelerinin, ne kusuru vardı ki, bunlara Cenab-ı Allah'ın kahrı, gazabı ve lânetleri yağdı? (Daha ayrıntılı açıklamalar için bkz: Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 99).

Burada bir nokta daha dikkate değerdir. Burada bahsedilen Allah'ın vaadinin, dolaylı muhatapları daha sonraki devirlerin Müslümanlarıdır, doğrudan muhatapları ise Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) döneminin Müslümanlarıdır. Cenab-ı Allah'ın bu vaadi veya kehâneti açıklandığı zaman Müslümanların siyasi geleceği ve genel durumu pek parlak değildi. Onlar korku içinde idiler ve İslâm dini henüz Hicaz'da

bile sağlam temellere oturmamıştı. Ne var ki, sadece birkaç yıl sonra Müslümanların bu korkusu ve güvensizliği ortadan kalktı, rahat ve huzura kavuştular, İslâm, Arabistan'dan çıkıp Asya ve Afrika'nın büyük bir bölümüne yayıldı ve kökleri sadece ortaya çıktığı topraklarda değil, bütün dünyada gittikçe güçlenmeye başladı. Ulu Allah'ın bu vaadini, tâ, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman (r.a.) zamanlarında gerçekleştirdiği tarihi bir gerçektir. Bundan sonra azıcık aklı ve iz'anı olan bir kişi, bu üç râşid halifenin hilâfetinin Kur'ân-ı Kerim tarafından teyid edildiği ve sâlih mü'minler olduklarını bizzat Cenab-ı Hakkın doğruladığına şüphe edebilir mi? Bunda kimsenin şüphesi varsa, "Nehc-ül Belâga"da Seyyidanâ Ali kerremalla-i vechenin, Hz. Ömer'i (r.a.) İran ordularına karşı cihâda katılmak üzere bizzat kendisinin cepheye gitme fikrinden vazgeçirmek için yaptığı şu konuşmayı okusun:

"Bu işin başarısı veya başarısızlığı çokluğa veya azlığa bağlı değildir. Allah'ın başarılı kıldığı şey, O'nun dinidir, ve himayesiyle zafere ulaştırdığı ve bu noktaya kadar getirdiği şey, O'nun ordusudur. Allah bizzat bize böyle demiştir: 'Sizden iman eden ve amel-i sâlih işleyenlere Allah, kendilerinden evvel geçenleri nasıl kâfirlerin yerlerine getirdiyse, onları da yeryüzünde halife yapacağını vaadetmiştir'. Yüce Allah bu vaadini tutacaktır ve İslâm ordusuna yardım edecektir. İslâm'da kayyım, bir inci kolyesinde inciler arasındaki bağ gibidir. Bu bağ koptu mu, inciler dağılacak ve bütün düzen bozulacaktır. Düzen bir defa bozuldu mu, bunu tekrar eski haline getirmek zordur. Şüphesiz Araplar azınlıktadırlar. Fakat, İslâmiyet onları çoğaltmış ve aralarındaki dayanışma onları güçlü kılmıştır. Siz (Hz. Ömer) bir kutup (Allah'ın naibi)'sunuz; Arap çarkını buradan çevirmeye ve savaş ateşini yakmaya devam edin. Çünkü, siz burada bocalarsanız, Arap düzeni her yönüyle bozulacaktır; öyle ki, size karşınızdaki düşmandan çok, arkanızdakilerden tehlikeler gelmeye başlayacaktır. Beri tarafta İranlılar size göz dikecekler. Onlar sizi Arabın kökü olarak görüyorlar; bu kökün kazılmasıyla her şeyin kolaylaşacağını biliyorlar; dolayısıyla, bunu kazmak için bütün güçlerini kullanacaklar. Şu sıralarda Acem'in büyük bir güç olduğu yolundaki sözlerinize gelince, biz kendileriyle daha önce de pek çok defa çarpıştık. Daha önce de dayanağımız sayısal üstünlük değil, Allah'ın himayesi ve nusretiydi ve bunun sayesinde hep başarılı olduk."

84. "Küfretmek" burada hem Allah'ı inkâr etmek, hem Allah'ın nimetlerini inkâr etmek anlamında olabilir. İlk anlama göre küfredenler, Allah'ın vaadini öğrenmelerine rağmen ikiyüzlülüklerini terketmeyen münafıklar olabilir. İkincisine göre halifelik nimetini bulmasına rağmen Hak yolundan ayrılan bedbahtlar olabilir.

وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ
وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ وَمَأْوَىٰهُمُ النَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ
الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ
أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ۚ مِّن قَبْلِ
صَلَوٰةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ الظَّهِيرَةِ وَمِن بَعْدِ
صَلَوٰةِ الْعِشَاءِ ۚ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ
جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّافُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ
كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

56-58: Namazı kılın. Zekâtı verin ve peygambere itaat edin ki, rahmet olunasınız. Kâfirlerin Allah'ı yeryüzünde aciz bırakacaklarını zannetme. Onların varacakları yer Cehennemdir. O, ne kötü bir mahaldir. Ey mü'minler,[85] köle ile cariyeleriniz[86] ve buluğ çağına ermemiş çocuklar[87] yanınıza girmek için biri sabah namazından evvel, biri öğle vakti istirahat için elbisenizi çıkardığınız zaman, biri de yatsı namazından sonra olmak üzere üç vakitte sizden (odanıza girecek olurlarsa) izin istesinler. Bu üç vakit sizin için avret (halvet vakitleri)'dir.[88] Bundan başka zamanlarda ise, birbirinizi dolaşmanızda[89] ne size ne de onların üzerine günah yoktur.[90] Allah size âyetleri bu suretle açıklar. Allah Alîmdir, Hakîmdir.

Açıklamalar

85. Burdan yine âdâb-ı muaşeret veya sosyal davranışlarla ilgili emirler başlıyor. Nûr sûresinin bu bölümünün daha önceki konuşmadan bir süre sonra inme ihtimâlı mevcuttur.

86. Yukarıdaki âyette "memlûk" (yani bir kişinin malı olanlar veya tasarrufunda olanlar) kelimesi kullanılmıştır. Bunu müfessir ve fakihlerin çoğu köle ve cariyeler olarak kabul etmişlerdir. Çünkü, burada bu kelime genel anlamda kullanılmıştır. Fakat, İbn Ömer ile Mücahid burada "memlûk"tan sadece erkek kölelerin kastedildiğini ve cariyelerin sözkonusu olmadığını ifade etmişlerdir. Halbuki, hemen sonraki emirden, böyle bir ayırım yapılmasına gerek olmadığı anlaşılıyor. Halvette veya yalnızken çocukların âniden gelmeleri nasıl uygun değilse, cariye veya kadın hizmetçilerin de girmesi hoş olmaz.

Bu emrin buluğ çağına ermiş veya ermemiş bütün köle ve cariyelerle ilgili olması konusunda ittifak edilmiştir.

87. Bunun bir başka tercümesi şöyle olabilir: "Buluğ çağına ermiş kişiler gibi rüyalar görme noktasına gelmemiş olan çocuklar". Bu sebepten dolayı, fakihler, ihtilâmı (meninin uykuda akması) erkek çocukların buluğ çağına erişmelerinin işareti olarak kabul etmiş ve ittifak etmişlerdir. Fakat, bizim yaptığımız tercüme şu gerçeğe dayanıyor: Bu emrin hem erkek hem kız çocuklar için geçerlidir; ve ihtilâmı erginlik belirtisi olarak kabul edersek, burada sadece erkeklerin kastedildiği sanılacaktır halbuki, kızlar için erginlik belirtisi ihtilâm değil, aybaşıdır. Bu bakımdan, bizce, bu emrin gayesi şudur: Ev çocukları, ister erkek, ister kız olsun, cinsel bakımdan bilinçli olmadığı sürece bu kurala uymayabilirler, ama böyle bir yaşa geldikten sonra, verilen emre uymak zorundadırlar.

88. "Avret" kelimesi, Arapça'da "halel ve tehlike yeri" olarak kullanılıyor. Bu kelime aynı zamanda açıldığı halde insana utanç verecek veya insanı mahcup edecek, hoşuna gitmeyecek bir şey ve ayrıca güven içinde olmayan bir şey veya yer için de kullanılır. Görüldüğü gibi, bütün bu anlamlar birbirine yakındır, ve yukarıdaki âyette kısmen ifade bulmuştur. Yani, burada denilmek isteniyor ki, bu vakitlerde sizler yalnızken veya karılarınızla öyle bir vaziyette olabilirsiniz ki, evin köle, uşak veya hizmetçiler ile çocukların birden bire karşınıza çıkmaları

hoş olamaz. Bu sebeple,ilgililere deyin ki, bu üç vakitte siz yalnızken adı geçenler yanınıza izinsiz gelmesinler.

89. Erkek köle, cariye ve çocukların izinsiz giremeyecekleri üç vaktin dışında girebileceklerine dair verilen genel iznin sebebi şudur: Bundan, fıkhın şu usulü de anlaşılıyor ki, şeriatın emirleri maslahat ve hikmete dayanır. Her emrin mutlaka bir hikmeti ve marifeti vardır; açıkça açıklansa, açıklanmasa da.

90. Yani, yukarıda belirtilen üç vaktin dışında evdeki köle ve cariyeler ile erginlik çağına erişmemiş çocuklar, evin erkekleri veya kadınların odalarına veya yanlarına tereddütsüz gelebilirler; bunun için izin almalarına gerek kalmaz. Bu gibi durumlarda ev sahipleri uygunsuz durumda olsalar dahi, emrindekilere veya çocuklara bağırıp çağırma hakkına sahip değillerdir. Mesai saatinde veya normal zamanlarda böyle uygunsuz durumda bulunma kabahati ev sahiplerine aittir. Ancak, tahliye vakitlerinde adı geçenler izinsiz giriyorlarsa, kabahat onlardadır. Yoksa, bunlara gereken ahlâk ve terbiye öğretmeyen evsahipleri suçlu ve günahkârdırlar.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا
اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ

59: Sizden olan çocuklar buluğ çağına erdiklerinde[91] kendilerinden evvelkiler gibi girmek için izin istesinler. Allah size âyetlerini böylece beyan eder. Allah hakkiyle bilicidir. Tam bir hikmet sahibidir.

Açıklamalar

91. 87 nolu. dipnotta izah ettiğimiz gibi, erkek çocuklarda ihtilâm, kızlarda ise aybaşı erginlik belirtisidir. Fakat, insanın yapısı esnektir ve bazan çocuklarda bu belirtiler, yaşlarına göre geç tezahür edebilir. Bu gibi durumla ilgili fakihlerin görüşleri birbirinden farklıdır. İmam Şafiî,

İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Ahmed'e göre, 15 yaşına gelmiş erkek ve kız çocukları ergin sayılacaklardır. İmam Ebu Hanife'nin bir sözü de bu görüşün lehindedir. Ancak İmam-ı Âzam'ın daha iyi bilinen görüşü şudur: Bu durumda 17 yaşındaki kız ve 18 yaşındaki oğlan buluğ çağına ermiş sayılacaklardır. Bu her iki görüşün dayanağı, nass değil, içtihâddır. Onun için, bütün dünyada 15 ile 18 yaşlarındaki belsuyu gelmemiş erkek veya aybaşı olmayan kız çocukların ergin olduğuna hüküm vermek şart değildir. Dünyanın bir çok bölgesinde, birçok devirlerde insanların vücudu değişik şekilde gelişmektedir. Bunun bir çözümü şöyle olabilir: Hangi bölgelerde veya ülkelerde erkek ve kız çocuklarının hangi yaşta belsuyu geliyor veya aybaşları oluyorsa, o yaşlar arasındaki farkın ortalaması çıkarılsın ve hangi çocuklar anormal şekilde erginlik belirtilerini taşımıyorlarsa, onların normal yaşının tamamına ortalama yaş farkı eklensin ve bu şekilde erginlik yaşı elde edilsin. Meselâ, diyelim ki, bir ülkede erkek çocuklar en erken 12 ve en geç 15 yaşlarında belsuyuna sahip oluyorlar (yatağı kirletiyorlar). Bu durumda yaş farkı ortalaması 1.5'tur. Şimdi anormal çocuklar için, 15'e 1.5 ekleyip erginlik yaşının 16,5 olduğunu tesbit edebiliriz. Böylece, çeşitli ülkelerde erginlik yaşı kanunen belirlenebilir.

15 yaş sınırının lehinde Hz. İbn Ömer'in şu hadisi naklolunuyor: "Ben 14 yaşında iken Uhud gazvesi için Hz. Peygamber'in huzuruna çıktım; ama bana gazaya katılma izni vermedi. Sonra Hendek gazvesi sırasında, ki 15 yaşında idim, Resûlullah'ın huzuruna çıkarıldım ve o zaman, Resûlullah bana savaşa katılma izni verdi. (Kütüb-i Sitte ve Müsned-i Ahmed). Ama bu hadis, iki sebepten dolayı bir ölçü olarak kabul edilemez: Birincisi, Uhud savaşı 3 H. Şevval ayında vuku bulmuştu ve Hendek gazvesi ise, Muhammed bin İshâk'a göre Hicri 5, Şevval'da ve İbn Sa'd'a göre Hicri 5 Zilkâde'de meydana gelmişti, yani ikisi arasında tam iki yıllık, hatta daha fazla bir fark vardır. Eğer İbn Ömer Uhud savaşı sırasında 14 yaşında ise, Hendek savaşı sırasında nasıl 15 yaşında olabilir? Belki de, 13 yıl 11 ayı, 14 yıl ve 15 yıl 11 ayı yalnızca 15 yıl olarak ifade etmiştir. İkincisi, savaşa hazır olmak başka, sosyal ve cinsel açıdan ergin olmak başka bir şeydir. Sonuçta, 15 yaş sınırı kıyas ve içtihâd ile ilgilidir ve nassa dayanmamaktadır.

﴿٦٠﴾ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ
لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ
غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ ۖ وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ وَٱللَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦١﴾

60: Kadınlardan, artık nikâh düşünmeyen, ihtiyar olup evlerinde oturanların,[92] zinet ile süslü olmadıkları halde,[93] çarşaflarını (dış elbiselerini) çıkarmalarında bir günâh yoktur.[94] Eğer bundan da sakınırlarsa, kendileri için daha hayırlıdır. Allah hakkıyla işitici ve bilicidir.

Açıklamalar

92. Burada Arapça metinde kullanılan ifadenin anlamı, "oturan kadınlar"dır. Ama bu sözlük anlamının dışında bu âyetteki anlamı şudur: Yaşı geçkin, ihtiyar, yaşlanmış, çocuk doğurma yaşını geçirmiş, ve cinsel bakımdan erkeklerde bir çekicilik görmeyen ve erkeklerin de kendilerine ilgi duymadıkları kadınlar. Zâten bu anlamı yukarıda "ihtiyar olup" kelimesiyle ortaya koyduk.

93. Asıl Arapça metnine göre burada "zinetlerini göstermeyen (kadınlar)" denilmiştir. Süs veya gösteri için "teberrüc" kelimesi kullanılmıştır. "Bârc" veya "baric", üstü açık olan tekne veya gemiye denilir. Bir kadın da, kendi güzelliğini ve zinetlerini erkeklere gösterirken, aynı anlamda "baric" kelimesi kullanılır. Onun için, âyette denilmek isteniyor ki, çarşaflarını çıkarma izni, süsleme ve güzelliğini gösterme hevesi kalmayan ihtiyar kadınlar için verilmiştir. Fakat bu külde hala yanan bir mangal kömürü varsa, yani ihtiyar bir kadında hâlâ gösteriş merakı varsa, böyle bir izin verilmez.

94. Burada kullanılan asıl kelimeler "elbiselerini çıkarsınlar"dır. Fakat, bu gayet tabii ki, elbiselerini çıkarıp çırılçıplak kalmaları demek değildir. Bu sebeple, bütün fakih ve müfessirler, bunlardan "çarşaf" veya "dış elbiseleri" kastedildiğinde ittifak etmişlerdir. Benzeri anlam, zi-

netlerin saklanmasıyla ilgili emrin yer aldığı el-Ahzâb sûresinde de verilmeye çalışılmıştır.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ
حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا
مِن بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ
أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ أَن تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا ۚ فَإِذَا دَخَلْتُم
بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ
مُبَارَكَةً طَيِّبَةً ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ
لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

61: Âmâya, topala, hastaya ve kendi nefsinize kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, analarınızın evlerinden, kardeşlerinizin evlerinden, kızkardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, anahtarlarına sahip bulunduğunuz evlerden yahut sadık dostlarınızın evlerinden yemek yemenizde günâh yoktur.[95] Ve sizin topluca veyahut ayrı ayrı olarak yemenizde de bir günâh yoktur.[96] Evlere girdiğiniz zaman Allah katından tahiyyet olarak kendinize selâm veriniz. Allah size böylece âyetlerini izah eder. Olur ki, anlarsınız.

Açıklamalar

95. Bu âyeti anlayabilmek için şu üç hususu anlamamız lâzımdır: Birincisi, bu âyetin iki bölümü vardır (1). Âmâ, kör, topal ve hasta gibi

sakat kimseler ile ilgili bölüm (2). Diğer normal kişiler ile ilgili bölüm. İkincisi, Kur'ân-ı Kerim'in ahlâk ve terbiye ile ilgili öğretileri, Arapların zihniyeti, fikri ve düşünce tarzında büyük bir devrim yapmıştı ve bu sebeple, helâl ile haram arasında ayırım yaparken çok hassas davranıyorlardı. İbn Abbas'ın rivâyetine göre, Resûlullah, "birbirinizin malını gayrimeşru yollarla yemeyin" emrini verince millet başkalarının evlerinde yemek yemekten bile kaçınmaya başladı. Onların düşüncelerine göre ev sahibinin daveti ve müSa'desi olmaksızın bir akraba veya arkadaşın evinde yemek yemek bile caiz değildi. Üçüncüsü, "kendi evlerinizden yemek yemekte günah yoktur" demenin maksadı, herkesin kendi evinde yemek yemesine izin verilmesi değil, akraba ve eş-dostun evinde yemek yemenin tıpkı kendi evlerinde yemeleri gibi olduğunu vurgulamaktır. Zira, kimseye. kendi evinde yemek yemesine izin verilmesine gerek yoktur.

Bu üç husus anlaşıldıktan sonra, bu âyetin anlamı da kolayca anlaşılıyor. Buna göre, özürlü veya sakat bir kişi, açlığını gidermek için her evde ve yerde yemek yiyebilir; onun özrü ve sakatlığı, toplumu onun beslenmesinden sorumlu tutuyor. Bu bakımdan, o nereden bulursa yemek yiyebilir. Normal ve sağlıklı kişilere gelince, yemek yemeleri için kendi evleri ve yukarıda bahsedilen evlerde yemek yemeleri serbesttir. Onların, bu evlerde yemek yemek için resmiyete girmesine veya ev sahiplerinden izin almasına gerek yoktur; yani izin almadan yemeleri halinde kabahatlı olacaklar diye bir şey yoktur. Eğer bir kişi bu evlere gitse ve ev sahibi olmasa dahi, karıları ve çocukları kendisine yemek verdiklerinde tereddütsüz yiyebilir. Burada sıralanan akrabalar arasında evlâtların evlerinden bahsedilmemiştir. Çünkü bir kişinin evlâtlarının evi kendi evi gibidir. Dostlara gelince, burada çok yakın ve samimi dostların evleri ve yemekleri kastedilmiştir.

96. Eski çağlardan beri Araplarda, özellikle bazı kabilelerde, yemeklerini ayrı ayrı yeme geleneği süregeliyordu. Bir arada veya topluca yemek yemekten hoşlanmazlardı. Bunun tam aksine, bazı kabileler, tek tek veya ayrı yemeği hiç sevmezlerdi ve paylaşan olmayınca aç kalmayı bile tercih ederlerdi. İşte bu âyet bu tür gelenekleri ortadan kaldırmayı amaçlıyordu.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ
جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن
لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾

62: Mü'minler[97] ancak onlardır ki, Allah ve Resûlüne iman ederler. Ve Peygamber ile beraber toplu olarak bir işin müzakeresinde bulundukları vakit, Peygamberden izin almadıkça gitmezler.[98] Senden izin isteyenler Allah'a ve Resûlüne iman edenlerdir. Eğer bazı işleri için senden izin isterlerse[99] onlardan dilediğine izin ver.[100] Ve onlar için Allah'tan mağfiret dile.[101] Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

97. İslâm devletinde ve toplumunda sosyal barış, huzur ve düzenin sıkı sıkıya sağlanması için artık son emir ve nasihatlar verilmektedir.

98. Bu emir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra halefleri ve İslâm toplumunun yöneticileri için de geçerlidir. Yani, ister barış, ister savaş dönemi olsun, Müslümanlar toplumsal bir amaç için topluca çağrıldıkları zaman o yönetici veya liderin izni olmaksızın toplantı yerini terketmemelidirler.

99. Burada, elle tutulur bir sebep olmaksızın ayrılmak için izin talep etmenin tamamıyla yasak olduğu konusunda uyarıda bulunuluyor. Bir veya birkaç kişi, bir toplantı yerinden ayrılmak amacıyla izin isterlerken inandırıcı gerekçe göstermek zorundadırlar.

100. Yani, sebep veya gerekçenin gösterilmesinden sonra da ilgili kişi veya kişilere izin verip vermemek tamamıyla Hz. Peygamber ve ondan sonra, toplumun liderleri ve yöneticilerinin isteğine bağlı bir şeydir. Eğer lider, toplumsal çıkarların bireysel mazeretlerden daha

önemli olduğuna karar verirse, bu kişi veya kişilere toplantı veya programdan ayrılmalarına izin vermemekte tamamıyla haklı olacaktır ve hiçbir mü'min bu karara itiraz edemeyecektir.

101. Burada gene bir tenbih ve ikazda bulunuluyor ve deniliyor ki, izin istenirken azıcık hile yapılır, bahane uydurulur veya bireysel çıkarlar, toplumsal çıkarlara üstün tutulursa, büyük bir günâh işlenmiş olur. Onun için, Resûlullah ve halefleri, dilediklerine izin vermekle yetinmemelidirler ve izin verirken, "Allah seni (sizi) affetsin" demeyi de ihmal etmesinler.

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا
قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ
يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾
أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ
يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

63-64: Peygamber'in çağrısını kendi aranızda bazınız bazınızı çağırdığı gibi sanmayın.[102] Sizden, haber vermeksizin ve izin almadan sıvışıp gidenleri Allah bilir.[103] Peygamber'in emrine muhalefet edenler, kendilerine bir fitne veyahut elemli bir azab isabet etmesinden sakınsınlar.[104] Agâh olun: Muhakkak göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. Sizin ne hal ve işte olduğunuzu O bilir. O'na döndükleri günde neler yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Açıklamalar

102. Burada aslında "dua" kelimesi kullanılmıştır ki, hem çağırmak, hem dua etmek anlamındadır. Bu bakımdan, bu âyetin üç anlamı olabilir ve bunların üçü geçerli sayılabilir:

(1) "Peygamber'in çağrısını alelâde kişilerin çağırdığı gibi sanmayın". Yani, Hz. Peygamber'in dâveti ve çağrısı olağanüstü önem taşımaktadır. Başkasının çağrısına uyulmayabilir, ama bir peygamber sizi

çağırıyorsa ve siz gitmezseniz veya bu çağrı üzerine canınız sıkılırsa, imanınız tehlikeye girecektir.

(2) "Peygamber'in duasını herkesin duası gibi sanmayın". Hz. Peygamber veya bir peygamber sizin için dua ederse sizden daha talihlisi yoktur, aynı şekilde sizin için beddua ederse, sizden bedbahtı yoktur.

(3) "Peygamberi kendi aranızda bazınızın bazınızı çağırdığı gibi çağırmayın". Yani siz başka kimseleri adlarıyla ve bazan dikkatsizce ve edepsizce çağırdığınız gibi Resûlullah (s.a.v.)'ı çağırmayın. Onu çağırırken son derece saygılı olmalısınız, yoksa Allah sizi affetmez.

Gerçi bu üç anlam da geçerlidir; ama bize göre ilk anlam daha uygundur.

103. Burada münafıkların bir ayıbı ve belirtisi daha ortaya konmuştur. Yani, İslâm'ın toplumsal yararı için yapılan bir toplantıya çağırıldıkları zaman, münafıklar, her ne kadar istemezlerse de gelirler; zira, Müslüman kamuoyunun bir parçası olarak kalmakta fayda görürler. Fakat bu toplantıda canları sıkılmaya başlar ve bir fırsat bulup oradan sıvışıverirler.

104. İmam Câfer Sâdık (r.a.) burada "fitne"nin, "zâlimlerin galebesi" anlamını taşıdığını ifade etmiştir. Yani, Müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emirlerine karşı gelirlerse, onlara zâlim ve gaddar hâkimler musallat olacaklardır. Fakat, fitnenin bazı diğer şekilleri de olabilir. Meselâ, iç kavga, iç savaş, ahlâkî çöküş, toplum düzeninin bozulması, istikrarsızlık, siyasi iktidar veya maddi gücün kayboluşu ve başkalarının boyunduruğu altına girilmesi v.s.

İÇİNDEKİLER

El-İsrâ Sûresi.....5
El-Kehf Sûresi 84
Meryem Sûresi 141
Tâhâ Sûresi.....176
Enbiyâ Sûresi 247
El-Hacc Sûresi 317
El-Mü'minûn Sûresi.....387
En-Nûr Sûresi 450